

જામના પવનો માનેજર પામેછે પણ તે દેશ પ્રકારે ગેમતો નથી નેમં ન-
વા બતાવી પણ આપનો નથી.

એવા સમાચારો સંપત્તિ રીતે માકલવા અને તેનો જવાબ આપ-
તા લાંબા દીવસ નીકળી ગયા અને તેનીના ઉમિદી લઈ હતી. આખરે એ-
ના બતાવનારે ઘણી ગેહન લઈ દર જગ્યાએ જાણ કરીને એક એક
ચીજ નેમજુલું હતું પણ અત્રે સોબીનાચીજબતાવનારની અહત મુતારી
માઠી રકમ ખરચ કરતા રંજ અને મીનતબરી કરતા નેરલા બની આ
વા તેરલા ચીજોઆ પ્રતકમાં મુકેલાછે.

ભાગ બીજો સીલોનનો.

વિસ્થે	પૃષ્ઠ	વિસ્થે
૧ સીલોનનો રાપુ.	૫૨	૧૨ કાડપાન
૨ બંદર.	૫૩	૧૩ કાપડો
૩ દોડીઓ.	૫૪	૧૪ બારમાસ ઉપાડત
૪ બારકસને લગર કરતી વ-		૧૫ મંસાદી રીન.
ખાનનો દેખાવ.	૫૫	૧૬ કોમળ કપાનો.
૫ રહીમર મનખાર વિષે.	૫૬	૧૭ કાપડનો પેપાર.
૬ રાજકારવાર.	૫૬	૧૮ વીલાયતી કાલચાનો
૭ સીમા.	૫૭	૧૯ પરચુરણ માલનો પે
૮ તોમ માપ, અને બરત.	૫૭	૨૦ અનાખનો પેપાર.
૯ જકાત અથવા ગેહસુલ.	૫૮	૨૧ અખનુસનું લાકડું.
૧૦ ગામનો દેખાવ.	૫૯	૨૨ પથરાનાં ખાટાહીરા.
૧૧ રત.	૬૦	૨૩ હાથની કાદીમરી.

ભાગ ત્રીજો સીંગાપોરનો.

વિસ્થે	પૃષ્ઠ	વિસ્થે
૧ સીંગાપોર.	૭૬	૧૫ બંદીખાના
૨ આગમું બંદર	૭૫	૧૬ સીસાત્રીનું બળાર.
૩ શેહરનો દેખાવ	૭૬	૧૭ કુલ, કુલ વેચનાર
૪ પગથો	૭૭	૧૮ પરમાદી વેચનાર.
૫ કોલચાની વખાણ	૭૭	૧૯ જકાત તથા ગેહસુલ.
૬ શેહરની માહે અણિલી નેહર.	૭૮	૨૦ ગિફો
૭ રંગા.	૭૯	૨૧ રાજકારવાર.
૮ પાહડ તથા પાણી.	૭૯	૨૨ મેહપાસીઓ
૯ પુલ	૮૦	૨૩ ભાઈતી ગાડીઓ.
૧૦ પાહલું બંદર	૮૧	૨૪ પેપાર
૧૧ પોરત આદીસ	૮૩	૨૫ સરાસી પેહડીઓ.
૧૨ કોરડ.	૮૫	૨૬ પુરોપખંડનાં પેપારીઓ.
૧૩ સફલ.	૮૫	૨૭ પાગસી પેપારીઓ
૧૪ વતેમાન પથો	૮૬	૨૮ દિદ પેપારીઓ.

વિશ્વે	પૃષ્ઠ	વિશ્વે
૨૯ ચીના વેપારીઓ.	૯૮	૪૧ કપડાં.
૩૦ મલાઈ વેપારીઓ	૧૦૦	૪૨ ખાંડ.
૩૧ માલવા અરીણનો વેપાર.	૧૦૦	૪૩ શાકર, રેસમ, ચીઝો.
૩૨ બંગાળી અરીણનો વેપાર.	૧૦૧	૪૪ તજ અને ચોખા
૩૩ રૂનો વેપાર	૧૦૨	૪૫ બરામ કપડાં
૩૪ લવેગનો વેપાર	૧૦૮	૪૬ કાચા કુટીણુ તેલ
૩૫ અજુરનો વેપાર	૧૦૫	૪૭ સફેદ મરી
૩૬ રંગીન કાપડનો વેપાર	૧૦૫	૪૮ સાયુદ્ધાણા
૩૭ કાપડ અને સુતરનો વેપાર.	૧૦૬	૪૯ જાલકજ, જાવંતી.
૩૮ લોખાન	૧૦૭	૫૦ પેચક.
૩૯ નેતર	૧૦૭	૫૧ કાકાટવા પક્ષી
૪૦ કલઈ	૧૦૮	૫૨ હિંગમળ પક્ષી.

ભાગ ચોથો હાંગકાગનો.

વિશ્વે	પૃષ્ઠ	વિશ્વે	પૃષ્ઠ
૧ વિક્ટોરીયા હાંગકાગ.	૧૧૬	૧૫ ખાનગી પુલીન ખોટ.	૧૪૬
૨ બાહારથી ગામનો દેખાવ.	૧૧૮	૧૬ ખોટોની ડગલ.	૧૪૭
૩ માહેલી તરફનો દેખાવ	૧૧૯	૧૭ ચાચીઆ ચીના.	૧૪૯
૪ કુઈન રોડ.	૧૨૧	૧૮ લખનાર ઉપર ચુરુરેલી- આકૃત	૧૫૦
૫ ઘડિયાળ	૧૨૩	૧૯ ગજદારી બાબત.	૧૫૯
૬ રેશ કોગ્સ.	૧૨૮	૨૦ ગવર્નર રાખીન સન	૧૬૫
૭ પારસીઓના રવાન ગમ્પ- વાની જગ્યા	૧૨૫	૨૧ સુપરીમ કોર્ટ.	૧૬૭
૮ મીઠાપાણીના અંશ.	૧૨૬	૨૨ બારીસર અને વક્રીય.	૧૬૮
૯ જાગીન પાઈટ	૧૨૬	૨૩ પોલીસ કોર્ટ	૧૬૯
૧૦ પી, અને ઓ, સ્ટીમને- વીગેશન કુપની	૧૩૧	૨૪ બંદી ખાના.	૧૭૦
૧૧ ચીના માછી માગના ખા- મો.	૧૩૩	૨૫ બ્યાડ એટલે વાજીત	૧૭૨
૧૨ ચીનાઈ જંક.	૧૩૮	૨૬ વરતી.	૧૭૨
૧૩ કાગો ખોટ	૧૮૧	૨૭ ચળણી શીખા	૧૭૩
૧૮ બાઝની પુલીન ખોટ.	૧૮૫	૨૮ બેકનોટ	૧૭૫
		૨૯ જગાત અને કા.	૧૭૫
		૩૦ મુવર્ગઈ	૧૬૭

પાનં	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૧ રામારસ	૧૦૦	૬૬ નારી	૨૨૪
૩૨ રાગ	૧૦૦	૬૭ પોરોનો તેહવાર	૨૨૬
૩૩ ગાડી, ગાડી	૧૦૮	૬૮ બીનાગાડીનો તેહવાર	૨૨૭
૩૪ પંચમિઓને રૂંધવાની દુનિયા	૧૦૮	૬૯ સીનાઓનો ડુંગરનો વા	૨૨૮
૩૫ દીપ્તિઓના નાવંશમ	૧૦૯	૭૦ સીનાઓની પીળા	૨૩૩
૩૬ રોડ રોડ	૧૦૯	૭૧ સીનાની સીનાં પગની	૨૩૫
૩૭ રામારસ રંગનાર	૧૦૯	૭૨ રામારસ	૨૩૬
૩૮ રૂંધા	૧૦૯	૭૩ પંચમિ યુર	૨૮૧
૩૯ મંદી	૧૦૯	૭૪ દુનિયા વાળી સીઓ	૨૮૨
૪૦ મુગર, કડીઆ, પગાની	૧૦૯	૭૫ બાજકોનો જન્મ	૨૮૩
૪૧ રામારસનો બાજક	૧૦૫	૭૬ સીનાની ભૂગર્ભ	૨૮૪
૪૨ રામારસ બાજક	૧૦૬	૭૭ સીનાની ભાવશી	૨૮૭
૪૩ બીનાગાડી	૧૦૭	૭૮ રામારસ બીનાગાડી રીત	૨૫૦
૪૪ મંદી	૧૦૮	૭૯ સીનાઓના મરણ	૨૫૨
૪૫ પક્ષીને બાજે પગા	૧૦૮	૮૦ વેપાર અને માન	૨૫૫
૪૬ બાજકોનો દિવાડવા વિષે	૧૦૯	૮૧ આશીર્વાદીપારખઅનેવેપાર	૨૭૧
૪૭ સીઓનીનું બાજક	૧૦૯	૮૨ દલાલો	૨૭૬
૪૮ રૂંધા	૧૦૯	૮૩ પંચમિ	૨૭૬
૪૯ મરીન સીનાઓનો સમાર	૧૦૯	૮૪ વેપારની દરવરસે દુકાન	૨૭૭
૫૦ સીમાન સીના	૧૦૯	૮૫ વજન અને મજા	૨૭૮
૫૧ રોમર્ષ કરવાની રીત	૧૦૯	૮૬ સીના આકર્ષ	૨૭૮
૫૨ રીવા બંતી	૧૦૮	૮૭ આશીર્વાદ પીનામ સીના	૨૭૯
૫૩ પેદરેશ	૧૦૮	૮૮ રૂંધા	૨૮૦
૫૪ સીનાઓનું દુનિયાનું જન્મ	૨૦૦	૮૯ પંચમિ વેપારીનાં ગુમારના	૨૮૩
૫૫ તેહવારનાં દિવસનું જન્મ	૨૦૨	૯૦ આશીર્વાદ વખત	૨૮૫
૫૬ જ્યોતીય શાસ્ત્ર	૨૦૨	૯૧ પંચમિનો આશક	૨૮૬
૫૭ સમામ કરવાની રીત	૨૦૬	૯૨ પંચમિનો પેદરેશ	૨૮૭
૫૮ ઉક્ત અને નાંખાકુ	૨૦૭	૯૩ પંચમિનો દુરસરનો વખત	૨૮૭
૫૯ નાદવા ધાવાની સફાઈ	૨૦૭	૯૪ પંચમિના ગુમારનાઓને	૨૮૮
૬૦ કપડાની સફાઈ	૨૦૮	લાભ	૨૮૮
૬૧ બાનની રીત	૨૦૮	૯૫ પાળી	૨૮૯
૬૨ સીનાનો ધર્મ	૨૧૨	૯૬ દરજી	૨૯૦
૬૩ નવા વર્ષનો તેહવાર	૨૧૫	૯૭ શાસ્ત્રી	૨૯૧
૬૪ નિયમોનો તેહવાર	૨૧૬	૯૮ દુનિયા	૨૯૧
૬૫ કપડાની પ્રથમો તેહવાર	૨૨૨		

ભાગ પ.ચમો મકાઉનો.

વેશ્યે	પૃષ્ઠ.	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ મકાઉ	૨૬૨	૧૯ પોલીસ માણસોદે	૩૦૪
૨ ગામનો દેખાવ	૨૬૩	૨૦ બંદીખાનું	૩૦૪
૩ પગથા ગરાંડી	૨૬૪	૨૧ કસ્ટમ હાઉસ	૩૦૫
૪ કીલા.	૨૬૪	૨૨ જુગાર ખાના	૩૦૬
૫ ઈમારત	૨૬૫	૨૩ ચાણુ	૩૦૬
૬ રસ્તા.	૨૬૫	૨૪ બજાર	૩૦૭
૭ વાજાંત્ર	૨૬૬	૨૫ અપ્રીણુ સકાબજાર	૩૦૮
૮ મીઠા પાણીના ઝરા	૨૬૬	૨૬ વેપાર	૩૦૮
૯ વનસંપત્તી,	૨૬૭	૨૭ ચીના વેપારીની નીતિ	૩૧૦
૧૦ પારસીના દખ્ખાનીજીયા. ૨૬૭		૨૮ અપ્રીણુ ગાજવાનું કાર-	
૧૧ ભારખાજ.	૨૬૮	ખાનું	૩૧૧
૧૨ કીનાગના માછીમાર. . . .	૨૬૮	૨૯ ચિત્ર કાહાડનાર. . . .	૩૧૧
૧૩ તંગાખાટ.	૨૬૯	૩૦ મીઠાઈ બનાવનાર	૩૧૨
૧૪ પાછલું બંદર.	૩૦૦	૩૧ ચાએના કારખાના	૩૧૨
૧૫ ગજદરખાસી.	૩૦૦	૩૨ પોરદુગીઝ.	૩૧૪
૧૬ ગવરના	૩૦૧	૩૩ દેવળ	૩૧૫
૧૭ કમાનડેનચીક્ર	૩૦૨	૩૪ ચીરટનું કાગખાનું. . . .	૩૧૬
૧૮ જીયેસ કોર્ટ	૩૦૩	૩૫ ગુલામી વેમાર	૩૧૬

ભાગ છઠો વાટર શાસનો.

વિષય	પૃષ્ઠ.	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ વાટર કાવ.	૩૧૭	૮ મુખખાનું કાગખાનું. . . .	૩૧૯
૨ ખેતીવાડી.	૩૧૮	૫ ઝગના પાણીએ દલવાની	
૩ ચીની કામનું કારખાનું	૩૧૮	ઘડી	૩૨૧

ભાગ સાનમે કંનાન.

વિષય	પૃષ્ઠવિન્ય	પૃષ્ઠ
૧ કંનાન	૩૨૨	૧૦ સીનની દરબાર ૩૩૩
૨ બાંસનો દેખાવ	૩૨૪	૧૧ માડ પાનની કામીઝરી ૩૩૭
૩ બાહારથી દેખાવ	૩૨૫	૧૨ વખાણાવલા પ્રસિદ્ધિ ૩૩૯
૪ વેપાર	૩૨૫	૧૩ વરસાદની ખુટ પડવાથી
૫ દેવચાનો	૩૨૭	આદાનઆદે કરેલી પ્રાર્થના ૩૪૧
૬ છાપવાની રીત	૩૨૮	૧૪ આદાનઆદાનુ મામકાજ ૩૪૩
૭ પાલખી	૩૩૦	૧૫ આદાનઆદાની ધરતીપુત્ર ૩૪૫
૮ ચોખ્ખાનો અને પોડીના		૧૬ આદાનઆદાના પડીલાની
દુધનો દાર	૩૩૦	કળરની પુત્ર ૩૪૬
૯ કલમ, કાગળ, અને સી-		૧૭ સીનાઈ રાજની ઉત્પત્તી ૩૪૭
દાઈ	૩૩૧	

ભાગ આક્રમો હુનામ.

વિષય	પૃષ્ઠવિન્ય	પૃષ્ઠ
૧ હુનામ	૩૫૯	૧ સીના પુરપોની ચોટલી ૩૬૪
૨ પાકી દાહિસ	૩૬૦	૭ સીનાઓનો સંપ ૩૬૫
૩ ભાદ ધર્મની ઉત્પત્તી	૩૬૧	૮ વાંમ પુવા ૩૬૫
૪ છોકરા અને તેના માત-		૯ સીનની સરકારના રાજના
પીતા	૩૬૩	મથકો ૩૬૬
૫ સીનાઈ સીઓની ખુબ-		૧૦ સીનાઈ રાજના અમ-
સુરતી	૩૬૩	લદારો ૩૭૬

પ્રવેશક.

ચીન દેશ એશિયા ખંડની પૂર્વ દિશાએ આવેલું છે. ત્યાંનાં લોકો અસહ્ય હિંદુ ધર્મના જેવી ક્રિયા કરતા આવેલાં છે અને પોતાનાં વીણા હુનર અને દાહતથી ભરપૂર છે. તેની ગજબની નિ અસહ્ય પ્રમાણે દાહાપણ બરેલી રીતે સતોપથી ચાલે છે અને લોકો નીતિ બરેલા વીરવાશ્ચ ગણાવવાને આ તુર મહેલે તથા પેદા કરનાર પગમેશ્વર ઉપર એકીન રાખતાગ એકકા છે.

એ દેશમા ચીના પુરૂષો લાખી ચોટલી રાખવાની રીત તાતારી શાહાનશાહાનું ગજબતયાથી વકાદાર જૈયતની નીચાની રાખેલી છે, તેથી સાચી ચાલના ગૃહસ્થોનો દાહ શણગાર થઈ પડ્યો છે, અને બનતી કોશિય થી ચોટલીને તથા શરીરના ભાગને વધારે મહેનત આપવાને બદલે ઘટના ઉપાય કરી બચાવ કરવાને હંમેસાં આતુર રહે છે, તથા ખોરાકી પુરતી રીતે ખાઈ પુષ્ટ થવાને વધારે માન બરેલું સમજે છે.

એ સ્વર્ગી દેશ જોવાને મારી ઘણા વર્ષ થયાં તૂંટણા હતી તે ઇશ્વર કૃપાથી ઇસવી સને ૧૮૬૦ ના વર્ષમા પુરી થઈ છે. અને આશરે ત્રણ વર્ષની સફરમાં જતી અનુભવથી તથા ચીનાઓથી સાંભળેલી તવારીખનો હેવાલ માગ દેશીઓની હજુર મુકવાની ફજ્જ સમજીને માગ મન ઉપર જોટલી અસર થઈ હતી તેનું વહુન પુરેપુરું કરતાં મોટું પ્રસતક ભગવતેટલી ખીના લખવાને લખનાર મુસાફરની કલમ તાકત રાખતી નથી; વાસ્તે જોટલી સેવા બની આવશે તેટલી ખીના વાંચનાર આલમની મેવામા મુકવાને આ પુસ્તકનો પ્રારભ કરેલો છે. તેમાં લખનાર મુસાફરની સુક થઈ હોય તે સુધારી દાનાવોએ વાંચવી અને તેનો કપોડો લખનાર ઉપર ગજવો, પણ એ દેશ જોવાથી લખનારના મન ઉપર જોટલી અસર થઈ છે તેટલી વાંચનારોએને થયે નહીં, વાસ્તે સ્વર્ગી ગજ્જ જોવાની અજેના શ્રીમતોને બલામણ કરીએ છીએ જે એક વખત પેલક કાઢાડ્યો તો ગરીબ હિંદુઓની સેકડો વર્ષની અટક તોડી જગનામા મગવશે.

ચીનની મુશાફરી.

લાગ પેહલો.

— ૦૦ —

સ્ટીમર ચુનાઈટ સરવિસ.

ગ્રાસીખ ૨૨ માં એપ્રિલ ઈસ્વીસન ૧૮૧૦ ને દોને ખંચાર પછી
આર કલાકને અમલે અંગેના મારા શેડીયા કાચમ ભાઈ નાયાભાઈના
છોકરાઓની પેહડી ઉપર વખણા એલા દાક્ટર ભાઉદાજી તથા શેક કાચ-
મભાઈ, નાયાભાઈ એ બેહુ નામીઆ ગૃહસ્થોનો મેલાપ કરીને લખનાર
તથા શેક પીરમદમદ કાચમ ભાઈ, શેક નાનાભાઈ ડોશાભાઈ મામા,
ઝોરાબજી તેમુલજી, અને મારા સગાં તથા ઈજ મિત્રો મળીને સ્ટીમર
ઉપર લખનારને પોહોચાડવા આવ્યા હતા. પણ સોભીટું બારકસ
જોવાથી મારા મિત્રોને સંતોષ ઉપજ્યો હતો. કારણુ દેશી વાહાણો
કરતાં એ સ્ટીમરનો દેખાવ રળીઆમણે દેખામો તેથી સધણા ભાગ
ફૂડીને જોવા લાગ્યા. એના ત્રણ મજલા હતા તે મધે વચ્ચે મોટે
ઘોરડે નળીયાંથી ત્રણ મજલા સુધી મજબૂત ખાટીઆંથી બાધેલા હતા.
તેમાં માળવા અછીણની પેટીઓ તથા રૂઢી અને ખીલ માલની
ગાંસડીઓ ગોઠવવાની રીત જોઈ મારા મિત્રને અનન્યમ જોઈ લાંબુ
કે આ ઘોરડાની વાંકી સુંકી જગ્યામાં એક સરખી રીતે દુમકલાસીનાં
રૂકરના જોરથી નાંહાની અને વાંકી જગ્યામાં નાંહાની ગાંસડીઓ; પેટી-
ઓ, તથા જોટી જગ્યામાં જોટી ગાંસડી અને પેટીઓ ગોઠવતા; અ-
ને તેઓનાં નંબર નીસાન દેખાતા રાખતા. પ્રથમ આવતા ખંદરમાં
આપવાના દાગીના આગળ મુકના કેમકે વગર મેદનતે જલદીથી કાદા-

ડી આપવાને સેહેજ પડે. એથી રીતે ખલાસીઓ પાસે રટીમગનો મોટો માલમ ગેલ નામનો અગ્રેજ ઉપરી ગહીને સવે માલના ઘાંગીના રચાવતો હતો. તે નોઈ હમોને સંતોષ ઉપજ્યો કે મોટી રટીમગના વાંકા સુંકા મોટા ઓગડામાં પેટીઓ અને ગાંસડીઓ એક સગખી રીતે ગરીબને સજડ ભરી હતી તેમાં જગએ છુટી જગ્યા દેખાતી ન હતી. જેમ અત્રેના દેશી બાકંસોમાં માલ ભગ્યાથી કેટલી ખાલી જગ્યા ગહેલી દેખાય છે તેમ એ બાકંસમાં જણાવું ન હતું.

રટીમર યુનાઈટેડ સર વિમ,

ઈંગ્લેન્ડ.

રટીમ આણુ કરવાને ઈંગ્લેન્ડની બહી સજગાવી હતી. તેનો મોટો ઈજનેર “બને” ઉભો ગહીને હાથ હેલવના માણસ પાસેથી બહી મધે ઓગડામાંથી કોલથા નખાવતો તેથી ગળી બેગંગી ભડકા નિકળતા હતા. એ રટીમગનો સ્કુર સમુદ્રમાં ફેંપાયો તે ચાલતી હતી. એનું ઈંગ્લેન્ડ નાહાનું અને બાઈલર જીનું હતું તેના શીર્વીડગનીવાટ સારી સફાઈદાર રૂપાની માફક ચલકતી હતી, તથા ખીલે સધળો ઈંગ્લેન્ડનો સામાન ઓભાય માન સોનેગી અને રૂપેરી રંગના નવો ચગડી ગહેલો હતો. તેની બાજુએ બહીના તાપના નોગથી તેની ધામે ઉભા ગહેવા માણસો પસીને ગરકાવ થઈ ગયતા હતા. એ બાકંસ એક કલાકમાં ઈંગ્લેન્ડના સ્કુરના નોગથી પાંચથી સાત મેલ ચાલતું, પંજુ સારો પવન લાગાથી સેવે ડોળ ઉપરના સડો ચહાવેથી વધારે ચાલતું હતું.

રદીમરનું શું આલ્પાથી સમુદ્રનું આર પાણી નેટલું બાઇલરમાં નાઇએ તેટલું બંબાના નાંરે એક બાજુએથી એંઆઈ આવતું હતું. એ આરા પાણીના બાઇલરમાં બાકુ થઈ આર છુટા પડી બાકનું સ્વચ્છ મીઠું પાણી થતું તે એક ટાંકીમાં પોતાનીમેળે ભરાતું. તેઉપરાંત વધારે થાય તો સમુદ્રમાં જતું. એ ટાંકીના ઓહાડા ઉપર એક કાક મુકેલા હોય છે તેની કુંચી ફેરવી નેટલું નાઇએ તેટલું પાણી લવાઈ શકાય. એવી રીતે હમાએ નળની કુંચી ફેરવી તે નાહાતું વાસણ ભરાવી લીધું. તે વખતે પાણીની વગળ ખળ ખળતી લાલ રંગની હતી. તે આસ-રે એક બે કલાક રહેવા દઇને વાસણ માંહેનું પાણી ઠંડુ પડી તેની નીચે સારાના કાટનો ભુકો કરી એકાથી નીચું સ્વચ્છ પાણી પીવા લાયક થયું. તેમાંથી મારા મિત્રો એ પીધું તેના સ્વાદ પીયેછીએ તેવા મીઠાં પાણી-ના નેવા લાગ્યો. તે પીધાથી થોડીવાર પછી શરીરમાં હુશીઆરી જણાઈ અને કકડીને છુપા લાગી. એવું નીરોગી સદા પાણી પીનારાના શરીર થણા પુર હોય છે કારણ કે એ પીધાથી શરીરમાં હુશીઆરી અને ભું-ખ તરત જણાય છે. નારે પાણી માણસની તંદુરસ્તીનો વધારો કરે એ-માં કંઈ શક નેવું નથી. એ પાણીમાં હોત નેવું કંઈ પણ દીસતું નથી કારણકે દરીઆના પાણીની વગળ થઇ અને છે એમાં અને વરસોદના પાણીમાં ઝાઝોફેર જણાતો નથી કેમકે વરસાદ પણ દરીઆના પાણીની બાકનોજ થાય છે; વારતે એ પીવાની હોત આપણે ગણતા નથી તો વરા બના પાણીની પણ હોત ગણવી નહી નેઇએ. એને ઉત્પન્ન કરવાને માટે સાંખડના વાસણનો બંદોબસ્ત રાખેલો હોય છે અને કોઇ પણ માણ-સ એના બગાડ કરી શકતું નથી અને એ પાણી સાંખડના વાસણમાં ઉકળ્યાથી સાંખડનો ઝીંઘ આવે છે તેથી વરસાદના પાણી પીધાથી નેવી સરદી જણાય તેથી એમાં યુલકારી ગરમી જણાય છે; પણ અત્રેના દરૂ બાકસોમાં સફર કરનારા ઝીનારેથી આમણે પાસેથી એજુ પાણી

ભગવી લેછે. મહવામાં મુકીને વાહાણું ઉપર લઈ જવાને વાસ્તે મુ-
શલમાન અથવા ખીજ ખલાશીઓ અડકીને ઉપાડીલેછે, એટલુંજ નહીં
પણ વાહાણોના ખલાસીઓ એક જગ્યાથી ખીજી જગ્યાએ ફેર બદલી
કર્યા કરે છે તેથી વધારે વટાલ થવો જોઈએ તેટલો વટાલ ઈજ્જતમાં
થી થતો વગલ ના પાણીમાં થતો નથી.

નાહના અમલદારોની કેપીન એટલે ઓરડી.

એ ઓરડીઓ સ્ત્રીમરની નાજ તરફ હતી. તેને સફેદ રંગથી તરત
રંગેલી હોય તેવી જણાતી, અને એની અંદર તરેહવાર ગાલીઓ ખીજા-
વી આસપાસ નાજીક અને ચોભીતા કોચ ખુરસીઓ ગોઠવી દીધેલાં
હતાં. અને સોબા લાએક તરેહવાર મુરતીઓ અને વખણાઈ ગયેલા ગૃ-
હસ્થોના ચિત્રોની આરસીઓ તથા રાતની રેશમીને માટે હાંડી ઝુમર
અને મુન દરીઆના આચકા ખમીશકે એવાં હતાં. તેથી કેપીનનો દે-
ખાવ ધણેજ ભભકા બરેસો દેખાતો હતો. તેમાંની જીદી જીદી ઓ
રડીમાં નાહના માલમ અને ઈજ્જતે રહેતા હતા. તથા એક વધારે
શણગારેલી ઓરડીમાં મીસ્તર ખન નામનો મોટો ઈજ્જતર અને તેની
સ્ત્રી અને પાંચ ઈયા છ વર્ષની છોકરી રહેતાં હતાં. હમો તે ઓરડી તર-
ફ ગયા તે વખતે ઈજ્જતરની સ્ત્રી અને છોકરી કેપીનમાં બેસી મધુર
ગાગથી ગાતી સાંભળીને મારા મિત્રો ખુશી થયા તેથી એક ઘડી સુધી
ઓરડાની પાસે એક ખાજીએ ઉભા રહી તે જગ્યાને વથ થયા હતા.
અંગ્રેજ લોકો બારે માથ સંકટ અથવા સંપત્તીના વખતમાં ખુશી
ખુરમીમાં રૂઢી જીંદગાની મુજર છે તેવી રીતે અત્રેના શ્રીમંતો વર્ષમાં
એક વખતે પણ મોતાના કુટુંબ સાથે બેસી આણંદના દિવસ મુજારતા-

હોયે નહીં. એવી જુદી જુદી ઝોરડીઓ નાહાતા અમલદારોને રહેવાને આપેલી હતી; પણ સુતારો, સુકાનીઓ, સરંગો અને પસંરની ઝોરડી વખાણવા નોમ થયુંગારેલી હતી નહીં.

ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓ વિશે.

ત્રીજા વર્ગના ઉતારાઓ પાસેથી નુરનો દર ઝોલો સવામાં આવેલો તેથી એ વર્ગના ઉતારા એને કેપીનની ઝોરડી આખામાં આવતી નથી. તેઓને માટે તાલ તરફ ખુલી જગ્યા કરેલી હોય છે તેવી જગ્યાએ, જે સારાં છે. દશી ખારકસોમાં જમ પેટીઓ અને ગાંસડીયા પાસે લઇને બેસે છે ઝિટલુંજ નહીં પણ બચ્ચાઓને રિવથના તાપ અને શતની ઠાર ખમવી પડે છે; વળી તે સાથે વરસાદથી કોઈ કોઈ વખતે ભીજાવવું પડે છે. તેવું કંઈએ ખારકસમાં દુખ ભોગવવાનું ન હતું, કેમકે તાપ તડકો, ઠાર અને વરસાદ નહીં લાગવા માટે મોટી તાલ પતરીનું છાપરું બાંધેલું હતું, તેથી આશાએશથી એ વર્ગના ઉતારાઓ સુખી હાલતમાં મોલા નોખા.

લંગરખંચવાનું દયર.

રહીમરની નાલની જે બાજુએ, જે મોટાં લંગર લટકતાં હોય છે. એ લંગરોને મોટી જડી લોહાની સાંકળ સાથે બાંધેલાં હતાં. તિને તોફાનની વખતે હરેક બંદરમાં અથવા મોટા દરીઆમાં લંગર કરવું પડે તે વખતે ત્યાં કરે છે; પણ હંમેસા એકજ લંગર પાછીમાં નાખે છે. તેની મોટી સાંકળના છેડા સાથેનું લંગર ઉપાડવાને સ્ક્રૂ દયથી બંદર અલામીઓ દ્રવીને સાંકળ ખેંચે તે આવડે ઉપર આવે ત્યાંસુધી એ પ્રમાણે કરે છે.

એકાંતની ઝોગડી

એની સાંકલ એવી તો જાડી અને વજનમાં ભારે હોય છે, એક ટેકાણેથી બીજા ટેકાણે લઈ જવાને આસરે સો માણસોથી પણ ઉંચકાઈ શકાતી ન હતી. તે એક સ્ફુરથી થયેલ વાર અલાસીઓ એ કામ સેહેલ થી મધુર રાગ ગાઈ કરી શકે છે. પણ તોફાનની વખતે સેહેલ પડવાને માટે વિદ્વાંન ગૃહસ્થોએ એવી સેહેલી ગોઠવણ કરેલી છે. અતરેના દેશી ખારકસોના અલાસી કોર રાગ ગાઈને નાહાના મોટા લંગરના દારડાં એમવાને વારતે પાંચથી પચીસ માણસો હાથેથી એ એ છે. ભાગ્ય નોગે એવા વખતમાં તોફાની પવન નિકાળ્યા તો દારડા હાથે ધરી ધરી ફેટલા એકના હાથ પગ હોલાઈ જાય છે, અને ફેટલી એક વખત પાણીમાં પડી જઈ કુખી મરે છે, એવી રીતે સ્ટીમરમાં બનવું નથી.

એકાંતની ઝોરડી.

એ ઝોરડી સ્ટીમરના વચલા ભાગની બાજુ એ હતી. તેના ખારણા ઉપર અંગ્રેજી અક્ષરથી એકાંતની ઝોરડી એવું લખેલું હતું. તે માત્ર કુદરતી હાજત પુરી પાડવાને મોટેજ કામ લાગતી હતી. તે મધે એક નબો મુકેલી હતી તેનું કુટુંબ એમીએ એટલે દરીઆનું પાણી નળને રસ્તે ઉપર આવતું હતું. અતરેના દેશી ખારકસોમાં એવી એકાંતની ઝોરડી ન હોવાથી વાહાણની બાહારની બાજુએ એક માંચી બાધી તે ઉપર ઉતારીએને કુદરતી હાજત પુરી પાડવાની મહા મુશ્કેલીથી બની શકે છે, અને કોઈ વખતે માદા બાએગે તોફાની પવનથી અથવા સમુદ્રના મોજાથી, મોટા આચકો લાગી હાથમાંનું રોગડું છુટી જઈ દરીઆને સ્વામીન થાય છે, તેની દાદ ફરીઆદ સેવાને કે તેની મદદ કરવાને કોઈ પણ જાનના દુશીઆરે ગમવામાં આવતા નથી. તેથી એવી કળ બનાવી પાસ જાનની ખુવારી થાય છે.

શેલુન વિશે.

રતીમરના પાછલા ભાગ તરફ શેલુનની ગાદી કે ખીન હતી. તેમાં તુલક ઉપરથી ઉતરવાને વાસ્તે નકશીદાર પીતલની સીડી હતી, તે મુનાના નેપી ચલકતી દેખાતી. તેના ઉપર નકશી એવીતાં બારીકાથી કોતરેલી હતી કે તે નોંધને હમો ધણાજ હેરતમાં પડ્યા. હમોએ સીડીને રસ્તે શેલુનમાં ઉતરીને તેની અંદર જઈ નોંધએ છીએ તો જાણે એક ઝળકાટ ખરેસો પાડ્યાહી રાજ મહલના ઓરડા નેપો દેખાયો. ત્યાંથી કેણી મેર જવું એ અમને સુઝ પડ્યું નહી. પણ ધીરજ પકડી આરતે થી નોંપા લાગાતો તેમાં એક લાંબુ ટેબલ વચમાં ગોઠવેલું હતું તે ઉપર હાથેદાર યુનો ટાગેલા હતાં તેનાં સાલકો પવનના નોરથી એક ખીન સાથે અથડીને અભાગેય નેપો રાગનો આવાજ નિકળતો સાંજની પારખી ન શક્યા કે કયો રાગ છે. તેની આસપાસ સોભીતી ખુરસીઓની હાર ગોઠવેલી હતી. એ ઓરડાના ધામલાં અને ભારવટીઆં મોનેરી હતા. તેની બે બાજુએ ચંદલા વર્ગના ઉતારઓની કેખીનો આવેલી હતી. તેમાંના કેટલાએક ઉતારઓને સહવાર, બપોર અને રાતનું ખાનું ઉપર કહેલી ભભકાદાર ટેબલ ઉપર આપવામાં આવતું. તે વખતે એક ચંચલકારી દેખાવ અને રેશમીના નોરથી ઝળ ઝળાટ થઈ રહેલું હતું. એ ઉપરથી હમો તો એમ સમજતા હતા કે ગોયા બેહસ્તમાં જ ખીસા નેલા છીએ. એ દેખાવનું વર્ણન આપવાને પુરા શબ્દો મળી શકતા નથી એવો તારીફ લાયક હતો.

કપતાનનો કેળાનો.

સેલુનની પંડાસમાંની એક ઓગડીમાં કપતાન બીયમ અને તેની સ્ત્રી તથા બે છોકરીઓ રમત ગમત કરતાં પૂતળી શગખાં એકાએક કેળાનોમાંથી બાહાર નિકળ્યાં. એ ઓગડીમાં બીજાવેલા સોભીતા ગાલિઓ તે ઉપર મુકેલી તરેહવાર ટેળેલા અને હારખંધ ગોઠવી દીધેલાં કોમ્પ્યુટરીઓ, વળી જાણેડુ ધાવાના કુડા તથા જોવાની આરસી સાથેની ટેબલો ગોઠવેલી હતી. અને માદા પુરૂષોના ચિત્રોની આરશીઓ ગોઠવીને બાંધેલીઓ હતી શેશણી કરવાને મુન તથા હાંડી ગલાશ એ શીવાએ બોળ તહરે તહરેના સામાનથી, અને સોનેરી રૂપેરી રીબેરગી ચિત્રોથી ઓગડો શણગારેલો હતો. તે 'જોઇ હું તથા માગ ચિત્રો ધણા ખુશી થયા કેમકે સમુદ્રમાં ચાલતો રળીઆમણો મહેબ હમારી ઉમરમાં જોયો નહતો અનેના દર્શી બાગકમોની જેવુંનમાં ટોચને સ્ત્રી સાથે રોકવાને કયાથીજ પણ એખલો કેહવાંજે વારતે કેળીનને બદલે તે ખુલી જગ્યામાં એક સાદી અને ગોદડીનો કપડો હોયછે. તેના ઉપર બેઠા જોવા કાર અને તડકા ખમીને તેથીજ રીતે તેઓ પણ પડી રહેછે, તેથી વધારે ખુબ શુભી જોવી હોય તો નાજીઅરની કાચલીનો હુકો રાત દીવસ મુડમુડ કરવાને ગમેછે, તે ચિવાય ખીન્દુ કઇ જોવામાં આવતું નથી.

- નાદાવાની ઓગડી.

સેલુનની બાગીચાએ નાદાવાની ઓગડી હતી તેના બાગીચા ધણુ કડીને જાંઘ મળવામાં આવતાં. કોઈ નાદવા જલ ત્યારેજ તેને આવતા, તેમજીવાય ખીન્દુ તખલ જોવામાં આવતા નહતાં. તેમાં કોમક જમાની

નળી દસીઆમાં ઉતારેલી હતી તેના દાંડા થઈ એમ્બાથી નેટણું પાછું નોઈએ નેટણું સમુદ્રમાંથી ઉપર આપેછે તેને ગરમ કરવાને વારતે નળીએથી બાક આપે તેવી ગોઠવણ કરીને એક નળ મુકેસા હતો. તે આફની નળીનું ગોઠાડું ઉપાડવાથી વરાળ આવી નાહાવાના પીપનું સડુ પાછી ગરમ કરી નાખતું. વધારે અથવા એણું ગરમ કરવું હોય તો, એ નળીનોજ આધાર રાખેછે. એવી રીતે દેથી બારકસોમાં નાહાવાની જગ્યા હોતી ત્યાં વારતે દિંદુઓ તેડવા વહાણમાં મુશાફરી કરેછે ત્યારે દસથી પંદર દિવસ સુધી પોતાના ધર્મ ગ્રંથોમાં નાહવા વગર અને નીન નેમ કરવા વગર આપું ન નોઈએ તે વખતે ધર્મને એક બાજુએ મૂકી આવેછે. એ ઉપરથી આપણે વિચાર કરવો કે જૂન નેછે તે નાહાવાના આધાર ઉપર નથી પણ સ્વભાવીક ચુલુ છે, તેને ધર્મના બંધનમાં લાપી ધકાવી નથી. વખતે સફર કરનારને કેઈ દિવસે નાહવું હોય તો ખજાસીઓ બારકસની બાજુ ઉપર માચીબાંથી તે ઉપર ઉતારને બેસાડી સમુદ્રમાંથી યામડાની બાલડીઓ એનીને ઘેરુવ સરખાને પણ નહવાડે છે.

લખનારને આપેલી કેળીન.

મિલુનગી બાજુએ પેટલા વગંના ઉતારાએને માટે સફેદ રંગથી રંગેલી ઓગડીઓ, હતી, તે મળેલી એક ઓગડી માગ. સ્વાધીનમાં કપતાને કરી તે વખતે ઉઘાડીને નોઈું તો તેની અંદર અંધારા સીવાય બાજુ કંઈજ માલમ પડતું નહી, તેથી હું ધબરાઈ ગયા અને સ્ટીમરના એક માણસને બોલાવી કહુંને હાલ અંધારી કેળીનમાં કેમ રહી ધકાય ? તે માણસે એનું સાંભળતાં ને વાર મારી જીજ બાગવાને માટે સમુદ્ર તરફની બારીઓ બંધ હતી તે ઉઘાડી એટલે એકાએક આજવાજું થયું તેવીજ મારી આંખોને ઝાંક આવી મધ તેણે કરીને મોટી

રમુબ યદ્ય. એ કેબીન ચાર ઉતાડ્યોને રહેવા લાયકેમી હોય છે, તેમાં ખર્ચ કોમ એક એકની ઉપર જે ઉખાળ્યું એ જડી. લીધેલાં તે ઉપર ગાદીઓ પાથરી રાખેલી હોય છે, તેની વચમાં એક નાનું ટેબલ અને ચારે ખૂણે શીઓ તથા મોહોડું જોવાની આરશી અને રોશણી વારતે મુન જડી ગણેલું હોય છે અને પાણી રાખવાની જગ્યા અને ખરાબ પાણી કહાડી નાખવાને વારતે નીચે ગટ્ટ રાખેલી હોય છે તેની આવી એવાથી 'ગંદુ પાણી' ભગઇ રહેલું નિકળી જતું હતું. તેની એક ખાણુએ ખાવાનું ભાથું અને કલમ ખડીઓ રાખવાની ગોઠવણ બહારીઆ સ-પ્લીકરેલી હતી, તેમાં આપણે સામાન ગોઠવીને બાજુ બંધ કરી તાળું મારી આખી રૂઠીખરમાં ફરવા કરીએ તો આપણી ઝોરડીમાં આપણા હુકમ વગર કોઈ જઈ શકે નહી. અત્રેના દેશી બારકસોમાં પહેલા વર્ગના ઉતાડ્યોને વારતે શણગારેલી કેબીન જોવામાં આવતી નથી, તે સાથે કોમ, ખુરશીઓ, આરશી, ટેબલ, પાણી, ભાથું, કલમ ખડીઓ રાખવાની જગ્યા તથા ખરાબ પાણી કહાડી નાખવા ગટરની ગોઠવણ કરેલી હોયતી નથી એટલું જ નહી પણ ભાથું રાખવાની જગ્યાની ગોઠવણ નહી હોવાથી બાગકસમાં એક બાજુએથી ખીજી બાજુએ મુસલમાન અથવા હિંદુ બલાશીઓ ફેર બદલી કરવાને ઉપાડ મિલેન કરાવે અથવા કરે છે તેથી હિંદુ ધર્મને ઘણી હરકત થાય છે.

દવાખાનું-

સેલુનની એક બાજુ તરફની ઝોરડી દવાખાનાની હતી તેમાં જોમ દવાઈ વેચનારની દુકાને સર્વે રોગની દવાઈ બરેલી હોય છે તેવી રીતે બરેલી હતી તે સાથે સઘળાં વાહાડ કાપ કરવાના હયાઆરોની પેટીએ પણ હતી. એ રૂઠીમગના આકરે અને અમલદારે અને ઉતાડ્યોની તખીએત બગડવાથી અથવા આબરૂ ધઈ પડીઆથી એક

એક મંત્રી ઉપર જન્મ પડ્યા હોય તે માટે પણ દવા આપવાને હક કપતાનને તથા મોટા માલમ નેજ હતો. એ અમલદારો દાકરરી અથવા વેદક શાસ્ત્રની ગોપડીમાં જોઇ દરદની પરીખીજાનત કરી દરદીને દર વખતે તજવીજથી દવા આપતા અને તે ઉપર જોયતી યોગ્યતાની જણસ આપી પરીજી રખાવતા હતા.

ગુપ્તક.

રૂઝમરના ઉપજા ભાગ ઉપર મજબૂત પાટીઆંથી અમાસીની માફક કરેલું હોય છે; પણ પાછલી બાજુએ સુકાત તરફ કપતાન, મોટા માલમ તથા પેદેલા વર્ગના ઉનારઓની બેઠકની જગ્યાએ કોચ, ખુરશીઓ, ગોઠવી વધારે સફાઇ રાખેલી હોય છે, અને દરરોજ સહવારના પોહોરમાં સમુદ્રમાંથી બંબાએ પાછી બેચી દુબરો બાલડીઓ નાખી આખી રૂઝમરનું ગુપ્તક પોષને સાફ કરી નાખે છે, તેની આસપાસ જડેલા પીતળનો સામાન, ચીનાઇ અથવા વિધાયતી ઇંટની બાવીક ખુકી કરી સાફ કરે છે; તેથી તે સોના જેવા તેજ મારે છે, અને લોકક કામ ઉપર મીણ ઉકાળીને થોડું થોડું લગાડી પાલીસ કરે છે તથા હાંડી, ગજાશ, સુત અને બીજી સર્વ ચીનો દરરોજ સહવારના ખજાણીઓ, શીડજરો તથા મસાલ પાસે સાફ કરાવી સોભાયમાન રખાવે છે.

ઉપકાર.

અનેતા બારમાંથી રૂઝમર નિકળવાની એકથી બે કલાક અગાઉ ગુપ્તક ઉપર દેહલાએક શીમંત મૂદરથો કપતાનને મળવા આવ્યા

હતા, પછી ચોડી વારે સ્ટીમગના માનેજી એક બેગમજી ખુશ્દેજી આ
 'મા તેઓની કપતાન સાથે વાત ચીન થઈ રહ્યા પછી લખનાર મુસા'
 ફૂની બગદરત ગમ્પવાને વાગતે ધણીજ બજામણ કરી હતી, તેથી પ
 તાને આખે મરતે માગી એવલી તો બરદરત ગમ્પી છે, કે બલે નેવી
 પોતાના બચા છેકગમ્પોની ઉપર મોતોખત અને પ્યાર ગમ્પતો હોય, તેથી
 નિપેલ પ્યાર ગમ્પો હતો તે માટે હુ એક બેગમજીનો તથા કપતાન ખીયમ
 નો અતી ઘણો ઉપકાર માનુ હજી તેજ વખતે મારે એક મિત્ર શેક
 ખુશ્દેજી નોથગવાનજી કામા પાશ્ચી બજામણનો ડાગળ હાગકાગની
 પેહેડી ઉપરનો લખાવી લાવેલો હતો તે લખનારને આપે તેથી સેક ખુ-
 શ્દેજી કામાજીના હાગકાગની પેહેડીના સર્વ ગૃહસ્થોએ ત્રણ વર્ષની મુ-
 આફરીમા નેગલી મદત કરી ઘટી હતી તેગલી કરીએ તે માટે માગ મિત્રનો
 અને શેકખુશ્દેજીનો તથા તેઓની હાગકાગની પેહેડીના ગૃહસ્થોનો
 અત્યત ઉપકાર માનુકું.

હોકાયત્ર.

મીમગના પાછના ભાગના પુતક ઉપર હોકાયત્ર લેખી બેકક
 સાથે જડી લીધેલુ હોયએ. તેની પામે બે રેશશીના ક્ષાનસો પીતળની
 બેકકમા જડેલા. હતા, કાગણુ કે તોફાની પવન અને વગસાધી હમ્કતન
 થાય. તેની સામે સુકાનીયો સુકાન પડડી ઉભા મ્હી ગત દિવમ એ યત્ર ઉ
 પા નજર ગમ્પી, ને દિશાએ અગનમોઠેનુ મોઠોફુગમ્પવાને કપતાનનો હુકમ
 યાય તે દિશાએ ચલાવેએ. એ યત્રની પ્રથમ શોધ ચીનાઓએ કાહાડી
 હતી ત્યાં પછી ઇરેની સને ૧૨૬૦ ના વર્ષમા એ સમાચાર પુરોષ ખડમા
 પોહોતાથી તેમા સુસારે કરીને આખી ફૂનીઆના સમુદ્ર એડનારા
 બારકસોને મતો દેખાડનાર બોમીઆ ઘમ્પલ થઇ પડયું. એ શારની
 અગાઉ લાહણુ વઢીઓને બારગસ ચલાવાને દિવસના મુય અને ગ

તના તારાનો આધાર રાખ્યો પડતો હતો; ને કોઈ કોઈ વખતે પુત્રથી અને વરસાદના વાદળોથી આશ્વાન પેશર્ષ જવું તે વારે ઘણી મુશ્કેલી પડતી તેથી આડે રહેતે હંકારી જતા હતા. હાલમાં એ યંત્રના કોરે પોતાના ધાંડેલા માર્ગે જવાને જરૂરપણુ મુજબ નથી. એ સાદી ગોઠવણીથી કરેલું છે. એમાં એક કાચળ ગોળ બનાવી તે ઉપર ચાર દિશાના નામો અને ખીજા ભાગ બતાવેલા છે, અને તે સાથે સોદ્ધો મુખકની સોય ગોઠવેલી હોય છે, તેનો કુદરતી સ્વભાવ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા તરફ રહેવાનો છે. અત્રેના દેશી બારકસોમાં હોકાયંત્રો વાપરે છે પણ તેને શાબાવાન જગ્યાએ બદાબસથી રાખતા નથી. તેને દારી મુંડાળી એક ખુણામાં રાખી મુકે છે કારણ કોઈ વખતે દુર દેશ જતી વખતે અપમાં ભેટે.

દુરખીન.

રૂઝીમરના હોકાયંત્રની પાસે એક બેઠક ઉપર દુરખીન મુકી રાખેલી હોય છે. તે ગમે તેવી અંધારી રાતે અને દિવસે કામ લાગે છે, એટલું જ નહીં પણ પુમસ, વા, વરસાદના તોફાનની વખતે ઘણી ઉપીચોની યધ પડે છે. રાતને વખતે દરીઆમાં મોટાં મોટાં ખડકો, વાહાણુ આલવાના માર્ગમાં આવે તેનો અમાવ કરવાનો ઉપાય દુરખીનથી થાય છે, અને મોટા દરીઆમાં જતા આવતા વાહણો હોય તેની અખર કાહાડવાને માટે એજ યંત્ર કામ આવે છે. એવી રીતે દેશી બારકસ વાળા રાખતા નથી તેથી સાબિના અથવા આજુ બાજુના પાહાડો, અને બારકસોથી બાગ જોગે હરકતમાં જઈ પડે છે.

સુકાન.

સ્ત્રીમગ્ની પાછલી બાજુ એ સુકાન હોયછે. તેનો એક છેડા તુલક ઉપર
જાવી તેની સાથે ગાડીના પેંડા નેચું ચકર જડી દીધેલું હતું. તેને
જોખુંડ અને પીતળના પટા જડીને મજબુત કરેલું હોયછે. પણ ગમે તેવે
તોફાની પવન અને વરસાદ હોવાથી સુકાન ફેરવતા જરા પણ વાર લાગતી
નથી. એવી સૌંદર્ય ગોઠવણ કરીને જમી બેઠક ઉપર ગોઠવેલું હોયછે. એ
ફેરવવાને બારજણો મુકગછે, તેમાંથી બધે જણ સુકાન ધરી બધે
કલાકે બદલી કરી રાત દિવસ ઉભા રહેછે. અને જેમ કપતાંનનો
અથવા મોટા માલમનો હુકમ થાયછે તે તરફ અગનબોટનું મોહોટું રાખી
ચલાવે છે; અને રાત દિવસ હોકાયત્રની સાંમે નજર રાખી સુકાન
ધરી ઉભા રહેછે. એમ કરતાં કોઈ વખતે એ યત્ર ઉપરથી જો સુકાની
ની નજર મુકી અને કપતાને જોયું હોયતો ઘણી ધમકી આપેછે. એવી-
રીતે અત્રેના દેશી બારકસોમાં સુકાન ગમ્મતા નથી; પણ સુકાનની ઉપર,
આડો લાકડાનો કટકો રાખેલો હોયછે. અને વરસાદ પાણી અથવા
તોફાની પવન નિકળ્યાથી સુકાન ભારી થઇને હાથમાં રહેતું નથી
તેવી રીતે સ્ત્રીમરના સુકાનને હરકત થતી નથી.

સૂર્ય યત્ર.

—0—

કપતાન પોતાના ઓગડામાં સૂર્ય યત્ર રાખેછે. અને હંમેસાં દરરોજ
બપોરના બાર કલાકે અથવા મધ્યાન કાળે એટલે સુજળના કીગણ બરા-
બર માયાં ઉપર આવ્યા એટલે કપતાન તુલક ઉપર આવી સૂર્યની
માલ તપામેછે. અને કેટલાએક હસાબના આંકડા મુકાવી હીસાબ મેળવેછે,

તેથી કેટલા મેયની સૂયંત્રીઆલ યઈછે તેના ખુલાસો મેળવ્યાથી કેટલાં કલાક અને મીનિટ અને સેકન્ડ દિવસ ચલેડોલોછે. તેના દિમાખ મેળવી રીમરેનાં ધડીયાલો દરેકજ બરાબર કરેછે કાચુ દરોદરમાં મૂકે ઉદમ અને આયમવાના વખતમાં ફેરવડયાથી બરાબર ચાલનાં ધડીઆળોમાં દરેકજ કેર પડી જાયછે, એટલુજ નહી પણ આમલા દિવસના બપોર પછી કેટલાક મેલ રીમર ચાલીછે, તેના હસાખ ગણિને ખાતરી કરેછે. એ યંત્રને ઘણીક સાધમેલી અને જાતની પેટીમાં રાખેછે. વખતે સરદીની હવા લાગ્યાથી એમાં ખગડ થયો તો મોટા સમુદ્રમાં આજતા બારકસના કામને ઘણી દરકત થઈ પડેછે તેથી સરદીનો બચાવ કરવાને પેટીમાં રાખી ગરમ કપડાથી ઢાંકી મુકેછે, કોઈ દિવસે વરસાદ આવવા કુમસ પડતો હોય, તે વખતે મુરજ દેખાતો નથી તેવારે કપતાનને ઘણી ચીંતા થાયછે. એ યંત્રની દેશી બારડોમાં જરૂર પડતી નહી હોય તેથી તેના ઉપરીઓ, એકું પૂંજ વાપરી જાણતા નથી.

ડોળ.

રીમરના ત્રણ ડોળ ઉપર ખલાસીઓને ઝડપથી ચલડવા વારતે ને દોરડાની સીડીઓ હોય છે. તેના પરનાલુ ઉપર ચોખાડા પાંચ પાંચ સડ ચલડાવી નાજ તરફના આમલા ભાગમાં ત્રણ ખુલ્લાની ત્રણ ત્રણ છાંય ચલડાવે છે. ડોળ ઉપર ચલડતા વારન લાગે, તેને માટે સીડી ઓ સાથે હાથે ધરવાના દોરડા બાંધેલા હોય છે તેથી આડા આવતાં ઝડપથી ચલડી હતી મોકેછે. એવી રીતે દુરથી નોંધને અજાણ્ય નેવું લાગેછે પણ ખાસે મથાથી મેહલી ગોઠવણ કંઈકી માલમ પડેછે તથા સંધે સડ બાંધવા અને ખાલવાને એક ખાંભ દોરડા સાથે સંબંધ મેળવેલા હોયછે તેમાંથી એક દોરડું ઓડયાથી ને સડ ખાલવાની મરજી હોય

તે ખુબી જાય છે, તેની જીતે એક દોડુ જે ચી ખાંધાથી ને સડ ખાંધ-
વાનો હોય તે ખાંધાઈ શકે છે એવા કામ કરવાને કપાતાન તથા માલમ
નો હુકમ સગ્ગ ને થાય છે, તેની જીતે અગ્ગ મીમોડી અથવા સીસોટી
વજાડી ખલાસીઓને ચેતવણી આપે છે તેથી પોતાના ઉપગીનો હુકમ
સમજી એક ડોળ ઉપરથી ખીજી ડોળ ઉપર જઈ અથવા એક સડ ઉપરથી
ખીજી સડ ઉપર જઈને ફેરફાર કરે છે અને પગખાણ આપે પેટીઓ જડેલી
હોય તેમા મડ ભડીને સાકલ ભગો છે તેથી વગ્ગાદનું પાણી આપ્યા
થી ભીજતા નથી. એવી રીતે એક એક ડોળની પાસે એક એક સરગ
ઉભા રહીને પોતાની પાનેના ડોળ ઉપર ચઢેલા ખલાસીઓને હુકમ
કરે છે, એના ત્રણથી ચાર સગ્ગ સ્ટીમરમાં ગએલા હોય છે.
અત્રેના દેશી ખાગસોના ડોળ ઉપર ચઢવાને નીમગણી ગખતા નથી
તેથી ખલાસીઓ કઠંગી રીતે ચઢે છે અને મુખાંઈ ભરેલી રીતે એક
મોટા સડ ચડાવી ખારકસ ચલાવે છે. પણ જોગથી પવન નિળ્યાથી ખા-
ગકસનો ખમાવ કરવાને નાનો મડ ચઢાવી કુવત પગખાણે ચલાવાની
અથવા થોડો પનન હોવાથી બેથી ત્રણ ચડાવી જોગથી ખાગકસ ચલાવે
એની ગોઠવણ કરેલી નથી આખા વરસમા પાચ સાત મહીના
ચલાવી ખાકીના દિવસ ખલાસીઓનો જ ચોખમા પડીને દળદ્રી થઈ
પાઝા ચાકરી શોધતા નિકળે છે.

ખજાસીઓ.

જે આગમોગ્ગો ધણુ કનીને મુશ્કેલમાન ખલાસીઓ હતા. તેઓને
ખાગકી પોચાકી અને દેશી વીથ રૂપીયાનો પગાર આપવામા આવતો
હતો તેઓ સગ્ગના હુકમ પગખાણે ચાલતા અને તોફાનની વખતે
એવીતો ચાકરી બજાવતા કે પોતાનો છવ જવાની પણ ચીંતા ગખ-

તા નહતા એવા સ્ત્રીમનવાન રેખાતા હતા. જ્યારે એ અમારાઓ એ
 ચાર મહિને સફર કરી પોતાના વતનમાં આવતા ત્યારે કેટલાએક તે-
 ઓના સગાં વાહતાં અને મિત્રો મળવા આવતા, તે કંઈ ખરા સગાં-
 રાખસ કે મિત્ર રાખસ નહી, પણ ફક્ત તેઓની ચાર પાંચ મહિનાની
 કમાઈના પૈસા ફના ફતીઆ કરવાને ઇરાદા આવતા. પૈસા થઈ સુખ
 એટલે સગાં તે કોણ અને મિત્ર તે કોણ ! એવી રીતે તે અમારાઓની
 ખુવારી કરી નાખ્યા પછી પાછા અંગ ઉધારે પગાર માંગવા નિકળે
 છે. મળેલા પગાર થોડા દિવસમાં ખાઈ પીઈ ફના ફતીઆ
 કીધા પછી તેઓની શંકા આંગ ઉપર અબાસીઓને પગાર આપનારને
 સ્વાધીન કરે છે, પછી તે ગરીબ અબાસીઓ ખારકસ ઉપર બઈ સર-
 ગના હુકમ પરમાણે કામકાજ બાંધે છે. કોઈ વખતે તોફાની પવન
 નિકળે છે, તે વખતે ગરીબ અબાસીઓ ડાંગ ઉપર મહોડી કેટલી મહનત
 કરે છે તે જોઈ મણી દયા ઉપજે છે. કોઈ વખતે તો સમુદ્રમાં માટું તો-
 ફાન નિકળ્યાથી ડાંગ ઉપર રોડરોડી કરતાં માંડાં બાથગે ખારકસમાં કે
 સમુદ્રમાં પડે છે. નો પાણીમાં પડ્યો તો તેને બાહાર કાઢવાને વારતે
 ખારકસ ઉભુ રાખી તેઓની શોધનેમટે રખરખા હથીઆરો દરીયામાં
 નાંખી તથા ખારકસ ઉપરથી મોટા ઉતારી સ્ટીમર આગળ
 પાછળ ફરેલીને ઉપાડી લેવાની મહેનત કરે છે. એવી મહેનત કરતાં વ-
 ખતે સમુદ્રમાં પડેલા અબાસી હાથમાં આવે છે, અને કોઈ વખતે
 હાથમાંએ આવતો નથી. અગર નો અબાસી સ્ટીમરમાં પડે તો ઘણો
 ધાવલ યાય છે, તેણે કરી માટી ખીમારી બોગવે છે, એટલું જ નહી પણ
 કોઈ વખતે વધારે જોખમ અબાસીને થવાથી જનથી જરબાદ યાય છે.
 એવી રીતે એ ગરીબ અબાસીઓની મહેનત કોઈ વિચાર કરીએ તો
 જુજ પગારને વાસ્તે પોતાની હાલની જરબાદ કરવાને હંમેસાંહિમત પડે છે,
 એવા અબાસીઓ કોઈ વખતે આકરી કરતામાં ચૂક કરે અથવા તેઓ-

ના ઉપરીના હુકમ પરમાણે કામ નહીં કરેતો બાંધી મારવાની સજા થાયછે, અથવા હાથ પગમાં બેદડીઓ નાખી બાંધીવાન કરી બારકસ-માં રાખેછે.

સરંગ.

રહીમરમાં ત્રણ કે ચાર એક એકથી ચઢતે દરજ્જાના પચીસથી. પચાસ રૂપીઆ વાળા પગારના મુશલમાન સરંગ હોય છે, એઓના અને ખલાસીઓના પેહેરવેશમાં સંપા અને ઝંભા એકજ રંગના અને એકજ તરહના હોય છે; ફરક માત્ર એટલોજ કે સરંગના માથા ઉપર ફેટા અને ગળામાં રૂપાની એક સીટી ઝુલતી હોયછે. ખલાસીના માથા ઉપર એખલીઢોપી અને કમર ઉપર અમમાની અથવા લાલ રંગનો શમાલ અને એક છરી ઝુલતી બાંધી ગએછે. કપતાનનો અને માલમનો હુકમ સરંગને જેવી રીતે યાદ તેવી રીતે તેઓ ખલાસીઓને બારકસનું સર્વે કામકાજ બાહોડથી બાલીને અથવા ડાળ અને સડ ઉપર ચઢેલા ખલાસી હોય તો સોટી વગાડી હુકમ કરેછે તેનો અર્થ તેઓ સમજીને ઝડપથી કામ બજાવેછે. તેઓના ઓગકમાં ચોખ્ખા, દાળ અને સુકી માછલી ધણુ કરી આપેછે. સરંગ અને ખલાસીઓ એકઠા મળી ખાઈ પીઈને એક સંપથી રહેછે. પણ તેહેવારને દિવસે કપતાન મહેરબાની કરી એ ગરીબ મેદનનુ ખલાસીઓને તથા સરંગને સારી ઓગકી આપેછે. અનેનાં દેશી બારકમેના ખલાસીઓને ઓગકીને બદલે શેકડા પેસા બાતાના આપેછે તથા પોશાકીનો ખરમ આપવામાં આવતો નથી; પણ વરસાદનાં દિવસમાં ખરમ કપડાનો પોશાક બારકસનો ધણી આપેછે.

શ્રીકલ્યાણ.

શ્રીકલ્યાણ ગોવાના કુરંગીઓ દેખાડે, તેઓ દર સહકારના પાંખળના અને લોખંડનો સામાન, હાથીઆરો તથા મજાસ કામ સાફ કરે છે. સ્ત્રીઓના સુરજ અક્ષત થવાની વખતે મહારાણી વિક્ટોરીઆનું રાજ સન્માનન રહે તેણેની રતુની પરમેશ્વર પાસે. શ્રીકલ્યાણ વાજીંવ વગાડી કરે છે. ત્યાર પછી મહારાણી વિક્ટોરીઆની દયાતામાં વધારો થવાને પરમેશ્વરની રતુની કરવામાં આવે છે. તે થયા પછી ખુશી ઉપજાવવાને કેટલી પ્રકારના રાગ વગાડી રટીમરના માણસોનાં મનને આનંદ પમાડે છે; તે વેળાએ કેટલાએક ગૃહસ્થોને, ઉતારોએને રમત ગમત થયાથી નાચી કૂદીને ગમત મેળવે છે, એવી ગમત દરરોજ સ્ત્રીઓનાં ખારકસ ઉપર એક બે કલાક સુધી થાય છે. તે વખતે સધળાં માણસોને દરજાને ખુશી ઉપજાયાથી દીક્ષા એવું તો અમન અમનમાં મસગુણ થઈ જાય છે, કે તેની તારીફ લખવાને પૂરતા શબ્દો મળી આવતા નથી.

વાવટા.

રટીમરમાં દુનિસાં કાચી ઉપર જુદી જુદી જાતના વાવટા મહડાવેલા હોય તે ઉતારી ખીજ મહડાવે છે. એ જુદા જુદા રંગના મહડાનાં નંગરના દશથી વીસ ફુટ લાંબા, તરેહ તરેહના મોટા વાવટા સમુદ્રમાં ફેરતા ખારકસોના નાર્મના તથા સવાલ જવાબ કરવાના હોય છે. એની નંગર નીચાનની ચોપડી જાપેલી કમતાન પામે રાખવામાં આવે છે; તેમાં મહડા ઉતરતા નંગરથી જુદા જુદા અર્થ વાવટાનો થાય છે. વખતે સમુદ્રમાં આવતાં જતાં ખારકસો સાથે સંવેસો મલાવવો હોયતો

એ ચોપડીમાં દુરમાલિકા બારકસની વાવટા કાઢી ઉપર વાવટા ચઢાવી સવાળ જવાબ કરેછે. તેમાં બારકસના નામનો, ઘણીનો, દેશાવરનો બારકસની હાલતનો દેશાવરખાતે સંદેસો મોકલવાનો, એવી રીતે તરેહ તરેહના જીવ જીવ રંગના વાવટા એક ખીજ સાથે મેળવીને વાવટા કાઢી ઉપર ચઢાવીને સવાલ જવાબ કરેછે, એવી રીતના સવાલ જવાબ ધર્મ ગૃહ પછી છેલ્લો અભામનો વાવટો પણ ચડાવેછે. તે વખતની ગમત ગમત દુરખીત અથવા આપેલ ગલાસની મદદનોવાથી એક મોટી ખુશી ઉત્પન્ન થાયછે. એવી રમુજી ગમત ઘવાથી મુશાફરોને વિચાર ઉત્પન્ન થાયછે કે, દુનિયામાં જેમ અવાચક માણસો હાથની ઇસારાથી ખીજ ગૃહરથોની ખાતરી કરેછે તેવી રીતે બોવતાં માણસો સમુદ્રમાં મુશાફરી કરી હાથની ઇસારાતે બદલે વાવટા ચઢાવી એક ખીજ બારકસોનાં ઉપરીઓ વાતચીતની રીતે સમજેછે એ વખતની ખુશાલીની ગમત ભોગવના- ગ મોટા સમુદ્રમાં હમેશની સફર કરનાગ મુશાફરો છે. અત્રે દેશી બારકસોના ઉપરી લીપતીની અથવા સુખાકારીની વખતે સદેસા ચલાવવા માં કેટલા પગાવ પડેલાછે તે વિશે અતી ઘણી લેખગીરી થાય છે.

પાયલટ.

આવતાં જતાં બારકસોને સમાજથી બાગમાં દાખલ કરવા તથા બાગ ચઢીથી બાહાર કઢાડવાના, કામ ઉપર અંગ્રેજ સરકારના દરીયા ખાતાના કારબારીઓ કે જોઓ બંદરમાં રસ્તો દેખાડનારા રાખેલા છે. એ માણસોને સરકાર તરફથી સારો મુશારો મળેછે, તેઓને ખગબાવાલા બંદરમાં તપાસને વાસ્તે રાખેલાછે. આવતાં જતાં-બારકસોને ખગબાવાના બંદરમાં દાખલ થતી વખતે પાયલટને બોલાવી તેની મદદ લેવી.

પડે. તેઓના કાર્યેલા સવાળાની રકમ વાહાણુ ધણી પામેથી વસુલ કરે. તેઓ બારકસને સંબાળથી લાવે છે અને લઈ જાય છે. તેની આજુ બાજુ લંગરવાર થયલા વાહાણોને ફળ નહી પોહાયે તેવી રીતે બારકસ ચલાવી મઈ જાય છે. એટલા વખત સુધી બારકસનો ઉપરી પાપનટ ગણાય છે. કોઈ વખતે માંડાં બાયે તોફાની પવન નિકળી લાવતા લઈ જતા એકાદ બારકસની નુકસાની થઈ, તો બારકસની તથા બરેલા માલની નુકસાની વીમા વાળાઓને માથે આવી પડે છે, તેના વાંધા વીમાવાળાઓથી લઈ ચકાતો નથી. અગર પાપનટ બારકસ ઉપર નહી હોય, તો વીમા વાળાને થયલી નુકસાની નહી આપવાનો વાંધા કરે તો ચાલી શકે છે, તેથી બારકસનો કપતાન કપડામાં આવે છે. એવો બનાવ નહી બનવાને માટે દુશ્મનાં અગાખાખા ખંદરમાં, સરકારની તરફનો રસ્તો રખાડનાર ચાલુસ ખોજાથી બારકસની હુકમ તેને સવાધીન કરે છે. તેમજ સ્ટીમર હિનાઇટો સરવિથ હંકારવાને વાસ્તે, પાપનટ આવી દાદર હંચકાથી સેવાનો અને આજુ બાજુએ આવેલા બાણી મહવાને હંકારી જવાનો તથા સ્ટીમરનું લંગર ઉપાડવાનો હુકમ કર્યો હતો. જેવું લંગર ચઢકાને ઉપર આજુ એટલે હંજીતમાંથી બાક મુકી તેણે કરી સામથી આવતાં જતાં બારકસોના ઉપરીઓ સાવચેત થઈ પોતાના બારકસો ખસેડી નાખ્યા. તે વખતે રાતના આસરે આઠ કલાકનો અમલ થયો હતો તે ચેલા મુકાનીને હુકમ કીધાથી લંગરવાર પડેમાં બારકસોની વચમાંથી જેમ રસ્તો મળતો હતો, તેવી રીતે દર મીનીટે અને દર પળે ગુજી બરેલા જીમબગડા કરી નાજઉપરથી, કપતાન, માજમા, સુધાનીઓ, પાંચ રાત જણા ગુનકની વચમાં ઘોડે ઘોડે છે. ઉભા રહી પાપનટનો હુકમ જેમ ચાલ, તેમ એક બીજાને સદેસો આપાથી મુકાનીઓ મુકાન ફેરવતા હતા. ખલાસીઓ અને સંરંગોની ઝહડપથી ડાળ અને મડ ઉપર રોડા રોડીની રમુજ જોવા લાંચક દેસી હતી. જુજ વખતમાં કુલાખાની દાંડી મુકીને આમજ

ચાલ્યા ત્યાર પછી ખુશાલીને વારતે કંપનાન માલંભો, અને પાપલટ એઓ સધળા તરેહ તરેહની મીઠાઈ મેલો તથા ખીજી જાણીનાં જોગક ખાવા બેઠા તેવેજાએ ખુશીના અવાજ કહડતા હતા. આગળ ચાલ્યા પછી પાપલટ પોતાની ખોટ સમુદ્રમાં ઉતરાવી, તે મધે બેઠી મારા મા- ને સાથે જીતરી ગયો.

ગ્યાલી શિલોનના બંદરમાં પાપલટને ખોલાવ્યો ન હતો. કારણ કે એ બંદરનું પાણી ઘણું ઉંડું, અને સમુદ્રના માળનું જોર અતીશી ઉડી, પાણીનું જોર વધારે થાય છે, એ સમુદ્ર ઘણો જડા છે, તેથી ખ રાખો દેખાતો નથી વારતે પાપલટ લેવાને એ બંદરમાં ખારકસ ખાટી થતાં નથી અને પાપલટની જરૂર પણ પડતી નથી.

શીંગા પોગના બંદરમાં પાપલટનો ખાપ પડે છે, કારણ એ બંદર ખગબાધી ભગ્પુર છે, અને પાણી હાલકા જણાય છે. તેથી એ ગા- મની દય ખાર મેલની વેગખાઈ એ સમુદ્રની માંહે એક ટેકરી ઉપર દીવા દાંડી અંગ્રેજ સરકારે બાંધેલી છે. તે ઉપર પાપલટને રહેવાની જગ્યા રાખે- લી છે, ત્યાંથી આગનોટ પાંચ સાત મેલ દુર ઉભી રહીને ઘટીમરના નામ, નંખરના વાવટા, તથા પાપલટ માંગવાના વાવટા મહડાવ્યા હતા. તે વખતે પાછલી ગળના ત્રણ કલાકનો સુમાર હતો. એવું છતાં દીવા દાંડી વાળાએ ગામના કહેવાગીઓને જાણુ યાગો, ઉપાય કીધો નહીં, એટલુંજ નહીં પણ પાપલટ મોકલવાના જવાબનો વાવટો પણ મહડાવ્યો નહી. તેથી સ્ટીમર ઉપરથી આવસજ્યાજી ભરેલું બાણુ સળગાવી અ- જવાનું કીધું, તો પણ દીવાદાંડી ઉપરથી જવાબ મળ્યો નહી તે મેહ- નૂત વ્યર્થ ગઈ. તેથી સ્ટીમરના કપતાને જાણુ કે રસ્તો દેખાડનાગ અમલદારો ઉંધી મયલા હશે, તેથી એક તોપનો અવાજ કીધો. તેના બર્બકર પોંચાટથી તગત દીવા દાંડી વાળો જમરત થઈ પાપલટ મોકલવાના જવાબનો વાવટો મહડાવ્યો. એ સધળી ગુજુ દુરખીનથી

ગતની વખતે દેખાઈ હતી. પાવલટની મોટ આંખી સ્ત્રીમનને આગલા બંદરમાં લઈ ગઈ તે જગ્યાએ ઉભી ગ્રામી તેરલામાં આડતીઆ મોટમાં બેસીને આવ્યા, તેઓને એ ગામના કામચો પારસણો, જે હતાં તે કપતાનને કાઢાડી આપ્યાં એટલે તેઓ ઉતરી ગયા પછી ગામની આજુ તરફ ખીચું હંડા પાણીનું સ્થીર બંદર છે, તેમાં સ્ત્રીમર લઈ ગયા. તે બદરના કીનારા ઉપર મોટા લાકડાના તરાપા જરોલા હતા, તેના ધાંજમાં સાથે પાગર બાંધીને પાવલટ મોટમાં બેસી રાનાના થયો. તેથી રીતે એ ગામનાં બંદરમાંથી સ્ત્રીમર હંકારી, તે વખતે પાવલટ આવીને મોટા સમુદ્રમાં મુકીને ઉતરી ગયો હતો. એ ગામના પાવલટનો ભપકો અને દમામ અત્રેના બંદરના પાવલટ જેવો ન હતો, તે ઉપરથી ધારવામાં આવેછે કે એ ગામના પાવલટને વધારે મોટા પગાર અથવા લાભ થતો નહીં હોય. તેનું કારણ દેખાતું છે કે તે દેશ ખાતે એવા મોટાં બારકસોની આવળવ ઘોડી હોવાને લીધે હોય. ચીનાઈ અને આજુ બાજુનાં દેશી વાહાણોની આવળવ ઘણી હોવાથી તેના ઉપરથી પાવલટની નર પડતી નથી, કારણ કે તેઓ રસ્તાના માહિતગાર હોય છે. અત્રેના બંદરમાં મોટાં વાહાણોની આવળવ વધારે હોવાથી દર એકને પાવલટની નર પડેછે. તેથી મોટા પગાર આપી સગદારે ઘણાક માણસો રાખેલા છે તેઓને બારકસના ઉપરીઓ મોટું માન આપી બોલાવે છે.

હાંગકાંગનું બાર મોટું અને હાંગ પાણીનું ફગમન છે. તેમાં ભરતી મોટ યથાથી પાણીની વધ થત યહ કીનારાની અથવા સમુદ્રમાંની જમીન જણાઈ ચકતી નથી. એવા ભયુર બારમાં બારકસો લઈ જઈને કરી રીતની જાણીતા ઉપરથી અડચણ પડતી નથી. તેની આજુ બાજુએ મોટા મોટા વાહાણો આવેલાંછે, તેથી પણ કઈ દરકત લીગતી નથી. એ બાર એવું તો મુખ્ય અને મોટું છે કે તેમાં શેકેલા બારકસો લંગર વાગ થઈ શકેછે; પણ જો કપતાન રસ્તાનો પુરતી રીતે માહિતગાર હોય તો પાવલટની નર પડતી નથી. એ બારમાં અજાણ્યાં કપતાનને

બાગ્ડસ સભાજથી લઈ જવાને નાહી દુઃકત પડે. કાગલુ કે બાગમાં દાખલ થતા પેહલા એ ત્રણ દિવસ અગાઉ પાહોળની લગારી અને ચો-ગીયાના બાગ્ડસો મળે છે. તે વખતે અબલપો કપતાન હોય તો સ-નુદ્રમા બાગ્ડસને કેહવી જગ્યાએ લગર કરવું તેની સમજ પડતી નથી. અને એવી જગ્યાએ દીવા દાડી નહીં હોવાથી કોહોની પાસે પાયલટ માં-ગવો, તેની સમજ પડતી નથી. એની અટપટી જગ્યામા અબલપો ઉમરી હોયતો બાગ્ડસની, માલની, ઉતારાઓની, ખગની થઈ જ-યછે. વારતે એની જગ્યામા ખસુથ કરીને જાણીતા કપતાન હોય તેજ પાડ પડે.

કતાન શેહેનુ બદર નદીના વેહતા મીઠા પાણીથી બરપુરછે. એ-નદી પાચશો મેલથી વેહતી આવેકે, તેમા ખીછ ડેહીક નદીઓનો સગમ થવાથી નોગથી પાણીમાં તાણુ થાયકે તેણે કરીને ગાટા બાગ્ડસો કરી થ-કતા નથી. વારતે બાગ્ડસ મેલની વેગનાઈ ઉપર સનુદ્રની સાથે ન-દીનો સગમ થયેસો છે, તેની બાવુમા વાપુવા ચીનાઈ ગામનુ બદર ઉડા અને સ્થીર પાણીનુ હોવાથી મોગ બાગ્ડસો લગર કરી તેજગ્યા-એ પડી રહેકે. એ બદરમા જાણીતા કપતાનને પાયલટની જરૂર પ-ડતી નથી પણ અબલપો કપતાનને હાગદાગતા બદરમાથી ચીનો પાયલટ લેવો પડે. કાગલુ એ ગસ્તો પણ ટાપુઓથી બગ્પુ છે, તેથી સધજો ગસ્તો ટાપુઓના ખાચામાથીજ મળી આવે છે.

મગાઉ ગામનુ બારે ઘણુ મોટું અને ઉડા પાણીનુ કુમગલ છે. એ ગામના બદરમા જાણીતા કપતાનને બારકસ લઈ જવાને વ-ધારે મોતો ખાતા પડતા નથી. એ ગામના બદરમા મુખડા ઉપર ચીનાઈ સનુદ્રછે તેથી ગામના આગલા બદરમા સનુદ્રનો જોરથી મા-લ્લે ઉડીને દમેશ બાગ્ડસોને ઘણા આચકા ખનાડે છે તેણે કરી એ બદ-રમા જાણવા મોટું બાગ્ડસ કરી થકતુ નથી, વારતે ગામની પાછલી બાજુ એ મોટું અને ઉડા પાણીથી ગથી કુમગલ બદર કીધેકુલ, તે જગ્યાએ મોટાં

અને નાહનાં બારકસો હંમેશાં લંચર કરીને પડી રહે છે. પણ વખતે માટું તોફાન નિકળે તો બારકસોનો પુરતી રીતે બચાવ થઈ શકે એવી ધણી-એક જગ્યા પાહાડની કંધણે અને મોટા મોટા ખાંચાઓએ. તેથી કોઈ રીતે બારકસોને દરકત થઈ શકતી નથી. એ રીતે દશમાં હંમેશ ને પણ વર્ષે માટું તોફાન સમુદ્રમાં થઈ આવે છે, તે વખતે એ ગામનાં ખંદરમાં નોરથી તોફાન હોયે તેનું કારણ એ છે કે એ ગામ રીનાઈ સમુદ્રના નાકાઉપર આવેલું છે, તોપણ તેની આજુ બાજુએ બારકસો બચાવ કરવાની ધણી શરસ જગ્યાઓ છે. બારકસવાળા તોફાન થવા નો વખત અગાઉથી પીછાનીને, પોતાનાં બારકસો પાહાડોની કંધણમાં લઈ જઈને ધણી શરસ જગ્યાઓમાં રાખે છે. જો કોઈ બારકસવાળો ગફલતીમાં અથવા મોટા સમુદ્રમાં દૂર ગયેલો હોય તો તેનો બચાવ માવાણ પરમેશ્વરના હાથમાં રહે છે.

રટીમર હંકારતી વખતનો દેખાવ.

તારીખ ૨૨ મી એપ્રિલ ઈસ્વી સને ૧૮૬૦ ની ગતના આસરે આઠ કલાકને અમલે રટીમરનો આવડો અત્રેના ખંદરમાંથી ઉપાડ્યો હતો, તે વખતે વૃતક ઉપર લખનાર સુજ નોવાને બોલે હતો, તે વખતે અન્યએબ નોવો દેખાવ થઈ પડ્યો. રટીમરનું મોહાડું મજગામ તરફ હતું, તે આરતે આરતે ફરવા લાગ્યું, તેથી ખુબઈના ધરો અને તેમાંની શેશણી તથા પાહાડો રટીમરની આસપાસ હળવે હળવે ફરતા હોય, તેનું બીજવા લાગ્યું. તે નોઈ લખનારને મોટી ગમત થઈ, તે એવી કે જો રટીમર હબેલી છે, અને ગામનાં ધરો તથા પાહાડો તેની આસપાસ હળવે હળવે ફરે છે, તેનું કારણ શું હશે ? જાણે હું ઊંઘમાં હજી કે, ૨૪-

મ નોજી છું ? એવા મોટા વિચારમાં પાડયો એટલામાં સ્દીમરની ના-
ળ કુલાખા તરફ થયાથી ગામની હવેલીએ ડાબી બાજુએ હતી તે જ-
મણી બાજુએ થઈ ગઈએ, અને પાહોડો જમણી બાજુએ હતા તે ડા-
બી બાજુએ થઈ ગયા. એટલામાં લખનારની સુધંકોએ આગતાંજ વિચાર
રથી નોણુ તો ગામ અને પાહોડો ફરવા નથી, પણ સ્દીમર ફરી છે. થોડી
વારે સ્દીમર એકાએક ચાલુ થયાથી, આસ્તે આસ્તે જમણી તરફનાં ધરોની
રેશણી તથા બાજુ બાજુ પડેલા બારકોની રેશણી અને પાહોડો
ચાલુ થયા હોય તેવું દીસવાથી ખીજી વખતે લખનારને ગફલતીની
સ્થુળ જણાઈ. તેવાજ, હું અમકયો કે એકાએક બાજુની હવેલીએ ત-
થા બારકોની રેશણી ઝડપથી ચાલુ થઈ છે તેની સમજ તરત પડી
નહી. કારણ કે લખનાર કોઈ વખતે એવા બાગસમાં બેસી મુઝાંફરી
ફરવા નિકળ્યો ન હતો તેથી એવી રીતે સ્થુળ નોવામાં આવી
વળી અધારી રાતનો વખત, અને પાયલટનો હુકમ મુકાનીએને પ-
ગલે પગલે થતો હતો, તેનો પોષાટ તથા સ્દીમર ચાલુ થયાથી સંચા
નો સ્ફુર પાણીમાં નોગથી ફરવા લાગે તેનાદકકાટ અને બાજુ બાજુ તથા
રસ્તાની સામે આડા આવતા બાગસો, ઝડપથી પામે આવતા હોય,
તેવા દેખાવ નોંધને ગભરાટ ઉત્પન્ન થયો હતો. એવી રીતે વિચાર અ-
ને ગીરફતારીમાં, કુલાખાની દાંડી પચાગ કીધા પછી છુટો મરતો મળ્યો,
તે વખતે લખનારને પોતાના કુટુંબ કખીયાની અને બરચાં છોકરાંઓ-
ની તથા વૃધ અવરતાની માતાથી થયેલી જીદઈઈઆદ પડવાથી ઘણી
દીલગીરી ઉત્પન્ન થઈ, કારણ ભાગ કુટુંબથી હું વેગળો થઈ એક અઠવા
ડીઆની મુસાફરી કરવાને ઓછ વખતે ગયેલો ન હતો, અને એવી લાં-
બી મુસાફરીના સંભોગ બની આવ્યાથી, અને મુસાફરીમાં કેટલી પ્રકા-
રના નોખમ ખમવાં પડે છે, તેની પણ મને ખબર ન હતી ; કેમકે
પરગેશરની તરફથી હયાતીની, બખસેશ હોય તોજ પરદેશ ગયલા મા-
ણસો પાછા આવી પોતાના કુટુંબ કખીયાને મળી શકે છે. એવા

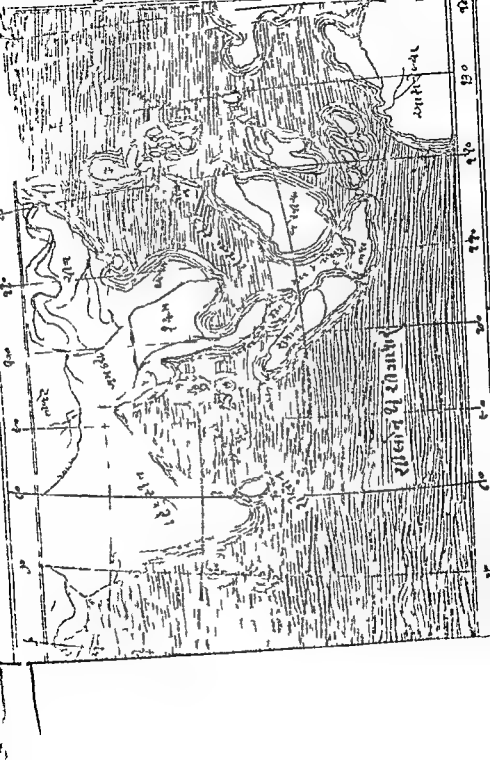
વિચાર ઉપજાવી ગંગાની સરખો થઈ બેઠો હતો ; એટલામાં એકા એક કુલાળાની દાંડી ઉપર નજર મડવાથી દીલગીરીની વિચારોની થઈ ગઈ.

મુંબઈના કુલાળાની દાંડી.

એ દાંડી વિશે અત્રેના સર્વ દોષ જાણીતા હશે, તોપણ એ દાંડીની ખુબ મુશ્કેલી વખાણવા નોગ એવી તો છે, કે લખાનારને એવી દીવા દાંડી નોવામાં ખીતે કેટલાં આવી નથી. તેથી પરદેશીઓને જાણવા સાચું વર્ણન લખેલું છે. એ દાંડીની ઉંચાઈ સો ફુટ કરતાં વધારે છે અને પોતાના પીચ ફુટ કરતાં વધારે હશે. તે ઉપર ચઢવાને વારને માંહેલી તરફથી ગોળ ફરતો ઘડર મુકેલો છે, તેની પામડીઓ ખુબ મુશ્કેલી ગોળાકાર છે. તે ઉપર ચઢવા પછી નોંધએ છીએ તો તેની ટોચ ઉપર ગોળ મોટો ધુમ્મસ વિલાયતી જાડા કાચથી નાંટી લીધેલો છે. તેની આંદર ત્રણ ગુણવાળી લોખંડની એક લાટ સાથે જોડેલું કાનસ બનાવેલું છે, તેની અંકેકી બાજુએ પાંચ પાંચ દીવા ગોઠવેલા હોય છે. તે દીવાઓની પછવાડેથી ધાતુના લંબગોળાકાર મદ્યમકીન આરસાઓ મુકેલા છે. તેથી દીવાનો ચમકાટ વધારે નોંધથી જાણી નિકળતો દેખે છે એવી રીતે ગોઠવેલું કરેલી છે. તે લાટને રાતની વખતે ઘડીઆલના ચકરની માફક ફરતી કરી મુકે છે, તેથી તે આખી રાત ફરવા કરે છે. નો એ ફરતી કાંઈ નહીં, હોયતો તેને ફરતી આવતા વાહણો થઈ તારો અથવા શ્રમિતોની હોલી મધે યતીરાયણી સમજી બંદરમાં પેસતાં ખસખસાઓની ઉપર બારકસ ચઢી જાય અથવા અચાનકને નોંધ મળે. એવી ધારતીમાંથી જાણવાને મોટે એ દીવા દાંડી ઉપરનો દીવા ફરતો રાખેલો છે. તે દીવા દાંડીને મુખારે બારકસો

હશે. તેઉપર બીજાનું એક જાણુ કાનસ મુકેયું છે, તેમાં દરદોષ રાતની વખતે રોગપ્રતી કરવામાં આવે છે. તે મધે અંગ્રેજ સરકારના વારસ કરતી માણસો જઈ રહે છે. તેની વાવરા કાઠી ઉપર આવતા આરકસોના નામના વાવરા મહડાવે છે તેથી એ ગામની ખીજી વાવરા કાઠી ઉપર વાવરા મહડાવ્યાથી રહેવાસીઓને જાણ થાય છે. તેણેકની આવતા આરકસની સામે અતલગના બેસીએ મંદવામાં બેસી, આરકસ ઉપર જઈ પોતાના મીઝાને બેઠે છે.

હાંગકાંગની દીવાદાંડી.

એ ગામના ખંદની આજુબાજુએ દીવાદાંડી જોવામાં આવી નથી. એ ખંદરમાં આવતા આરકસોને અખુટ માણી હોવાથી ખરાબી પણ જણાતો નથી. એ સમુદ્રમાં મોટાંમોટાં સેંકડો ટાપુઓનો ભુંકડો છે. તેનો દેખાવ જુદી જુદી નીશાનીઓ અને નામો નકાશાનાં મોટા કાગલ ઉપર ચીનરેખા હોય છે. તે નીશાનીઓ ઉપર ધ્યાન રાખી તેની વચમાંથી પસાર થવાના રસ્તા બતાવેલા હોય છે. તે રસ્તે ટાપુઓની વચમાંથી આરકસને સાવચેતીથી બંધનમનો જી ચીનાઈ રાખતા ગામમાં જઈ હોય તેજ ગામમાં જઈ ચક્રાય; પણ ટાપુઓની વચમાંથી બંનવેલી નીશાનીઓ ઉપર એકસીથી ખાતરી કરવા વગર એક રસ્તાને બદલે ખીજા ટાપુઓની વચમાંથી ભુલસુકે કપતાન આરકસ લઈ ગ્યો હોય તો, આડે મારગે જઈ ગોતાં પામ છે; વારતે ઘણી સંભાળથી આરકસ એ લતામાં એડવા પડે છે. અજાણ્યો કપતાન અથવા ગફલતવાળો ઉપરી હોય તો મોટી ખરાબીમાં આવી પડે છે એટલુંજ નહીં પણ જાનમાળથી દાન-ધાવા પડે છે.

મુંબઈથી ખાણકોટ.

—00—

સ્ટીમર હંકારયા પછી સમુદ્રમાં ચાલવા લાગી અને પાંચલટ ઉતરી ગયા પછી કપતાને, સુકાનીઓને દક્ષિણ દિશા તરફ ચલાવવાની વરદી આપી, અને ઈજનેરને જોરથી ઈજન ચાલુ રાખવાનો હુકમ કરીધો એટલે આગખોટ ઝડપથી ચાલુ થઈ તેથી કુલાખાની ઘાંડીના દીવાની રેશણી આસને આસને ગુમ થઈ ગઈ. અને મઉરલા તથા ખાણકોટનો ક્રીનારો નજદીક આવવાની વજી થઈ તેનો ક્રીનારો અને ટેકરી ઉપરના ઝાડખાન ખુબ સુગત દીસતો હતો તે પસાર કર્યો.

ખાણકોટથી રતનાગિરિ.

દાપુલી, શીવદુર્ગ, કરણદી, દાખુલ ખાડી, અંજનવેળ, વિજય દુર્ગ, અને રતનાગિરિ મુકીને દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલ્યા હતા. એ ગામોનાં ક્રીનારો કેટલેક ઠેકાણે ગીચ વનસ્પતીથી ભરેલા જણાય છે, અને કેટલેક ઠેકાણે ટેકરીઓ છે, એ બંને જાતે દેશી ખારકસોની આવજનવ ધણી થાય છે તેથી કેટલાક ખારકસો સમુદ્રમાં રાત્ર દિવસ આવતાં જતાં જણાતાં હતાં.

રતનાગિરિથી ગોવા.

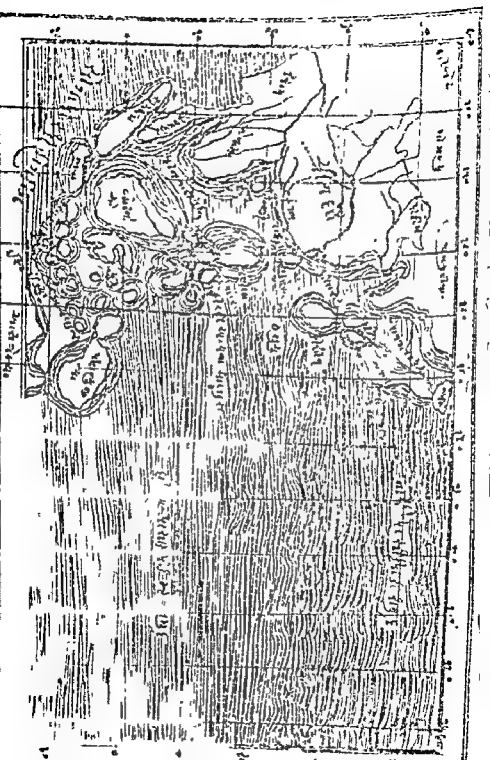
પુરનદર, રાજપુર, ગિરિયા, ભૂતચુર, માલવણ, વંગિરલા, તીરેકોલ, એપોરુ અને ગોવા મુખી કોકણ છવાના ક્રીનારાની રેનક વ-

ખાળુવા જોગ લીસતી હતી. તેને મુકીને રટીમર દલિયુ ત્રિયા તરફ ચાલી હતી. એ સમુદ્રમાં દેસી બારકસોની આવજાવ હજેરાં માસમમાં આઠ મહિના મુખી સારી થાયછે. દેસી બારકસોની ચાલ ધીની મેવાને લીધે તેની બાજુએથી અગનખોટ જાયછે તે વખતે પાણીની માટે રટીમરનું રફર અથવા પેડાં ક્યાંથી જોરમાં પાણી હજાજળ્યાથી માલ્તે ઉડીને દેસી બારકસો આવકા ખાયછે. અને તેને પાછળ મુકી આગખોટ આગળ નિકળી જાયછે. તે વખતે ખેડ બારકસોનાં માણુમેને ગમત પેદા થઈને ખુશીના અવાજ કાઢાડેછે. એ ગામની જમીન રસાજછે પણ કુમરા અને વનરખીથી ભરપુરછે, તેમાં ઘણી એક જાતની જાણુસો ઉત્પન્ન થાય છે.

ગોવાધી મલખાર કોરનો.

આગળ આજનાં મલખારનો કીનારો દુગ્ધીને ગોવાધી રેખાવા લાગ્યો. તેની ઉપર સફેદ રેતી અને બાજુએ નાનીએરીનું મોટું વન ભરપુર જણાયછે. એટલામાં વાહણુ “ટ્રેચન” મળ્યું તે બારકસ કીનારની બાજુએ ચાલતું હતું અને રટીમર દુગ્ધી ભર સમુદ્રમાં ચાલતી હતી ત્યાંથી તે રેખાવું એટલે ખેડુ બારકસની કાઠી ઉપર વાવટા ચઢાવી સવાલ જવાબ કીધા તેની વિગત નીચે મુજબ.

સવાલ	રટીમરનો	બારકસનું નામ પુછ્યું?
જવાબ	વાહણુનો	ટ્રેચન.
સવાલ	રટીમરનો	ક્યાંદેથી હંકારેલું છે ?
જવાબ	વાહણુનો	મુંબઈથી હંકારેલું છે.
સવાલ	રટીમરનો	કેવે રેલ જાયછે ?
જવાબ	વાહણુનો	દાંગકાંગ જાયછું.

સવાલ	સ્ટીમરનો	હમારી મદદ નોંધ્યો છે ?
જવાબ	વાહણનો	ઉપકાર માનો.
સવાલ	વાહણનો	સ્ટીમરનું નામશું છે ?
જવાબ	સ્ટીમરનો	ધુનાછોટસગવિસ.
સવાલ	વાહણનો	કયે દેશ જાય છે ?
જવાબ	સ્ટીમરનો	હાંગકાંગ જાઉં છું. [ખાવતો ?
સવાલ	વાહણનો	કેથું જાગી હાલતમાં છે તેનો મેલાપ બ-
જવાબ	સ્ટીમરનો	હા, માગ, રીપોર્ટમાં લખીશ.
સવાલ	સ્ટીમરનો	સલામ ?
જવાબ	વાહણનો	સલામ.

એવી રીતના સવાલ જવાબ અડપથી થતાં સ્ટીમર આગળ વધી ગઈ, તોપણ એક ખીજાઓ દુરનીનથી નોંધને સવાલ જવાબનાં નંબરના વાવટા અડપથી ચલાવતા હતા. આગળ જતા તાજમરી, કલિકાટ, કોચીન, એઓના સફેદ રેતી ભરેલા કીનારા એક સરખા હારેરો દુરનીનથી દેખાતા હતા. તે ઉપર તાજમરીનું થટા ભરેલું વન દેખાતું એટલે કપતાને મુકાનીઓને પશ્ચિમ દિશા તરફ સ્ટીમર ચલાવવાનો હુકમ કીધો, તેથી જોટા સમુદ્રમાં સ્ટીમર ચાલવા લાગી અને આસ્તે આસ્તે કીનારો દેખાતો બંધ થયો.

લક્ષ્મીપ.

મલખાઝ કોસ્તો ચોડા બાકી રહેલા હતા તોય સ્ટીમરને પશ્ચિમ દિશા તરફ ચલાવવાની જોટા સમુદ્ર આવવા લાગી, અને આજુ બાજુના પાટાડ અથવા કીનારો જણાતો બંધ થયો. સ્ટીમર બાહર લઈ જવાનું કાગલુ એટલું જણાવું કે એ જગ્યામાં લક્ષ્મીપ નામના છુટક ટાપુ-

એ છે ; તે ક્રીનારે એકનારા બારકસો ક્રીનારાની નજીકથી મલબારે લતો પસાર કરે છે તેઓને એ ટાપુઓના અગાળાથી નુકસાન થતું નથી; પણ મોટા બારકસોને એ ટાપુઓનો અગાળો ઘણે દુર સુધી નડે છે, તેથી ભરદ્વીએ મોટા બારકસોને લઈ જવાં પડે છે; માટે ગરમી, વરસાદ અને પવન ના જોરથી મોટા આમકા ખમીને આરતે આરતે એ અગાળો વઠાવીપસાર થાય છે. વખતે કોઈ બારકસવાળો અજાણ્ય પણથી એ ટાપુના અગાળાની નજીકથી બારકસ પસાર કરે તો બારકસની અગાળી તાકાદિ થઈ જાય છે; વારતે જાણીતા બારકસ વાળા એ સમુદ્રમાં વધારે સાવચેતી રાખે છે.

ઝાવણકોર.

રશીમર ઝાવણ કોર લગાના સમુદ્રમાં ચાલવા લાગી તે વખતે ક્રીનારે અને પાહાડ નજર આવતા નથી. એ સમુદ્રમાં મોજાનું જોર વધારે હતું, તેથી રશીમરને આમકા અનિશય લાગતા, અને ઝડપથી આવી શક્તિ ન હતી. અને ઉપર નીચે થવાથી નાબ તરફનો આગલો ભાગ પાણીમાં દબાતો હતો, તેથી રકુર તરફનો પાછલો ભાગ પાણીની ઉપર નિકળી અધીજ ફરી જતો હતો; તેણે કરી બારકસને ચાલવાની હરકત થતી. એ યજ્ઞથી માણસો અને હિતારાઓ તે ઉપર ચાલતી વખતે છાકરાઓની માફક લયડીલાં અને ડોલા ખાતા જણાતા, એટલું જ નહીં પણ ઘણા અગાળાએ વખતે વાંતી કરવાને સુકના ન હતા. હમેશાં એ સમુદ્રમાં વા વરસાદનું જોર વધારે હોવાને લીધે ઘણી હલાકી મોટા બારકસોને અને હિતારાઓને ઓગલી પડે છે, એટલું જ નહીં પણ અનિશય ગરમીનાં યજ્ઞથી ઘભગટ ઉત્પન્ન થઈ જે એકની પેઠા થઈ આવે છે. ત્યાર પછી રશીમરનું સુકાન આરતે આરતે પશ્ચિમ દિશામાંથી એક એક પાંદર કપનાનાં હુકમ પરમાણે રાત્રિવચ દસિણ દિશા તરફ લાવતા હતા.

કન્યા કુમારીના ભૂશર.

મોટા સમુદ્રમાં સ્ત્રીમર ચાલતી હતી, તે વખતે ગરમી અને સમુદ્રનું જોર જોમનું તેમજ હતું. માલદ્વીપ તથા કોલબાના લતામાં ચાલવાની વધી થઇ તેથી સ્ત્રીમરને આસ્તે આસ્તે દક્ષિણ દિશા તરફ લાવતા, તેણે કચી ગરમીનું જોર જગ જગ નરમ પડ્યું મધુ; પણ સમુદ્રના ઉછાળામાં ધટારો થયો ન હતો. કેટલાક ઉતાડ્યો તથા માણસોને સમુદ્રનાં આચકાથી પેટમાં ડોહોવાઈને વાંતી થતી હતી તેને કીધે ખાંદગીના જોયો દેખાવ થઇ ગયેલો હતો.

પાંછટી ગાલ.

ગ્યાલી શીશીનનાં ખંદનું નામ ગાલ છે. એ હિંદુસ્થાનની દક્ષિણ દિશા તરફ આવેલું છે. એ કુબ્જાઈથી સમુદ્રને માર્ગે ૯૧૫ મૈલ દુરછે. ત્યાં પોહોચતાં એકસો દસ કલાક થયા. એ ખંદર હિંદુ મહા સાગરની બાજુએ આવેલું છે, તેમાં દાખલ થતાં બારકસો ઘણા જોરથી આચકા આવે, તેથી માણસો બેચેન થઈ જાયછે. એ ગામની બાજુ બાજુના સમુદ્રમાંથી ખગમોતી નિકળેછે, તેને કાહડવાને કેટલાક કુબ્જી મારો પોતાની હોડીઓ લઈને ઘણે દુર સુની કરતા ફરેછે. તેઓની હોડીઓને ચેલેલી લીકમત કરવાથી દરીઆના ઉઠતા મોજાના જોરથી ઉંધી વળવાની ધારતી રેલેતી નથી, અને બદમાં ઉતાડ્યોને વાસ્તે ફરતી હોડીઓ પણ એવીજ હોયછે.

બગ્યાબાના અખાતવિયો.

મ્યાલી મીસાનનાં બંદગમાંથી રહીમર હંકારી તે વખતે દક્ષિણ દિવસે તરફ રહીમરનું મોહોડુ રાખ્યું તેથી બગ્યાબાનરફ જતા આવતા ધણાક બારકસો એક બે દીવના રસ્તા મુખી જોવામાં આવતાં હતાં. ત્યાર પછી બગ્યાબાના મોટા સમુદ્રમાં પૂંથ દિશા તરફ એક દિવસ રહીમર ચલાવી પાછી આરતે આરતે મળ દિવસ એક એક પાંઈટ દક્ષિણ દિશા તરફ ચલાવવા લાગ્યા, તેથી કોઈ કીનારો, આડપાન, પક્ષી અને પાહાડ પાંચ સાત દીવસ મુરી દેખાયા નહી, ફક્ત ઉપર આસમાન અને નીચે પાણી, એ શીવાય બીજું કંઈ દેખાતું ન હતું. એ સમુદ્રના પાણીનો, રંગ બદલાઈને કાળું, અસમાની, લીલા રંગનું દેસવા લાગ્યું. આગળ ચાલતાં બે મુમાર મોટી મોટી માછલીઓના ટોળે ટોળા પાણીમાંથી ઉછળા મારી પાછાં પાણીમાં ગેલ કળતાં જણાતાં; અને એવી રીતે રહીમર જેમ આગળ ચાલતી તેની આજુ બાજુએ રફૂદના પોષાઈથી પાણીમાંથી માંછલીઓના ટોળાં બાહાર આવી રહીમરની આગળ પાછળ ઉછળા મારી ફર જઈ પડતાં હતા. મનની વખતે એ માંછલીઓ રહીમરના ચાલતા ઈજ્જત અને રફૂદના અવાજથી ટોળે ટોળાં કુદતાં આગળ ચાલતાં હોય અથવા નાહસી જતાં હોય એવી રીતે બારકસની આજુ બાજુએ જણાતાં હતાં. એ દેખાવ ભણિ ગોયા મજકત્તે હીમ મોલીના ગાલીઆ ખીછાવી દીધા હોય તેવા મનીઆમથી દેખાતો હતો. એ માછલીઓની લંબાઈ આસરે પાંચ, સાત ફુટની અને યાત્રી ધણી જોસવર દોરતી હતી. રહીમર આરતે આરતે દક્ષિણ દિશા તરફ ચલાવી ત્યાર પછી જેમ રસ્તો મળતો હતો તેમ તે દિશા તરફ મુકાન ફેવતા હતા. તેણે કંઈ આગીનો ટાપુ સમુદ્રની વચમાં આવેલે તે ઝખીઆજુએ મુકાને રહીમર ચાલી હતી. એ સમુદ્રમાં બે મના બારકસો

પવાના છે, તેમાં સારી મોસમમાં એ ટાપુને ડાખી બાજુએ રાખી બ-
ધી બારકસની આવજાવ થાય છે; પણ કમોસમમાં મહિલી તરફથી આ-
વ થાય છે, તેનું કારણ એ કે જવાની મોસમમાં બારકસ-
પછમ તરફનો પવન અને પાણીનું જોર મળે છે, આવવાની
સમમાં બારકસને પૂર્વ તરફનાં પવન અને પાણીનું જોર મળે છે,
તે વચ્ચેમાં જીન મહિનાથી નવેબર સુધી અત્રેથી જવાની મોસમ
રી હોય છે, અને ડીસેમ્બરથી માર્ચ સુધી ચીન દેશથી
આવતાં બારકસને સારી મોસમ હોય છે; પણ એ પ્રથમ અને મે મહિના-
માં આવનાર અને જનાર બારકસોને બહુ તરફના ગહાદારીએને એક
રમો પવન મળે છે અને પાણી સ્થિર રહે છે; તેથી એ બે મહિનામાં
બારકસના ઉપરીની મરજ એ ટાપુની બાહારથી અથવા અંદરથી ને
બાજુએથી જવાની અથવા આવવાની હોય તે બાજુએ આવજાવ કરે છે;
પણ મોસમ અને કમોસમ હોવાથી રેવાજ પ્રમાણે જ આવજાવ કર-
તો જોઈએ. તેમ ન કરે તો તોફાનની જાળમાં અને સામેના પવન
પાણીના જોરથી સંકટ ભોગવું પડે છે એવી રીતે આગળ જતાં અગ-
વાની તથા મગર, સુસવાટની ધાસ્તી રાખવામાં આવતી હતી.
મંટલામાં ખેતકોલીઅન ટાપુને ડાખી બાજુએ ગાખી આગળ સ્ટીમર
ચાલી હતી. તે વખતે દક્ષિણ દિશામાંથી આરતે આરતે પૂર્વદિશા તરફ
અવાવી એટલે મલાકાના સમુદ્રમાં આવી લાગી.

ક્રમાં આવી પોહ્યાથી જાણ્યો તેમાં અગાઉ દિંદુએ મુસાફરી કરતા હતા તેની
 જે કેહવાત દિંદુઓમાં રહી ગઈ છે, તે આ પરમાણે “જે જામ જાવે તે ફરી
 નહીં આગે અને આવે તો તેની સાથ પેહડીના પગથી આગે ” (એટલે અ-
 ગાથિના દિંદુસ્તાનના લોક જાણ્યો તેમાં વેપાર રાજગાર કરીને ત્યાંથી
 એટલી તો દાહત મેળવી લાવતા હતા, કે તે દાહત તેની સાથ પેહડી મુ-
 થી વાપરે; તોપણ ખુટતી ન હતી; માટે તે વેપારી દિંદુસ્તાનના લોકોએ
 કેહવત નોડી હતી. કેમકે તે વખતે દરીઆની મુસાફરી ધણી નોખમ
 ભરેલી અને લાંબી સફર કરવા લાયકના વાહણો ન હતા. કોઈ ભીમ-
 તથી દુખ ભરેલી સફર જઈ જાતી દાહત મેળવી લાવતા, તે લોકોને
 અન્યથા જેવું લાગતું; પણ હાલમાં તેમ નથી. હાલમાં લાંબી સફર
 કરનારા વેપારીઓ ધણા થયા અને તેને લાયકના બારકસો પણ તોફા-
 ની દરીઆમાં અલાવવાને માટે સેહવી, ચીતના, સાંચાની ગોઠવ-
 ણીના માણુ થયા છે, તેથી સુધળી હરકત મળી ગઈ છે; પણ
 ફક્ત કેહવાત રહી ગઈ છે. એ ઉપરથી એટલું તો સાબિત થાય છે
 કે અસલના વખતમાં દિંદુએ જાણી મુસાફરીએ ગમેલા હતા,
 તેની આખીવીમાં ત્યાં પોતાના ધર્મના દેવસાને સ્થાપેલાં હતાં, તેમાંથી કે
 રનાંક રહેલાં સજલામ છે). મુમાત્રાનો રાષ્ટ્ર ડાખી બાજુએ અને જમણી
 બાજુએ બેઠેલીઓ અને જાણના રાષ્ટ્રોએની વચેનાં સાંકડાં સમુદ્રમાંથી
 ‘સ્ત્રીમર આજો’ દિવસ ચાલી. એ સમુદ્રમાં ચાલવાના માર્ગ એટલો તો
 સાંકડો હતો કે ચાર બારકસો સાથે ચાલી શકે એવો દેખાતો હતો; પણ
 એમાં બગપુર પાણી હોવાથી બારકસોને ઝડપથી ચાલવાને કોઈ પણ
 પ્રકારની અગવડ ન હતી. પણ મલાઈના અને ખીજ રાષ્ટ્રોના લુટા-
 રા બારકસનીજ ફક્ત ધાસતી ગમ્યામાં આવતી હતી. ત્યાંથી આગળ
 ચાલ્યા એટલે ડાખી બાજુએ મુમાત્રાનો પાછલો ભાગ આવ્યો અને
 જમણી બાજુએ ભોગનીઓ રાષ્ટ્ર, એ બંનેની વચેનાં સાંકડાં સમુદ્ર-
 નો ભાગ આવેલો છે; પણ પાણીથી ભરપૂર છે. અને કેયેકે એવાં તો

બંધકાર ખરાબા આવેલા છે કે, તેની અતિધણી ધાસતી રાખવામાં આવે છે; એટલુજ નહીં પણ એ સમુદ્રમાં મોટી મોટી માછલીઓનો જો એકેદમ ખાંરકસતી નજીકમાં આવવાની ધણીજ ધાસતી રાખવામાં આવે છે.

મલાકાનોસમુદ્ર.

મલાકા રેટના સાંકડા સમુદ્રમાં સ્ટીમર ચાલુ થઈ તે થોડા કલાક સુધી એવી રીતે ટાપુની વચમાંથી ચાલતાં એકા એક મોટા દુરાગત સમુદ્ર આવી. તે વેળાએ શીંગાપોર સાથે વહીવટ રાખનારા ચીનાઈ, મલાકા, જાવા, ખટેવીઆ, અને સીઆંગ, ખાંગકોકના વેપારીઓના તથા માછીમારોના સંકડો નાહના અને મોટા ખારકસો કપડાના અથવા સાદીના સડ મહુડાવીને આવતા જતા દુરથી દેખાવા લાગ્યા. એવી રીતે આગળ ચાલતાં પાછલી રાતના પાંચ સાત મેલની વેગનાઈએ દીવા દાંડી દેખાયાથી, પાવલટે માગ્યો હતો. તે આવી શીંગાપોરના પાછલા બંદર તરફ સ્ટીમર લઈ જઈ તરાપાસાથે પાગર ખાંધી ઉતરી ગયો. શીંગાપોર આવતાં સ્ટીમરે, ચાલીએલાનથી સમુદ્રને માગે ૧૬૦૦ મેલ નો રસ્તો બસો ચાલીથ કલાકે કાપ્યો હતો.

ચીનાઈ સમુદ્ર.

સ્ટીમર શીંગાપોરનાં બંદરમાંથી નિકળી મલાકાનો ટાપુ ડાખી બા. જુએ રાખી દક્ષિણ દિશા તરફ ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચાલવા લાગી. એવી રીતે આસરે બસો મેલ ચાલ્યા પછી આરતે આરતે મુન દિવસ પૂર્વ

ભયંકાર ખરાબા આવેલા છે કે, તેની અતિધણી ધાસતી રાખવામાં આવે છે; એટલું જ નહીં પણ એ સમુદ્રમાં માટી માટી માછલીઓ નો જ થો એકેદમ ખાંચકસની નજીકમાં આવવાની ઘણીજ ધાસતી રાખવામાં આવે છે.

મલાકાનો સમુદ્ર.

મલાકા દેશના સાંકડા સમુદ્રમાં રટીમર ચાલુ થઈ તે થોડા કલાક મુખી એવી રીતે ટાપુની વચ્ચેમાંથી ચાલતાં એકા એક મોટા દુરાગત સમુદ્ર આવી. તે વેળાએ શીંગાપોર સાથે વહીવટ રાખનારા ચીનાઈ, મલાકા, જાવા, ખટેવીઆ, અને સીઆમ, ખાંગકોકના વેપારીઓના તથા માછીમારોના સંકડો નાહના અને મોટા ખારકસો કપડાના અથવા સાદીના સડ અહડાવીને આવતા જતા દુરથી દેખાવા લાગ્યા. એવી રીતે આગળ ચાલતાં પાછલી રાતના પાંચ સાત મેલની વેળાનાઈએ દીવા દાંડી દેખાયાથી, પાવલટ માગ્યો હતો. તે આવી શીંગાપોરના પાછલા ખંદર તરફ રટીમર લઈ જઈ તરાપાસાથે પાગર ખાંધી હતરી ગ્યો. શીંગાપોર આવતાં રટીમરે, ચાલીશલાનથી સમુદ્રને માગે ૧૬૦૦ મેલ નો રતો ખસો ચાલીશ કલાકે કાપ્યો હતો.

ચીનાઈ સમુદ્ર.

રટીમર શીંગાપોરનાં ખંદરમાંથી નિકળી મલાકાનો ટાપુ ડાખી ખા. જુએ રાખી દક્ષિણ દિશા તરફ ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચાલવા લાગી. એવી રીતે આસરે ખસો મેલ ચાલ્યા પછી આરતે આરતે ચાલ દિવસ પૂર્વ

દિશા તરફની એક એક પાંદર મુકાન ફરતી ગમતા હતા, અને પૂર્વ દિશા તરફ નદીનરે ચાલુ થવા પછી આપ્તે આપ્તે ઉતર દિશા તરફ ચલાવી હતી. તેમજ આગળ ચાલતા મીનાઈ બર સમુદ્રમાં આવ્યા એટલે ક્રીનારે અને પાહડ ચાર પાંચ દિવસ સુધી દેખાયો ન હતો, એટલુંજ નહીં પણ ઉપર આસમાનનો નિચિત્ત રંગ શાબાશમાન દેખાતો હતો, તેથી પેલા ક્રીનાર પગથાગની બેઠક ગમતા અને દાહાપણનો ગોતે બરપણનો વિચાર લખનાગના મન ઉપર અસર થતો. નીચે નોવા સમુદ્રનાં લીલા, પીળા, અને અસમાની ગમતા પાણી નજરે પડતાં બયકાર ધામ્ની ઉપજતી હતી, તે વખતે દર્યાનું હૃદયની ધ્રુવ આવી કે મોટા સમુદ્રમાં પવન અને વરસાદનું નોગ રોવાથી મોટી સ્ટીમ એક નાહતા મળવાની માફક પણ તાકાત એ મહાશયગમાં ધગવતી ન હતી. પવનના બારે નોગથી બારકસ જાએ નીચે ધામ છે ત્યારે હરેક બારી વજનની જાણે એક બાજુએથી બીજી બાજુએ જઈ પડે, એટલુંજ નહીં પણ કોઈ વખતે ખુરસી ઉપર બેઠેલા માણસે ખુરસી સાથે અથડાકોય ઉપર મુતેના કોય સાથે પડી જાય છે, વાગે તેને મજબૂત સ્ટીમના તકતા સાથે જડી લીધામાં આવે છે. અને કોઈ કોઈ વખતે માનતા માણસે લયડીવા ખાઈને એકાએક બારી બાગણ સાથે અથવા બીજા સંમન સાથે અથડાઈ પડે. કોઈ વખતે ખાવા બેઠેલા રોઈએને મોટા આચકે એકાએક આવે તો ખાવાનું ઢોળાઈ જઈ વાસણ ઉપર વળી જાય છે, એવી રીતનો બતાવ બનતા બનતા એકાએક વાદન પેરાઈ વરસાદ આવી તોફાની પવન નિકળે, તેણે ડરી સમુદ્રનો માથે પાહડ નેચા ઉઠી સ્ટીમ ઉંચે નીચે થતી હતી. નીચે ઉપર થવાથી એટલું મોટું બારકસ નાહતી રોડી નેટલી કુવન પણ એ મોટા આગની સાથે ધગવી સખતી ન હતી. એટલુંજ નહીં પણ જાણે જુદા આકાશમાં ઉડતું એકજ ચલીપુ જાણતું નથી તેમ મોટા શાયરમાં ચારે દિશાએ જોતાં જાણે એક સ્ટીમર ચાલતી જણાતી ન હતી. આગળ ચાલતા મોટા

મોજના નેરથી આગકા બે સુમાર આવતા હતા. તેની ધાસ્તીથી મા-
ણસોના હાથમાં ધડકવાં લાગ્યાં એટલું જ નહીં, પણ મોટા મગરમંછ, સુ-
સવાદ, વેહેલ અને ખીલ દરીઆમાં જતાવરોની ધારથી ચાપવામાં આ-
વતી હતી; કારણ એવા જતાવરે મોટામોટા બારકસના તળીઆ ની-
ચે આવી પોતાના બળથી બારકસને ઉગરાવી નાખે, તેથી લાંબાં લાંબા
હાથીઆરે એવી રીતરોમાં તૈયાર ચાપી મુકવાં પડે; કેમકે એવા બ-
નાવ બન્યાથી તરત તે જતાવરને કાલ કરવા અથવા ભોંકી નાખવાને
બની આવે.

લાંબુઆનના ટાપુ.

ચીનના સમુદ્રમાં પાંચ છ દિવસ આશ્વા પછી લાંબુઆનનો ટા-
પુ પ્રથમ દુરથી નજર આવ્યો, એની આસપાસ સમુદ્ર ચાળતો હતો
ત્યાંથી આગળ આગળાં ચેઆનના લાગનો સમુદ્ર પસાર થયા પછી એક
મોટી રીમર મુંબઈ તરફ જતાં દુરથી દુરબીનમાંથી જણાઈ. પણ તેનું નામ
નીસાન ચોક્કસ મેળવી શક્યા નહીં; કારણ તે એટલી તો દૂર હતી કે,
માત્ર તેના નિકળતા જુજ ખુલાડા વાલમાં દેખાયા, તેથી દુરબીને નો-
યાથી એક નાહની ફેડી જેવી દેખતી હતી. એ સમુદ્રમાં ભ્રમણની શીકર
વારે પડીએ સખવામાં આવે, તેણે કહ્યું જે બન્ને તેમ એ તોફાનથી
ધારતીમાંથી જલદીથી નિકળી જઈ, બચાવ કરવાને વારંતે રીમ-
ર ને પછી ત્રડપથી ચલાવવાની કુશ્તિ કરવામાં આવે.

વેલવાનનો ટાપુ.

ચીનાઈ સમુદ્રમાં જે ટાપુઓ છે તેમાંના એક ટાપુનું નામ વેલવાન છે. એ ટાપુ ખીલ ટાપુઓથી વધારે મોટું છે તે ઉપર મોટી વસ્તી છે. સ્પાનીઅર્ડ લોકો એ ટાપુ સાથે માટે વેપાર ચલાવે છે. તેની આજુ બાજુએ ફરતો સમુદ્ર આવેલો છે. એવા નાહતા મોટા હજારો ટાપુઓ આગળ જતા આવે છે. તેઓ જુદા જુદા નામ નીસાનથી ઓળખાય છે. એ ટાપુઓના જયામાંથી ચાલવાના રસ્તાઓના મોટા મોટા નકશાઓ કાઢેલ અંગ્રેજોએ કરી ગએલા હોય છે, તેમાં નોંધને એ પીકર મ્સા ઘણી સાવ ચેતીથી કપવાન પસાર કરે છે. એ ટાપુ મુકીને આગળ જઈએ છીએ તોપણ ક્રીનારો નજર આવ્યો નહીં; પણ તેણીની પવન નિકળિ વરસાદ આવી પડ્યો તેણે કરીને વધારે ધાસ્તીમાં પડ્યા, અને આગળ ચાલવાને કપવાને કશી શીકર ગણી ન હતી; એટલે માંછડોરાના ટાપુઓના લતામાં જઈ પોહ્યા. એ ટાપુપણ સમુદ્રની વચમાં હતો તે ઉપર વસતી છે કે નહીં તે જણાવુ ન હતું. ચીનાઈ સમુદ્રના કોટલા ટાપુઓએ તે ઉપર થોડી ઘણી વસ્તી વસેલી હોય છે અથવા એવાર છાપગ પણ હોયજ હોય; કારણ એ લોકો હિંમતથી જગા નોંધ પોતાના તાબામાં કરી ગએ છે. તે ઉપર ઝાગકીની અનાજ અને ખીજી જાણેલા ઉત્પન્ન કરીને અને સમુદ્ર ક્રીનારેથી માછલી પકડી લાવી, અમન અમનથી ગુજરાન ચલાવી ખુસીથી રહે છે.

મનીલાના બેટ.

ચીનાઈં સમુદ્રમાંથી જતાં જમણા હાથ ઉપર મનીલાના બેટ સાથે
 ને દાખુઓ આવ્યા છે તે સ્થાનીઓએ લોકોના તાબામાં છે. તેમાંથી
 ઘણી કીમતી જાણસો પેદા થાય છે. તે સ્થાનીઓએ વેપારીઓ ખરીદ કરી દેશ
 દેશ મોકલે છે. એ બેટમાં આંખાના ઝાડ ધણા છે, તેની ઉપર ઘણી સરસ
 ફેરીઓ ઉતપન્ન થાય છે. તે હાંગકાંગ ખાતે રહી મરે બચીને આવે છે. એ
 ફેરી કદમાં લાંબી અને સ્વાદમાં ઘણીજ સીરીનદાર હોય છે, તેની અંદરના
 ગોટલા નાહનો અને રેશાવગરનો થાય છે, તેથી એ ફળને ઘણા સોંકા માલકોને
 મળે. જેમ અને આકુમ અને પાયરીની ફેરીઓને સોંકા ચાહે છે તેજ
 પરમાણે ત્યાંના લોકો તેજ ફેરીને વધારે પસંદ કરે છે. એ ફેરીની આગળ
 આકુમ અને પાયરી રહે છે. એ બેટના તંબાકુની તારીફ વધારે થાય છે,
 તેથી ફેરીને તેના ચીરટ બનાવે છે. તે ઉંચી કીમતે બાહરના વેપારી-
 ઓ ખરીદ કરી ઇંગ્લેંડ, ફ્રાન્સ, એમરિકા અને બીજા દેશોમાં મો-
 કલે છે; તે ઝડપથી ખરીજાય છે. એ જાણસની પરીક્ષા કરનારો ખમણી
 ચોગણી કીમતે ખરીદી મનીલાનેટની બનાવેલી ચીરટ વાપરે છે.
 એવી જાતની ચીરટ બીજા દેશોવરોમાં બનાવીને તેને મનીલાની ચીર-
 ટના નામથી ખપાવવાને કરે છે; પણ જેને પરીક્ષા બરાબર છે તે ગૃહ-
 રો તરફ ઓળખીને તેને ના પસંદ કરે છે. એ બેટના લતો મુકીને
 ખસે, ઝણસો, મેલ આગળ ચાલ્યા; એટલે ચીનાઈ માછીમારોના
 ખારકસો દખાવા લાગ્યાં. એ માછીમારો ચારસો પાંતસો મેલ દુર સમુ-
 દ્રમાં મોટા મોટા ખારકસો લઈ જઈ માછલી પકડે છે, અને તેઓ-
 ને વાહણમાંજ મુકાવી દેશદેશ ફેરી આવી કીમત ઉપજાવી વે-
 વે છે. જેવા માછીમારોનાં ખારકસો હોય છે, તેવાંજ ચીના લુટા-
 ચના ખારકસો સેંકડો સમુદ્રમાં ફેરે છે. તે જાણે માછીમારોના
 જેવા તેઓ ધંધા કરતા હોય તેવાજ હિંદમાં આવે છે, પણ એટલા

ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચીનાઈ વાદળો ધિવાય ખીજ ધીમી ચાલતાં પરદેશી ખારકસો વખતે મળીઆવે તો તેની આગળ પાછળ દુરથી, અજાણ્યા યધ; પોતાના ખારકસો માછીમારોની ચાક્રક સ્થાપીને, માછલી પકડતા હોય તેવા દેખાવથી ધીમે ધીમે મોટા પરદેશી ખારકસને મેળા ધેરતા એ સમુદ્રના જ્યાંબધ બેટોના કોઈ ખાંચાવાળી અથવા એકાંત જ્યાં નેઈ લુટાગઓ પોતાના ખારકસો સાથે તેની ઉપર પેરા નાખતા નાખતા એકાએક હોમસો કરી, તે ખારકસ ઉપર ચઢી જઈ તે મહિના માણસોની કતલ કરી, પછી આખું ખારકસ લુટાગ ચલાવી પોતાના ગામમાં લઈ જઈ, એવે માલ ખાલી કરી ખારકસને ભાગી નાખે, અથવા સળગાવી દે. ચીનાઈ સમુદ્ર હજારે ટાપુઓથી બપુએ તેથી ચોરીઆઓને તેના ખાંચાઓમાં સેંકડો ખારકસો છુપી રીતે રાખવાને બની આવે. એવા ખાંચાઓમાં લુટાગઓ ખારકસ છુટી જઈ બચાઈ રહે, તેનો ખતો લાગવાને ઘણી મુશ્કેલી પડે, તેણે કંઈ અંગ્રેજ સરકારે પોતાની લડાયક અગનજેટો એ સમુદ્રમાં ચાંચીઆઓની સોધને મોટે કૃતી ગણેલી, તોએપણુ પરદેશીના ખારકસોને લુટારાઓની ધાસતી રાખવી પડે. એજ રીતે આગળ ચાલતાં દરેક માછી મારોના ખારકસો વધારે મળતાં હતાં.

દેનાનના ટાપુ.

મોટા મોટા સેંકડો ટાપુઓ દુબી દેખાવા લાગ્યા. તેમાં દેનાન નામનું એક મોટું ટાપુ આવેલું છે, તે ઉપર આગલા “કુદહી” શાહનશાહના વખતમાં આખા ચીનાઈ ગજનું ખાચ તખત સ્થાપેલું હતું; પણ હાલમાં એ ટાપુમાં ચીનાઈ યજ્ઞના અગર સ્વસ્થાન મ

વેનું એક સ્થાન છે. તેનો મુખો પોતાના તાપાનાં કેટલાક ગામો ઉપર હાકમી ચલાવે છે; એ ટાપુનો દેખાવ સ્ત્રીમરમાંથી બા-
બકદાર દેખાતો ન હતો; પણ એ ટાપુને ડાખી બાજુ એ મુકીને
આગળ આવ્યાથી કેટલાક ટાપુઓ આવવા લાગ્યા. સ્ત્રીમર આગળ
ચાલતી હતી તે વખતે કપતાન અને માલમ સીનાઈ સુધુદ્રના ટાપુઓ
અને રસતાના નકાચા લઇને સ્ત્રીમરના તુલક ઉપર બેસી મુકાનીઓને
મુકાન ફેરવવાનો હુકમ કરતા. એ સમુદ્રનું પાણી ઘણું ઉંડું છે પણ વચે
આડા અવળા ઘણા ટાપુઓ અને ખડકો હોવાથી ચાલવાનો રસ્તો
દુરથી દેખાતો નથી, જે ટાપુ ઓ અને ખડકોની વચમાંથી જવાનું
હોય તે બુલથી ખીજા ટાપુ અને ખડકોની વચમાંથી બારકસ હંકારણ
હોય તો હાંગકાંગ જવાને બદલે ખીજા જગ્યાએ નિકળી જાય છે. તેથી
કરીને છુટારાઓની માટી ધારતી રાખવી પડે છે. કપતાન અથવા મા-
લમને અંધારીરોને વા વરસાદના જોરથી તોફાન થઈ આવ્યું હોય તો તે વ-
ખતે ઘણી અડચણ ઊભી થઈ છે; તેણે કરીને તેઓ આખી રાત જાગરત
રહી ટાપુઓ અને ખડકોનાં નકાચા મધ્યથી રસ્તો, સોધી ફોધી નીચાનીઓ
તપાસી બારકસ હંકારે છે. એવી જગ્યામાં કપતાનની અને માલમની મેહ-
નત અનિવાર્ય છે.

મે માસની ૧૬ મી તારીખે સાંજના ચાર કલાકે એક મોટો પા-
હડ દેખાઓ. તેની પાછલી તરફ ગયા એટલે હાંગકાંગની વસ્તીનો બાગ
દેખાવવા માંડ્યો અને થોડીવાર પછી બંદરમાં સ્ત્રીમર લંગર નાખ્યું. એ
મહીનાની ૧૦ મી તારીખે ચીંગાપોરથી સ્ત્રીમર હંકારી તે આસરે ૨૨૦
(બસો વીંધ) કલાકે (૧૮૨૫) મેલની સફર કરી. મુંબઈથી ૪૦૦૦
મેલનો અંતર ગણવામાં આવે છે પણ વરસમાં એક માસમ આવવાની
અને એક માસમ જવાની હોય છે તેમાં આવતા જતા રસતાની ફેર બદ-
લી કાંધાધી થો, બસો, મેલની વધઘટ થઈ પડે છે. મુંબઈથી હાંગ-
કાંગ મોકલવાને સ્ત્રીમરને સત્તાવિંશ દિવસ થયા હતા; કેમકે સ્ત્રીમર

ધીમી ચાલતી હતી તેથી સાત, આઠ દિવસ વધારે થયા પણ હાગકાગ થી પાછા આવતા જનબગઈટ નામની નવી સ્ટીમર ૩૬૫ ચાલતી હતી તેથી કચીને મુબઈ આડી પોડોચતા (૧૮) દિવસ થયા હતા.

સ્ટીમરે લંગર કીધા પછી કેરલા, અંગ્રેજ, પાર્સી, ચાહૂરી, અને ખીમ વેપારીઓ ભોટમા ખેસાને સ્ટીમર ઉપર કપતાનને મળવા આવ્યા હતા તે વખતે મુબઈના માલના ડેલા બાવ તાલ પુછના લાગ્યા, એવા મા શેઠ ખુશચેજી નોચરાનજી કામાજીના ભાગીઆ શેઠ પેશતનજી ધનજીભાઈ કુસેરાગા પોતાની ભોટમા ખેસીને આવ્યા, અને તેઓની સાથે હાગકાગ ઠી પેડીના મુનીમ ભાઈ એદનજી રથનમજી તવચીવાલા આવ્યા હતા તેજાએ કપતાન સાથે મુનાકાલ કરી વેપાર સમાચારના ખુલાસો મેળવી લખનાર મુયાફને પોતાની ભોટમા કીનારે ઉતારી, ભાઈ એદનજી એ મને માહગ શેઠની પહેડી ઉપર પોડોચતા કે ઘો હતો જેટલા દિવસ હાગકાગમા હું ગ્લો, તેટલા દિવસ મુધી માહગ શેઠ પેશતનજી ધનજી ભાઈએ તથા તેઓના મુનીમ ભાઈ એદનજીએ અને એજ પેહેડીના લાગતા વળગતા કાગભાડીઓએ ઘણી બગદામત ગમ્મી હતી. એટલું જ નહીં પણ ખીમ ટેટલાક ગૃહસ્થોની સાથે મિનાચારી કરાવી, તેથી હમિયા એ સઘલા ગૃહસ્થોનો મોટો ઉપકાર માનુ છઉં.

કપતાન બીથ મ.

ડનાઈટડ સગવિસ સ્ટીમર તે વેળાએ ચાલના મગ્ગેટ કંપનીની હતી, તેનો એ કપતાન હતો એ સ્ટીમરની શલુગારેલી કેમીનમા કપતાન પોતાની સ્ત્રી તથા એ ઓકરીઓસાથે સતોપ અને ચ પધી રહેતો હતો તેણે ઘણા વરસ સુધી અનેના રમી વેપારીઓના મોટા બાગકસોમા ચાકરી કરેલી હતી

તેણે કંઈ સમુદ્રવિદ્યે અને વાહાણ સંભાવવાના કામ વિશે તે ધણો કાબેલ હતો, એટલુંજ નહીં પણ સ્વભાવે ધણો સારો અને મીઠો સાર હતો. તેસાથે પોતાની આબરૂનો ખર્ચાવ કરવાને હંમેશા ખંતી રહેતો હતો. ખારકસના માણસો ને વાજખી રીતે મર્યાદાથી ચાલનાર ઉપર પ્રીતિ રાખતો, અને અમર્યાદ માણસોથી દુર રહેવાને માહતો. સારી ચાલના ઉતારએ ઉપર પ્રીતિ અને ખરદારત રાખતો, અને ગેરવાજખી રીતે ચાલનારાઓને પોતાની ધમ્મક્રીમાં રાખતો, કેમકે કપતાન એપરમાણે નહીં કરેતો ખરાબ ઉતારએની ચાલથી વધારે ખરાબી થાય, તેથી ખરાબી નહીં થાય તે સાર ઉપરથીઓની લામક્રી પ્રમાણેએ કપતાનને ચાલવું પડતું હતું. તેને માણસોની પીછાન કરવાની ચક્તિ મૂલું હતી, તેથી ગુણી માણસને હીન પડતી ખમવી પડવી ન હતી, ને સખસને માણસની પીછાન ન હોય તેવા સખસને એવા મોટા અધીકાર આપાથી કેટલીક વખતે ખરાબીનું મુજ નિકળી આવેછે. એવા અવયુલુએ કપતાનમાં ન હતા. પણ જરા આકરા સવભાવનો હતો. એ ખારકસોના મોલેકોને માથે ભરેલા માલનું કસુ નોખમ રેહતું નથી; કારણુ દરેકઆમાં ખારકસ માણસ થયા પછી નોખમનો સધજો જવાખ કપતાનને માથે હોય છે. ખારકસ સંભાવવાનું, માણસોની તજખીજ રાખવાનું, ભરેલા માલની વચધટનું, સમુદ્રમાં રસ્તા ખતાવવાનું, આવતા જતા ખારકસોના મેલાખનો હસાખ રાખવાનું, રસ્તામાં થતી હરકતનો ખંચાવ કરવાનું, ઉતારએની માહવજાત અને સંભાજ રાખવાનું, દરેકજ રસ્તાની લખાંધનો હસાખ, અને એ ચિવાય ખીજ ધણી પ્રકારનાં નોખમનું કામ કપતાનને માથેજ હોય છે. તેના કાયદા ના મોટા મોટા પુસ્તકો ગણેલાં હોયછે તેમાં ફરમાયા મુજબ ને દેશમાં જવું હોય, તે દેશનાં ખંદરમાં પોહોતાથી અંગ્રેજ સરકારનાં સમુદ્ર ખાતાના વડા અમળદારને સમુદ્રમાં થયેલા ખતાવનો સધજો હસાખ સોંગન આધને આપ્યા પડેછે. એવા નોખમ ભરેલા કામના ઉપર રહેલા કપતાનનો પાંચથો સાતથો રૂપીઆનો પગાર હોયછે, અને ગોરાકી આ-

પદામાં આવેછે તથા પોતાકીનો અરમ પોતાની ગાંઠનો કરેછે, પેતીન સુલા કપતીની રીમગના કેટલાક કપતાનોને માટા ખગાર સાથે ખીચી પેદાસ હોયછે તે કાતાં પણ પોતાનો જલદ સ્વભાવ ગળે છે, અને તેઓ ધાણું કરીને દેખી ઉતાડ્યો ઉપર ઘીમાગમાં રહેછે. તે પ્રમાણે એ રીમગના કપતાનનો સ્વભાવ જોવામાં આવ્યો ન હતો.

પેટુલા વર્ગના ઊતાડ્યો.

—૦૦—

યુતાકેડેડ સળિસ રીમરમાં સારી માકળાસની શેયુન અને કેપીન ગીન સોભાયમાન હતી એ દેખી વેપારીઓની રીમરમાં ઉતાડ્યો ખુંબધી ધણા જતા ન હતા, તેથી એકાલવાળી જગ્યામાં માકળાસ અને માન મજામાં રહેવાને બની આવેછે. એ ચીનના વેપારીઓએ ચીનખાતે રીમરો ફરતી રાખવાને વાસ્તે કપતી ઉભી કરી હતી, વાસ્તે તેઓની રીમરો ચીનતરફ હંમેશા આવજવ કરતી હતી. તે મધે જનાર આવનાર ઉતાડ્યો ખેલતા હતા. તેમજ લખનાર ગયો તે પેલાએ ઉતાડ્યોની બીડ ન હોવાથી આખી કેપીનની ઓરડી આર ઉતાડ્યો રહે તેની જગ્યામાં એખણ રહેતો હતો. એ કેપીનમાં બારું રાખવાની તથા સજ્જતા ખાગ પાણીની બાકલુ મીઠું પાણી પીવાને માટે ગખવાને જગ્યા હતી. હરેજ રીમરમાં નાહવાને માટે ઓગડી હોયછે, તેમાં નાહીને પછી ફલ મેવાનો અને જો જોગકી આપણી પાસે હોયતે ખાવાની તબવીજ સારી રીતે બની ચકે છે. અને એ રીમરમાં ભુખને વાસ્તે ધણુંજ અજવખ જવું લાગવું હતું; કેમકે સજ્જતી સારી હવાથી ભુખ ઊપડતી હતી, તેથી વધારે જોરાક લેવાની જરૂર પડતી એટલું જ નહીં પણ ચરીર પ્રજ થવું હતું. રીમરમાં હમેસાં કપતાન, માલમ, ખલાનીઓ અને કામકાજ કરનારા આકરો ઉતાડ્યોની ઘણી ખગાર

રાખે છે અને જેમ સગાવાહલાં એક ખીજ ઉપર મોહાળત અને પ્યાર રાખે છે, તેમજ સ્ટીમરમાં ચાકરો અને સઘળા માણસો એક ખીજ ઉપર પ્રેમ રાખે છે. ચાકરો કામ કાજ કરવાને વારતે દીવસમાં પાંચ સાત વખતે આવી કામ કાજ કરી જાય છે, અને જે જણસનો ખાપ ઉતાડ્યોને પડે છે તે જણસ તુરત સ્ટીમરનાં ચાકરો લાવી આપે છે.

ઇજનેર બર્ન.

એ સ્ટીમરનો મોટો ઈજનેર બરન નામે ઇંગ્લેન્ડ એક કેમ્પીનમાં તેની સ્ત્રી સાથે રહેતો. તેનો હુકમ ઇંજીનનાં સર્વે માણસો ઉપર ચાલતો હતો. ઇંજીનમાં કઈપણ કારણથી બગાડ થયો હોય, તેને સુધારવાનું અને ચલાવાનું કામ તેના હુકમ પ્રમાણેજ થવું હતું. એ સપ્ત ધણો ગરીબ સ્વભાવનો અને માયાળુ ઈસતો. તેનો ખચાર કપતાનથી આવે છે. હતા, તોપણ સ્ટીમરને ચલાવવામાં હંમેશાં ચીંતા રાખતો. તેની ખાશાકી સ્ટીમરના માલિક તરફથી મળતી; પણ પોતાની પાસેથી જ પોતાની પાસેથી કરતો. એ ઇજનેર અને તેની સ્ત્રી બેહુ હંમેશાં ખોરડીમાં એકાંત બેસી કોઈ માણસ સાથે પોતાના કામથી વધારે ભાષણ ન કરતાં, પણ પોતાનાં કામ ઉપર વધારે ચીંતા રાખતા. તેણે ઈશીને એ કુટુંબની વખાણ વધારે થતી. જે સપ્ત પોતાની ચાકરી ઉપર બરાબર ધ્યાન આપે છે, તેવા સપ્તને માલિકની તરફથી વધારે માન અને આવજ મળે છે, પણ માલિક જે કદર હોયતો ચાકરનું ઈલાહી વ્યાધી ચાકરની અને માલિકની બેહુની ખરાબી થાય છે. એ ઉપરથી કેટલાક અનુભવ વગરનાં શ્રીમતો સવાલ કરશે કે બેહુની ખરાબી કેમ થયે? તેના ઇલાહી હુમારી પાસે ઘણા છે. સઘળા ચાકરો એક સરખી રીતના ગ્રહાણુ બરેલા, ઈમાન ઇશીથી ચાકરી કરનારા મળી

આવતા નથી. કોઈ એવા શુભવંત આકર મળ્યાથી માલકને સમજી
 રીતે લાભ થાય છે, પણ કોઈ વખતે ખામી જરૂરો આકર મળ્યાથી
 દરેક રીતે ખગાળીનું હથીઆર થઈ પડે છે ; કેમકે હંમેસાં સધળા કામમાં
 તે આકરની સાથે મહલા સપથી વહીવટ ચલાવ્યો હોય તો મનવખીઆ
 આકર પોતાની મનઝળ સાધવાને સુકતા નથી. તેથી માલકને ટાણી
 પોહોએ છે. નો આકર નાકરમાની કરી જુની આકરી છેડી જાય છે,
 તો તેને સારી આકરી એકા એક મળી આવતી નથી. અને નો સા-
 ગ ઘણીની આકરી મળી આવીતા આખર ઈન્દ્રિયમાં રહી સારી આકરી
 બજાવસેતોજ કાયદો યથે, પણ એકદર માલકની આકરી મળીતા તેનું,
 પનીશુભ સેવેટો ત્રાસ નિકળતુ નથી ; કારણ માણસ પોતાની હયાતીમાં
 હંમેસાં જુગ કંગાજ આવે છે, તેથી લાંબા દિવસની આકરીમાં ત્રાસ
 કાયદા કીધા જાનાં કોઈ વખતની થોડી જુવને વાસ્તે સધળી મહનત રદ
 જાય છે. વાગને માલકને હંમેસા વિચાર કરવો નોઈએ કે પોતાનો મા-
 ણસ કેટલો એગ્યા છે, કે ખે કદર છે, તેની પછી ખાતરી કીધા વિવાય
 શુભી આકરની ઉપર કપોટો એકા એક મુકવો ન નોઈએ કેટલાક શ્રીમંતો
 ની પાછળ ખુસામતીઆ અને મનવખીઆ અલકાગુઓ પોતાની મન-
 ઝળ સાધવાને બાહાને કંગા કૂટે; તેઓ ઈમાનદાર આકરને
 એક પાસે મેલો નોઈને તેઓ પોતાનાં કદરમાં ફાવી સકતા નથી,
 તેથી કરીને ઈમાનદાર આકરની બદગોઈ કંગા કરે છે. એ ઉપરથી
 માલેકોએ સાવચેત રહી, એવા અલકાગુ મનવખીઆ ઓની ઉસકેગી
 શુભવંત આકરોને કહડાવવાની હોય, તે ધ્યાનમાં મળવું નોઈએ અને પોતાની
 જુદીના બજથી પુગતો વિચાર કંગો નોઈએ. નો તેમ ન બનેતો મન-
 વખીઆની ઉસકેગીથી શુભી જુના આકરનો વિસ્વાસ ઉતારીને કોઈ
 પણ તરફનું તોમત સુકી કાઢી મુકાવે છે. તેમ કરતી વખતે પુગતો
 વિચાર કરી વિચવાનું આકરને કાઢાડો ઘેરતોજ કાઢવો. તેમ ન બને-
 તો ખુબી ખગાળી થવાનુંજ ખી, રીપાય.

મોટો માલમ જેઝ

એ સંપ્ત ખીજ માલમોને માથે ઉપરી ઘણે હુસીઆર અને અંચળ સ્વભાવનો હતો. તેથી કપતાનની હકુમત નીચે રહીને તેની મરજી પ્રમાણે હુકમને તાણે યઈ, ગરીબાર્થથી કામ બજાવતો તેમજ ઉતાડોની, નાહના માલમોની, સુકાનીઓની, સરંગો અને સ્ટીમરનાં સઘલા માણસોની મરજી પ્રમાણે ચાલતો અને રમત ગમતથી હંમેસાં ખુશીમાં રહેતો હતો. કપતાનની ગેર હાજરીમાં એ કપતાનનું કામ બરાબર રીતે ચલાવતો હતો. તેને કેબીનની એક ઓરડી આપી હતી તેમાં તે એખલો રહેતો. સ્ટીમરનાં ખીજ નાહના માલમો, ખલાસીઓ, સરંગો, અને સુકાનીઓ ઉપર કપતાને કસેલા હુકમ પરમાણે તેઓની પાસેથી સઘળું કામ કરાવી લેતો; પણ પોતાના હાથ હેઠળનાં માણસોને હંમેસાં રાંછ રાખવા સારૂ હસાવી રમાડી બમણું કામ કરાવી લેવાની શક્તિ રાખતો, તેથી સ્ટીમરના માણસો એ યુધ્ધી માલગના બતાવેલા કામથી કંટાળતા ન હતા, એટલુંજ નહીં પણ અરસ ધરસ એક ખીજની ખુલસુકા યઈ ગઈ હોયતો યુપયુપ સુધારવાથી કપતાન પાસે ફરીયાદ જતી નહી.

પસર હોરમજી.

—00—

પસર હોરમજી એ પૂરસી ગૃહસ્થ સ્ટીમરના માલિક તરફથી સ્ટીમરના માણસોને નોમતી ઓગડી વહેંચી આપવા મોટે રહેણા હતો. એ ઘણી કપતાન, માલમો, ઇન્જનેરો, સુકાનીઓ, ખલાસીઓ, સરંગો, મુતારો, ડીડલરો અને મસાલોને દર રોજના અપ નેટલી ઓગડી કાઢા દી આપી, તેલનો હથાળ કપતાનને ગવાવતો હતો. એવીજ રીતે પેનીનમુના

કંપનીની સ્ટીમરમા પણ અગ્રેજ પથગે હોય છે, તેથી કેટલાક અગ્રેજ અને ખીજા ઉત્તરેએને નોંધતી જાગૃતી દર્શાવે સ્ટીમર માધી આપણની કબજાતથી ઉતારે પાસેથી જાગૃતી પુગતી આપવાને ઉતારના નાણામા વારાંદો કરી એ કંપનીના માલેક વસુધ કરેલે. એ ઉતારેએને, સ્ટીમરની કે ખીનમાથી એક ઓગડી રહેવાને આપેછે, અને જાગૃતીની સાગમા સાગી જમી કોમતની જલ્દસોના ફળ, મેષા, આઇસ, મીઠાઈ ગ્રોથ, કદમૂળ, ચોખા, આટો, પાઉ, ખીસકુટ, માખણ, આચાર, એ ધીવારે સમજી જણાવે જાગૃતીની પકાવીને અથવા વગર પકાવેલી આપેછે દારૂ ખીનાગએને ઉતારી જાતનો નિલાયતી અને ગામડી દારૂ પણ ગકમ બધ મળી આપ્યાથી ઉતારેએને અને ખારકસના કેટલાક માણસોને લેવાને સવળ પડી આપેછે.

ભાગ બીજો.

—oo—

રોલોનનોટાપુ.

ગાલી રોલોન.

એ રાપ મુખધી આસરે હરપ મેલ દુર હિંદુસ્થાનની દક્ષિણ દિગ તરક આપેલુ છે અરેના વખતમા યર્ષ દેવેસો રાવણુચાન મજ કરતો તે વેલાએ તેને સોનાની લખા રહેતા, પણ હાલમા તેની કંઈ પણ ની જ્ઞાન જણાતી નથી. તેની પશ્ચિમ દિગાએ કેપકામનીન અથવા કન્યા કુમારી, મેલંબો, માલદીવ, ને ખીજા રાપ આપેનાડે પૂન કાઠા ઉપર બાટીકાલા, જહોમાલી અને બગાળાનુ અખાન આપેલું છે ઉત્તર દિગાએ ટ્રેલાકે ગામ અને મનાગની સમુદ્ર પૂની છે દક્ષિણ દિગારે હિંદીમહા સા-

ગર આવેલો છે. એ ટાપુ અંગ્રેજ સરકારનાં સ્વાધીનમાં છે, તેથી રાજ દર-
બારી કામ ચલાવવાના મથકો કોલંગા, કાનડી અને ત્રિકામાલી છે,
તે માટે એ શહેરમાં ધનસાકની કોઠે રથાપેલીઓ છે તથા ખીજા સર્વે
પ્રકારના અમલદારો રાખેલા છે. એની લંબાઈ ૨૬૦ મૈલ અને પો-
હોલાઈ ૧૪૫ મૈલની છે. અને તેમાં વસ્તી આસરે (૧૭) લાખ માણસોની
સંખ્યા છે. તેના જંગલમાં હાથીઓ મજબૂત અને ગરીબ સ્વાભા-
વના ઘણા મળી આવે છે. તેની પાસેથી તેઓ મજબૂતીનાં કામ કરાવે છે. એ
ટાપુ નાજીયરીના તથા ખીજા ઝાડોથી ભરપૂર છે. તેમાં કાશીના, ગરમ
મસાલાના પુષ્કળ ઝાડો છે. પણ મુખ્ય કરીને તળની ઉત્પત્તિ ઘણી
થાય છે. એ કીમતી જાણોની પેદાસને લીધે તેનો વેપાર બાહારના દેશ-
વર ખાતે ચાલે છે, તેણે કરી મહેસુલ ખાતાની ઉપજ સરકારને ઘણી
થાય છે. એ શહેરમાં વિભાગતની રીત પરમાણે પોંડ, શીલીગનું મળણું છે,
અને જતા આવતા કેટલીક જાતનાં માલની જકાત સરકારમાં
આપવી પડતી નથી. એ ટાપુ દિલ્હીગઢાસાગરમાં આવેલું છે. માણિક પુ-
લકરાજ તથા ખીજા રતો એ મધેના પરવતોમાંથી મળી આવે છે. એની
ઉત્તર તરફના સમુદ્રમાંથી મોટી ઘણા નિકળે છે. માટે એ ઘટની કારતિ
પ્રાચીન કાળથી થતી આવી છે.

ખંદર.

ગ્યાલીનું ખંદર સમુદ્ર કીનારા ઉપર આવ્યાથી પાણીનું નોર થયું
છે, તેથી મોટા મોટા બારકસો આમકા ખાધ ઉપર નીચે થાય છે. એ
ગામની આજુ બાજુએ પાહો આવેલા છે અને એ જગોનો સમુદ્ર ઘણો
છોડે છે તથા નોરથી પવન ખંદરમાં ફૂટે છે તેણે કરી બારકસોની સં-
ખ્યાને વારંતે મોટા મોટા જંગલો નાખવા પડે છે. એ ખંદરમાં કલક-

તા, મદગમ, ચીન, વિલાત, અને મુબઈ ખાતે આડતાં અને જતાં બારડો હંમેસા આવીને ઉભાં છે, તેથી એ બદમા આપતા જતા મેંડરો બારડોનું મથક થઈ પડેલું છે. ઘણું કરીને મુબઈ, કલકત્તા, મદગમ, વિલાત, અને ચીન ખાતે જતી આવતી મેળ સ્ટીનરો હંમેસા એક ખીજાનો મેલાપ બદમાં થવાથી એક ખીજાના કામગીરો, પાસલો, દાનીના, અને ઉભાં પોહ્યાડવાને વાગતે ફો બદલી થાય છે, તે વખતે સંકટ દેવતા ઉભાંઓને એ ગ્રહેની મુલાકાત લેવી પડે છે. એ બદમા હંમેસા જતી આવતી મેળ સ્ટીમરો બેગી થાય છે, અને તેમાં જુદા જુદા દેવનો માલ પોહાયતો કાવાની બોલીએ ભરી લાવવા પડે, તેની ફો બદલી કરતા હંમેસા એ, બે, દીનસ મુવી ઉભાંઓને એ ગામમાં એક પડે. તે વખતે મુજબ નાના સગી થઈ રહે છે.

હોડીઓ.

એ મદગમ તોડીઓ તીવ્ર, આલીશદુર લાગી અને બે, ત્રણ કંઈ પોહાલી થાય છે. તેની વચમાંથી એ બારડોએ આડા લાખા બે લાકડાં મારી, તેના પાણી તરફ આવેલા મુલતા બે હોડા રાષ્ટ્રે મજબુત ત્રીજી આડા લાકડાં બારીને તેનું ચોક્કસ પાણી ઉપર તરુ મળેલું હોય છે, તેથી ત્રી સમુદ્રમાં ઉભા ગામના તોડીઓ ડગમગી ઉંડી વળી શકતી નથી. એવી સેંકડો તોડીઓ મદગમ અને બદગમી બાદ પાંચ દેવ મૈનતી વેગબાઈ મુડી સમુદ્રમાં ફરતી નજર આવે છે. તેને બે માણસો હંમેસા લાખા દોરમાં મારી ચલાવે છે. તેના બારડાઓને પોગેવ દિ-દુઓ નેવો હોય છે. એ ખનાસીઓના માથા ઉપર ચરફ કાપડની માટી પાગડી અને કમરે સફેદ મોટું કપડું લપેટેલું હોય છે. તેઓના ગરીબતા વચલા બારડા ઝીન રમાજની તોડી બાંધે, ગાજરો બા-

ગં ખુલો રાખેછે, તેથી મદ્યસી અથવા મદ્યંત્રી નેવા દેખાયછે. તે-
ઓ પોતાની હોડીઓમાં દંડ, વીર, ઉતાડ્યો વચમાંથી હારેદાર ખેસાડી
ક્રીનારેથી ખારકસ ઉપર તથા ખારકસ ઉપરથી ક્રીનારે લાવે છે. તેનો
ઉતાર દર એક ગાણુસ પાસેથી બે, ત્રણ પેન્સ લેછે.

ખારકસોને લંગર કરતી વખતનો દેખાવ.

કોઇપણ ખારકસ બંદરમાં આજુ એટલું સંકડા હોડીઓ ઉતાડ્યોને
વારતે લઇ આવેછે. તેમાં, કેટલીક તો કુદટ વચનારાઓ કુમળા ના-
ળીઅરના કાકડા, કેળાં, પપનસ, નારંગી, અને ખીજી સમળી જાતનો
મેવો, શાક ભાજી એવો સામાન મહવાઓ ભરી લાવી વેચે છે. કેટ-
લાક પોચખાના વાળાઓ ઉતાડ્યોને લેવાને, ખાલી મહવાઓ લઇને
આવે છે. દુધા, ઘીનીઓ, સરદીશીકેટ સાથે લઇને આવે છે.
કાપડ વેચનારા ગાંસડા લઇને, વેચવા આવે છે. અખનુસના લા-
કડાની નકશીદાર બનાવેલી પેટીઓ, લાકડીઓ, પયરનાં બનાવેલા ખોટા
ઝવેરાતનાં દાગીના ખરા હીરા નેવા અજકતા હોય તેવા લઇને, હોડી-
ઓમાં મેટી વેચનારાઓ વેચવાને આવે છે. એટલુજ નહીં પણ
કેટલાક ચાકરી કરનારા પોતાની સરદીશીકેટ લઇને ઉઝેદ વારીને વારતે
આવેછે. એથી રીતે ઘણાક જણ પોતાના ઉલ્લાગને વારતે ખારકસોની
આજુ બાજુ એ હોડીઓમાં આવીને મેળાવટો કરી મુકે છે તે વખત-
ની ગમત નોવા લાએક થાયછે.

રૂઠીમર મલખાગરવિરો.

ઈસવી સને ૧૮૬૧ નાં વરસમાં પી, અને ઓ, કુપનીની રૂઠીમર મલખાગર, માગવાઅફીણની પેટીઓ અને ખીનો માલ અને ઉતારો લઈને મુખમથી હંકારી ચીન જતાં ગ્યાલી ગેલાનના બંદરમાં લંગર કરવાની જગ્યાએ જતી હતી. એટલામાં સમુદ્રના પાણી, પવનનું તોર વાવારે હતું, અને એક એક જોરો પવન નિકળી આવવાથી એવાં જોરો બાગકસ ખસડાઈ જવા લાગ્યા, તે વખતે મુકાનીથી રૂઠીમર થોડું ન થક્યાથી, બંદરની બાજુના પાહાડની ટેકરી ઉપર એની તો તોગથી ચઢી ગઈ કે તેથી જોડી નુકસાની બાગકસના ધણીઓને અને માલધણીઓને થઈ હતી. તેમનાં કેટલોક માલ સમુદ્રનાં પાણીમાં પીગળી ગયો, અને કેટલોક ડામીજ થયો તેમનાં ઘોડોક એજ ગામમાં વચ્ચો હતો. બાકીનાં માલ અને ઉતારોએ વાગે તેલીમગદની મારફતે સંધિસો જોડલી મુખમથી ખીછ રૂઠીમર મ ગાવી તેમા ધંગલ ડથી અને ખીજ દવામરથી આવેલાં મેજ પાકીયા, પાગસસો, માલ તથા ઉતારોએ લઈને ચીન તરફ રવાના થઈ હતી. હમિસાં બાગકસોને એ બંદરમાં પાસ્તી મળવી પડે, વારતે ઘણાક બાગકસોને એવડા લંગરો નાખી સાવચેતીથી સમાજવાં પડે.

રાજકારભાર.

એ રાષ્ટ્ર કનાટકની દક્ષિણ દિશાએ અંગ્રેજ સરકારના નાબામાં છે તેના મુખ્ય એહરો કોનંગ્સ, કાનડી, અને ત્રીકામાલી, એ ત્રણે એહરો મુખ્ય કોનટ રચાપેલી છે. તેની બાજુ બાજુનાં રેલાસીઓનાં દિવાની, ફોજદારીનાં ન્યાય શાલે, પણ નાહના નાહના કુળઆનો ફેસલો

મહાની અદાલતોમાં યાવછે, અને માટા વાંધાનું સેવટ લાવવાને વારને રેવેલી હરોમહિથી માટી અદાલતમાં જાયછે. તેઓની ઉપર અંગ્રેજ સરકારના પવિત્ર ધારામાં ફરમાવેલી રીતેજ આવે છે, તેથી એ રહેવાસીઓ રહેવાસીઓ અંગ્રેજ સરકારનાં ચાગને વંધારે માન આપેછે.

શીશ્ન.

એ રાષ્ટ્રમાં મુંબઈ, મદરાસ, કલકત્તા, અને ઇંગ્લંડના અંગ્રેજી શી-ક્ષાઓ જેવાકે તાંબાના, રૂપાના, સોનાના આપણે યાવછે; પણ ઇંગ્લંડના પૌંડ, શીર્લીંગ, અને પેન્સના અલગ પ્રમાણેજ ત્યાંના રહેવાસીઓ હથાળની ગણતરી કરી વહીવટ ચલાવે છે. અને તેઓને કોઈ ગૃહસ્થ મુંબઈ, કલકત્તા, મદરાસનાં રૂપીઆ આપેછે, તો તેની જે શીર્લીંગ લેખના હથાળે લેછે, અને તેમજ તાંબાનો ખુરડો જે આનાની ત્રણ પેન્સ પ્રમાણે ગણતરી કરી લેછે. ઇંગ્લંડની, સોનાની ગીનીને એક પૌંડની કીંમત ગણેછે. એવી રીતનું અલગ હોવાથી હરેક જનસની કીંમત વેચનારાઓ એક, બે, પૌંડ પરદેશી મુસારરોની પાસેથી અડાવીને લેછે.

તોલ, માપ, અને ભારત.

એ દેશમાં મેથી, માઠ, અને ખીજી સઘળી જાતની જાણ મુજા, પછી ખાંધીને વજન કરવા વગર છુટક વેચાયછે. દુધી, કાકડી, કા-રેલાં, તુરીઆં, કેળી, આળકાજ, વેગણ, લીલાસુકા નાળીયર, લીંબુ, કેળાં, આંખા, અને અનનાથ, અંગેની માફક છુટક ગણતરી પ્રમાણે

વેચાય છે. તેનું બજાર અંગ્રેની વ્યુની મારકીટ ચેક મંગળદાસે લીધી તેના નેવી નીચી ખાંધછીનું છે. પણ જોત, માછલીનું બજાર જુદું છે; કારણ એ લીલાતરીનાં બજારમાં એવી જાણુસો દીરતી ન હતી. ચોખ્ખા, અને સવેં જાતનું અનાજ, કાયાના દોગડાં, વિલાયતી કોળચો, હાથીદાંત, ગરમ મસાલો, અને સધળી ખીજી વજનદાર જાણુસોનું વજન હરબેદ અથવા ગતે તેઓને વેચાય છે. સફેદ, રંગીન કાપડ વારંધી જરીતે વેચાય છે. હાથની કારીગરીની સધળી જાણુસો નંગને દસાને વેચાય છે.

જકાત અથવા મેહુસુલ.

એ ટાપુમાં અંગ્રેજ સરકારે જેવી વાડીઓનું મેહુસુલ પચાસ લાખ રૂપીઆ કરતા વધારે ઉપજ કરેલી છે. એ જમીન એવીતો, ફળવત છે કે કેવળ સગરને જમીનનો કર આપવાને જગર પણ કંટાળતી નથી. એ બદમાં કેટલાક આવતા જતા માલ ઉપર જકાત લીધામાં આવતી નથી, પણ આવતા જતા ખાગસોના માનની નોંધ કસ્ટમ હાઉસમાં ગણ્યામાં આવે છે. તેમાં અગાળી, મદરાસી, રતુનના ચોખ્ખા, વિલાયતી કોળચો સફેદ અને રંગીન કાપડ, મુતર, અને સધળી જાતનો વિલાયતી શર, કટંગેરી, ઈશ્ટેશનેરી, પાત્ર કામ અને ખીજી જાતનો માલ અત્યંત પ્રમાણે આવે છે. જતા માલમાં લીધા સુકા નાળીઆર, તજ કાશી, કાયાના દોગડાં, ખગજાતી, હાથી દાંત, અબનુંસનું લાકડ કાંત અને ઈમાગવી કેટલીક જાતના લાકડા, એ શીવાય ખીનો માલ બાદાર ના દેવાવર ખાતે ગયાના થાય છે. એવી રીતે વેપારને ઉત્તેજન આપવા સાર સરકારે જકાતની માફી બખસેલી જણાવે છે. તો પણ એ દેશમાં વેપારનો ધણો વધારો થયેલો હોય તેવું દીરતું નથી. કામણ કે એ દેશના રહેવાસીઓનો જોડો બાગ જડતોથી વચેલો છે, તે પોતાની ઘોડી ઘણી જમીન જેડીનેજ સુબગન ચલાવે છે.

ગામનો દેખાવ.-

એ ટાપુની દક્ષિણ દિશા તરફ ગામનો મોખરો આવેલો છે, તે વનરખતીથી ભરપૂર છે. તેનો દેખાવ બંદરમાથી થયેલો રળીઆગણો આડપાનની ધટામાં જણાય છે. તેના છેડા ઉપર પાહડો આવેલા છે. તેની વચ્ચેમાં બંબગોળ બે, ત્રણ મેલની વેગળાઈ સુધી સમુદ્રનો કીનારો છે. તેની આડો આડ વસ્તીનો ભાગ આવેલો છે. પણ તે કીનારે રસ્તો બાંધેલો નથી; વાસ્તે સમુદ્રમાં ભગતી થવાથી રેહવાસીઓના ધરોની પાછલી તરફ છેક નજીક પાણી આવે છે, અને સમુદ્રમાં ઓટ થવાથી પાણી હટીને દુર જાય છે. ગામની માલિ મોટા સુકીઆની રસ્તો રેહવાસીઓની હવેલીઓના આગલા બારણાની પાસેથી છેક ડકકા સુધી પાણીમાં એક, બે, મેળની વેગળાઈ સુધી બાંધેલો છે. તે ઉપરથી સઘલા હતાંરોએ આવવા, જવાનો મારગ છે. એ ડકકા ઉપર કસ્ટોમ હાઉસની એક આશીસ છે, તેમાં આવતા જતા માલની નોંધ થાય છે. તેની પાસે વિલાયતી કોળશાની વખાસો છે. એ રસ્તેથી ગામની વરતી તરફ જતા અસહી વખતનાં રાજનો જુનો પડી ભાગેલો કીસો છે, તેમાં અંગ્રેજ સરકારનાં કેટલાક અમલદારો નાહના નાહના બંગલા બાંધી રહેલા છે. પણ તેની આજુ બાજુએ આડ પાનથી ચણગારેલું મેદાન છે, તેથી શોભાય માત ઘસે છે. એજ રસ્તે થોડી વેગળાઈએ ગવાથી પશ્ચિમ દિશાનાં સમુદ્રની ઈંડી હવાની ટેકરી ઉપર શ્રીમંત અંગ્રેજોએ ખુબ સુરત સોબામખાન રસ્તો બાંધી તેની આજુ બાજુએ કેટલાક આડપાનની રોપણી કરીને, બાગ બંગીઆ અને ખુબ સુરત દેખાવના બંગલા બાંધેલા છે. ત્યાંથી પાછા આવી ચેહરની વરતી તરફ ને રસ્તે જાયો, એક ખીનો રસ્તો ડાબા હાથે વળવાનો આવે છે. એ રસ્તે ચાલીએ તો વેપારીઓની તરેહ તરેહના ચણગારેલા ગ્રામાનની દુકાનો, બેંકો, વેપારીઓની અને સરકારી

આપીસો, પેહડીઓ ખુબ સુગત ટીકેછે. એ રસ્તેથી પાછા વળી આમણે
રસ્તે વસતી તરફ જઈએ તો ગામનાં રેહવાસીઓના નીચી બાંધણી
નાં ધરેછે, કે નો રીતે અને અમલી વખતની બાંધણીનાં નીચા ધરે
અને ચાલીઓ એક મળવાની હતી, તેવીજ રીતના નકરે પડેછે. એ
ધરે અને ચાલીઓ મુકીને આગળ ગયા એટલે થાક બાજનું બળ
અનેઅનાજ વેચનાગઓની દુકાનોછે. ત્યાંથી થોરક દુર જાડી વસતીનો
બાગ આવેલોછે, તેમાં કેટલાક હિંદુના રહેગં, મુસલમાનીનાં મસજીદ, અ-
ને ક્રિસ્તીયન લોડિના દેવળ નોવામાં આવેછે. એ ગામના સઘળા મત્તા
ઘણા મારાછે, તે ઉપર ઈશ્વરી કૃત્યથી બારે દાહડા થેરો ધણી વરસાદ
વરસ્યા કરેછે તેથી સકાધદા અને દડા રહેછે. એ ગામના રેહવા-
સીઓના ધરે દરીઆ કીનારાની અડો અડ આવેલા છે; તેથી સમુદ્રની
હડી સેહર આવી વસતીને હમેસાં સુખી રાખેછે; પણ ઉત્તર દિશ-
ણ, દિશાનો પવન નિકળ્યાથી દોઈ વેળાએ રાગ ઉમ્મલ થાય છે.
એ બંદરમાં લગગવા પડેજા અને આવતા જતા બારકસોથી ખુબ
સુગતી બરેલો દેખાવ રેહવાસીઓના ધરેમાંથી જણાયછે, તેમજ બાર-
કઓમાંથી ગામનો દેખાવ રેનકદાઢ બાડપાનની ધરાથી બરપુર લખણ
જાકાર ટીકેછે.

રેન.

એ ટાપુમાં અને એની પશ્ચિમ દિશાએ લક્ષદ્વીપ અને માજદીવના
કેટલાક ટાપુઓછે, તેમાં બારેમાસ વરસાદ આવેછે તેણે કરીને દંડક થાયછે.
એથી સુખાકારી બરેલી બારે માસની આગે હવા આજેછે; પણ ગરમી-
ની રાતમાં સખત ગરમી થવા વગર રેહતી નથી, તેણે કરીને ત્યાના રેહ-
વાસીઓનાં, સરીરનો રંગ ચામળો અથવા કાળો હોય છે. હડીનાં ટી-
વત્રમાં ઉત્તર, દક્ષિણ દિશાનો પવન રફાય છે, તે વખતે વધારે હડી હ-

વા નિકળ્યાથી, ઠંડી પડે છે. એ રતની હવા સઘળાથી ખમી શકાય તેવી છે ; પણ કેટલાકને ઠંડીથી “તાપનો” મરજ લાગુ પડે છે. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે, એવી હવા નિકળ્યાથી શરીરની જાળવણીને મટે ગરમ કપડા વાપરતા નથી, તેણે કરીને તેઓને એ હવાથી હલાકી બોગવવી પડતી હશે. જો એ ગોસમની સર્યાપથી ગરમ કપડા વાપર્યાને શરીર સંભાળથી ગરમ રાખે, તો સુખાકારી બોગવે.

મોડ પાન.

—00—

એ ગામની જમીન ઘણી રસાળ અને એલી વાડી કરવા લાયકની છે ; પણ ત્યાંની ઘણીક જગ્યા ઉજડ ટેકરા ટેકરીની અને સપાટ છે. તેમાં સઘળી જાતનાં ચાક ભાણ, ફળ, ફુલ, અન્નેના જોવાંજ થાય છે. નાજીઅરી, આંખા મીઠાં, અને ખાટા લીંબુ, સઘળી જાતના કેળાં, પપનસ, સીનાફળ, શમફળ, પેર, અને ખીજ તરેહ તરેહનાં ફળ ફુલના આહરો થાય છે. ચોખ્ખા, સઘળી જાતનું અનાજ, કાશી, અને ગરમ મથાલાની જથ્થો પણ થાય છે. એ દેશમાં ખારે માસ વરસાદ હોવાથી સઘળાં ત્રાડ પાન હરીઆળી ભરેલા રોનકદાર હોય છે. એ દેશની કેટલીક જમીન એડયા વગર પડેલી છે, તે જગ્યા ઉપર એડુતો એડીનેવાવણી કરે તો સરકારને ગેડેસુતની મોટી ઉત્પત્તિ છે, તેમાં વંધારે થાય, એટલુજ નહી પણ રહેવાસીઓને અનાજની મોટી અપત્તિ પડવાથી ખીજ દેશાવરોની મદત લેવી પડે છે તે અડચણ મટી જાય. કોઈ વરસે ખાહરના દેશાવરોથી અનાજ ચોડું આવે છે, તો મોઘવારીનાં પંજમાં ગરીબ રહેવાસીઓ આવી પડે છે, વારતે પડતર જગ્યા ઉપર એડુતો ધ્યાન આપે તો એ દેશના રહેવાસીઓએ ઉપજાવેલું સઘળું અનાજ પ્રેર પડી વંધારે ઉત્પત્તિ થવાથી ખીજ દેશાવર ખાતે પણ મોકલી શકે, એવું છે. પણ એ

એડુતોની આશીયત તોતાં એવી રીતે બનવું મુસકેળ જણાય છે, કેરકે
અત્રે ઇસવી સુને (૧૮૮૩) માં વેપારીઓએ રૂનો બાવ ખાંડી એકતાં
રૂ. ૮૦૦) આક્રોશ રૂપીયા ઉપજાવ્યો હતો, એવા લખ હુતનો વ-
ખત આગેસો નોઈ, સધળા દેશોના હજારો પ્રગણામાં જમી-
નદારોએ અનાજ ઉત્પન્ન કરવાનું કૌમતી કામ મુકાને રૂકે
ઉપજાવવા લાગ્યા હતા. એવો વખત આવ્યા છતાં એ દેશના એડુતોએ-
પોતાના હાથ પગ હીલાવી કૌમતી જલુસનું વધારે અનાજ અથવા રૂ
ઉત્પન્ન કર્યું નહી, વારતે વિચાર ઉપજે છે કે એ ઠાપુની પડતવ જ-
મીનમાં સધળો જલુસો ઉત્પન્ન થાયછે તે છતાં વધારે અનાજ અથવા રૂ
તેવી કૌમતી જલુસ ઉપજાવી નહી. તેણે કચી વીચાર ઉત્પન્ન થાયછે
કે રૂકે તેવી જલુસ સુ ઉપજી સખતી નહી હશે? તેનો વીચાર કરતાં
માલમ પડેછે કે ઇયાતો એડુતોની અથવા જમીનની એ મહુ માધી
એકનીજ ખામી છે

જનાવરો

એ રહેશમાં રહે રહે જનાવરોમાં ગાય, બેંચ, બજાર બકરાં, મે-
દાં, પોડા, ગધેડાં, રૂતા જલુતાં નથી; પણ કોઈ ઠેકાણેજ બાધેલા જ-
ણાતા હતાં. મચ્છાં, બતકો, હાંમ, અને આકાસમાં ઉડતા પક્ષીઓ
કાગડા, સુમડી કચ્છા, અને ચલીયા અત્રેના નવાજ હતાં. એ ઠાપુના
ગોરા જંગલમાં ગોરા કદના જનાવરોમાં હાથીઓના ગોરાં ગોરાં ટોળાં
રૂતાં રૂરૂં, તેનો રંગ ગામગો અથવા પેશ સફેદ રોયછે, પણ બીજા
દેશાવરોના જંગલના હાથીઓથી વધારે મજબુત હોવા છતાં સમજી અ-
ને ગરીબ રવળાવના મળી આવેછે. ફાડીખાનાગ જનાવરોમાં વાધ-
જંગલી કુકર, મીઠ એવા બીહામણ જનાવરો પણ જંગલમાં ધણા યથ

પડ્યાછે. એ ટાપુમાં જવાનો ખુસકીનો રસ્તો મલબાર અને કોકણના જંગલમાંથી અસલથી ચાલુ જણાય છે, તેમાં કેટલેક ડેકાણે વચમાં સાંકડો સમુદ્ર અને નદીઓ આવેલી છે; પણ ત્યાંના રેલ્વેવાંસી એ સમજ્યા ટાપુઓ સાથે આવવા જવાનો ખુસકી અને તરીને મારે અસલથી વહીવટ રાખે છે. એ જંગલમાં મોટા જનાવ-રોની ધાંતી થઈ પડ્યાને લીધે હાલના વખતમાં આવવા જવાનો રસ્તો બંધ પડી ગયેલા દીસેછે. ત્યાંના કેટલાક શીકારીઓ હંમેસાં હાથી ઉપર બેસીને ટોળે ટોળાં જંગલમાં જઈ એવા દુષ્ટ જનાવરોનો નાશ કરેછે.

ભાર બોજ ઉપાડનાર.

—00—

એ ગામમાં ભારબોજ ઉપાડવાને અત્રેની માફક બળદોનાં ખટારા નોવામાં આવતાં નથી; પણ થોડો બોજો હોય તો ટોપલીઓ અથવા કોથળામાં ભરી અત્રે જવા ઉધાડી ગાંડનાં હેલકરીઓ ઉપાડેછે તેવી રીતે ત્યાંના મજૂરો માથા ઉપર ઉપાડેછે. એ મજૂરો ઘણા અબરાક અને ડાહ્યાપણુ ભરેલા દીસેછે. વધારે ભારી બોજો હોય તો, ગાડામાં ભરી બળદો અથવા પાડાઓને બાંધે પણ, ચાર, મજૂરો મળી એએછે, પણ જંગલમાં ભારી બોજો ઉપાડવાને મોટે મોટે મોટા ધિખેલા હાથીઓ હોય છે. તેની પામેથી ભારી વજનનો બોજો ઉપડાયેછે એટલું જ નહી પણ ખીજ ઘણા કામ કરાવેછે, એવી રીતનું કામ કરાવાનું મલબારમાં પણ છે, અને જંગલોમાં મોટાં મોટાં ઇમારતી લાકડાંની ઉંચી ઉંચી ચોક હાથીઓ કરેછે. આપણા દેશનાં બળદ અને ટોલુગાને નાકમાં નાચ પકેવીને તાબામાં રાખેછે; તો પણ ધણીનાં હુકમ પ્રમાણે કામ કરવામાં કોઈ વખતે હરકત કરેછે; પણ ત્યાંના હાથીઓ ઘણા સમજી હાથી પોતાના ધણીઓના હુકમ પ્રમાણે મોટા મોટા મહાંણુ ઉપર બા-

તે વજનનું લાકડું લઈ ચઢે છે અને ઉતરે છે એ કેટલી તાગીક કરવાનોગ પીના છે. પણ કોઈ વખતે એ જનાવરનો મીઠાજ દાયથી નતે રહે છે તે વખતે માણસની ખુવારી સેજમાં કરી નાખે છે. હાથીઓ શાકડી જમોમાંથી બોલો સુરથી ઉપાડી જાય છે તે વારે આખી-તાજમાં સામાં કોઈને આવતા અડચણ ન પોહાયે તે મોટે જાડી ચીસો પાડતા ચેતાવતા જાય છે. બોગ નોગે કોઈ અન્નદેવો સવાર લગભગ સામાં આવી પોહાયો તો હાથી પોતાના મુડમાંનું લાંબુ લાકડું તાજામાં ગોડવી પોતે ઝાડીમાં જઈ દૂર ઉભો રહે છે, કારણ આવતા સવારને હરકત ન થાય મોટે ઝાડીમાં ભરાઈ રહે છે. પેલા સવાર ગયો કે પાછો નિકળી પેહું લાકડું ઉપાડી ચીસો પાડતો ચાલવા માંડે છે.

સંસારી રીત.

એ ટાપુનાં રહેવાસીઓમાં મોટો ભાગ બુદ્ધ ધર્મ પાળનાર શ્રી-મતો અને ગરીબ લોકોથી વસેલો છે. તેઓ સંઘાલી, અને પાલી એ નામે ઓળખાય છે. એ શહેરમાં જુદા જુદા ધર્મો ચાલે છે; પણ મોટો ભાગ બોધ ધર્મ ઉપર સ્થિત રહેલો છે. એ સ્થળના માણસોની સંસારી રીત બાત વખાણવાં નોગ નથી. કેટલાક પોતાની જમીનની ખેતી, વાડી, કરી તેની પેદાશમાંથી સરકારનો મોટો કર આપી બાકી રહેલી ઉપજ માથી યુજસાન ચલાવે છે. તેઓના ઘરનાં માણસો અત્રેનાં જમીન દારોની માફક પોતાના ઘરમાં સકાઈદાર ચીજો નોવા લાવકની રાખતા નથી. તેમજ વેસવાની ખુર્સી, ટેબલ, કોચ, પલગ અને ખીજી સોખાયમાન હાંડી. ગલાસ, ગુમર, અને વખણાવકા માહા પ્રયોગની તસવીરો ને ધર ચણગારનો સામાન ગૃહોની હવેલીઓમાં દોવાથી રહેતાણી જગ્યા હોય નીકળે છે. તેમ એ જમીનદારોના

ધરમાં એવો શણગાર ભરેલો સામાન રાખતા નથી; તેમ રેતુવાનાં ધરને સોભા આપનારો રંગ લગાડી ચક્રચક્રી રાખતા નથી; પાત્ર પોતાની અસ-
લી રીત પ્રગણે ચરીની અવસ્થામાં હંમેસાં રહેલાં છે. કેટલાકનો પેટરવેચ
મદગસીઓનાં નૃપો હોય છે. તેઓ માથા ઉપર સફેદ અથવા લા-
લ રંગના કપડાની પાગડીનો ફૂટો બાંધે છે, અને અંગ ઉપાડું
રાખે છે અથવા ટુંકી બંડી પેહેરે છે, અને ચરીરનાં નીચલા ભાગમાં
લંગોટી અથવા લાલ રંગના કાપડની લુંગી બાંધે છે. કેટલાંક સ્ત્રી અને
પુરુષો આખા માથા ઉપર લાંબા લાંબા બાલ રાખી તેમાં દર રોજ ખુ-
સમોદાર તેલ ભરી અંગેની સ્ત્રીઓની પેટે માથાના બાલનો અંધોડો
અથવા ગાંઠ વાળે છે; તેમાં કેટલાંક ચીંગડાંની, કચકડાંની, સોનાની
રૂપાની, કાંસકી બાંધે છે. ચરીરનાં વચ્ચલા ભાગમાં ટુંકી સ-
ફેદ કાપડની બંડી પેહેરે છે તથા ચરીરનાં નીચલા ભાગ ઉપર લાલ
રંગના સુતરાઉ અથવા રેશમી કાપડની પગની લંબાઈ મુધી લાંબી
લુંગી પેહેરે છે. એવી રીતનો સ્ત્રી અને પુરુષનો એક સરખો પેટરવેચ
હોવાથી દેશ બાર, વરસની વધના છોકરા છોકરીઓ એક સરખા ર-
ખાવાથી વસ્ત્રાર્થ ચકાતાં નથી; કેમકે એ બેઢનો એક સરખો પો-
શાક હોવાને લીધે વર્તવાને મુશ્કેલ પડે છે. એવી તરેહના પોશાક વાળા
છોકરાઓ કંતેઈને પરદેશીઓ તો જરૂર બુઝાવો ખાય એમાં કશી નવા-
ઈજ નહી. કેટલાક મુશ્કેલમીન છે તે ચોલીઆને નામ આપખાય છે
તેઓ જાણે મલગારી અથવા મદગસી નૃપો સુતરાઉ રંગીન રૂઢી ભરેલી
નાહની ટાપલી નૃવી ટાપી માથા ઉપર પેહેરે છે, અને ચરીરમાં ટુંકી
સફેદ કપડાની બંડી અને ચરીરનાં નીચલા ભાગ ઉપર સુતરાઉ લાલ-
રંગની લુંગી બાંધે છે. એ લોકોની સ્ત્રીઓ શહેરમાં ફરતી દેખાતી નથી;
કારણ કે એ મુશ્કેલમીન લોકો સર્વે બાહારના દેશોમાંથી આવીને વેપારને
અર્થે વસેલા હોય એવું જણાય છે.

કીમત કરવાને.

એ મામનાં ડેહાસીઓ મધ્યથી હેલકરી, હલમ, માચી, ધાબા, શુભા, સોની, હુલવાર, ઇત્યાદિ; મિયાં, ગાક બાજી, કાપડ, પથારી, અને આવી ઝવેગતનાં દામીનાં બનાવી તથા ખગ માલી વેચનાર, અને પોતીઓ પોતાની જાણસ વેચતી વખતે પ્રદેશી ખામે કીમત હાંકવાને વિચાર કરતા નથી. હરેક જાણસ એક રૂપોઆની કીમતની હોય, તે કોઈ પરદેશીને પસંદ પડીતા તેની કીમત એક, પાંડ હાકેછે, અને સમજાવેછે કે ખરીદ કરનાર ગૃહસ્થ કોઈ પણ રીતે કઠાય અને એવી લીકમતની અને આજેછથી માલ પછી બાલે છે “સાબ ચાર ચીજ ઈસ્મિકા લાયાયા ઉસમિસે એક કેવ ગુમાગ બાઇકુ મેચા, આજ ગુમકુ મેચેગા, દુસગ ફેનાઓ હમારે પાસ દુસગ સાબ મગના હે ઉસકું રુકુગા.” એવી એવી રીતથી ઉલટ પાવટ સમજાવીને પગેસી પાસેથી પોતાની જાણસની માગણી કરાવે છે, પછી પોતાની ગરીબીની વાતો કરેછે, કે ‘હ’ ગરે ધગ્ગે ખગ્ગ કે બાસ્તે પેસા નહી હું ઉસકે ખાતર ગુમકુ મેચનેકું આપા હું, ગુમ બગબગ કીમતસે મગલો, હમાર ખરીદકા પેસા હોયગા વાહાતર ગુમકુ મેચુગા.” એવી રીતે ખરીદ કરનાર ગૃહસ્થોને હથાવી સગમાવી કાલાવાલાથી પ્રદેસીઓના મનમાં દલા જીખન થાય છે. કોઇ બખીડ હોય તો પણ કંટાળીને થોડી કીમત વધારી માગણી કરેછે. વખતે ધણી એાછી માગણી કરી હોય તો ખરીદ કરનારની હસ્તા હસ્તા મચકેરી કરવાને પણ સુકતા નથી. એ લોકો એકસ બાલેછે કે પ્રદેશી અજાણ્યાં છે તેથી કોઇ રીતે કઠાવતા હોય એવી રીતનો દખાવ કરેછે ત્યાર પછી થોડા કદમ આગળ ચાલી પાછો આવીકેટલાક હેરા ફેરા ખાઇને આખરે પ્રદેશીને તે જાણસ વેચી બચે. નહી તો થોડે આપે નર્થ પાછો આવી સારી જાણસને બદલે હલકી કીમતની જાણસનું તેવુ જ પડીકું અગાડી બારી રાખેકું હોય, તે ઉચો કીમતની જાણસના પેસા આગળથી

કહાણીને બારી જણસને બદલે હલકી આપી નિકળી જાય છે. એવી રીતે હમેસાં કેટલા એક ઠગાઈ આરામો પ્રદેશી સાથે ઠગાઈ કરવાને પછાત રહેતા નથી; એટલું જ નહીં પણ તેમજ મજબૂરો, ધોબી, હજમ અને કેટલાક ધંધા વાળાઓ એવી ઠગાઈ બરેલી ક્રીમત કરે છે; તેથી હરેક જણસ લેવી હોય તેની ક્રીમત અગાઉથી ઠગનીને હરેક એજ ચોકાસીથી લેવી અથવા વાપરવી; કારણ તે જણસની પાસે કરવા વગર ઉલોગ કર્યો હોય, તો તે લોકો એક રૂપીઆની ક્રીમતની જણસના દય રૂપીઆ લેવાની ઉમેદ રાખે છે, તેથી પ્રદેશીઓને આ છે વધતે માલ ઘણી સાથે સમજુતી કરવાની ફરજ આપી પડે છે. હવે એ સંધગા રહેવાસીઓને ઊંચુતા નથી તેમ સંધગા ધંધા દારી એક સરખા દગલ ખાજ હસે નહીં; પણ હરેક કામ કરવામાં હરી કાઠ કેટલાક ખતાવે છે, તેથી મેતવણી દાખલ, આખીના લખી છે કે, જેથી પ્રદેશીઓ સાવચેત રહેવાને વાજખી ધાગ્યે. લખનારે એક હજમ પાસે વગર કરાવ કર્યે હજમત રટીમર ઉપર આ વેલા પાસે કરાવી હતી, તે હજમ, હજમત કરી રહ્યા પછી તેની મજબૂરી લખનારે પુછી ત્યારે હજમે પાંચ શીર્લિંગ માગી, તેણે કહ્યું હતું અજા-એબ થયો જ અજે આપણા દેશી હજમો હજમતના એક, બે, આના રાજ ખુશીથી લે છે અને આ દેશનો હજમ પાંચ શીર્લિંગ માગે છે! એ મને અજાએબ નેવું લાગ્યું કેમકે એ પાંચ શીર્લિંગ તો આપણા દેશી ચલણનાં અઢી રૂપીઆ થયા; પણ મેં તેને અઢી રૂપીઆને બદલે મુખ્ય અજણની રૂપીઆની એક પાવલી આપી; પણ તે હજમે કબુલ રાખી નહીં, અને કેહવા લાગ્યો કે “હું છે પેન્સ કપી નહીં લેનેકા” એટલામાં રટીમરનો મોટો માલમ આવ્યો અને મારી પાસે ઉભો તેણે મને પુછ્યું શું છે? મેં માલમને કહ્યું કે એ હજમ પાસેથી મેં હજમત કરાવી છે તેની મજબૂરીનાં ચાર આના આપુ છઉં તે એ હજમ લેતો નથી; પણ પાંચ શીર્લિંગ માગે છે. ત્યારે માલમે મને કહ્યું કે આઠ આના આપો; મેં મુખ્ય ચલણી અરધી રૂપીઆ હજમને

આપવા માગ્યો પણ હજમને ક્યુત નહી ગય્યો, તેથી માલમને યુરોપી આબ્યાથી હજમને ગુત ઝીમર ઉપગથી ઉતારી મુક્યો, અને અધી રૂપીઓ માલમ પોતાની ખસે ગય્યો. ત્યાર પછી દેલીક થડી કુધી માલમની હજમ ખસામન કીધાથી નાલને અંધી રૂપીઓ હજમને આપી હતો. એવી રીતે વગર રૂમને કંઈ પણ કામ અગલુ પછામાં થઈ ગયાથી પરદેશીને હલાતી બાગવવી પડે છે એ ઉપગથી મુઘળા પરદેશીઓએ ચેતનથી સેવી કે પ્રેરના મામલામાં બે, પેસા વધારે અગમ ધાય છે તેની કંઈ ધારતી ગમવી નહી; પણ હરેક કામ કરવું તે ચોકસાઈથીજ કરવું, તેમાં કંઈ પણ હુકમ આપી પડે નહી. એ દેવમાકેટલાક પ્રદેવી સાથે લુમાઈ બ-રેલા વાધા કાઢીને સતારે છે તેનું મુખ્ય કારણ એટલુંજ કે પ્રદેવી અભાવવા હોવાને લીધે તેઓની પાસેથી વધારે પેસા કઢાવાને પારને વાધા કરે છે, પણ કોઈજ વખત તેઓ તેમાં ફાવી જાય છે.

કાપડનો વેપાર

એ શહેરમાં વિભાવતી કોર, ધાયલુ, રંગીન, છાપેલું કાપડ તેમાં બાનકલાય, મારગપાટ, સુઝીંગ, ફોલ, હેરીઆ, જામદાની, રંગીન ઢાપે લી હુંગી, રમાલ, અને ખીજી જાતનાં કાપડનો ખપ થાય છે. તેમાં મોટા બાગ મદગસી અને મથળાસી વણાટનું રંગીન કાપડનો ખપ ખાતિ ધણે છે. એ સધળો વેપાર મથળાગના અને મદગસના આગેલા મુથલમીન લોકોનાજ હાથમા હોવાને લીધે પોતાના દેશની જાણે લાવી એ શહેરમાં વેચે છે અને એ દેશમાંથી સધળી જાતની જાણે ખરીદ કરીને પોતાના દેશમાં મોકલી વેચે છે. એવી રીતે એ વેપારીઓ એ આસપાસ રેલાવરનો વેપાર આડુ રાખેલા છે.

વિલાયતી કોળસાનો વેપાર

—૦૦—

એ શહેરમાં વિલાયતી કોળસાનો વેપાર મણી ચાલતો નથી કારણ કુકતં આપતી જતી સ્ટીમરોને અપમાં આવેછે; પણ પી, અને ઓ, કું-પનીની સ્ટીમરને વારતે કોળસા એજ કુંપની વાળાઓએ ઈંગ્લેન્ડમાં ખરીદ કરેલા ખારકસોમાં ભરી મોકલવાથી વખારો ભરી ગયેછે. અને જ્યારે એ કુંપની ની સ્ટીમર ગામના બંદરમાં આવેછે, જાયછે, તે વેળાએ એઓ ની વખારમાંથી કોળસા ભરી લઈ જાયછે; પણ ખીજા વેપારીઓની જતી આવતી, સ્ટીમરોને એનો અપ પડેછે, વારતે એ શહેરનાં એક, બે, અંગ્રેજ વેપારીઓ એ કોળસાનો વેપાર પોતાનાં હાથમાં રાખેલોછે, તેઓ જેટલા કોળસાનાં વાહણો ભરીને વિલાયતથી આવેછે, તે ખરીદ કરી વખારો ભરી રાખેછે; તેમાંથી આગમોટાને વેચાતો આવેછે, નંઓને મોટા નફો કેટલીક વખતે યાયછે; એટલુંજ નહી પણ વખતે મુંબઈ, કલકત્તા, મદરાસ અને ખીજા નજીકના દેશવર્ષમાં એની અપતી વધારે નિકળી ભાવમાં એકદમ વધારે થવાના સમાચાર સાંભળ્યા તો તુરત ખારકસો ભરીને તે તરફ રવાના કરેછે.

પરચુરણ માલનો વેપાર.

એ દેશમાં કાયાનાં દોરડાં ઘણા સારાં વળદાર યાયછે; તેથી આવતાં જતાં ખારકસો ભરી કલકત્તા, મદરાસ, ચુન, ચીંગાપોર, ચીન, અને ખીજા દેશો ખાતે મોકળેછે, મલખારમાં એવાં દોરડાં ઘણા યાય છે; પણ શેતાનના દોરડાં જેવાં મજબૂત હોવાને લીધે પરદેશનાં વેપારીઓ વધારે પસંદ કરેછે. હાથીદાંત, તજ, કાશી, અખનુસનું શણું લાકડું, ઇમારતી લાકડું, હીલ્લાં મુકા નાળીઅર, અને ખીજા જુદાંજુદાં

બોહિજો વેપાર આવેછે; તેમાં કેટલીક જાતુસો યુગ્મ, કલકતે, મદગસ, રંગુન, મલબાર, ઇંગલેન્ડ અને ખીજ દેશો ખાતે રવાના થાયછે; તેમજ અણ ગાતીની ઉત્પત્તિ એ ટાપુની આસપાસનાં સમુદ્રમાં થાયછે. ગામનાં અપમાં આવે તેટલાં રાખી, બાંજીનાં રહેછે તે બાહરાં દેશો ખાતે મોકલેછે. એ સમુદ્રમાં નોટી કીમતના માત્રો કોઈ વેળાએ હાથ આવે છે; પણ હંમેસાં ડુબકી મારેને હલકી કીમતના માત્રોની શીયો હાથ આવેછે.

અનાજનો વેપાર.

એ દેશમાં સમગ્રી જાતના અનાજમાં મુખ્ય અનાજ ચોખા છે. એ જાણીને અપ અતિ ઘણેછે, તેથી કલકત્તા, મદગસ રંગુન, અને ખીજ દેશોવરેથી, મકમ બધા આવેછે. તે શીવાય ખીજ જાતનું અનાજ પણ આવે છે. એ વેપાર બાહરાનાં વેપારીઓ આવી વસેલા છે, તેઓના હાથમાં છે. એ દેશની જમીનમાં અનાજની ઉત્પત્તિ થાયછે; પણ ત્યાંના રહેવાશીઓને પ્રર પડી શકતુ નથી, તેથી ખીજ દેશોવરેથી આવે-તોજ એટાપુતીવસ્તીને પ્રર પડેછે, એ ટાપુમાં પડત જમીન ઘણી છતાં એટલે જોઈ કરી અનાજ વાવવા હોય, તો તેઓને બાહરાના દેશો સાથે એ બાળેતો મામસો થોડો રહે; પણ તેમ કરતા નથી. તેથી કોઈ વખતે બાહરાના દેશોવરેથી થોડો અનાજ આવ્યાથી બાવમાં વધારો થઇ અનાજની તાણુ પડી જાય છે, તેણે કરીને એ દેશના રહેવાશીઓને માથવા-રીની આફત અમલી પડેછે, એવી દરકત ટાળવાનો જે ઉપાય એઓનાં હાથમાં છે તે નથી કરતા વાસ્તે આવી મુસીબતે પેહિલે છે એમાં કરી નફાઈ નેકુ નથી.

અળનુસર્ગલોકકું.

એ દેશના જંગલમાંથી કાઠું લાકડું ઘણું આવેછે તે ઉપર નકસી-
દાર અંગ્રેજ લોકો વાપરે છે તેથી ચીતની લખવાની, સીવવાની પેટીઓ,
ટેબલો, ખુરસીઓ, ટોચ, તરેહ તરેહની લાકડીયાં તે ચીવાય ખીજ જા-
તનો ઘર ઘણાગારનો સામાન ખુબ સુસ્ત સોભાયમાન બતાવેછે. તેમજ
ખીજ જાતના લાકડાની, મુખડની. અને હાથીદાંતની ઉપર હાથની કા-
ચીગચીતી બહુસો ખુબસુસ્ત બનવા માટે તેમાં કલઈ પુટીને ફેંચા
જોવા દેખાવ કરેછે.

પથરાના ખોદા હીંગ.

જાતા રંગ જેવા માણેક, લીજુની છાલ જેવા ખીજા રંગના પ્રકાશ, લીલાં કંઠાર જેવા રંગના પાના, આશમાની રંગના મનિષ્ય, તાવડી માફક સજાવતા રંગના ખીંચીવત જેવા બનાવેલા મદ્રેદ હોય છે તેઓની કાઠીગડી વખાણવા નોગ એવી તો છે કે ખીજા દેશમાં તેની કાઠીગડી બની ચકતી નથી. એવાનમાં એવાની પથ જેવા બને બરેલા પેદાશાય છે, તેવા પથગ ખીજા દેશની જમીનમાં થઈ ચકતા નથી.

હરપી સન ૧૮૫૫-૫૬ ની વચમાં આફ્રીકા ખંડના જંગલમાં અને મસકતના “ઈમામ” એટલે ગજા એ પોતાની મોટી કીમતના ખીંચીમાં ન હોગતી વીટી, અત્રે ફરીથી તકશીર ખાંડણીની ખુબ મુગ વીટી બનાવા વાગે તેના આડતીઆ સ્વગગામી થઈ કાશમબાદ નાધાબાદ ઉપર મોકલી હતી. એ શ્રીમત આડતીઆ ઝોગતની કીમત કાશમ અને સપબા વેપારના કામગા હજી કાનેલ હતા. તેઓએ એક ઝોગતી માફકતે વીટી ખાંડના હુસીઆ માણસને બેસાવ્યો હતો. ને વીટી બાધનાર અત્રેની હુંખારની ચોકીની ખાન રેવા હતો. વીટી ખાંડના કામમા વખણાયેલો હતો તે ૧૧ વિલામતીના નેચી તરફ તરફની ખાંડણીની જણુમો વસારે અમતકાદી બનાવતો તેના વખણાયેલાને એ વીટી બાધવાનું નામ રેવા. તેણે કરીને ગાગ આમર હાઝ ઝોગતને જમીન, આખી ખગ હોગતી વીટી ખાંડનારે લખાયા. તે વીટી લખાયા પછી ખાંડે લીરે ને ચાર પાય હજારે રૂપીઆની કીમતનો હતો તે કાઠી લખને તેમાં એટલે એવાની લીરે બેસાડી નવી વીટી એવી તો ખુબ મુગ બનાવી આખી તે વીટીની બાધણી એવી તો ખુબ મુગ બનાવી હતી. કે તે હોગતી પગલ કરવાને બદલે વીટીની કાઠી ચકીનું વખાણ થયું. તેથી હોગતે એક કાશમ માર્ક તથા ખીજા બોલખી વચવા નહી. તેમણે આગલાજ હોગતી ખગમર વીટી થયેલી હોય તેજી ચીતે જણાવી. એ તથી વીટી અખસતાન ખાતે ઈમામ ઉપર મોકલી હતી, ત્યાં પોતાના પછી ઈમામ તે વીટી નોફને પછે ખુશી થયો અને એક કાશમબાદ ને વીટી

પુખ્ત સુરત ચવાતા વખાણુ લખ્યા; પણ જોડા હીરાને તરત પારખી ચક્રગો નહી. જે ત્રણ વરસ ગયા પછી તે હીરાની ઝલે જોઈ યવા લાગી તે વેળાએ ધમાને તખ્તીજ કરી તો વીટીમાં જોડો હીરા બેસાડેલો છે, એવી ધમામને ખાતરી ચવાથી તે વીટી અત્રે પાછી સોકલાવી હતી. અત્રે આવ્યા પછી જે ઝવેરી વીટી બાંધનારનો બનમીન થયેલો હતો તેને તથા વીટીના બનાવનારની શેઠ કાસભાઈએ શોધ કરાવી હતી, તે વેળાએ વીટીનો બાંધનાર નાહાશી ગયેલો. સૌભાગ્ય; પણ ઝવેરી પકડાયો હતો. તેની ચોકશી કરાવવા માટે અત્રેની પોલીસ કોર્ટની મારફતે ઘણી તબવીબ થઈ; પણ શેઠ કાસભાઈની સર્વે મેહનત કોર્ટ ગઈ અને ઝવેરી છુટી ગયો. એવી બનાવટના હીરા એ દુશમાં થાયછે, તેથી એવા નામીયા મૂંઢરથો પણ લુભાયો ખાય છે.

હાથની કારીગરી.

કાપાના દોડાં બનાવનારા, સોના રૂપાના ઘાટ ઘડનારા સોનીઓ, બાકડ કામ કરનારા મુતારો, અને પથર ઉપર તથા સોના રૂપાના દાગીના ઉપર નકશી કોતરનારા એઓ સરવે દાગીના તર્જીઆર કરી ચમવા નિકળેછે, તે વખતે દુકાન ઘરે તથા ખીજ વપારીઓ ખરીદ કરી ગળે છે. એવી દુકાનો ઉપર હાથની કારી ગરીની સરવે મળુસો નોવામાં આવે છે.

ભાગ ત્રીજો.

ચીંતાપોર.

એ ગામનું નામ મહાગુણી વિઠ્ઠોરીઆના વડા પુત્ર “પ્રિન્સ આવ વેલસ”ના નામથી ગયેલું છે. એ ગામ મલાકાની સામુદ્ર કુનીને ડી આવેલું છે. તેની આજુ બાજુએ પચાસ કરતાં પણ વધારે નાદતાં મોટાં ગામો આવેલાં છે. એ સને ૧૮૨૦-૨૧ નાં વરસમાં અંગ્રેજ સરકારે મલાકાના મુખતાન જોહાર પાસેથી આસરે સો ચોગસ મૈલ જમીન લઈ એ યહો વસાવેલું છે એ જમ્યાનાં સમુદ્રમાં ઘણે કાણે ખગમો આવેલા છે, તેની આગ પાસ મોટી વરલી મળાઈ લોકોનો છે. ત્યાંના જંગલમાં ઘણી જાતની વનસ્પતીની, ગરમ મસાલાની અને શરડીની ઉત્પત્તિ થાય છે. ત્યાં વેપારને અર્થે ચીનાઓ તથા મલાઈઓ ઘણા આવેલાં છે, તેથી ચીનાઈ રાજના કેટલાક ગામો માથે ખુમકી અને તળીને માગે વેપાર ચાલુ મળીઓ છે. દુરંદેશના ચીનાઈ રાજના વેપારીઓના ખારકસોની આવ જલ્દ થાય છે, અને ચીન ખાતે જતી આવતી મીઠાં તથા ખારકસો એ બંદરમાં આવેલાં વિસામો લેશે એ યહોની સોબા ઘણી રજીઆમણી કરેલા છે, તેણે કમી જોવા લાયક છે. જે વખતે એ અંગ્રેજ સરકારનાં રવાનીતમાં આવ્યું તેની અગાઉ મલાકાના માછીમારો, તથા સમુદ્રનાં ચાચીઆઓ યહોણ હતા. પણ તે વખતે આસરે દસ હજાર માણસોની વસી હતી. ચાર પછી એમાં હિંદુસ્તાન મધિના દેશ નિકાલ કરવા બંધીવાનોને એ ગામમાં અંગ્રેજ સરકારે મોકલવા માંડ્યા તથા વેપારની જલ્દ ઉપરથી જગત કાહડી નાખી દિ બંદર કચાથી, ચીન ખાતે આવતા જતા ખારકસને વિસામો લેવાને સવલત મળ્યાને લીધે એ જમ્યાની રાંતક વળી છે.

તેણે કરીને ચીનાઈ તથા હિંદુસ્તાનનાં વેપારનું મથક થઈ પડ્યું છે. એ શહેર અતિ ધણું દીનપર દીન ચઢતી કાળમાં આવતું જાય છે, તેથી કરીને તેમાં આસરે ચાર પાંચ લાખ માણસની વસ્તી થઈ છે, અને હજુ પણ તેમાં વધારો થતો જાય છે. એ શહેરમાં સૌથી મોટો ભાગ મલાઈ અને ચીનાઓનો વસેલો છે, એટલું જ નહીં પણ હિંદુ, પારસી, પાલુદી, યુરોપીયન, ફ્રેંચ, અમેરીકનો, ઈટાલીઅનો ઇત્યાદી આવી વસેલા જણાય છે, તેમજ મુસલમાન અને ખ્રીષ્ટ કેટલીક જાતના લોકો વેપાર ધંધાને અર્થે જઈ કુટુંબ સહીત વસેલા છે. હાલમાં વેપાર એટલો તો ચીન, યુરોપ, અમેરીકા, અને હિંદુસ્તાન સાથે વધી પડ્યો છે કે તેથી એ શહેર વેપાર રાજગારમાં ધણું વખણાય છે.

આગલું ખંદર.

—00—

આગલું ખંદર મોટું છે તોપણ આવતા જતા ખારકસો કીનારાથી એક અથવા બે મિલની વેગબાઝએ મોટા ખારકસોને લંગર કરવા પડે છે. એ ખંદરમાં સમુદ્રનું પાણી સ્થીર છે તેથી આચક આવતા નથી, તેમાં કેટલાક ચીનાઈ મોટા ખારકસો અને યુંબઈ, કલકતા, મદરાસ, ચુન, સીઆમ, પીનાંગ, મારીસીસ અને ખ્રીષ્ટ દેશાવરોના આવતા જતા ખારકસો જરૂર કરીને બેચાર દીવસ એ ખંદરમાં રહે છે, અને પોતાનાં ખારકસોમાં ભરી લાવેલો માલ વેચે છે, તથા એ દેશમાંથી નવો માલ ખરીદ કરવા નવો હોય તો ખરીદ કરીને ભરી જાય છે. એવી રીતે વેપાર સારો ચાલ્યાથી ખારકસોનાં આવવા જવાથી ખંદર ભરપૂર થઈ રહે છે. એ ખંદર એવું તો છે કે માલ ખારકસો ઉપરથી ઉતારવા સહાયવાની માલ ધણીઓને મહેનત પડતી નથી તેથી કેટલેક વેપારીઓ પોતાના ખારકસોમાં માલ ભરી દેશ દેશ વેચતાં કરે છે. કેટલાક વેપારીઓ એવા “ફ્રી” ખંદરમાં વેપાર કરવાને વધારે ફાયદો સમજે છે; કારણ વધારે દીવસ ખારકસો ખાટી થઈ રહેતા નથી માટે વધારે ખર્ચ ખા-

ચોરનો દેખાવ

ગસ ઉપર લાગતો નથી, અને લાવેલા તથા લીધેલા ચાવની જગ્યા
આપરી પડતી નથી, તે માટે વેપારીઓને ઘણા બચાવ થાય છે.

*

ચોરનો દેખાવ

એ ચોર ચીનાઈ સમુદ્રના નાકા ઉપર આવેલ છે. એ ચોરનો બા
હાથથી દેખાવ રોનકદાર અને ખુબસુરત છે. તેના કીનાગ ઉપર રીંધિ
ગતો હડા પાણીની પામેથી બાધેલા છે તેની સામે કિમ્બીયન લેમિનુ
દેવળ રોનકદાર મોભાયમાન આવેલ છે, ત્યાંથી જગ આગળ આપ
એટલે બપોરના પોર આવીને આવે છે, ત્યાંથી થોડક દુર માડી ધનારો
રોનકદાર દેખાય છે આ જ આપતા કેટલીક વાડીઓ અને બંદારાઓ
ખુબ સુગતી ભરેલા કીનાગની ઉપર એક સમુદ્ર નજર પડે છે, અને
તરેહ તરેહની વનસ્પતીથી બાગ બગીચા શુભગારેલા દીસે છે. પગ
થાના રસતા ઉપરથી પાછા આવીને બંદરની સામે ગતેથી ગામના ભૂમિ
તો વેપારીઓની પેટીઓ, બે કોઠ, ચણગાંધી ફકાનો, વપ્તારો, મોભાયમાન
દેખાય છે. એ ચોરની મહિથી કીનાગ મુખી લાખીને લાખી એક જે નેલ
લંબાઈની અને સાઠ સોતે કુટ પોરનાઈની અને હડાઈની એક
નેહ સમુદ્રમાંથી બારી લાવેલા છે, તેમાં હ મેસા સમુદ્રનું પાણી ભરેલ
રે છે. તેમાં ચાવ બરેલા મજવા અને બોટો તથા માણસો સમુદ્રમાં
થી ગામમાં મજવા અને હાડીઓની માગરતે આવે છે; તેની ઉપરથી
માણસો અને ગાડી થોડા જવા આપવાને આડે એક પ્રત બાધેલા
છે, તે ઉપરથી આવતી જતી થોડા ગાડીઓ અને માણસોની
પ્રમ મચી રે છે. તે પ્રલ ઉતરી આગળ ગયા એટલે માગ બગીચ
ઓ ગગની બેઠુ બાજુએ ખુબસુરત દીસે છે, તેની અદર કોના અને
ગમ મસાતા માણની નીચ તે માને લીધે ખુબસુરતો મમ મસા

યંદ્ર રહેલા હોય છે. એ શહેરની એવી રીતક પરદેશી મુમાફકે જોઈ અજાણ થઈ વિચારેછે કે જાણે નથી દુનિઆમાં કરતા હોઈએ તે-
પુ' દીસેછે. એ શહેરનો માંહેનો દેખાવ જુલમુગ્ધ છે તેવીજ રીતે આ-
હરનો પણ છે.

પ્રશ્નો.

એ શહેરની પૂર્વ પરચમ, દિશાએ શહેરની હદ સુધી સમુદ્રના ઉંડા
ખાણીના કીનારા ઉપર મોટો સફાઈદાર રસ્તો બાંધેલા છે. તે રસ્તા
ઉપર સાંહજની વખતે કેટલા ગૃહરચો કરવા નિકળે છે. તેની આ-
જુએ સોબીતાં ગ્રામ બગાડીને લીધાનરી ભરેલા ચોક બનાવે-
લા છે. તે જગ્યાએ દર રોજ સાંહજની વખતે અંગ્રેજ સરકારના
લશ્કરી સીપાઇઓ પાછું વળડેછે. તથા કેટલીક રાંતકદાર ધંધારતો
એવી છે. કે એવી એ શહેરના મોટા મણગાર તરીકે લેખવામાં આવેછે.
એ ગામના મોટા મોટા રસ્તાઓ હંમેસા લાલ રંગના સફાઈ દાર હોય છે
તથા વધારે જુલમુગ્ધ દીસેછે. તે પ્રશ્ન ઉપર ઉભા રહી
જોઈએ તો સંકડો ખારકસો ખંદરમાં લંગર વાર થઈને પડેલાં છે. તે
ઉપર પોતાના ઘણીઓની નીચાનના, રાજા ઓના, કોઈએ મજબા-
નીના, કોઈએ પોતાના નામના, અને કોઈ એ સદેસાના, વાવટા મહડા-
વલા હોયછે તેણે કરીને ખંદર દીપી નિકળતું જણાયછે.

કોળશાની વખાણ.

એ ખંદરમાં આવતી જતી રીતગરેને વારંતે વિભાવતી કોળશાની
વખાણે ગૃહરચો દુર એક ટેકરી ઉપર છે. ત્યાંથી મોટા મોટા મહા બા-

ચી ફેટલીક રીમ ઉપર પોહ્યતા કાવામાં આવે છે. રીમને નેહર કો તથા તેના રોય તેટલા ઝડપથી લઇ ચકે છે, તેણે કીને ચહેરના રેહવા સીએને એ કાળવાની ઉડતી રજીયા તથા તેના ધુંવાડાથી ઇજા ભાગવી પડતી નથી અત્રેના કરનાડ, તથા એલરીન્સ્ટન બંદર ઉપર કાળવાની માટી માટી વખાણે ભરેલી છે તેથી ચહેરના રેહવાસીએને એ જાણસની ફેટલી ધારતી ગખવી પડે છે; એવી ત્યાના રેહવાસીએને ધારતી ગખવી પડતી નથી.

ચહેરની માહે ખણેલી નેહર.

એ ચહેરના બદમાથી વેપારીઓની વખારના બાગણા મુવી એ નેહર આસરે એ મેય લાખી આવેલી છે. તેની બાજુએ વેપારીઓની વખારે છે. એ નેહર ઉડી ખણીને થયગી લાદીઓથી અસલી વખતથી ખાઈલી છે. એ નેહરને ગતે માલ ભગવાના પડાઉ એ બદમા પકેલા રેહે છે. તે મોટા બાગકો માથી માય ભરીને વેપારીઓની વખારના બાગણા આગળ લારી ઊતારે છે, તેમજ વખારના બારણા આગળ મહવા લાવીને માલ ભરી મોટા બાગકોમાં ખાઈ કરી આરે છે, તેથી વેપારીઓને માલની રજી મજુરી આપવી પડતી નથી, તથા સેહેનાઈથી તગત મોટા બાગકસ ઉપરથી માય આવી ચકે છે અને તેમજ મોટા બારકસોમા માય તગત મટડી ચકે છે. એટલુજ નહિ પણ વેપારીઓને એલેય પડનાને વાસ્તે ચહેરમા ચહેરના ઉતરતા માલની જગાત આપવી પડતી નથી તેણે કીને માલ ઉતારી વખારમાં નાખતા તથા માલ ચહેરના વાગ લાગતી નથી. નેમ અત્રે વેપારીઓનો યોગ અથવા ધણે માન ચહેરના અને ઉતારતા વણ આગ દીવમ મુવી રજામાં રખાડતો નાખતો પડે છે તેમ એ દેશમાં બનતું નથી.

રસ્તા.

એ શહેરના રસ્તા મોટા અને સફાઈદાર અને લાલ મોટાડીની પુરણી કચેલા હોય છે. તેની ઉપર પથ્થરની મહેર-ખાનીથી વરસાદ કોઈ કોઈ ઘીવળે ચવાથી છટકાવ વાય છે, અથવાં પુત્રશ પડવાથી જમીન તર થઈ પથર સાથે મોટાડી જમી જાય છે; એટલુંજ નહી પણ તતડીને તડકો પડે છે એટલે મોટાડી મજબૂત ખેસી જાય શોભાયમાન થીસે છે. રસ્તાઓની આટલી સફાઈ એ શહેરમાં જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ એ છે કે, ખંધીવાનો પાસે દરરોજ રસ્તા સાફ કરાવે છે, અને તેઓ પાસે નવા રસ્તા ખંધાવે છે, અને જુના દુરથ કરાવે છે. એ ખંધીવાનો પાછળ સરકારને મોટો ખર્ચ કરવો પડે છે વારંતે ખંધીખતનામાં કેટલાકે હુનર શિખેલા પાસેથી હુનરનું કામ કરાવે છે, તે મધિના કેટલાક બહેલાઓને લખવાના કામ ઉપર નેમલા હોય છે અને કેટલાકને ખીજા જુદા જુદા કામો ઉપર નેમલા છે; પણ તેઓ બહેલા નથી તેવા મસ્તાન, અથવા મુરજોની પાસે ખીજા કંઈ મીનો કામવતાં નથી પણ તેઓની પાસે આવું મુધરાઈનું કામ કરાવે છે. અહીયાંની રેલવે ઉપર મુધરાઈને માટે મીન્સ્ટ્રીપાલ ખાતાનો (મુધરાઈનો છાપો) નાખેલો છે, તેમ એ શહેરની રેલવે મુધરાઈ માટે કંટાળા બરેલા કર કોઈ જાતનાં આપવો પડતો નથી. વારંતે, સરકાર ખંધીવાનોના હાથથી મુધરાઈનું સમગ્ર કામ લે છે. એ રસ્તા ઉપર હમેશાં લીલી હરીઆરી ઉગી નિકળેલી હોય છે તેથી ઘણુંજ મોભા આવે છે.

પાહાડ તથા પાણી.

—oo—

એ શહેર, પાહાડની ખાલુમાં સપાટ જમીન ઉપર આવેલું છે પણ લાલ મોટાડી કેટલાં કેટલાં નજર પડે છે. એની મહિલી ત-

રૂપી, ખીચી, બાંદર કહેવું છે, તે જગ્યાએ પણ મરતે જતાં
 રેલોડ ટેકરીઓ જણાય છે, તે ઉપર નીલા પાણીના ઝગ મરેલો
 કદલુ માંથી પહેલા નજર આવે છે. તે પાણી એટલે તે રસ્તો
 માત્રમ પડે છે કે નથી આવતા જતા પડેલીઓ પાણીનાં માત્રા
 નોઈને તેમાથી થોડું પાણી પીવાની મરજી મરતે ચાલતાં કહે છે. તે કો
 કીને આગળ આધ્યા એટલે એક ટેકરી આવે છે તે ઉપર આવતા જતા
 બારકસોની એટલેના રેલવાસીઓને જાણુ થવા સાર વાવરા કાઢી ફોલી
 કહેલી છે. તે ઉપર મોટો બાગ તથા બગીચો છે. ખીલ ફેરવે
 ટેકરા છે તે ઉપર પાણીના ઝગ હમસાં ચાલતા જાય છે. તેથી
 હરેક વનરપતીનો રોપણી ક્રીધાથી તમ ઉગી નિકળે છે.

પુલ.

ગામની મહિલી તમને જે નેહર આવેલી છે. તે ઉપર આવતા
 જતા માણુએને અને ગાડી ધોડાને વાસ્તે લોખંડનો “બુલતો” પુલ ખી
 ઘસા છે, તેનો નીચલો બાગ મજબુત હલ વેળનાં બાંધ કામથી બાવે
 લા છે. તેની પોદલાઈમાથી જણુ બાગ કીને વચમાથી ગાડી ધોડા
 જવાનો મરતો રાખેલા છે, તથા તેની આજુ બાજુએ લોખંડથી અષા
 નવાર હલ વેળનાં સાંચા મેજવીને ખુબ મુશ્કેલી મળીને બનાવેલા છે
 તે ઉપર માણુએને ચાલવાનો મરતો મજલો છે. તેની બાહરની બાજુ
 એ ખીજુ હલ વેલો લોખંડના સળીઆની એક ખીલ સાથે જોડેથી
 ગોઠવણુ કહેલી છે, તેથી પુલ ઉપરથી ગાડીઓ આધ્યાથી ધંમક માટે
 ચર્મ આવેલો આવતા નથી અને ઉપલી હલવેલે પ્રલને અષા ઉપાડી
 મજલો જણાય છે. એ પુલની તાડીક એટલીજ જોવા લાયક છે,
 કે જે નીચલો બાગ વગર ધમલાથી બુલતો હલવેલનાજ આધ્યા

રૂપી રાખેલા હોય તેવી રીતે દીસે છે. તે પુલ અને તેની ઉલ્લેલ હંમેસાં આસમાની અજકતા-રંગથી રંગાને-સોભાવમાન કરેલી છે.

પાછલું બંદર.

—૦૦—

જો ગામની આસરે એ ત્રણ મેલની વેગળાઈએ પશ્ચિમદિશા તરફ નીચું બંદર કરેલું છે. તે જગ્યાએ સમુદ્ર, ખડક વગરનો ધણો ઉંડો અને સ્થીર પાણીનો છે. તેનો કીનારો ઉંડાં પાણીની બાજુએ પથરની લાદીઓથી મજબૂત બાંધેલો છે. તે ઉપરાંત સમુદ્રનાં પાણીની માંહે વધારીને લાકડાંના મોટાં ધામલાં પાણીની માંહે ઉભા કરેલાં છે. તેને એક ખીજ સાથે આડા અવળા લાકડાં જડી એવા તો મજબૂત કરેલા છે કે તેનો એક એક છેડો પાણીમાં તળીએ મુકેલા છે પણ પાણીનાં નોરથી વાંકો ચુકો થઈ શકે નહીં, વાસ્તે મજબૂત ખીજ લાકડાં જડી રાખેલાં છે. તેની લંબાઈ આસરે ચો કુટ્ટ ઉપરાંત કીનારાની બાજુએ હથે તથા સમુદ્રની તરફ પચાસ સાંઠ કુટ્ટ હથે. એવા તરાપાં ત્રણ ચાર જડેલા છે. તેનો એક છેડો કીનારા ઉપર પથરની લાદીઓથી જડેલા છે, તથા સમુદ્ર તરફનો ખીજો છેડો ધામલાંઓની ઉપર આડા લાંબા લાંબા જડાં જડાં લાકડાંના ભારવટીઆ જડી તે ઉપર જડાં જડાં પાટીઆં જડી લીધેલા છે. તેથી બાથટી અથવા બાંક અંતે જમીન ઉપર ચાર તથા આઠ પાવાનો મુકીએ હેઠ્ઠે તેવી રીતે બાંકના જોવા તરાપો હોય છે; પણ એ તરાપો જમીનને બદલે પાણીમાં મુકેલો છે, તથા તેની નીચે હંમેસાં સમુદ્રનું પાણી બરેલું રહે છે. બરેલીનું પાણી વધ્યાથી તગપાનો સમુદ્ર તરફનો છેડો પાણીનાં નોરથી ઉંચકાઈને જરા ઉંચો થાય છે, અને સમુદ્રમાં ઓટ થયાથી તે છેડો જરા નીચે લવચીને લગતો થાય છે. એનાં તરાપાથી આગલી જતી કેટલીક

રૂઢીમરેને માલ બરવાને અથવા ખાલી કરવાને વાગતે સુવલ પર
 એથી કરીને, બારકસોને વધારે દીવસ જોડી યાં ન પડે, તે
 વારતે બનાવેલા છે. ને બારકસને માલ ખાલી કરવો હોય અથવા
 બરવો હોય, તેજ બારકસ અથવા રૂઢીમર એ બંદરમાં આવીને તથા
 ના થામલાંઓ સાથે બારકમના બેહુ છેડાની પાતરો ખાલી થમે
 તેની પાસે કરદંત ટાઢસની એક આફીસ છે તે મધે ને માલ ઉતારે
 હોય તેની દીવ નોંધાય છે, તથા ને માલ બરવાનો હોય તે
 પણ દીવ અહડાવનાર ધણી : નોંધાઈ છે, ત્યાર પછી કુકાર
 મજુરોને મોકલાવી લાય છે. તે વખતે ચીના મજુરોની જોડી સંખ્યા
 તમણા ઉપરથી રૂઢીમરમાં આવી ગોઠી રકમનો માલ અને ધ
 ગીના ખાંધ ઉપર ઉપાડી લઈ જઈ કીનાગની સામે માલ રાખવાની
 જોડી બેઠેલીના નેવી વખાગ ખાધેલી છે, તેમાં નાખી આવે છે
 એવી રીતે ઝડપમાં આખું બારકસ એક જ દીવસમાં ખાલી
 કરી ચાલતા થાય છે, અને માલ બરવો હોય તો તે પણ ઝડપથી
 તે વખતેમાંથી માલ ઉપાડી તરાપાને રહેતે જઈ રૂઢીમરના કામ
 કામાં નાખીને ચાલતા થાય છે. એવી ઝડપથી અંગેના મ
 જુરો કામ કરતા નથી, તેમ એવી રીતની બેહુલી ગોઠવણ આપણી મ
 માણુ સરકારે આપણા ઉપર મેહેરખાની તરીકે કરેલી દેખાવી નથી.

સ્ત્રીમરેને માલ બરવાને અથવા ખાલી કરવાને વારતે મુવલ પડે અને
 એવી કરીને બારકસોને વધારે દીવસ જોડી યવું ન પડે, તેટલા
 વારતે બનાવેલા છે. જે બારકસને માલ ખાલી કરવો હોય અથવા
 બરવો હોય, તેજ બારકસ અથવા સ્ત્રીમર એ બંદરમાં આવીને તથા-
 ના યામલાંઓ સાથે બારકમના બેઠું છેડાની પામરે બાંધી રાખે છે,
 તેની પામે કર્દામ ટાકસની એક આકૃષ્ટ છે તે મધે જે માલ ઉતારો
 હોય તેની દીપ નોધાય છે, તથા જે માલ બરવાનો હોય તેની
 પણ દીપ અદગવના ધણી : નોધાય છે, ત્યાર પછી મુકાદમ
 મજુરોને બોલાવી લાવેછે. તે વખતે ચીના મજુરોની જોડી સંખ્ય
 તગપા ઉપથી સ્ત્રીમરમાં આવી જોડી રકમની માલ અને ધ-
 ગીના બાંધ ઉપર ઉપાડી બધું જઈ કીનાગની સાથે માલ રાખવાની
 જોડી ચેહલીના જેવી વખાર બાધેલી છે, તેમાં નાખી આવે છે
 એની રીતે ઝડપમાં આપું બારકસ એક જે દીવસમાં ખાલી
 કરી માલના યાયછે, અને માજ બરવો હોય તો તે પણ ઝડપથી
 તે વખતેમાંથી માલ ઉપાડી તગપાને રસ્તે જઈ સ્ત્રીમરના કામ
 કામાં નાખીને આપવા યાય છે. એવી ઝડપથી અનેના મ-
 જુરો કામ કરતા નથી, તેમ એવી રીતની ચેહલી ગેઠવણો આપણી ન-
 માણુ સગકારે આપણા ઉપર મહેરબાની તરીકે કરેલી દેખાવી નથી. ચી-
 ના મજુરો યરીરે ધણા પ્રુદ અને ઉચ્ચમાં આસરે પાંચ કુદ કરતા
 હોય છે. તેનો ચેહરો હિંદુઓ જેવો દેખે છે. તેના નાક અણીદાર
 હોયછે. એવાજ નાક વાળા ચેહગના ચીનમાં કેટલાક ચીનાઓ નેવામાં
 આવેછે, અને જીભ કેટલાકનાં નાંક ચીખાડેયછે. તેનું મુખ્ય કામ એ-
 નછે કે નાહની ઉમરનાં છોકરાઓને પીઠ ઉપર એક કપડાંના કડકામાં
 બેસાડે કપડાના ચારે છેડા મજબુત છોકરાની માતા અથવા બેદન
 નેણાયંદી પીઠ સાથે બાંધી લેછે. તેમાં કુમળી વયના છોકરાઓ
 નીમણા નામુરી કાપડમાં બંધાઈ ગાંધી પીઠ સાથે જોડાઈ

જાય છે તેમાં નાંક નેવી કુમળી જ્ઞાને વખતે વખતે દબાણ પોહોતાથી દ-
ખાઈ જાય છે અને બચાને જનમ થતી વખતે સારી રીતે નાકની ચામડીને
ઉપર લાવવાની મેહનત કરતા નથી, ગરીબ અવસ્થાની ચીનાઈ સ્ત્રીઓ
બેતીવાડીનું કામ અથવા હોડીઓ ચલાવનાં કામમાં યુધાય છે, તે પછી
નાહની વચનાં છોકરાઓને પોતાની પીઠ ઉપરથી છોડતા નથી, તેથી બ-
ચાઓને વધારે મેહનત પોહોતીને કુમળી વચેના બાળકોના ચરીરને
આત્મકો લાગ્યાથી દખાઈ જાય છે. કેટલાક દેશમાં એવી રીતે બચા-
ઓને ઈલા આપતા નથી અને તેની સારી માહાવજત થયાથી ખુબસુ-
રત દેખાવનાં તથા અણીઆળ નાકના ચાય છે. ચીના મજૂરો
ના પેહેરવેશ હિંદુઓ જેવા દીશે છે. તે લોકો મજૂરી કરવાના કામ ઉ-
પર આવે છે, તે વખતે માથા ઉપર શરૂદ કાપડની પાગડી બાંધે છે,
શરીર ઉધાડાં હોય છે તથા નીચલા ભાગમાં શરૂદ ભડા કાપડની
નાહની ઘાતડી અથવા નાહના ચોગણા પેહેરે છે. એ લોકો “કીચુ અ-
થવા ચીચુ” ગામનાં રહેવાસીઓ છે. તે રોજગારને અર્થે આવી વસેલા
હોય એવું દીશે છે. તે લોકોની ભાષા ચીચુના જેવી છે તેથી હરેક બાલી-
માં “ચી”, “ચા” અને “ચે” એવી રીતે હરેક બાલ સાથે “ચચો”
વાપરે છે. મજૂરી કરતા, અને ઉભા રહી એક ખીજ સાથે ચી, ચા,
ની વાતો કરીને ઘોઘાટ કરી ખુસીનાં અવાજો કાઢે છે. એવી રીતે
મજૂરી કરતાં વખતે થાંકી જાય છે ત્યારે આખા સરીરે પસીને ગરકાવ
થઈ એક જગ્યાએ જઈ જોડીને પસીનો લુછી નાખે છે, અને તરત
“અનનાસ” ખાય છે. એ દેશમાં અનનાસ ઘણાજ સ્વાદીષ્ટ ઉત્તમ થા-
વ છે; તેની તારીફ લખવાને પુરતા શબ્દો મળી આવતા નથી. ચીના
ફેરી કરી વચનારા આવી એ જગ્યાએ બેસી એ અનનાસમાં અડનાંસાનેવા
વાંકા થયલા ખીજ અથવા કાંટાને આડનાંસ કાપ મુંકીને કાતરી કાઢે છે;
ત્યાર પછી તેની પાતળી પાતળી ગોળાકાર કાંચરી વાળી કાતરી ચીનાઈ રી-
કાનાં એક એક સ્પાકાની કીમતની કાતરીઓ પાડીને ફેરીઆ એક છા-

બીડીમાં બસી તેઓની સાથે એક નીમખનો પીવાલો પણ બસી ગયો છે. તેની પાશેથી વેચાતી લાઇને તે મજુરો કાનૂનીને નીમખમાં મોજો મોજીને ખાય છે એવી રીતે વારા ફરતી સઘળા મજુરો દોડતા દોડતા આવી અતનાસની એક કાનૂરી ઉપાડીને એક સપાકો આપી ખાઇને મોટો અવાજ કાઢાડી પાછા પોતાના કામ ઉપર દાડી જાય છે. અને એક ખીજ સાથે વાતોના તડાકા મારે છે. તે વખતની રજુજ તોવા લાયક યદ્દ રહે છે. તેઓમાં એટલો સફરે કે એકજ ધધાવાળાઓ એક ખીજની અદખાઈ કરી માગ મારી કરતા નથી, એ તારીફ લાયક ન લાયક છે પણ એ જગોએ મલાઇ સોંક મજુરીના કામ કરતાં દીમ્મા નથી.

પોમ્મ આશીસ.

એ આશીસનો દેખાવ બપકાદાર છે. તેનું કામ કાજ કરનાર કારબારીઓ તથા સીપાઈઓ કેટલાક મવાઇઓ, પોરટુગીઝો, હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ જણાય છે. એ આશીસનું કામ કાજ, સાગ બટો બસતથી આવે છે, તેનો કાગબાર ચલાવનારા ઉપરીઓ અંગ્રેજો છે. લખવાના કામ ઉપર મુખ્ય ભાગ પોર્ટુગીઝો, મલાઇઓ, કોચીન આવેનાના પોરટુગીઝો અને જુનું હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ, એ કામને વળગી પડેલા છે, તેથી એ જગોનો દેખાવ માણસોનો જુદો જુદો પેહરવેશ હોવાનેલીધે સરો સોબાયમાન બપકા બરેલો લાગે છે.

કોર્ટ.

એ ગામના ઇનસાફને મોટે અદાલત છે, તેમજ ગામનાં રહેવાસીઓનો ઇનસાફ ઇંગ્લેન્ડ સરકારનાં ધારા પ્રમાણિત ચાલે છે. પણ વકીલ અને બો-રીમટરની મારફતે ઇનસાફનું કામ ચલાવવું પડે છે. ત્યાં ઇનસાફની પ-લીટ જગ્યાએ ઇંગ્લેન્ડ કામ કાજ ચલાવાને પોર્ટુગીઝો, મલાઇઓ, ચીનાઓ, હિંદુસ્થાનના રહેવાસીઓ અને ઇંગ્લેન્ડ દેશમાં આવે છે. એ કોર્ટનો બપોરો ઘણો સારો દેખાય છે. કારણ એવા દેશમાં આવી રહેલા ઇંગ્લેન્ડ તથા ખીજા પરદેશી ગૃહસ્થોનો સ્વભાવ અમીરી ખા-શીઅતનો ખની જાય છે, અને માન બરેલી રીતથી ચાલવાનો અભ્યાસ રાખવાની ફરજ પડે છે, તેથી પરદેશી ગૃહસ્થો હલકી ચાલ ચલાવી પો-તાની જાતને હીલું લગાડવા દતાં નથી. પરદેશીઓ એવા દેશમાં જોઈને માન જીવનની પોતાને વતન જાય છે તે વખતે આખર અને મા-બરેલી રીતે રવાના થવાની હંમેસાં ઇચ્છા રાખે છે.

સ્કુલ.

ઇંગ્લેન્ડ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવવાને ઇસવી સને ૧૮૪૦ ના વર-સમાં એ સ્કુલ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના આસપાસી ઉભી થઇ, તે વખતે મલાઇ, ચીના, મકાડિના પોર્ટુગીઝો, કેમીન આપનાના રહેવાસીઓ, હિં-ન્દીયન યમના ચીનાઓ, મલાઇઓ, ઇંગ્લેન્ડના અને ખીજા વરણ-હોકરાઓ, વિદ્યાભ્યાસ કરવા પાછળ લાગેલા રહે છે. વિદ્યાભ્યાસ કરવા-ઉદ્દેશવારી સારી હોવાથી એ સ્કુલ ઝાઝા પાળા ઉપર આવીને વિદ્યારથીઓ-ગાદી સંખ્યા થઇ ગયલી જણાય છે. દિનપર દિન કેળવણી ખાતાનું કા-મધારે કામદા બરેલી રીતે ચાલવું જણાય છે, તેથી ગરીબ મલાઇઓ, જે

ગુડીઓ, ચીનાઓ, કોમીન ચાવનાનાં ફેલાસોઓ, વિદ્યાભ્યાસ-કચ્છાથી અંગ્રેજ સરકારની આશીસમાં સારી માટી ચાકડીઓ મેળવે છે; એટલું જ નહીં પણ વેપારનાં અને ખીજા કામમાં અંગ્રેજી રાજમાં માન પામે છે એવી રીતે મલાકાની અને ચીનની સરકારમાં પણ એવા વિદ્વાન ગૃહસ્થોને અંગ્રેજ સરકારનું ગજ હેવાયી માન મળે છે નોંધવું.

વર્તમાન પત્રો.

એ ગામમાં અંગ્રેજી ભાષામાં એક જે શાળા વર્તમાન પત્રો નિકળે છે, તેમાં ગામની ખબર, વેપારસમાંઆર, ગજદરબારી અને ખીજા અગત્યની બાબતો જાહેર થાય છે. આવવી જેજ રૂઢીમર સાથે પખવાડીઆની ખબર વિલાયત, મુંબઈ, અને કલકત્તેથી આવે છે, તેમજ જતી જેજ રૂઢીમર સાથે પખવાડીઆની ખબરો સંધ્યા દશાવર ખાતે જાય છે, તેમાં એ ગામનો હેવાલ, વેપાર, ગામની મુખગઈ, રાજદરબારી હેવાલ, રેમળની મુખાકારી કરવાના ઘટના ઉપાસની ખબર પ્રગટ થઈ ખીજા દશાવર અને ધંગલડ ખાતે રવાના થાય છે.

બંદીખાના.

અગાઉ એ ગામ વસાવવાને વાસ્તે મુંબઈ, અને કલકત્તેથી અંગ્રેજ સરકારે રથ નિકાલ કરેલા બંદીવાનોને એ ગામમધ્યે મોકલવામાં આવતા હતા, તેઓને રાખવાને વાસ્તે એ ગામની એક બાજુની ટેકરી ઉપર સારી હવામાં જગ્યાએ બંદીખાનું બાંધાયું છે. તે બંદીખાનું ટકાઈ

દારે એટલું નહીં પણ ઝાડ પાનથી ચણુમારેલું છે. તેવી જગ્યામાં સઘળા બંદીવાનો રાખેલા છે. તેમાંથી કેટલાક બંદીવાનોને હાથની કારીગરીનું કામ કરવા આપે છે, કેટલાકને ઉપરીઓનું કામ સોંપેલું છે. અને કેટલાક વિદ્વાનોને નામુ અને હસાબ લખવાનાં કામ ઉપર રાખેલા હોય છે; કેટલાક બંદીવાનોને યગમાં બેઠી સાથે સહવારે દસ કલાકે સીપાઈઓ બાહર કાઢાડી ને રસ્તા બાંધવાનું, પથરો ફેંકાવી ખડી કરાવવાનું, રસ્તા ફરસ અને સાફ કરાવવાનું કામ કરાવે છે. સાંજના આર પાંચ કલાકને અમલે ટેકાણે ટેકાણેથી બંદીવાનોને એકઠાકરી પાછા બંદીખાનામાં લઈ જાય છે. એવું એક સરખું કામ સઘળા બંદીવાનોને સોંપવામાં આવતું નથી, કારણ કેટલાક શ્રોમંત અથવા વગવાળા કમનસીબથી બંદીવાન થયેલા હોય છે, તેવા રાખેલાં એ ગામના આબરૂદાર વેપારીઓ, વગર ચલાવી તથા જમીન આપી એ જ ગામમાં વેપાર થાંધો કરવાને સરકાર પાસેથી છુટ્તા આપે છે, તેથી કેટલાક વેપાર કરે છે અને કેટલાક સરકારી ખાતામાં ચાકરી કરે છે, અને કેટલાક હાથની કારીગરીનું કામ પણ કરે છે. તેઓને દરરોજ, દર અઠવાડીએ, અને દર માસની પેહંલી તારીખે બંદીખાનાના દરોગાનો જોવા હુકમ હોય તેવીરીતે તેની પાસે જઈ રહેલે વખતે હાજર થવું પડે છે. એવા સેંકડો બંદીવાનો પોતાના ધંધાને અર્થે ગામમાં છુટા ફરતાં જણાય છે. તેઓને અબાણે પરીદેશી ઓળખી શકતા નથી; પણ તે જ ગામના રહેવાસીઓ, ઓળખે છે, કારણ તેવા બંદીવાનોને સરકારી કપડાં અથવા ખીજી કોઈ પ્રકારની નીશાની સરકાર તરફથી રાખવામાં આવતી નથી. કેટલાક બંદીવાનો મલાઈ સ્ત્રીઓ સાથે લપટ થઈ પડેલા હોય છે, તેથી તેની મુદત પુરી થવાથી પોતાના વતનમાં જવાને બદલે તે જ દેશમાં રહીને પોતાનો ઉદ્યોગ ચલાવવામાં મચ્યુલ થઈ પડેલા છે, પણ વગર વગવાળા તથા ગરીબ, નાઆરે હુખી થાય છે. કેટલાક બંદીવાનો રસ્તામાં ફરતા મળે છે, તો સીપાઈઓની ચોરી છુપીથી હાથ વગળા કાઢાડે છે, અને પોતાના

વતનની ઈલાહ કરીને કળકળાંટ કરેછે, અને કેદેછે કે અંગ્રેજ સરકારના પવીન ઈનસાફમાં હમે અબલણ્યા, દગલખાજ શાખસીઓની દગલખાજીથી ફસી પડેલા છીએ. એવા રમાચાર તે બંધવાનોથી દુખ ભરેલા સાંભળીને પરદેશીઓને દયા ઉત્પન્ન થાયછે. એવી રીતે કેટલાક બેઠકનાક દગલખાજીની દગલખાજીથી પણ ધારના પળમાં ફરી પડેલા જણાયછે.

લીલોત્તરીનું બજાર.

શાક ભાજી, ફળ અથવા નેવાનું બજાર લીલાવદી જગ્યાએ બાંધેલું નથી પણ મોટા મસ્તાની બેઠુ બાજુએ દુકાનોછે, તેમાં કેટલીક લીલોત્તરી વેચનારની દુકાનો જણાયછે. તેમાં સહવારથી તે ઇં, ખાર, વાગા સુધી તથા બપોર પછી જણ વાગેથી સાંજ સુધી ભરેલ રહેછે. એજ વખતે નવાં અને તાજાં શાક ભાજી અને ફળ, મેવાં તાજો તગતનો ખાન બગીચા અને એતરે માંથી વેચવા લાગે છે. તે વખતે બજારમાં ખરીદ કરનારને નવી અને તાજી લીલોત્તરી મળી આવેછે. એ બજારમાં કેટલીક દુકાને ધણું કરીને મલાઈ તથા ચીનાઓની સ્ત્રીઓ બોલીહોયછે અને સ્વયંજો વેપાર અને વહીવટ તેજ સ્ત્રીઓજ ચલાવેછે. અને તેના પ્રરૂપો ધગડોને માથે દેખાડવાને રાંકાવજા હોય છે. એ બજારમાં ટુરીઆં, કાકડી, કારેલાં, ફળી, બીંડાં, મુળા, કોખી, ઓપકોચ, પટેલા, અને ખીજ કેટલીક જાતનાં શાક ભાજી અને કંદમુળ અબલમેગ જેવા દેખાવના અને ઘણા સરસ રવાદનાં વેચાયછે. ભાજી અથવા નેવી સર્વે જાતની મળી આવેછે. એ લીલોત્તરી વેચનારઓની દુકાનો હારે-હારે આંચેલી છે, તેમાં એ જણસ સીવાય ખીજ જણસ વેચતા નથી.

કૂળ અથવા મેવો વેચનાર.

મેવો વેચનારની દુકાને ધણું કચીને સ્ત્રીઓજ ખેતીને વેપાર ચલાવે છે. તેના પ્રરૂપો વેપારનાં કામને મદત કરવાને શેંકાયલા હોય છે. એ-દેશમાં મેવો અથવા કૂળ ધણી પ્રકારના રવાદીદ અને ખુશખોદાર ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં ચક્રેદ છાલની ચેરડી રસદાર અને સાકરના જેવી ગીઠી અને ધણી જાતના કેળા લીલી, પીળી, અને લાલ છાલના 'ધણા' રવાદીદ તથા નારંગી, પપનસ, આરંજ, ખાટા લીસુ, એ સર્વે જાતનો મેવો મળી આવેછે. પણ વધારે લેહેજતદાર અને વખાણવા જોગ ખુશખોદાર ખોટા ખોટા "અનનાસ" ધણા સરસ થાય છે. તથા "મંચુરતાન" અને "દુરીઆન" એ કૂળ તારીફ કરવા લાયક ઉપજેછે. એ ગામમાં અનનાસ ધણાજ લેજતદાર ઉત્પન્ન થાય છે તેવા આપણા દેશમાં યતા નથી અને મંચુરતાન તથા દુરીઆન તો અત્રે અને આ-ખા ચિનાઈ રાજમાં યતાં સાંભળ્યામાં આ યા નથી. તેની લેહેજત અને ખવાસ જુદોજ માલમ પડેછે; તેથી તેનેકોહોની રાધે સરખાવીને સમજાવે-
 રજ મારા જોવામાં ખીજું કોઈ જાતનું આવતું નથી, તેથી માગવાને અશક્ત છઉં.

પરમાટી વેચનાર.

ગોચ અથવા પરમાટી વેચનારઓનું જાળર ખીજા જાળરથી હે-લાપડું છે; કારણ એ જાણસની દુકાને લખનાર મુસાફરનાં જોવામાં આવી ન હતી, તેથી એ જાણસ વેચવાનું જાળર જુદે ઢેકાણે હતી. રસ્તામાં જતા આવતા પણ એ વસ્તુ જોવામાં આગવી ન હતી

તે ઉપરથી એવું ધારવામાં આવે છે કે સગકાર તરફથી એ બાબેનો પ્રશ્ન બહો બસત હશે, કાગલ કે કેટલાકોને એ ચીજનો ડાંગો ઉત્પન્ન થઈ આવે છે તેથી દુગ્ધી અથવા છુપી જગોએ વચવાનું મુકરર કર્યું હશે. એ ગામમાં હિંદુઓને રહેવાને ધણી સ્વચ્છ જગ્યા મળી આવે છે. એવી જગ્યા ચીનાઈ ગણના બે ચાર ગામમાં મળી આવે છે, ખીલ કોઈપણ ગામમાં મળી આવશે નહીં.

જકાત તથા મહેસુલ

એ બદમાં કેટલાક આવતા જતા માલ ઉપર જકાત લીધામાં આવતી નથી, પણ અગ્રેરજ સગકારની કરદમ હાઉસમાં આવતા જતા માલની નોંધ કરવામાં આવે છે. તે પણ મહેસુલ ખાતાની તથા બોમબાડાની ઉપજ ધણી થાય છે એવી પેદાસ થવાથી સરકારને આવક કમળા ખગ્ગનો અડસટો વધારે થવાથી ફાયદા નેવું નથી, કાગલ એ ગામની પછવાડે લસ્કર ખાતાનો પગાર તથા બદીખાતાનો ખરચ તથા ખીજો કેટલાક ખગ્ગ નુકસાની બરેલા થાય છે, તેનું દેવ એ રકાગને માથે પડે છે તેણે કરીને વિલાયતની સરકાર ઉપર અથવા હિંદુસ્તાની સગકાર ઉપરની જોમતા નાણાનો ખપ પડવાથી હુડી એ સીંગાપોરની સરકાર વેપારીઓને અથવા બે કોને વેચી નાણા લે છે. એ સરકારનો સગથી વેહવાર ચાલવાથી હુડીઓ ઉપર લાગે ૩૫૧ આ મળે છે, પણ હિંદુસ્તાનના દેવી ગણનો સગથી વલીવટ ન હોવાથી જુગીર અને ગયસ લખી આવતા પણ સાલુકારે નાણા લીગતા નથી, ખાજી અગ્રેજ શાજમાં સગથી વલીવટ હોવાથી એ શાજની તારીફ કરવી ર છે.

શિક્ષકો.

એ દેશનો જુનો સોનાનો શિક્ષક મહાર્થ સોકોનો “યુગ” નામનો છે. તે અરલી શિક્ષક ચાલે છે તથા રૂપાના મેકસીકો ડાંગરોનું ચલણ વધારે છે. મુંબઈના, કલકત્તાના અને મદરાસના રૂપીઆ ચાલે છે. જાવા, ખતેલીઆ, સીઆમ અને ખીળ સહજા દેશના સોનાના તથા રૂપાના શિક્ષક પણ ચાલી શકે છે. તે ભરવેનો હીસાબ જુદી જુદી રીતે અથવા હિંદુસ્તાનની તથા વિજાયતની હુંડીઓનાં બાવની ગણતરી થી લેવડ દેવડ થાય છે. તાબાના સીસાના અને પીતળના શિક્ષકો તેમાં હિંદુસ્તાનના, મલાયાના, જાવાના, સીઆમના શિક્ષકોનું અને ચીના-ધ રાજના સપાકાનું તે મોટું લેવડ દેવડ ચાલુ છે; પણ કોઈ પરદેશી-ઓને, અજણ વિશે તે દેશમાં અડચણ પડતી નથી, કારણ દરેક જણ સ અચીદ કરવી હોય તે અચીદ કરીને પોતાની પાસે જે દેશનો શિક્ષક હોય તે માલ વેચનારને આપે છે, તે લેવાને કંઈ અડચણ કરતા નથી. તેના હીસાબ મુજબ જેટલા પૈસા જણસના થયા હોય તે બાદ કરીને બાકી રહેલા પૈસા પાછા આપે છે અથવા ધઠ્યા તે ખીળ લે છે. એવી રીતે એ દેશના થાક બાજી વેચનારથી તે મોટા વેપારી મુધી નાના મોટા ધંધા વાળા હુશીઆરી રાખીને દેશદેશનાં અજણને ઓળખી તે અજણને માન આપે છે. અંતે કેટલાક વેપારીઓ તો નહીં; પણ સરાફો, અચીત કરીને એવા શિક્ષકોને ખીલાનતા નથી, તેથી કેટલી દીલગીરીની વાત છે.

એ શહેર ઈસવી સને ૧૮૨૦-૨૧ ના વર્ષમાં અંગ્રેજ સરકારના
સ્વાધીનતાં આપ્યા પછી અંગ્રેજ સરકારના ધારા પ્રમાણે મળ કાળ
ચલાવવા લાગ્યા. તેની ઉપજ તથા ખરચને હસાબ મહાસણી
વિક્ટોરીઆના વડા પુત્ર પ્રીન્સ આવ વેલસના નામે ધાયછે, કારણ
એ શહેર એ શાહાબદાનુ છે. તેની ઉપજ હાલમાં થોડી ધાયછે, મારણ
એગમની રેવનુ ઉપર ઘણી જાતના કાં બેસાડેલા નથી તથા આવ
તા જતા કેટલાક માલની જકાત પણ લીધામાં આવતી નથી, તેથી
મોટી ઉપજ થઈ શકતી નથી, ફક્ત જમીનનું મહમુદ ને બોય બાડ
રેવનુ પામેથી લીધામાં આવેછે. એ શહેર વસાવ્યા પછી કેટલીક ખાલી
જમીનો મોટા બોય બાડાની સગતો કરીને રેવનુ આપેલીછે, તેની ઉ
પજ સાચી ધાયછે અને તે જમીનની મુદત પુરી થવાથી પાછી કુલ
વધારીને આપતી વખતે સરકારની મગજ પ્રમાણે બોય બાડું લીધામાં
આવે છે, તો પણ તે જમીના સેવાને ઘણા મુદ્દય નિકળી પડેછે, તેથી
તે જમીની સાચી ઉપજ થતી દેશે

ગુલેવાસીઓ.

—00—

એ ગામમાં મોટી વસ્તી થયછે, તેમાં અંગ્રેજો, પારસીઓ, ફરો,
જામ ૧, ઇટાલીયન, ચાહુલીઓ, અગમનીઓ, પોર્ટુગીઝો, કોચીન માથના
ના રહેવાસીઓ, મુસલમાનો, મલાર્ક, અને આનાઓ પોતાના કુલ
સહીત જઈ ગયેતાં. તેમજ બગાલી, મદગાસી, કન્નાડકના ગમાન
દિ પર્મના હિંદુઓકે નેઓ કલોન લોકોને નામ આજનાય છે તથા મુન્દી

અને શીઆ ધર્મના વાહરો, મેમાણો, જોબન, અરબસ્તાનના અરબો, ઇરાનના મુગલો, જાવા અને બતેવીઆના રેહવાસીઓ તથા ખીજા ધણાક મુલકના રેહવાસીઓ એ દેશમાં હજારો આવી વેપાર રોજગારને અર્થે વસેલા છે, તેણે કરી એ દેશમાં જેમ વેપારને વધારે થાય છે. તેમ વસ્તીમાં પણ વધારો થતો જાય છે.

ભાડુતી ગાડીઓ.

એ શહેરના આગલા, તથા પાછલા, બંદરના કીનારા ઉપર કેટલીક ભાડુતી સીંગરામની ગાડીઓ ભેળેલી હોય છે. તેનાં હાકનાંગ કેટલાક મદરાસી હિંદુઓ જેવા દેખાય છે. તેઓને બે, ત્રણ રૂપીઆ આપે એટલે આપ્યા દિવસ ગાડીમાં ભાડુતને બેસાડી આપ્યા શહેરની ગલી યુવ્વીએ ફરવી ફરવીને સર્વે ઠેકાણા દેખાડાવે છે. એ ગાડી વાળાની ભાષા મદરાસી હોય છે; પણ કેટલાક હિંદુતાની ભાષા સમજે છે. તેથી ભાડુતને સીંગરામ હાકનાર રસતે રસતે ફરવીને ત્યાંના રેહવાસીઓની ચાલ ચલણવીશે વાકેફ કરે છે. એ ગાડીનો દેખાવ અત્રેની સીંગરામથી નાહતા કદની હોય છે, અને આમણુ સામણુ એક એક ગૃહસ્થ કીવામ વધારે બેસી શકતા નથી. તેમાં નાનો અને દુબળો ઘોડો નોટવો હોય છે, તેની નળની ચાલ હોવાથી ધડીએ ધડીએ આપકા ઠોકે છે, ત્યારે ઘોડીવાર નોટથી ઘડીને પાછો નરમ પડી ટુંક ટુંક ચાલથી ચાલે છે. એ ગાડીમાં બેસી શહેરમાં ફરવી વખતે એક નવીજ રીતની ગમત ગાડી હાકનારની જણાય છે. તે જાણે સઘળી પ્રકારે હુસીઆર અને માહિતગાર હોય અને આપણે અજાણ્યા પરદેશી હાથે તેથી અજાણ્યાને માહિતગાર સમજાવે છે, તેવી રીતે આખરૂ ઇજ્જતથી આપણને શહેરનાં રેહવાસીઓ વિશે અમજાવીને ખુશી કરે છે. એવી રીતે ફરતાં ફરતાં સાજનો વખત થાય એટલે

આપણે જો જમ્યાએ જવાને કહીએ તે જમ્યાએ પોતાની જમ્યાએ
 એ રસ્તામાં અજાણ્યો પગદેશી ઉતારી એક બે દિવસમાં જમ્યાએ
 થાય છે; પણ અત્રે કોઈ અજાણ્યો પગદેશી આવ્યો તો તેને પોતા
 ખરબચો ગાડીમાં કઢીને માહિતગાર થવાને મુશ્કેલ પડે છે, એટલું જ નહીં
 પણ ગાડી વાળા કેરી ચાલ તે પ્રદેશીઓ સાથે ચલાવશે, તેની ખા-
 તરી આપી શકાવી નથી. કેટલાક અજાણ્યો વાહાણુ વડી અંગ્રેજો જી-
 નારો અને ગામ જોવાને ઉતરી આવે છે, તે ખીચારા નિશ્ચય અને
 જોના હોવાથી ગાડી વાળા અને ખીજ પોતાની જાગ્રીયા થ-
 ન તે બચાગ્યોને ગાડીમાં બેસાડી ફેરવે છે, અને દારૂઓ વચનારી
 દુકાને લઈ જઈ મુકત અથવા પૈસા લઈ દારૂ પીવડાવી છાકરા
 બનાવી અથવા રડીના ધરમા લઈ જઈ તે જમ્યાએ દારૂ પાઈ છાકરા
 બનાવી તેના પગના જોડાથી ટોપી મુશીની તપાસ થાય છે, તેમાં જો
 હાથ લાગ્યું હોય તે કમાગ્યો હજમ કરી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ
 જો ક્રીમતી જમ્યાએ હોય તે ઉતારી લઈ પોતાની જાગ્રીયા બચવામાં
 હાથ ભગતી મોગ ગના ઉપર રખડતા મુકી ચાલના થાય છે, પછી
 પૈના પુરાયના અહેમ લથડીઆ ખાતા અને કોળાં ખાતાં એક ગના
 ને બહાર ખીજે રસ્તે નિકળી બાટકના ફેરે છે. કેટલાક પગદેશીઓ જો દારૂ
 ખીતા નથી તે પગદેશીઓ જોડે લુગા પોતાની જાગ્રીયા ચાલી શકતું નથી
 ફક્ત દારૂના જ ખીનાગ્યોને હાકલ થાય છે, અને વગર દારૂ ખીનાગ્યોને
 ગાડી વાળાઓ પોતાના બાડાના પૈસા બચાવવા ચોગણુ લેવાને વારસે
 બાગોની બતાવતા કેટલાક જમ્યાએ છે.

વેપાર.

એ ગામમાં મોટા વેપાર મલાકા, અને ચીનાઈ રાજ્યના પરગણામાં ઉત્પન્ન થયેલી જાણુસો તથા હિંદુસ્તાનનું આવતું અપ્પીણ અને ખીજી જાણુસો તથા વિલાયતથી આવતું ડાપડ અને ખીજી જાણુસોનો આજે છે. તેથી દીન પર દીન વેપાર રાજગારમાં વધારો થતો જાય છે, કારણ એ ગામ ખાતે વેપારને વાસ્તે સર્વે પ્રકારની છુટ સરકાર મુકેલી છે, તેથી એ ગામમાં આવતા જતા બારકસો એ વેપારનું અને રસ્તાના બીચામાં દાખલ મથક કરેલું છે; તેણે કરીને એમાં વેપારનો વધારો થયો છે. જો સરકાર તરફથી રેવન ઉપર સર્વે પ્રકારની માફી વેપારનાં કામમાં રહેશે તો હજી પણ વધારો થશે. એ માફી વાળા ગ્રાહકમાં વેપારીઓને રહેવાનું દીલ યાય છે તેથી વેપારનો વધારો થતોને બીજા લાગતો નથી.

સરાશી પેહડીઓ.

—00—

એ ગામમાં બેંકો એટલે સરાશી વહીવટ મલાવાની પેહડીઓ ચાર પાંચ તે વખતે હતી. તે સોકોનો મોટો વહીવટ હુંડી પત્રીનોજ હતો. એ પેહડી વાળાઓ બાહરના દેશવર ખાતેથી વેપારીઓના મહડેલા માલ ઉપરની બબેલી હુંડીઓ તે દેશમાં ખરીદ કરેછે, અને પોતાની આખર એટલે બેંકની સાખની હુંડીઓ વેચી તેના નાણા વસુલ કરેછે. તેમજ એ દેશમાંથી બેંકની હુંડીના ખરીદ દારોને બાહરના દેશવરની હુંડી એજ બેંક ઉપર અથવા આડતીઆ ઉપર લખી આપેછે, તથા ખીજા દેશવરોથી વેપારીઓ ઉપર પોતાની બેંકની અથવા આડતીઆઓની આપેલી હુંડી-

ઓનાં, નાણા વસુલ કરેછે. તથા એ દેશના વેપારીઓને નાણાની રાજ પડવાથી હુંડીઓ ઉપર તથા માલ મીલકત ઉપર તથા ખીજી રીતે ભૂમીન ગીરીનાં ઓંચરીઆં માર્ટગેજ રાખી નાણા ધીરેછે. એની રીત કેટલાક દેશાવરમાં બેકે હોવાથી મોટા વેપાર કરવાને વેપારીઓથી બની આવે છે; કાગણુ વેપારમાં શેકાવડું નાણું તુરત ઉછીનું અથવા પાકું ફરી વળેછે. તેથી વેપારનો વધારો થતો જાય છે.

યુરોપ ખંડના વેપારીઓ.

—00—

એ દેશમાં યુરોપ ખંડનાં વેપારીઓ આવી વસેલાછે. તેઓ છુપર, કાપડ, અંગ્રેજી ઘરકામ, સોખંડ, તાબાનાં પતંગ અને લાઠા, દવા ધની જલુસો, તેથીવાયે ખીજી પ્રસુદ્ધ કેટલીક જલુસો પોતાના દેશમાંથી મંગાવીને વેચે છે. અને તેને બદલે કલઈ, ઝરમ મસાલાની જલુસોમાં તજ, જાયફલ, જાવચી, ચરફેદમરી અને કપુર, બગરા કપુર, રેશમ, સાંઘે, ખાંડ, ચાકર, નેતર, અને ખીજી ઘણીક જલુસો પોતાના દેશમાં મોકલે છે. તેથીમોટી રકમનો વેપાર આવેછે.

પારસી વેપારીઓ.

—00—

એ દેશમાં કેટલાક પારસી વેપારીઓ મુંબઈ તથા કલકત્તાના આજના જાત માલની ખરીદ કરવાની અને વેચવાની આડતનું કામ કરેછે. તેઓ મુંબઈ અને કલકત્તેથી માલ એ દેશમાં વેચવા મોકલેછે, તેઓનાં માલ વેચી આડત લેછે. તેમજ એ દેશમાંથી મુંબઈ અને કલકત્તાનાં વેપારીઓ માલ ખરીદ કરાવે છે, તેઓને હસાવે માલ ખરીદ કરીને

કુરમાવેલા દેશાવર ખાતે ગોકલે છે. તે ઉપર પણ આડત અથવા ક-
મીસત લે છે, તથા થોડા ઘણા પોતાના પણ વેપાર ચાલુ રાખે છે. તે-
માં મુખ્ય આવતી જાણમાં બંગાળી અરીસાની માટી સંખ્યા છે, તે
સાથે ચોખ્ખા, રૂ, લવંગ, ખજૂર, કાપડ, મુતર, અને જતા માળમાં
જાવેદુળ, જાવંત્રી, તજ, કલઈ, લોખાન, એલચી, કપૂર, બરાસકપૂર,
રેશમ, ચાએ, ખાંડ, શાકર, કાચાકુટીનું તેલ, તજનું તેલ, સાગુચોખ્ખા
સોનું, રૂપું, અને જસત માકળવામાં આવે છે. તેવી જાણસની આડત
અથવા હકસાર્ધનું કામ કરે છે અને પોતાને હસાવે વેપાર પણ કરે છે. કેટલાક
પારસીઓ અંગ્રેજી બરના સામાનની તથા અંગ્રેજોની ગારાકી, પો-
સાકી, ઘર કામ, પરશીમરી, ઈશ્ટેશનેરી, કટલેરીની માટી માટી બપક-
દાર દુકાનો કાઢાડેલી છે. તેમજ વાહરા, મમાણુ, અને ખીજી
જાતના મુસલમાનો એવા ધંધા કરે છે.

હિંદુ વેપારીઓ.

—૦૦—

એ દેશમાં કેટલાક હિંદુ વેપારીઓ મદરાસથી અથવા કરનાટકના
રામાનંદી ધર્મ પાળનારા જન્મ વસેલા છે. તે લોકો શકેદ અને રંગીન
કાપડ તથા મુતરનો વેપાર કરે છે, અને વળી પોતાના દેશમાંથી મલાઈ
લોકોનાં બરનું કાપડ ચીતરામણવાળું છાપેલું મગાવી વેચે છે, તેથી કરીને
કાપડનો મોટો વેપાર તે લોકોનાં હાથમાં છે. કેટલાક માલ બરવાની
હોડીઓ બાંહે ફેરવવાને આવે છે અને એ દેશમાંથી કેટલીક જ-
ણસો ખરીદ કરીને પોતાનાં દેશ ખાતે ગોકલે છે, તથા એ દેશમાંનાં
કેટલાક વેપારીઓને વીઆન્ નાણાં પણ ધીરે છે તેથી માટી દાલત
એ લોકોએ એકઠી કરેલી સંભળાય છે. એ લોકો કલ્હીંગના નામથી
ઓળખાય છે. એ લોકો એટલી દાલત મેળવ્યાછતાં ગરીબી અને કંગાળ

હાથતમાં રહીને જુજી અરમથી ગુજ્જાન ચલાવે છે. એ સોડોના કપાળ ઉપર સફેદ ગોખી ચંદનની ઉભી એ રેખા કાઢાડેલી હોય છે, તેની વચમાં એક કંકુની લાલ અથવા પીળા રંગની રેખા, ઉભી કરે છે. માથા ઉપર ચફેદ કાપડની પાગડી અથવા ખુલે માથે ફરે છે, તેમ યરીર ઉપર એક પછેડી અથવા ધોતીયું હાડેલું હોય છે; પણ કેટલાક ઉધાડે યરીર ફરતા ફરે છે તથા યરીરના નીચલા ભાગમાં બારીક મલમલ અથવા જાંનાથીયું ધોતીયું તો જરૂર પહેરેલું ગમે છે, પણ મુખતો સઘળાનાં ઉધાડાજ હોય છે ને ઘણે યરીર શામળા હોવાથી આફરીકાનાં શીધીઓથી તો ઉજળા દીસે છે. એવા પહેરવેશ ગરીબ અને શ્રીમતોનો નોંધ પચ્છીઓ, એ હિંદુ રહેવાસીઓને કંગાળ અથવા ગરીબ જનોઈ પહેરતા બ્રાહ્મણો સમજે છે; પણ યોધ કાહાડતા એ બ્રાહ્મણો અંદરખાનેથી શ્રીમત વેપારીઓ યહ પડેલા છે.

ચીના વેપારીઓ.

—00—

એ દેશમાં ચીનાઓ મલાકાની બાજુના કેટલાક ચીનાઈ ગામોમાંથી આવી વસેલા છે તેમાંના કેટલાક બંગાલી અશીલુની પેટીઓ ખરીદ કરીને તેમાંથી અશીલુની ગોટી બાદાર કાઢાડી બન્ને ચારચાર એક સાદીના કટકામાં બાંધી થોડું થોડું ખુશ્ખી અને તરીને માર્ગે મોકલે છે. એવી ગીતે મોટી રકમનું અશીલુ ખરીદ કરીને ચીનાઈ રાજમાં પોતે લઈ જાય અથવા ખીજ પાસે મોકલાવે છે. તેમજ ચીનાઈ ધર્મમાં ફરમાવેલા નકસીદાર બનાવેલાં રમીન કાગળો, રૂ. લવેંગ, કાપડ, સુત, અને ખીજ ઘણીક જાતનો ચીનાઈ ગજનાં રહેવાસીનાં બરનો માથ ચીનાઈ બારકસોમાં બરીને હેનાન, અમાઈ, સ્વટાઉ, કુઆઉ, ઝુગાઈ, નીમપુ અને ખીજ કેટલાક ગામોમાં રવાના થાય અથવા મોકલાવે છે.

તેવીજ રીતે એ દેશથી સેંકડો ખારકસો માલનાં બરીને ચીનાઈ રાજની ઉપલ ધયલી જાયસો વેચવા લાવેછે, તથા પગ રસ્તે ધણીક જાતનો માલ મલાકાની બાજુએ ચીનાઈ રાજની હથી તે પોર્ટુગીઝ સરકારના મકાલ ગામની નજીક સુધી પગ વાટે રવાના થાય છે. એ લતામાં ઉપર્ન ધયલી માલ પણ તેવીજ રીતે વેચવાને એ ગામમાં આવેછે. ચીના વેપારીઓ પોતાનો વેપાર કરે છે, તેમ હકસાર્ધનું કામ પણ કરેછે. સઘળા વેપારીઓમાં જોડા વેપારી ચીનાઓજ ગણાયછે, કારણ મૂલ્ય અને ઉત્તર દિશાએ જતા આવતા સેંકડો ગામોથી ખારે માસ ચીનાઈ ખારકસોની આવજાવ હોવાથી જોડી ધામ ધુમથી ચીના વેપારીઓની વખારોમાં માલની ઉલ્લ પાલ્લ થાય છે. તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આવતા જતા માલ ઉપર જકાત લીધામાં આવતી નથી; પણ ચીનાઈ રાજમાં કેટલાક માલની જકાત આવતા અને જતા, માલ ધણી માસેથી લેછે, તેનો ખર્ચાવ કરવાની ગોઠવણ કરવાથી નજીકનાં ખીજ વેપારનાં મથક સુધીને એ દેશ સાથે જોડોજો વેપાર ચલાવે છે, પણ સઘળી પ્રકારે હંમેસાં ફાવતા હોય તેવું દીસું નથી. માલ ધણી દેશ વીથ વખત જકાત ચોરી નો સરકાર સાથે એવો વહીવટ રાજે અને કોઈ વખતે પકડાય તો સઘલી ચોરીનો બદલો વળી જાય છે. એટલુંજ નહી પણ એ દેશમાં વેપારની પીઠ બરાબર ન રહેવાથી વેપારીને જોડું નુકસાન અમલું પડે છે. એવા હીમતવાલા વેપારીઓ જોડાજ છે, કેમકે એકજ જાતનો માલ વધારે આપ્યો તો તેનોખાવ એકદમ બેસી જાય છે.

મલાઈ વેપારીઓ.

એ શહેરમાં મલાઈ વેપારીઓ, મલાકાદિયના પગલુમાંથી આવી વસેલા છે. તેઓ મલાકાના પગલુમાંથી ઉત્પન્ન થતી જાણે અરીદ કડી એ શહેરમાં લાવી પરદેશી વેપારીઓને વેચે છે, તેના નાણા ઉપ જાપીને એ શહેરમાંથી મલાકાનાં ખર્ચુ રંગીન છાપેડું કાપડ, હાંશીઓ, સફેદ કાપડ, મુગ, રંગીન રમણા, અને એ સીવાય તેઓના ખર્ચુ નો કંઈલી જાતનો માલ ખરીદ કરી મલાકાના સૂધળા પ્રગણમાં મોકલે છે, પણ એ વેપારીઓનો વેપાર પરદેશનાં શહેરો સાથે વધારે ન હોવાથી, મલાઈ વેપારીઓ વેપારનાં કામમાં પ્રખ્યાત થયેલા નથી, તેમ જ મોટા ભાગ વેપારીઓની અને સરકારી આકરીમાં રહી અથવા એવી જાતીનું કામ કરીને જ પોતાનું યુજગાન ચલાવે છે.

માળવા અશીલનો વેપાર.

એ શહેર ખાતે માળવા અશીલુ મુ ગાદીથી જુલ્ય પેટીઓ ગાનાં થાય છે, કાગલુ એ શહેરમાં એ જાતનું અશીલુ હલકી કીમતે ખપે છે. એ માનની આસરે વરસમાં પચાસ, સો, પેટીનો ભાવે એ થતો હશે, એ ગામની નજીકનાં ચીનાઈ રાજના રૈહવાસીઓનો એવો સ્વભાવ પડી ગયેલો છે કે ગરમ આશીઆતનું માળવા અશીલુ પસંદ પડતું નથી, તેથી એ જાણસનો ઉપયોગ ચોરાજ કરે છે. તેણે કાગલુ વધારે ખપ થઈ શકતો નથી.

બંગાળી અરીણનો વેપાર.

બંગાળી અરીણ, પટણા અને બનારસને નામે ઓળખાય છે. તે હીને ત્રણ; ચાર, હજાર પેટીઓ કલકત્તામાં અંગ્રેજ સરકાર જાહેર હાથે કરીને વેચે છે. તે પેટીઓ પ્રથમ એ જિલ્લામાં ખરીદ કરના આડતીઆ ઉપર સ્ટીમરોમાં ભરીને મોકલે છે. તેમાંથી ૧૦૦ વખતે અરધા ભાગની પેટીઓથી વધારે અથવા ઓછી જ જિલ્લાનાં બંદરમાં ઉતરે છે, કેમકે એ જાણુસની માટી અપત એ ગામમાંથી ચીનાઈ રાજનાં ગામોમાં લઈ જવાને બાદમાં અને જકાતની કસર કરવાનું સવલત પડે છે. એ જાણુનાં માં ગરમ ખાસીઆતના હોવાથી માળવા અરીણથી બંગાળી અરીણ ઠંડી ખાસીઆતનું હોવાથી વધારે પસંદ કરે છે; એટલું જ હી પણ એ જિલ્લામાં એ જાણુસનો સોટા ચાલતો નથી, તેથી ક્રીકાઆતે ખરીદ કરનારને બની આવે છે. એવી રીતે એ દેશમાંથી બંગાળી અરીણની ખરીદી વધારે થાય છે, અને કેટલીક વખતે અપમાં અને માવમાં ધરાશે થયો હોય, તોપણ કેટલાક વેપારીઓ એ જાણુસ જરૂર કરીને એ જિલ્લામાં ઉતારી રાખે છે; કારણ ચીનાઈ દેશમાં વેપારનું જોડું મથક હાલના વખતમાં થયું છે. બંગાળી અરીણનો ઉડાવ હાંગકાંગ અને મકાઉ એ બે જિલ્લામાં અતી થયો છે. તેમાં ધણો સોટા પણ વધેલા છે, તેથી ભાવમાં ઉછાળો ધણી વખતે થાય છે, તેવોનાના આકરા ભાવના સમાચાર સંગ્રાપોર ખાતે આવ્યાથી કોઈ પણ ચીન તરફ સ્ટીમર જતી હોય તેમાં સંગ્રાપોરથી પેટીઓ મહાવી મોકલી દે છે. એટલું જ નહીં પણ ઘનાવ વેપારીઓની માટી રકમની પેટીઓ હોવાથી સમગ્રી પેટીઓ ચીન તરફ એકેક મોકલવા નથી પણ થોડી થોડી દરએક સ્ટીમર સાથે મોકલે છે. બાકીની પેટીઓ એ જિલ્લામાં ગળી મુકે છે, ત્યાર

પાછી હાંગડાંગ અને મકાઉ ગામનાં સરાવાળાઓએ તેજી બજાર ચખે-લું હોય, તેમાં ચોડી ચોડી પેટીઓ આકલી સારો ભાવ ઉપજાવી વેચે છે, તેથી કેટલીક વખતે લાભ થાય છે. કોઇ વેળા સરા વાળાની રૂબ મંદી હોય તો સોંઘાપોરમાંજ વેચવી પડે છે. એવી રીતની વેપારીઓ અત્યુગ્રાંથ કરે છે તોપણ કોઇ વખતે લાભને બદલે હાણી ભાગવે છે. એ દેશમાં અથવા ચીનાઈ રાજમાં બંગાળી અશીલુ વેચવું મુસકેલ પડતું નથી. જેવી રીતે એના, રૂપાના, ચલણી શિશા હાલનાં વખતનાં વેચતા મેહનત પડતી નથી તેવી રીતે બંગાળી અશીલુની માટી રકમની પેટીઓ વેચવાથી નાણા એક પ્રકારમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે માળવા અશીલુ વેચવું, એટલું મુસકેલ પડે છે, કે આ કેહેવાત પરમાણે બને છે, જણે નદીના અથવા સમુદ્રના કીનારા ઉપર ચાખ એટલે કાંજી જેવા દીર્ઘ ચીખલ હોય, તેમાં એક ભાઇને ધુસ્સો આવ્યાથી નાણા ફેફાડે, અને બીજા ભાઈ તે પૈસા ઉચકી લેવાની મેહનત કરે છે, તેવીજ રીતે તેજી અથવા મદીના વખતે માળવા અશીલુનો સારો માલ નહીં હોવાથી વેચવાની ધણીજ મેહનત પડે છે.

૩નો વેપાર.

એ જાણુસ મુંબઈ, કલકત્તા, મદગચથી આસરે પચાસ દુબર ગાં-સડી એ દેશખાતે અગાઉના વખતમાં દર વરસે જતી હતી; પણ અમે-રીકામાં લડાઈ ઉઠ્યાથી અત્રે, કલકત્તા, મદગચમાં ૩ઉંનો ભાવ અતી ઘણે વધી પડ્યાથી મહાન એછી થઈ હતી. એ દેશમાં અરકમ ભાવ થવાથી ચીનાઈ ગજનાં ગામડાંમાંથી એ જાણુસની ખરીદી આવતી બધે થઈ ગઈતેથી તેનો ઉદાવ પણ બધે પડીગયો. આકરા ભાવ થઈ ગયાથી ખરીદી કરવાનું બધે કરીને ચીનાઈ ગજનાં કેટલાક ગામમાં માટી કી-

૩નો વેપાર.

મતનો જાણુસ હિપજ કરવા લાગ્યા; એટલુજ નહી પણ તેની મોટી કી-
મત ઊપજવીને દ્રવ્યવાન થઈ બેઠા, અને ૩નો બાવ અતી ઘણા વ-
ધી પડ્યાથી એ જાણુસને બદલે ખીજી જાતની જાણુસોનો ૩ની જગાએ
હિપયોગ કરવા લાગ્યા તેણે કરીને એ ગામમાં ૩નો વેપાર તદ્દન બંધ
પડી ગયો હતો. ચીના વેપારીઓની તારીફ આજગ્યાએ કરવા લાયક
છે. હરેક જાણુસની કીમત વધી પડ્યાથી તેની ખપતી તાબડતોબ બં-
ધ પાડીને તે જાણુસની જગ્યા એ ખીજી જાતની જાણુસો વાપરી કામ
અલાવેછે; તેણે કરી એ ચીન દેશને લગતા વેપારીઓ મોટા સંકટમાં
એકા એક આવી પડતા નથી. અનેતા તથા ખીજા વખણાયલા દેશ-
નાં રહેવાસીઓ ઘણા વીદ્વાન અને હુશીઆર છે; એટલુજ નહી પણ
વીદ્યા હુતરમાં પેઢેલે દરેજને હોવા છતાં આકરી કીમતનો વે-
પાર એક ખીજાની દેખા દેખીથી આંખો વીચીને કરે છે અથવા
એક ખીજા ઉપર સરસાઈ કરવાને દુટ્ટી ગડેછે, તેથી મોટો નફો તો કોઈ
વખતે થાયછે; પણ ઘણી વખતે નુકસાનીમાં આવી પડેછે. સમુદ્રનાં પાણીમાં
ભરતી આંખાથી પાણી વધી આવેછે, તેમ તરત મોટો નફો થતો દીસેછે.
એ દેખાતો નફો કોઈનાજ હાથમાં આવેછે કે નેને પ્રથમથી વેપાર
કાઠેલો હશે તેવા ગૃહસ્થનેજ થાયછે. સમુદ્રમાં ભરતીનું પાણી પુર વ-
ધ્યા પછી પાછી ઓટ થાયછે, તે વખતે નેટલું પાણી વધીનેઆવેલું
હોય છે, તે માછુ ધસડાઈ જાયછે, તે વખતે વચમાં લોકું લાકડું હરેક
હલકી વજનની જાણુસ સપાટામાં આવી, તો, તે ધસડાઈ જાય છે; તે-
વીજ રીતે દેખા દેખીનાં વેપાર કરનારા માલતી તેજનઃ વખતમાં
તણાઈ નુકશાન ખાય છે. એવી રીતે આકરી કીમતનો વેપાર
કરનાર કોઈજ ભાગ્યવાન હોય તેજ કહે છે. ઘણું કરીને તેવા
વખતે ને વેપાર કરીને નાણામાં વધારો કરવા જાય છે, તે ગૃહસ્થ
સમુદ્રનાં પાણીની ઓટમાં નેમ હલકા વજનની જાણુસ ધસ-
ડાઈ જાયછે, તેવીજ રીતે થોડી પુણનાં વેપારીઓ નુકસાનીમાં આવી

પડે. એવી રીતે રેતાક બંને અને ખીજા રૂઝના વેપારીઓની આમતા પાડે છે. સને ૧૮૫૩-૬૬ ના વચ્ચેના વેપારમાં દુનીઆની ઉપર નેરતા વેપારીઓ છે તેમજ નાના વેપારીઓ ખુબ યથા યજ્યા. વાપરિઓની જગ્યા પાસના સોજાથી જલાવશે ફની પડે, તેમ આ દુનીઆના જુદા સોજામાં સમગ્ર ડેરનાક વેપારીઓ ફરી પડેતા છે તેમજના પણ ડાયા અને વીલાસન ગુરુપો પણ ફરી પડેતા જણાયે. ઈપર જુદા વેપારી જણાવ નથી. નેઓએ વાપરી પણ કીધે હતું તે પણ જલાવશે તે આમે પોતાની નાજેરી જાગનાં યુગસાર્થ ગયા છે. મોઢ પામે રાજતન ગીડે, તે હો પછી રિવાજ તરીકી કામ નેએ તો યોગ વખતમાં નેક હતા તેજાજ પાડા યથે જ્યે અગાઉના વખતમાં ડેરલીક વેજાવે વેપારમાં અજાગી યથ, હવી તેઓનો રાજસો નેક જેનગી સેતા નથી, તેથી અરેના તથા મુરેતા રેજના વેપારીઓનો મોટો ભાગ જરૂર જુતાવે આવે. એ રેખા રેખીના વેપારથી શીખત તો યુ પણ ગરીબના વેપારીઓ માગ્યા જાય છે. શીખ તો એવા હતા પણ પત ગીવાની પેઠે પોતાની અસલી અસીવત પ્રમાણે ખતી અથવા દીપક ઉપર રૂપના માને ચુકતા નથી, તેમજ અરેના તથા મુરેતા રેજના વેપારીઓ આકરી કિમતના વેપાર કરવાને સમજી રીતે રાજમા દલીન જણ્યા હતા યોગ વખતમાં જુડી જઈ, પાછા અસલી આસીવત ઉપર યોડી વેદસના સોજાથી ગુકસાન બોગવે છે.

લોગનો વેપાર.

એ રેખા લોગની ઉપજ થતી નથી મોટે આકરીકાના જગનાર થી પગામ બાગકસ બગીને તરસે વગસ એક, બે, આરે છે.

કોઈ વરસે ઓછો ભાવ ઉપજ્યાથી ખીજ વરસે ખારકસ જુ' ન-
થી અને ઘણા ખરા મુંબઈ આવે છે, તે વેળા એ એદયમાં ભા-
વનો વધારો થયેલો નોંધ મુખર્જીના વેપારીઓ એ દેશ ખાતે થોડા લ-
વેંગ મોકલે છે, પણ મારીશના લવેંગ ઘણા સારા, જલદ આશીઆતન,
હોય છે. એ જગો નાલવેંગ વધારે ગયાથી આફ્રિકાનાં લવેંગની કીમત
હલકી ગણાય છે; પણ કોઈ વેળાએ સારી કીમત ઉપજે.

ખજુરનો વેપાર.

—00—

એ દેશમાં ખજુરની ઉપજ યતી નથી મોટે મથકતથી વરસે
વરસ એ, એ, ખારકસ ભરીને પરભારાં જાય છે. થોડી ગયા-
થી સારો ભાવ ઉપજે, વધારે માલ પોહ્યયાથી ભાવમાં ઘટારો
થાય છે. તેમ મુંબઈ ખાતે ઘણાક ખારકસો ભરીને આવે છે, અને એ
દેશમાં શરે ભાવ હેાયતો અત્રેના વેપારીઓ સારી જાતનું ખજુર મો-
કલે છે, તેથી સારો ભાવ ઉપજે છે. એટલામાં આરબસ્તાનના વેપા-
રીનું ખારકસ પરભારે ખજુર ભરી આવ્યું તો, તરત ભાવમાં ઘટારો
થતા વીતમ લાગતો નથી.

રંગીન કાપડનો વેપાર.

એ દેશમાં રંગીન કાપડનો વેપાર વધારે ચાલે છે, તેથી મલખાર,
મદરાસ, કરનાટક, અને ખીજ દેશવરથી રંગીન કાપડ ઘણું જાય છે, તે-
મજ અત્રેથી જે જલુ વાણીઆ વેપારીઓ, પોહ્ય, મેમાણનો મોટો
જુઓ રંગીન કાપડનો રવાના થાય છે. તેમાં કોળા રંગનું કાપડ, લાલ

રેશની કાબર સીંગી છૂંતી, અને રેશન, તે સીવાય ખીન્નો મુમતી પ્રીત-
આળ, રેશની અને જરીનો, અને ખીછ જલનું કાપડ અને જરી રવા-
ના થાય છે. એ જલુસની આવક ઉપર આધાર રહેતા નથી, કારણ તેરી
જલુસ ગામધનારા યોગજ વેપારીઓ છે. તેઓની પોતાની પહેડીઓ
રથાપેલી છે, એવા વેપારીઓને ધાબ થાયતોજ પોતાનો માલ મંઠાવી
વેચે છે. પણ સપજો અપની ઉપર આધાર રાખતોજ પડે છે.

કાંપડ અને મુતરનો વેપાર.

એ રથમાં કાપડ અને મુતરનો અપ વધારે થાય છે, કારણ મલાંકા
રથ મોટું છે, તેણે કરીને સીનાઇ રાજનાં કેટલાક ગામનો વેપાર એ ર-
થ સાથે નોડાયેલો છે. સેંકડો સીનાઈ ખારકો માત્ર બરી લાયકે,
તેમજ એ રથમાંથી માલ ખરીદ કરી લઈ પણ જાય છે. કાપડ, અને
મુતરનો અપ ધણે થાય છે, તેથી કરીને એ માલનો મોટો વહીવટ રો-
વાને લીધે કોઈ વરસે આવક જરા ઓછી થઈતો સારો બાવ ઉપજે છે,
અને મોટી આવક થઈ તો ઉઠાવ મોટો થાય છે અને જાવમાં તરત ધ-
ટાડો પડી જાય છે. એવે વખતે વેપારીઓ હિમતથી પોતાનો માલ યોગ
દીવસ વખાણમાં બરી રાખે છે, અને ગામમાંથી ઉતાવળા વેપારીઓના
માલનો ઉઠાવ યોગે યોગે થઈ ગયાથી પાછો બાવ મોટાણે આવે છે.
બાગ નોગે વિલાયતી ખીજ બારકસોનો કાફલો ધગજંડથી આવી પ-
ડ્યો, તો પાછી તેવીજ અવસ્થા બોગવવી પડે છે, વારને વેપારીઓ હ મે-
સાં આવક તપાસી વહીવટ કરે તો તેઓને મોટો ફાયદો મળે છે.

લોખાન.

એ શહેરમાં સારો અને ઘણો ખુસખોદાર વખાણવા નોગ લોખાન મલાકાનાં કેટલાક પરગણામાંથી જ્યાં ખંધ આવેછે, ખીજ દશાવસેમાં લોખાન થતો હશે, પણ મલાકા દેશના જેવો ખુસખોદાર હોતો નથી. એ જાણુસ પથરની મોટી લાંબીની માફક સમચોરસ હોય છે, તેમાંથી જુજ કટકો ભાગી અગની ઉપર મુકયો તો તેનો ખુશખો ભરેલા ધુવાડો નિકળી આજુ બાજુ પચીસ પચાસ કુટ વેગળાઈ મુધી તેની ખુખી ભરેલી મુગંધ ખેલેલી રહેછે. એ જાણુસને અત્રેનાં શ્રીમંત પારસીઓ અને ખીજ કેટલાક ગૃહસ્થો પોતાનાં રહેઠાણમાં હંમેસાં સવાર, સાંહાજ ધુપ કરેછે. એટલું જ નહી પણ એ લોખાનમાંથી અરક કાઢાડીને દવાઈના કામમાં ઢાકટેશ વાપરેછે. અને તેનું તેલ શ્રીમંત લોકોના વાપરવામાં ઘણું આવેછે.

નેતર.

એ શહેરમાં નેતરનો વેપાર વધારે ચાલેછે. એ જાણુસ મલાકા દેશનાં સૂઘળા પરગણામાં ઉત્પન્ન થાયછે. એટલું જ નહી પણ એ શહેરની નજીકના ખીનાગ, મોરીશીસના ટાપુઓ ખાતે રકમ ખંધ વેપારને મોટું જાયછે. એ શહેરમાં આવતા જતા મોટા ખારકચોનું મથક હોવાથી વહીવટ વધારે ચાલેછે, તેણે કરી એ શહેરમાં માલનો ઉઠાવ અડપથી થઈ શકેછે. એ જાણુસ એવીતા નરમ છે કે તેને જેમ વાળેછે તેમ વળે છે, કોઈ ચખસ તેને મેવડી કરી મુકવા માહેચ તો વગર મેહનતે સેહલથી થાયછે, તેનો ઉપયોગ કરવાને આખી દુનીઆ લાગેલીછે. એ-

ના નેવા ઘમીના બનાવવા ચાહેછે તેવા બની ચકેછે. કોઈ ખુશી બનાવેછે તો, કોઈ કોમ બનાવે છે, કોઈ ખુશી, કોમ, માચી, પલંગ, એવીજ બરેછે. એટલુંજ નહીં પણ તેને ચીરીને અથવા આખી ગળી નકલીદાર ધરણુમારનો સામાન, અને તેને બરવાની ટોપલી, બાફકીટ, પેટીઓ, એ સીવાય કેટલીક જાતની નોવા લાયક ચીનો રૂદ્ધ અને રંગીન તરફ તરફની બનાવેછે. જ્યાં બંધ નેતર વેપારીઓ 'ખરીદ કરી' બાહાર ગામ ભાકવેછે. તેની હાથની કારીગરીની બનાવટ મોબાયમાન કરેછે. એ જલુસ હિંદુસ્તાનમાં, યુરોપમાં, આફ્રિકા, એમરીકા, રશીયા, અને ચીનાઈ રાજ્યનાં ગામ ગામમાં ધણી અગત્યની ચર્ષ પડેલીછે, તેણે કરી માટી રકમની એ સપળા દેશાવરમાં અપતી થાયછે. મલાકા દેશની સરકાર એ ક્રીમતી જલુસનો અટકાવ કરી મન ગમતી ક્રીમત સેવાનો ફરાવ રાખેતો એની નેટલી માગે તેટલી ક્રીમત ખરચી બાહાર ગામનાં વેપારીઓને ખરીદ કરવાની ફરજ પડે, કારણ એ જલુસ સપળા દેશાવરમાં એટલીતો ઉપોગી થઈ પડી છે, કે એ જલુસને બદલે બીજા જલુસ વાપરવાને હજી બની ચકવું નથી.

કલધની ધાતુ.

એ શહેમાં હું ગયો તે વખતે એક નામીયા પારસી વેપારીની પે. હેડી ઉપર બેઠો હતો, એટલામાં કેટલાક મજ્બુરો કલધના લાકા ઉપાડી જતા હતા તે નોવા. તેનો અલકાટ રૂપાની ધાતુ કરતા વધારે હતો અને દર એક મજ્બુરે એક એક લાકો ઉપાડેલો હતો; તે મજ્બુર સાથે માલ ધણીનું કોઈ માણસ નજર ન આવ્યાથી લખનારને વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે, એટલું રકમ બંધ રૂપ કયા વેપારીએ ખરીદ કર્યું હશે? એ ધાતુ ઉપાડી લઈ જતા મજ્બુરો છે કે માલ ધણી છે? એની સાથે

કોઈ માલીક જણાવું નથી તેનું કાગલુ શું હશે? લખનારે, પારસી ગૃહસ્થને પુછ્યું કે 'લાઈ રૂપાના છે કે હું બુલ 'ક' રૂ છલો?'. તેનો પારસી વેપારીએ લખનારને તરત જવાપ આપ્યો કે, નહીં ભાઈ એ તો મલાકાની કલઈના લાઈ છે. ખીજ દેશમાં કલઈ ઉપજે છે પણ આ દેશની સરસ અને સોંધેલી હોયછે, તેથી કરીને એનો અજકાર રૂપા જેવો જણાય છે. એ ધાતું મલ્લાકા અને મોટો ભાગ ખાંકાકતી જમીનમાંથી નિકળે છે, તેનો દેખાવ ઘણો ખુબ સુગત રૂપાની ધાતું જેવો અલકતો દીસેછે. એ જાલુસ સર્વે વેપારીઓ દેશાવર ખાતે મોકલે છે, ત્યાં ગયાં પછી ખીજું ધાતું સાથે મેળવણી કરીને તેમાં નરમાસ બાવેછે. એ શીવાય તાંબા, પીતલ, અને સાખંડની ધાતુંનાં બનાવેલા વાસણુ ઉપર કલઈ લગાડેછે, તેથી સફેદ રૂપા જેવા ઝલેદાર દેખાય છે.

કપુર.

— ૦૦ —

એ દેશમાં કપુર ઉત્પન્ન થતો નથી, પણ ચીનાઈ રાજના ફારમોસા, અને ખીજ દેશોથી તથા જાપાનનાં કેટલાક ગામોમાંથી આવે છે. તે હિંદુસ્તાન, ઇંગલંડ, એમરીકા, અને ખીજ કેટલાક દેશખાતે જાયછે. એ જાલુસ ઘણી ગરમ ખાસીયત ધરાવે છે. તેથી તેનો અરક કાલાડી ઘાટરો દવાઈનાં કામમાં વાપરેછે. એ જાલુસ હંમેસાં કેટલીક જાતનાં રોગને દૂર કરેછે, એટલુંજ નહીં પણ હિંદુસ્તાનમાં તો ધર્મની ક્રિયાઓમાં વાપરેછે. તેને પકાવવાની રીત એવીછે કે, પાણી સાથે તાંબાનાં વાસણમાં ભરી અગ્નીની ધીમી આગે પકાવેછે. તે વખતે વાસણુ થંડુ રાખવાને થંડ પાણીથી ભીજવે છે. તે બગળુર પાકો થયોકે નહીં તે બાલુવાને બતી દેખાડેછે. નોતે તરત સળગી બડો થયો તો જાલુવું કે તે પાકો થયેલો.

ખાંડ.

—00—

એ શહેરમાં ખાંડનો વેપાર અનિ ધણે આલતો નથી, કાગણ મલા-
કાના કેટલાક પરગણામાં શેડીનું મોટું વન છે, પણ મોટી ઉપજ સાંજ-
જવા મેજે ઘોડી ખાંડ બને છે. મોટા જ્યોત્સીનાઈ ગજના ગા-
મડાઓમાંથી મકમ બંધ ઉત્પન્ન થઈ સંધ્યા દશામાં આવે છે; પણ એ
શહેરની પાસે મોટીસ અને સીઆમ નામનાં મોટા દેશ છે તેમાં પ્રકાશ
જાણ્યું થાય છે.

સાકર, રેશમ, ચાએ.

એ શહેરમાં સાકર, રેશમ, અને ચાએની ઉત્પત્તિ થતી નથી, પણ
એના ઘોડાક પરગણામાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને લગતી કેટલીક ચીનાઈ હદ
આવેલી છે, ત્યાંથી સાકર, રેશમ, ચાએ એ સર્વે જલુસ ખુસકી અને
તરીને માર્ગે આવે છે. ચીનાઈ રાજમાં એ જલુસ ઘણી ઉત્પન્ન થાય છે,
તેણે કરી સંકડો ઘાગીનાં ખરીદ કરનારને નો વખતે નોખાએ તે વખતે
મળી આવે છે. એ માલ ચીના વેચનારા પોતાની ખુસી પરમાણે ઘોડી
ઘોડી જલુસો વેચવા લાવે છે, તેણે કરી વેપારીઓને ખરીદ કરવાને
સ્વલ પડે છે.

તજ અને ચોખા.

એ શહેરમાં તજ અને ચોખા ઉપજી શકતા નથી, પણ એનાં ઘોડા
પરગણામાં ઉપજે છે. તજની ઉત્પત્તિ એને લગતા ચીનાઈ ગજમાં અ-

નિશચ થાય છે. ત્યાંથી કેટલીક વખતે એ જગ્યાએ પુલકજ આવેછે. ચો-
ખા એ દેશનાં કેટલાક પ્રગણામાં થોડા ઉપજા છે, પણ સુધળી વસ્તીને
પુરા પડી શકે એટલા ઉપજતા નથી, વાસ્તે બહારથી, હિંદુસ્થાન અને
ચીનાઈ રાજનાં કેટલાક પ્રગણામાંથી આવેછે, તેમાંથી કેટલીક વખતે એ
જુદા જુદા ગામો ખાતે જાય છે; પણ ખાંકાક અને શેગાનમાં ચોખાની
પેદાશ ઘણી હોવાથી ખીજ ઘણાક દેશો ખાતે માકલવામાં આવેછે,
તેણે કરી એ જાણસનો મોટો વેપાર એ દેશો ખાતે ચાલેછે.

બરાસ કપુર.

એ દેશમાં જલદ ખવાસનો બરાસ કપુર પેદા થાય છે, તે ઘણું
કરીને દવાઈનાં કામમાં આવેછે. એ જાણસ તોલ બંધ મોઢી કીમતે
વેચાયછે; પણ તે જથાખંદ મળી આવતી નથી. કોઈ વખતે એ દે-
શના પરગણામાંથી નેટલો નોંધએ તેટલો આવેલો હોય તે પુલક મળી
આવેછે, અને કોઈ વખતે મળી પણ આવતો નથી. એ વિશે એવું
સંબંધાય છે કે મલાકાના જંગલમાંથી બાંજુ લાવનારાઓને બાંજુમાંથી
મળે છે, એ વાત ચોક્કસ માન્યામાં આવતી નથી. કેટલાક એને બાંશ
કપુર કહેછે, તેનું કારણ એટલું જણાય છે કે બાંજુમાંથી નિકળે છે તે ઉ-
પરથી કહેતા હશે. એ વિશે વિચાર કરીયે તો હિંદુસ્થાનનાં કેટલાક જંગ-
લોમાં બાંજુ ઘણા થાય છે, પણ ચીનાઈ રાજનાં સુધળા જંગલમાં બાં-
જુની એટલી તો ઉત્પત્તિ છે કે વિદ્વાન ચીનાવાએ એ વિશે રસીક કવિતા
નોડીને તેની મોટી વખાણ કરીછે. જો એ જાણસ બાંજુમાંથી ઉત્પન્ન
થતો હોય, તો હિંદુસ્થાનનાં અને ચીનાઈ જંગલના બાંજુમાંથી પણ મ-
ળી આવે.

કાઆકુટીનું તેલ.

—૦૦—

એ શેફ્ટમાં કાઆકુટી નામનું ધણું જલદ ખવાસનું તેલ બાઠ-
લીઓમાં બરેલું મળે છે. તેની કીમત અરધો ડાહર અથવા એક ડાહર
હોય છે. એ જલસ ધણું કરીને દવાઇનાં કામમાં આવે છે. તેની ખા-
સીયત ગરમ હોવાને લીધે વાનામરજ વાજાને અને સંચીવા વાળા-
ઓને ધણું માફકનું છે. ગરમ એવા એ મરજ થયો હોય, તો
એ તેલથી દરે થાય છે. તેમજ ખીજ દરદ ઉપર પણ એ તેલ વાપરવા
માં આવે છે. એ તેલ મલાકાનાં પરગણામાં ઉત્પન્ન થતી વનસપતીમાંથી
કાઢાય છે અને તેનો રંગ લીલો કનજર જેવો દીસે છે. તેની ખુશબો ધ-
ણી જલદ હોય છે, તેથી તેનો વાસ માણુઓથી ધણીવાર મુધી બર્ષ
થકાતો નથી. એ જલસ થયેલાં મુલકમાં ધણું કામ આવે છે.

સફેદ મરી.

એ શેફ્ટમાં સફેદ મરી ગરમ બધા મલાકાનાં પરગણામાં અને મ-
લાકાને લગતા ચીનાઈ રાજનાં કેટલાક ગામોમાંથી પુષ્કળ ઉત્પન્ન થાય છે
તેનો ખાવામ મલખારનાં કાળા મરીથી વધારે લીજો છે. તેનો દબાવ
કાળા મરીના કળાં જુદોજ છે, કાલા મરી ઉપરની ચામડી ચીમળા-
યલી અને ખડખડીકે; પણ એ મરીની ચામડી-સાફ લીમી અને સફેદ
છે. એ જલસ મુંબઈ, કલકત્તા, મદગસ, ઈંગ્લેન્ડ, એમરીકા, ઝાન્સ,
અને ચીનાઈ રાજના ગામેગામ રકમ બધા જાય છે. એની ખાસીયત
ધણી ગરમ હોવાથી દડીના દેશમાં કાલા મરીને બદલે સફેદ મરીની ખ-
પતી અનિશ્ચય થાય છે.

સાગુદાણા.

—૦૦—

એ દેશમાં સાગુદાણા એટલે સાગુચોખ્ખા જ્યાળ'ધ મળી આવે છે. એ જલુમ ધણી આવ્યાથી સરતી કીમતે મળે છે, અને ઘોડી આવ્યાથી આકરી કીમત મેસે છે. એના વૃક્ષ તાડ માદિથી એક જાત છે. આફ્રિકા ખંડમાં તથા મલાયા દ્વીપ કલ્પમાં એ જાડ ધણું થાય છે. અને ભરત ખંડમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે છે, પણ એની જાતનાં જાડો મલાયા ખેડમાંજ થાય છે. આ જાડ પંદર વિશ. હાથ ઉચું થાય છે. એમાંથી સાગોચોખ્ખા કરવાની કૃતિ એવી છે કે, જ્યારે આ જાડ પુષ્પ ઉમરમાં આવે છે, ત્યારે તેને કાપી નાખી તેના થડના બે હાથ લાંબા કરવા કરે છે, અને તેમાંથી ચાણા કાઢાડી લઈ તેને ખારીક છુંદીને સાફ પાણીમાં ધુવે છે. અને તેને સુકવી ચાલણીથી ચાળે છે; પછી પેટીમાં તથા પીપમાં, અથવા કોથળા ભરી બિજા દેશોમાં વેચવા મોકલે છે. આ પદાર્થ વડે દર વર્ષે હજારો રૂપિયાની ઉત્પત્તિ કરે છે. જ્યારે સાગો ચોખ્ખા બાહાર દેશોવરખાતે મોકલવા હોય ત્યારે તેની ખારીક ગોળીઓ કરી મોકલે છે. અથવા ભુકોળ ભરી રાખે છે. એ વૃક્ષ કાષ્ઠ તો પણ નાથ પામતું નથી. એના મુળીયાં જીવતા રહ્યાથી તેના થડ ઉપર અંકુર ફૂટી એક બે વર્ષમાં લાગણુંજ તેનું જાડ થાય છે.

જાયફળ, જાંવંચી.

એ દેશમાં જાયફળનાં જાડ ઘણા થાય છે. તે બિપ્રર વર્ગનદાર મજબુત મોટા, ખુસખો ભરેલા જાયફળ બિત્તન થાય છે. એના જાડ ઘણા મોટા મોટા થાય છે, તે ઉપર જ્યાળ'ધ ફળ બંધાય છે; એની ઉપર

જાડી હોય હોયકે, તે પાકટ થયાથી માલિકો કહને ઠાગી દુકને છે. એ સારી રીતે મુકાયાથી તેની ઉપગ્ની હોય કાઠાડી નાજે એટલે તેમાંથી જમકુજ નિકળે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેની ઉપર જાવંત્રી નો અપરાધલી હોયકે, તે જમકુજને જુદું પાડવું હોય તો જાવંત્રી ઉપેડી નાખ્યાથી જમકુજ અને જાવંત્રી જુદી થાયકે. એવા જમકુજ, અને જાવંત્રી તેપાર થયા પછી મલાઇ વેપારીયો પગેથી વેપારીઓને વેચે. અને પરદેશી વેપારીઓ ખરીદ કરી મુંબઈ, કલકત્તે, મદરાસ, હંગલંડ, રસાસ, એમરીકા, અને બીજા દેશો વગરના જ્યાંજ્યાં ગવાતા કરે. એ જલ્દી અરમ મસાલામાં ધણુ કરીને વાપરે અને દવાઈના કામમાં પણ આવે છે.

ચેચક.

એ દેશમાં ચેચક ધણે મળી આવે. એ જલ્દી મલાકાના જંગલમાં થતી વગવલીનો ખીકે, તેને જમાથી લાંબી લાંબી લાકડીઓ કાઢનાયે. તે એવા તો મજબૂત થાયકે, કે કોઈ રીતે ભાગી જતો નુખી અથવા કાપવી વખતે કપાતો પણ નથી એ જલ્દી, રૂબરૂની માફક જેમ વાળીએ તેમ વળી શકે છે, તેણે કરી ધણે ઉપયોગી થઈ પડેલા છે. એ જલ્દી પુરોપખંડમાં જ્યાંજ્યાં જાય છે તેની રાંધે ખંજી જલ્દીની ફલદણી કરી અજાએજ નેવી જલ્દી બનાવે, તેની બનેલી જલ્દી ભાગી થઈવી નથી.

કાકાટવા પક્ષી.

—00—

એ દેશમાં એ જાતના પક્ષીઓ છુટા ઉડતા દીરગા નથી; પણ મલાકાનાં કેટલાક જંગલમાંથી મળી આવે. તેઓ કદમાં મોટા અને રંગે સફેદ અને પીળા હોય. તેનો અવાજ મોટો અને કઠોર છે. એ પ-

ક્ષીને પીંજરા રાખે એક પગ બંધી રાખે છે. તેનો દેખાવ રોબર્ટો અને શિખવી શકાય એવો હોવાને લીધે દોક તેને ખાળવાને ધણી ખુશી રાખે છે. એવા ખુબસુરત દેખાવનાં પક્ષીઓને અમતો પોતાનાં મહેલમાં મણી ખુશીથી રાખે છે. ત્યાં કોઈ અનુદયનું માણસ આપ્યું તો તેને તોઈ શિખવ્યા પગમાણે સગાજ જવાબ કરે છે. શ્રીમંતોની હોબીમાં સીપાર્ક ગિરી કરનારા માણસો જે હાજર હોય તો એ પક્ષી તેની ગરજ રાહે છે. એટલું જ નહીં પણ એ પક્ષી રોબાયમાન હોવાથી પારકા દેશના લોકો એને ખાળવાને માહે છે.

હિરામલ પક્ષી.

એ શહેરમાં ઉડતા નુંડી અને હિરામલ પક્ષીઓ દેશના નથી; પણ ગલામના જંગલમાંથી એ પક્ષીઓ મળી આવે છે. જંગલોમાંથી સોકારીઓ એવા પક્ષીઓને પકડી લાવી મારા મારા શહેરમાં વેચે છે. પીનાંગ અને વેપારનાં બીજા મહકનાં શહેરો એ દેશની આજુ બાજુએ આવેલાં હોય છે, તેમાં પણ મળી આવે છે. એ પક્ષી ખુબસુરત દેખાવનાં લાલ, લીલા, રંગનાં તોવામાં આવે છે, તેઓને સોકારીઓ પીંજરામાં રાખે છે. એના અવાજ સુસ્વર હોવાથી એ પક્ષીઓને મોટી કીમતે શ્રીમંતો ધણા ખુશીથી લે છે. એનું કદ મોટું અને દેખાવમાં ધણા ખુબસુરત હોય છે. ફતીઆનાં મારા બાગમાં એ પક્ષીઓ પ્રખ્યાત થયેલા છે. એટલું જ નહીં પણ હિંદુસ્થાનના દેશ દેશમાં શ્રીમંતોનાં બાગ બગીચામાં બીગતે છે. તેની પુરતી સંભાળ ન થવાથી અયણા અવેની હવા એ પ્રાણીઓને માફક ન આવ્યાથી લાંબા દિવસ રવાના થઈ જતાં નથી.

ભાગ ચોથો.

—00—

વિક્ટોરિયા હાંનકાગ.

એ ટાપુ ચીનાઈ સમુદ્રમાં એવીઆ ખડની પૂર્વ દિશા તરફ આવેલો છે. એનું ચીનાઈ નામ હિયેન્ગ કિયેન્ગ છે. એ બે સમુદ્રની સપાટી થી આસરે દોહોડ મેલનું મહાણ છે; પણ તેની ખરી ઉચાઈ (૧૮૨૫) ફુટની છે. એ ટાપુની લંબાઈ (૯) મેલ અને પોહાબાઈ આઠ મેલની છે. એ ટાપુની ચારે બાજુએ ખુબ મુશ રસ્તો બાંધેલો છે. તેની લંબાઈ (૨૬) મેલની છે. એની ઉપર ઉપયોગી વસ્તીનો મોટો ભાગ વસેલો છે એ ટાપુની ઉત્તરદિશાની એક બાજુએ ને વસ્તી અને બાગ બગીચાઓ આવ્યા છે તેની ચોબાનું વણું કરવાને એક ડુંલું ચબ્દ મળી આવતો નથી. એવી મહા બારણ રચના નેવું છે. દક્ષિણ દિશાની બીજી બાજુએ વસ્તી તો થોડી છે; પણ વસેલી વસ્તીના કાયદા મટે ઉપયોગી બાગ બગીચા, કારખાના, મીઠા પાણીના ઝરાનું તળાવ, સગતો રસ્તો, છતરકીન માથુસનની વખારો, આપ્રીસો અને બીજા કારખાના છે. એ સર્વે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાના છેદા સુધી આવેલા છે, તેણે કરી એ ટાપુનું પ્રમથ વણું કરવાને પશ્ચિમ દિશાથી સાક કમીએ છીએ.

એ ટાપુની પશ્ચિમ દિશાએ ખુલી હવા વાળી જગા આવેલી છે, અને એક ટેકરીમાંથી સાગ સોબીતો મોટા મોટા પથ નિકળે છે. એની પાસે કર્ણાઈ વાદો અથવા સલાટર હાઉસ છે, ત્યાંથી આગળ જતાં આખરકીન કંતરી નામની જગ્યામાં બાગ બગીચા અને ગરીબ ચીનાઈઓની વસ્તી વસેલી છે. આગળ જતાં એતરો, ટેકગ, ટેકરીઓ

મુકી દક્ષિણ દિશા તરફ જતાં પેનીનસુલા અને ઓરીએનટલ રીમર ને પીગેશન કંપનીની અને ખીજી કંપનીઓની માટી માટી ગોઠવ્યો અને કાસખાના છે. તેમાં મોટા મોટા ખારકસોની મગમત થાય છે. તે મુકી આગળ જઈયે તો એજ રાપુની ટોકની આસપાસથી કેટલાક જુદા જુદા આવતા ઝરાનું નીતરું પાણી એક મોટા તળાવમાં ઘાખલ કીધું છે, એ પાણી ગામના સઘળા રેહેવાસીઓને પોહોચતું કરવા જમીનમાં મોટા મોટા નળ ગોઠવેલાં છે. ત્યાંથી આગળ જતાં ગ્રાડપાનથી ભરેલી અને સપાટ જમીન તથા ટેકરીઓ આવેલી છે. થોડે ક દુર જતાં “રેયકોરથ” એક-લે પોડાની સરળતા સોભીતો રતો છે. એ જગ્યાએ હર વર્ષે પોડા દોડાવવાની સરળ થાય છે. તેની થાયે પારશી અનજીમને પોતાના જાત ભાઈને વારતે સોભાયમાન બગીચો બનાવેલો છે, તેમાં હક થયેલા રેવાનોને દાઢવાની ખુબસુરત જગ્યા કરેલી છે, થોડેક આગળ ગામ્મા તો વખાણાયલા જગદીન મારપુરન વેપારીની કંપનીએ માટી જમીન વસાવેલી દીસે છે. હવે પૂરું દિશા તરફ આવીએ તો ગામની માટે માટી વસ્તીઓ ના પુરું, પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી એક સરખી ઝીતે પાહાડની ઢળાણમાં એક ખીજાથી અહડતા પાંચ સાત તબકા કરેલા છે. એ એક એક તબકા ઉપર મોટા દ્રવ્યવાન સોઢેની ખુબ સુગત હવેલીઓ અને બાગ બગીચાથી ઘણા રળીઆમણુ દીસે છે. છેક ઉપરના તબકા ઉપર જઈને નીચેના તબકા નોંઢએ તો એક સરખા બંગલા, હવેલીઓ એક ખીજાની નીચે પાહાડની ઢળાણમાં ગરક થયલા હોય તેવા દેખાય છે. પણ રાતની વખતે રસ્તામાં ગ્યાસ લાઇટના અને દીવાના સુંકેલા કાણસ અને હવેલીઓમાં થતી રેશણીથી સ્વર્ગ નેવું રળીઆમણુ દીસે છે. એ રાપુની છેક ટોક ઉપર જઈ નોંઢએ તો જાણે ખીજોજ દેખાવ માગમ પડે છે. તેના ઘાખલો આપવાને હમો અથકત છેએ, ને એવો કે એની છેક ટોક ઉપર વાવરા કાઢી અને કીચો અંગ્રેજ સરકારે બાંધેલો છે, તે ઉપર આવના જતા ખારકસોના નામના વાવરા કાઢી ઉપર અહડાવી ગામના રેહેવાસીઓને જાણ કરે છે ; પણ વિખાવતનો મેજ લઇ રીમર

ગમે અથવા રીવમે આવી તો એ વાવટા મહિના ફીલા હારથી તોપને બચાવેર અવાજ કરેછે, તેણે કરી વસતીને વિખાવતું નેજ લઈ, રી-મર આબ્યાની જલ્લ થાયછે ત્યાં ફેરતાક લગ ગી રંગી સંપાદ્યોને તનદુરતીને મારે આશ્વપીટલો અને શીમતોના અંગલાછે, જાડી દ્યેલી એ સુંદર ગંગથી ગોડીઓ અને રોનકદાર બાગ બગીચાઓ પાડાની હળાશમાં આબ્યાં છે, તે જાણે એક જીવનની નીચે દરારાં મએવાં હોય, અથવા એક જીવનની નીચે જુડી લીધેલા હોય, એવા અજબ તરેહના હોયછે, તે એવી ગીત કે કોઈની ફક્ત અગાથી તો, કોઈની બારીએ તો કોઈનાં બાગલાં કોઈના વરડા, અને કોઈના તો ફક્ત રાદા અથવા રંગીન તળીઆજ રૂખાયછે. બંદર તરફ નજર કરતાં મારા મારા બારડો સોતો જાણે નાહતી દોડીઓ કે મજલા નેવા હોયછે; પણ સતની સખ ને એ રૂખાવ બદલાઈ નહ જુડી જ હોય છે. જાણે સેકડો આવતા જતા અને લગગડા પડેલા નાના મારા બાગડોમાં થતી રોશની જાણે સંમુદ્રમાં ચાલતી રોશ અથવા તાગ અજડી રહ્યા હોય તેવી દીર્ઘિ. એ રૂખાવની તારીફ વિશે લખેલા આપવાને અંગે એવી જુએછેજ નહીં.

૩ બાહારથી ગામનો રૂખાવ.

એ ગામનો બાહારથી રૂખાવ નેવા લાયકછે. તે નેવાને બંદર કી નારેથી દોડીમાં બેસી થોડેક સુતી સમુદ્રમાં જુડેને નોહએ તો પાહાડનો રૂખાવ ખુબસુરત જણાય છે. તે પુર્વ પશ્ચિમચિના નેહુ છેડાની વચમાં રોનકદાર સુંદર ગંગી નેગી દ્યેલીઓ અને બાગ બગીચા વાળા બગવાઓ એક જીવન ના માધા દખર હોવાડી લીધા હોય અથવા જુડી મખ્યા હોય એવા જુડી જુડી તરેહના રોનક બરેલા નેવામાં આવેછે. સતની વખતે તો સુધળી દ્યેલીઓ અને બાગ બગીચા રોશ

છીથી રોબાયમાન દીરે છે, એટલુંજ નહીં પણ સ્વયં રહેતે સરકારે મુકા-
વેલા ક્ષેત્રોમાં થયેલી રાયણી જાણે, અને દીવાળીની ખુબસુરત રાય-
ણીનાં નેની દીમે છે તેવીજ ચીનનો આજો પાહાડ એક ખીજની ઉપર
અહડતી રાયણીથી બરેલા દીરે છે.

માહેલી તરફનો દેખાવ.

— ૦૦ —

એ પાહાડ સમુદ્ર કીનારે આવેલા છે તેના એક ભાગ પૂર્વ, પશ્ચિમ
દિશા મુખી સરખી ચીતે પગરો એટલે કીનારેથી પાણીમાં ઘોટા રહેતા
ખાંધેલા છે. તેની બાજુમાં વસી તરફની માટી માટી હવેલીઓ હારે
દાર આવેલી છે. પણ વચમાંથી ગામમાં જવાને કેટલાક માર્ગ રહ્યા
ખાંધેલા છે; ને કોઈ માહિતગાર હોય તેઓને એ રહેલી ગામમાં જવાને એ
હેતુ પર છે; પણ અજાણે તો ખુલાવો આવે છે. અજાણવાઓને એ રહે
નયું હોયતો માહિતગાર માથુંસને રામે રાખવો પર છે.

પશ્ચિમદિશાથી પૂર્વ તરફ જાંદર કીનારે જઈએ તો પ્રથમ અત્રેના
નામીયા દુવારકામય વરનજી, નરસે કેયવજી, પેરનજી અને રાયાભા-
ઈ ભાભાજીની, અને સર્વ વાસી કાયમબાદ નાથાભાઈનાં ઉકરા-
ઓની કુંપનીની માટી વખારે ખાંધેલી છે. તેની જરા આગળ આ-
લ્યા તો બળદ ડુકર, મંદા દુંગા, અને ખીજ જનાવરો વચનારની વ-
ખારે છે. જાંધી આગળ જતાં અત્રેજ વેપારીઓના મોટા મોટા ઊંઠે,
તે મરે પાઈટને નામે આવ્યાપર છે. જાંધી યોડેક દૂર બાજવાના દેવદા-
ચી લાકડાની વખારે આવે છે. આગળ જતાં સોલીની દુકાનો
અને હાટત છે, અને એજ રહે જતાં ખાંડ, કાંદા, ચોખા માગે,
અને ખીજો ચીનાઈ માથ વચનારોઓની માટી માટી વખારે નાથા-

માં આવેલે. તેની પામે જન બગડ નામના અગ્રેજ વેપારીની વખત
 અને આવીસછે. તે મુકીને આમળ જતાં ચીનાઈ બનાવટનો અ
 બીજા દેશાવળો જુનો સામાન વેચવાની દુકાનો જે ત્રણ આડી ગલી
 ઓમાં આવેલી છે, તેને ગીવમનકાઈ અથવા ગીવમન બજાર કહે
 છે. થોડેક આગળ થાક નું બજાર બગયછે. તેની પડોશન
 પેનીનસુતા અને ઓરીયટલ ગલીમંત્રી આવીસ આવેલીછે અને થોડેક
 દુર અત્રેના પેરનનજી તથા કોથાભાઈ ફગમજી કામાજીની વખાણે અ
 ને પેહડાંછે, તેની પડોશમાં ઓરીયનટલ બેંકની વખાણે અને આરીન
 નુ પાંડલું બાગલું આવેલું છે, કેટલાક અંગ્રેજોની બબદાર અને શીપ
 આનદરે, લીવામ જનાર, અને ખીજાઓની દુકાનો અને વખાણેની
 પાંડલી બાજુઓ આવેલી છે, તેથી જગ આગળ જઈએ તો અત્રેના
 દેનીદ સામુનની આવીસ, વખાણે અને ખીજા અંગ્રેજોની હજુગારેલી
 દુકાનો છે. તેની પડોસમાંથી મામમાં જવાનો મોટો મંત્રો બાધેલા છે.
 તેની બાજુમાં દેનર, મરશ નામના અંગ્રેજ વેપારીઓની વખાણે, અને
 મરકનટાલ બેંકનું પાંડલું બાગલું છે, તેની પડોસે દરીઆ વડેની બા
 નાની અંગ્રેજ મરકાંત્રી આવીસ આવેલીછે. તેની બાજુમાં મોટો ગીરી
 નઆઈ, તેમાં ડેંગાણે ડેંગાણે પથંગના મોટી લાદીના બાંક ગોઠવેલાંછે.
 એ રોનદાર જગ્યા દરીઆ કીનારે આવેલી છે, ત્યાં દરેક અંગ્રે
 જ મરકાંત્રી લરકરી સીપાર્હ સાજની વખતે ખીયાનડનું વાછત વગારે
 તે વેલાએ વાછતનો સુગર ગગ સાંભળવાને અને નીજ મુજ નોવા
 ને કેટલાક પદેશી વેપારીઓ અને તેના કાગળાડીઓ સરકારી અમલ
 દારે, અને પાગકા ગજવા કાકિનસેલા, ગરીબ અને ચીમત ચીતાઓ,
 તે જગ્યાએ ખુસનુંમાં થકી હવામાં ફગવાને આવેછે, તેથી ફગને એક
 મોટો મેલાવો થઈ રહેછે. તે વખતે અંતિ ગીયામણે દીરેછે. એ જગ્યાને
 કીનારે તળા પાણી કિપા શાખી અંગ્રેજોએ એક બોટ હાકિસ બાધેલ
 છે. તેમાં કેટલીક પસજા બોટો અને પ્રધાન બોટો મહાધી ગણેલાંછે.

તેમાંથી કેટલીક ઉભારીને દર સહવાર, સાંજ ખોટતા માલેકો ખંદરમાં અને ખંદરની બાહાર ફરવા બધ છે. તેની પડોસમાં અંગ્રેજ સરકારનાં લશ્કરી ખાતાનાં સીપાઇઓને રહેવાની મોટી મોટી બગીચો બાંધેલી છે. થોડેક આગળ જતાં ચીનાઓની વસ્તી વસેલી છે, તથા ઈમારતી લાકડાની વખાણ છે, તેની બાજુમાં "શીસ્ટર" ચાર્ટર્ડ હાઉસ એટલે મા બાપ વગરનાં બાળકોની માહાવજત અને સંભાળ રાખવાને ધર્મની જગ્યા બાંધેલી છે. તેથી જરા આગળ પૂર્વ દિશાનાં નાકા સુધી શ્રીમંત અંગ્રેજોની મોટી મોટી કેટલીક વખાણ, આશીસો, અને ખીજા કારખાનાં તેથી પરાયાનો દેખાવ એક સરખો રાનકદાર દેખે છે. તેની પાસે રંગીન ખુબ મુગ્ધ હવેલીઓથી પહેલા તબકાનાં પરાયાની રાનક ખુબ મુગ્ધ દેખે છે, અને પાહાડની ઉંચાઈ ઉપર જેલુ છેડાએ બેથી ત્રણ તબકા ઉપર વસતી વસેલી છે; પણ એ પાહાડનાં વચલા બાગમાં તો પાંચ સાત તબકા સુધી હવેલીઓ અને બાગ બગીચાઓ છે, તેણે કરી બરગીચ વસતી વસેલી દેખે છે.

કુધન રોડ.

એ મામના ખીજા તબકા ઉપર કુધન રોડનો રસ્તો પૂર્વ પશ્ચિમ, અને ઉત્તર દક્ષિણ દિશાએ પાહાડની ચારે બાજુએ ફરતો આવેલા છે. પણ પૂર્વથી પશ્ચિમ દિશાસુધી મોટી વરતી, રસ્તાની બેલુ બાજુએ મોટી મોટી હારેદાર હવેલી છે. એ રસ્તેથી પૂર્વ દિશાએ જો જરદીન પાંઈટ કેડવાય છે તે જગ્યાથી પશ્ચિમ દિશા નરક જઈએ તો પ્રથમ થોડેક સુધી ચીનાઓની વસતી છે. ત્યાર પછી અંગ્રેજોની વખાણ અને આશીસોના આગલા ખાણના બારણા આવેલા છે. ત્યાંથી આગળ જતાં ઈમારતી લાકડાની વખાણ, કારખાના, શીસ્ટર ચાર્ટર્ડના અને ખીજા

બાંગલાઓના આમત્તા પાછલાં બાગણ આપે છે. તે મુઠી આમત્તા જતાં લરકર ખાતાની સોબીની બગીચાના બાગણ અને ઘીન ચોકની જ્યાં આવે છે. ત્યાંથી આમત્તા જતાં અગરજન હડની આશીસ ડાબા હાથે એક ટેકરી ઉપર અને જમણી બાજુએ દરીઆ વચ્ચે ખાતાની અંગેશ આશીસ છે, મરકનદાસ બેંક, ચાગર બેંક છે. ત્યારપછી સોબીની હવેલીઓ છે ત્યાંથી ડાબે હાથે આઈસ હાઉસ, અને જમણી બાજુએ દેનર, રસ, મુપરીમ કોઝની આરીઓ છે, તેની પાસે જુબ મુગન મોટું દેવલ, ચોરઠ આરીઓ અને ડાબી બાજુએ હાંગકાગ હાટલ, હાંગકાંગ ઘીસેનમરી છે. એ જ્યાંએ આમત્તા સામણ બેઠું બાજુએ મોખાવાન હવેલીમાં દુકાનો, આશીમોમાં તરેહ તરેહની ગોઠપણ કંદેલી ઘીસે છે. ત્યાંજ ઓરીયનટેલ બેંક, આમત્તા બેંક કમગસીયત બેંક, લેનકગાફડ, મીસીચમાગ, વકીલ બાગીચોની આરીસ, એ શીશાય ચીના અને અંગેશ, ચેપારીઓની બબકદાર આરીશી અને વખાદોના આમત્તા પાછલા બાગણ અને ચીનાઈ, વિભાવતી તથા ખીજ દેશની બનાવટના જુબમુગતી બરેલા સામાનની દુકાનો હારેલાં સોખાવાન ઘીમે છે. પણ ગળની વખતે સઘળી દુકાનોમાં થતી રોશબીથી અબજોજ નોંધો દેખાવ બને છે; ત્યાં લીલાઈ કરનાગઓનો નવો નવો વિભાવતી, ચીનાઈ અને ખીજ દેશવગનો ફેનસી સામાન આવેલો હોય છે તેને ડેરેલી ગરે લીલાઈ કંપાને પોતાની દુકાનોમાં પછીક રોશબી કરી થણગારે છે, એટલુંજ નહી પણ નો રાત્રે લીલાઈ કરે છે, તે વખતનો દેખાવ એવો તો બને છે કે, જાણે તે દેખાવ લખનાર સપણામાં જોતો હોય તેવો મુજબ જણાતો હતો. એવી તરેહવાર ભણે દેશીક ચીનાઓની અને અંગ્રજોની દુકાનોમાં રઘળો સામાન બેઠો ઉપર, ગોઠવેલો હોય છે, કે સઘળા મહાદારીઓને જુબમુગતી બરેલા જણાયાથી હરેક જણુસે ખરીદ કુતારની ઈચ્છા થાય છે. એ દુકાનો એક સગળી હાગની હાર રેનકદાર છે. તેની સોખા વખાણ કંપા લાયક છે, તેની તેનો દેખાવ મુજબ બરેલો છે. એટલુંજ નહી પણ દર

એક દુકાનોની ઉપર લાંબા લાંબા પાટીઆં બાંધેલાં હોય છે, તે ઉપર સોનેરી અથવા લાલ રંગે મોટા મોટા ચીનાઈ હરફે દુકાનના ધણીનું નામ અને તેના સામાન અને માલવેચનારની નીતિ અને આખરે લાંબેલી હોય છે તે સાથે લખે છે કે, આ દુકાને ઠગાઈ કરવા વગર નીતિથી માત્ર વેચવાનો છે.

ધડિયાળ.

એ શહેરનાં કુદ્દન રોડ ઉપર મીસીવરસ દેનટની કુંપનીની આશીસ તથા પોસ્ટ આશીસની વચ્ચેમાં ક્રીનારેથી શહેરમાં જવાનો મોટો રસ્તો બાંધેલો છે. તેના મોઢમાં મોટું ધડિયાળ નોવા લાયક અને ૧૮૧૨ માં મોઢવેલું છે. તેની ઇમારત લાકડાના ચામલાં અને બારવટીઆને બદલે મોટા પથરોથી બાંધેલી છે. તેની ડુંગાઈ આસરે (૧૦૦) ફુટ અને લંબાઈ પોહોલાઈ ૧૦-૧૨ ફુટની સંમ મોરસ છે. તે ઉપર ચારે બાજુએ પસેટ વાળું ધડિયાળ મોઢવેલું છે, તેથી ગામનાં અને બંદરનાં રેલેવાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડેલું છે.

એવા મોટા ધડિયાળો અત્રે અને ખીજા દેશાવરમાં ઢેકાણે ઢેકાણે મુકેલાં છે. પણ એ ધડિયાળની પસેટમાંથી અંધારી રાતના ગામનાં અને બંદરનાં રેલેવાસીઓને કેટલા કલાક, કેટલી મીનીટ થયેલી હોય તે સમજું માલમ પડે છે. એવી રીતના ધડિયાળો અત્રે ઘેરના તથા એ ધડિયાળ વિલાયતનું જનાવેલું છે; પણ તેમાં ખુબસુરત પાટુંના પતરાની પસેટને બદલે વિલાયતી જડા લાલ રંગના કાચ ઉપર કાળા રંગના એકથી બાર સુધી કલાક, મીનીટ, સેકન્ડના આંકડા મારેલા છે. તેની માહિલી તરફ રાતની વખતે બતી મુકીને રોશબી ક્રીધાથી કોમની બાહાર આજવાજાનું તેજ પડે છે, તેથી નેટલા કલાક અને

મીનીટ થમલી હોય તે જાણાય છે. એવી રીતે એ પ્રતિયાનમાં સંદેશ
ફૂંફાટ કીધાથી રાતે અને દીવસે સમજા રહેવાનીઓને રાત્રીઆમદો
રખાવ દોરોછે.

૨૨૪ કોરસ.

એ શહેરની દક્ષિણુદિશાએ રેશકોરસ હેપીવાલી તરફ અંગ્રેજ સરકારે બાં-
ધેલો છે, તે જગ્યાએ દર વરસે ઇંડીના જાનેવારી અથવા ફેબ્રુઆરી મહીનામાં
ગોરા ગોરા અંગ્રેજ મેપાની અને સરકારી અમલદારો અરખી પોડાઓને
દોડાવવાની સગત પાંચ દશ દીવસ સુધી ચાલુ મળેડે, તે મધે પરદેશીઓ
ને મહુડી ગમત પડે છે; પણ છેલ્લી સગતને દીવસે નાહાના, નાહાના, ચી-
નાઈ અથવા તાનારી દશ વીંચ પોડા ઉપર ચીનાઓને ટુધાડે માથે તે-
ઓના પેહેરવાયે બેસાડીને એકજ વખતે સરત મુકાવે છે તેથી ગોરા
અને પોહોળા પેહેરવેશના કપડામાં અને લાખી લાંબી ચોટલીમાં પવન
ભરાયાથી ઉચે ઉડે છે એટલુંજ નહી પણ ચરીરમાં પેહેરેલા કપડામાં
પવન ભરાયાથી કુગી અજાએજ નેવી મુગી બની જાય છે અને તેઓ-
ના દોડવાના રંગામાં કેટલાક બાંજુનાં આડા તગપા બાધી મળેલા હોય
છે, તેની ઉપરથી પોડા કૂદાવી જવાની સરત થાય છે, તેથી ગરીબ
ચીનાઓના પોડા તગપા ઉપરથી કૂદતાં કૂદતાં કેટલાક પોડા સાથે, કેટ-
લાક પોડા ઉપરથી, ટૂટી પડેછે; પણ પોડા ઉપરથી પડતી વખતે પોટો-
લા પોચાકને લીધે બેસનારોના પગ પોડાનાં છૂન અથવા પાવડામાં અ-
ડકી પડયો તો પોડાની સાથે જમીન ઉપર પડતાંજ લટકીને તેની સાથે
પસડાય છે અને વખતે માંડાં બાંધેને તે ગરીબડા સ્વચરનો જાન નો-
ખંમમાં આપી પડેછે; પણ એ દેશના પોડા સમજ્યુ અથવા પાહાડી જ-
ગ્યામાં આજનાગ હોયછે તેણે લીધે એવો બનાવ બન્યો તો તરત તે પોડા

હિમા રહે છે, અગર મસતાની પોડું હોય તો. સ્વાર નુકશાનીમાં આવી પડે છે. એવી રીતે પોડાની છેલી સરતમાં કેલાક તો પાછળ રહી જાય છે, તેમાંથી એક સ્વાર એ સરત જીતે છે તેને સોર ઇતમ અંગ્રેજો આપે છે. એ વખતની સુજ નોવાને ગામનાં સધળા તો નહીં પણ રહેવાસીઓનાં મોટા ભાગ પછાત રહેતો નથી.

એ શહેરમાં અત્રેના દશી વેપારીની આખર અંગ્રેજોના નેપી એક સરખી ગણાય છે. તેથી સરવે ડોકાણે અથવા મોટા મેળામાં અત્રેનાં દશીઓને અંગ્રેજો પોતાની બરોબરી આ બાણી હંમેસાં સધળે ડોકાણે માન અને આબરૂથી સામેલ કરે છે. એવી રીતનું અંગ્રેજો માન આપવાથી ચીનાઓ પણ અંગ્રેજોની બરાબર અત્રેનાં દશીઓને આખર આપે છે.

પારસીઓનાં દવાન રાખવાની જગ્યા.

પારસીઓનાં દવાન રાખવાની જગ્યા હેપીવાળી તરફ રેશ કોરશની સામે બંધીઆમાં છે. એ બાગમાં નાનો બંગલો બાંધેલા છે, તેમાં સધળા પારસીઓને બંધી કરવાની જગ્યા કરેલી છે. એની પાસે રા-નકદાર સુરીઆની પથરોથી સ્વર્ગ વાસી થયેલા પારસીઓની કબરો બાંધેલી છે; તે ઉપર તેઓની કીર્તિ સાથે નામોની રજીઆમણી કોતરેલી તકતીઓ જડી લીધેલી હોય છે, તેણે કર્બાને રજીઆમણી દીપી નિકળે છે. એ સધળા બગીચો ખુસબોદાર વનપત્રીથી બરેસો છે, તેથી જીવતા માણસોને પણ સહેલ કરવાને બની આવે છે. એ બાગમાં મીઠા પાણીનો કૂવો બાંધેલા છે, તેનું પાણી પીવાથી અગરત સરખુ લાગે છે. એ દખ્ખમાંની હંમેસાં સંબાળ લેવા અને દવાનનોની કીર્તી કરાવવાને એક દાનાવ મોખેદ હાંગકાંગની “અશુભન”નું શ્રીઆઓએ રાખેલા છે.

તેનો પગાર પારસીઓના કુંડમાંથી આવે છે. એ માનેદ દરરોજ તે જગ્યાએ જઈ હંમેસાં ખંડગી કરે છે; તે દેખાવ પરદેશીઓની નજરે પ્રધાની પુરથી ઉત્પન્ન થાય છે.

મીડા પાણીના ઝગ.

—૦૦—

એ પાહાડની આરે જાન્યુની લંચાણની કંઠણોમાંથી અમરૂત સરખા મીડા પાણીના પારેમાથ ઝગ વહે છે. એ પાણી સરવે વરતીના લોકોને વાપરવાને બની આવે છે, એ ઝગની નીચે માટી માટી ટાંકીઓ બાંધેલી છે, તેમાં પાણી આવી એકકું થાય છે, તેના મોઢોડા ઉપર એક એક કળ અથવા આવી ગણેલી છે તે આવી ઘણી જોરું પાણી નોઠાંએ તેટલું ભંગી લે છે. પરદેશીઓને ઝગનું પાણી ધણું ગુણકારી છે તેથી હંમેસાં પીય છે; એટલું નહીં પણ ખોરાકી હજમ થાય છે. ત્યાંના પરદેશી રહેવાશીઓને એ પાણીથી કોઈ જાતનો ખગળ રોગ ઉત્પન્ન થતો નથી. કેટલીક હરેલીઓમાં અને બાગ, બગીચામાં પાણીનાં કુવા હોય છે, તેનું પાણી માનુ હોય છે, તેણે કરી કેટલાક ચીવાને ડેકાણે એ કુવાનું પાણી વાપરતા નથી.

જલરદીન પાઈટ.

—૦૦—

વિકટોરીઆ હાંગકાગનો રાષ્ટ્ર અગ્રેજ સરકારે રજાવીનમાં લીધા તે વખતે પુર્વ દિશામાં એક માટી જગ્યા જલરદીન વાળાએ પેતાને અસ્તકુકરી લીધી છે; તેમાં સંકરો ચીના રહેવાસીઓએ છાપગં અને હરેલીઓ બાંધેલી છે, તે નોઠાંએ તો તેનો દેખાવ ગામડા જોવા રીતક બદલા દેખાય છે, તેમાં ચીનાઈ સામાન વેચનારની દુકાનો, શાક બાઈ.

ફળ, ફેલ, અન્યથા નેવા કંદમૂળ, અનાજ, પરમાટી અને ઝાંઝાકી પોચાકી વેચનારની દુકાનો, વખારો, અને ગોડાઉનો છે. કેટલીક મોટા બાંધનારના અને ખીજા કારખાના નોર્થ ચીનાઈ રાજનાં ગામડા નેવું રોનકદાર દેખાય છે. એ ટાપુના એક છેડાપરની જગ્યા ને એકાંત સમુદ્રકીનારે આવેલી છે, તેમાં નાંખીયા વેપારીએ ગોટી બપોરદાર હવેલી, વખાર, આશીસ, યુમાસ્તા અને બાગીદારોને રહેવા લાવકનાં બાગ બગીચા કરેલાં છે. તેણે કરી આંજુ બાંજુએ આવેલાં ચીનાઈ છાપરા દીપી નિકળે છે.

એ જગ્યા એ જુના નાખીયા વેપારીની કુંપની રહી સુધ્ધો વેપાર પોતાની આફ્રિકામાંથી ચલાવેછે, એ ટાપુના ખીજા મોટા મોટા ચીના અને પરદેશી વેપારીઓની આશીસોથી જારદીનની એકજ આશીસ બે, ત્રણ મેલ દુર છે. એવી રીતે એકાંત જગ્યાએ રાખી સેંકડો કારભારી અને બાગીચાની મદતથી ખોટો વહીવટ ચીનના મોટા બાગમાં ચલાવેછે એટલુંજ નહીં પણ વિલાયત સાથે પણ જોડેલો વેપાર ચાલું છે. એ ધણીની અને ખીજા એક બે ગોટા વેપારીની કેટલીક સ્ટીમરો છે, તે ઉત્તર તરફના દોરતામાં ફરેછે, અને એ બંદરમાં પણ આવ જવ કરેછે. કેટલીક વખતે ઉત્તર તરફનાં દોરતામાં લઈજવાને વારતે અશીષ અને ખીજો માલ એ કુંપનીના અને વેપારીઓનો બરી દેશોદેશ પોહોચનો કરેછે, તે વેળાએ કોસ્તા તરફ જતી સ્ટીમર મુંબઈ, વિલાયતતા આવેલા તથા સમાચાર અગાઉથી પોહોચ્યાડવાને ધણી ઝડપથી ચલાવેછે. તે તરફ પોહોંતાપછી પોતાના ધણીના કામગો તબીબો અગાઉથી પોહોચ્યાડે ; તેણે કરી ખારકસમાં વેપારીઓનું અશીષ વધારે અથવા ઓછું હોવાથી ખીજા વેપારીઓથી અગાઉ અથવા પાછળ વેચવાને બની શકે છે, તથા ખીજો માલ ખરીદ કરવાને કાયદા બરેકું દીસે તો અગાઉથી સમાચાર સ્ટીમરો સાથે પોહોંતાંથી સઘળું કામ લાભ બરેકું કામ કરે છે. ઉત્તર તરફનાં ગામોમાંથી માલ બરી હાંગકાંગ આવેછે, તે વેળાએ સ્ટીમર

આવવાની વક્રી થયાથી દરેક માવની ભેગાની અથવા વેચવાની નોંધી નિકળે છે. સધળા વેપારીઓને તે વખતે ઉત્તર તરફનાં ચીનાઈ ગુજરાંથી માલનાં ભાવંની વધઘટ યયાની હંમેસાં ઉમેદ રાખવામાં આવે છે. એવા વેપારીઓનાં ખારકસ હાંગકાંગનાં ખંદરમાં આવ્યાની અગાઉ સધળા વેપારીઓ તરેહ તરેહની અફવા ચલાવે છે, અને કેટલાક કેહે છે કે ભરદીનની સ્ત્રીમર કોરતેથી અરીણના અને ખીજ માલનાં સાગ સમાચાર લઈ આવેલીએ, તે હાંગકાંગનાં રાપુની નજીકના પાહાડોની પછવાડે છુપી રીતે પડેલી છે, અને કેટલાક એવી અફવા ચલાવે છે, કે ખીજ વેપારીઓની સ્ત્રીમર કોરતાનાં સમાચાર લઈ ખંદરની બાહાર ગુપ્તરીતે લંગર કરીને રહેલીએ. તે એવી રીતે આવી રહે છે કે, સરકારી વાવટા કાઠીનાં માણસોને પણ તે આવતી જણાવી નથી. એ પરમાણે સ્ત્રીમર ગુપ્તગુપ્ત છુપી ઠેકાણે લંગર કરી રહે છે, તે માથી સગવડ કાગળે પારસણા, તાહાની ખોટની માગૂતે પોતાના ધણીઓને અથવા આડતી-આઓને પાહોચતા કરે છે. તેનો જ્યાપ લઈ તે ખોટ પાછી આવે છે તેમાં નેટલા કલાક અથવા દિવસ તે ખુણામાં સ્ત્રીમરને લંગર કરી રાખવા નો હુકમ પોતાનાં ધણીઓનો અથવા આડતીઆઓનો કપતાતને થાય તેટલા દિવસ સુધી ખાગકસને તે જ્યાએ છુપી રીતે રાખવું પડે છે. તેટલા વખતમાં ને માલ ખરીદ કરવો હોય તે સ્ત્રીમરના માલિકો તરફથી ખરીદ કરે છે અને ને માલ વેચવો હોય ને આડતીઆની મારૂતે વેચે છે. એવી રીતે ખરીદ કરનાર અને વેચનારાઓ કેટલાક આડતીઆઓની માગૂતે સધળો વહીવટ કરે છે. તેમાં મુખ્ય કરીને રોકડ અથવા વાવદાનો વેપાર અરીણનો છે. એ ગામમાં હંમેસાં વેપારીઓની સ્ત્રીમર આવવાની વક્રીની તરેહ તરેહવાર ગપો ચાલે છે. કોઈ કેહે છે કે ઉત્તરનાં ભાવ વધી આવ્યા છે, અને કોઈ કેહે છે કે ઘટીને આવ્યા છે, તેમાં સેવડ રવડ થયાથી કેટલાક નફો અને કેટલાકને નો ખોટ થાય છે. એવી રીતે ઉપલબ્ધ થાય જુજ દિવસ થયાથી સ્ત્રીમરનાં ધણીઓ કેટલીક વખતે મકમ બધ નાણા ગેળવે છે.

એવા વેપારીઓની ઘણીક સીનાઈ રાજમાં જુદાં જુદાં ગામમાં પેહેડીઓ સ્થાપેલીઓ છે, તે સમગ્રી જુદા જુદા નામથી આડતીઆઓની મારફતે ચાલે છે. કેટલાક અંગ્રેજ વેપારીઓની એવી રીત છે કે હાંખા દિવસ ઇમાનદારીથી કોઈ માણસ આકરી કરે, તેઓને બાગીદાર દાખલ તે કુંપનીમાં રાખે છે. તેવા બાગીદાર પાસેથી મજબૂત સરતોનું એક લખત ફરવી લે છે, તેમાં એક કલમ એવી લખાવી લે છે, કે જો સખસ બાગીદાર દાખલ નેટલા વર્ષ સુધી એ કુંપનીમાં રહે તેટલા વરસ સુધી કોઈ પણ સ્ત્રી સાથે લગન કરે નહી, એટલુંજ નહી પણ જો પુરૂષના લગન થયલાં હોય તેવા પુરૂષને બાગીદાર કરતા નથી. એવી રીત એક બે મોટા વેપારીની પેહેડીમાં છે; એટલુંજ નહી પણ કેટલાક આકરે પણ સ્ત્રી વગરના હોય તેને રાખે છે, અને એવા આકરે બાગીદાર થવાના લાભથી કોઈ સ્ત્રી સાથે લગન કરતા નથી.

એવી કુંપનીના વેપાર વિલાયતથી સુતર, કાપડ, તાંબુ, લોખંડ, કોળથા, એ શીવાંય ખીજો માલ મંગાવે છે તેના કરે છે. એ જુહુરમાંથી અરીણુ ખરીદ કરી ઉત્તરના સીનાઈ રાજમાં રહીમરની મારફતે મોકલે છે, અને તે રજાથી આખે, રેથમ, રૂ, અને ખીજા કેટલીક બાતનો માલ ખરીદ કરી હાંગકાંગ અથવા વિલાયત ખાતે મોકલે છે, તેણે કરી લાભ ઘણી વખતે તેઓને પાય છે, એટલુંજ નહી પણ આખરદાર વેપારીની સારી સાખ માળ્યાથી હાંગકાંગ, અને ખીજા વેપારનાં ગાંધિમાંથી લાખો રૂપીઆની હુડીઓ વિલાયતની ચોતાની પેહેડી અથવા આડતીઆ ઉપર છ માસની ખુદતની લખી તેના નાણાથી અરીણુ ખરીદ કરે છે. એ ખરીદ કરેલું અરીણુ સીનાઈ રાજમાં મોકલતે તેને બદલે સીનાઈ માલ ખરીદ કરી વિલાયત મોકલે છે. અને હુડીનાં નાણા આખાની અમાઉ સીનથી મોકલેલા માલ ત્યાં પેહેડીએ એટલે તે વેચી તેની હુડીઓ સીકાગી આપે છે. તેણે કરી સારી આખરના વેપારીઓ નાણાની રોકાણ કીયા તગર મોટા વેપાર કરે છે.

હાંગકાંગની પશ્ચિમ ઉત્તરમાં આસરે ૬૦ મેલ દુર ચીનની દક્ષિણમાં કંતાન નામનું મોટું શહેર છે, ત્યાં પાંચસો મેલ દુરથી પાંચ નદીને સંગમ થઈને તે નદી ત્રીસ મેલ વામપુવા ગામની ૬૬ મુઠી આવેલી છે. એ નદીના પાણીની તાણુ ધણી જોગવર છે; પણ હાંગકાંગના બંદરમાં તેથી કંઈ હરકત થઈ શકતી નથી. એ બંદરનું પાણી હવેસાં સ્થીર રહે છે અને એ બંદર સેંકડો મોટા નાહાના બારકસો રહી શકે એવું મોટું છે. એમાં કેટલીક સ્ટીમરો અને નાહાના મોટા બારકસો રે-શન કંતાન, મકાઉ, અને ઉત્તર તરફના દેશોમાંથી આવે છે, અને જાય છે. દર અઠવાડીએ અથવા પંખવાડીએ મુંબઈ, કલકત્તા, વિલાયત અને ફ્રાન્સથી સ્ટીમરો આવે છે અને જાય છે. તેમ બિજા દેશોવરો ખાતે મોટા બારકસોની આવ જાય બારેમાંમ ચાલું છે. ચીનાઈ બારકમોનો મોટો કાફલો માલ ભરી બારેમાંસ આવે છે અને જાય છે. તેની ગણતરી રાખવાને અંગ્રેજ સરકારે આશીસ ગણેલી છે, તેમાં આવતાં જતાં મોટા બારકસોની નોંધ ગણે છે.

એ બંદરમાં જે ચાર મોટા બારકએ માલ ભરવાની વખારે જા-અલ પડેલાં રહે છે, તેમાં એક મોટું બારકસ પેતીનસુવા એન્ડ એ-સીયન્ટલ સ્ટીમનેવીગેશન કંપનીનું છે, તેમાં સધળા દેશોવરોથી એ કંપનીની સ્ટીમરો માલ ભરી લાવે છે, તેમાંના કેટલોક માલ જિતારવા લા-વકનો હોય છે તે પોતાની વખારે ઘખલ રાખેલા બારકસમાં ખાલી કરી, એ શહેરમાંથી જેટલો માલ ખીજા દેશોવર ખાતે પોહાચતો કરવાને બરો હોય તે ભરી તાકીદે સ્ટીમર હંકારી જાય છે. એ બંદરને વાસ્તે લાવેલા અલ વખાર ઘખલ પડેલા બારકસમાં ખાલી કરવા ધણી જ વેપારીના માળ આવેલા હોય તે વેપારીની જોડા એ બારકસની બાજુએ આવી માલ ઉતારી લઈ જાય છે. એ માલ જોડા દિવસ વખારમાં પડી રહ્યાથી તેનું બાક માલ ધણી પાસેથી લી-

ધામાં આવતું નથી. ને ત્રણ વખાર ઘખલ ખીજ પડેલા ખારકસો છે તેમાં વેપારીઓના માલ બાફે ગયે છે, તેવું બાફું માલ ધણીઓ પાસેથી એ ખારકસના ધણીઓ ધારા પરમાણે વસુલ કરે છે.

પેનીનસુલા એંડ ઓરીયંટલ સ્ટીમ નેવિગેશન કંપની.

એ કંપની વિલાયતમાં સ્થાપેલી છે, તેની એક શાખા એ શહેરમાં છે. એ કંપનીની ધણીક સ્ટીમરો ફરતી છે તેણે કરી સરકારી અને વેપારીઓના દયાવરના કાગળ પત્રો કરાવ મુજબ વખતસર પોહિઆડવાનું કંટસકટ સરકાર પાસેથી લીધું છે. એ કંપનીની સ્ટીમરો દર-પખવાડીએ એક બે આવે છે અને જાય છે. મુંબઈથી ચીન ખાતે જનારી સ્ટીમર જુદા જુદા દયાવર ખાતે પોહિઆડવાનો માલ અને ઉતારોને લઈ હંકારે છે. તે મુખ્ય કરી શીયાનનાં ખંદરમાં જઈ લાંગર કરે છે. તે વખતે મદરાસ, કલકત્તા અને રંચુન ખાતે પોહિઆડવા નો માલ, ઉતારો, કાગળો, પારસણાં, નગદી અને ખીનો સામાન વિલાયતથી કલકત્તે જતી સ્ટીમર એ ખંદરમાં આવેછે, તેને ઓંપી અને તેમાંનો ચીન ખાતે લઈ જવાનો માલ, ઉતારો, કાગળો, પારસણાં, નગદી અને ખીનો સામાન લઈને ચીન તરફ હંકારે છે. વિલા-યત તરફની આવેલી સ્ટીમર કલકત્તા ખાતે હંકારી જાય છે; એટલુંજ નહી પણ ચીનથી મુંબઈ ખાતે આવતી સ્ટીમરમાં જપાન સેંધઈ, નીમક, કુઆઉ, સ્વગાઉ, અમાઈ, કંતાન, મકાઉ, હાંગકાંગ, શીંગાપોરં, મારીસ અને પીનાગથી સ્ટીમર સાથે રંચુન, કલકત્તા, મદરાસ, ઇંગલંડ, અને યુરોપખંડના કાગળો, પારસણાં, ઉતારો, નગદી, માલ અને ખીનો સામાન લઈ શીયાનનાં ખંદરમાં આવી લાંગર કરેછે, તે પેનાએ

૧૩૨ પેનીનમુખા એંડ ઓરીયંટલ રીમરને વીગેચન ટુંપની.

કલકતેથી પુરોષ ખાતે જતી રીમર સાથે ચીનથી આવેલા પુરોષના ધન-
ગજો, પારસણો, ઉતાડ્યો, નગદી અને ખીલો માલ સવારીત કરે છે.
એટલે કલકતેથી આવેલી રીમર પુરોષ ખાતે હંકારી જાય છે. અને
ચીનથી આવેલી રીમર મુંબઈ ખાતે હંકારી આવે છે.

એ બંદરમાં એવી રીતે રીમરોનો મેલાપ કરવાને બે માર-
દીવમ આવતાં જતાં ધણી વખતે જોડી રહેવું પડે છે, કાગલુ મતામાં
આવતાં જતાં રીમરને એક બે દિવસ વધારે લાગવાના સબબથી એવું બ-
ને છે. હાંગકાંગનાં બંદરમાં મેળ રીમરમાં મુંબઈ અને ખીલ દેશખાતેના
માલ અને ઉતાડ્યો આવ્યા હોય, તે એ બંદરથી ચીનના અમાઇ, સ્વ-
રાઉ, અને કુઆઉ એ બંદરો ખાતે મોકલવાને નાની રીમરોમાં મહાકાલી
મોકલે છે. ખીલ રીમર સાથે મેંધાઈ, નીમપુ, અને ચીનનાં ખીલ બંદરો
ખાતે કાગજો, પાગમલો, માલ, નગદી અને ઉતાડ્યો રવાનાં થાય છે. જો-
બની રીમર હાંગકાંગનાં બંદરમાં આવતી હોય તે વેળાએ એ સહેના
પાહાડની વાવરા કાઠી ઉપગના કીલામાંથી તોપનો બથકગ અવાજ
કરવામાં આવે છે. તેણે કરી ગામનાં સધળા રહેવાસીઓને ક-
રોપનો અને મુંબઈનો મેળ લઈ રીમર આવ્યાની જાણ થાય છે, એ
રીમર સાથે આવેલા ઉતાડ નગદી કીનારે આવે છે, અને તેમાંનાં
કાગજો ગતનાં અથવા દીસના પાગમાં રીમર આવ્યા પછી માર, ઇ-
કલાકે મળે છે. એવી રીતે દરખખવાડીએ રીમર આવે છે, તે વેળાએ
કેટલાક વેપારીઓ બંદર કીનારે જઈ ઉભા રહે છે. તેણે કરી એક બ-
પકાદાર મેળો બગાયલો હોય તેવો દેખાવ દીવે છે. એ મેળ રીમર
હંકારતી વખતે સર્ગાપોર, પીનાગ, મારીસ, શીલોન પુરોષ મુંબઈ
અને ખીલ દેશવડેના કાગજો, પાગમલો, નગદી, સેવમ, ખાડ, સાકર,
આથ્થે અને ખીલો માલ, ઉતાડ્યો લઈને હંકારે છે, તે દિવસે એ
સહેનાં બંદર કીનારે આવેલી એ ટુંપનીની આંશીમની બાજુમાં એક
વાવરા કાઠી ઉભી કેલી છે તે ઉપર પોતાનો વાવટો મહાકાલી રહેવાસી
ઓને મેળ રીમર હંકારવાને જાણ કરે છે.

૧૭૨ પેલીનસુતા એડ બોર્ડીયંટ્ય રટીમને વીગેશન ટ્રંપતી.

કલકતેથી પુરોષ ખાતે જતી રટીમર સાથે ચીનથી આવેલા પુરોષના પ્રા-
ગજો, પાગસલો, ઉતારાઓ, નગદી અને ખીન્જો માલ સવારીન કરે છે.
એટલે કલકતેથી આવેલી રટીમર પુરોષ ખાતે હંકારી જાય છે. અને
ચીનથી આવેલી રટીમર મુંબઈ ખાતે હંકારી આવે છે

એ કુંપનીના મેનેજર મીસ્તર “શીયર” કરીને અંગ્રેજી જર્મન અવ-
સ્થાનોએ; પણ રવભાવે ઘણો મુશ્કેલી અને બધો છે. તે એ શહેરની
અહાણ ઉપર એક ખુસનુમાં બાગમાં બંગલો બાંધી રહેલો છે, અને
ત્યાં એક વાવટા કાઠી ઉભી કરેલી છે. એ માનેજર પોતાનાં બંગલામાં
હાજર હોય તે વખતે એક વાવટો અહાણે છે. એ બગીચામાં વાવટાકાઠી
ઉભી કરેલી છે. તેનો વાવટો ઓલખવાને એવી તબીબી કરેલી છે કે સરે-
વાડામાં લાલ રંગના કાપડની એક માટી માછલીનો આકાર બના-
વેલો છે. એ વાવટો કાઠી ઉપર અહાણેલા વાવટાથી ગામના અને
સમુદ્રમાંના બારકસોનાં રહેવાસીઓને માલમ પડે છે, કે એ તામીચો અમ-
લદાર પોતાના બગીચામાં ખીરાજો છે, એવી ધારણાથી ને ગૃહસ્થને
પોતાના કામને અર્થે મળવા જવું હોયતો તેવળા એ કાઠી ઉપર ચડેલા
વાવટો નોંધને જાય છે તો માનેજરનો મેલાપ થઈ શકે છે; પણ એ
માનેજર પોતાના બગલામાંથી કામને અર્થે બાહાર ગયો હોય તો પોતાનો
વાવટો કાઠી ઉપરથી તરત ઉતારી નાખે છે. એ ઉપરથી સઘળા રહેવાસી-
ઓને ચોક્કસ માલમ પડતું હતું કે એ માનેજર પોતાના રથાનકે હોવા-
થી દુરથી જાણ થવાને વાવટો રાખેલો છે, એટલું જ નહીં પણ પોતે
કામને અર્થે બાહાર જવાનો હોય તો એક બે કલાક અગાઉથી
વાવટો ઉતારી નમાવતો હતો, તેણે કરી મળવા આવનાર ગૃહસ્થોને
નકામો ફેરો પડતો ન હતો. એ શહેરનાં માટા બાગને જમીન પરથી-
તો શું પણ બંદરમાં પડેલા બારકસોને પણ એ કુંપનીના માનેજરનો
વાવટો જણાય છે.

ચીના માછીમારોનાં બારકસો.

ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચીના માછીમારો પોતાના કુટુંબ કે બીજા સહીત
પોતાનાં બારકસોમાં રહે છે. તેઓ ખણસો, ચારસો મેલ મુખી સમુદ્રમાં ફરી

માટી માટી માછલીઓ પકડીને પોતાના ખારકસમાં સુકવી ચીનાઈ
 રાખના દેશોદેશ ખારકસોની માગૂતે વેચે છે. તેઓને-આગકીની
 જાણસો ને ગામમાંથી સસ્તી કીમતે મળી આવે તે ગામમાંથી ખા-
 રીદ કરી પાછા મોટા સમુદ્ર તરફ નિકળી જાય છે. એ ખા-
 રકસનો દેખાવ અરબસ્તાનનાં નાહાના ખારકસો નેને ગંજ કરી
 રહે છે, તેવા અથવા કચ્છનાં મોટા કોટીઆ જેવાં હોય છે. એ ખા-
 રકસોના બે રોજ ઉપર સાદડીના જુદા જુદા સડ અહડાવેલા હોય છે,
 એ ખારકસમાં પુરૂષો બચ્ચાં છોકરાં અને સ્ત્રીઓ આહુદથી અને એક
 સંપથી રહી થરીરે પુટ થયેલા હોય છે. એ ખારકસનું કામ કરવામાં
 બચ્ચાં વગરની સ્ત્રીઓ, અને બચ્ચાંવાળી સ્ત્રીઓ પોતાના નાહાના બાજ-
 કોને પોતાની ખીં ઉપર બાંધી હિંમતથી ખારકસ ખેડે છે, એટલું જ નહીં
 પણ છોકરા છોકરીઓ પણ એવું હિંમત બરેલું કામ કરવાને પછાત પ-
 ડતા નથી. કોઈ વખતે સમુદ્રમાં સ્ત્રીઓને ઉતરવું પડે છે તો પોતાના બા-
 જક સહીત એકાએક હિંમતથી ઉતરી પડે છે. ભોગ ભોગે વા, વરસાદ
 નિકળી આવ્યાથી એવી મોટાને સમુદ્રના મોજથી આવચકા ધણા ભાગે છે,
 તેણે કરી એકાએક ગફલતમાં રહેનારાઓ સમુદ્રમાં પડી જાય છે, અ-
 થવા કામને અથે કુદી પડે તો તરત પાણીમાં તરીને ખારકસ ઉપર અ-
 હડી આવે છે. એવી સ્ત્રીઓ પોતાનો અને નાજુક બાજકોના કિમતી
 જાત બાહાપુરીથી બચાવે છે. કોઈ વખતે માઠાં બાધગે મારું તોફાન
 નિકળ્યાથી ખારકસ હાથમાં નહીં આવ્યું તો પોતાનો અને બાજકોના જાત
 બરબાદ થાય છે. એવા સેંકડો ખારકસો સમુદ્રમાં ફરતા જણાય છે,
 તેમાં એક એક ખારકસોમાં એવી સ્ત્રીઓ, પાંચ, દસ, હોય છે. એ ઉ-
 પરથી સવાલ ઉઠે છે કે એક ખારકસમાં એટલી સ્ત્રીઓ ક્યાંથી આવે છે?
 તેનો જુદાસો આ જગ્યાએ અગાઉથી કરવો જરૂરનો છે, કેમકે એ ખા-
 રકસમાં એક કુટુંબનાં બેચાર પુરૂષો હોય છે, અને ચીનાઓમાં
 એવી રીત છે કે, પુરૂષો પોતાની મરજી પરમાણે ચાર, પાંચ,

સ્ત્રીઓ પછે છે. મીનાઓ મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ સાથે પગથ્યા પછી તેની ઉમરમાં દશ, વીશ બાળકોનો જન્મતો સેહેલાઈએ થાય છે, ધણું કરી એવી સ્ત્રીઓ એક વર્ષ થયાની અગાઉ ખીન્ન બાળકનો જન્મ આપી શકે છે. કોઈજ સ્ત્રી એવી જણાયછે કે તેઓને બે, ત્રણ બાળકોનો જન્મ આપેો હશે; પણ સેંકડો સ્ત્રીની આગળ પાછળ કરતાં ના હાના મોટાં પાંચ, દશ, બાળકો હોય છે; એટલુંજ નહી પણ વીશ-પચીશ બાળકનો જન્મ પોતાની આખી ઉમરમાં આપી શકે છે, એ દેશમાં વગર બાળકની સ્ત્રી ભાગ ભોગે કોઈજ ગૃહસ્થનાં કુટુંબમાં હશે. તેવી સ્ત્રીઓના લક્ષણ ઉપર વધારે શકે ઉત્પન્ન થાય છે, કે એ ગૃહસ્થની સ્ત્રી યઈ બાળકનો જન્મ આપતી નથી તેનું કારણ શું હશે? મીનાઓનો મોટો વિસ્તાર થવાનું એટલું માલમ પડે છે કે ઇશ્વર કૃત્ય થી એ દેશનાં રેહવાસીઓને બાળકની વૃદ્ધી વધારે થાય છે, અને એક એક પુરુષને ત્રણ ત્રણ, પાંચ પાંચ સ્ત્રીઓ હોવાથી એક કુટુંબનો મોડા વર્ષમાં મોટો વિસ્તાર થઈ પડે છે. સાધારણ પુરુષને લગન કરવામાં વધારે મોટો ખર્ચ થતો નથી, એટલુંજ નહી પણ એક પુરુષને બે, ત્રણ સ્ત્રી સાથે લગન કીધાથી તે સ્ત્રીઓના સંપત્તિમાં ઘટારો થયાને બદલે વધારો થાય છે. મીનાનાં કુટુંબો સંપત્તિ યઈ સઘળા સંસાર પ્રીતી ચલાવે છે, એટલુંજ નહી પણ પોતાના કુટુંબના વડા એટલે માતા, પિતા હોય તેને કુટુંબના સઘળા માણસો આધીન થઈ સંતોષથી દિવસ ગુજારે છે. એ ઉપરથી આપણે દેશ કેટલો અસંતોષી છે તેનો ઘણલો આપનાં મોટું પુરુષ થાય, પણ તેટલી લખનારની કલમ ચકિત ધગવતી નથી, તેણે કરી મોડા દાખલા અત્રે આપવા જરૂરના જણી લખ્યા છે. પહેલું તો સ્ત્રી સાથે લગન કરતાં મોટો ખર્ચ થાય છે, અને તે સ્ત્રીને સોના રૂપાના દાગીના આપવા નોઈએ તે ઉપર મોટો ખર્ચ કરવો પડે છે. એટલુંજ નહી પણ નાહાની વચના ઓકચ, ઓકચીનાં લગન કરવાની રીત અસહ્ય

હોવાને લીધે માઠી ઉમરની સ્ત્રી, પુરુષને લગન કરવાને મળી આવતી નથી. ખીજી એક સ્ત્રી સાથે લગન કરી તો તેના માટે ખગ્ગ થયાથી ખીજી સ્ત્રી સાથે લગન કરવાને બની શકતું નથી. તેમ થયાથી સંધ્યાના સપમા બગાડો થાય વળી અંગેની સ્ત્રીઓ ઉદ્યોગી નહીં હોવાથી પેદાસ કરતા વગરે ખગ્ગ થયાથી ગરીબી અવસ્થામાં આવી પડે છે. ચીનદેશની ચીત પગથાણે દુનકા વગંના સ્ત્રી પુરુષો ખેતી વાડી, અથવા બાગીચોનું કામ કરે છે, અને ચંદ્રકેતે દરજ્જાના સ્ત્રી પુરુષ હુનર અથવા કારીગરીનું કામ કરે છે, તેણે કંઈ તેઓના કુટુંબ કમીલાના બગલ પોષણને વારતે સ્ત્રીઓથી માઠી નક્ક મળે છે. એવી ચીત અંગે ન હોવાથી પુરુષ ઉપર વગરે બોલો આવી પડે છે. તીજી અંગેની સ્ત્રીઓને બાળકોનો વધારો ન હોવાથી વિચાર વધી શકતા નથી અને કોઈ બાગ્યવાન સ્ત્રીને બાળકો વગરે થયાથી તેના બગ્યાગને સારો ઉદ્યોગ નહીં હોય તો વગરે સકાર બાગવતું પડે છે. અંગેના સંધ્યા લોકો વગરે અને આક્રમીએ લાગેના છે, તેઓની સ્ત્રીઓ પોતાના બચા જોકમની અને ઘર સંભાળવાની અપરમા ગણાથી કોઈ તરફથી પુરુષને વગરે અને આક્રમીમાં મદદ કરી શકતી નથી, એટલું જ નહીં પણ તેઓ બણેલી ગણેલી ન હોવાથી આડા દેડા ખગ્ગ થયીને કમીને ખુવાર કરે છે અને કુટુંબ કમીનામાં કજીઆ કંકાચના ખીજવાથી તુકસાની કરે છે. તે દેવમાં માનવ રહેતાની કોણીએક જગ્યા મળે છે, તે જગ્યાની આજી બાજીએ મીઠા પાણીની નેહરે હોય છે, તેની ખાસે કુટુંબના ચોડા માણસો ખેતી વાડીનું કામ કરીથી આગકરી મેળવીને વગરે ઉપજ કરી શકે છે, અને કોનાક દુનરના બાજી કુટુંબને વગરે મદદ કરી શકે છે. એવી જગ્યા અંગે નહીં હોવાથી અંગેના રહેવાસીઓને રોવા લાયકેની જગ્યા મળી આવતી નથી, તેણે કરી મોટા શેરેમા બર્ષ બાંગેની જગ્યા બર્ષ રહે છે, ત્યાં જયા પછી મેઈ આક્રમી, તો કોઈ દુનર અને કોઈ પેપાગના કામમાં જાય પડી જાય છે. એવી મીતે બાગ્ય બનવાથી એક, બે જગ્યા કુટુંબમાં પેદા કરી રોયતે ઉપર સંધ્યા

અરબનો આધાર ગ્રામ્યો પડે છે, અને તેઓને પોતાનાં કૂટુંબના સંસ્થાની બિનાથી પોતાની તબીબી એબલાને ગ્રામ્યો પડે છે. એવી રીતે ચીન દેશમાં દીનું નથી. વૃદ્ધ અવસ્થામાં કૂટુંબના વડા યાવ તેઓને સ્વયં સંભાળી ટાંગ કાઢમાંથી મોકળા કરી બાકીના સ્વયં હોય. પાછળ લાગીને પોતાના આખા કૂટુંબને સુખી કરે છે. કેટલાક બધા અને લામકી ભરેલા માછીમારનાં ખારકસો ચીનાઈ સમુદ્રમાં ફરતા રહે છે તેણે કરી પરદેશી આવતા અને જતા ખારકસોમાંથી કોઈ આકૃતમાં આવી પડ્યું હોય તો તે વેળાએ એ માછીમારના ખારકસો બધા ઉપયોગી થઈ પડે છે. એ સમુદ્રમાં હિંદુસ્થાન અને સુરોપમાંડનાં સંકરો મોટા મોટા ખારકસોની આવ જવ ખારમાસ યાવ છે, તેમાં કોઈ ખારકસો માંમાં બાંધે એ સમુદ્રમાં જોખમીયું હોય તો તે વેળાએ બધા માછીમારો પોતાના ખારકસો ઝડપી લઈ આવે નુકરની પામેલા ખારકસોના માણસો અને ઉતારો અને તેઓના કીમતી માલને પોતાનાં ખારકસોમાં બાંધાકરીથી લઈ લે છે. એવી રીતે ઘણી વેળા બન્યું છે. એક વખતે સુખને વાનતે મેળ લઈ રીમર ટાંગ હાંગકાંગથી ૧૮૫૪-૫૫ ના સાલમાં તિબેટી ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચાર પાંચ દિવસ ચાલી એટલામાં એ મોટા ખારકસોને નુકરના થયું. તેણે કરી એ ખારકસોના માણસો અને ઉતારોના જન મોલને કેટલાક દિવસ સુધી મોટા જોખમમાં રહેવું પડ્યું; પછી આખરે બધી મોટો ઉતારો દોડા દોડા માણસો અને ઉતારોને ઉતારી મુક્યા હતા. પણ તેઓના રાગ બાયગે બધા માછીમારોનાં ખારકસો એ લતામાં મળ્યાથી તાલ્લાજ તે મોટામાંથી માણસો અને ઉતારોને પોતાનાં ખારકસોમાં ઉતારી લઈને રાત્રી માવજતથી હાંગકાંગનાં ખંદરમાં પોતાઓડ્યા હતા; વારતે ને બધા માછીમારોને સરકારે રાત્રે ઈલામ આપ્યું, એટલુંજ નહી પણ રીમરનાં માણસોએ અને ઉતારોએ પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એ માછીમારોને ધનામ આપ્યું હતું.

ચીનાઈ જંક.

માલ બરી ચીનાઈ ગજના દેશો દેશની નદીઓમાં અને સમુદ્રમાં
 ખારેમાંસ ફરે છે, તે ખારકસને “જંક” કહે છે. તેના દેખાવ અળાએળ
 નેવો જણાય છે. એ ખારકસનો પાછલો ભાગ ધણી ઉંચો હોય છે, ત્યાં
 ખારકસનાં સ્ત્રી અને પુરુષોને બચ્ચાં છોકરા સાથે રહેવાને તેના ઉપલા ભાગમાં
 ઝોગડા કરેલા હોય છે, અને નીચે તો સઘળો માલ ખરવાનો મોટોએક
 ઝોગડો ગળે છે. એ ખારકસનો દેખાવ આરખી માટા ખારકસ એટલે બગ-
 લાના નેવો હોય છે, એવા ચીનાઈ જંકને કોઈજ એનો સ્ત્રીમંત અથવા
 સોખીલા ધણી હોય તોજ પોતાનાં ખારકસને રંગી અને નકશીદાર બનાવી
 ખુબસુગત કરે છે; પણ ધણું કરીને તો ચીનાઈ ખારકસો સાદા દેખાવનાજ
 હોય છે. આગલો ભાગ નીચો થાય છે પણ તે તરફ લાલ રંગથી ર-
 ગીને માલુસેની આખો જોમ એહેરા ઉપર હોય છે, તેવી રીતે માટી મા-
 ટી આખો ખુબસુગત રંગથી રંગીને ખારકસનાં મુખડા ઉપર કરે છે,
 તેથી વિચીત્ર દેખાય છે. એવા ખારકસ કુકી ચાલના થાય છે, કામલું
 તેના તળીઆં સગીત અને મજબુત કરેલાં હોય છે; એટલુંજ નહીં પણ
 ધીમી ચાલના માટા ખારકસો બનાવે છે, કેમકે તોફાની સમુદ્રમાં એવા મ-
 જબુત ખારકસો માલ માટા આવકા ખમીને લાંબા દીવસ ટકી શકે છે;
 પણ માટી માટી નદીઓમાં એવી ચીતના સંગીત ખારકસો પાણીની તા-
 લુથી એકાએક ધસડાઈ જતાં નથી. તેને ચલાવવાને એકડો માલુસો
 હંમેસાં કૂટુંબ કખીલા સહીત રહેલાં હોય છે. સઘળા કૂટુંબ કખીલાનું
 રહેદાણું અને વતન એજ ખારકસ છે. એ ખારકસના રહેવાસો
 ઝોના બચ્ચાંઓના જનમ એમાંજ થાય છે, અને મરણ પણ
 એમાંજ થાય છે, તેથી કહીને એ લોકોનું હંમેસાનું રહેદાણું ખા-
 રકસ હોય એવું જણાય છે. કેટલાક ખારકસવાળાઓને વધારે મા-

ણસોની અગત્ય પડયાથી દેશો દેશ ક્રસ્તાં કોઈ ગામને કીનારેથી ખારકસ મલાવવાની માહેલી વાળા માણસોને આકરીએ રાખે છે, તે માણસોને જોરાકી આપીને પગાર પણ આપેલા પડે છે. એવા ખારકસોને બે, ત્રણ મોટા નાહાના ડોળ હોય છે. એના દરેક ડોળ ઉપર ચાર પાંચ સાદડીના સડ અહડાયે છે. એ સડોમાં નોરથી પવન ભરાયો તો ખારકસો સારી રીતે ચાલે છે; પણ પવન નહીં હોય તો મોટી દુલાકી ખારકસનાં માણસોને ખમવી પડે છે. તે વેળાએ એક બાળુએથી પચાસ સાંઠ સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ભેગા થઈ દુલેસાં ચારે છે, તોપણ ભારી વનના ખારકસો એટલા દુલેસાં મારયાં છતાં નોરથી ચાલતું હોય તેમ દીરતું નથી. એ ખારકસો ચાર, પાંચ હજાર પીકલ કરતાં પણ વધારે વજન ઉપાડી શકે હેવા મોટા હોય છે. એ ખારકસો ચીનના સધળા મુલખે મુલખ કહે છે એટલું જ નહીં પણ સધળી નદીઓને રસ્તે ચીનાઈ રાજનાં પાદશાહી માથ તખત પીકીત શહેર સુધી જાય છે, અને જાતનાં સધળા દેશો દેશમાં પણ ફરે છે.

કેટલાક ખારકસોનાં પછીઓ પોતે વેપારી હોવાથી વેપારનાં કાયદા ભરેલો માલ પોતાના ખારકસમાં ભરીને ચીનાઈ રાજનાં સધળા દેશો દેશ ફરી એક દેશનો માલ ખરીદ કરી ખીજ દેશમાં સારો ભાવ ઉપજાવી વેચે છે, અને ખીજ દેશથી ચીનાઈ માલ ખરીદ કરી તીજ દેશ વેચે છે. એવી રીતે પોતાનો વહીવટ મુખ ત્યારીથી ખારકસોમાં મુસાફરી કરી ચલાવે છે. એ વેપારીનાં ખારકસમાં સધળાં ગરીબ ખલાસીઓને નફાનો થોડો ભાગ અને જોરાકી આપી રાખે છે અને કેટલાક તો જુજ પગાર અને જોરાકી આપે છે. કેટલાક શ્રીમંત વેપારીઓના ખારકસોમાં એક મુખ ચીનને કપતાનની જગ્યાએ ખારકસનો બાગીઓ ઠરાવી રાખે છે. તેઓ નોરથી માલ ખારકસમાં ભરીને એક દેશથી ખીજ દેશ પોહાચાડે છે, તેમજ થોડો મણા કુચદો મેળવવાને પોતે વેપાર કરવાને માલ પણ ખરીદ કરે છે, તે માલ ખીજ દેશનારમાં ગયાથી વેચે છે. એવી રીતે ખા-

રેમાસ નવીન શ્રીયથી તેમાં જે જાગ ધાગ તેમાંથી જાગરનાં ચેતન નાબૂદ થતા ધનુને જાણ જાતનો નરો નાવેડો, તેનું જાગ્યું એ ઉડે જાગરને અગ્રીહ કરવાને અર્થે તે જ અગ્રીહને નાદની વડા જોડવ જે જાગીઆએ કરેલી રોયડે તેણે કરી ખોલો નરો રોયડો. (મુન) રડે અને રૂપાવળી જગ્યાએ મુખ જાગીયો રોય તેની પાનેનાદા ની રોય પાળી તેને જે રોય જા. આવેડો, એરુજ ની પલુ રેવાક જાગરીઓને પલુ જુજ જાગ કરીને નજેતા રોય છે, અને રેવાકને તે જુજ પગાર અને જોગરી આપી ગજેતા રોયડે.

સપજા જગિના માણો મન દિવસ હંમાનવાગીથી આકરી રહે અને "મૂમ્" અગ્ર ધરાની અગ્રીહ જાગરના માનેતા મનીય જાગરી અને માગેતા જોડ જગ્યાએ એના મેની જાગુ જાગ જુરમા આરી હોએ જુજ એ જોડ કાગાની ધાગી એક દાખમાં તર્હ જીન દાખમા લાકડી પકડી એકમા મગી "પગમથ"ની ભડિવને બદલે ધાગોએ અગ્ર જાગરમા મકી પડેડે, એની ગીતે જાણ સમુદ્રમાં અને તરીઓમા અને નદમા જગવાર ધઈ પડેતા જાગરો ઉપર જાગની વાગે જે ધઈ ધાગ છે. એ મુજબ ધાગોએ જગાડય થી આપણા ધાગમા તે જે ધાટ જગ્યા છે, પલુ તે સોડો પોતાના ધર્મની હીવા પગ છે "પગમથ"ની ભડિવ કરેડે.

એ જાગરો અગ્રીહ સેકરો જાગે ધમા હિ હુગવા મધે મુજબ ના અને જીન બદોમા આવતા, અને તે વેળાએ નીસોનમા આવી પીસામી સેગા એરુજ નલી પલુ અગ્રમાનમા મીનાઈ માલ પોતાના જાગરો ભરી વેચતા આવતા અને તે દેશમાંથી જીનો માન ભરી જી જા હતા. તે જાને એક દાખલો મગી આવેડે કે હંવી સને ૧૩૨૮ ના વસમા "હંજીન જાગુ" નામે એક વખણાવેલો હાજ પોતાના એકાએકી મુલાકાત કરવાને "કલિમિટ" ને મલખા મેરતા ઉપર આવેડું છે, તે મામના નંદમા આવેલા મીનાઈ જગમા બેસી ચીન

તરફ ગયો હતો. તે વેળાએ એ ચીનાઈ જંગમાં છઠ્ઠી અધારી અને ચારગો રીપાઈઓ એ બારકસની સંભાળને વારતે બારકસનાં ઘણાંએ રાખ્યા હતા. એ બારકસની આગળ આગળ એ દેવલાક કૂંડાં મુકેલાં હતાં, તેનાં લીલાનરી ઉપરથી બારકસનાં કામમાં લાવતા, તેણે કરી તાજી લીલાનરીનો ઝાગક ગળી આવતો હતો. એ ઉપરથી એટલું તે ચોકસ માલમ પડે છે કે ઉપર લખેલા મુરાદર ચીન તરફ ગયા તેની સંકટા વરસ અગાઉથી ચીન સંથે દિંદુસ્તાનનો વહીવટ હતો; પણ તે વેળાએ એ બારકસની સંભાળને વારતે રીપાઈઓ રાખેલા હતા તેથી એટલું રાખેલ થાય છે કે એ બારકસને તે વેળાએ વધારે બારતીમાં રહેવું પડતું હતું તેણે કરીને દિંદુસ્તાનની કાયેતો વહીવટ એવા બારકસનો દીન પરદીન બંધ પડ્યો હતો, અને હાલનો મહાકાવા દશ સુધી વેપારને અંચે આવડાવ્યો કરે છે.

કારગો પોટ.

એ મામનાં બંદરમાં બારે દેશવત્તા રાશ મેંકડો કારગો પોટ છે. તે પોટો માલ બરવા લાવકની હોય છે, તે બોટા બારકસે ઉપરથી માલ બરી કીનારે કાયે છે, અને કીનારેથી માલ બરી બોટા બારકસ ઉપર પોટોમાંડી આવે છે. મુનઈની પચીસ, ત્રીસ ખાંડીનેટલો બોલનો માલ બરી ચકામ એવી મોટી બેટ હોય છે. એઓટાની પોટોમાંડ દશ, પંદર કુટની અને લંબાઈ માલ્લીમ, પચાસ કુટની અને તે ઘણા રસ માલની હોય છે. તેના એક, એ ટોળ ઉપર બે. ચાર રાદડીનાં રડ મહડાયે છે, અને તે સડ મહડાવવાની મોટાવણ એવી તો એવેલી કરેલી છે કે, એક માણસ ને કરી ચકે છે. સુકાન પાસે પ્રથમ કે સ્ત્રી બેમાંથી એક માણસ બેઠું હોય, તે મરજી પરમાણે ટોળ ઉપર સડ મહડાવેલા હોય અથવા મહડાવેલા સડમાં ફર ફાર કરી ઉતારેલા હોય અથવા બીજો

સડ ચટકાવો હોય તો તે પોતાની જગ્યાએ બેઠાં બેઠાં એક હાથે મુકા-
 નનું લાકડું પકડી બીજા હાથે એક દોડું બેચેચે એટલે તેની મજબૂત
 માણે ડોળ ઉપર સડ ચટકી જાય છે અથવા ઉતરી પડે છે અને આ
 ધોળાઓ ધઈ શકે છે. એવી ગ્રેડાવણ કરવાને આડા અડાળા દારડાં બાં-
 ધી સધગો આપાઝ એક દોડા ઉપર લાવી મળેછે જ્યારે પવન નોમી
 કુંકતો હોય ત્યારે એ સડોધી બોટો ધણી ઝડપથી જાય છે, અને જ્યારે
 પવનસ્થીર હોય ત્યારે માથે બરેલી બોટને બે જણ હમેસાં મારી નોમી
 ચલાવી શકેછે એ બોટો એવી તો સગસ માલની બાધેલી હોય છે કે
 મડથી અને હલેસાથી ચલાવવાને કંઈ મુશ્કેલ પડતું નથી. એવી બોટોનાં
 તળીઆના પાટીઆ વાઝા લાકડા સાથે કળાસી બંધ જોલા હોય છે,
 તેની માણેલી તરફથી મજબૂત કળાસી બંધ બીજા પાટીઆં જડે છે, એ
 પ્રમાણે બેવડા પાટીઆથી આખી બોટ તૈયાર કરેછે, તેણે કરી એવી
 બોટોના તળીઆમાંથી સમુદ્રનું પાણી ખીનકુલ આવતું નથી. એવી
 બોટ એક કુટુંબના માણસો વેચાતી લઈ અથવા નથી બોટ કમાવી તે
 મધે કુટુંબ સહીત રહેવાને બોટની એક બાજુએ ઓગડો કરેલા હોય છે,
 તે મધે ઝસેઈ કરવાની જુદી જગ્યા કરેલી હોય છે, તેણે કરી બોટના ઉ-
 તારાંબાને અથવા બરેના માલને એ ઝસોડા મધેનો ધુમાડો લાગતો ન
 થી, એવી ધણી મગસ ગોઠવણ બોટોમાં કરેલી હોય છે. તેમાં સધળા
 માણસો સતોપથી ગહી આખો જનમાઝો આણુદમાં ગુજારેછે એ બોટ
 મા માલ ભરવાને વચમા બોટો ઓગડો કરેલા હોય છે, તેની આજુ
 બાજુએ સધળા પાટીઆ જડી લીધેલા હોયછે, અને તેની ઉપર મજ-
 બૂત પાટીઆનું ગુતક કરેલું હોયછે, અને તેની વચમાં એક ઢાકણું
 હોય છે, તે વા, વરસાદ અને તાપ પડતો હોય ત્યારે બંધ કરેછે, તેણે
 કરી માલને દરકત થતી નથી, એટલુંજ નહીં પણ માલ ધણીને એ
 બોટ વાજાની આગની ન હોવાથી બરેલા માલના ઓગડાને તાતું મા-
 ણી બેચે છે.

એની માત્ર ભરવાની ખોટાના કેટલાક બલા માણસો હોય છે; તે પોતાની ખોટમાં માત્ર ભરે છે, તે માલને નુકસાન થવા દેતા નથી; પણ કેટલાક લુચા માણસો પોતાની ખોટાના બંડારમાં માલ ભરીને તેનું ઢાંકણું ઢાંક્યાં છતાં પણ તે માંથી માલ ઉડાવી દે છે. એ ઉપરથી સવાલ ડોલે કે માલ ધણીઓની આટલી બધી એકસી છતાં બંડાર બહિષી માલ કેમ ચોરાતો હશે? તેવા સવાલ કરનારને જુજ ખુલાસો કરી આપવા નોંધ્યે, એ ખોટમાં માલ ભરવાનો મોટો ઓરો ગુને છે, તેની આજુ બાજુએ પાટીઆં જડેલાં હોય છે, તેની પાસે ખોટના ધણીઓને રહેવાની જગ્યા કરેલી છે તેમાંથી છુપું એક બારણું રાખેલું હોય છે, તે બારણું ઉઘાડીને માલ ભરેલા ઓરડામાં જઈ માલના દાગીનાં ઉખેડી તેમાંથી નેટલો નોંધ્યે તેટલો માલ કાઢાડી લઈ પાછા દાગીનાં બરાબર સીવી સાંધી તેવાર કરીને બરાબર ગોઠવી મુકે છે. એ ખોટવાળાઓને એવું કરમ કરવું હોય છે તારે તે કરી શકે છે. એ ખોટ મોટા બારકસો ઉપરથી માત્ર ઉતારી લઈને કીનારે જતાં અથવા બંદર ઉપરથી માલ ભરી મોટા બારકસ ઉપર લઈને જતાં ઝડપથી માલમાંથી ચોરી કરી લે છે. માંલ ધણી ખોટમાં ખેંસો હોય તે છતાં પણ તેને ખબર પડી શકતી નથી, કેમકે માલ ધણીતો ભરેલા માલના ઓરડાનું ઢાંકણું ચોકસાઈથી બંધ કરીને ભેંમે છે; પણ લુચા ખોટવાળા એવી રીતે માલ ધણીને છેતરે છે કે, તેને જરામણ ખખડાટ બબડાટનો સંજ્ઞાસરે માલમ પડતો નથી. સને ૧૮૫૭-૫૮ નાં શાલમાં હાંગકાંગના બંદરમાં રટીમર કલકતેથી અશીલુ ભરીને આવી હતી, તે ઉપર એક મારવાડી વેપારીનું એકજ માણસ માલ ભરવાની ખોટમાં ખેસી રટીમર ઉપર ગયો, તે રટીમરમાંથી કેટલીક અશીલુની પેટીઓ તે ખોટમાં ઉતારીને હાંગકાંગનાં બંદરમાં આવવું નોંધ્યે તેને બદલે લુચા ખોટવાળા ખીજ પાહાડના ખાંચામાં ભરેલી ખોટને લઈ ગયા, તેનું દર ડેકાણું કંઈ લાગ્યું નહીં અને પેલા મારવાડી પણ પાછો આવી શક્યો નહી. એવી રીતે લુચાઓ માણસને

મારી માત્ર હજમ કરી લય છે એ માગાડી વેપારીનું કાદી
 ઝમનું આરીનું લુચા બોટાના લઈ ગયા એવુંજ નહીં પણ તેને
 ગરીબ માગાડી આગનો પણ પનો લાગે નહીં, તે બચાગના દાતની
 ફી આવડતા થઈ દરે તે પણ જાણનામાં આવ્યું નથી. એવા લુચા
 બોટ વાળા અજાણ્યા અને ગરબલી સ્પર્દેથી મોને નોહને માગનું માત્ર
 કાવાને મુકતા નથી, પણ ખીન કેટલાક બધા માણસો છે તે
 એક કામ કરાથી દુર રહે છે. બધા બોટ વાળાઓ લુચા બોટ વાળા-
 ઓને પોતાથી દુર ગએ છે, કેમકે લુચા બોટવાળાઓ ધણી કરીને પો-
 તાની બેટા ગીતગન બજાવ નમૂ આપેના બહુ કીનારે ગએ છે.

અનેના બહુમા માત્ર ભરાના પડાકની બાધણી વખાણવા તો-
 ગનથી કેમકે તેને વાકા લાખડા રાથે એવડા પાટીઆ જડે છે, તે કરી
 તળાઆમ થી અધુરું પાણી આપે છે, અને વળતે વધારે પાણી આવ્યું
 તો માનની ખરાબી થાય છે, ને વળી એ પડાકોએ કડાપી માણી
 થકતા નથી. એ બાગ સ ભારી રજાના થય છે, તે મોટા મેટા બા-
 રડો ઉપરથી માત્ર ભરી ભારે છે. અને કીનારેથી માત્ર ભરી કાદા
 બાગસમા અડારે છે એ પડાકોએ માત્ર ભરાવાની જગ્યા ખુલી
 રહે છે એવી કે માત્ર સની વચમાંથી માત્ર ભરાવેને બે ભાગ કરેલા
 હોય છે તે ઉપર વાત્ર અથવા શુદ્ધ શુદ્ધ એવડા ગમવામાં આવતા
 નથી, એવુંજ નહીં પણ માત્ર ભરીને ધણી દેવાને માનવા નથી
 માત્ર ધણીને પોતાનો માત્ર ભરી તાતું માત્રું ગાય તે તે બની થકત
 નથી. એ બાગસમા માત્ર રણીઓને અથવા ત્રાસેઓને બેરવાની આગ્રી
 ગમવાનાથી, પણ પાત્રના ભાગ ઉપર ચોડી પાટીઆ જડી બેકેક કંઠી
 હોય છે, તે ઉપર બેમે છે, પણ તા. વગર, તરફો હોવાથી એવા બાર-
 ડસમા ઉતાર. કાપક અથવા માત્ર ધણીને રજામાં કામને અર્થ જુડ
 હોય તો હતાક થાય છે. એ બાગડને એક રાજ હોય છે તે ઉપર એક
 મોટો સડ મહડાવે છે, તેમાં નોંધી પવન બસાયો તો બારડસ વડપી

ચાલે છે, અને પવન ન હોય તો હલેસાં મારીને ચલાવે છે તો પણ ખારકસ ઝડપથી ચાલી ચકતું નથી; પણ એક દિશાએથી ખીજી દિશાએ ફેરીયાં કરી દિવસ ગુજરે છે.

ભાડાની પુલીન ખોટ.

ઉતાડ્યોને ખોટા ખારકસ ઉપર ચઢવાને અને ખારકસ ઉપરથી ઉતરી આવવાને અને સોખીલાઓને સમુદ્રમાં ફરવાને એ બંદરમાં સેંકડો પુલીન ખોટો ભાડેની મળી આવે છે. તેની લંબાઇ ત્રીસ, ચાલીસ ફુટ અને પોહોળાઈ ત્રણ, ચાર ફુટ હોય છે. એવી ખોટો સારા સોભીતા રંગથી રંગેલી હોય છે, તેનાં તળીયામાં વાંકાં લાકડાની અથવા લોખંડની પટીઓ કરીને બેવડાં પાટીઓ જડે છે; તેણે કરી સમુદ્રનું પાણી તળીએથી આવતું નથી. એ ખોટના ઉપલા ભાગ ઉપર પાટીઓ જડીને તુલક બનાવે છે, તેના ઉપર સફેદ, લીલો રંગ લગાડી ચક્રચક્રીત કરે છે, તેના પાછલા ભાગમાં નાળ્યુક સુકાન ચખેલું હોય છે, તેના પાટીઓના છેડા ઉપર ખીજી રંગીન પાટીનું અથવા પીતળના ઢાંડા કરેલા હોય છે, તેને બેઠું છેડે સોભીતી રેશમી બે દોરીઓ બાંધેલી હોય છે. એ ખોટનાં સુકાન તરફ ઉતાડ્યોને બેસવાની સોબમમાન બેઠક કરેલી હોય છે. એ બેઠક ઉપર ત્રણ બાળ્યુએ તરમ ગાદીઓ ખીજાવેલી હોય છે, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉપર કાપડની ગેલેગપદાર છતરી બાંધે છે. એ પાછલી બાળ્યુની ખીજાવેલી ગાદી ઉપર ઉતાડને બેસાડી તેના હાથમાં સુકાન ફેરવવાની બે દોરીઓ એ ખોટ વાળા આપે છે, તેણે કરી ઉતાડને જે દિશાએ ખોટ ચલાવવી હોય તે તરફની એક દોરી ખેંચે છે એટલે તે તરફ વળે છે, અને ખોટ વાળા યોગ ઉપર સડ ચઢાવે છે અથવા હાથમાં હલેસાં પકડી હલેસાં મારે છે એટલે ખોટ ચાલુ થાય છે. એ ખોટો એવી તારીફ

કરના લાવેકની ખાધેલી હોય છે કે બે, ત્રણ માણસો હસેલાં મારે છે, અથવા ડોળ ઉપર નાહાના નાહાના કાપડના સડ ચઢાવે છે તેણે કરી મળી ઝડપથી આવે છે.

એ બોટના માણસો, એક કુટુંબના, એક પુરુષ અને તેની બે, ત્રણ સ્ત્રીઓ મળી પચાતી લઈ અથવા નવી કરાવી બાડે ફેરવે છે. તેની ઉપર માંધી પોતાનું યુજનન ચલાવી સતોષથી બોટમાં જ રહે છે. એ બોટમાં છ, પંદર ઉતારો સાગી સુખાકારીથી બેસી શકે હોવી સધળી ગ્રાહક કહેલી હોય છે. કેટલાક સોબીલા પરેલીઓ પાંચ દસ મિત્રો એકઠા થઈ એવી સુખની બોટમાં બેસી જોરાકીની જાણે સાથે લઈ બ દરમા અથવા બ દરની બાહ્ય મોજ મહાન કરવાને જાય છે. તે વેળાએ આનાર પીનાર મોખીલાને ચમન યુજનવાને બની આવે છે. બારકસમાં મોજલા સોબીલાઓને વાસ્તે સધળી પરકાગી લાવેક ગ્રાહક કહેલી હોય છે.

આનગી પ્રલીન બોટ.

એ બ દર કીનારે શીખત અંગેનોએ આનગી પ્રલીન બોટ ચાલેલી હોય છે, પણ નાહાની પ્રલીન બોટને વાગતે કીનારે બોટહાલસ ખાધેલું છે, તેમાં બોટ ચઢાવી ગયે છે. માટી પ્રલીન બોટના નેવી તો અંગેનાં બ દરમાં આવતાં જતા મોટા બારકસોની બોટા ઘણી ફગવી નજરે પડે તેવી હોય છે; પણ નાહાની પ્રલીન બોટનો દાખલો આવવાને બની આવતું નથી. એ બોટમાં એક, બે માણસો બેસી શકે એવી કેટલીક તેવાં બોટા, હાલસમાં ચઢાવી રાખેલી હોય છે, તેમાંથી તેના માલિકો સંહાર સાજ તેમાં બેસી ફગા જાય છે તારે તેને હાલસમાંથી એક માણસ પામે ઉચકાવી સમુદ્રમાં ધુકાવે છે, એવી હલકી હોય છે તેની લખાઈ પચીસ ત્રીસ કુટ અને પોલોખાઈ ઘડ કે બે કુટની હોય છે.

તેનો નીચલા ભાગમાં વાંકી લાકડી અથવા પીતળની પટીનાં વાંક કરી તેને બાહારથી પાતળાં પાટીઆં કળાસી બંધ તાંબાની બારીક મેખાથી જડી લે છે, અને એ વાંકની મહિલી તરફથી ખીલ પાતળાં પાટીઆં ચુકોથી જોડે છે, અને એવીજ રીતે ત્રણ ને પાંચ એવડા પાટીઆંથી ગોળાકાર કળાસી બંધ કરે છે, કેમકે એ બોટોના સમગ્ર ભાગ પાણીમાં દબાયેલા રહે છે, માત્ર ત્રણ ચાર ઇંચ પાણીની ઉપર બોટ ખુલી દીસે છે. એક માણસને બેસવા લાયકની બોટ હોય તો તેના વચલા ભાગમાં એકજ માણસ મહિલી તરફ પગ લાંબા કરીને બેસી શકે એટલી જગ્યા ખુલી રાખે છે, અને બે માણસોને બેસવા લાયકની હોય તો આમણુ સામણુ બેસી શકે એટલી જગ્યા રાખે છે. એ બોટનાં મોંઢેક બેસી પોતાને હાથે હથેલાં મારે છે, અને પોતાની ખુસી પરમાણે બંદરમાં અને બંદરની બાહાર ફરવા લાયક છે. એવી બોટમાં બેસી ઠંડીનાં દીવસમાં કેટલાક શીમંત અંગ્રેજો બંદરમાં સહવાર, સાંજ સેંકડો કરતા જણાય છે. એવી ખુબસુરત બોટો અંગ્રેજોનાં બંદરમાં ફરતી દીસતી નથી.

બોટોની સરત.

એ બંદરમાં શીમંત અંગ્રેજોની ખાનગી પ્રલીન બોટો રાખેલી હોય છે, તે મધ્યી કેટલીક સરસ ચાલની બોટોની દરવરસે ઠંડીની રજામાં એટલે ફેબ્રુવારી, અને માર્ચ મહીનામાં સગર યુકાય છે. તે વેળાએ બંદરની ફરગત જગ્યાએ સરકારી બે ફ્રીગેટો પોતાના નામના અને સરકારી વાવડા સહકારીને બંદરમાં એકાંત જગ્યાએ જઈ એક ખીલથી અરધા મેલની વેગબાઈએ આમણુ સામણુ ઉભી રાખે છે, તે મધ્ય સરકારી અમલદારો, શીમંત અંગ્રેજો પોત પોતાની બોટોની મારફતે

આવીને સગ મુકાવના ક્રીગે ઉપર બેગા થાય. તે ક્રીગે ઉપર સ
કારી વાછત્ર આગે રોય છે તે વાનવા માટે તેનો મુસ્તર અવાજ ની
બાજો સપના શ્રીમત અગ્રેનો અને અમલદારે ખોટા ॥ બેસીને આ
વે છે અને પાછળથી ગવનના સાહેબ પોતાની બોટના બેસી રીસાવા
સહીત આવી પુગે છે, એણે સગ મુકાવવાની તૈયારી થાય છે ને
ખોટાની સગ એવી રોય છે કે, ખીજી સગારી ક્રીગે અગ્રે નૈન કુ
પડેલી રોય છે, તેની બાહારથી એ સગની બોટ ફરીતે પાછી સર
મુકાવના ક્રીગે પાસે આવે તે વેળાએ ને બોટ પ્રથમ આવી પોહોને
તે બોટ સગ છતે. એ સગ મુકાવના ક્રીગેની પાસે સેકડો અગ્રે
નોની અને ચીનાઈ ગોટી નાહાની બોટોમા ગામના રહેવાસીઓનો પ્રોટ
બાગ આવે, તેણે કરી નોવા લાયકનો દેખાવ થઈ રહે તે વેળાને
ક્રીનાગ ઉપર માણસોની આવ જાવ થયા કરે છે, અને સમુદ્રમા ખોટાની
ગોટી ૬૬ મચી રહે તે બોટોમા સેકડો માણસો બગુર બરેલા હોવાથી
નોવા લાયક મેગો દીમે છે, પણ હાગકાગના પાહાડ ઉપર જઈ નોહામે
તો એક અભાગ્યે જ નોવા દેખાવ દીમે છે એ બોટો સગ મુકાવવાને લાવે
તેમા એક માણસ અલાવી થકે એવી બોટની સગ જીવી જાય, તેવી બો
ટોને એક બાજુએ જીવી જાય. ખીજી એવી જ બોટો રોય છે, પણ તે
ને અલાવવાને બે માણસો રોય, તેની બોટની સગ જીવી જાય છે
સગ મુકાવી વખતે એક એક માણસોની બોટોની સગ મુકવી રોય તે
સધની બોટો સગમા એક એક માણસની જ સગ મુકવાને એક સરખી
ઉભી ગણે છે, અને બે માણસોની બોટોની સગ મુકવી રોય તો સધની
બોટોમા બે માણસો તરફ તરફનો પોતાક પેટુરીને બેસે, એવી સધની
બોટોની એક સગખી હાં ઉભી ગણે છે. એ બોટોમા શ્રીમત અગ્રેનો
બેસી હાથથી હલેસા મારે છે. એ સધની બોટોને સગારી ક્રીગે ને
વાવરા ચહાવેલી હોય છે તે ઉપરથી સર મુકે તે બોટોને હલેસા મા
રી ખીજી વાવરા ચહાવેલી ક્રીગે કુ ઉભી ગણે તેની બાહાર જઈ

તેનો ચકરાવો લઈ પાછી સરળ ચુકાવનાર ફીગેટ પાસે ને બોટ અગાઉ થી આવે છે, તેજ બોટ સરળ જીતેછે. એ બોટાની સરળ હંમેસાં મુકતી વખતે તેની પાછળ સરકારી નાહાની સ્ટીમર ચાલુ રાખેછે, કારણ સધળી બોટો એક બીજાથી ઝડપ ચાલ ચલાવવાને નોરથી હલેસાં મારેછે. તેણે કસી વખતે મોટા આમડો આવે તો ભાગ ચોધડીએ કોઈ બોટ ઉધી વળી જાય તો તેમાં બોલો ગૃહસ્થને તરલ સ્ટીમરના માણસો ઉપાડી મેછે. એવી રીતે એક એક માણસની બોટાની કેટલીક સરતો થાય છે અને કેટલીક સરતો બધે માણસ વાળી બોટાની મુકેછે. તે વેળાએ નોવા આવેલા ગામના રહેવાસીઓને ધણી ખુસી ઉત્પન્ન થાય છે.

ચાંચીઆ ચીના.

ચીનાઈ સમુદ્રમાં ચાંચીઆ એટલે દરીઆઈ હુટારાઓના ધણાક ખારકસો ફરે છે. એ ખારકસોનો રૂખાવ માછીમારોનાં ખારકસો નોવા હોય છે. એ ખારકસો હંમેસાં ચીનાઈ સમુદ્રમાં ટોળે ટોળાં અન્નલેયા થઈ ફરેછે. પરદેશીના આવતા જતાં ખારકસોવાળા જાણે કે ગરીબ માછીમારોનાં ખારકસો હશે, પણ તેવા ખારકસો તો ચોરીઆના હોયછે, તેમાં સેંકડો ચીના પ્રકરો હથીઆર બંધ છુપી રીતે બેસી રહેછે. સમુદ્રમાં પરદેશીનાં આવતાં જતાં ખારકસોની શોધ ગખતી ફરેછે, તેવામાં કોઈ ખારકસ નગદી અને ચાલ જરેજુ દુરથી આવતું જતું નોઈ તેની આગળ પાછળ પોતાનાં ખારકસો હંકારી એકાંત જગ્યાએ જઈને પડેછે. પરદેશી ખારકસ નજીક આવ્યું એટલે તે વખતે ગરીબ માછીમારોની રીતે અન્નલેયા થઈ પોતાનાં ખારકસો ધોમી ચાલે ચલાવે છે, તે વેળાએ પરદેશી ખારકસનો ઉપરી સાવચેત અને પોતાની પાસે મજબુત લડાઈ કરવાનો સધજો સામાન હોય તો તેની સામે લડવાની તૈયારી

રાખે ને વળી પોતાના હાથ નીચેના માણસોને લડાયક હોય તો તે હુડાર
 આવું કંઈ વળતું નથી, એટલું જ નહીં પણ ખારકસ ઝડપ ચાલતું અને
 તેનો ઉપરી હુટ કરવાના વાવટાની નીચાણીઓ જાણે તો હાથ તે પોતાના
 ખારકસનો ખચાવ કરવાને તેનાથી બની આવે છે; પણ આગણ્યો કપતાવ
 હોય તો તે હુડાર ચાંચીઆઓનો ઝીકાર થઈ પડે છે. ચાંચીઆઓના ખા
 રકસોનો કાફલો આવેલો જોઈ પરદેશી ખારકસનો ઉપરી હુડીઆર હોય
 તો ચોરીઆના વાવટાની નીચાણીઓ ઝોળખી પોતાનો ખચાવ કરવાને
 સાર પોતાના ખારકસ ઉપરથી ઘરગોળો બરી તો પો છેડે છે, તે ઉપરથી
 ચાંચીઆઓની ખાતરી ધાય છે કે આપણે પરદેશી ખારકસ ઉપર ફાવી
 ચકવાના નથી, વાસ્તે પોતાના ખારકસો માછી મારેના ખારકસોની માલ
 પ્રમાણે સામાસામી જળ પકડી ખારકસો વીખચાઇ જાય છે. પરદેશી
 ખારકસ ઝડપ ચાલતું ન હોય અને તેનો ઉપરી સાવચેત ન હોય તો
 ચોરીઆના ખારકસો આસતે આસતે પરદેશી ખારકસની આસ પાસ
 ચાલતાં ચાલતાં નજીક આવી ગુસ્ત તેને મેચી તે ઉપર હુડીઆર ખંપ
 હુડાર માણસો ચઢી જાય છે તેવાજ પેહેલવેહેલા પરદેશી ખારકસ મો
 હેલા સઘળા માણસોને સોધી મોધીને કતલ કરતા હુટે છે, પછી પરદેશી
 ખારકસ માલ મુખાં ચાંચીઆઓ ચલાવી પોતાનાં ગામનાં કોઈ ચાહાડ
 ના ખુલ્લામાં લઈ જઈ માલ અને નગદી ખાલી કરી ખારકસ બાગી
 નાખે છે અથવા સળગાવી ર છે.

લખનાર મુસાફર ઉપર યુજવેલી આશ્રત.

હાંકાંગિનું ખંદર વેપારનું માર્ગ મધ્યક હાલમાં ચલેલું છે; પણ જે
 ખંદેરી આપણે માલ સારેમાલે વેચવાને અને ચરનાઈ માલ કીશવતે

પ્રીદ કરવાને અને ખીજ વેપારના કામસાર કંતાન અને મકાઉમાંહર વખત જ્યુ પડે, વાસ્તે એ બંદરે ખાતે દરરોજ અડપથી ચાલનારી સ્ટીમરને નેવાનું થાય છે. એ સ્ટીમર એક કલાકમાં બંદર કે વીથ મેલ જાય એવી હોય છે. એવી નાહાની સ્ટીમરે અમેરીકાથી ખનીને આવે છે, તેમાં પરદેશીઓને ખેસવાની સારી ગોઠવણ કરેલી હોય છે; પણ તેમાં ચીનાઓને વાસ્તે એક બંધીઆર ઓરડો રાખે છે, કારણકે લુચા ચીનાઓએ અગાઉ એવી સ્ટીમરે ઉપર ઘણી વખત દગલખાણ કરેલી છે, માટે બંધી આર ઓરડો રાખવો પડે છે. એ સ્ટીમર દરરોજ આવ જાય કરે છે; પણ કોઈ વખતે ખારકસને અથવા સાંચાને હરકત થાય છે, તથા તેની મરામત કરવી પડે છે, તે વેલાયે વેપારનાં અગત્યનાં કામને વાસ્તે એકા એક જ્યુ હોય તે એવી નેમેલી સ્ટીમરે મળી આવતી નથી. ખીજ નાહાની નાહાની સ્ટીમરે જે ત્રણ હાંગકાંગથી માલ ભરી કંતાન અને મકાઉ જાય છે, અને ત્યાંથી પાછી આવે છે ત્યારે કંતાન અને મકાઉથી માલ ભરી હાંગકાંગમાં લાવે છે. એ સ્ટીમરે નાહાની અને ટુંકી ચાલની હોય છે, તેથી પરદેશીઓ ઉનારે દાખલ તેમાં જતા આવતા નથી. પણ અગત્યનાં કામને વાસ્તે કોઈ વેળાયે પરદેશીઓને ઉપલા બંદરે ખાતે જ્યુ પડે તો પોતાનો જાન જોખમમાં નાખવો એવું ધારે છે. એ ટુંકી ચાલની સ્ટીમરમાં એક સ્ટીમરનું નામ “યારનપ્રીન્સ”, હુ. એ સ્ટીમર ઇસવી સન ૧૮૬૨ ના મે મહીનાની છઠી તારીખે હાંગકાંગનાં બંદરમાંથી મકાઉ જવાને નિકળી, તે વખતે તેમાં કેટલાક વેપારીઓએ આસરે આશીલુની ઝોંપી પેટી, ૨, અને ખીજો પરચુરણ માલ અને નગડીના ખાકસો એવી ચીતનો માલ અડાવ્યો હતો. તે દિવસે દેવબાગે લખનારને પોતાના ઉપરીના હુકમ મકાઉ જવાને દય કલાકને અમલ થયો, કે તમારે સ્ટીમર “યારનપ્રીન્સમાં” જ્યુ. એ હુકમ લખનારે ગુરત માન્ય કરી મુકામ ઉપર આવી થોડાક આસકી પેચાકીના સામાન પોતાના ચીના સાકર સાથે સ્ટીમર ઉપર જાકલાવ્યો. તે ગુરત પાછો આવી કે-રેવા લાગ્યો કે આજે મકાઉ તમારે જ્યુ લાયક નથી. લખનારે તે

ખામ આકરને પૃથ્થું કે કેમ એ સ્તીમરમાં જવાને શું દરકત છે? તેનો જવાબ તે ચીના આકરે ખાતરી ભરેલો આપ્યો નહીં. ચીનાઓના નીતિના અધોમાં એવું લખેલું છે કે આપણા જન ભાષ્યોનો ખયાવ નેટલો ધાય તેટલો કરવો; પણ પરદેશીઓનો કરવો નહીં, એવી રીત હોવાથી તેના ખુલાસો ચીના આકરે કીધો નહીં, તેનું કારણ એ છે કે તેના અધોમાં એવી વાતો લખેલી છે તે સખખથી કીધો નહીં; પણ સ્તીમરમાં મહોલા ચોતીઆઓને નોઈ ખાતરી કીધી હતી તેણે કરી એ જન ખયાવનાર આકરે લખનારને નહીં જવાની ચેતવણી આપી હતી; પણ સખજો, ખુલાસાનો જવાબ કીધો નહીં, તેથી મેં ચીના આકરને એવો જવાબ આપ્યો કે માહારા ઉપરીના હુકમ પરમાણે મારે આ વેળાએ જવું નોઈએ. લખનાર આસરે અગ્યા કલાકને અમલે સ્તીમર ઉપર ગયો. તે વેળાએ સ્તીમર હાવાનો વખત થયેલો હતો. કેપીનમાં જઈને નોઈ તો એક યાદુદી હાઈમ નામનો વેપારી, અંગ્રેજ સ્ત્રી, ક્રાન્સ સરકારનો લસકરી સરજન અને લખનાર મુસાફર એટલા જણ પેહેલા વર્ગની પાસેજ આપી મહોલા હતા. બે ત્રણ પરદેશી વેપારીના રમોઈ કરનાર આકર અને કેટલાક ચીના ઉતાર્યો; પણ ખીજ વર્ગમાં મહોલા હતા, તે મધે કેટલાક ચાંચીઆ ચીનાઓ હયાઆરો સંગાડી બેઠા હતા, તેની કોઈને ખબર હતી નહીં. ચાંચીઆઓનો અને ચીનાઓનો પેહેવેશ એક સરખો હોય છે, તેથી તેઓ ઝોળખાતા નથી, માટે સ્તીમરનાં અમલદારે કાઢી ચોકસી કરી નહીં કેમકે ચાંચીઆઓ ત્રણ આઠ દિવસ મુધી લાગ લગત સ્તીમર ઉપર આવ જન કરતા હતા, તેણે કરી ખારકમનાં અમલદારોને વધારે વિસવાસ એવો ઉતાર્યો ઉપર બેઠો હતો અને વરી એ સ્તીમરમાં ચીનાઓને વારતે ખંધીઆર ઝોરડો પણ નહીં તેથી ખીજ ઉતાર્યોની માફક છુટથી બેઠા. ચાંચીઆઓએ સ્તીમરમાં ત્રણ ચાર દિવસ અગાઉથી શું શું માલ અને નગદી કેટલી મહોલી છે તે વખાસને માટે આવતા હતા. એટલો માલ અને નગદી એવી સ્તીમરમાં કોઈપણ વખતે મહોલી ન હતી પણ એજ વખતે બે ત્રણ લાખ રૂપીઆનો માલ અને નગદી મહોલી હતી.

એ ખારકસંઘીમી ચાલતું હોવાથી પરદેશીઓ ઘણાં ઉતાર ઘાખ-
લ એ ખારકસમાં જતા આવતા ન હતા, પણ અગત્યનાં કામને અર્થે
યોગ્ય ઉતારોએને જવા આવવાની ફરજ પડતી. એ સ્ટીમર તે દિવસે
દીસના અગ્નીઆર કલાકને અમલે હાંગકાંગનાં બંદરમાંથી નિકળિને પા-
હોની વચમાં ચાલવા લાગી તે ખાર કે એકનો અમલ યથો હતો
તેવામાં ચીનાઓએ અણુ કે કપતાન અને ખીજ માણસો ખપોરનું
ખાનું ખાવા બેસ્યે, તે વેળાએ આપણું કામ બજવશું; પણ કપતાનના
એક મધુગુ ચીના આકરે કપતાનને ચેતવણી આપી, વારતે કપતાન ખ-
પોરનું ખાનું ખાવા ખોડા નહીં, અને ખારકસ જોરથી ચલાવવાની ત-
જવીજ કરવા લાગ્યો, તેણે કરી બકીમાં અગનીનું જોર વધારે યથા-
થી તેની બાજુનાં પાટીઆં સળગી ઉઠ્યાં, તેની તરત ખબર પડ્યાથી
બુજવી નાખ્યાં, તેવારે એ વાગેલા હતા. એ ચાંચીઆઓને માલ
બરવાનાં મોટા ઓરડામાં બેસાડી બંદોબસ્ત રાખ્યો ન હતો તેથી પેલા
દરીઆઈ ભુટારાઓ ચીના ઉતારોમાંથી જુદા પડી હાથમાં ઉઘાડા હ-
થીઆરો લઈ એકાએક અબાણુ પણે યુપયુપ પચીસ, તીસ જણુ નિક-
ળી પડ્યા હતા. તે વેળાએ પ્રથમ ખારકસની નાજ તરફ કેટલાક દોડી
ગયા ત્યાં ત્રણ ચાર મલાઈ ખલાસીઓને તથા મકાઉનો રહેવાસી
પોંટુંગીજ એ ખારકસમાં માલમ હતો તેને તુરત કાપી નાખ્યા. અને ખી-
જ કેટલાક ચાંચીઆ સુકાન તરફ દોડી જઈ તેઓએ કેટલાક સ્ટીમરનાં
માણસોને ધાવેલ કીધા હતા. તે વખતે લખનાર મુસાફર સુકાન આ-
ગળ તુતક ઉપર અબાણુ પણે ફરતો હતો એટલામાં એક બાજુએથી
એક એ ચીના હાથમાં તરવારના કોયતા લઈને આવી લખનારના માથા
ઉપર ધા કર્યો. તે વખતે લખનારે દેવયોગથી ડાખો હાથ આડો કી-
ધો, તેણે કરી એ હાથનો એક અંગુઠો કપાઈ ગયો. ચારનાર દૃષ્ટ ચીનાએ
લખનારનું માથુ કાપવાનો બીઆર કીધો હતો પણે દયાલુ “પરગેયર”
લખનારનો બચાવ કરનાર હતો, તેથી એક ડાખો હાથનો અંગુઠો ગયો.

એ તા લાગતાજ લખનાર રદીમગના ગુનના પાટીઆ ઉપર પડ્યો એ
 દનામા જે રી અવાજ થયો કે ઉક અને નાદામ, આના એકાએક આ
 થી પડેલા સંકટમાંથી બચનાનો એક પણ ઉપાય હતો નહી, પણ ધી-
 ગ્ગ ગળી કેનીન બણી ઘડી ગયો અને તેમા બગઇ ખેસુ કે બનાવ
 થાય. એલામા ભુગગઓની નાનવગ એવે પાસતોલમા ગેળી બરી
 રદીમગના માણસો અને ઠનારોએ મારવા મંડા તેમાની એક ગાળ
 માહત્ત ઉપર નાડીને મારી પણ ઈચ્છા કૃપાથી તે ગોળી ડગડીને માહ
 રી બાણુ આગળથી પસાર થઇને તે કેનીનના પાટીઆને લાગી તે
 ઠલે લખનાર પણ કેનીન તરફ જઈ પોતોચ્ચો, અને નોણે છ
 તો કેનીનના બાગણા બધ લા. એ કેનીનમા પ્રતાન, શાદુધી
 વપારી, કેચ લગગનો સગજન, રેનીચ ગામની રેનારી દડી, એ
 સર્વજા કેનીનની અદર એમી બદુકોમા ઘડ ગોળી ભગના લા
 લખનારને કેની. ઉપર ગયાથી પણ બચાન ડગડાની જગ્યા મળી
 નહી અને કેનીનના બાગણા પણ કોઇએ ઉપાડવા નહી. લખનારની
 પાગળ દથીઆગળ ન લુગગઓ પીચ્છોલના બાર કમા ઘડતા હતા, તે
 લાગા કેનીનના બાગણા આગળ લખનારને ખીનો એક જખન જમણી
 બાણુના બના ઉપર થયો હતો, પણ તે દિવસે ડડીની ઇસમના માર
 પાચ નડા જાડા કપડા પેહચા લા, તેણે કર્ગને સરીગને જુન જખમ
 લાગે એ જખમ લાગ્યાથી લખનાર ઘણે ગભગટમા પડ્યો
 અને કોઇ રીતે પોતાનો બચાન થાય એવો ઉપાય ન ગણાથી ગુનક ઉ
 પથી હાનના ઓગડામા કૂદી પડ્યો અને નોહ છુ તો એક બાણુએ
 બાવનગમા પાણીની બારું થનાને મોટી બહી સળગેલી અને બીજી બા-
 ણુએ રદીમગ સલાવવાના આડા અડા અડવા અને લાટ નોચી ફ-
 ગતી હતી, તેમાંથી લખનારને ઈચરે બચાવ્યો હતો. દવ ૧૬૨ ડુ ૮૦
 થી ડુ ૧૦ પડ્યો, તે વખતે કોઇએ ત્રીની લીધી હોય એક માદમ પણ એ
 વગાએ નો એક બદુટ આગળ પાગળ જઈ પડતે તો એક તરફ મળગેલી

ભટ્ટીમાં પડી બળીભૂત અને ખીજી તરફ પડતે તો ફરતાં ચક્રમાં કમ-
ગાઈ જાય; પણ જેને સર્વ ચક્રિતમાન દયાળુ ઈશ્વર બચાવનાર છે તે
તે મહા સંકટમાંથી પણ બચે છે. અસલના વખતમાં મહા પુરુષોએ
પદ નોડેલું છે તે આ વેળાએ યાદ આવે છે કે “જેને રામ રાખે તેને
કોણ મારી શકે.” કેટલાએક લુટારાઓએ લખનારને મારવાની ધણી ત-
જવીજ કરી; પણ દયાળુ ઈશ્વર બચાવ કરનાર હતો તેથી બચાવ થયો.
એવી રીતનાં પદ નોડનારને ધન્ય છે.

લુટારાઓએ સ્ટીમરના કેટલાક માણસોને ધાવલ કર્યા અને કેટ-
લાકને કાપી નાખ્યા. સુકાનીને મારી નાખી સુકાન પોતે પકડી બેઠા હતા.
લુટારાઓની સાથે લઢી તેઓના હાથમાંથી સુકાન મુકાવી દેતા હતા;
પણ માંચીઆઓનું જોર વધારે હોવાથી પણ ચાર સુકાનીઓને મારી
સુકાન પોતાના હાથમાં લેતા અને સ્ટીમરને પાહાડના ખાંચાઓમાં
લઈ જવાની ધણી બુકિત કરતા હતા, કેમકે લુટારાઓના કેટલાક ખારકસે
પાહાડના ખાંચાઓમાં આવેલા હતાં, તેની નજીક સ્ટીમરને લઈ જ-
વાને તેનું સુકાન પોતાના હાથમાં રાખ્યું હતું; પણ એ સ્ટીમરનો કપ-
તાન હારીસન ચીનાઓની રીતથી ઘણો વાકેફ થયેલો હતો, અને લુટારા-
ઓનાં વાવટાની નીચાનીની પુરતી માહિતગારી ધરાવતો હતો, વારતે પોતે
લડાઈ કરતાં કરતાં પણ સુકાનની અને સ્ટીમરની ચાલ તપાસી નોતો
હતો, કે સ્ટીમર કેણીમર ચાલે છે તે નોંધ સુકાની તરફ નજર કરતાં
જોગજી કાઢાડતો કે સ્ટીમરના સુકાનીની જગ્યાએ લુટારો માણસ બેઠેલો છે
તે ઉપરથી તેની ખાતરી થતી હતી કે મકાઉ જાના રસ્તાને બદલે સ્ટીમર
આડે રસ્તે જાય છે એવું જાણવામાં આવતું ત્યારે તરત સુકાનીને ગોલી
મારી જમીનદોસ્ત કરતો હતો, અને સ્ટીમરનાં માહિતગાર માણસના
હાથમાં સુકાન આપતો હતો, ત્યારે ચોરીઆઓ તેને મારી સુકાન પો-
તાના સ્વાધીનમાં લેતા, એ પરમાણુ થવાથી કેટલાક ચોરીઆઓનો અને
કેટલાક આગળોટના સુકાનીઓનો અંત આવ્યાથી આખરે કપતાને સુ-

કાન પકડીને ખાંદાદુરીથી ઝોગીઆઓ સાથે લડાઈ કરી હતી. જે કપતાને ચીનાઈ નેટુદ્ર મધે બારકસોની મારફતે એટલી તો મારેલમરી મેળવી હતી અને તે ચીના વેપારીઓની, ચીના બોટવાળાની, માછીમારોની અને ચીનાઈ ચાંચીઆઓની સમગ્રી રીતભાત બાંધતો હતો અને વર્ષે તે સાથે ચીનાઈ ભાષામાં પણ પ્રવિણ હતો.

કપતાન અને ફ્રેંચ સરકારના લશ્કરનો સંગઠન એ જે ગૃહસ્થોએ ખાંદાદુરીથી ચાંચીઆઓ સાથે લડાઈ કરવાને સંધના હુકમો આપે તૈયાર કરીને પછી કેપીનનાં બાગલા ઉધારી કેપીન બાહાર આવી તેઓ સાથે મેટ્રણ કલાક ખાંદાદુરીથી લડાઈ કરી. કપતાન અને સરજન બંદુકમાં દારૂ ગોળી ભરી બુટારોએ સોધીસોધીને મારતા એક તરફ ભારી લડાઈ ચાલી રહી હતી અને ખીજી તરફ સ્ટીમરનું ઈજીન નોંચી ચાલતુ હતું. કપતાન અને ફ્રેંચ સરજન બંદુક મારવાની નેન ધણી સંગસ બાંધતા, તેણે કરી એક પણ બંદુકની ગોળી બુટારોએ લાગ્યા વના રહેતી નહતી. આચીઆઓ ધણુ કદાચર હોવાથી ગોળી લાગતી તો પણ તેની દરકાર નકરતા પાછા સ્ટીમરનાં તુલક ઉપરથી ઉડીને સામ થતા. અંકેક ચાંચીઆને ત્રણ ચાર ગોળીઓ લાગતી તોપણ તેઓ મરતા ન હતાં તેઓમાંનો કોઈ મરેલો તેઓના નોવારમાં આવતો તેને ઘુસા ઉચકીને હાથમાં નાખી દેતા કેમકે તેને કોઈ, એજખી શંકે નહી. કપતાન અને સરજન એઓને આસપાસના ખીજા માણસો બંદુકો ગોળીથી ભરી તૈયાર કરી આપતા. બંદુકો ભરી આપવાના કામ ઉપર ત્રણ માર બાંધી લાગેલા હતા, તે ધણી ઝડપથી પોતાનું કામ બજાવતા હતાં તેથી તેઓને સાબાસી આપવી ધોર છે. એ સ્ટીમરના ઈજીન ચલાવનાર માણસો મુશ્કેલીમાં હતા તેમાંથી ત્રણ ચાર જણના હાથમાં તરવાર આપીને ને, માણસો બંદુકો ભરી આપતા હતા તેની ખાસે કપતાને ઉભા રાખ્યા કારણકે તે જોએ કોઈપણ ચાંચીઓ આવે તેને તમન ન થાય કરે. એવી રીતે ખુનરેજી ભરેલી લડાઈ જે ત્રણ કલાક ચાલી ચા

લી; પછી કંતાનથી બારકસોને આવવાનો રસ્તો જોવામાં આવ્યો અને કંતાનથી એ રસ્તે આવતી સ્ટીમરનો ધુમાડો હુટાયોના જોવામાં આવ્યો એટલે હુટારા ચીનાઓએ અમુદ્રમાં નખાવી દીધું; અને તેઓ તરતા તરતા નાસી જતા હતા તે માંહેના ડેટલાકોને કપતાને અને ખીજ માણસોએ તરવારથી કાપી નાખ્યા અને ચાર જણાને જીવતા પકડીને મજબૂત બાંધી રાખ્યા. એ ખુની હુટારાઓ શરીરે ઘણા જોરાવર અને તે વખતે તેઓની આંખો એવી તો ખુનમાં આવેલી હતી કે જોનારાઓના હાંજ નરમ થઈ ગયા હતા. એ પકડાયેલા હુટારા ચીનાઓના શરીર તપાસી જોયાં તો એકેકના શરીરમાં બધે ત્રણ ત્રણ ગોળીઓ ધુસી ગયેલી હતી; તોપણ તેઓની ખાતરમાં કંઈજ ન હતું. એજ દાંહાડે સાંજના સાંડા પાંચ કલાકને અમલે સ્ટીમરે મકાઉના પાછલા બંદરમાં જઈ લાં-ગર કર્યું હતું, તે વેળાએ જો દુઃખદાયક દેખાવ લખનારે જોયો તેવો દુઃખદાયક વખત માયાજી ધરે દુઃખીથી લખનારની હયાતી મુઠી દેખાડે નહી, એવી સર્વ શક્તિમાનની આગલ પ્રાર્થના છે.

એ સ્ટીમરના માણસો મધેથી મલાઇ, પોર્ટુગીઝ માલમ, અને ખીજ માણસો માઠા બનાવથી મરણ પામેલા અને ધાયેલ થયેલા હતા તેઓના શરીરમાંથી લોહીની ધારાઓ ચાલી રહી હતી, તેણે કરીને સ્ટીમરનું તુલક લોહીથી ગરકાવ થઈ ગયેલું હતું, એટલુંજ નહી પણ એ સ્ટીમરનો પોર્ટુગીઝ માલમના મરણની ખંજર સ્ટીમરે મકાઉ પોર્ટોમાંના તેના કુટુંબ કમીલાને યતાંજ તેઓ શ્રેષ્ઠ આગળોટ ઉપર દોડી આવ્યાં ને માલમને મરણ પામેલા જોઈ અત્યંત વિલાપ અને માહાતમ પ્રરમી કરવા લાગ્યાં; પણ એ વિલાપ લખવાને લખનાર મુસાફરની કલમ ચાલી શકતી નથી કેમકે મરણ પામેલા માલમની માતા ઘણીજ વૃદ્ધ અવસ્થાની હતી તે પોતાના પુત્રનું દુઃખદાયક રીતે મરણ થયાથી અને મરણ પામેલા પુત્રને જોવાથી ઘણીજ વિલાપ કરવા લાગી તેણે કરીને તેની આસપાસના સર્વ માણસોના દીવમાં તે વિલાપ બેઠાઈને ગદગદીત થઈ ગયા. પછી

આગમોગ્રાથી સવ જગા હાથ અને અરુઓમ કગલા ડાઘને કોનરે લગ્યા હતા. એ આગબોટ મ ડિયી મે મલીનાની સાતમી તારીખ હાથકામ આવવાને પાછી ફરી તેમજ પેના પડકારના નાગ દુધ માચી આગ્યોને લીરા એ તારીખે સાજના હાથકામને ત્રીનારે સેરે જુદા તરી સનામત પોટોતા અને આગ દુધ આગ્યોઆગ્યોને પોલીમને રવાનીત કગલા આગેની કાગેમા ગુનેગારોનો ઇનસાફ થાવ કે તેવીજ રીતે હાથકામ મળેની કાગેમા એ આગ ગુનેગારોનો ઇનસાફ થયો અને તેઓ ગુનેગાર કગાથી તે આરોને ફાસી દીરા.

એ રીમગ ધણી ધીમી ચાલની હતી, પણ તેનો કપતાન ધણે હુ-સીઆગ અને અથગ હોનાથી ગટીમરનો, માલનો, નગદીનો, આકાનો, અને ઉપરઓનો બગાથ થયો હતો. કપતાનને મદદ કરનાર ક્રેચ સગ કાગના લસકર ખાતાનો સરજન તો ધણો ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો એ સગજન ગોળીનો માગનાર એવો તો બાહાધુર હતો કે તેની તારીખ ધર્મ થઈત નથી. એ ક્રેચ સગજનના નામ નિશ્ચે લખનારે પાઠગથી તજવી જ કરી હતી પણ તેનું નામ મળ્યું નહી, એટલું જ માલમ પડ્યું કે આ બા ગુરોપમા ક્રેચ લોમે ગોળોની નેમ ધણી સગસ જાણે છે. માચી આગ્યો સામે આગી બાહાદુરીથી લડનાર કપતાન તથા ક્રેચ સગજ એઓને ગટીમરના ગણીઓએ, માલ ગણીઓએ, વેપારીઓએ, અને મે ગકારે ઇનામના બદલામાં સાચી રીતે સાબાસી આપવાને સુકધા નહી પોગટ્ટીએ માનમર્નું કદાચ મળીજ આવરતામાં હોનાથી તેનું બગલું પો પણ કગનાનું મગલું થયાથી તેઓને મટે જુજ ગકમનું ફડ અરેન દેશી વેપારીઓની આગેનાનીથી થડ હતુ

એ ખુન રેજ બરેલી લડાઇ એકાએક થવાથી અને લુગરની ધાતકી ચાલ નજરે જોનાથી બાહાદુર કપતાન, ગુરોપીયન સ્ત્રી, માલુ રી વેપારી અને જાપનાર મુસાફર એ નજી મળીના સુરી ને હાથ થઇ પડ્યા હતા લખનાર મુસાફરને ગત દિવસ અને નીકામાં ગટીમરમાં થયેલી અરેજ

જોરેલી લદાઈ શીવાય ખીજી કંઈ દેખાતું ન હતું. મારી નજર આગળ એવું થતું હતું કે ચાંચીઆ ચીનાઓ દોડી આવી હતી- આરોથી કતલ કરી નાખે છે, અને જખમો કરે છે તે જાણે લાગતા હોય તેવી ઝંખના થતી હતી. એવો ખીજામણો દેખાવ બે ત્રણ મહીના સુધી રહ્યો. પછી આસતે આસતે વેપારનાં કામમાં ચીત લાગ્યાથી બુલ-વણી થતી ગઈ. ક્રેંચ લસકરનાં સરજન વિશે ચોક્કસ સમાચાર મળ્યા ન હતા, તેણે કરી ધારવામાં આવે છે કે ચીનાઈ રાજની હદમાં ક્રેંચ સરકારનાં ગામ છે, તે તરફ ગયો હશે.

રાજ દરબારી બાબત.

ઈસ્વી સનની આઠમી સદીમાં ક્રીસ્તીયન ધર્મના ઉપાધ્યા ચીનાઈ પેહેરવેસથી ચીનાઈ રાજમાં ગયા હતા. તેઓએ ચીનાઈ રાજનાં ગામોગામની માફેલી મેજવવાને ચીનાઓની રીતે લાંબી ચોટલી, અને બુજશગીને વારતે લાંબી દાઢાડી, હાથના આંગળાઓના નખ મોટા મોટા વધારતા હતા. એટલુંજ નહીં પણ ખાવા પીવાનો ખોગક ચીનાઓની રીતે અને તેઓની સાથે મેશી હાથમાં બે લાકડી પકડી ખાતા હતા, અને જોડા પણ ચીનાઓની રીતે પેહેરતા ને વળી તે સાથે ચીનાઓની સઘળી ભાષા શિખેલા હતા. એવી રીતે કેટલાક વરસ શુભચ્યા પછી તેઓએ આખાં યુરોપ ખંડમાં ચીનાઈ રાજની માફેતગારી કરી. ઈસ્વી સનની આઠમી સદીમાં ચીનની સરકારને એ ક્રીસ્તીયનો અને ખીજા પરદેશી-ઓ વિશે શક ઉત્પન્ન થયાથી ચીનની સરકારે પોતાના દેશોદ્યના અમ-લદારને શુભ હુકમ કીધો કે સઘળા પરદેશીઓને કતલ કરવા. એ ઉપરથી જોને દેશમાં વેચ બદલીને છુપી રીતે પરદેશી રહેતા હતા, તેઓને કતલ કરી નાખ્યા. ચીનની સરકારના ધાતકી હુકમના જોરથી એક લાખ ને

મીથ હજારમાં નિરઅપગમી પગદેવીઓની કતન થઈ તેમા કેનાક ફીલ્મી
 યન ધર્મના ઉપાધ્યા હતા અને કેનાક તે બધ કાગ બનાવમાથી છટકીને
 છુપો રીતે પોતાના દેડ તરફ નિકળી ગયા. ત્યાં પછી એ કો વગર પુરી
 ચીમા જવાનુ બધ પડ્યુ હતુ, પણ કેનાક હૌમિતવાન પરેડીએ જાન
 છુરીરીતે ચીનમા દાખન થઈ વેપાર ચાલુ કર્યો હતો અને તે જ જા
 ઓનો અને ઉપજતી જુલોસોનો સોદ કરવા લાગ્યા એ હૌમિતવાન ધ
 સાફરે વેપારમા અને શોધ કરવામા આગતે આસ્તે ક્રમે મેળવતા હતા
 તેની તનારીઓ લખી મોકલતા હતા, તેથી આખા પુરોપખડના સોંધ
 જાણીતા થતા હતા.

ઈસવી સનની મોળમી મદીમા ડચ લોકોએ એક ઇસ્ટ ઇન્ડીઆનાની
 મોટી કુપની ઉભી કરી તેની એક શાખા મનામામા સ્થાપી. એ કુપનીની
 શાખા ચીનમાથી ચાએ અને રેલમ ખરીદ કરી પુરોપખડના રેલોલ
 મોકલાવતી હતી, તે વખતે ઇંગલડમા એ કુપની અનેખીલ વેપારીઓના
 બારકમોની માગફને પણ થોડી થાડી ચાએ અને રેલમ જવા લાગ્યુ હતુ
 પણ તેનીખાશીયત વિરોધનાં અબલણુ હતુ ઇસવી સન ૧૬૬૦ ના
 સાતમા ઇંગ્લંડની ચરકારે માગમા એક કલમ એવી દાખન કરાવી કે
 કારી હાઉસમા ચાએ વેચનાગઓ પામથી દર વ્યાપને આઠ પેસની
 જકાત લેતી, એવે ગાકણે તાડ અર્લીંગ્ટન નામના લુખાએ હાનડ
 દેશમા આવેલી ચીનાઈ ચાએ મધથી થોડીક ચાએ 'તેથી ખરીદ
 કરી લડનમા લાવીને વેચવા કાહાડી, તે ઝડપથી "સાઠ રૂબીનો મલ
 માઈ મઈ હતી" તેણે કરી તે લાડને મોટો નફો થયો હતા એ
 સમાખા એ શેરમા પ્રસીધ થયાથી મોટા આવ દરેકરોએ ચાએ નગા
 વનાની તજવીજ કરી હતી તેઓએ ડચ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કુપનો
 "ના બોનટામ" ખાતેની કાકોટરી ઉપર હુકમ મોકલીને ગલ સારી
 ખુસબોદા ઉચી ચાએ મગાવી હતી તેને બાવ ઇંગલડમા સારો ઉપ
 જવાથી, થોડીસ ઇંગ્લંડ ઇન્ડીઆ કુપનીએ ચીન તરફ નાન બારી ખાસત

મોકલી, ચાએ અને રેશમ ખરીદ કરવા લાગ્યા. તેથી આવક અને ખર્ચ
આરતે આરતે વધતો ગયો. એ ઉપરથી સારામાં સારી ચાએ ક્યા દેશમાંથી
આવેછે, તેની સોધ અંગ્રેજો કરવા લાગ્યા હતા, તેઓને માલમ પડ્યું
કે સારી ખુસખોદાર અને જીંવી ચાએ ચીનના છેક અંદરના ગામમાંથી
એકઠી યઈ સેંધાઈ, કુઆઉ અને કંતાન એ બંદરોના ગ્રેહરેમાં વેચાવા
આવેછે; વૉસ્તે ઇંગ્લંડની ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની ચીનાઈ માલની ખરીદ
કરવા સારૂ બારકસ વીલાતી માલ બરી ચીન તરફ મોકલવા લાગી; પા-
છળથી ઇરવી સન ૧૬૬૫ ના સાલમાં “સુગન” નામની ફ્રીગેટ મોકાઉ ખાતે
મોકલી હતી. એ ફ્રીગેટ પોર્ટુગીઝ સરકારના મોકાઉ નામના ટાપુમાં ગયા
પછી વેપાર ચાલુ કર્યો હતો; પણ પોર્ટુગીઝ લોકોને એ કંપનીના વ્યા-
પારથી અદેખાઈ ઉત્પન્ન થયાથી એ ટાપુ ખાતેથી વેપાર કરવાનું સુગ્રીને
ઇંગ્લંડની ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના માને જરોએ કંતાન, અને ફારગોસામાં
વેપાર ચાલુ કર્યો હતો. એ કંપનીનાં અધીકારીઓએ પ્રથમ-
થી ફારગોસાની સરકાર અને વેપારીઓ સાથે સારી ચાલ ચલા-
વ્યાથી એ જગ્યાના અમલદારો ખીજા પરદેશીઓને માન આપતા હતા,
તેના કરતા એ કંપનીને ધણું માન આપવા લાગ્યા, વારતે તેઓનો વે-
પાર એ ટાપુઓ ખાતે ધણા વરસ સુધી ચાલ્યો હતો. કેટલાક વરસ પછી
એ ઇરિઝ ઇન્ડીઆ કંપનીએ અમાઈ ગામમાં વગર હરકતે વેપાર ચાલુ કર્યો
હતો, ત્યાં પણ એ કંપનીના વેપાર સારી રીતે ચાલતો હતો, તેવામાં હિં-
દુસ્થાનમાં પોર્ટુગીઝ સરકારનાં ઇમલુ નામના ગામમાંથી પોર્ટુગીઝો અશીલુ
ખરીદ કરી મોકાઉના ટાપુમાં લાવી ચોરી છુપીથી વેચતા હતા તેની માઠી
જ્ઞાન એ સરકારને મળતી હતી એટલુંજ નહી પણ એ વેપારથી મોટા
લાભ થતો હતો. એ વાત જાણવાથી એ કંપનીએ તાબડોતબ અશીલુના
વેપારની તજવીજ કરવા માંડી તેઉપરથી અશીલુની ઉત્પત્તિ વિષે તપાસ કરી
તો એ જાણીને ઉત્પત્તિના મથકો હિંદુસ્થાન મધે ઇંદોર, રતલામ જલરાપા
ટણ, ઉજ્જન અને માળવા હતાં ત્યાંથી એ કંપનીએ એ જાણ સુખાઈ ખાતે

લાવવાની પરવાનગી આપી હતી, માટે માનવી અશીલુ અને આબંધી વેપારીઓ ખરીદ કરી લગાયક બારકસોની માફકતે ચીન તરફ મોકલતા હતા; પણ હાલમાં વેપારીઓ એ માલ જુદા જુદા બારકસોમાં મોકલવા લાગ્યા. તે તરફ બારકસો પોહતા પછી અશીલુ ચોરી છુપીથી ચમક પડતું હતું. એવી રીતે અને માનવી અશીલુ જ્યાંય આવવા લાગ્યા, અને તેની ચીન તરફ ચઢતી યથા લાગી તેથી અશીલુ ઉપર એ કુપનીએ જકાત લેતી કીધી. એવી રીતે કેટલાક વગસ મુખી વેપાર ચાલ્યો હતો, એટલામાં બંગાળાદેશ એ કુપનીના હાથમાં આવ્યો એટલે એ પ્રાંતમાં અશીલુનો પાક કરવાને એડતોને દરખાસ્તું. એ જાણીને પાક એ પ્રાંતમાં પુરુષ જવા લાગ્યો તેનો આપણ પોતાનાં તાબામાં રાખ્યો. માનવી અને બંગાળી અશીલુ ચીન તરફ રવાને થવાથી, ચીનની સરકારના અમલદારોની ચોરી છુપીથી ચીનાવેપારીઓને તેમાલ વેચતા હતા. તે વેપારીઓ માહેનાં ગામમાં જઈ છુપી રીતે વેચી આવતા. એ અશીલુનાં વેપાર વિષે ચીનની સરકારને જાણ થવાથી તે સરકારને અવીસય અંગ્રેજ ઇસ્ટિન્ડીઆ કુપની ઉપર કોપ થયો હતો કે એ લોકો ચીનમાં આવી ચીનાઈ રેવતને જેવી જાણ આપી તેઓની ખુશખબરી કરે છે, તે વિષે ચીનની સરકારે કાયદામાં અગાઉથી જાણવેલું છે કે અશીલુ વેચતાને મોટી સજા થશે. એ બાબતને માટે કેટલાકોને સજા થવા છતાં પણ ચીનાઓ તેને ખાતરમાં ન લાવતા એ જાણીને વેપાર ચોરી છુપીથી ધમધમકાર ચલાવતા હતા તેથી એ વેપાર વધવાથી ચીનની સરકાર તરફથી જાણદરજીના લાખાણ ઉપરથી ખીટીસ રેવતનો વેપાર બંધ પડતો અને તેથી પાછો જતો થતો, તેથી કરીને સખળા વેપારને હરકત થવા કમતી હતી. તે બાદાદુ અંગ્રેજ સરકારની મેડેનતથી વેપાર કરવાની છુટ મળી હતી. તે ઉપર પાછી ચીન સરકારની અરેખાઈ થવાથી વેપારને ટરકતો થવા લાગી. તેથી વે-

પારીએને મોટી નુકસાની થતી હતી, તેના બંદોબસ્ત કરવાને અરડ-
 મી સદીમાં પીકીત શહેરના ચીનાઈ પાય તખ્તના શાહાન શાહાની હજુર
 અંગ્રેજ સરકારે એક અમલદારને એલચી-દાખલ મોકલ્યો હતો. એ અ-
 મલદાર મોટી કીમતનું શાહાન શાહાને વાસ્તે નજરઆણું સાથે લઈ ગયો
 હતો. એ અંગ્રેજ અમલદાર ત્યાં ગયા પછી વેપારનો સંધજો બંદોબસ્ત
 ચીનની સરકાર સાથે કરીધો હતો તે વેલાયે ચીનની સરકારે સંધજું નજ-
 રઆણું સ્વાધીન લઈ વેપારની છુટ આપી હતી તે કહ્યું કે કંતાનના બંદરમાં
 વેપાર કર્યો. પણ અશીણનો વેપાર વિષે અરસ પરસની સરકાર વચે
 ખુલાસો થયો ન હતો. અશીણનો વેપાર પાછો બારકસો ઉપરથી ચોરી
 છુપીએ ચાલતો હતો. એવી રીતે કેટલાક વરસ ચુગરચા પછી અશીણના
 વેપારે વધારે મજબુતી પકડ્યાથી ચીનની સરકાર અંગ્રેજ સરકારની રૈયત
 ઉપર કોપાયમાન થઈને એ જલુસનો પોતાના રાજમાં સોંધ કર્યો તો
 પચીસ ત્રીસ હજાર પેટીઓ ચીનમાં વેચાઈ હતી, એવા અન્યાય અ-
 ગ્રેજ રૈયત ઉપર મુક્યો. એ લોકો આપણા રાજમાં આવી ચોરીથી
 ગરી જલુસ વેચી આપણા લોકોને પાયમાલ કરી નાએ છે તેનો અ-
 ટકાવ કર્યો. ચીનની સરકારે એવા નિશ્ચય કરીને ઓગણીસમી સદી-
 માં અશીણનો વેપાર બંધ પાડવાને બ્રિટીસ સરકારે સાથે સંદેશા મલાખ્યા
 કે એ વેપાર તાકીદે બંધ કર્યો, અગર એ જલુસનો જે કોઈ વેપાર ક-
 રસે તેને ચીનની સરકારના કાયદામાં લખેલી સજા કરવામાં આવશે. એવી
 તકરાર ચાલતી હતી તેવામાં ઇસ્ટિંડીઆ કંપનીની મુલતપુરી યવાથી એ
 કંપનીએ પોતાનો વહીવટ બંધ પાડ્યો અને ચીનસાથે બ્રિટીસ રાજની
 રૈયતે વેપાર ચાલુ રાખ્યો, એવા અંગ્રેજ સરકારનો હુકમ થયો.
 ચીન તરફ બ્રિટીસ સરકારની રૈયત હતી તેની સંબાળ કરવાને ઇંગ્લડની
 સરકારે “લાડનેપીયર”ની નેમલુક કરીધી. તે સમાચાર ચીનની સરકાર-
 ને મળ્યાથી એ સરકારનો જુસ્સો સળગી ઉઠ્યો, અને બ્રિટીસ સરકારની
 રૈયતનો વેપાર ચીનમાંથી બંધ કરવાનો ઉપાય બરી કરીધો, માટે

ખીટીસ સરકારને વડયા વગરખીનો ઉપાય ન હતો, તેથી ચીનની સહાય
 સાથે બાથબીડવી પડી. એ લડાઈ થતાની અગાઉ ખીટીસ સરકારની
 કૌન પાસેથી ચીનની સરકારે કીમત આપવાની કલ્પનાતે અશીશની પીમ
 હજાર પેટીઓ પોતાના મારીનમા લઈ તે સમજી બાજો બાક કરી ના પી.
 એ અશીશ બાબા પછી ઈસવી સન ૧૮૮૦ ના જુનાઈ મહીનાથી તે
 ૧/૮૦ ના જુનાઈ સુધી કળાનથી તે પીકીન સુધી ના જુદા જુદા ગા
 મોમા (૨૧) લડાઈ થઈ તેમા (૧૮) બારકસોમા કુલ (૧૬) હજાર બ
 સકા જુદા જુદા દેગોથી ખીટીસ સરકારનું ગણ હવુ તેમાનું કેટલુંક બ
 સકા (૧૮૧૧) ના સાન સુધી ચીનમા હવુ બાહારુ ખીટીસ સરકારે કરી
 સન ૧૮૮૧ ના જાનેનારી મહીનામા પીકીનથી ચીનની અરકારનો મોટો સુનો
 કંતાનમાકીસન નામે ચીનો કોટીમ સરકાર સાથે સહ ના કરવા આવ્યો હતો.
 તેની પાસે હાગકાગનું ટાપુ કળાન એલીઓટ બસકરના પીધામા વારતે
 માંડ હવુ એ મુખાએ પગવાનગી આપવાથી જાનેવાગી મહીનામા
 હાગકાગનું ટાપુ મારીન કરી લીધું, પણ ચીનની સરકારના
 કળાનમા હવુ એથી કેટલીક લડાઈઓ થઈ તેમા ચીનની સરકારે હા
 બારી, તેા બાહારમા ખીટીસ સરકારે ચીનની સરકાર પાસેથી આસરે
 બકરોડ ડાનર નુકસાની નામામ્મા તેનેમોટે ઈરની સને ૧૮૮૨ નાઆ ૧૭
 મહીનામા 'સા' દેનની પાટી જા સોને કળાનમા અને નાનકી મામા
 કરમા કરમા દગા તેમા પીસ હજાર અશીશની પેટીઓ બાલી નાખી જી
 તથા ખીટીસ ચીનને ખીટી નુકસાની થઈ હતી તેની કીમતના આસરે ન
 કોડ નાનર અને લડાઈના કુલ ખર્ચના દદનામા હાગકાગી
 માં ચીનની સરકારે આપવાની કલ્પનાતે કરી તે ૧૮૮૨ ના ૧૭ મહીના ૧

માલે છે અને ચીનાઈ રાજ્યના પાપ તખ્ત પીકીન શહેરમાં ખીટીસ સરકારનો એક એકચી ચીનાઈ શાહાનશાહાની દરબારમાં રહેલો છે.

ચીનની સરકારને ખીટીસ સરકાર સાથે લડાઈ કરવાનું કારણ એ હતું કે ચીનની સરકારની રૈયત અપીલુ લેવી ઝેરી વસતુનો આગક કરે છે તેથી તે રૈયતની પાપમાલી થાય છે, તેનો અટકાવ કરવાને હજારે માણસોની અને કરોડો ડાલરોની ખરાબી કરી. એ સઘળી ચીનની સરકારની રૈયતના કાયદાને વારતે યથેલી છે તેના બદલામાં રૈયત ઉપર દુઃખ ઘણક જુદા જુદા આકારે નવા કરો નાખેલા હોય તેમ ઠીસડું નથી. એ માટી રકમની ખગાળીનો સઘળો બદલો ચીનની સરકારે પોતાની આવકના ખજાનામાંથી આપ્યો છે. એ સરકારની રૈયત ઉપર વધારે બોનો પડે નહીં વારતે માટા માટા ખગારના માણસો રાખવાની અને બખલુટ ખરચ કરવાની છુટ અમલદારોને આપી નથી. હરેક કામ સાધારણ ખરચથી ચલાવે છે, તેણેકરી સરકારના જીલ્લાતના ખરચોની મુરદેલીથી તેનો કર રૈયત ઉપર આવી પડતો નથી. ચીનાઈ સરકારે રૈયતના કાયદાને વાસતે નોટલી આગેવાની કરી છે તેટલી ખીટી સરકારે રૈયતને વારતે માટી નુકસાની ભાગથી રહેમદીલીથી રૈયત પાસેથી તેનો બદલો લીધો નહીં હોય એવા ઘણાં જોવામાં આવેલાં નથી.

ગવર્નર શાળીન્સન.

હાંગકાંગના પાટાક ઉપર વરલીના મંચ ભાગે અહડાણ ઉપર ચોથા ટળકાની ખુશ હવાની જગ્યામાં ગવર્નરનો બાગ છે, એ બાગ ધણે જુલસુમત રેખાવેલો અને રંગી ખેરંગી-ફળ ફુલની વનસ્પતીથી રો નકદાર બનાવેલો છે. તેની આસપાસ ફરતો સફાઈદાર રસ્તો છે. એ બાગની ત્રણમાં બપકાદાર મોટો ખંગલો બાવેલો છે, તેમાં ગવર્નર પોતાના

સુપરીમ કોર્ટ.

હાંગકાંગની સુપરીમ કોર્ટ કુવીન રીડ ઉપર એક ખુબસુરત માટી હવેલીમાં છે. તેમાં રંગવેલે વખતે ચીનાઓનો, અને પરદેશીઓના લેહ-ણા દેવા બાબતનો, તથા યુનેગારોનો ઇનસાફ અંગ્રેજી ધારા પ્રમાણે ચાલ છે.

એ કોર્ટમાં તે વખતે એક જજ ક “ન્યાયાધીશ” ખુરસીએ ખીરાજ તો હતો. તેની ઇન્સાફ કરવાની રીત ઘણીજ સારી હતી. ઇનસાફ કરવાની વખતે જજને જોઈએ તો એ નામદાર ખુરસી ઉપર બેઠા પછી બેઠું બાજુના કણ્ઠા ધીરજથી અને ગંભીરાવથી સાબળેછે. કોર્ટજ વખતે કોર્ટ પાલુ બારીસ્ટરની નકરાર ચાલતી તો તેની સમજુતી કરવાને એ નામદાર ઘણી મહેનત લેતો હતો, અને બારીસ્ટરની પુરતી રીતે ઘાબલા દલીલોથી ખાતરી કરી આવતો હતો. એ ન્યાયાધીશ વૃદ્ધ અવસ્થાનો હતો તો પણ તેની સમજુ શક્તિમાં કંઈ પણ ખામી નહી હતી, અને સ્વભાવે નમ્ર હતો. એ નામદાર ઘણા વૃદ્ધ હોવા છતાં હંમેસાં વેસ્ટ પાઇટ તરફ સાંજની વખતે ફરવા નિકળતો. ત્યારે પગે ચાલીને એક, બે મેલ જઈ પાછો આવતો હતો તેવારે પોતાને બેસવાની ખાલી પાલખી હંમેસાં હમાલો પાસે હંચકાવી પોતાની પાછળ ચલાવવાને ફરમાવતો હતો. એ નામદાર જો વખતે કુવા નિકળેછે તે વારે રસ્તામાં કોઈ પરદેશી અથવા ચીનો શ્રીમંત કે ગરીબ, સામાન્યે તો તે નામદારને ચોલખીને સલામ કરેતો તેને નમ્રતાથી ગરબ નમાવી પાછી સલામ કરે તો તે ઉપરથી એ નામદારની નમ્રતા માલમ પડતી હતી.

એ શેરમા ચાગ, પાચ અગ્રેજ બાગીસરે, તે પદેશીઓના અ
 ને ચીનાઓના લેનડ દેનડ બાબદ કહ્યો આ ચનાવવાના કાનચા અને
 ફેરજદારી નામમા હોવા શેરે. એ સવળા બાગીસરને, વકીલોનુ પણ
 કામ કરે છે. એ બાગીસરેની આશીસમા કોઈ પણ ગૃહસ્થ જાએ
 તેઓને માગી સહલા આપે છે, અને નોટીસ, ચીડી, કહ્યોઆના ઘ
 ઘવા કાગળો લખવાનુ અને તેને મુદાવવાનુ સધળુ કામ એજ આ
 રીસમા થાય છે અને કહ્યોઆ ચનાવવાનો જે ખગચ થાય તે બાગી
 સરે વસુન કરે છે અને કેટલાક લોગે વગ વાગાની બાબતોને માટે
 વકીલોની સહલાલે છે અને જે બાગીસરની લેવી હોય તે વકીલની માર
 ફતે લેવાય છે. તે બાબતો ખરચ વકીલો વસુન કરે છે અને તેમાંથી
 બાગીસરને કમ્પેલી રકમ પોતેજ આપે છે તથા લોકોને પોતાનો
 કહ્યોઆ ચલાવનામા મોટો ખગચ થાય છે, એમુજ નહી પણ લોકોને વ
 કીનતા કાગળોઓની ખુમામત ઘણીજ કરી પડે છે. આટલા મોટો
 ખગચ અને ખુસામત કરતા પણ કહ્યોઆના કામને વગારે રીતમ લા
 ગે છે. કોઈ વકીલનો કારભારી લાનચુ અથવા લુચો હોય અને તેને
 કહ્યોઆનુ કામ સોંપુ હોય તો તેને બેદ સામાન્યતાની પામેથી લાન
 ચ મળે તો તે અઘળો તેને બતવાવી દે છે, તથા માદીની અથવા ગ્રી
 વાદીની ખગળી થાય છે. અને વળી પોતાના ઘમક પાસેથી કંઈ પણ
 લાભ ન થાય તો તેના કામની દરકાર કરતા નથી તથા ગરીબ ઘમકનો
 વાજખી હર કી જાય છે. એવી રીતે હાગકામના બાગીસરેની
 આરીસમા ખનનુ નથી કાગલુ તેઓ પોતે વગારે મહનત લઈ પોતાને
 હાથે અગાળનુ કામ કરે છે, તથા હાગકામના લોગને વાજખી ધનસાક
 મોટે અને હાગકામ જેની રીત વકીલો ચનાવે તો લોગના ૧૦ વાગી
 મેનડ ખરે ખરે ૮૬ વાજખી થાય તમા રહે પડી.

એ શહેરની પોલીસ કોર્ટમાં જે માલ્ટ્રેટ ધનસાક કરવા બેસે છે, તેની આશીસ પાહાડની ચઢાણ ઉપર બંદીખાનાની બાજુએ આવેલી છે, ત્યાં હુમલામાં આવેલી રીતે ધનસાક થાય છે. કોઈ ચીનો પેહેલી વાર તકસીરમાં આવ્યા હોય તો બંદીખાનામાં રાખવાની સજા થાય છે; પણ ફરીને ખીજ વેળાએ તકસીર કીધાથી ફટકા મારવાની સજા કરે છે. એ ચીનાઓને ફટકા અકથી દય ડગ્ગન સુધી મારવાની સજા થાય છે. એ માલ્ટ્રેટના હાથ તળે એક સુપરીન્ટેન્ડન્ટ જરમન નામનો અંગ્રેજ છે તે દેશી વેપારીઓના રહેઠાણની પાસે માટી હવેલીમાં રહે છે, ત્યાં એક જગ્યાએ ચોકી રાખેલી છે તેમાં કેટલાક હિંદુ, મુસલમાન અને અંગ્રેજ સીપાઈ ઘખલ રાખેલા છે. તેઓને પેહરવાના કેપડામાં ડાલો, ટોપી, ઇબર એ ઉતના હોય છે અને ચઢતા નબરો ના પીતલના બકલોના પટા અને હથીઆશમાં અંકેકી તલવાર અને દારૂ ગોળી સાથે અંકેકી બંદુક એ સર્વે સરકાર તરફથી મળે છે. કેટલાકને પંદર, કેટલાકને વીચ, અને કેટલાકને પચીસ ડાલરનો પગાર આપવામાં આવે છે. એ સીપાઈઓમાં કેટલાકને દય ડાલરજી આપે છે. એ શહેરને નાકે નાકે અંકેકી સીપાઈ બંદુકમાં દારૂ ગોળી ભરીને રાતની વખતે ઉભા રહે છે. એ શહેરમાં રાતના નવ કલાક પછી કોઈ ચીનાને ફરવાનો હુકમ નથી, અને કોઈને રાતની વખતે ફરવાનું કામ હોય તો પોલીસના અમલદારની પરવાનગી સેવી પડે છે. સીપાઈઓને હુકમ આપેલા હોય છે કે રાતના નવ કલાક પછી કોઈ પરવાનગી વગર ચીનો મળે તો તેને પકડી કેદ કરી રાખવો. એના હુકમની દરકાર ન રાખી કોઈ ચીનો રાતની વખતે બહાર ફરવા નિકળે તો તેને સીપાઈ-ઓ કેદ કરે છે. કોને કેદ રહેવાની હુજૂત કરે તો જ્યારે જરૂરી થી કેદ ખાનામાં લઈ જાય છે. એવા સખત હુકમ પોલીસના સીપાઈઓને

હોવા છતાં પણ કેટલીક વખતે હુડાગ ચીનાનું મોઢું ટોળું એકા એક આવી પોલીસના માણસની કતલ કરી હુડવાના કામ કરેછે. તે વખતે હુડીઆર પોલીસનો સીપાઈ હોય તો હુડાગ ચીનાનું ટોળું આવડી નોઈ તેની સામે બાહાદુરીથી લડાઈ કરી તે ટોળાને વખેરી નાખેછે; પણ ગફળતી વાળો સીપાઈ હોય તો જનથી ખરબાદ થઇ જાયછે.

દરીઆઈ પોલીસની ફોજમાં ચીનાઓ ગણેલા છે, કેમ કે તેઓ સમુદ્રમાં આવેલા ખેટાનાં ખાંઆઓથી, વાકેફ હોયછે એટલુંજ નહીં પણ પાણીમાં ડુંબડી માગવામાં અને બાગકસ ચલાવવાના કામમાં હુડીઆર હોય છે. તેઓને પોધાક કાળા રંગના ગરમ કાપડનો ડમરો, ઈખર, અને તાબુના ધારના જેવી સાદડીની રમેલી ટોપી એ સર્વે સરકાર આપેછે, અને હધીઆરમાં એ સીપાઈઓને ચીનાઈ ચીટો બાસો આપવામાં આવેછે, કામલુકે સામા કોઈ પણ હુડાગઓ આવે તો તેને બિઝાઈછે. એ સીપાઈઓને પામથી દશ ડાલર મુખીને પગાર આપે છે. એવા સીપાઈની ફોજ ઉપર એક એક અગ્રેજ હોયછે તે અગ્રેજ પોતાના હાથ એકઠાના સીપાઈઓને એક એક બાટમાં લઈ બંદરમાં રાત દીવસ ફેરવે.

બંદી ખાના.

વસ્તી તરફ ને અહડાણ આવેલું છે તેના ચોથા તળાકા ઉપર મોટું બંદીખાનું બાંધેલું છે. તેમાં દેનાદારોને ગણવાની જગ્યા જુદી કરેલી છે, અને તકસીરવારોને ગણવાને જુદી જગ્યા રાખેલી છે. એ બંદીખાનાનો મોટો દરવાજો છે, તે દરવાજો ઝેાડી પેદેસ ગણેલો છે, અને તેજ ગરતે સખજાની આવજા થાયછે. એ બંદીખાનામાં ચીના તકસીરવાર ઘણા છે, તેને બાગડીમાં આવડ અને મુકી માછલી સગકાર આપેછે. એ બંદીખાનાના ખેડુ પગમાં ઘોખડની બેડી નાખી તેની સાંકળ તેઓની કંમર

બંદી ખાનો.

સાથે લટકાવે છે. એ બંદીવાનોમાંથી ચાર ચાર બંદીવાનોને રસ્તાની મરામત કરવા બાહાર કાઢાડે છે. તે ઉપર પોલીસનો એક સીપાઈ રહેવા-
 જી માટે હોય છે. એ બંદીવાનો પાસેથી સઘળા રસ્તા, સાફ અને દુરસ
 કરાવે છે, વાસ્તે શહેરના સઘળા રસ્તા વગર અરવે સફાઈ દાર રહે છે.
 કેટલાક પાસેથી માટા પથરા ફેંડાથી નાના નાના કટકા ખડી નેવા
 કરાવે છે, તે ખડી રસ્તાની મરામત કરવાના કામમાં લાગે છે. કેટલાક
 પાસેથી નેતર અને બાંબુની ટોપીઓ, ખાસકરિયા, ટોપલીઓ, કરાવે છે.
 અને કેટલાકની કલેથી ખુરસીઓ, કાચો બરાવે છે તથા કેટલાક કાપા-
 ના અને સણના દોરડા વણે છે, તે શીવાય ખીજી ધણી જાતની કારીગ-
 રીની જાણસે તેઓ પાસેથી કરાવે છે. એ સઘળા કારીગરીના માલ ને-
 ચાર ધાય છે તે સરકાર વેચે છે, તેની માટી ઉપજ થાય છે તે બંદીવાનોની
 ખોરાકી પોશાકીમાં વપરાય છે, તેમાંથી જ કંઈ બચે તે સરકારની તી-
 નોરીમાં જમે રહે છે. અને સુધરાઈના કામને વાસ્તે મુનીશીપાલીટીના
 મોટા ખર્ચ કરવો પડે છે, તેથી ખર્ચ હાંગકાંગમાં ચલે નથી. અને મોટા
 ખર્ચ મુનીપાસીસ કરી રેવનું ઉપર બોલો નાખેલા છે તેમ એ શહેરની
 રેવનું ઉપર બોલો પડેલા નથી. એ સરકાર ગ્રાહપણથી સુધરાઈનું
 કામ બંદીવાનો પાસે કરાવે છે, તેથી વગર પગારના સેંકડો કારીગર,
 અને મજૂરો બંદીવાનો જ છે. તેઓનો ખોરાકી પોશાકીનો ખર્ચ સર-
 કારના ખજાના ઉપર નખડતાં તેઓ પોતાનો ખર્ચ પોતે જ પેદા કરે છે.
 કેટલાક લુચા કેડીઓ, એ બંદીખાનામાંથી નાહાશી જવાની તજવીજ
 કરે છે, તે એવી રીતે કે એ બંદીખાનામાંથી ખરાબ પાણી એકઠું થાય છે.
 તે પાણી મધુર તરફ નિકળી જવાના માટા માટા નજ મુકેલા છે. તે ન-
 ખને રસ્તે કેટલીક વખતે બંદીવાન ચીનાઓ નાહાશી જાય છે, તે પા-
 ણી હાથમાં આવતા નથી. કેટલાક કેડીઓ રસ્તા દુરસ કરવાને બાહાર
 નિકળે છે, તેઓને સીપાઈઓ દુર લઈ જાય છે, તે વલાયે તેઓની સાથે
 વપારે સીપાઈઓ માફતવામાં આવે છે કેમકે લુચા બંદીવાન પો-

તાના મિત્રોને અગાઉથી સદેસા મોકલી મેળાવી ગમે કે તેમની તે
ઓના મિત્રોનું ટેકું હંથીઆ સાથે આવી પોલીમના સીપાઈઓને કાપ
કરી બેડી સાથે બદીવાનોને ઉપાડી લઈ જાય છે.

બ્યાંડ એટલે વણન.

દરેકજ સાબની વખતે હાગકાગના ગ્રીન ચોક મધે લરકરી વાજ
ત વગાડવાની મોટી જગો કરેલી છે, ત્યાં વાજન વાગે છે. તે વખતે ય
જ દરબારી સોફો તથા તેઓની સ્ત્રીઓ, વેપારીઓ, મીનાઓ અને ય
દરબારી ઓળા થાય છે, તે દરબાર મણે સગમ હોય છે. તે વખતે દરબાર
પરદેશી વેપારીઓ વેપારી સાથે, યુમાસ્તાઓ યુમાસ્તા સાથે, અને
દરબારી અમલદારો રાજ દરબારીઓ સાથે મળે છે ત્યારે પોત પોતાની
વહીવટની કેટલીક ગોઠવણીની વાત ચીત થાય છે તેથી કરી એક બીજા
ના કામમાં થતી હમકતો દુઃ થાય છે.

વરતી.

એ બેટમાં અગાઉ બેલીવાડી કગનાર અને માછીમાર મીનાઓની
સખ્યા એક બે હજારની હતી. ત્યાં પછી અંગ્રેજ સરકાર દરબાર
સંન ૧૮૪૨ ના સાલમાં એ બેટ પોતાના સ્વાધીનમાં લીધા પછી તે દર
ટીસ રૂબૈ કાતાન, અને મકાઉમાં બધું વસેલી હતી. તેઓ એ બેટમાં
આવી વસવાનો હુકમ પ્રીધા, એટલે તેઓ આવીને વસ્યા. હાલમાં એ બેટ
મીનાઓના અને પરદેશીઓના આવી વસવાથી અને વેપાર
થી મણે ગતીઆમણે થઈ ગયો છે એ બેટમાં હાલ આસરે

૧ ત્રણ જાખ માણસોની વસ્તી છે અને દરેકજ હજારો માણસોની આવ જવ થાય છે, તેણે કઠી વસ્તીમાં અને વેપારમાં ઘણાજ વધારો પડેલો જાય છે. એ એટમાં ખીજ દેશો કરતાં વેપાર વધતો જાય છે, તેનું કારણ એ છે કે એ બંદરમાં આવતા જતા માલ ઉપર સરકારની જગત લાગુ પાડેલી નથી અને માંડવીમાં માળ નોંધાવવાની તુરત જરૂર પડતી નથી. એટલી છુટ છે તો એ બદર વેપારી બારકસોધી ભંડુ દેખાય છે.

અલણી શીકા.

હાંગકાંગમાં અસલી અલણુ તો ચીનાઈ શીકા મધે પીતંજના “સ-પાકા” છે. એ શીકા ચીનની મરકારે લોકોના ચહેવારને માટે બનાવેલા છે, પણ ખીજ રૂપાનો શીકા મધેના મેકસીકન ડાલગુન્* અલણુ છે, અને હાલમાં અંગ્રેજ સરકારે એ એટમાં અંગ્રેજના તાંબાના શીકા જેવો શીકો માણુ કરેલો છે. ચીનાઈ ચાંદીના કટકા “ટેલ” ના વજન પ્રમાણે લેવડ દેવડમાં વાપરે છે. ટેલનું વજન અંગ્રેજના ત્રણ તોલાને નવ વાલનુ થાય છે, ટેલના વજન પ્રમાણે ત્યાં હસાબની ગણતરી કરી આપ લ કરે છે; પણ ગોટું અલણુ ડાલગુન્ છે તેથી મેકસીકન રૂપાના એકસો ડાલગુન્ ૫૩ વજન થયાથી એકતર ટેલને સાતમાસ ગણે છે, કેમકે ડાલરની ચાંદીનો ટચ આંછો હોય છે. એ ટાપુ ખાતે લેવડ દેવડ ચતી વખતે ચાંદીના કટકા, ખીજ હરેક દેશના શીકા, અને મેકસીકન ડાલરને તો-જાને અને પરખીને મેકે; પણ ખગ ડાલર ઉપર પરખી લેનાગ ચીના સગરો પોતાની નીમાની દાખલ છાપ મારે છે.

એની રીતે દરેક ડાલર ઉપર મરાઠોની છાપના ખીલા મોકાયાથી સ-

* ડાલર અંગ્રેજના મગાને રૂપીઆને આસરે થાય છે.

થળા ડાહશે ચારણી નેવા બની જાય છે. મોટે તે હલકાવજનના ય
 પડે. એ ડાહરના પાવલા, અરંધાપંજુ મળે આવે છે. ને વેપાર
 અને સરાફોની પેટેડીમાં મોટી રકમનું હથેલાં સવડ દેવડ થાય છે ત
 જહને નોહએ છે તે ડાહરોનો ખલુખલુટ મઈ ગ્રેસો હાય છે. કેટલા
 સરાફો મોટી મોટી બે ત્રણ ટોપલીઓમાં ડાહરો ભરીને બોજા હાય છે
 તેમાંથી પારજે છે તે ગણેના કેટલાક પરખાયતા ડાહરો ઉપર ઢાપત
 ખીત્રા ડોકે છે, અને કેટલાક મોટી મોટી કડાવાળી ટોપલીઓને કા
 વડની મીઠાસે જાંજુ બરાવા કાવડ ક ળી લાવેલા હાય તેમાં તે ડાહરો
 ભરી મડપથી ઉપાડી જાય છે; તે ચુજ નોવા લાયક છે. એવી રીતે દરેકજ
 ડાહરોની ભરેલી મોટી મોટી ટોપલીઓની રાડા રાડી થાય છે. એટલી મોટી
 મિલેનત સરાફોને કરવી પડે તેના બચાવ કરવાને ચીના સરાફો પોતાના
 લેહેણુ દાર ઉપર બેંકર છાપ એટલે વગર મુદતનો દરાફ આપે છે, તે દરાફ
 લઈ તે ચીનાની દુકાને ગયાથી તે ચીનો ખીજ ઉપર દરાફ આપે છે
 એવી રીતે "બેંકર છાપ" ચીનો, વેપારીઓ અને સરાફોમાં આપ, સ
 થયાથી સારી આબરના ચીનોઓ થોડે નાણે મોટા વેપાર કરી શકે છે.
 "સપાકા" એટલે ચીનાઈ ખુરદો, એ ખુરદો એક મેકસીકન ડાહરના
 નવસો, થી હજાર વેચાતા ભાવ પ્રમાણે મળે છે. એ જુજ કીમતનો ચી
 નાઈ શીકે હેવાથી મરીબ ચીનોઓને દરએક સપાકાની હરેક જથુસ ખ
 રીદ કરવાને સવળ પડે છે, એટલુંજ નહીંપણુ એ સપાકાના અરંધા
 અને ચોયા ભાગના સપાકા મળે છે. હાલ અંગ્રેજ સરકારે તાંબાનાં
 શીકા કરેલા છે, તે શીકેા એક મેકસીકન ડાહરના એકસો સેંટ મળે છે.

એ બેઠની પશ્ચિમ તરફ સ્લાટર હાઉસ એક ખુલી જગ્યાએ સરકારે બાંધેલું છે, તેમાં સાંજની વખતે મેંદા, ધાકડાં, કુકરો, અને બજારો, લઈ જાય છે; પણ બકરી, ગાય ભેંસે લઈ જતા જોવામાં આવતાં નથી, કાગણુ ચીનાઈ સરકારના કાયદામાં “ગાય”ની હત્યા કરનારને ખુનની સજા ફરમાવેલી છે. એ ઉમરથી વિચાર કરતાં જણાય છે કે ચીનાઓના ધર્મ શાસ્ત્રમાં અસહનતાં વખતમાં ગાયને માન આપતા હતા એવું સિદ્ધ થાય છે.

રસ્તા.

એ કોરેના રસ્તા લાલ મેટાડીના છે તેમાં પથ્થરની ખડી પુરેલી હોય છે, તેથી મજબૂત થયેલા છે. એ રસ્તાને બંદીવાનો હંમેસાં સાફ અને મગમત કરે છે, તેથી સુશીયાની રહે છે. એ રસ્તા ઉપર બારે દીવસં ધૂમસની જીણી જીણી જુદા પડ્યાથી હરીયાળી ભરેલી લીલાતરીવાળી જમીન જાણે લીલો ગાલીચો ખીકાવેલો હોય તેવી દેખાય છે. વરસાદના દીવસમાં નોરથી વરસાદ આવે છે, તેથી કચ્છ પાહાડ ઉપરથી ઉતરતા પાણીના નોરથી રસ્તો આઘાત તેનું મેટાડું હરીઆમાં ધસાડાઈ જાય છે. પણ ગુરૂત્ર એ રસ્તાની મગમત થયાથી જુગ દીવસમાં દુરસ થાય છે. એ રસ્તા પાહાડની ચઢાણમાં ડેરાણે ડેરાણે એક ખીનતથી ચઢતા બાંધેલા છે. અને હજુ પણ જેમ વરતી ચઢાણ ઉપર વધારે થતી જાય છે, તેમ તેમ બારે માસ નવા નવા રસ્તા થતા જાય છે.

મળા ગામરે આરણી નેવા બની જાય છે, મોટે તે હલકાવજનના ઘર્ષ પડે છે. એ ગામરના પાવલા, આરધાપણ મળી આવે છે. ને વેપારી અને સરાફોની પેટેડીમાં મોટી રકમનું હમણાં લેવડ દેવડ થાય છે ત્યાં જઈને નોંધાયે છે તે ગામરનો ખલુખલુ ઘર્ષ મહેસો હોય છે. કેટલાક સરાફો મોટી મોટી બે ત્રણ ટોપલીઓમાં ગામરે ભરીને બોટા હોય છે; તેમથી પારખે છે તે મહેસો કેટલાક પરખાવતા ગામરે ઉપર ઢાપનાં ખીતા ઢોકે છે, અને કેટલાક મોટી મોટી કડાવાળી ટોપલીઓને કાવડની મીઠાસે બાંધી ભરાવે કાવડ કડી લાવેલા હોય તેમાં તે ગામરે ભરી ગડપથી ઉપાડી જાય છે; તે રમુજ નોવા લાયક છે. એવી રીતે દરરોજ ગામરની ભરેલી મોટી મોટી ટોપલીઓની ઢાઝા ઢાડી થાય છે. એટલી મોટી મહેનત સરાફોને કરવી પડે છે તેના બચાવ કરવાને ચીના સરાફો પોતાના લેહેણુ દાર ઉપર બેંકર છાપ એટલે વગર મુદતનો દરાફ આપે છે, તે દરાફ લઈ તે ચીનાની દુકાને ગયાથી તે ચીનો ખીજ ઉપર દરાફ આપે છે એવી રીતે “બેંકર છાપ” ચીના, વેપારીઓ અને સરાફોમાં આપ, - સ થયાથી સારી આબરુના ચીનાઓ થોડે નાણે મોટા વેપાર કરી શકે છે. “સપાકા” એટલે ચીનાઈ ખુરસો, એ ખુરસો એક મેકસીકન ગામરના નવસો, થી હજાર વેચાતા ભાવ પ્રમાણે મળે છે. એ જુજ કીમતનો ચીનાઈ શીકે હોવાથી ગરીબ ચીનાઓને દરએક સપાકાની દરેક જગ્યાએ ખરીદ કરવાને સવળ પડે છે, એટલું જ નહીં પણ એ સપાકાના અરધા અને ચોથા ભાગના સપાકા મળે છે. હાલ અંગ્રેજ સરકારે તાંબાનાં શીકા કરેલા છે, તે શીકેડો એક મેકસીકન ગામરના એકસો સેંટ મળે છે.

ઝોરીવંટલ બેંકે પ્રથમ બેંક નોટ ચાલુ કરી, તે નોંધ ખીછ બે-
કોએ દશ, દશ, અને સો, સો, ડાહરેની નોટો ચલાવવામાંડી; પણ થો-
ડા દીવસમાં ખરી નોટને બદલે ઝોટી નોટો નિકળવા લાગી વારતે બેંક-
વાળાઓએ ખરી નોટ બનાવવામાં જુદી જુદી જાતની નીશાનીઓ કરી,
પણ લુચાઓએ ઝોટી નોટો આબેદુખ ખરી નોટોનાંબી તુરત કહાડી,
તેણે કરી વપારને અને સરાશીને મોટો ગેરફાયદો થવા લાગો. લુચા-
ઓનાઓ નોટો બનાવવામાં એવા તો દુશીઆગ છે કે એકાએક તે
કોઈથી પારખીશકાતી નથી એટલું જ નહી પણ બેંક વાળાઓ પારખી શ-
કતા ન હતા. ઓનાઓ પરદેશી ભાષાઓમાં અને વિદ્યામાં તદન અજ્ઞાતા
હોય છે, તેહતાં પણ પરદેશી અક્ષરોનાં જેવા અક્ષરો બનાવવામાં ધ-
ણજ કાબેલ હોય છે, તે શબ્દથી બેંક વાળાઓએ મોટી કીમતની બેંક-
નોટો ચલાવવાની બદ કીધી; પણ ઝોરીવંટલ બેંકવાળાઓની પાંચ
પાંચ ડાહરેની નોટો ચાલુ છે.

જગાત અને કર

હાંગકાંગનાં બદરમાં આવતા જતા માલની હુપ જગાત લેવામાં
આવતી નથી અને ચીનાઈ બાગકસોની માગૂતે આવતા જતા માલની
નોંધ પણ ગણવામાં આવતી હોય એમ જણાવું નથી. વારતે જથ્થાબંદ
માલ ચીનાઈ ગજના પરગાણાઓમાંથી ચીનાઓ લઈ આવેછે, અને તે-
ઓ માલ વેચી તેના અનેજમાં પોતાના જરો માલ ખરીદ કરી લઈજાય
છે, તેથી બેંકરો બારકસોની આવજલ યાયછે. એ યોરુરમાં વરતીને મોટો
ખતોનાં કાનસો મુક્યાં છે તેનો લાઈટ ટેકમ અને જમીનનો કર રૂપ
પાસેથી અંગ્રેજ સરકાર વસુલ કરે છે.

મુધગાથઃ

એ ઝોરમાં મુધગાથ ખાતા ઉપર મોટા અરથ સરકારને થતા નથી, કારણ કે રસ્તા વગર બાંધવા અને સાફ કરવાનું કેટલુંક કામ બંદીવાનો પામે કગવે છે અને ઝોર મધની ગંદકી સાફ કરવાનું કામ સ્ત્રીના હલાલ જોડે કરે છે. તે હલાલ જોડેની પામે લોકડાના સ્ત્રીનાર્થ બનાવટના નાના નાના બે પીપોની કાવડ હોય છે, તેમાં વિદ્યા ભરી તે ઉપર એવું તો મજબૂત ટાકણું ઠાંકે છે, મોટે રસ્તેથી આપણી નજર આગળથી ઉપાડી લઈ જાય તો પણ ગંધ જરાયે માત્રમ પડતી નથી. તે લોકો દગીઆ કીનારે લઈ જઈ ત્યાં નાની હોડીઓ તૈયાર રાખે છે, તેમાં બંડાર જુવું કેરુ હોય છે તે ઉપાડી તેમાં સધળી વિદ્યા ભરી લા પીપ ખાલી કરીને તેને સમુદ્રના પાણીએ ઘાષ ચાફ કરી ખીતે ઠેકાણે દાડી જઈ પાછી કાવડો ભરી લાવી હોડીઓમાં નાખી જાય છે. એ લોકો વિદ્યા લઈ જતી વખતે સધળી જગ્યા એવી તો સાફ કરે છે કે, તેની કૂચીયાદ રેવળને કરવી પડતી નથી. સ્ત્રીના હલાલ જોડે જુજ પગારે ધમાનદારીથી કામ કરે છે, વારતે તેની ચોકસી કશી રીતે કરવી પડતી નથી. અને લખણુડ મોટા પગારે હલાલ જોડેને આપ્યા છતાં તેની ચોકસી રાખવાને સંકડો અમલદાર રાખવા પડે છે.

અછકું એટલે એકવાડ અને કચરો લઈ જવાને આસપાસના ગામડીઆ ગરીબ સ્ત્રીઓની ઓંઓ હોડીઓ લઈ બંદર કીનારે આવે છે, અને બપોર થયા આગાઉ વસ્તીનાં રેલવાસીઓની દેવળીઓમાં જઈ સધળા એકવાડ અને કચરો ખોપોમાં ભરી તેની કાવડ ઉપાડી પોતાની હોડીમાં ખાલી કરી આવે છે. એ ગરીબ ગામડી આંઓ એકામ-જુજ પગારે કરે છે.

સ્વાટર હાઝીમ.

એ બેટની પશ્ચિમ તરફ સ્વાટર હાઝીસ એક ખુલી જગ્યાએ સંગ્રા-
રે બાધેલું છે, તેમાં સાજની વખતે મેંદા, બકરાં, કુકરો, અને બજારો,
સર્ધ જાય છે, પણ બકરી, ગાય બેસી લઈ જતા જોતામાં આપતા ન-
થી, કારણ સ્ત્રીનાર્ધ સંગ્રારના કાયદામાં “ગાય”ની હયા કનાગને ખુન
ની મજા ફૂંકમાંવેલી છે એ ઉમરથી વિચાર કરતા જણાય છે કે સ્ત્રી-
નાઓના ધર્મ શાસ્ત્રમાં અસલના વખતમાં ગાયને માન આપતા હતા
એવું સિદ્ધ થાય છે.

રસ્તા.

એ જોરના ગ્તા લાલ મોટાડીના છે તેમાં પથરી ખડી પુરેલી
હોય છે, તેથી મજબૂત થયેલા છે. એ ગ્તાને બદીવાનો હંમેશા સા-
ફ અને મગમગ કરે છે, તેથી સુશીયાની રહે છે. એ ગ્તા ઉપર બારે દી-
વસે ધૂમસની છબી છબી જુદે પડ્યાથી દીવાળી બેસી લીલાતરી
વાળી જમીન જાણે લાલો ગાલોમાં ખીંચેલો હોય તેથી દેખાય છે. વગ-
સાવના દીવસમાં જોઈથી વગસાદ આવે છે, તેથી કમી પાદાડ ઉપરથી
ઉગતા પાળીના જોઈથી ગ્તો બોદાઈ તેનું મોટાડું દરીઆમાં ધમડાઈ
જાય છે પણ ગુરુ એ ગ્તાની મગમગ થયાથી જુદા દીવસમાં ફુગ
યાય છે. એ રસ્તા પાદાડની મહાણમાં રેખાણે રેખાણે એક ખીનથી
મહાણા બાધેલા છે અને દરેક પણ જેમ વળી મહાણ ઉપર વધારે
યતી જાય છે, તેમ તેમ જારે મામ નવા નવા ગ્તા થતા જાય છે.

પરદેશીઓને રહેવાની હવેલીઓ.

ઘાઠા માડી.

હાંડકાંગમાં પોઝા માડી અલાવવાના સીધા અને સાફ મોટા અને નરુંગા આકારના એક બે રૂના છે, મોટે શ્રીમંત અંગ્રેજો માડીઓ મોટે અને સ્વારી મોટે અરખી પોઝા વાપરે છે. જમદ પોઝા સ્વારી કરવાને રાખે છે અને ઠંડા મીઠાજના પોઝાને કુદીન, એવન કેવારેજમાં તોડે છે. પાહાડની અડાણુ ઉતરાણના કેટલાક રતા છે, તે ઉપર માડી માડીઓ અદકી ઉતરી શકતી નથી, વાસ્તે નાના નાના મીનાઈ ટકુઓને, નેનરની બાસ-કીટ કેવારેજમાં તોડે છે; એ ટકુવાની માડીઓ સેટેલી રીતે બરી ઉતરી શકે છે. મીનાઓ માડીમાં અને પોઝા ઉપર બેસી ફરવા નિકળે છે, ત્યારે શરીર ઉપર બળકાદાર રેશમી પોશાક પહેરે છે અને માથાં ખુલાં રાખે છે તેથી તેઓનો દેખાવ વિચિત્ર લાગે છે; એટલું જ નહીં પણ પવનના તોરથી પોઝાના ઢાંચાથી તેઓની ચોરલી ઉઘે નીચે નીચાનની માફક ઉઠે તે તોવા લાયક ગુણ બને છે.

પરદેશીઓને રહેવાની હવેલીઓ.

હાંડકાંગમાં પરદેશીઓને રહેવાની હવેલીઓ ધણી ખુબગુરત પાહાડની ટળી જમીન ઉપર રચીએ કીનારેથી બાધેલી હોય છે. રચીઆ તરફ ને ટળી જમીન છે તે ટળાણના પોઝા બાગમાં વખારો કરેલી હોય છે, અને ઘંચાણુ તરફ સરખી જમ્યા કરીને ત્યાં બાંધવળીયું મળે છે અને તેને ફરતી બારીઓ શુકે છે, અને માહેલી તરફ મોંઝા નાના ચોરડા કરે છે, તેમાં ઠંડીના દીવસમાં અતિસગ ઠંડી પડે છે તારે ગરમી

લાવવાને “ગરેટ” એટલે સગડીની ગોદવણ કરેલી હોય છે. તેને જ્યારે સળગાવે છે ત્યારે જોડા કાચનાં બારી બાગણાં બંધ ગમ્મવા પડે છે. એ સગડી નીચેથી ઉપર સુધી હોય છે તેનો ધુમાડો બીંતની મહિ મુકેલા નળામાંથી છાપગ ઉપર નિકળી જાય છે. જો એ ધુમાડો નિકળી જવાના ધુમાડીઓમાં કોઈ પ્રકારની હરકત થાય છે ત્યારે તે ધુમાડો ઓગડામાં રહે તો પ્રાણીઓને એ સુધ્ધ કરી નાંખે છે. એ હવેલીઓમાં એક વખાગ, એક આશીશ, સુવાના, નાહવાના, જમવાના જુદા જુદા ઓરડા, અને બેઠકનો ભપકાદાર શણગારેલો ઓરડો, એ સુખ્ય કરીને હોય છે એ શીવાય અને બીજી નાની નાની ઓરડીઓ સરસામાન મુકવાને દરેક હવેલીમાં હોયજ હોય. એ હવેલીઓની આજુ બાજુએ બાહ્ય નિકળતી ફૂટી ગયાસેરી કરે છે, તથા તેના દખ્ખાવ ખુબ સુરત લાગે છે. એી હવેલીના રહેવાસીઓને ઓઈ કરવાને ઓરડા અને ફૂટતી હાજતની જગ્યા પણ વેગળી હોય છે. એવી રીતે હવેલીઓનું બાંધ કામ હોવાથી નાની ગોઠી હવેલીઓ પશ્ચિમ ડાહ્યાથી તે બસો ડાહ્યર સુધી ભાડે ગમ્મનાગમ્મોને મળે છે ; પણ વેપારનાં મઠક ઉપર એકા એક એવી હવેલી ભાડે મળી શકતી નથી. એ હવેલીઓની મગમતનો, દીવા બતીનો અને જમીનનાં છાપાનો કૂલે ખરચ ભાડુતોને આપવો પડે છે. એ હવેલીના માળની જમીન મજબુત પાટીઓની કરી તે ઉપર ખુબમુગ્ગ ચીત્રો પાડે છે. એ જમીન અનભણ્યા પરદેશીના નોવામાં પ્રથમ આવે છે તો તે વેગાયે ખુબ સુગત ગાલીગો બીંતાયેલો સગડું તે ઉપર ચાવવાથી ભગડમે આવા વીચાગથી ચમકી હોતો રહે છે. તરેહ તરેહના ચીત્રોચીત્રોને અને સોબીના કામજો ચોટ્ટોટાડી ભીંતો ખુબમુગ્ગ દેરેલી હોય છે. એ હવેલીઓના ઓરડાઓમાં ખુબ મુગ્ગ ચમચકીર્ન રેબલ, ખુમ્મી અને કોચો ચોટ્ટેલા હોય છે તથા હાંડી, કુમર, વાલગેર, અને તારીફ લાયક ચીત્રાઈ બનાવતલા કાનસો જગ્યાએ જગ્યાએ નોવાથી ચમચકીર્ન મહેત્ર નોવો ધમે તે. એ રંગમાં મહિ

પરેશી વેપારીઓ પોતાની આબરૂને માટે હવેલીઓને ચલુગારવાનું
જરૂર બણે છે.

હવેલીઓના બાંધ કામ.

એ કોહરમાં દરેક ઈમારત બાંધવી હોય. તેનો પ્રથમ નકશો
ચીના મીસ્ટરીઓ કરે છે. તે જગ્યાની લંબાઈ, પોહોળાઈ, જમીનપી
છાપરા સુધીના એક બે મજલાના ભાગ અને ઓરડાઓ કાગલ ઉપર
ચીતરે છે. એવી રીતે હવેલીનો નકશો ચીનીને મીસ્ટરી માલિક પાસે
આવી હવેલીના બાંધ કામની મજૂરીનું અથવા સધળા સામાન સાથેનું
કંટરાકટ થાય છે.

ચીના મીસ્ટરી ઈમારત બાંધવાનું કંટરાકટ લીધા પછી તે જગ્યા-
એ એક મોટું છાપરું બાંધે છે તેમાં મજૂરો, સુતારો, કડીઆ, મોડ ફો-
ડાઓને લાવી રાખે છે. એ સંવેને ઓરાકીમાં આવલ અને સુકી માછલી
દર દિવસમાં ત્રણ વખત આપે છે, અને ઈમારત બાંધવાનું કામ સોંપે છે
પછી તેઓ ઈમારતના નકાસાનાં કાગળ ઉપરથી ઈમારતને લગતું લાક-
ડકામ અને પથર કામનો સધળો સામાન ગણતરી પ્રમાણે તૈયાર કરે-
છે. તે સધળો સામાન અગાઉથી તૈયાર કરવાની તારીફ એટલી છે કે
તે તે જગ્યાનો બનાવેલો સામાન તેને જગ્યાએ ગોઠવતી વખતે સુધાર-
વાં કે ઓછો વધતો કરવાની જરૂર પડતી નથી. એ સામાન તૈયાર થ-
યા પછી જમીનનો પાવો ઓઢીને કામ ચલાવવા માંડે છે.

સધેળી ઈમારત બાંધવાના કામમાં દેવદારી અને જંગલી લાકડાં
વાપરવામાં આવે છે; પણ તેની આકરી ક્રીમત હોવાને લીધે લાકડાના
ધામલા, અને બારવટીઆને બદલે પાદેશના સુકે છે. ચુનાની ક્રીમત આકરી
હોય, અને બરોબર મળી ચકતો ન હોય, ત્યારે બાકી ગાદી

હવેલીની ભીન મોડીની કરે છે. મોડી સાચે ઘોડો સુનો અને ધાસ
મિત્રી કાલવીને તેનો ગારો બનાવે છે, પછી તે ગારો અને ઘોડી ભીન
બાંધે છે. એ ભીંતોમાં બારી, બાગણ લાકડાના મુકે છે. કેટલીક
હવેલીઓનો નીચલો ભાગ પથરો મજબૂત કલાશી બાંધ કરે છે અને
ઉપલા ભાગઉપરની ભીંત મોડી અને ઇંટની કરે છે તે ઉપર સુનાની કક્કાત
કાપાથી સુના નેવી નજર આવે છે. એવી રીતે માઠી માઠી ઇ-
મારતો બાંધે છે.

એ બાંધ કામ એવું તો ઝડપથી થાય છે કે પડત જાયા હોય તે ડે-
કાણે એકા એક બે, ત્રણ મહીનામાં ખુબ સુગત માઠી હવેલી રીસે છે,
તેનું મુખ્ય કારણ એટલું છે કે મજૂરો, મુતારો, હુવારો, અને
કડીયા એ સઘળા ચીના ચીનાઈ વીંધ્યામાં અને કલાકોથલમાં હુશીઆર
હોય છે તેથી જેવા નકશાઓ કરવા હોય તથા ઉતારવા હોય તેવાં કરી થકે છે.

લોડ શ્રોડા.

એ ટાપુના પાહાડમાંથી માટા માટા પથરો નિકળે છે તે કાહાડવાને છેક
પાહાડની ઉંચે જાય છે. લાંબાને લાંબા પથરો કાહાડવાને પાહાડની કોર-
ણમાં આજુ બાજુએ એક સમ્યા ટાંકણાથી વધી પથરો કાહાડે છે,
નેટલી લાંબાઈના પથર કાહાડવા હોય તેટલા વધે પાડે છે, પછી તે સ-
ઘળા વધેમાં દારૂ ભરી એકે દમ સળગાવી દે છે તેથી એક સરખી લાંબી
નેલાંબી ફાટ પડે છે. એ પથર કરકમ દસ ચાર ફૂટ લાંબા અને ત્રણ ચાર
ફૂટ પોહોળા બુરા રંગના નિકળે છે. એ માટા પથરોને પાહાડની ઉંચા-
ણ ઉપરથી જમીન ઉપર નાખવાને બદલે ભારી વજનના પથરોને ની-
ચે લાવવાને તાંત્રીક લાયક ગોકવણુ કરે છે. તે એવી કે ને પાહાડમાંથી
પથર કાહાડવા હોય તેની નીચાણથી તે પાહાડની ટોચ સુધી ઘોડ ઘોડ

રૂપે આડા અને ત્રાસા ટળાણના રરના પ્રથમજ કચી ગએ છે. તે ઉપરથી પથરા ઉતારવાને આડ દશ માણસોથી ઉત્તકાય એવા પથરાની ખી-કડ માણસો ઉપાડી આરને આરતે ઉતરે છે, અને ઘણા વજનદાર મોટા પથર હોય તો ટળાણ ઉપરથી ચીનાઓ આરતે આરતે તેને સેરવી ઉતારે છે.

ઈમારત રંગનારા

એ શહેરની ઈમારતો ઘણી સોબાવમાન ચીનાઓ રંગે છે, તેઓ રંગવાને આવે છે, તે વખાએ એક હાથમાં રંગે ભરેલા ડબ્બો અને ખીજા હાથમાં પીછી પકડે છે. પ્રથમ હરેક લાકડાં ઉપર સેક્રેટ અથવા પીળો રંગ લગાડે છે અને બે ત્રણ દીવસ પછી પાંચો આવી લીલા, પીળો, લાલ, આસમાની, અને કાળો, એવી જાતના રંગ લાવેલા હોય છે તે રંગમાંથી ને, જમ્યાએ નેવી જાતના ચિત્ર કદવાં હોય તેવી જાતના રંગથી કાઢાડ છે. એટલે ભાત ભાતના ચિત્રો ગાલીચા નેવા નકશીદાર દેખાય છે. એક બે દીવસ પછી રંગનારો આવીને તે ચિત્રો ઉપર વારનીચ ફેરવે છે એટલે ખુબ મુરત ચલકાટ ભરેલા જણાય છે. હરેક ઈમારત રંગવાને બે ચાર રંગાગ ત્રણ ચાર વખત આવી સમજું રંગવાનું કામ પાર પાડે છે. ચીનાઈ રંગ બીજાની રંગના નેપો ખુશ્ખોદાર નથી; પણ દુરગંધી ભરેલા રોય છે, તે મુકાયા પછી ખગળ વાસ ખીનક્રમ રહેતો.

હાંગકાંગમાં સુનો પક્ષવવાના કારખાનાં અને તેના પથરો દીરના નથી; પણ સુનો આસપાસના ટાપુઓમાંથી આવેછે. અનેના લોકો સુના ના પથરોનો અને કાંકરાનો સુનો બનાવેછે, તેમ તે લોકો બનાવતા નથી. તે લોકો, સમુદ્ર કીનારે પથર સાથે બંધાયલા. કાલુને એકઠા કરી તેમાંની માછલી કાઢાડી તેના ઝેટલાને બાલી ખાક કરે છે, તેના તૈયાર સુનો બનાવેછે, તે સુનો થંબા પછી મોટાં શહેરમાં વેચવા લાવે છે. બાહ્યના દેશોથી સુનો ધણી આવે છે તો પણ મોટી કીમત ખર્ચાતાં નોંધવે તેટલા મળી શકતા નથી. એ સુનો ધણી સફેદ અને મુલાયમ હોયછે. તેને તોળાંને વેચેછે.

મોટાડી.

એ ખેટની મોટાડી ધણી સરસ લાલ રંગની હોયછે. એ મોટાડી સુનાની માફક મજબૂત છે વારતે બાંધ કામમાં અને વાવણીના કામમાં ધણી ઉપયોગી છે. બાંધ કામને વારતે મોટાડી, પાણી સાથે પીગળાવી નરમ કરેછે તેમાં થોડો સુનો અને ધાસ નાખી તેના ગારો કરેછે, પછી બાંધ-કામમાં વાપરે છે, કાગણુ એખલી મોટાડી, બધારે ચીકણી હોવાથી સુનાની અને ધાસની મુજબણી કરે છે તેથી બાંધકામમાં ફરો પડતી નથી. એ ખેટની પડત જમીન લાલ મોટાડીની હોય છે તેને ખેડી તેમાં ચોખા, લીલોત્રી, અને ફળની ઉપજ કરે છે. એ લાલ મોટાડી કુંડાઓમાં ભરી તેમાં ખાટા મીઠા લીંબુના, નારંગીના, અને ચીનાઈ આદિના રોપા વાવે છે તે ઉછીને એક, બે ફુલો ઉંચા થાય છે એટલે તે ઉપર માનવર અને રાતરાઈ ફળો થાય છે. ●

મુતાર, કડીઆ, અને બેગારી.

—૦૦—

એ ટાપુમાં બાંધ કામ અને કારીગરીના કારખાનાઓમાં મુતાર, કડીઆ અને બેગારીઓ હંગાસાં રહેલાણ કરી રહેલા હોય છે. તે કારખાનાના ઉપરી તરફથી સઘળા મજૂરોને બેગારીમાં સહવાર બપોર અને સાંહાંજના ત્રણ વખતે આવલ બાંધને સઘળાઓને પુરતી રીતે ખાવાને આપેછે અને તેની સાથે સુકી શધેલી માછલી અને ખટાસ ઉકાળી તેનું પાણી આપેછે, તેથી ખાનારાંઓ પોતાના બેગારીમાં લેહે-જત નેવું સમજેછે. મજૂરોને બેગારી ઉપરાંત દર મહીને બે બાલરથી તે આઠ આઠબાલર સુધીના પગાર પણ કારખાના વાળાઓ આપેછે.

એ મજૂરો સવારના સૂર્ય ઉગ્યા પેહેલાં કામ કરવા મંડી જાય છે. તે છેક સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધી કામ કરેછે, તેદલા વખતમાં ત્રણ વખત ખાવાને માટે એકેક કલાકની રજા મળે છે ત્યારે ખાઈને પાછા કામ બેસેછે. સાંહાંજની વખતે સઘળાં મજૂરોં હાથ પગ ધોઈ રસ્તા કીનારે હાથેદાર જમીન ઉપર ખુસે શરીરે બેસેછે; તે વેળાએ જઈ નોઈ એ તો સઘળા કારીગરો હાથમાં બાંધેલા આવલ બરેલા ખાલા લઈ ખાવા બેઠેલા હોય છે, અને ખાતાં ખાતાં ગપો મારી ખુસી થતા જાય છે. એક એક મજૂર પાંચ, સાત ખાલા આવલ બરેલા ખાઈ જાય છે એ દરખાવ જાણે અનેતાં દિંદુઓની જમણવાર નેવો દેખાયછે.

મીના મજૂરો સહવારથી સાંહાંજ સુધી ને મજૂરી કરે છે તેની મહેનત કોઈ પરદેશી જમને જીવે તો તેને દલા આપ્યા વગર રહેતી નથી એટલુંજ નહી પણ દર એક મજૂર છહારનું, મુતારનું, કડીયાનું, બેગારીનું સઘળું કામ કરે છે, તેણે કરી કારખાના વાળાને એક ખીલના કામની અડચણ પડતી નથી. તે સાથે સઘળા મજૂરો લખી વાંચી જાણે છે.

જનાવરેનું બજાર.

એ શહેરમા કુવીન રોડ ઉપર ચીનાઈ માલના બજાર પાસે ઘોડા, ગાયો, બત્તરો, બકરા, ડુકરો, મગધા, બતક, હથેલી, ટાકરી, એઓનું બજાર ભગવ છે. એ સર્વે જનાવરેને ચીનાઈ ગામમાથી ચીનાઓ ખરીદ કરી બાગકસોની માગફતે લાવેજે. ઘોડાઓને શ્રીમતો ચાહીને ખરીદ કરે છે અને તેને નાની બાસકીટ ગાડીમા બાંહે છે, કેમકે એ ચીનાઈ ઘોડા પાહાડની ચડાણ ઉતગણના રસ્તાઓ ઉપરથી ધણી ઝડપથી ચલી ઉતરી શકેછે. ગાયોને તો ગવળી ચીનાઓ ખરીદ કરેજે. કેમકે તે નુ દુધ વેચેજે

હાથી, ઉંટ, સાબર, જગલી ડુકર, હરણ અને વાઘ, સિંહ, સપ એ જનાવરો બજારમા વેચવા લાવતા નથી, પણ એઓના ચિત્રો ચીનાઓ નાઈ નાઈને ધણા ખુસી થાય છે અને ફેહેજે કે હમારા દેશના મોટા જગલોમા એ જનાવરો મળી આવે છે. એટલું જ નહીં પણ એ જનાવરો ના માસનો ખાગક કીધાથી ધણી ફાયદો થાય છે. દરેક જનાવરના માસનો મુણ અને લેહજા જુદા જુદા હોય છે અને કાગડા, કલ્ચુત, સમડા, ચલીયા, કૂતંગ, ખીનાડા, ઉંટ, કરોળીઆ, ઝંસાગી અને કીડા એ શીવાએ ખીજા ધણા જનાવરોનો ખાગક ચીનાઓ કરેછે. સમુદ્રના અને નદીના માછલાઓનો એ ભોડોને ધણી ખાગક વારતે એ જનાવર પકડવાને માટે મોટા મોગ બાગકો દરીઆમા અને નદીઓમા ફરતાજ રહેજે. એ ત્રિશ વખણાવવા ચીના દુકાનોએ પેદકના પુખ્તકો સેકકો બતાવેવા છે, તેમા દરેક દરદની દવાઈને વારતે વચ્ચત્તી બતાવેલી છે, તેમજ સમજા ગ્રાળીઓના માસ પણ બતાવેતા છે. ખીજા એવા દરો થાયજે કે તેને માટે માણસનું માંસ દવાઈ દાખલ કામ લગાડવાનું એ દુકાનોએ ફરમાવેપુજે, વારતે શ્રીમત ચીનાઓને તેની જાતનું

દર થાય છે ત્યારે ગરીબ સીનાઓના નિર અપરાધી બાળકોને ખરીદ કરી તેનું માંસ દવાઈમાં આપે છે.

હકીમોના ફરમાનથી જે બેચારીમાં વાપરી ગયા નહીં એવા પ્રાણીઓનો બચાવ સીનાઓ કરવા લાગ્યા છે, તેથી આખા સીનાઈ પ્રાંતમાં આસરે છત્રીસ કરોડ માણસની વસ્તી છે તે સમજાવે છે. જો જાતના પ્રાણીઓના માંસનો બચાવ કરે છે એટલું જ નહીં પણ છેક નીચામાં નીચા પ્રાણીનો પણ બચાવ કરે છે. સીનાઓ અમલી જાતની વનસ્પતિના ફળોનો અને છાલોનો મુરખો કરે છે તેમજ સમગ્ર જાતના પ્રાણીઓના માંસનો પણ મુરખો કરી વેચે છે.

જાહેર અખબાર.

—00—

એ જોહેરમાં એક અંગ્રેજી અખબાર દરરોજ સીરતર મરે નામનો છુદિવાન અંગ્રેજી કાઢાઈ છે. તેનું નામ “ડેલી પેપર” રાખેલું છે. એ પત્રનો માલિક અમાલ કંવાનમાં મોટા શ્રીમંત વેપારી હતો, જ્યારે અંગ્રેજ સરકારે હાંગકાંગ લીધું ત્યારે તે મહિની એક માઠી જગ્યા તેણે લીધી; પણ તેના ગીરદર દિવસે વેપારમાં સમગ્રી નુકસાની થવાથી પોતાનું બરાણ પોપણ કરવાનેઅર્થે એ જોહેરની વસ્તી ઉપર ઉપકારી કામ માંધે લીધું છે. મોટેએ જોહેરની આબાવીનું જાન એ ગૃહસ્થને આપવું થયે છે, એ ગૃહસ્થના અખબારમાં દરરોજ એ જોહેરનો, સીનાઈ પ્રાંતનો, વેપારના કીમતી વિચાર, રૂબરૂના દર સાચવાને, વેપારને ઉત્તેજન આપવાને ધરતા ઉપાય બતાવે છે, એટલું જ નહીં પણ હાલની રૂબે રાજ નીચી મુધારવાની પુઝી પોતાના અખબારની મારફતે બતાવે છે.

દર અદવાડીએ અથવા પખવાડીએ ઈંગ્લેન્ડ તરફ નેજા રહી મરે

જાય છે તેમાં ‘ઓવરલોડિંગ’ નામનું પત્ર ચોકલવામાં આવે છે, તે એ કામેલ ગદ્યની કલમથી લખાય છે. એ પત્રના ધગોડા મુબઈ, કલકત્તા, મદરાસ અને યુરોપ ખડમાં ધણા છે. શહેરનો અડવાડીઆનો અથવા પખવાડીઆનો પહીવટ, સીનાઈ ગજનો હેવાલ, સીનના અને યુરોપના વેપારની રૂબ, આવતા જતા માલ વિષે, વરતીની હાલત સુધારવાના વિચારો, ગજદખ્ખારી બાબતો એ અખખારતી માગફતે જણાવવામાં આવે છે તેણે કરીને રીયતને અને ગજને એટલે કાયદો થાય છે.

એતી વાડી.

એ ખેટની ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાની ચડાણમાં થોડીક જગ્યામાં સીનાઓ એતીવાડી કરે છે. જમીન એડવાને એડતો બાફના ધત્રો અને થોડાઓ કામ લગાડતા નથી; પણ કોઈ વખતે બજારને કામ લગાડે છે અથવા ધણી વખત તો માણસોજ કામ વજારેલા હોય છે. તે લોકો નાની માડી ગજે છે તેને બે પેડાં કરે છે, તેની પાછળ એક ચકચકીત માટું દુધીઆર જડે છે, તેની આગલી બાજુએ બે હાથા લાંબા રાખે છે, તે હાથા એડતો ધરી ગાડીને પાછી દટાવે છે. તો તે દુધીઆરથી જમીન એડાય છે. એવી રીતે પુગલી જમીન એડાયા પછી માણસનું નગ્ન ખાતરને વાગતે મોડી સાથે બેળીને ફરીથી જમીન એડીને તેમાં થાક બાજીનાં બી વાવીને દગેજ પાણી સીપે છે એટલે થોડા દહાડામાં નોખમાં તેના શેષ બાહાર નિકળી આવે છે. એવરોમાં પાણી સીપવાની રીત એવી અજબજબ નવી છેકે પાણી સાથે માણસનો પીથાબ અને વીટ બેળી તેના બે પીપ ભરી તેની બાંજુમાંથી પાણી નિકળવાને બાંજુનો નળ બોલે છે. એ પીપને હંગડી બીજી જગ્યાએ મેલવા

ને વારતે બાળુએથી દારડા બાંધેલા હોય, તેથી કાવડની માફક એકાદ ઉપાડે છે તે વખતે એસેલી નળીતરફથી જોઈતું પાણી સીપવું હોય તે-
ટકું પાણી દોડતો દોડતો સીપતો જાયછે. એવી રીતે દીવસમાં બે વ-
ખત સહવાર સાંહાજ પાણી સીપેછે, તેથી હંમેસાં લીસાની તાકાત ઉગી
નિકળે છે. એ એતરેમાં કાકડી, તુરીઆં, મુળા, કારેલાં, ભીંડા, માલ-
ની, સાલીટની, અને તલીની બાજુ ચાયછે અને આલકોલ, ટાંપી, એ
શીવાય ધણીક જાતની લાસાની ઉપજી શકે છે; પણ તેના દખાવ અને
નામ જુદાં જુદાં હોય છે.

ધંટી.

એ શહેરમાં શાક બાજુનું જગર જાયછે તે રસ્તે જતાં અનાજ
દળવાની એક ધંટીનું કારખાનું એક પારસી મૃહરમે કાઢાડેલું છે. તે
કારખાનામાં ચાર, પાંચ કુટ ગોળાકાર એક પર એક ચીનાઇ પથરી
ધંટી ઉંચી બેઠક ઉપર મુકેલી હોય છે. તેની આજુ બાજુએ પાટીઆંની
ફરતી કમારી બાધેલી છે. એ ધંટીનાં ઉપલા પથર સાથે આઠ, નવ
કુટ લાંબા બે લાકડાં જોડેલાં છે, તેના ચારે છેડા પકડી મજુરો નોરથી
દોરે છે, તેથી ધંટીનો ઉપલો પથર ફરે છે, એટલે અનાજનો આઠો ધ-
ર્ધ ધંટીના ચાળામાં ખડે છે. એ ધંટીમાં અનાજ દોરવાને ઉપલા પથ-
રનાં વચલા ભાગમાં પાટીઆંની એક પેટી કસેલી છે, તેનો ઉપલો ભાગ
પોહોળો અને નીચલો ભાગ સાંકડો છે. તે પેટીમાં અનાજ ભરી ધં-
ટી આલું કરેછે એટલે અનાજ જમ જમ નીચે દોરે છે, તેમતેમ તેનો
આઠો થતો જાય છે. એ ધંટીની ગોઠવણ ચીનાઓની રીત ઉપરથી કર-
ેલી છે. અને બાકના મંવની મારફતે ધણીક ધંટીઓ નિર્મણેલી.

તેને મલાવવાને માટે ઘણો ખર્ચ થાય છે. એટલા ખર્ચ માથે દરરોજ ચાર પાંચ ખાડી ખુનાજ દળાય છે. કોઈ વખતે એના સામાના, બગાડ થાય છે ત્યારે દળાવવાનું કામ બંધ રહે છે, તેણે કચીને ખર્ચ માથે પડે છે એવી ચીજની દરકતો હાંગકાંગ મધેની ઘટીની સેહેલી ગોઠવણને લીધે તે પાગસી ગૃહસ્થને બાગવતી પડતી નથી અને ખર્ચ માથે પડતો નથી.

પક્ષીને બદલે પતંગો.

—00—

એ શહેરમાં ચીનાઓના તેહવારોને દીવસે ૨ ગેવા કાગળોના પતંગો કાગડા, સમડી, પોપટ, કણ્ઠનગ, અલીઆના કરી ઉડાવે છે, તે વખતે જાહેર જોઈ એ છીએ તો આસમાનમાં પક્ષીઓ ઉડતા હોય તે મીઠાસે જણાવે છે, અને કેટલાક સપના જોવા હતા એવા તરેહવાર પતંગો ઉડતા દેખાય છે. એ ચીનાય ખીજ કેટલાક જાતના જનાવરોના આકારના તરેહ તરેહવાર પતંગો જોવામાં આવતા હતા. એ દેખાવ કોઈ પરદાના જોવામાં પ્રથમ આવેતો તે બુધાવો ખાય છે, કેમકે હંમેસા આસમાન તરફ જોતાં એક પક્ષી ભાયંગેજ દીસે છે. અસલી વખતમાં ચીન તરફના આસમાનમાં એવા પક્ષીઓ હશે, પણ ચીનાઓ એવા પક્ષીઓનો બહુ કાળવા લાગ્યાથી આરતે આગતે સધળા પક્ષીઓ નાબુદ થતા જાય છે.

ભાગ્યોજી ઉપાડવા વિષે.

એ શહેરમાં ભાગ્યોજી ઉપાડવાનાં ગાડા અને ખગમ નથી, વારતે ભાગ્યોજી ઉપાડવાનું કામ ચીના મશ્તુગે કરે છે. એક બે દરરોજનાં

ખીનો એક ચીનો ઉપાડી મોકે છે અને એવા બેટા સાથે પાટાની
 ચટાણ ઉપર ઝડપથી ચડી જાય છે અને ઉતરાણ ઉપરથી ઝડપથી ઉત-
 રી મોકે છે; પણ વધારે બીનો હોયતો એ ચાર મજૂર ખીકડ કરી ઉપા-
 ડ છે. એ ચીનાઓ મજૂરીના કામમાં ઘણા ખાદાદુર હોય છે વારતે
 મજૂરીનું કામ કરતી વખતે સેંકડો મજૂરોની ટોળી આવી કામે જાય
 છે. એ મજૂરોને કામ સોંપે છે ત્યારે તેઓની જમીનગીરી સવામાં
 આવે છે વારતે એ સોંકનો મુકદ્દમ હોય છે તે પોતાનું માણસ માલ ઉ-
 પાડતી વખતે હાજર કરે છે, કેમકે ચીના મજૂરોનો પહેરવેશ અને તેઓ-
 નો રેખાવ એક સરખો હોય છે, તેથી આપણેથી ઓળખાઈ શકાત-
 નથી અને મુકદ્દમ તે સર્વ મજૂરોને ઓળખે છે મોટે મુકદ્દમને જમીન
 ગીરીમાં રાખવાની જરૂર પડે છે. માત્ર ધણીના મામુસે તે મજૂરોની
 સાથે જઈ શકતા નથી વારતે માલ લઈ જવાના અને લાવવાના રસ્તા-
 ને નાકે નાકે ચોકથી રાખવાને વારતે ઉભા રહી નોંધા કરે છે કે લાવ-
 તા લઈ જતા મજૂરો માલના ઘગીના લઈ માત્ર ધણીની દુવેડીને રહે
 કે વખતમાં જાય છે કે આવે છે કે ખીનો રહે નિકળી જાય છે, તેની
 ચોકસી રાખે છે. કેટલીક વખતે તો ઘગીના લઈ મજૂરોની આવજાય
 અને ધણી ચામ છે તે વારે પરેશી વેપારીના માણસોની નજર ચુકી
 ગઈ હોય ત્યારે મુકદ્દમનો માણસ ખરાબર ટેકાણે પોહોચારે છે. એ મુ-
 કદ્દમો પરેશી વેપારીના નામો એક ખાંજુની ચીપ ઉપર લખી રાખે છે,
 અને તે વેપારીના ઘગીના લાવવા અથવા લઈ જવાના હોય ત્યારે તે
 વેપારીના નામ નીચાનની ખાંજુની ચીપો દરેક ઘગીના ઉપાડી લઈ જ-
 નાર મજૂરના હાથમાં આપે છે, તેણે કરી ઘગીના ખરાબર પોહોચે છે,
 અને તેઓ ઘગીના સાથેની ખાંજુની ચીપ ઉપરનું નામનીચાન વાંચીને જ-
 ના તેને હવાસે કરે છે, પણ મુકદ્દમના માણસ વગર ઘગીના ઉપડા-
 વ્યા હોય તો તે ઘગીના લઈ જનારનો પતો મળે એ મુકદ્દમ પડે છે.

લીલાત્રીનું બજાર..

—00—

એ શહેરમાં લીલાત્રીનું બજાર અંદર કીનારે પેનીનમુના સ્ટીગરની આશીસની પડામાં ખાલી જમીનમાં ભગવંતે. તે જગ્યાએ સઘળી જાતનાં શાક ભાજી, ફળ ફુલ બાહ્યરના ગડામાંથી હોડીઓ સહવાગ, સાંદાંજ ભરાઈને આવેછે તે વેળા શાક ભાજી ખરીદ કરનારા સ્ત્રીનાઓ, અને પરદેશી સ્ત્રીના મોટા મેજા ભરાય છે. ત્યાં જઈ જોઈએ તો સ્ત્રીનાઓ-એક હાથમાં ટોપલી ખીજ હાથમાં તોળવાની તાગડી એટલે કાંટો લઈ આવેછે. એ લોકોનો કાટો ફેંદેલી ગોઠવણુનો કરેલા હોયછે તે એવા કે એક કુટુંબી લાકડીનાં કટકા ઉપર થોડી થોડી જગ્યા એ આડા આંકા વજન સમજવાને ખાડેલા હોય છે, તે લાકડીના છેડીથી બે ત્રણ ઈંચની વેગળાઈએ એક લીંધે પાડી તેમાં એક દોરી પોરવી હાથમાં પકડે છે અને એક પથરમાં દોરી પોરવી તે લાકડી સાથે વજન દાખલ તે પથર આંધી રાખેછે. તે લાકડીના ખીજ છેડા ઉપર એક લાખડની આંકડી રાખેછે, દરેક જણુએ એ કાંટામાં તોળતી વખતે હાથમાં પકડવાની દો પકડીને આંકડીનાં છેડાએ તે જણુએ ભગવંતે, એટલે ખીજ તરફથી કાંટાનો છેડો ઉઘાડેલા થાયછે, તેથી વજનનો પથર આગળ પાછળ કરેછે, તેણે કરી સમજી કાંટાની લાકડી થાયછે, એટલે જોડેલા આંકા ઉપર વજન રાખ્યું હોય તેટલું વજન ગણાયછે. એવી રીતે દરેક ફળ ફુલ, લીલાત્રી અને કંદ મૂળ વેચનાર અને ખરીદ કરનાર સેલી અથવા વેચતી વખતે વજનથી આપ, લે, કરે છે. એ સઘળી લીલાત્રીમાં કુળ ફલ, ભાજી તરકારી અને કંદ મૂળ એ બે ખાસીયતની ચર્ચો સ્ત્રીનાઈ મજાના ગામડાઓમાં ઉત્પન્ન થઈ બાગડોની માગડતે હાંમેકાંગમાં આવેછે. ઉચ્ચ જાતના કુળો અને કંદમૂળો લેખતાદાર અને મીઠા સવાદના અને મોટા દદના હોયછે તે “માદ-ત્રીન”ને નામે ઓળખાય છે, તેની કીમત આકરી હોય છે. અને હલ-

ક્રી જાતના ખડાસવાળાં અને નાના કદનું હોય તો તે “ક્રોક્રીન” નામથી ઓળખાય છે.

ભાજી તરકારીમાં કેટલીક જાતની ભાજી, કાકડી અત્રેના નેવીજ, અને તુરિયાં નશીડા વગરના થાય છે. મૂળા મીઠાસ બરેલા મોટા મોટા પણ તેના પાંતરાં તરકુનો ભાગ પાતળો થાય છે, અને મૂળીયાં તરકુનો ભાગ બરો હોય છે. કારેજાં બડાં અને લીસાં થાય છે પણ તેમાં કડવાસ વધારે થતી નથી. દુધી તુંબડી નેવી થતી નથી પણ ગોળાકાર થાય છે. બીંડા, કોખી, ઓલકોલ, વાલપાપડી, સાલીટની ભાજી અને ખીજ કેટલીક જાતની લીલાત્રી અત્રેના નેવીજ છે; પણ મધીત્રી ભાજી તો એ બેટમાં થતીજ નથી.

કંદમૂળમાં પપેટા, ખરસવાં, સકરકંદ, અને ખીજ ધણીક જાતનાં કંદમૂળ આવે છે તેના સ્વાદ ધણો મીઠો અને સીરીનદાર હોય છે. એવા કંદમૂળ અને નોવામાં આવતાં નથી. એવા સિંકડો જાતના કંદમૂળ અને તેના આટો કરે છે તે મજે છે. એ કંદમૂળ એવા તો પ્રુષ્ટ છે કે નખળા બાંધાનાં માણસને એના આઠાની કાંજી પાય છે તે થોડા દિવસમાં પ્રુષ્ટ થાય છે.

ફળમાં “અરંજ,” પાતલી છાલના અને રસના બરેલાં લેજાતદાર છે. “પપનસ” ઘણા દાર અને મીઠાં; “કેળાં” નાના નાના પાતળી છોલના સ્વાદીષ્ટ; “નારંગી” રસની બરેલી અને મીઠી હોય છે. “કમરક” ધણુંજ મીઠાં અને ખુબસુરત દેખાવના છે. “સકરજન” જુદી જુદી જાતના મજે છે. ‘ઉનાબ’ સુકવેલાં જીણી ખારેકના નેવાં મજે છે. “લુગાન,” અત્રેના બાર નેવા દેખાય છે પણ તેની છાલ કાઢાડી નાખ્યાથી તેનો મેદા ચીકણો નિકળે છે. “લાયચી,” એ ફલ ઘણા દાર લાલ છોલનું થાય છે પણ તે છોલ કાઢાડી નાખીએ તો તેમાંનો મેદા મધુર સ્વાદીષ્ટ મીઠો હોય છે, અને તેની વચમાંથી એક કાલો ઠળીઓ નિકળે છે. “ખીમ” ફળનો દેખાવ અજાણ્ય નેવા છે, તે ઉપરની પાતળી છોળ કાઢાડી ના-

ખી આધામાં લાવેછે. “આંખા” એ ગનીલાના ફળ ધણા સરસ સ્તી-
મરોની મારફતે આવે છે. “ટમર”નું ફળ વખાણવા નેગ અત્રેના
આંખા નેટ્રું હોય છે. તેનો રંગ લાલ અને ગુલાખી હોય છે. તેની
પાત્રગી છોલ કાઢાડી નાખ્યાથી તેમાંનો મે દો એવો તો અમરત સરખો
ભાગે છે કે ગમે તેવી ભુખ માણસને લાગી હોય તો તે ફળ ખાઈ હોયતો
તૃપ્તિ થાય છે. “કુલ” ઘણીક જાતના અને તરેહ તરેહના ગંગના સોનેરી
સોભાવમાન આવેછે. શેવતી, ગુલાબ, અંબેલી, મોગગ, અને ખીજ ઘણીક
જાતના કુલો દીકામાં આવેછે, તે સઘળાની જાત પારખી શકાતી નથી
એ કુલનો રંગ અને દેખાવ મમતકારીક દીસે છે; પણ તે કુલ પાસે
લીધાથી તેમાં અત્રેના કુલ જેવો ખુશખોનો ધમધમાટ જણાતો નથી.

ફેરીઆ.

—00—

હાંગકાંગ મધિ સઘળે રસ્તે રસ્તે સેકડો ફેરીઆ કાવડો લઈ ફરતા
ફરેછે. ફેરીઆ ખાંદ ઉપર કાવડ હોયછે તે કાવડમાં હરેક જણસ
ઝૂંટસે ભાજી તગકારી વેચનાર એખલી ભાજી તગકારી વેચે છે અને
ફળ વેચનાર ફક્ત ફળજ વેચે છે. તેજ પ્રમાણે માછલી અને માંસ
વેચનાર એખુટુ એજ વેચેછે. એવી રીતે ફેરીઆ પોતાનો માલ વેચ-
વાને રસ્તે રસ્તે આજો દીવસ ફરતા ફરેછે. ફળ વેચનાર ફેરીઆ સઘલી
જાતનો લીલો સુકો ગ્રેવો તોલખધ વેચે છે, અને કુટકળીઆ વેચનારા
એક એક સંપાકનો ભાગ પાડી વેચે છે. ભુઈ શંખિને નીમખ પાધ
ગળે છે અને ધસક તે લેવા આવેછે ત્યારે તેને ભુંજીને આપેછે. સે-
ગડીના ગડેરી જેવા કટકા પાડી પોતાની કાવડમાં લાવેલી ભટ્ટી ઉપર
ઉકલતા પાણીમાં ખાંશીને વેચે છે. પાન અને મોપાગી એક એક સ-

ખાંકાના ભાગે ફરી રાખેલા હોય છે તે પરમાણુ આપે છે. તેમ લીલા નાળીયમરના પણ કટકા પાડેલાં હોય છે. એવી રીતે કેટલીક જાતનાં જોડા ફેરીઆઓ ને જીદી જીદી બનાવે અથવા તેલબંધતાનો અને શોભામયન ફરી વેચે છે. તેમજ સઘળી જાતના છુટા અને ઝુથેલા કુલ પણ ફેરીવાળા ફરી ફરીને વેચે છે.

મીઠાઈના ફેરીઆઓ કાવડ સાથે લઈ ફરે છે, તેમાં કેટલાક કાવડમાં એક બાજુએ સળગતી ભટ્ટી રાખે છે અને બીજી બાજુએ ચમવાની જણસ રાખે છે. ધરાકને નેધી નોંધીએ તેવી મીઠાઈ પકાવી અથવા બાંધીને તેમાં મીઠાસને વારતે ગોળનો રસ અને ગરમ મસાલો ભેળવીને આપે છે. પણ કેટલાક તો મીઠાઈ નેવાર કરીને પણ વેચે છે. કુરબાનો, ચમનારાઓ સઘળી જાતના ફળોનો અને તેની છાસોનો મુરખો ફરી વેચે છે. ચોખાના આટાની નાની શેરલીની વચમાં નારીઅળનું અમણુ ગોળ, ગરમ મસાલો ભરી તેનાં બાડવા બનાવી બાફે છે. તે બાફે જતાવનાર પોતાના નામની લાલ સાહીથી છાપ મારે છે. ધડું અને આવલના આટાની એવ ફેરીવાળા વેચે છે, તે સનાર ધરાકને તરત પાણીમાં બાફી તેમાં ગોળ અને ગરમ મસાલો ભેળવીને આપે છે, એવી રીતે કેટલીક જાતની મીઠાઈ ગરમ ગરમ ફેરીવાળા ચીનાઓ વેચે છે; પણ અને 'નેમ મીઠાઈ' વાળાની દુકાને જલેબી, લાડુ, ખાજ, દોઢા, દંડીધરાં, છુંદી, મુતરફેણી, કચોરી, હલવો, બરણી, પેડા આદિ લઈને બીજી જાત જાતની મીઠાઈ, અને ભજીઆં, ગાંડીઆ, કુરમરા, પોવા, ચણા, વરાણા મળી આવે છે તેમ ત્યાં મળી આવતા નથી, તેથી પરદેશીને તો એવી મીઠાઈ અને ફરશારથી અજબપુરા રહે છે.

ફેરીઆ હજીમો કાવડની એક બાજુએ પેટીમાં હજીમતના હથિઆર અને બીજી બાજુએ ખેસવાની ખુરસી રાખે છે. અને તે રસ્તે રસ્તે ફરે છે. રસ્તામાં કોઈ ધરાક મળ્યું તો ખુરસી કાવડમાંથી કાઢી તે ઉપર ધરાકને ખેસાડી હજીમ ઉઘારી હજીમત કરે છે. ચીનાઓના

નાની ઉમરના છોકરાઓ ચોટલીની આંશુ બાંશુઓથી માંધુ ખો-
ડાવી ચોટલીમાં ખુસબોનું તેલ ભરવી લાલ રેશમની દારીથી
ઝુંથાવે છે. જીવાન ચીનાઓ ચોટલીની આંશુ બાંશુનું માથું મુંડાવી
મોટી અને લાંબી ચોટલીમાં ખુસબોદાર તેલ ભેળવી કાલા રેશમની લાંબી
દારીઓ બાલ માથે ઝુંથાવે છે અને દાહાડી મુછના બાલ પણ ખોડાવી
નાખે છે. વૃદ્ધ અવસ્થાનાં ચીનાઓ દાહાડી મુછના બાલને ખોડાવતા
નથી પણ માથાના બાલને ખોડાવી ચોટલીમાં તેલ ભરી તેને અસમાની
રંગની રેશમી દારીઓથી ઝુંથાવે છે એટલે સ્વર્ગમાં જવાની નીશાની આ-
સમાની રંગની છે.

દરજી, રકુ કરનાર, લુહારો, કહલઈ કરનાર, ચીની કામ અને ગ-
લાસ કામ ભાગેવાને દુરસ કરનાર, મરધાના અને ખીજ રસ્તામાં પડે-
લાં પીછો ઉપાડી જનાર, એ શીવાયે ખીજ કેટલાક ચીના કારીગરો
પોતાના હથીઆર અને સામાન સાથે લઈ રસ્તે રસ્તે ફેરી કરે છે અને
જે કંઈ કામ કરવાનું મળે તે ધરાકના ખારણા આગળ ખેંસી ઇમાન
દારીથી ઐયું તો ખનાવી આપે છે કે જીનો ભાગ જણાતો નથી એટલુંજ
નહી પણ લુહારો ભરી અને ખીજો સામાન સાથે લઈ ફેરે છે. જો લુહારો
રને કામ મળ્યું હોય તો તુરત તે જગ્યાએ ખેંસી પ્રગુ કામ કરે છે.

માંમ વેચનાર ફેરીઆ ફેરે છે તેમાં કેટલાક તો જનાવગનું લોહી
પીપમાં ભરી તેની કાવડ ઉપાડી રસ્તે રસ્તે વેચે છે, કેટલાક મુઠ્ઠી માછલી
કેટલાક મુકવેયું કુકરનું માંસ અને કેટલાક તો મગધાં, બતકાં અને ખી
જ જનાવરો અને પક્ષીનું મુકવેયું માંસ ફેરી કરીને દરરોજ રસ્તે રસ્તે
વેચતા ફેરે છે. પણ તે માંસ વેચનારા ચીનાઓ તે વખતે લીલાચી
અને ફળ વેચતા નથી. કેટલાક જીવતા જનાવરો અને પક્ષીઓ,
મરધાં, બતકાં, અને હંસ, તથા તેનાં ઈંડા ફેરીઆઓ વેચે છે.

ગરીબ સ્ત્રીનાઓનો સંસાર.

ગરીબ સ્ત્રીનાઓ સુખી હોયેછે, કેમકે હરેક હુનરમાં, ચાકરીમાં, વેપારમાં, થોડો અથવા ઘણો લાભ યાચે, તોપણ સતીષ રાખેછે. પુરષો હુનરના કામો, વેપાર ચાકરી, અને મજૂરી કરેછે. અને સ્ત્રીઓ કવિતા લખવાનું, ચીકન ભરવાનું, સીવવાનું, ખેતીવાડીનું, બારકસ ચલાવવાનું અને ખીબ ધણાક કામ કરેછે. અને થોડે ખર્ચે સઘળા કુટુંબનું શુભરાત ચલાવે છે. સ્ત્રીના પુરષો ત્રણ ત્રણ ચાર, ચાર સ્ત્રીઓ પરણેછે; પણ તેઓમાં કશોયે કંકાસ ખીલ કુલ થતો નથી. તે સર્વે સંપત્તી અને આણંદથી ઉદ્યોગ કરી પોતાનો નિરવાહ ચલાવેછે. એ સ્ત્રી, પુરષો માલિકીસ પચાસ વર્ષની ઉંમર સુધી ઉદ્યોગ કરેછે, ત્યાર પછી માલ મીલકત અથવા વેપાર વારશોને સોંપી વૃદ્ધ સ્ત્રીનાંઓ જન્મ ભૂમિમાં જઈ આસાન મસથી દિવસ ગુજારે છે. તે વેળાએ તેના ભરણ પોષણની અને સઘળી માહાવજત તેના વારશો રાખેછે. તે વીર્ય સ્ત્રીનાઇ સરકારે મજબૂત કાયદા કીધેલા છે, તે સઘળા કાયદા બાબતોને વિદ્યાભ્યાસની વખતે શિખવવામાં આવે છે. એ ગરીબ સ્ત્રીનાઓ ઉદ્યોગને વારતે ખાતમ દશામાં જઈ વસેછે; પણ વર્ષમાં બે, ચાર વખતે જન્મ ભૂમિમાં તેઓનું સંપત્તિ કુટુંબ હોય છે તેની મુલાકાતે જાય છે.

શ્રીમંત સ્ત્રીના.

શ્રીમંત સ્ત્રીના વેપારને અર્થે હાંગકાંગમાં આવેલા છે. તેઓ પણ કોઈ હવેલની બાગ બાડે લઈ રહેછે. તેના બીંધ તળીએ દુકાન રાખેછે. તેમાંની થોડીક જગ્યામાં મોનાની ગીલીટ ચલાવેલી, અંગ્રેજીપદાર આગડી

કરીને તેની એક બાજુએ “કોગ” નામના દેવની મુરતી અથવા તેનું નામ લાલ અથવા સોનેરી ચીનાઈ અક્ષરોની લખેલી તખ્તી રાખે છે. તેની પાશે ખુસબો ભરેલી ધૂપરૂળી, મીઠુપાટનો દીવો ગણે છે. એ દેવના રથાનકમાં રેહનાગ સહવાર સાંહાજ સંઘળા નમનતાપથી પગે લાગે, છે; પણ તે દેવની પાસે હાથમાં “ચાપ” ની ભરેલી ત્યાલી અને ધૂપ-દીપ તો હોયજ હોય. એ દેવની આજુ બાજુએ ખુરસી, ટેબલ, મો-બાયમાન કોચ અને ખીનો સામાન ગોઠવી વેપારનું અથવા સરારીનું કામ ચલાવે છે. ખીજા ઓગડામાં જુદા નોંધએ તો લાકડાની બે માચી મુકી તે ઉપર લાંબા લાંબા પાટીઆં મુકી પંલંગના જવો આ-કાર બનાવે છે, તે ઉપર મછરદાની બાંધવાની તારીફ લાયક ખીના છે. એ મુકેલા પંલંગની જગ્યાએમાં ભારવટીયા હોય તેની માંહે ખીલા ઠોકરને તે સાથે લાંબી ચાર દારી બાધે છે તે દારીના એક એક છેડો મછરદા-નીના ચોરસ ખુણા સાથે બાંધી પંલંગને ફરતી મછરદાની રાખે છે. એ શ્રીમંત બીનાઓ વેપારને અર્થે આવેલા હોય છે, પણ વર્ષમાં પાંચ સા-ત વખતે પોતાની જન્મ ભૂમિના ખુસનુમા બાગની રેહેલગાને અર્થે અ-ને પોતાના કુટુંબ કપીલાના મીઠાપને અર્થે વાગ ફરતી એક બે મહીના મુધી જુદા રહે છે.

રસોઈ કરવાની રીત.

ચીનાઓની રસોઈ કરવાની રીત વખાણુ કરવા નોગ છે. ચી-નાઓના સુલા જીંચી બેકક ઉપર બટીની માફક બંધીઆર ગણે છે, તેણે કરી અગ્નિના તાપ સમજો સુલા ઉપર મુકેલા વાસણનેજ લાગે છે, અને આજુ બાજુએ તાપની ગ્રાજ જતી નથી. એ સુલા ઉપર લોખં-ડની એક કંદારા મજબૂત ઘાપેલી હોય છે, તેમાં ચોખ્ખા ત્રાફ કરી તાજે

છે અને એને સીજવાને નેટલું પાણી નોઠાએ તેટલું પાણી રહે છે. એવી રીતે પ્રથમ ચોખ્ખા નાખીને તેની વચમાં અર્ધે બાગે બેરતું દાકલું આવે તેવું મજબૂત પાટીઆનું દાકે છે. તેની ઉપર ઘાક બાછ, માછલી, માંસ અને જે જે ખીજી જાણી પકાવવી હોય, તે જાણસને ખારીક છાપી કચુમર નેવી કરીને એક એક ખાલામાં જુદી જુદી બરી તેમાં થોડું થોડું પાણી અને મસાલો નાખી તેવા પાંચ દસ ખાલા તે કદડાઈની વચમાં દાંકેલાં પાટીઆનાં દાકણા ઉપર ગોઠવે છે. તે ઉપર ખીજી મજબૂત દાકલું કદડાઈની ધાર સાથે બેસતું આવે તેવું બેસાડે છે, ત્યાર પછી બટી સજગાવે છે એટલે અરધા કે એક કલાકમાં તે સર્વે ચીનો બફાઈ તેવાર થાય છે, પછી પ્રથમ દાંકલું ઉપાડી ગ્રાક બાછનાં ખાલાં ઉપાડી લે છે અને ખીજી દાંકલું ઉપાડી બફાવવા ચોખ્ખા કુંડામાં કાઢાડી ગરમા ગરમ આવે છે. ચીનાઓની ખારાકી એક કલાકમાં હથ, પીંચ જાતની તેવાર થાય છે, તેથી લાકડાં થોડાં બળે છે અને રસોઈ કરનારને આખો દીવસ સુધા પામે બેસવું પડતું નથી.

દીવા બતી.

— ૦૦ —

હાંગકાંગમાં ચીનાઈ રાજનાં જંગલમાંથી એક જાતનું ધાતુ આવે છે. તે ધાસ ગલાસોમાં પાણી અને તેજ બરી તેમાં એ ધાતુની સજગાવેલી બતી સુકવાથી ઉભસ પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ નેમ રૂની બતી ગલાસોમાં બળે છે તેથી વધારે સરસ ઉભસથી એ ધાસ બળે છે અને વરી તેમાંનું સુધનું તેજ અલાસ થવા વિના બતી બુઝાવી નથી, એ તારીક લાવક ખીના છે. અને અને સુધરેલા દેશમાં બતીમાં લાખો રાત્ર રૂનો અર્પે છે, તેમ ચીન દેશમાં રૂની બતીની જગ્યાએ દેશમાં ધાંસ કાઢે લાગે છે. પણ એ કદેશમાં ચીનાઈ જંગલમાંથી સારી

અને ભાંયરીંગનું અને ખીજી જાતના ખીચાંનું તેજ આવેછે તે તેજ ચીનાઓ તો શાક ભાજીમાં ખુસીથી ખાયછે. અને એ તેજ દીવા બ-લીમાં વાપરે છે તો તેનો ઉલ્લસ ધણો પડેછે. એ તેજના દીવા સાથું એકી નજરે થોડી વાર સુધી જોઈએ તો આંખમાં ઝાંખ પડી જાય છે વાસ્તે પરદેશીઓને હંમેસાં લખવા વાંચવાનું કામ ધણું કરીને હોય છે, તેથી કરીને એ દીવાની રેશમીએ રાતના ઘણું કરીને કામ કરતા નથી; પણ દીવસનાજ કરેછે.

પેહેરવેશ.

ગરમીના દીવસમાં રૂ, સણ, રેશમ, ખાંજી, ઘાસ, અને ખીજી જાતની વનસપતીનું બનાવેલું કપડું સફેદ અને કાળાગ ગનું વાપરે છે. એ કપડાંમાંથી ઈન્જર, લાંબા ઢુંકો ઝબો ચીના પ્રરણો અને સ્ત્રીઓ એક સરખી રીતનો બનાવી પેહેરેછે; પણ સ્ત્રીઓ માથે તો રેશમી, સુતરાઉ કાળા અને લાલગ ગના રમાલ હોડીને તેની ગાંઠ ગળા સાથે બાંધેછે, અને પુરુષો તો ખુલ્લે મોઝેજ કરે છે. સ્ત્રી અને પુરુષોના હાથમાં તાડછાના મોટા મોટા પાખા હંમેસાં રાત્ર દિવસ હોયછે. તેણેથી આવ્યા સરીરના ભાગ ઉપર પતન નાખ્યા કરે છે પગમાં મુતગઉ, રેશમી, સણના, અને ખીજી વસ્તુના પાતળા, અને હલકા, નાજુક જોડા સ્ત્રી અને પુરુષો પેહેરે છે.

ઈંડીના દિવસમાં નવા અને ઉંચી કીમતના ઉતના કપડાના અને રેશમી ને સુતરાઉ કાપડમાં રૂ ભરીને સીવેલા, અને મુલાયમ ખાલ સાથે આમડાના નાના મોટા ઝબો અને ઇન્જરો પેહેરે છે. એ લોકો ચાર પાંચ પોહોળા અને તંગ બેસતા ઝબો ધણું કરીને હંમેસા પેહેરે છે, તંગ ઇન્જર પેહેરવાને દરેક છુટા કટકા સીવેલા હોય છે તે

ઈન્દરે પોહોલી ઈન્દર ઉપર પેહેરી તેના ઉપરો ભાગ કંમર ગ્રાથે બાંધે છે અને નીચલો ભાગ પગના પેહિંચાં સાથે બાંધે છે, તે દખાવતો પરદેશીને વિચિત્ર લાગ્યા વગર રહેતો નથી. રાષ્ટ્રીય એટલે માળ જાડા કાપડનાં સીવલા પહેરે છે, અને નોડા તે કાપડનાંજ હોય છે; પણ તેની તળીઓ એવી તો મજબૂત કરેલી હોય છે કે ઈંડીનાં દિવસની પડેલી આકલમાં આવ્યાથી પગના તળીયાને સરદી લાગતી નથી. સમ્પત્ત ઈંડીના દિવસમાં કેટલાક પુરૂષો ખુસે માથે ફરે છે, કેટલાક તો વાટકા નેવી માથામાં ખેસતી ગરમ ટોપી પહેરે છે અને સ્ત્રીઓ ગરમ કાપડના રમાલના કટકા અથવા રેશમી રમાલ માથા ઉપર હોડી તેના છેડા ગળામાં બાંધે છે.

વરસાદના દિવસમાં પહેરવેશમાં ફેરફાર કરે છે, પણ ઈંડીના દિવસમાં ને ગરમ પોશાક નવો વાપરે છે તે કાહાડી નાખી તેને બદલે જુના હોયછે તેજ પેરેછે છે; પણ વરસાદ પડતો હોય તે વેળાએ જી લોકોને બાહાર જવું પડેતો માથે હોડવાને રેશમી તાસ્તાની અથવા કાગળની છતરીને બદલે નેતરની વગર ઘાંડાની ઢાલ નેવી છતરીઓની ટોપી માથે પહેરે છે અને ખમમાં આમડાના અથવા લાકડાનાં તળીઆના નોડા હોય છે, કેમકે એ દેશમાં હંમેસાં સગીનાં દિવસમાં સધળા માણસોને પગનાં તળીએ અનેકજેને સરદી લાગ્યાથી તાતકાળ માણસનાં જીવની ધાત યાય છે.

મીનાઓનું હંમેસનું જમણું

હંમેસાં મીનાઓનું જમણું સહવારના નવદય કલાકે, સાંહાંજના ખાંચ કલાકે થાયછે. જમવાની તૈયારીની વખતે મોટા લાભ થતો હોય તો પણ જમવાની વેળા યજ્ઞતા નથી. તે વેળાએ દુકાનમાં અથવા શ-

છુગારેલા ચોરડામાં એક ટેબલ સુટી તે ઉપર પુવં દિવાએ પ્રથમ એક
 પાસો ભાતથી ભરીને મુકે છે, તેની હેઠલ ખીજા બે, ત્રણ, વળી ખીજા
 તેની નીચે ત્રણ, પાચ, વળી ખીજા તેની નીચે ત્રણ પાચ, આત, વળી, ખીજા
 તેની નીચે બે ચા, વળી ખીજા તેની નીચે બે ત્રણ હાઝ બબેની મુકે છે.
 વધારે ચોઈ માણસોની સ્મોઈ પ્રમાણે પાલા ગોઠવે છે, અને પાલાભંગના
 બાકીની સ્મોઈ વધે છે તેના વાસણે ટેબલની પામે એક બાજુએ મુકી
 રાખે છે. એ પાલાઓ પૂર્વ તરફથી ગોઠવે છે તેનું મુખ્ય કામણ એ
 છે કે ચીનાઈ શાસ્ત્રમા લખેલી ક્રિયા મુજબ કયાંમા આવે છે. એ ચો-
 ખાના પાલા ગોઠવ્યા પછી નોટલા માણસો જમનાર હોય તેની જગ્યા
 તરફ ખાવાની બમે લાકડી મેલી ગોઠવે છે શાક ભાજના અને
 ગારા માંડીના પાલા ટેબલ ઉપર એક બાજુએ ગણે છે. એવી રીતે
 ભાતના પાલા, લાકડીઓ અને શાક ભાજના પાલા મુક્યા પછી
 ટેબલની આજુ બાજુએ બાજુની ખુરસીઓ નોટલા માણસો જમનાર
 હોય તેમલી ગોઠી છે. એટલે મંડળીનો વડો હોય છે તે પ્રથમ આવી
 એક ખુરશી ઉપર પૂર્વ તરફ ગોઠાડે કરી બેસે છે, પછી કુટુંબના પુરો,
 મિત્રો, અને આકરે આવી બેઠા પછી કુટુંબનો વડો હોય તે એક
 ચીતે પેદા કરનાર ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે. તે વેળાએ ટેબલ ઉપર બે-
 ટેબા સુધના તે વડાની ભક્તિમા સામેલ થાય છે, અને એ ભક્તિ જુજ
 બિખનમા પુરી થાય છે, પછી મંડળીનો વડો પૂર્વ તરફનો મુકેલો પાસો અને
 લાકડી હાથમા પકડી ખાવા માટે છે. ત્યાર પછી મધના જણ એક એક
 ચોખાનો પાસો ને બે લાકડી હાથમા પકડી પાસો મોટોડા પામે લઈ
 ને લાકડીએ કરી મોટોડામા ભાગ બરે છે. શાક ભાજની અને માસ
 માંડીની કમર જુદા જુદા પાલામાં ભરી હેઠલે તેમથી એક એક
 કરમ બે લાકડીના હેડાએ ઉપાડી ખાય છે. એ શાક ભાજ અને
 માસ માંડી તો જુજ મસાદ દાખલ ખાય છે, પણ ચાવનના પાલા
 મા ખાગસનું પાણી બને ચમચા નાખીને ખાતા નડી ભડી પાચમાન

ઝડપથી અડાવી જાય છે. જે ચીનો વધારે ઓનાજ ખાય અને શરીરે પ્રથ (જીરો) હોય તેને ચીનાઓ માટું માન આપી (અરીય) નિયંત્રણી ગણે છે. સઘળા, ચીનાઓ જમતી વખત એક પછી એક જણ હસવા સરખી ગયો મારી સઘળાને ખુસી કરે છે, એવી સાલ સઘળા ચીનાઓમાં નોવામાં આવે છે.

ગૃહસ્થોનાં કુટુંબમાં કોઈ હોકરા છોકરીના, અથવા મિત્રના, બન્નની અને ખીજા સારા કારનોની મેજબાનીઓ થાય છે ત્યારે પોતાના ઈંદ મિત્રોને જમવા તેડે છે. શુભ પ્રયોજનની મીજબાની હોય છે ત્યારે થણું કરીને મીઠાઈનું જમણું કરે છે. એ જમણમાં ચોખ્ખાના અથવા થડુંના આટા ને તેલ પાણી સાથે મસળીને તેના નાના નાના મુકીયાં વાળી તેમમાં તળી નાખે છે. એ મુકીયાં બરાબર તળ્યા પછી તેનો ખારીક બુકો કરી તેમાં ગોળનો રસ તથા ગરમ મસાળો ઊંચી માટાગારા સાડવા બનાવે છે, એ લાડવાનું જમણું માટી ધામધુમથી વખણાય છે.

તેલવારના દિવસનું જમણું.

ચીનાઓ તેલવારને દિવસે જુદા જુદા જન્માવરણના માંસ અને શાક ભાણ તથા જુદા જુદા રંગ આપેલા ભાત બનાવે છે. જે તેલવાર આવે છે ત્યારે સઘળા ગૃહસ્થોનાં રેહાણમાં “ફ્રાગ”ની મૂગલી અથવા તખ્તી રાખેલી હોય તેની પાસે જુદી જુદી બનાવેલી રમોઈ માંથી એક એક ખાતો બરી માટી રંગીન ધાત્ર માં સઘળા ધ્યાવા ગોઠવે છે. તે મધિ (સમસુ) ચોખ્ખાના દારની એક નાની ખાલી અને ચાએની ખાલી બરી બાજુએ મુકે છે. અને મીણબતીઓ, કુંપ સળીઓ સજગાવે છે. એ રેહાણના સઘળાં સ્ત્રી પુરુષો એ તખ્તી સામા ઉભા રહી જે કુટુંબનો વરો હોય તે આગળ આપી તખ્તી અથ-

વા મુરતી આમા ગુહા મરડી નમ્મતાઈથી પગે લાગી ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે બંદગી કરે છે. તે વેળાએ કુટુંબના સધળા માણસો તેની પાછળ બંદગી કરવામાં સામેળ થાય છે. એ બંદગીની ક્રિયા થયા પછી કેટલાક રંગીન સોનેરી, રૂપેરી, લાલ, પીળા, લીલા તરેહ તરેહની બનાવટના જુદા જુદા આકારના, અને નકસીના કાગળો મોટા મોટા ટોપના ભરેલા હોય તેમાંથી થોડા થોડા કાગળો લઈ સધળા જણ દેવની સામે સળગાવીને નમંતાઈથી પગે લાગે છે. કાગળો બાળીને દેવની આરતી કરતા જણાય છે. ત્યાર પછી સધળા પુરવો રહેઠાણમાં થણગારેલા મોટા ઓરડામાં ટોપલ મુકી તે ઉપર જમવા બેસે છે. તે વેળાએ કુટુંબનો વડો પોતાની જગ્યાએ બેઠા પછી પેદા કરનાર ઈશ્વરની ભક્તિ કરી એક ભાતનો ખાસો અને ખાવાની લાકડીઓ પકડે છે એટલે સધળા જણ પોત પોતાનો ખાસો અને લાકડીઓ લઈ ખાવા બેસે છે. તેમ જીઓની મડલી જુદી હોય છે એવી રીતે ખાનારાઓ થોડુંક આધા પછી ચોખ્ખાના દારનું વાસણું મંડળીનો વડો લઈ બેઠા હોય તે દારના વાસણમાંથી એક એક નાની ખાલી ભરી ભરી વાગ કુળી ત્રણ ત્રણ ખાલી સધળાને આપે છે, તે દાર પીધા પછી તેની જુમમાં કેટલાક એક ખીજાં દારે દાર પીવાની સરતો કરે છે. તે સરત એવી રીતે થાય છે કે, જે જણ સરત કરનાર પોત પોતાની ખાલી દારથી ભરે છે અને જે જણ નીચે લખેલા શબ્દો એકજ રીતે અને એકજ વેળાએ, બંનેએ બોલવા નોંધે. તે સાથે એ બેઠુંના શબ્દના ગગ પ્રમાણે લેહેકો થવો નોંધે એટલે ને ઉચ્ચાર પેહેલા કરે તેજ ઉચ્ચાર ખીનો કરે. શબ્દો અને જમણા હાથનો લેહેકો કરનારના ને સમ્મસ જગ આગળ પાછળ પડે તો તે સમ્મસ સરત હારે છે. એ સરત કરનાર મડતા આંકના શબ્દો બોલે છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	
એક	મન,	ઈ,	શ્યામ,	સી,	ઈ,	લુક,	છન,	પાદ,	કાકિ,	સપ્-
ખીનો	મન,	ઈ,	શ્યામ,	સી,	ઈ,	લુક,	છન,	પાદ,	કાકિ,	સપ્-

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર.

એ દરેક શબ્દ ઉપર એકથી વધુ સુધીના ચંદ્રના ચીનાઈ બાપાના અંક મુકેલા છે; પણ એવી રીતે એકથી સો સુધી ના ચંદ્રના ચબ્દો મોલવાની એક ખીજ સાથે સરળ થાય છે. એ સરળ નો હારે છે તેને એક પાણી દાર પીવાપડે છે. એ દાર પીધાથી ચીના મજબુત બાંધાના હોય છે તો પણ લાલલાલ થઈ જાય છે, કેમકે એ ચોખ્ખો દાર જલદ બનાવે છે, તેથી એક એક દરામની ત્રણ પાણી મજબુત બાંધાના ચીનાના પીધામાં આવે છે એટલે છાકરા થઈ ઘોઘાટ કરે છે.

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર.

—00—

ચીનાઓના જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં સધળા તારાઓના હસાળ ગણિ અસાધીય નક્ષત્રો, બારે રાશિ અને સૂર્ય, ચંદ્રની સાથે ગુણિ ત્રીજી વરસે તેર મહીનાનું એક વર્ષ કરે છે. એ જોપીઓ સુરજ, અને ચંદ્ર એ બેહુની સાથે ઉપર મોટો આધાર રાખે છે, તેનું તેજ જુદું જુદું મનાવે છે.

સુરજનું તેજ અમનીનું આતસી છે. એ પૃથ્વીની આજુ બાજુ મે ફરી ઠંડકને દુર કરે છે અને તેમાં ગરમીનો જુસ્સો લાવે છે.

ચંદ્રનું તેજ ઠંડા પાણી જેવું છે, તે પૃથ્વીની આજુ બાજુએ રી ઠંડક ઉપજાવે છે, જેથી શાંતી થાય છે. એવી રીતે ઇશ્વરે મહત્ત્વ મનાધી પૃથ્વીની આબાદી બનાવેલી છે.

એ બે ગ્રહ મોટા બળવંત હંમેસાં પૃથ્વીની આબાદી માટે ફરે છે. પી રીતે ચીના જોપીઓ કેહે છે; પણ કેટલાક નામનો સહ છે તેનાં યુદ્ધ મતકારી બતાવે છે. અને કેહે છે, કે એ કેટલા હંમેસાં વરતીની આ- ની અને અગાધી ચંવાની નીચાની દાખલ પોતાનો રંગ બદલી દેખા-

રહે. એ કેતુના જુદા જુદા ગુણો દેખાવ ચીનાઈ નોખીએ પાડ્યે છે. સધળા મોટાગા ચોગ આઠ ગ્રહની ઉત્પત્તિ અને તેજ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

- ૧ સુગન્ધુ તેજ આનસીએ અને તેની ઉત્પત્તિ અગ્નીમાથી બતાવે.
- ૨ ચદ્રુ તેજ સાંત છે અને તેની ઉત્પત્તિ પાણીમાથી બતાવે છે.
- ૩ કેતુની ઉત્પત્તિ કુતા જમાનાની હાલત બતાવવાને જુદા જુદા ગો થી બને છે.
- ૪ શુક્રની ઉત્પત્તિ ધાતુમાથી બતાવે છે.
- ૫ બુધની ઉત્પત્તિ પાણીમાથી બતાવે છે.
- ૬ મંગળની ઉત્પત્તિ અગ્નીથી બતાવે છે.
- ૭ બૃહસ્પતિની ઉત્પત્તિ લાકડામાથી બતાવે છે.
- ૮ રેવતીની ઉત્પત્તિ મોટાડીમાથી બતાવે છે.

એવી રીતે આઠ ગ્રહને મોટા ગણે છે એ શીવાય સેકડો તાગ-
ઓના પણ હસાબ દુનીઆની આબાદી અને ખગળીના ચિન્હો બતાવે
છે એ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર જાણનારની ચીનાઈ ગણના થાય તત્ત્ર ખીકીત
શહેરમા મોટી મદદેસાઓ કરેલી છે તેમાં સેકડો બાબકો જ્યોતિષ વિદ્યા
શિખે છે, એટલું જ નહી પણ મોગ મોટા વિદ્વાન જ્યોતિષ શાસ્ત્ર જાણ-
નારાઓને ચીનાઈ સગકારે રાખેલા છે, તેની માગકૂતે ૬૦ વરસે નવા નવા
ત્રણ ૫ મોગો ચીનાઈ સગકારની તગકૂથી છપાઈ આપ્યા ચીનાઈ રાજમા
પ્રગટ થાય છે. તેમા દરેક મહીનાના દિવસો, દિવસની ધડી પજો, દિવસ
ના ચોથડીઆ, તેહેવાગના દિવસો, એ શીવાય ખીજી ચીનાઈ અગત્યની
ખીના હોય છે, તેથી દરેક નવા કામનો ચીનાઓને આગળ કગવો હોય
ત્યારે સારો શુભ વખત કોઈ નવું કામ કરે છે. જ્યોતિષ વિદ્યા ખડી
છે અને તેના રાખવા બગબગ પુગતી વિદ્યા જાણનારને મળે છે ; પણ
નોનારો એ વિદ્યામા અધુરો ભેગથી તેના રાખવા બગબગ મળી આવ-
તા નથી મોટે વિદ્યાને અપમાન થાય છે.

સલામ કરવાની રીત.

ચીના પુરુષ અને સ્ત્રીઓની સલામ કરવાની દૃગ્ગેષાં ચાલુ રીત તો “ચીન ચીન” છે ; પણ દુરથી અથવા ઘણે દિવસે કોઈ ગૃહસ્થ પોતાની બરોબરીનો આજ્ઞો હોય તો તેને જોનાને વાર ચીનાઈ બાપામાં, “લયલો લયલો” એટલે આપો આપો “ચીન ચીન” એટલે સલામ સલામ કહે છે. આપેલા પંદરોણને બેસાડવાને “ઓ ઓ” કહે છે. મોટી ઉમરનો કે મોટી પદવીનો ચીનો આપેલા હોય, તેને દરવાજા સુધી લેવાને ધર ધણી પોતાની છાતી ઉપર મેહુ દાઢા સુધી ગરદન નમાવતો નમાવતો ઉપર કહેલા ચીનાઈ શબ્દો બોલતો જઈ સલામ કરે છે; પણ ઉમરવ, અથવા પાદશાહી ખાનદાનની હવેલીમાં જઈ સલામ કરતી વખતે ગ્રાહ્ય મરડી પાંચ સાળ વખતે ઉભેલ કરીને ગરદન નમાવી સલામ કરે છે. આવનાર ગૃહસ્થને ખુશી, કોમ, અને ખીજ બેઠક ઉપર બેસાડી દુધ, સાકર, ખાંડ વગરની ખુસબોદાર ઠંડી માથે તાની ખાલી બારી અને મેથા મીઠાઈ આપે છે, અને નંખાકુ બારી જીંકો અને કાગળની બતીતંખાકુ સળગાવવાને આપે છે, અને રેહેઠાણનાં સઘળા મળી ગમત ઉપજવનારી વાતોના ગપાટા મઠિરી ખુસી યાચ છે. એવી રમુજ બરેલી વાતો ચીનાઓને નાધારે ઈલાદ હોય છે, તેથી દરેક ટાંકણે ધખલા દલીલથી વાતો કરે છે. ચીનાઈ જોલીમાં ખુસી બેખજવનારી લટકથી નોડણી કરેલી છે, તેમાં એક અવાજનાં જુદા જુદા અર્થો પણ યઈ ગે છે વારતે દરેક વાતમાં વધારે લંખાણે દસવાની તકશર યાચ છે.

છીનો અને તંબાકુ.

૬

મીનાએ પીતલનો ઉકો ગ્રખે છે. તેનો નીચલો ભાગ દાબડા જેવો ત્રણ ચાર ઇંચનો હોય છે. વચલી બાજુએ માની દાબડી હોય છે તેમાં તંબાકુ કેશર જેવી ઝીણી ભરે છે. તેની એક બાજુએ આઠ દશ ઇંચ લાંબી લાંબી પીતલની નળી જડે છે, એ નળી ધુમાડો બેસવાના કામમાં આવે છે. તેની ખાસે બીજી ત્રણ ચાર ઇંચ લાંબી અને અરધા ઇંચ ગોળ નળી જડે છે. તેની વચમાં ઉતરે હેવી ચલંમની બીજી નળી હોય છે. એ ચલંમની નળીમાં તંબાકુની ચપટી દબાવી અને કાગળની બત્તીએ તે તંબાકુને ચળગાવે છે, અને લાંબી નળીએ ધુમાડો બેસે છે, તેણે કઠી તંબાકુની આક યાચ છે; એટલે બેજેલા તંબાકુની આખ કુકી નાખી બીજો તંબાકુ ભરી પાછો ધુમાડો તાણે છે. એ ઉકાના સઘળા સાંધા જુદા જુદા હોય છે, તે સઘળા સાંધા છુટા પાડી ખીસામાં ગળે છે અને જ્યારે નોકમાં તાર સાંધા મેળવીને ઉકો તૈયાર કરે છે.

નાહાવા ધોવાનો સરખ.

મીનાએ આખા ગરીરે બે ત્રણ મહિને નાહે છે. કેટલાક તો પા-
દાડની કટણમાં જઈ ગળેને પાણીએ નાહે છે, કેટલાક તો પોતાના રેઠાણ
માં ગરમ પાણીએ નાહે છે; પણ દર સદ્વારનાં નાના પીપમાં ગરમ પાણી
ભરી અરધી દાંત સાફ કરી ગાંઠોડું ધુવે છે, ત્યાર પછી તેમાં બે-
દું પગની પાટનીએ ચુંટી મુવી બે ચાર મિનુટ મુવી કુળાવી ગમ્મી પગના
તળીઆને ખુબ ગરમ કરે છે, તેણે કઠી ચીરમાંથી પસીનો પડે છે,
એટલે બીજું ગરમ પાણી પીપમાં ઘઈ તેમાં કપડાનો એક કટકો બીજી

તેનાથી બેઠું પગ, બેઠું હાથ, અને આખા શરીરનો ભાગ ધૂણી કરવો
 મુકે છે. એવી રીતે દરમહવાઈ અને સાંદાંતે શીખંત, અને શરીરના
 આખું શરીર સાફ કરે છે. ધણું કરી શરીર સાફ કરવાને માનવી અ-
 શીલુની પેટીમાં આવેલું ખારદાનનું કપડું તેનાં કટકા એ લોકોને વધારે
 પસંદ પડે છે, કેમકે એ કપડું શરીર સાફ કરવાથી ખુબસી અથવા કો-
 દલા ધર્મ થકના નથી વારને એવા કટકા લેવાને અશીલુનાં વધારીની
 ખુશામત કરે છે.

કપડાની સફાઈ.

ચીનાઓ હંમેસાં ચીનાઈ જનાવરના રંગીન કપડાં વાપરવા ને,
 તથા નોડી બાહાર ગમે છે. તેમાંથી દરેક કપડાની નોડીમાં દંભ,
 નાનો, મોટો જાઓ હોય છે. એ તથા કપડાની નોડીને ધોવાને જોખા
 ના આઠાની લાહી અથવા ખજ ફેરીવાળા પાસેથી એક બે સંપાકોનો
 વચાતો લઈ ગમે છે. પહેલા એક નોડી કપડાને ગરમ પાણીએ સા-
 ઘુ દબને ધોઈ નાખે છે, ત્યાર પછી સફાઈ દાર યોડું પાણી લઈ તેમાં
 લીધેલી લાહીને મળવી નાખી તેમાં ધોયલા કપડાં બોળી કોહાડી
 મુકવા નાખે છે. એ પ્રમાણે દરરોજ ચીઓ, પ્રયોને ખીતે દિવસે
 પહેરવાનાં કપડાને આગલે દિવસે ધોઈ નાખે છે. તે ધોયલા કપડાં ખી-
 તો દિવસે પહેરે છે. એવી રીતે દરરોજ સવારના પોતાના કપડા શીખંત
 થી શરીર લોકોપોતાને હાથે ધોઇને પહેરે છે, તેણે કરી ધણુ સોબીનો
 ચકચકીત અને કડકડીત દેખાય છે; પણ વીલાતી જનાવરના સફેદ ક-
 પડાને દરરોજ ધોઇને વાપરતા નથી તેને તો પોબી પાંસે અહવાડીએ અ-
 ને પખવાડીએ ધોવડાયે છે. કેમકે એ વીલાતી કપડાંને રોજ ધોવાથી જ-
 લલી સડી જાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ ચીના એવું જનાવે છે કે ચીનાઈ
 જનાવરનું કપડ ધણુ સરસ હોય છે તેમાં પાણીનો ભાગ ધણી વાર
 રહી થકતો નથી.

લગ્નની રીત.

—00—

ચીનાઓમાં નાની ઉમરનાં છોકરા, છોકરીઓની સગાઈ કરેછે, અને માઠી ઉમરના પુરુષો જે ચાર સ્ત્રી સાથે પરણે છે. હિંદુની રીતે ચીનાઓમાં એક વ્રુકમના, એક ઓડકના એટલે એક કુળના ઉત્પન્ન થયેલા છોકરા છોકરી પછી શકતા નથી, કેમકે એક ઓડકના ઉત્પન્નલા આખા ચીનાઈ રાજમાં રહેનારા પોતાના પીતરાઈ ભાઈ દાખલ ગણી એક ખીજને ઘટતા લાભ કરેછે, તેણે કરી લગ્ન કરનાર બેકુના કુળ જુદાં જુદાં જોઈએ જો તેમ હોયતોજ લગ્નનો સંબંધ થાય છે. એ સંધળા ચીનાની ઓડક આસરે “આગ્રા પચાસ” છે. એ ઓડક વાળા ચીનાઓની જુદી જુદી આલાદની ઉપત્તિ માઠી થઈછે.

છોકરા, છોકરીના લગ્ન થવા આગમજ ફાકીયનની રીતે રાશિ પ્રમાણે જોડા મેળ આવે તોજ સગાઈ થાય છે પણ તેની અગાઉ છોકગ તરફથી છોકરીને દાગીના, રોકડનાણા, પોશાકના કપડાં આપવાના ડગવનું લખત થાય છે, તે ડગવ પ્રમાણે સર્વે દાગીના અને પોશાક છોકરીને આપી સગાઈ કરેછે ત્યાર પછી છોકરીને છોકગ તરફ વાળા અને છોકગને છોકરી તરફ વાળા જમવા તેડીને પોશાક અને ફળ મેવા આપે છે. મછી લગ્નની ક્રિયાનુ શુભ મ્હોતં જોધી લોકો યાસ્યથી ડગવે છે. એ લગ્નના મ્હોતંની બે, ચાર દિવસ અગાઉ છોકરા, છોકરીનાં રહેઠાણમાં તરેહ તરેહનાં સોભીતા કાનસો લટકાવી તેમાં રાશ-પૂરી કરે છે, વાજન વાગે છે, ધર્મ યુર આવી ધર્મની ક્રિયા કરેછે, તરેહ તરેહના મેવા, અને ફળ, આણી રાખેછે, અને ગ્સોઇની ધાગ પુગ થાય છે. એટલુંજ નહી પણ ગાનારી સ્ત્રીઓ, પુરુષોના મેલાવડો થાય ને. લગ્નને દિવસે શાહજન માદાજન મગે છે, તેમાં વાજન, નીગાન વાવડો, અજગરનાં આકારે ચૂની, અને તરેહ તરેહનાં વિગિન સોંગ લી-
૨૬

વિદ્યા માણસો ધન, પત્રાકા અને દુધીઆદો હાથમાં લઈ ખીજ કેટલાક
 ગંભીર ઉપનયનાગ્ર સોગ લઈ શાહજન માહજન સાથે ચાલે; પણ
 સમજાવી અગાઉ આખું આદેશું ફર પાલખીમાં મુકી ચલાવે. દાર
 ખાનું સજગાવે છે તેમાં દુદાકા અને ખીજ તરફ તરફની અવસ્થા બાજુ
 હોય છે. એ શાહજન માહજનની વચમાં જગજાટ બંદી અને
 સ્ત્રીનાઓમાં ઘઈ ગયલા મહા પુરોના આકારે સોનેરી ગીલીટ મુઠી
 ઓનો સ્ત્રીનાર પાડેલી એક પાલખી તેમાં પરંભુવા જ્યાર ઓકગને બેસા-
 ડી પાલખીના બારણા બંધ કરે છે. એ શાહજન ઓકરીને રહેણે
 જાય છે તે જ્યાંએ ધર્મ શુરો ધર્મની ક્રિયા કરી લગનની માંડ બાંધે
 છે. ત્યાર પછી એવીજ ધામ ધુમે શાહજન ઓકરને રહેણે પાંક
 આવવા નિકળે છે. તે સાથે સોનેરી ગીલીટની ખીજ પાલખી શાહ-
 જનની વચમાં ચાલે છે, એ ખીજ પાલખીમાં ઓકરીને બેસાડી તેના
 બારણા બંધ કરી તાજુ મારીતેની કુંચી ઓકરીની અંતલગની સગીઓ
 ને વૃદ્ધ અવસ્થાની હોય તે હાથમાં રાખી પાલખીની બાજુએ ચાલે.
 એ બેહુ પાલખી પાછળ કેટલાક નવા ખીજાના, પક્ષગ, કોચ, ખુરસી,
 ટેબલો, વાસણો એ સીવાય ખીજે ઘણાક સોબાચમાન સામાન ઓ-
 કરીને તેના મા બાંધે દેહમા આવેલા હોય છે તે મજુર ઉપાડી ચાલે.
 સધળું શાહજન ઓકરને રહેણે જઈ ઉભું રહે, અને એટલે પાલખી-
 માંથી ઓકરે ઉતરી શાહજનમાં આવેલા સધળા ગૃહસ્થોને નમનાદથી
 ગરબ નમાવી નમાવેની સલામ કરે. ત્યાર પછી પરંભુલી સ્ત્રીની પા-
 લખી તરફ વળે છે, તે વખતે પાલખીની બાજુમાં ઓકરીનીમાં અથવા
 ખીજ કોઈ અંતલગની સગી વૃદ્ધ અવસ્થાની ઉભી હોય, તે
 અને ખીજ સગીઓ મળી ઓકરીની પાલખીનાં બારણાની કુંચી ઓકરને
 રવાણી કરે છે. એટલે તે ઓકરે જડપથી પાલખીનું બારણું ઉપાડી
 પોતાની સ્ત્રીના હાથ ધરી બહાર કાઢાડે છે. તે વખતે ઓકરાની અને
 ઓકરીની દુધી મળ્યાથી શાહજનમાં આવેલા ગૃહસ્થો નજીક આવી

છોકરાને ખાતરીથી પુછેકે આ છોકરી સાથે તાહારા લગનની ગાંઠ બંધાઈ છે અને એ સ્ત્રી ઉપર તું ખુસી છે? તેના જવાબમાં છોકરાએ તે છોકરીને સ્ત્રી દાખલ કબુલ રાખ્યાથી છોકરી પોતાનાં ભરથારનાં ઘરમાં જાય છે અને બાકી રહેલી ધર્મ ક્રિયામાં સામેલ થાય છે, ત્યાર પછી સ્ત્રી ભરથારે હયાતી સુધી નીતિએ રહેવાનું આમણુ સામણુ લેખં થાય છે. અગર પાલખી માંથી ઉતારતા છોકરાને છોકરી પસંદ નહી પડીતા તો છોકરા તેરફથી મજેલા અવિજ દાગીના, અને પોશાક હોય તે લઘ પાછી પોતાને રહેઠાણે છોકરી જાય છે, કેમકે લગનની ક્રિયા બરાબર થઈ ન હતી, તેથી તેના લગનની ગાંઠ બંધાયેલી જણાતી નથી, પણ એક વખતે પાલખીમાંથી ઉતરીને છોકરાએ તેને સ્ત્રી દાખલ કબુલ કરી અને બાકીની લગન ક્રિયા ક્રીયા પછી સ્ત્રી ભરથારનું જોડું ગણાય છે. એ ક્રિયા પુરી થતા દારની ખાલી સ્ત્રી ભરથાર એક ખીજને પાઈ હયાતીની મોહોળત્ આહે છે. લગનનું જોડું થયા પછી સંસારી બાબત, અને કુટુંબ કખીલા સાથે નીતિથી ચાલવાને ચીનની સરકારે મજબુત કાયદા જાંધેલા છે, તે કાયદા સ્ત્રી ભરથારને ધર્મ ગુરૂ વાંચી સંભળાવે છે. એ કાયદાના ફરમાનથી ઉલટા ચાલનારને ચીનની સરકાર સજા કરે છે. ચીનાઓમાં હરેક બાળકને જન્મ થયાથી જ્યોતિષ શાસ્ત્રના આધારે તે બાળકનું નામ રાખે છે; પણ તે નામ સાધારણ અથવા હુલામણું હોય છે. તે બાળક જુવાનીમાં આવે ત્યારે તેના નામને માન સાથે બોલાવે છે. જ્યારે તેના લગન થાય છે તેદિવસે ધર્મ ગુરૂઓ એ જોડાને ગૃહસ્થના નામે ઓળખવાને જુદું નામ આપે છે, એવી રીતે પુરુષ, સ્ત્રીઓનાં નામમાં એ ત્રણ વખત ફેર પડી જાય છે. પુરુષે પ્રથમ જો સાથે લગન ક્રીયા પછી ખીજ એ ચાર સ્ત્રીઓ સાથે લગન કરે છે, પણ પ્રથમની સ્ત્રીની ગણ ખુસી હોય તોજ કરે છે, અને પરણેલી પેહેલી સ્ત્રી માત્ર મીઠકનની મુખત્યાર ગણાય છે. પુરુષ પોતાની સ્ત્રી મરણ પામે છે ત્યારે તે ખીજ સ્ત્રી સાથે પરણે છે. પણ સ્ત્રી

પોતાનો બરથાર મહું પામવાથી ખીનો બરથાર કરતી નથી. અને ગંડાપામાં પોતાની નીનિનો સંભાળ કરે છે. નીનિવિષે ચીનાઇ રાજના સમ્પત-કાવ-દાથી ભિત્તમ ક્રૃદ્ધાનાં બાળકો નીનિનો સંભાળ કરવાને ચુકતાનથી; પણ હલકે વાપિના સોડોની નીનિમાં વધારે બચાડે હોય છે.

ચીનાનો ધર્મ.

ચીનાઓમાં સાત ધર્મ છે. તેમાં પ્રથમ ધર્મ “લાયોતસ-ગ્રી-લી-કુ-તેન”ના “તાઉ” ધર્મ છે. ખીનો “કાનકુગ્રીપસ” ધર્મ છે. ત્રીનો “ફો”નો ધર્મ એટલે જોદ્ધ ધર્મ છે. ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો રામન કયા થોલીક, અથવા ક્રીસ્ચીયન અને યાહુદી ધર્મ છે. સાતમો મહમદિયન ધર્મ છે. એવી રીતે ચીનાઈ રાજની ઝાટી વરતીમાં સાત ધર્મના ફરમાન જણાય છે.

પ્રથમ ધર્મનું નામ (તાઉ) છે એ અસલી ધર્મનો માર્ગ બતાવનાર ‘લીકુતેન’ અને ‘લાયોતસગ્રી’ એ બે નામથી ઓલખાતો હતો. એ મ- હા પુરુષ દુનિયાં પેદા થયા પછી વારંમ વાર જુદા જુદા જન્મ લઈ, એ ધર્મનો માર્ગ બતાવતો હતો. એવી રીતે ધર્મ માર્ગનો ફેલાવો કીધા થી એ મહા પુરુષ પરખાત થયો હતો. પાંચમી શાહાનશાહ એ ધર્મને માન આપીં ઝોટો ભક્ત કેહવાતો હતો. એ ધર્મના ફરમાનમાં ભક્તિ કરનારને આનંદ બરેલા દાખલા બતાવેલા છે, કે મૂર્ખ ભક્તે થયાથી દુનિયાનો ત્યાગ કરી પાહાડની યુક્ષમાં જઈ રહેતા હતા. એ ધર્મ ના યોગક દાખલા નીચે લખેલા છે.

સમજા સાથે નેકી કરવી, સત્ય વચન બોલવું અને સત્ય માર્ગ ચાલવું, ભક્તિ કરતાં સમાધીષ્ટ રહેવું, દુનિયા દારીથી દુર રહેવું, લોભ-મોહનો ત્યાગ કરવો, હંમેસાં હિંમર ભક્તિ કરવી, એકાંત પાહાડી અ-થવા સપાટ મેદાનવાળી જગ્યામાં જઈ રહેવું, એવી રીતે ભક્તિના લક્ષણ બતાવેલા છે, અને કહે છે કે ભક્તિ કરતાં અનેક પ્રકારના દુષ્ટા અને

સંકટો આવે, તો પણ સમાધીથી મ્યાન ચુકવવું નહી, એટલું જ નહી પણ એ ધર્મ માગે ગુપ્ત રાખવો, તેથીએ ધર્મના પુરા ભક્ત વરતીમાં દીસતા નથી.

ખીનો શુધરસો ધર્મ તેનું નામ “કાનકુમ” એ નામાંકીત પુરુષ (૨૪૦૦) વગસ અગાઉ “લુ” નામના પરગણામાં જન્મ્યો હતો. એ અગાઉ યદ્દિ ગયલા “કીયંગત્રી” પાદ્યાદાની ઓલાદનો હતો. તેની જણુ વર્ધની ઉમર યદ્દિ એટલે તેનો બાપ મથું પામ્યો હતો; ત્યાર પછી તેની માતા એ ધણી આવેથી ઉછેર્યો, એ નામાંકીત પુરુષ નાહાન પણથી આમાંકીત અને અંચળ સવભાવનો હતો. એ સંખસે નાની ઉમરમાં સધળી વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી સત્તરમે વગસે ચીનાઈ ગજમાં ઈન્સાફની જગ્યા મેળવી હતી. તેનો ઈન્સાફ અને ન્યાયનીતિ એવી તો વખાણવા લાગી હતી કે રૈયત ગજ, અને ઉમરગ્યો તેના ઉપર વધારે પ્રિતિ રાખવા લાગ્યા. એની એકવીસ વર્ધની ઉમર યદ્દિ એટલે ચીનાઈ ગજમાં એ નામાંકીતની તાગીક થવા લાગી; પણ તેવીય વર્ધની ઉમર યદ્દિ એટલામાં એની “માતાનું મથું” યદ્દિ. એ દલગીરીથી ગજ દરમારી આકરી છોડી દેશ પરદેશ ફરી ફરી પોતાના દેશનું કલ્યાણ, હિત, ધર્મ અને રાજ નીતિમાં સુધારો કરતો હતો તથા જીલમગાર અમલદારોની ચાલ તથા જુઆ, કાગાગ્યોની ચાલ શુધારવા પછવાડે લાગેલો હતો. પોતાના દેશની અને રૈયતની આબાદીને મોટે વિદ્યા, હુતર, અને કૃષી કર્મ, ઉર્દિજી અને પ્રાણીઓના સોધના મોટા મોટા અથો રચ્યા, અને વેદકના અથો કવિતામાં રચી તેમાં ઉર્દિજી પદાર્થ તથા પ્રાણીઓના માંસ ઓપધમાં વાપરવાની ઓપીધીઓ ફરમાવેલી છે તે યજુષ તેના કુમાન મુજબ વિદ્વાન ચીનાઓ ચાલે છે. એવી રીતે મોટું સંકટ ભોગવી ચીનાઈ ગજમાં સધળી પ્રકારે શુધારો કરીધો છે. હાલમાં જમ સોના રૂપની મૂર્તિને ચીનાઓ માન અને આજ આપી ઈન્દ્ર પરમાણે ગણે છે, તેમ એ નામાંકીતનાં પુરુષોના

કરમાનો, અને નીતિને ક્રીડથી ને પાદચાહા મુખી માન આપી તેના લખાણ પરમાણે ચાલે છે.

ચીનો ધર્મ “કો”નો છે. એ ધર્મનાં બૌદ્ધ, બૌદ્ધસી, જૈનગો, સામો, કોદમ, કુ, કો, એ સાત નામે દેશો દેશની જુદી જુદી બાપાથી, બોળખાય છે. એ ધર્મ ચીનમાં આસરે (૧૮૦૦) વર્ષ ઉપર “મીઠવી શાહાનશાહના” વખતે ચાલુ થયો છે. કેટલાક વર્ષ પછી પૂર્વ દિગ્દર્શનાથી બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવનાર ખસો ત્રણસો ધર્મગુરુઓ પુરતકો લઈ ચીન ગયા હતાં. એ ધર્મના પુરતકોમાં, મોટામાં મોટા દેશ પાપ કરતાની મનાઈ કરે છે. તેમાં પેહેલી જીવની હત્યા કરવી નહી, ખીજી ચોરી કરવી નહી, ત્રીજી પરગી સાથે ગમન કરવું નહી, ચોથું જીવું બોલવું નહી, પાંચમું દારૂ કે ખીજી કેઈની વસ્તુ ખાવી પીવી નહી, છઠું માણસનું દીલ દુખાવવું નહી, સાતમું વિરવાસ આપી કોઈની ધાત કરવી નહી, આઠમું લાભ, મોહ, દેંકાર રાખવો નહી, નવમું કોઈની અદેખાઈ નરવી નહી, દશમું પાપંડી ધર્મ માર્ગે ચાલવું નહી—અને સદાકાળ નિયંત્રક પડી રહેવું. એ શિવાએ શાસ્ત્રમાં ઘણાક પાપ વિશે લખેલું છે; પણ મોટામાં મોટા દેશ પાપ બતાવેલા છે. ને સખસ નિયંત્રક પડી ઘઈ ધર્મની ઘોડી ભક્તિ કીધાથી તુરત મેહેરખાન થાય છે; પણ કપડી માણસ સદાકાળ ધર્મ ભક્તિ કરે તોપણ તેને પ્રરભ થતા વિલંબ થાય છે.

ચોથો, પાંચમો, છોડો ધર્મમાં ક્રિસ્તિયન, રોમનકાથોલીક, ચાલુદી ધર્મોનાં પાદચીઓ ધરવી ચાલની આઠમી સદીમાં ચીનના જુદા જુદા ગામોમાં ગયા હતા. ત્યાર પછી કેટલાક ચીનાઓને સાથે પોત પોતાના ધર્મમાં લીધા છે; પણ તેની સંખ્યાનો ખુલો અડસરો બણાખામાં આવ્યો નથી, કેમકે ચીનાઓનો અસલી ધર્મ અને તેનું કરમાન ખીલકલ મળી આવતું નથી. તેણે કરી ચીના હરેક ધર્મ કૃત્રિમ રાખી ઘોડા વપે પછી ખીજા ધર્મને કબજા કરે છે. એટલું જ નહી પણ તેઓનો પેહેર-પેશ, બાપા, અને દેખાવ એક સરખો હોય છે, તેથી તેનો ચાકસ હમોય મળતો નથી.

સાતમો મહમદીઅન ધર્મ પાળનાગ કંતાન અને ખીબ શહે-
રોમાંછે. તેઓ મહમદીઅન મહન્ન પ્રમાણે અરબી ભાષાનું કુગનભણે
છે, પાંચ વખતની નિમાજ યુભરેછે; પણ તેઓમાં સુબત કરવાની રીત
જણાતી નથી; એ ધર્મની મસજીદોછે. એ ધર્મ મલાવનારા દ્વતંત્રતાતા
ના, બલક અને સમરકંદ શહેરોમાંથી અથવા ચીનની પશ્ચિમ દિશાનાં
તારતારી લોકો પ્રથમ ધરવી સનની તેરમી સદીમાં યોડા માણસો આવી
કંતાન શહેરમાં આકરી કરવા લાગ્યા હતા. આરતે આરતે તેઓનો
વધારે ફેલાવો થતો ગયો તેમ તેમ ગરીબ ચીનાઓના બાલકોને
ખરીદ કરી તેઓને ખુસલમાન કરતા ગયા. તાગતારી લોકો લડાયક
હોવાથી ચીનાઇ ગજમાં વખણાયા, તેથી ગજ દરબારી, લશ્કરી આકરીને
લાયક થયા તેણે કરી તેઓનાં સંખ્યામાં વધારો થયો છે.

નવા વર્ષનો તેહેવાર.

ચીનાઓના એક વર્ષમાં ઘણાજ તેહેવાર આવેછે. તેમાં નવા વર્ષને
તેહેવાર ઘણું કરી ફુલુઆરી મહીનામાં કુંભ રાશિનો સૂર્ય થાયે છે, તે
દાંકણે નવા વર્ષના તેહેવારનો દિવસ ચીનાઈ રાજ કરતા હસે છે. એ
તેહેવારની એક બે મહીના અગાઉ વેપારીઓ પોતાનો માલ વેચવાની
તાકીદ રાખે છે, અને નવો માલ ખરીદ કરવાની અગત્ય હોય તોજ
ખરીદ છે, કેમકે તે વર્ષમાં થયલા વહીવટનો હસાબ નકીકરેછે. નવું
વર્ષ બેઠા અગાઉ લેહેણું વસુલ કરે અને રૂંધ સુકાવી આપી ચોપડા
રૂ કરે છે. એ તેહેવાર સધળા તેહેવારથી મોટો છે. નેમ અને દિ-
દુ લોકોની ધીવાળોનો તેહેવાર છે તેમજ ચીનાઓનો નવા વર્ષનો તેહેવાર
છે. એ નવા વર્ષને દિવસે ગરીબથી ચીમંતો નવો પોચાક, તરેહ તરેહની
ખાવાની રસોઇ રૂબ રૂબ મેળો, મીઠાઈ, તૈયાર ગળેછે. દુકાન અને ઘર-

સાણગારનો સામાન સાફ સુક કરે છે. અને તેને નવા નવા રંગ રંગીન ચકચકીત કરે છે. નવા વર્ષમાં લાભ થવાના અને અવજ્ઞા વર્ષના થયલા પાંપ ભરમ થવાના આસરવાદ અને શુભીના સોનેરી રૂપેરી અને રંગીન લખેલા કાગળો દરવાજે અને રહેઠાણની જગ્યામાં ચોટાટાડે છે. રહેઠાણ અને તેની આજુ બાજુએ સોભાવમાન રાશણીનાં ફાનસો લટકાવે છે. તરેહ તરેહનું ઘરખાનું સજગાથી ધર્મ ક્રિયાં કરે છે, તેવજાએ ધાળીના અને ધડાના અવાજ ચાર પાંચ દિવસ સુધી ધામ ધુમથી ધાય છે. નવા નવા વર્ષનો નો દિવસ ફરે છે, તે દિવસે ઘણાક પકવાન, મીઠાઈ, જિવા બનાવી રહેઠાણમાં દેવ પાસે, અને પુરવંતોની કબરો પાસે અને દેવસામાં લઈ જાય છે, ત્યાં ધર્મ ગુરુ ધુપ, દીપ, રંગીન સોનેરી રૂપેરી કાગલો સભગાથી માટી આગુરતાથી લોકો તરફથી ભક્તિ કરે છે અને પાપની મારી માર્ગે ગે છે અને નવાં વહીવટ ફરીને ચાલુ કરવાને નોધી પાસે મૃત્યું કહાડે છે ત્યાંથી પાછા આવી આખો દિવસ અને રાત આઈ પી માહોલે મહિસે હુલાસે ફરે છે. એવી રીતે શહેરમાં વખાણવા નોગ દેખાવ બને છે એટલું જ નહીં પણ બંદરમાં અને સમુદ્રમાં બારડસોને અને એતીવાડી કરનાર બહુતે જમીનમાં ઉપજેલા ગ્રામીને સણાગારી સોભાવમાન કરે છે. એ નવા વર્ષને દિવસે રાજનો અને નાના બાળકો નો એક એ મહીના આગાઉ જન્મ્યા હોય તેનો જન્મ દિવસ ગણે છે. એ દિવસે સંધ્યા સ્ત્રીના સેહણું લઈ દેવું આપે છે, અને નો સન્ન દેવું આપતો નથી તેનું દીવાળું નિકળેલું સમજાય છે, તેનું સેહણું અને નો અવેજ હોય તે માંગનારને આપી બાકીના દેવાની સમજાવી દેવાદાયે સાથે કરે છે. પણ તે નવા વર્ષની ક્રિયા કરવામાં તે વર્ષે સામેલ થઈ શકતો નથી એટલું જ નહીં પણ તેના દરવાજા બંધ રાખે છે, રાશણી, અને આતસ બાજુ પણ સજાવી શકતો નથી. એવો ફરિયાદીનાઈ રાજના કાયદાથી ચાલુ છે, તેથી સ્ત્રીનાઓ નવા વર્ષના દિવસ આપ્યા આગમ્ય પોતાની આખર ગળવાને તરબીર રાખે છે. કેટલાક ગરીબો બાકાના કપડાં લાવી ઉમદ

પોશાક પેહેર છે, કેટલાક કરજ કરી ખરચ કરે છે અને કેટલાક જ્યુ-ગાર રમવા, કેટલાક નાચ રંગ સાંભળવા જાય છે, અને કેટલાક તો હુટ-કાટ અને વસ્તીમાં આગ લગાડી ચોરીઓ કરીને પણ નવા વર્સના તેહેવારની મોજ મજા મારવાને પછાત રહેતા નથી. એ નવા વર્સનું ટાંકણું આવે છે એટલે શહેરમાં અને સમુદ્રમાં ચોગની ધાસ્તી નિકળે છે અને દરદિવસે શ્રીમ તોનાં રહેઠાણમાં આગ લાગેલી સંભળાય છે. નવા વર્સના તેહેવારમાં લેહેણુ દેવું ખલાસ કરવાની ઉત્તમ પ્રકારની ચીનાઇ ગજમાં રીત હાવાથી ત્યાંના વેપારીની નેયત ચોખ્ખી હોય છે ; પણ અંગ્રેજ સરકારનાં હાંગકાંગમાં ચીના વેપારીઓ આવી ગેહલા છે, તેઓ 'શ્રીટીસ કાયદાની માહિતી મેળવે છે તેમાં "ઈનસાલવેટ" નો કાયદો જાણવાથી ચીનાઓની દયાનત દારીમાં ખગાડ થયેલા છે. કેટલાક ચીના માટી રકમનું દેવું કરી ચીનાઇ ગજમાં જતા રહે છે અથવા ઈનસાલવેટ થાય છે. ચીનાઇ ગજમાં લેવડ દેવડ બાબદનો છુટકારો થવાને કાયદો નથી તેથી દેવાદારના હોકગ અને હોકારના હોકગ બાપ દાદનું દેવું આવે છે અને લે છે. તેમ વગર પુછતા રોડારીઓ લાખો રૂપીઆનો વેપાર કરી પાપમાલ થતા નથી અને કરજદારોને પણ નુકસાનીમા નાખતા નથી. મધ્યગો વેપાર ઈમાન-દારીથી શક્તિ પ્રમાણે કરે છે. તેમા માઠાં ભાવેગે નુકસાની થઈ તો તેના દેવાદારે પુછતો આસરે આપી ફરીને તે નાદારનો વહીવટ બલાવે છે અથવા દેવાદારે દશ વીથ વર્સની મુદતે મુદત નાણા લેવાને કબજા કરે છે. તેણે કરી દયાનત દાર પાપમાલ થયેલા પાછી સારી હાલતમાં આવે છે.

• ૮

નવા વર્સની પેહેલી તારીખે શહેરના સધળા મોટાલા અને ગલીએ સુમસામ હોય છે ; પણ નવ દશ કલાકે રહેઠાણમાં "ફો" ની મુરતીને ધમં ક્રિયાથી પુજ કરી તરેહ તરેહની મીઠાઈ, મેવા અને સધળી રસોઇ, દારની, માવેની પાણી મુકી સધળા નખતા અને આનંદથી સલામો

કરી ચુકીએ નેશી ધણીક રીતે રુતી કરેછે અને ધુપ સળીએ, લાલ રંગની દેવને યુગ્મ લાયક મીણબતીએ, સોનેરી રૂપેરી રંગી બે રંગી કાગળો, અને આતસખાજ સળગાવીને ખુશનુમા ખાનું ખાય છે. ત્યાર પછી સધળા સ્ત્રીનાનાં બાજકો, પુરષો, સ્ત્રીઓની ઓલખ પીજાનવાળાં, ઘટ મિત્રો, વડીલા, અમલદારોમાં ને ને ડેકાણે વગ ઓળખાણ હોય તે તે જગ્યાએ સ્ત્રીના જઈ હાથના આંગળાની મુઠી વાળી અંચોડા ઉભા રાખી બે હાથ નોડી નમ્રતાથી એક ખીજ સાથે ગવસા વર્ષમાં વેપારમાં, સંસારી રીતમાં દરેક બુલે મુકે ધવસી તકસીરની માધી માગેછે. તે વેળાએ “કુંગા કુંગા” ના શબ્દ વાપરે છે. એવી રીતે, એ મનામાં જ્યાં પોતાક પેહેરીને જાય છે, અને તેમાં કેટલાક રંગીન કાગળો ઉપર ઈશ્વરની રુતીના શબ્દો લખેલા હોય છે, તે એ પરમાણે કે નવા વરસમાં “ફા” નામનો દેવ તમને મોટા લાભ આપે અને સંકટ દૂર કરે એવા રુતીના કાગળો એક ખીજને પર જઈ ગૃહસ્થોને મળી ભરીને આપે છે. એ લોકો એ તહેવારના દાહાડાઓમાં ખાધ પીધને અને મળી ભરીને ખુસીમાં દિવસ ગુજરે છે.

સ્ત્રીનાઓનો જ્યોતિષ શાસ્ત્ર ઉપર એ તે કાત પુરા છે, તથા નવા વેપાર ચાલુ કરવો હોય તો દુકાનો, વખાસો, કારખાના, પેહેડીઓ એ સર્વે મ્હોત આવે તારેજ જાણેછે, જ્યાં મુધી ચોખ્ખુ મ્હોત આવતું ન હોય ત્યાં મુધી વેપાર બંધ રાખેછે. અને પોતાની જન્મ ભૂમિમાં અને ખીજ દેશોમાં પોતાના ઘટ મિત્રોને, વડીલાને અને તેઓની કબરો હોય તેને તેઓ પુરતી રીતે માન આપી યુગ્મ કરી વેપાર કરવાનાં મ્હોત જ્યાં વેપાર કરવો હોય ત્યાં પાછા આવે છે. કેટલાકને નવું વરસ થવા પછી બે, ત્રણ, ચાર, પંદર દિવસે મ્હોત આવે છે. કેટલાકને તો એક બે મહીને ચોખ્ખું મ્હોત જાપીઓ આપે છે તેટલા દિવસ નવા વેપાર ચલાવવાનું બંધ રાખે છે.

રોશણીનો તેહેવાર.

મીનાઓ રોશણીના તેહેવાર ધણા કરે છે પણ પેહેલા તેહેવાર નવું વરસ થયા પછી પેહેલી પુનેમ છેાકરાઓ અને જુવાન પુરુષો એ તેહેવાર કરે છે. તે વેળાએ રસ્તે રસ્તે, માહોલે માહોલે, ઘેરે ઘેર, બાગે બાગ અને ખુલી જગ્યામાં, તરેહ તરેહનાં નાના મોટા જનાવરોમાં અજધા, શામુર્ગ અને ધણી પરકારનાં જનાવરોના ઓખા બાંજુના અને લોખંડના સળીઆના બનાવી તે ઉપર રંગી, બે રંગી કાગળો, રેશમી કાપડ અને ચામડા ચોહો-ટાડીને ધણી જાતના ખુબસુરત ફાનચો બે ત્રણ દોકડાથી પાંચ, દશ ડા-લગ સુધીનાં બનાવી વેચે છે. તેવા ફાનસો એક ખીજથી ચઢડાઈ કરવાને વધારે રોશણીનાં અને વધારે ખુબ સુગંધોય તે રેહેવાસીઓ ખરીદ કરી ડોકાણે ડોકાણે જુલતા રાખે છે. એટલું જ નહી પણ ખુબસુરત જમી ક્રીમતનો પોથાફાંચે તેહેવારને દિવસે પેહેરે છે, માંડવા બાંધી તેમાં ધણી રોશણી કરી, એક ખીજને શ્રીમંતાઈ બતાવે છે. ધણાક માણસોનો જમાવ થઈ ધણું કરી દરાખનું ઝાડ નેતી ડાંખળીઓ નોતા લાલ રંગની, પાંતગ લીલા રંગના અને થડતો તપખીરીઆ રંગનું હોય છે. તે ઉપર લુમકે લુમકા દરાખનાં લાગેલા હોય છે. તે ઝાડને લાવી જ્યોતિષ શાસ્ત્રની ક્રિયા પ્રમાણે સજગાવે છે, એ ઝાડનું થડ બળે છે તોપણ તે ઉપગની દગખ અનામત દીસે છે; અને મજેલા માણસો તે વેળાએ ધણો પોષાટ પણ કરે છે. એ તેહેવાર ધણું કરી ફાગણ મહીનામાં અજવાળી ગરે આવે છે તે દિવસે હજારો જુવાન મીનાઓ હાથમાં તરેહ તરેહનાં ફાનસો લઈ રસ્તે રસ્તે, ગલીએ ગલીએ, માહોલે માહોલે એકઠા થઈ રયાદીનાં સરગસની માફક આખી રાત્ર ફૂંતા કરે છે. તે વેળાએ આતસ બાજી સજગાવે છે, વાજી વાગે છે, વાવરા, નીચાન, અને હથીઆરખંધનો વેશ લઈ નિકળે છે. તેમ બાંજુનાં બનાવેલા મોટા મોટા અજગર, શ્રીમુર્ગ ઉપર રેશમી કાપડ

ચીનીને આબેહુબ તેના નેવા બનાવે છે. એ તહેવાર ધણી ધામ ધુને કરે છે. એ તહેવારે ઉપર ચીનાઈ રાજની પશ્ચિમ દિશાએ તો વંધારે ખરચ કરે છે. કેટલાક ગોઠા ગોઠા માંડવા બાંધી તેમાં ચીનાઈ કાનસોનું ઝુમર દશ પંદર કુટના પેરાવાનું ત્રણસો ચારસો ડાહર ખરચ કરી બનાવે છે. તે ઝુમરને માંડવામાં બાંધે છે એ ગોઠા ગોઠા ઝુમર ઉપર ચીનાઈ હરફે "સાવનિયંગ" એટલે પોડાની સરતનું કાનસ, એ કાનસમાં પોડા દોડે છે, વાહાણો ચાલે છે, લડાઈ યાપ છે, લશ્કર આવે છે, શાહાનશાહની રવારી આવે છે, નાચ રંગ યાપ છે, તરેહ તરેહનાં દેખાવ કાનસમાં જણાય છે. એ તહેવારની જાન મજાદમાં સેંકડો માણસો મસજુલ રહી મેજબાનીઓ પેરે પેરે અને બાગે બાગ કરે છે. એ રહુજ નહીં પણ માંડવામાં કેટલાક ધર્મ ગુરૂ વાજીતો લઈ બેઠા હોય છે તે ધર્મ શાસ્ત્રની કથા વાંચે છે. ખીજી તરફ નાટક કરનાર પોતાનાં નાટકમાં ચીનાઈ રાજમાં થઈ ગયેલા શાહાનશાહોની દરબાર અને રાજ નીતિનાં સોંગલાખી નાટક કરી બનાવે છે.

ખીનો રાયપીનો તહેવાર સરદ રૂતમાં આવે છે. એ તહેવાર સમુદ્ર બેડનાર માછી મારો, દરીઆઈ સફર કરનારા સમુદ્રની અને નદીની કાન કરવાને પ્રથમ ગોઠા માંડવો બાંધી તેમાં તરેહ તરેહનું આનું પકાવી ગરીબોને ખવડાવે છે, સાકરનો સરખત બનાવી ગોઠા મોટા વાસણ બંધી રાહાદારીઓને ખીવા આવે છે, કેમકે સમુદ્રમાં અથવા નદીમાં કોઈ પણ ડુખી મથું પામણો હોય તેને રવગં પ્રાપ્ત થવાને તેના વારસો બધી રીતે ધર્મ કરે છે. એ તહેવારમાં ચીનાઈ રાજની રીત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે નાણાની રકમ એ તહેવારની ફિયામાં આવે છે; પણ ખરચને વાંચને ગોઠી રકમ તો ચીનની સરકાર મદત કરે છે. તે વેળાયે દેશો દેશી ચીના પોતાને વતન આવે છે. એ તહેવારની ત્રણકાટ બરેલી રવારી નિકળે છે, તેમાં માણસોની ભીડ એટલીતો હોય છે કે બેચાર માણસોએ મુખી રવારી મારેલા માણસો આણું હોવાથી તેનો છંડો આવતો નથી. 'સેક' એ નોખોતોની જુદી જુદી ટોળીઓ, ખગાસ કુટ કરનાં વધારે લાંબા સો-

ભીતો એક અજગરની અને શીશુર્ગની સુરતી બનાવી સેંકડો માણસો તેની આજુ બાજુએથી ખુબસુરત બનાવેલા જનાવરને ઉપાડી સરગસમાં ચાલે છે. આતસ બાજુ સજગાયે છે, દોળ, નિશાન અને યાળીઓ વાગે છે, પણ એ સઘજાની અગાઉ આખુને આખુ બાફેલું કુંકર પાલામીમાં બેસાડી તેને સરગસની અગાડી ચલાવેછે કેમકે એ કુંકર ભુતોને બળીદાન દાખલ આપવાને ગએછે. તેની પાછળ મીઠાઈ, મેવો અને તરેહ તરેહની ખોરાકીનાં ખુમચા હોય છે. એ સરગસ ફરી આબ્યા પછી માંડવામાં અસલી આહુ રીતે ક્રિયા કરેછે. કેટલાક ધર્મ ગુરૂ મોટા મોટા પુરતકો લઈ કથા વચ્ચે છે તે વેળાયે મોટી મોટી ઠાળીઓ વાગેછે, નોખનના અવાજ થાય છે; પણ પ્રથમ કથા વાંચનાર દશ પંદર મિન્યુટ સુધી કથાજ વાંચીને તેના અર્થો સઘજાને મળવાવે છે ત્યાર પછી દશ પંદર મિનીટ સુધી વાજીવનો નાદ કરી ગમત ગમત ઉપજાવે છે અને ફરીને કથા વાંચવા લાગે છે તે વેળાએ નોવા લાયકરસુજાયાયે.

ત્રીજો શેશશ્વિના તેહેવાર ચીનાનું નવું વર્ષ બેઠા પછી છે મહીને થાય છે. એ તેહેવારની મોટી ધામધૂમ જણાતી નથી; પણ સઘજી વસ્તીની હુણીનાં છાપરા ઉપર એક લાંબો અને ઉચો બાંજુ ઉભા કરે છે તેને દારી બાંધી એક ફાનસ છેક તે બાંજુની ટોચ ઉપર લટકાવેછે અને વળી ચીનાઈ ખારકસો વાળા ડાલની ટોચ ઉપર શેશશ્વિ વાળા ફાનસો લટકાવી દે છે. એ દેશમાં ચંદ્ર, સૂર્યનું ધરણુ થાય છે. ત્યારે આખી ગત જીવાન ચીનાઓ પતંગો ભગાવી તેની સાથે શેશશ્વિના ફાનસ બાંધી ઉચે ઉડતાં હોય તેની રીતે કરેછે અને વળી એવે સમયે સરગસ કાઢાડેછે ત્યારે વાજીવ વગાડેછે, આતસ બાજુ સજગાયે છે, અને કેટલાક તો ગમત ઉપજાવવાને તરેહ તરેહની રમતો કરવાના હપીઆરો લઈ મેદાનની ખુલી જગ્યામાં જઈ રમે છે. મરણુ છુટે છે એટલે સર્વે પોત પોતાને મુકામે જાય છે.

કબીરની પુજાનો તહેવાર

મરણ પામેલા સ્ત્રીનાઓને ખુબ સુરત પેટીમાં પોશાક સોયે બંધ કરી જમીનમાં દાટી તે ઉપર કબર બાંધે છે. મરણ પામેલા સ્ત્રીનાની કબર આગળ, તે મરનારનો વડો દીકરો અથવા તેનો નો કોઈ નજીક નો વારસ હોય તે અને ધરમ ગુરુ એ સર્વે ધરમના દુરમાન મુજબ ક્રિયા કરે છે. એ પરમાણુ મરનારનો દિવસ અને તહેવાર આવે છે તે તહેવારે પણ એજ માફક ક્રિયા કરાવે છે. મરનારનો છોકરો અથવા બીજો કોઈ વારસ હોય છે તે બારેમાસ તે કબરની સંભાળ અને ક્રિયા કરે છે. ગરીબ માણસોની કબર તેના છોકરાઓ અથવા વારસો પણ વરસ સુધી તેની સંભાળ અને ક્રિયા કરે છે પછી તે કબરને જમીન ખરાબ કરે છે.

શ્રીમંતો ગોટા ગોટા બાગ બગીચા દેવેલીઓ બનાવી રહેલા હોય છે, તે દેવેલીમાં એક સમયોરસ મહેરાબદાર, સોનેરી રંગથી રંગેલા અને શણગારેલા ચોરડો કરેલા હોય છે, તેમાં કોઈ પણ મરણ પામેલા કુટુંબ મહેના માણસની ધોર કરે છે, અને કેટલાક તો પોતાના કુટુંબને વારસે કબરસ્તાન જુદું જ બનાવે છે. તેમાં મરનારની સખીઓ ઉતરાવી દાગે છે, અને તેની આજુબાજુએ તરેહ તરેહની ખુસમોદાર કુસાના અને મિવાઓના ઝાડો વાવી મહેસ્તાના નેપું બનાવી રહે અને નીચાનો પણ ઉડતા રાખે છે અને વળી અગર બતીનો ધુપ તથા દિવો પણ કરે છે. તહેવારને દિવસે તેના કુટુંબના માણસો મિત્રો અને ધર્મગુરુને બોલાવી પોતાના સમજા પ્રવચનોની ક્રિયા કરે છે. એ કબરના ચોરડામાં “શીશુ” એટલે લ-ખવાની પાટી બારે ધંધ લાંબી અને ચંદુ ધંધ પોહાળી તેમાં સોનેરી સીનાઈ દરેકો “શીશુ” વિશે લખેલી ખીના હોય છે, તેને એ દરવરયાનમાં ઉભી રાખે છે. દરેક કબરની ખાસે ગોટા પથર હોવા કઠી તેડપર મરનારનું

નામ જન્મ અને મરણનો દિવસ, તેની લાયકા, અને ખીજ ખીના ખુબ સુગત અક્ષરે લખે છે. ને શ્રીમંતની હવેલીમાં કબરો હોય અને તેના કુટુંબમાં મહું યંચાથી ધર્મ ગુરને ખોલાવી મરનાનો વડો છે-કરો ધર્મની ક્રિયા કરે છે. અને મરનારને હાંચી ક્રીમતનો પોશાક પેહેરાવી ખુબસુરત પેટીમાં સુવાડીને તેની પીઠ ઉપર જખમો કરી ઘણીક જાતની ખુસમો ભરેછે; પણ કબરમાં તે પેટીને મુકતી વખતે પેટીનું તળીયું કાઢાડી નાખેછે. તેથી મરનારનું શરીર તાકીદે જમીનમાં પીગળી જાય છે. તે નામાંકીત મરનાર વડીલોના સઘળા કુટુંબના સ્ત્રી, પુરૂષો, બાળકો વારંવાર કુપ, દીપ, કુલ, મેવો, ચાએ, દારૂ, અને ખીજ વગેરે તેની કબર પાસે મુકી ઘણી આજીજીથી અને નજાતાથી પગે લાગે છે, અને તરેહ તરેહનાં રંગીન સોનેરી, રૂપેરી, લીલા, પીળાં અને લાલ રંગના કાગળો સજગાવી વિનંતી કરે છે.

ગરીબ ચીનાઓનું મહું ધાય છે તેઓના મુડદાઓની કબરો પા-હાડની ઢગાણમાં હજારો નોવામાં આવે છે. કેમકે મરનાનું કુટુંબ ગરીબ હોવાથી પોતાના રહેઠાણમાં કબર કરી શકતા નથી; પરંતુ મગલુ પામવાને થોડા દિવસ પોતાના ઘરમાં રાખી પછી તેને પેટીમાં ઘાલીને પાહાડ ઉપર લઈ જાય છે અને ત્યાં દોરે છે. કેટલાક દિવસ સુધી તે મરનાનો વડો છેાકરો અથવા નજીકનો ને વારેઝ દ્વારા તે અને કુટુંબનાં સઘળાં કબરની પાસે બેસી થોડા દિવસ ધર્મની ક્રિયા કરી આખરે પોતાને રહેઠાણે જાય છે. પણ થોડે થોડે દિવસે તેના કુટુંબની કુપ, મેવો, કુપ, દીપ, અને ખીજ બોગટી લઈ જઈ તે કબર પાસે મુકી નજાતાથી પગે લાગી (પામવાન) કરી આરી આગેડે.

એવેલ મલીનાના પેટલા અડવાડીઆમાં (સૂંગી ગીંગ) નો તેહેવાર આવેછે. એ તેહેવારમાં સઘળા ચીના પોત પોતાનાં કુટુંબનાં વડાવાની કબરની પુજ કરવાદેશી દેગથી આવે છે તે વચલાયે (પામવાન) અને હોમ હવન કરવાનો સઘળો સામાન ખુબમાઓમાં ભરી જાય.

દી જુદી ક્રિયા કરવાને વારતે લઈ આવે છે, તેમાં દારૂ, ચાએ, ધુપ-સળી, કુલ, કુંજ, જોરાફી, મીણબત્તી અને રંગીન કાગળો લાવે છે. તે પેલાયે ધર્મ ગુરૂ આવી કબરોની મગમત કરીવી સધળી ધર્મ ક્રિયા કરાવી કબરની આજુ બાજુ એ ત્રણ ત્રણ લાકડાના કટકા ગોઠવી કબર ઉપર રંગીન કાગળોની ધબ્બ બાંધે છે. સધળી ક્રિયા થયા પછી કુટુંબનાં સધળા નવનાથી પગેલાગી પોતાને રથાનકે જાય છે.

નાટક.

ચીનાઓમાં નવા વરસનો તેહેવાર આવે છે એટલે જુદી જુદી નાટકોની રોલીઓ મોટા મોટા શહેરોમાં જઈ દેવરથાનની પાસે મોઢા માંડેલા બાંધી તેમાં રાત્ર દિવસ નાટક જુદી જુદી રીતે કરે છે. એ નાટક માળામાં ત્રણ વર્ગની ટીક્ટો આવે છે; પણ ચીનાઓના મોટા ભાગ છેલ્લા વર્ગનીજ ટીક્ટો લે છે.

એ નાટક વાળાઓ અસલી થઈ ગયલા ચીનાઈ શાહાનશાહો અને તેની દરબાર, હમરાઓ વજીરો, સરદારો, સૈન્યાધિપતી અને સૈન્ય તથા અસલી રાજ નીતિ એ સર્વેના વેશ લઈ તેનું બયાન કરે છે; તેમાં અમલદારો, કસરત, કળા, કોસલ્ય, રાજની ઝાંખો અલાલી વધારવા, શહેર વસાવવા, સુખ્ય રેશ, ખુશી, પાણી, પાહાડ, ખેતીવાડી અને બીજા આર એ સર્વેના ખેતો તથા રમવું, નાચવું, ગાયન કરવું, સ્ત્રી પુરુષનાં દુર ગુણોવિશે એટલુંજ નહી પણ લરકરી અમલદારોની નીતિવિશે, મુરજની મુરતીખતાવવી, લડાઈ કરી દેખાડવી, આજસુ લસકરીના આસા પાડવી, લસકરને ગોળાકાર કરવું, પાછા મોકલવા, એક પછી એકનું આવકું, ઝાલાપણથી લડાઈ કરવી, દગો કરવો, ફિતુર કરી ખતાવવું, પાછું ફેરવવું, પેરો નાખવો, ગરજના કરવી, ઢગવાની શક્તિ કરવી, કુદકા મારવા, ફેંકવું, ઉરાડવું, દુસમનને ધમકી આપવી, રાજ સભા બરવી જાડી આખ-

રૂનાં ઉગરાવેને સૌ સૌને પોત પોતાની જગ્યાએ બેસાડવા, ઇનસાફ ચાલુ કરવો, રાખ રખાવતંના ચતા ઇનસાફ શાહાન શાહાને જણાવવા, લુચ્ચા અમલદારોની અનીતિ બતાવવી, અમલદારોને ચલી સજા બતાવવી, મોટા પાહાડનો દેખાવ બતાવવો, નીતિવાન શાહાનશાહ રવર્ગે ગયો તે બતાવવું, આકાસમાંથી અને પાહાડો ઉપરથી અપ્સરગ નીતિ ભરેલા રાજમાં આવું છે એ સંધનું બતાવે છે. એ શીવાએ ધણીક શરીરની કસરતો કરે છે કે તે કસરત જોનાર અચરત પામે છે. ચીનમાં ઘઈ ગયલા સંધના શાહાનશાહ અને તેના અમલ દારોનો અને તેની રાજનીતિ, નાટકકારો નાટકશાખાઓમાં નાટક રૂપે બતાવે છે, એટલુંજ નહીં પણ એક છોકરાની ઉપર પચીસથી વધારે છોકરાઓ ઉભા રાખી, અજગર, શામુરગ, વાધ, ઘોડો, અને હાથીનો આકાર ચીના બેજાડી પોતાના ચિખવેલા છોકરાઓ પાસે કરાવે છે. બાળકોને ઉભા રાખી નો જતાવરનો આકાર બતાવવો હોય તે આકાર તમાસગીરોની હજુર બતાવે છે. એક હાથી બતાવવો હોય ત્યારે ચાર છોકરાને ઉભા રાખી પગ દાખલ કામે લગાડે છે, શરીરના વચલા ભાગે કેટલાક છોકરાને આડા અવળા ત્રાંસાવાંકા સુવાડીને હાથીનો વચસો ભાગ બતાવે છે, તે એવા કે છોકરાઓને પોતાક અને શરીર એક ખીજ સાથે ચોહાંટી બેઠું હોયતેમ જણાય છે. કેટલાક છોકરાને સુવાડી હાથીના માથાનો ભાગ બતાવે છે, અને પુછડીમાંતો બાળકોના હાથ કામે લગાડે છે, એ જતાવરોનો આકાર તારીફ લાયક બતાવે છે. નો તેઓ ગુપ્ત રીતે હરેક જતાવરનો આકાર બતાવી અક્ષાયે અથવા અંહીથી તહીં દોડાવે તો જરૂર તમાસગીરોને થક ઉભલ યાય; પણ તમાસગીરોની હજુર મોટા મોટા જતાવરોનો આકાર બતાવે છે, તેથી તેઓની તારીફ કરવી જરૂર પડે છે. હિંદુ-શાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે ત્રીપુર નામના દર્શને મારવા સાથે હિંદુનાં સંધના રવેર કેલામમાં માહાદેવ પામે સુતી કરવા ગયા હતા, કે ત્રીપુર પ્રતીની વરતીને પણ સંકટ આવે છે, વારંતે એ દર્શને મારો નોઈએ,

એવી રીતે સધળા દેવોની સ્તુતી માહાદેવે સાંભળી પણ તે વેળાએ રથ ન હતો. તેથી લડાઈ કરવા જવાને રથ માંગ્યો હતો. તે સધળા દેવો મં-
જી પોતાના શરીરના ભાગને. જોડી માહાદેવજીને વારતે રથ જોડેલા છે
એવી રીતે હિંદુ શાસ્ત્રમાં કથા છે; પણ તેવો ઘખલો સીનાઓમાં ટીસે
છે. સીન દેશમાં જો જવખતે જો લડાઈઓ થઈ છે તેને લડાઈનાં
લશ્કરનો વેથ લઈ લડાઈ કરી ખતાવે છે, તે વેળાએ કેટલાક શક્તિ-
ના જોવા, કેટલાક વાનર જોવા, કેટલાક દેવના જોવા સેંકડો નાટકમાં
લઈને લડાઈ કરે છે તે રમુજ જોવાથી હિંદુ શાસ્ત્રમાં દેવ, દેવતા
લડાઈઓ વિશે લખેલું છે તેવી લડાઈઓ સીનના નાટક વાળાઓ
આમિતુજ કરી ખતાવે છે.

ખોટાનો તેહેવાર.

—૦૦—

કંતાનના ખંદરમાં ખોટાનો તેહેવાર જોવા શ્રામધુમથી થાય છે તેવો હાંગ
કાંગના ખંદરમાં થતો દેખાતો નથી. એ તેહેવાર નવું વરસ બેઠા પછી
આયે, કે પાંચમી મહીને આવે છે ; પણ તેને વારતે આગમજથી સધળી
તૈયારી કરે છે. એ તેહેવારને વારતે એક ખોટાખાસા, સાઠ કુટલાંખી અ-
ને બે કુટ મોહોળી અજ્ઞાના આકાર જોવી ખતાવે છે, તેના એક છેડા તરફ
અજ્ઞાના મોહોડા જોઈ મોહું ખુલ્લું રાખે છે. અને ખીલત છેડા તરફ
પુછડીના આકાર ખતાવે છે. તેને અજ્ઞાના જોવા નવો રંગ રંગીને
તૈયાર કરે છે, ત્યાર પછી જો દિવસે એ તેહેવાર હોય છે. તે દિવસે પ્રથમ
સીનાઈ ધર્મ ગુરૂઓને મોલાવી સમુદ્રની અને ખોટાની પુજા સીનાઈ ધર્મની
ક્રિયા પ્રમાણે કરીને તે ખોટાને સમુદ્રમાં ઉતારે છે. એ ખોટામાં આવીસ
પચાસ સીમંતો અને ગરીબા બેસી હલેસાં મારે છે, અને જોરથી અજ્ઞાની

આપ અપાવી ઝડપ બતાવે છે. કેટલાક બોલેલા ફાલતુ ગૃહસ્થો હાથમાં લાંબી લાકડીઓ સાથે આતસમાજનાં ઝુડા વળગાવી તે આતસમાજ સળગાવે છે, અને કેટલાક તો કાંસાની મોટી મોટી થાળીઓ વગાડી મોટો અવાજ કરે છે. એવી તરેહની કેટલીક બોટાને કુલના સોભીતા ગજરા, દીવાની શેશણી, અગર, અને અંદન સાથેની સુગંધની ધૂપ સળીઓ એ શીવાય ખીજી ખુશબોની ઘણીક ચીજો સળગાવી બોટાને તે દિવસે શણગારે છે. એ બોટાને સમુદ્રમાં ચલાવતી વખતે એક બોટવાળા ખીજી બોટવાળા સાથે સગત કરી સરગાઓ પોત પોતાની બોટને ઝડપથી અપાવી સધાની બોટોથી આગળ લઈ જવાને મહેનત કરે છે. એ બોટા-માથી ને બોટ આગળ જાય છે, તે બોટમાં બોલેલા એવું ધારે છે કે, એ બોટના માણેકનું ક્રીસમત અહડતુ છે. સધળી બોટની ખાંડણી એક સગખી અને તેમાં બેસનારાની સખ્યા પણ એક મરખીજ હોય છે. અ-ન્ને આવણુ માસની પુનેમે સધળા હિંદુ સમુદ્રની પુજા કરે છે એવાજ ચીનાઓનાં એ તેહેવાર છે.

જેતીવાડીનાં તેહેવાર.

હાંગકાંગમાં જેવી વાડીના તેહેવારની ધામ ધુમ ઘણી દીસ્તી નથી દેમકે એ જગ્યાએ જેતીવાડી ચોકીએ એટલું જ નહીં પણ એ તેહેવાર ચી-નાઈ ગજનો છે. જેતીવાડીનાં તેહેવાર આખાથી ઘણા અગ ચીના પોતાની જન્મ ભૂમિમાં જાય છે. ચીનાઓનું નવું વગસ બેઠા પછી ધ-લુ કરી આઠને મહીને એ તેહેવાર ચીનાઈ ગજ કરતા પીકીનામાં ફગાવે છે તે વેળાએ હિંદુનાં ઘણું કરી આશો મહીનો હોય છે. એ દિવસ ચીનાઈ ગજ રચાપત ચવાનો જન્મ દિવસ ગણે છે, તેથી ચીનાઓ ધર્મ-ગુરૂઓ પામેથી ધર્મની ક્રિયા કરતી ચીનાઈ ગજની સવામતી ધંધા પા-

સે. માંગે છે. ત્યાર પછી એતરમાં યજ્ઞેષુ નવું અનાજ, વનસ્પતીનાં નવા ફળ ઉતારવાનું મૈદાન પણ તેજ દિવસે કરેછે. તેણે કરી ચીનાઈ ગાજના સંઘળા દેગો દેગની દરબારમાં એ દિવસે મોટા મેળાવડો ધાપે. એ તહેવારો ચીનની દરબારમાં શ્રીમંતો, રાજદરબારી અમીર, ઉમરાવો અને ખીજા ધણાક મૃદુસ્થો રાજની સલામતી મારગવાને દરબારમાં બેળા ધાપ છે. એ તહેવારને દિવસે સંઘળી ક્રિયા ગરીબી શ્રીમંતો, રાજના અમીર, ઉમરાવો અને ખીજાના શાહાનશાહા પણ કરેછે. એ તહેવાર ને દિવસે એતીવાડીની જગ્યામાં સંઘળા રહેવાસીઓ, રાજ દરબારી અમલદારો અને ખીજાનમતો શાહાનશાહાની સંઘળી દરબાર જઈ તે દિવસે એતીવાડીની પુંજ કરેછે, તે વેળાએ એક પાડાની કતલ કરી જમીન ને ભાગ આપે છે. ખીજાનમાં શાહાનશાહા પ્રથમ પોતાને હાથે જમીન ખેરેછે, ત્યાર પછી વારા ફરતી ચીનાઈ ગાજના અમલદારો જમીન ખેરેછે; અને ત્યાર પછી વરતીના રહેવાસી શ્રીમંત અને ગરીબો ઘોડી ઘોડી જમીન ખેડી એતીવાડીની ક્રિયા પુરી કરેછે, અને તે જમીનની મોટાડી અને કતલ કરેલા પાડાના માંસનો ઘોડો ઘોડો ભાગ સંઘળા રાજ દરબારી, અને વરતીના લોકોને વહેંચી આપેછે. એ પ્રસાદ સેવાને રહેવાસીની મોટી કટ મળે છે. કેમકે તે પ્રસાદ સંઘળા બધું પોતાની એતી વાડીની જમીનમાં નાખે છે. એ તહેવારને દિવસે સંઘળી ક્રિયા થવા પછી શાહાનશાહા, રાજદરબારી અમલદારો, અને રૈયત એ સર્વે ભાગ બગીચાઓમાં જઈ મોજ મઝા કરેછે. એ ડેરવેલા તહેવારને દિવસે જીરુદા જીરુદા પરગણામાં એવી રીતની ક્રિયા ગરીબો શ્રીમંત અને રાજ કારબારીઓ કરેછે. એ તહેવાર દિવસે મળતો આવે છે, કેમકે દિવસો આસો અને ચૈત્ર મહીનો બેસતાંજ નવ રાત્રી સુધી બાગ બગીચામાં અને રહેઠાણમાં નવું અનાજ રાંધી તેના રાંધાઓની આમળ દવી અને ધરરયાપન કરી તેની પુંજ કરેછે અને આઠમે કે નવમે કે દશમે દિવસે પૂજા દાઉતી કરવાને હોમ હવન કરેછે, તેમાં પાડા, બકરાં અને ખીજા

જનાવરેને બદલે નાજીઆર અને સોપારીનો બોગ આપેછે; ત્યાર પછી દશમને દિવસે દેશી ગજ વંશીઓ પોત પોતાના ગજોમાં એ ક્રિયાની સમાપ્તિ થઈ ગહ્યા પછી રાજદરબાર આગળ અથવા ગામને પાદરે પાડાનો અને બકગંઝોનો વધ કરેછે. પછી તે રોપાઓનું ઉત્થાપન કરેછે એટલે તેને ઉપાડી કાઢાડવાની ક્રિયા કરેછે, એટલુંજ નહીં પણ તે દિવસે અમન અમનમાં રહીં ગોટા બેળાવડો આણે સુદ દશમને દિવસે (મહીશા શુરને માઝી દેશ જ્ય કીધાછે) તેથી લોકો દશગનો તેહેવાગ આપ્યા હિં-દુસ્થાનમાં કરેછે. એવની નવ રાવીમાં ધણી ધામ ધુમ ઘીરતી નથી.

ચીનાઓનો કુરસદનો વખત.

હાંગકોંગમાં ચીનાઓની ગાદી વસતી છે. એ લોકો ગરીબથી તે શ્રીમંતો સુધી વેપારમાં, સગણીમાં, આકરીમાં, અને મજૂરી કરવામાં બાગેલા છે; પણ વધારે મહેનત તો મજૂરોતેજ કરવી પડેછે. ગરીબ ચીનાઓ સહવારથી સાંહાજનાં પાંચ વાગા સુધી કામ કરેછે, તેમાં એક બે વખત ખાવા પીવાને અર્થે કુરસદ ગેળવેછે. વેપારી, સરાફો, અને આકરો એ સૌ આપ્યા દિવસમાં બે, ત્રણ કલાક કામ કરેછે કેમકે જોયો વધારે વખત કામ કરવામાં ગુજરે છે તેઓને મજબૂત બોરાક પુરે ન મળે તો ધણી મહેનત કરનાગઓનું શરીર ત્રવાઈ બધછે; એટલુંજ નહીં પણ તેની મન શક્તિમાં ઘટારો થકને તે સ્વર્ધ રોગના પંજમાં આવી પડેછે. આવા કારણને લીધે ચીનાઓ વધારે મહેનત કરતા નથી. કુરસદની વખતે ચીનાઓ લાંબે લાંબે હાથે લટકથી દરેક વાત યાદ કરી ગપાટા મારે છે. કેટલાક તો પલંગ, કોચ હપર આશપથે સુઈ રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે; પણ મુતાં મુતાં ગાયનની, કવિતાની અને બીજી દરેક નવી નવી ઉપાયલી ચોપડીઓ લાવીને નાના બાગકથી તે વૃદ્ધ અ-

વરતાના બુદ્ધદેવો સુધી લટકથી મીડે રવરે વાગે છે, એ લોકોની વિદ્યા-
ના મોટા મોટા ગ્રંથો છે તેમાં મોટા ભાગ છંદ શાસ્ત્રનો છે તેણે કરી
નાના બાળકથી તે વૃદ્ધ અવસ્થાનાં સ્ત્રી પુરુષો સુતાં ખસતાં અને હરતાં
કરતાં પોતાનું મન સદૈવ કવિતા વાચવામાં જ લાગેલું રહેલું છે. ચીનાઓ દીન
ઉગતે નવી નવી કવિતાઓ રચી છપાયે છે અને તેની કીમત એટલી તો
‘હલકી’ થાય છે કે ચીનાઈ ચલણનો ‘પુરુષ’ ને સપાકાને નામે ઓળ-
ખાય છે તે પાંચ દશ સપાકાની એક નાની પચીસ પચાસ પાનાની ચોપડી
વેચાતી મળે છે. એવી દર રાજ નવી નવી ચોપડી છંપાવાથી દેશો દેશમાં
હજારો અને લાખો નકસો ઝડપથી ખપી જાય છે. એવી રીતે હજારો
ચીનાઓ કવિતાનું જ્ઞાન મેળવ્યાથી કવિતાના વાંચનાર પણ કવિ બની-
જાય છે. હરેક ચીનો પોતાની બાપલુમાં, કે સાધારણ મોક્ષવામાં કવિ-
તાની ઝડ ઝમકથી ખુબ સુસ્વર રાગે લેહેલો કરી ખાસ છે, અને હરેક
લખેલું વાંચે છે ત્યારે પણ તોડ નોડ કરી ઝડ ઝમકથી વાંચે છે. વખતે
ચીનાઓ કરવા નિકળે છે ત્યારે આખે રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં ખુસીમાં
ને ખુસીમાં સુસ્વર રાગે ગાતા ગાતા જાય છે. દોષ વેળાયે તો સ-
રખે સરખા ઓળતીઓ અજવાળી મંત્રે એક ટોળું મળી તેમના અરધા
ભાગ એક બાજુએ અને ખીન્નો અરધા ભાગ ખીજી બાજુએ થોડે
થોડે છેટે ઉભા રહી સામ સામા એક એકથી ચહડવી કવિતા ખાસ છે,
તે વેળાયે કોઈ પરદેશી તેવી જગ્યાએ જઈ ચહડે છે, તો એવોતો વસીક
અને તીનો રાગ સાંભળવામાં આવે છે કે જાણે મહા વિદ્યાન શાહેનો
પુરુષ નવી નવી કવિતાઓ નોડીને મોક્ષતા હોય તેમ દીસે છે.
કવિતામાં સાગ સાગે થતા જવાબ સવાલ અને તેઓની રમજ
નોવાને સંકરો નાના મોટા ગ્રહાદારી ચીનાઓની જુન વખ-
તમાં મોટી ઠટ મળી જાય છે. એ ગ્રહાદારી ટોળામાં ઉભા રહી જેટ
તરફની કવિતા સાંભળી, સંગ્રહને ધણા ખુસીમાં આવે છે અને કેટલાક
તો જેટ ટોળામાંથી એકની તરફ ચર્ચ પોતે પણ કવિતા બોલવા મંડી

જાય છે. એવી રીતે રહેતે ચાલતાં પણ ચીનાઓને ગમત કરવાને બની આવે છે. આખા ચીનાઈ રાજના શહેરમાં લાખો શાહેરો થયેલા છે તેની સંખ્યા પણ ગણાતી નથી. ચીનની સરકારે આસરે ઈસવી સન ૫૦૦)નાં વરસમાં કેવિનાના મોટા મોટા ગ્રંથોનો શાખ કગવ્યો તો મોટા મોટા ગ્રંથો જણુ લખ્ય કગતાં પણ વધારે હાથના લખેલા આખા ચીનાઈ રાજમાંથી મળી આવ્યા હતા, અને નાના પુસ્તકોની સંખ્યાનો તો પારજ ન હતો. એ મોટાં પુસ્તકોને ચીનની સરકારના આસરથી હયાવ્યાંમાં આવ્યાં છે, તેમાં નેકીની, રત્નત્રતાની, વનસ્પતિનાં સાહેબની, આગુનાં ઝાડની, નીતિ શાસ્ત્રની, રાજના કાયદાની ગોદ ધર્મની ક્રિયાની, એવી વાડી કરવાની, ઈશ્વરી ગ્યનાની, ધર્મ ગય-લા હરેક શાહાનશાહાની કીર્તીની, વૈદક શાસ્ત્રની, આશુક માશુકની, સં-સારી રીત ભાવની, એ શીવાય બીજી બાબદો વિગેની કવિતા રચી મોટા મોટા ગ્રંથો બનાવેલા છે અને હાલમાં ચીનાં સ્ત્રી પુરૂષો કવિતા-ના નવા નવા પુસ્તકો બનાવતા જાય છે.

અત્રેના બંદરમાં કેટલાક મજ્જુરો મજ્જુરી કરે છે તેઓના આગક હંમેસાં બાજગના રોટલા, અને સુકા મગ્યાની ચટણી હોય છે; તોપણ તેઓનું શરીર ધણું મજ્જુત ઘીસે છે. એ ઉપર વિચાર કરતાં જણુ છે કે શરીરની શક્તિમાં અને મન શક્તિમાં ઘટાડો કરનાર હરેક પ્રકારનો રોગ, અને ચીનના છે. માણસને કોઈ પ્રકારની ચીનના અથવા કોઈ પ્રકારનો રોગ ઉત્પન્ન થયો તો દવાઈથી, ઝૂંચવા મજ્જુત આગકથી, તે દુર ન થતાં મોતને સ્વાધીન થાય છે; પણ જોમાસણુ હ મેસાં મનની મહેનતમાં રહી ચીનના કયાં કરેછે તેને અતિશય વિચારમાં રહેવું ન જો-ઈએ એ વિષે નીતિ ગ્રંથમાં કહેલું છે, કે માણસે શરીરની તથા મનની મહેનત વધારે કરવી નહી તે ઉપર મહાન વિદ્વાનોએ એક પદમાં કહ્યું છે તે આ પગથાણુ “ચીનના એસી ઝાકણી છુપ કલેજ ખાય, છતે ખાય કસેજ મુપે નર્ક સે જાય” એવી રીતે ચીનના ચીના-

ઓમાં નોવામાં આવતી નથી કેમકે ગરીબથી શ્રીમંતોની ખાસીયત એક સરખી હોય છે. રવબાવિક તેઓની ખુદીમાં બગાડ થયો તો આટા નોખમ ભરેલા વેપારમાં પડતા નથી અને તેઓ હંમેસાં ખરાખી થવાના સાબ-લાલચના સટ્ટામાં આવીને આટા પરીણામ ઉપર એવા કામથી વેગળા રહી નિરધારતીએ પોતાનું યુગ્મનાત કરે છે. એટલું જ નહીં પણ કેટલાકને તો બાગબગીચા, ખેતી વાડીની જમીન અને માલ મીઠકત હોય છે. તેની ઉપજમાં પોતાના કુટુંબોને પુરતી રીતે પાળે છે. અને વળી થોડી પેદાસ હોવાથી હંમેસાં ગરીબો અને શ્રીમંતો સંતોષથી રહેવાને વધારે ખુશી હોય છે. અત્રેના ગરીબ અને શ્રીમંતો સહવારથી કામ વલગે છે તે રાતના ૧૪ બાર વાગા સુધી મજૂરોની માફક મંડવા રહે છે એટલું જ નહીં પણ કેટલાક તો પોતાનો વહીવટ ચલાવતી વખતે અનીતિના શબ્દો પોતાના હાથ નીચેના માણસોને અને ધગકોને બોલી સંભળાવે છે અને કુદ કાવતરો કરી પેસો ભેગો કરવાની ચીનતામાં પડેલા રહે છે, અને કેટલાક તો એવા છે કે આટી દોલત મેળવી હોય તે છતાં પણ પોતાની જીંદગાની મુખમાં કાદા-ડવી અને આશાવશ મેળવવી તેવું કંઈ ન કરતાં વધારે સાબની ચીનતામાં લાગેલા મસખલ દેખાય છે તેથી દુઃખદાયક સંકટ ભાગવે છે. તે એવી રીતે કે હજારવાળો, લાખોની આશા રાખે છે, લાખો વાળો કશોની પૂંજ કરવા ધારે છે. એવો વિચાર કરી જેમ દોલતમાં વધારો થાય છે, તેમ તેમ વધારે ઉમદ રાખે છે. એટલામાં થયેલા પાપનો ધિશરી કોપ થાય તો એકા એક આટા સંકટમાં આવી પડે છે; પણ શ્રીમંત ચીનતાઓને એક વખત દોલત મળી તો પોતાની જામે ભૂમિમાં જઈ આશાવસથી બાકીની હયાતી ખેતીવાડીની ઉપજથી પોતાનું યુગ્મનાત મુખ મેળવી મુન્દરે છે.

ચીનાઓની વિદ્યા.

ચીનના ઝેહેરમાં, ગામે ગામમાં, બેટામાં, દેવસ્થાનોમાં અને સર્વે ઠેકાણે ઠેકાણે વિદ્યાલય હોય છે. તેઓના ઉપરીપણા દાખલ ચીનની સરકારનો ફાજદાર અને રીયત તરફનો એક અથવા બે જણ હોય છે, એટલું જ નહીં પણ પાઠસાળામાં કેટલાક બાળકોને યોગ્ય પોશાકી આપે છે અને માહાવજતથી ગણવાને ઘસીઓ ગણેલી હોય છે, તે બાળકોની સભાળ રાખે છે, અને વિદ્યા અભ્યાસ કરાવે છે, તેથી ચીનની સમગ્રી રીયત ભણેલી ગણેલી હોય છે. દુનીઆ પેદા થયા પછી કેટલાક દેશોની ભાષાઓમાં અને વિદ્યામાં ફેરફાર થઈ તેમાં શુધારો થયેલો હાલમાં માલુમ પડે છે; પણ ચીન દેશની ભાષાની વિદ્યામાં એક સગ્ગી રીતે ફેરફાર થયા વગર અજીબુધી વિદ્યા નેવીને તેવીજ હયાતી ભાગવે છે. એ વિદ્યાની ઉમતી વિશે કેટલાક કેહે છે કે કાચબાની પીઠ ઉપર આડા અવળા સાંધા છે તેની માંહેજી નકશી છે તે ઉપરથી ભાષાના શબ્દો ઉમળ કરેલા છે. અને વળી કેટલાક તો એમ કેહે છે એક ઝાડનાં ઠડ, અને ડાંખળા ઉપરથી શબ્દો ગોઠવેલા છે. કેટલાક યુરોપમાંના વિદ્વાન લોકો કેહે છે કે સંસ્કૃત ભાષાના અસંખ્ય વખતનાં કોષકોષ અક્ષરોને ચીનાઈ અક્ષરો મળતા આવે છે; પણ ચીનાઈ ભાષાના અક્ષરોનો ચોક્કસ હેવાલ મળતો નથી. એવિઝ વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે, કાચબાની પીઠની ઉપર બારીકીથી તપાસતાં જીભીજીભી આડી અવળી રેખાઓ હોય છે તેને મળતા અથવા ઝાડના નાનારોપાને જમીનમાંથી ઉપાડીને તેના ચડતો દાંડો, મૂળીયાં ડાંખળી જેમ હોય છે, તેમ ચીનાઈ અક્ષરોના શબ્દો હોય છે. ચીના લખતી વખતે પ્રથમ એક ઉભી, આડી સીટી દાહારે છે, તેની નીચે ઉપર માત્રા, અનુસ્વાર, અને રેફ અર્થ લીગમના જેવા આકાર મુકી શબ્દ ગોઠવે છે. ચીનાઓ પાંચ છ પ્રકારે ઝડપથી લખે છે. ચાલુ કામ કાજમાંતો સાદા અને પાકા સુંકા અક્ષરોથી શબ્દો લખે છે; પણ મેજ દગ્ગારી લખાણુ તો કા-

નશીબુઅસના બનાવેલા ખુબસુરત અક્ષરોના શબ્દોનું હોય છે. મીના વિદ્વાનો સઘળા શબ્દ શિખતા નથી, પણ જુદા જુદા વહીવટને વાસ્તે મજબૂત, માકરો, વેપારીઓ સુઠી કાઢાડેલા એક બે હજાર શબ્દો શિખે છે એટલે પોતાના અને કુટુંબના શુભશાનને અર્થે ઉદ્યોગે લાગે છે. શ્રમ દરબારી કામ કાજ કરનારા મીનાઓ માટી ઉમર હોવા છતાં એ શબ્દોનો અભ્યાસ કરી પાંચ હજાર શબ્દોથી વધારે શિખે છે. જે વધારે શબ્દો શિખેલા હોય તેને રાજદારી માટી માટી ચાકરી મીનાની સરકાર આપે છે. જેમ અંગ્રજ વિદ્વાન માહિડેથી બાપણા કરે છે તેમ મીનાઓ થી બાપણુ ઘર્ષ થકું નથી. તેઓને જો એવું માટું બાપણુ કરવું હોય તો લાંબા લાંબા સખ કરી રાજ દરબારમાં વાગે છે. મીનાઈ એક શબ્દનો અર્થ માર પાંચ રીતે થાય છે તેણિકરી વાંચનાર લખનારથી વધારે માની હોય તોજ તે લખનો અર્થ તક માનથી બરાબર કરે છે ; પણ વાંચનાર લખેલા શબ્દોનો અર્થ બરાબર સમજતો ન હોય તો અર્થનો અનર્થ સેજમાં કરે છે. મીનાઓ પોતાની વિદ્યાને એટલું તો માન આપે છે અને કેહે છે કે એ વિદ્યા બહેનનો ખીલેલા બાગ છે. એ ઉપરથી વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે એ વિદ્યાના શબ્દોની માટીસખ્યા છે તેની રચના અને થોડા શબ્દોમાં શિખનારનું કામ માલવાને જુદા જુદા શબ્દો સુઠી કાઢાડવાને કેટલું ડહાપણુ મીના વિદ્વાનો એ ખરરખું છે. એટલુંજ નહીં પણ મીના, કોમીના સામેના બાપાન અને તાતારમાં એજ વિદ્વાનો ફેલાયો થવેસા છે, માત્ર જુદાજુદા રચોના રહેવાસીઓની બાપામાં થોડો અંતર પડ્યાથી એક ખીજનું બોલેલું સમજી શકતા નથી પણ લખાણુ એક ખીજ સમજી શકે છે એ તારીફ કરવા જેવું છે.

રાજદરબારી વહીવટમાં, મીનાઈ ધર્મનાં પુરતકો કામદા, અને સઘની રેવતની આબાદીને વાસ્તે એ સર્વે અંશે કવિતામાં રચેલા છે. એ વિદ્યા પરદેશીઓને ખારી લાગ્યાથી “કાન્સ” સરકારે પોતાના પરીચ શહેરમાં “શવેલ કાલેજ” રચાવેલી છે, તે કાલેજનો પ્રાફેગર શીડ

સાતે ફ્રેન્ચ ભાષામાં મીનાઈ ભાષાનું વ્યાકરણ કરી પુસ્તક રચેલું છે. અંગ્રેજી ભાષામાં દાકટર માનીસને મીનાઈ ભાષાની વાક્યા બ્યુલરી રચી છે, અને વળી મીના વિશ્વવાનોના રચેલા પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરી તેનો તરજુમા અંગ્રેજી અને ફ્રેન્ચ ભાષામાં કરી છે, તેમાં સઘળા મીના શીલસુકમાં વખણાયેલા કાનેક્યુસ નામે નવ હાથ ઉંચા હતો તેણે કેટલાક ગ્રંથો મીનાઈ ભાષામાં રચી, મીનાઈ રાજનું મંડાણ નવેસરથી કરી છે. તે શીલસુકના રચેલા ગ્રંથોને ઈંગ્લંડના વિદ્વાનો મોટું માન આપીને તેનો પોતાની ભાષામાં તરજુમા કરેલો છે.

મીનાનીસ્રીના પગની પાટલી.

હાંગકાંગમાં મીનાઓની સ્ત્રીઓના પગની પાટલી સઘળાની નાની નોવામાં આવતી નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓના પગની પાટલી મોટી હોય છે. ને મીનાઓની સ્ત્રીઓના પગની પાટલી મોટી હોય છે, તે સ્ત્રી ગરીબ કુટુંબમાં જન્મી જાણવી, કેમકે ગરીબ કુટુંબનાં સ્ત્રી પુરુષને મહેનત મજૂરી કરી પોતાનું ગુજરાન કરવું જોઈએ, તેણે કરી સ્ત્રીઓના પગની પાટલી મોટી ગએ છે. શ્રીમંતોમાં, અને ગજદરબારી કુટુંબમાં છોકરીને જન્મ થયા પછી તે છોકરીના પગની પાટલી નાની કરે છે. મીનાઓમાં એવી રીત અસહ્ય થાય છે, તેનું કારણ મીનાઓ એવું બતાવે છે કે ને સ્ત્રીના પગની પાટલી નાની, કંમર પાતળો, લાંબા લાંબા બાલ, મોટોડાનો ચહેરો અંદ્ર નેવા તેજદાર, શુશાલા નેવા ફલેલા નેટુ ગાલ, મૃગના નેવી ચમકતી આંખો, એવી રીતે ને સ્ત્રી જોડખાપણુ વગરની હોય તેને ખુબ સુગત અને પતીવ્રતા ગણે છે ; કેમ કે પગની પાટલી નાની હોવાને લીધે તે સ્ત્રીઓથી એખણું અને વગર આ-

ધારે ચાલીયકાનું નથી વારતે એક બે દાસીઓ તેના હાથ પકડીને ચલાવેછે, અને ઘણે દુર સુધી જવું હોય તો એવી ધીમી ચાલથી ઘણો વિલંબ લાગે છે. એવી ચાલવાની હાલત હોવાથી પર પુરુષ સાથે બબ્બીચાર કરવાને જની આવડું નથી.

મીનાઓની સ્ત્રીઓના પગની પાટલી નાની કરવાને શ્રીમતો, રાજ દરબારી અમલ દારો, અને શાહનશાહાની સ્ત્રીઓને ઓકરીઓનો જનમ થયા પછી તે પાંચ છ મહિનાની થાયછે, ત્યારે તે ઓકરીનાં નીરવ્ય માના ખીના લોખંડના પતરાના અથવા સીસાનાં બુટ એટલે નોડા બનાવી તેના પગના આંગળા અને અંચુડો મરડી તેમાં નોર જીલ્લથી ધારે છે, અને તે ઉપર મજબુત શરૂદ અથવા રંગીન કપડાનો લાંબો પટો જેમીને નોરથી વીંટાળે છે. એ મજબુત તંગ નોડા નિરોક્ત ઓકરીના પગમાં પહેરાવીને જેમી બાંધે છે તેથી આખો પગ અકરસીને સુજી આવેછે એટલુંજ નહીં પણ પગની પાટલી અને યુરુ સુધી સડો લાગેછે. એવી સ્ત્રીઓના પગને દર સહવારે ધોઈ મલમ પટો લગાડી નોડો પહેરાવી મજબુત પટો બાંધે છે. એવી રીતે ઓકરીની હવાલી સુધી તેજ નોડો અને નવા નવા કપડાના પટા મલમ ચોપડી બાંધે છે, એ પગના પટા ઓડતાં એટલી તો દુરગંધી નિકળે છે કે તે નોઈ પરદેશીને જરૂર કંઠાસો આવે છે, એવી રીતે સ્ત્રીઓના પગ કંઠાઈ ગયાથી એ ખીચારીઓ વગર આધારે ચાલી ચકતી નથી અને ઘરમાં પણ ચાલતી વખતે ભીતનેજ આધારે ચાલે છે. રતે જતી વખતે તો એક બે દાસીઓ તેના બેહુ ખબાંમાંથી ધરે છે, ત્યારેજ ડોળવી ડોળતી ટુમક ટુમક ચાલે છે, અને દુર જવું હોયતો પાલખીમાં બેસીને જાય છે. એટલુંજ નહીં પણ તવાઈ ગયલા પગના દુખથી તેઓના શરીર પણ દુખળાં હોય છે. અને ચંસારી સુખને બદલે દુખ હોવાથી બબ્બીચાર કર્ય કરવાથી દુર રહેછે. ઇશરનો કોષ માઠાં બાવેજે કોઈ મીના ઉપર થયો તો તેનું કુટુંબ દારીદ્ર અવસ્થામાં આવી પડેછે, તેથી ગાડું સં-

કટ બોગવે છે કેમકે પગના દુખે સ્ત્રીઓથી મહેનત મળુગી થઈ શકતી નથી. તેને દુખ દાયક વખતે હાથ ધરી ચલાવવાને દારી અને દાસ મળતા નથી તેણે કરી બોગકી પોગાકી મેળવવાને બની શકતું નથી તેથી એ કુટુંબ વધારે સંકટ બોગવે છે વખતે ગરે જતાં એ નાના પગની સ્ત્રીઓ હાથમાં લાકડી પકડી ચાલે છે, પણ થોડુંક ચાલી પગની વેદનાએ ખેસી જાય છે એવી અવરથાને લીધે બીજા માગી પેટ ભરે છે, કેટલીક વખતે મોટા શહેરમાં શ્રીમતોની ગીચ વસ્તીના રહેઠાણમાં અને સાકડા મોટાલામાં આસ પામના લુચાઓનું ટોળું આવી મોટી રાત્રે બજતી જણસ નાખી આગ લગાડે છે તે વખતે ગીચ વસ્તીના રહેવાશીઓ ધબરાટમાં પડી પોતાના કુટુંબને અને માલ મીલકતને એ આક્રમણથી બચાવવાને બદલે નાહાસ ભાગ કરે છે તે વેળાએ લુચાઓનું ટોળું આવી જે માલ, મીલકત, ધનદોલત, અવેગત, લુટી લઈ જાય છે. એટલું જ નહીં પણ ખુબ સુગત નાના પગની સ્ત્રીઓ, છોકરીઓ, છોકરા, વૃદ્ધ અવરથાના શ્રીમતોને લુચાઓ આડ ઉપર ઉપાડી લઈ જાય છે. તેઓને લુટમાં મળેલી માલ મીલકત પોતાના રહેઠાણે લઈ જાય છે, પણ નાના પગની સ્ત્રી, છોકરી, અને છોકરા, વૃદ્ધ અવરથાના શ્રીમતોને તો એક પાદાડ ઉપર લઈ જઈ મજબૂત ચોકી પેઢે ગમા ગમે છે, કેમકે તેની પાસેથી મોટી રકમની નગદી લેવાની માગણી કરે છે તે કબજાતનું સેવક લુચાઓ સાથે આવ્યાથી ચોકી પોદગમાં પડેલા શ્રીમત અથવા શ્રીમંતનું કુટુંબ જ રોય તે પોતાના રહેઠાણ ઉપર રહેલી રકમ આપવાની ચીકી લખી આપે છે, તે ચીકી લઈ લુચાઓની ટોળી મહેના એક જણ જાય છે અને તે શ્રીમંતના ઉપરીને ચીકી આપે છે અને તેમાં નેટલી નગદી લખેલી રોય તેટલી રકમ લઈ લુચો આવે છે તો ચોકી પોદગમાં પડેલા શ્રીમંતો છુટે છે અમર તેટલી નગદી નહીં મળી અને ટોળી વાળો પાછો આવી હાથે આવ્યો તો તે ચોકી પોદગમાં પડેલાઓને વધારે મકટમાં નાખવાને દુઃસ્વપ્ન બનીવાનું

દાખલ લઈ જઈ શ્રીમતોને અથવા પછીઆને પેર વેચે છે ત્યાર પછી તે માલિકા પ્રયોગને સુલામગીરી કરવી પડે છે અને સ્ત્રી એને તો પછીઆનું કામ કરવું પડે છે.

એવો મોડો ખતાવ નવા વરસનો તેહેવાર આવે છે ત્યારે સ્ત્રીનાઈ ગજમાં અને છે, મોટે એ તેહેવાર આવ્યા આગાઉ લુઆઓની ટોળીઓ નિકળે છે અને શહેરમાં ફરી ફરીને શ્રીમતોના રહેઠાણની પ્રથમ તપાસ કરે છે. વખતે લાગ કાવે તો દોઈ શ્રીમંતના રહેઠાણની આજુ બાજુ એ કાલવુ જ્યાં જોઈ ગયે ફરીથી હાલતે પડી રહે છે, અને મોડી રાત્ર થઈ એટલે જનની ખલી લીડે એવી લાકડાં, પાટીયાંની જગ્યા ઉપર સુપ રીતે આતમ બાજુ ખતાવવાનો દારૂ અથવા ખીજી ખજાતી જાણુમો લાવેલાં હોય તે પાથરીને તે ઉપર અમની અથવા પીવાની બીડીની સીનગારી મુકી સળગાવી દે છે એટલે દારૂની સાથે તે જ્યાં પણ સંજગી હો છે. જેવી આગ ભાગે છે એટલે હોલવવાને બદલે રહેવાસી સ્ત્રીનાઓ પોત પોતાની માલ મિલકત લઈ નાહાસ બાગ કરવા મંડી-જાય છે. તેથી લુઆ ટોળીવાળાઓને લુટકાટ કરવાને એટલું પડે છે. એ તેહેવારનાં દિવસો આવ્યાથી સરકારે ધણી ચોકસી રાખે છે, તે છતાં પણ દરદિવસે આગ લાગવાની દેહરત બરેલી ખબર સંજગાય છે.

જામકો.

હાંગકાંગમાં જામકો આવે જેવા મજબૂત બાંધના મીઠાશી અને મસ્તાન, ધન દોળવ વાળા જણાતા નથી; પણ આંધળા, લુધા, પાંગ-જા, અને રાગી હોય છે તે બીજા માંગી પેટ બરે છે. નિર આસરીત પ્રયો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો હોય છે; તે બીજા માંગી પોતાનો નિરવા-દ મનાય છે. અત્રે કેટલાક મજબૂત બાંધનાં મસ્તાન બીડીકો મૂદરો

પાસે જન્મદસ્તીથી ભીખ માંગી કંટાળે આપે છે. તેમ એ શેઠેશનાં ભીખારીઓ કળતા નથી. ચીના જનચક્રો ભીક્ષા માંગવા રસ્તે રસ્તે ફરે છે, તે એવી રીતે કે કોઈ ગૃહસ્થ કે શ્રીમંત કે રાજદરબારી મળે અથવા એવા ગૃહસ્થો પોતાને રહેઠાણે બેઠેલા હોય ત્યારે તેની સામે રસ્તામાં નમ નામથી અને ગરીબીથી ઉભા રહે છે, તેવામાં ભીખારી ઉપર શ્રીમંતોની નજર પડે છે, ત્યારે ભીખારી વાંકો વળી સળામ કરે છે, અને બાલ છે કે “તાયપાન મોઢીન” એટલે શું પૈસા નથી. એવા ગરીબી ભરેલા જનચક્રના શબ્દો સાંભળી ગૃહસ્થોને તેની હાલત ઉપર દયા ઉપજે, તેથી કેટલાક શ્રીમંતો એ ગરીબોને એક કે અરધા કે, પા ડાલર આપે છે અને કેટલાક તો ચીનાઇ ચળણનો ખુરદો સપાકા જે અંગ્રેની એક રેશની કીમત થાય છે તે એક કે અરધા કે પા સપાકો આપે છે. ગૃહસ્થો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કંઈ પણ ભીખારીને આપે છે તે લઈ ગઈ ખુસીથી અને નમ્રતાથી સલામ કરી ચાલતી પકડે છે; પણ વધારે લેવાની લાલચે ઉભા રહી આપનાર ગૃહસ્થને સતાવતા નથી, એ કેટલી તારીફ લાગક ખીના છે.

કેટલાક સ્ત્રી, પુરુષો પણ તાગનો એક તંજુરો, દોળક, કાંસાની થાળી, બે પાટીયાંના કટકાની પટ પટી, લઈ રસ્તે રસ્તે ફરે છે, એટલું જ નહી પણ ગાહોડથી સુરવગ મગે “સીનસાંગ” ગાય છે અને તંજુરોનો નીચસા છેડો કમર સાથે બાધે છે, તેના તાર ઉપર જમણા હાથના એક બે આંગળાની જરૂર પડે તો મગ પ્રમાણે વગાડે છે. તેમજ એ હાથના બીજા આંગળાએ લાકડી પકડી કમર સાથે બાધેલું દોળક પણ વગાડે છે. અને હાથે કાંસાની થાળી પકડી જમણા હાકની લાકડીનો તે ઉપર ફટકો મારે છે અને પટ પટી પણ વગાડે છે, એવી રીતે ગાયેન કરનાર સુરવગ મગે ગાઈ આર વાજીવ મગ પ્રમાણે જુદી જુદી વેળાયે વગાડે છે. પણ એ જનચક્ર આંખે અર્ધજ દેવા છતાં કોઈ ખાસેથી ભીક્ષા માંગતા જણાતા નથી. એવા અપંગો વાજીવનો નાદ કરતા

રહેતે ચાલે છે, અને કોઈ ગદ્યરચને તેનું ગાનું સાંભળવાની ખામસ થાય. તો તે જનસંકલ્પને બોલાવી તેના મોહોડાનું ગાયન સાંભળે છે, પછી તે ગરીબની મહેનતનો ઇતે તને આપે છે. કેટલાક ગારડીના ઝેલ કરે છે, કેટલાક જનાવરોના પીછાં ઉપાડી જાય છે, કેટલાક ફાટાં ફૂટાં સ્ત્રીયર્ગાં, કાગળો, ઉપાડી જાય છે, કેટલાક સિવવા સાંધવાનું, અને ચકુનું કામ કરે છે, એકાદ નવી પણ ભાગેશા સ્ત્રીની વાસણને સાંધવાનું કામ કરે છે; પણ એ સોડા ભાગેશા વાસણને રોગાન લગાડી આજી બાળુએ ટાંકા મારે છે તથા તે વાચણ કરીથી ખીજી જગોએથી ભાગે છે પણ તે સાંધેલા સાંધા માંથી ખીલકુલ ઉખડી ચકતું નથી. એવી રીતે મજબુત કામ કરે છે. ખીજા સેંકડો ઘરડા ગરીબો ભીખ માંગવાને બદલે મહેનત મજૂરી કરી શુભશાન મલાયે છે; પણ ખતતા સુધી ભીખ માંગતા નથી. હાથરોત્તો કોઈ સ્ત્રીના ઊપર કોપ થયો હોય અને તે અપંગ થઈ પડ્યાથી નાચારીએ પાપી પેટ ભરવા માટે ભીખ માગે છે. સ્ત્રીનાઓ ભીખ માગવાનું કામ ઘણું હલકું સમજે છે, તેથી ગરીબ નાચારો પોતાનું પાપી પેટ ભરવાને નીતિવાન નીતિથી ઉલટા ચાલતા નથી અને અનીતિવાન માણસો અનીતિ કરવાને ચુકતા નથી. પેટને માટે અનીતિના પ્રપંચ કરી લુચા કગારાઓ ઘણી ખુસી માને છે. પેટે સાધુઓને અને મહા પ્રશ્નોને પ્રપંચમાં નાખી દીધા છે તે ઉપર એક સાધુનું વચન છે તે આ જગોએ લખી જણાવ્યું છે. “કુપ ભરે અરવાપો, ભરે પ્રત તાલ ભરે બરખાગિતીનો ॥ કોઠી ભરે ઘટ માટ ભરે ધરહાટ ભરે સખલી ભરીલીનો ॥ અંદક ખાસ બખાર ભરે પરિ પેટ ભરે ન બરોડ, રડીનો ॥ ૧ ॥ પેટસો ઝોર નહી કોઈ પાપી ॥ પેટકે કારન જીવ દને બહુ પેટલી માંસ બખેર સુગ્રાપી ॥ પેટલીસકર ચોરી કરાવત પેટલી કોગઠરી ગલી કાપી ॥ પેટલી પાસગરેમાહીકારન ॥ પેટ દુકારન કુપાર પાપી ॥ સુંદર કાહેકે પેટ દીવો પ્રજુ ॥ પેટસો ઝોર નહી કોઈ પાપી ॥ ૨ ॥”

હાંગકાંગમાં ચીનાઓના ધર્મ ગુરુનો મોટો જ્યો જણાતો નથી ; પણ ચીનાઇ ગજમાં અતિ ઘણા છે, તેના દેખાવ અત્રેના બ્રાહ્મણો, માહાગનો, વેરાગીઓ, ગોસાંઈઓ, સૈયદો, ફકીરો, મોપિદો, પાદરીઓ અને ગોરજીઓ જેવા મજબુત બાંધાના પુરુષ અને સ્ત્રીઓ દીસ્તાં નથી, અને તેઓના પોશાક પણ ઊંચી કીમતનો નથી ; એટલુંજ નહીં પણ તેઓ પોતે પરણ્યા નથી અને ગૃહસ્થો તથા અમલદારોને ખારણે ખારણે ભીક્ષા માંગવાને પણ જતા નથી. તેઓને વારં વારં ધર્મશાળા બાંધેલી હોય છે, તેમાં રહેલો ચીનની સરકારે તેઓના ગુજરાનને મોટે અને દેવસ્થાનને વારં વારં ધર્મદા આપેલી જમીનમાંથી જે પેદાશ થાય તેમાંથી દેવસ્થાનની મરામત કરવી અને સાધુઓએ પોતાનું ગુજરાન ચલાવવું. એ ધર્મ ગુરુઓનો ઝોંગક ફક્ત અનાજ ને શાક બાજીનો છે, પણ કેટલાક તે માહાડની ટેકરીઓ ઉપર જઈ વસેછે, ત્યાં કંદમૂર્જ ખાધને ગુજરાન ચલાવે છે. એવી રીતે ચીનાઇ રાજમાં સઘળા બૌદ્ધ ધર્મગુરુની અને દેવસ્થાનોની માહાવજત લેવાને વારં વારં અસહ્ય ધર્મદા જમીન આપેલી છે, તેણે કરી એ ધર્મ ગુરુઓને ખીજીઓ ખાસે ભીક્ષા માંગવી પડતી નથી, અને દેવસ્થાનોની ક્રિયામાં કંઈ હરકત થતી નથી. એ ધર્મ ગુરુઓના સ્વભાવ માયાહુ હોય છે; પણ તેઓના શરીર દુબળાં દેખાય છે અને માહાડનો ચોરેશ ચીનના બરેલા અને શંકા જણાય છે. તેઓ મોટા જોવા પગના પોહોચા સુડીનો લાંબો પેહર છે, અને તેઓને માથે બાલ એક બે મહીનાના વધે છે તારે માથાના, દાહાડીના અને મુઠોના બાલ બોડાવી નાખે છે. પગમાં ધણુ કરી સફેદ કપડાના નોડા પેહરેછે. હાથના આંગળાના નખ મોટા મોટા વધારેછે અને ધર્મપુસ્તકો વાંચ્યા કરેછે. તેહેવારે આવેછે ત્યારે એ ધર્મ ગુરુઓને ચીનાઓ પોતાને રહેકાણે તરેછે, તે વેળાએ ધર્મ ગુરુઓ પુગલો લઈ આગે છે. જ્યારે ધર્મ ગુરુ-

ઓ ભક્તિની ક્રિયા કરે છે ત્યારે દેવ પામે કુપ, દીપ, કુલ, કુળ, જોગ, મુકે છે અને કેટલીક વાર મુખી બેસીને પુરતક વાચે છે. ઉભા યજ્ઞ શબ્દો બોલે છે. ગરદન નમાવી, શુદ્ધીએ બેસી, પાછા ઉભા યજ્ઞ આનેજીથી અનેક પરકારના શબ્દો બોલે છે. એવી રીતે કેટલીક ઘડી મુખી નવા, અને આનેજીથી ભક્તિ કરે છે.

હમેલવાળી સ્ત્રીઓ.

હાંગકાંગમાં ચીનાઓનાં બાળકો ઘણાં ફરતા હોય છે; પણ ચીનાઈ રાજનાં હરેક શહેરમાં કે ગામડામાં જન્મને નોંધએ તો યેગે ટોળાં હોકરાંઓના ફરતા જણાય છે; કેમકે ચીનાઓની સ્ત્રીઓ પોતાની હથાલીમાં દસ, પંદરથી વધારે બાળકોનો જન્મ આપે છે. એ સ્ત્રીઓ ચાર પાંચ કુટ કરતાં ભાથેગે કોઈજ વધારે જિંદગી હોય છે. નેતા પગની પાટલીઓ બાંધી તે સ્ત્રીઓ ચરીરે પુષ્ટ હોય છે; પણ પગની નાની પાટલી વાળી સ્ત્રીઓ ચરીરે દુબળી જણાય છે. બાળકોનો જન્મ થવા પછી ગરીબ કુટુંબની સ્ત્રીઓ ઘણા દિવસ પડે પોશ રહેતી નથી; એટલું જ નહીં પણ ઘણાક કપડાંમાં અને અંધારી ઝોરડીમાં રહી ચરીરમાં ગરમી લાવવાને ખસે તેઓના મજબૂત ગરમ ઝોરડામાં આવલ. માંસ, અને માંસે હોય છે. ચીનાઓની હમેલ વાળી સ્ત્રીઓ એતરમાં જન્મ હમેસાં દાળ પકડી એડવાનું અને ખારકસ ચલાવવાનું કાંમ ચાલાકીથી કરે છે, તથા શ્રીમંત સ્ત્રીઓ પણ પોતાના ઘર સંભાળી કામ કાજ કરે છે. એવો તો ની તથા ખારકસ વાળાની સ્ત્રીઓના હમેજના ઘણા પુરા થાય છે તોય તે કશી વાતની ચીના સમ્પત્તી નથી. તેઓ એતરમાં, વાડીમાં, ખારકસમાં અને પીછ જગ્યાએજ બાળકોનો જન્મ આપે છે. પછી પોતાનું અને બાળકનું ચરીર પાછીએ સાફ કરી, પોતાને વારંત ને હાજર હોય તે ઝોરડી ખાઈ પાછી પોતાને ઉંઘોગે લાગે છે. અને કેટલીક હિંદુની સ્ત્રીઓ

બાળકનો જન્મ આપ્યા પછી એક બે મહીના સુધી અંધારી અને ગંધાતી ઓગડીમાં પડે પોષ રહે છે. - સ્ત્રીનું શરીર તવાઈ જાય છે તેનું મુખ કારણ એ છે કે બાળકનો જન્મ આપનાર સ્ત્રીને તે વખતે મજબૂત ખોરાક આપવો જોઈએ તેને બદલે દેહલાકતો ખાવાને ખીલ કુલ આપતા નથી તેણે કરી તે સ્ત્રી વધારે નબળી થાય છે. તે માટે હમારૂં કેહેવું એવું નથી, કે સઘળાએ માંસનો ખોરાક સેવો પણ બાળકનો જન્મ આપનાર સ્ત્રીને પુષ્ટી મળે એવો ખોરાક આપવો કે તેની તનદુગ્ધી સારી રહે. મહેનત મજૂરી કરનારની અને ખેડૂતોની સ્ત્રીઓ સ્ત્રીનાઓની સ્ત્રીઓની માફક બાળકનો જન્મ આપીને એક બે દિવસમાં પોતાને કામ ધધે વળગી જાય છે.

બાળકનો જન્મ.

સ્ત્રીનાઓમાં બાળકનો જન્મ થાય છે તેમાં છેકરાનો જન્મ સાંભલી તેનાં સઘળા કુટુંબનાં માણસો ખુસી થાય છે, મજબાની કરે છે, અને બાળકની સલામતીને વાસ્તે હથેરની પ્રાર્થના કરે છે, કેમ કે સ્ત્રીનાં ગર્ભના ધાગમાં ફરમાવેલું છે કે તેના મા બાપની મીલકતનો વારેય, યોધ ધર્મના ફરમાને મા બાપના મરણ પછી તેની કિયા કરી મોક્ષ કરનાર, માતાપીતાની વૃદ્ધ અવસ્થાએ તેઓનું પ્રતીપાલણ કરનારનો જન્મ થયાથી તેના માતા પીતાને અને સઘળા કુટુંબને સતોષ હોય છે. એટલું જ નહીં પણ સ્ત્રીનાં ગર્ભના કાચામાં અને ધર્મ શાસ્ત્રમાં ઓકરા ઉપર એ સઘળી ફરનો બજાવવાનો ફરવેલો; પણ ઓકરીનો જન્મ થયેલો સાંભળે છે ત્યારે તેના કુટુંબના સઘળા માણસો દલગીર થાય છે. ઓકરીને પાણી પોષ્ટી મોટી કરીને ખીજ કુટુંબમાં આપવી પડે છે.

તે કુટુંબના માણસોની ખાશીઆત સારી હશે કે માફી તેથી છોકરીને સુખ દુખ બોગવું પડશે તેની ચીનતા છોકરીના માતા પીતાને રહે છે; એટલું જ નહીં પણ છોકરી સુખાત્ર નીવડી તો માતા પિતાને મોટા સન્તાપ રહે છે, અને કુમાત્ર નીવડી તો માતા પીતાના આખાં કુટુંબને સન્તાપમાં નાંખી કુળ હિલુ કરે છે.

શ્રીમંત કુટુંબમાં બાળકનો જન્મ થાય છે તો તે બાળકની માફક જન્મ રાખવાને ઘસીઓ રાખે છે; પણ ગરીબ કુટુંબમાં બાળકનો જન્મ થાય છે તો તેની માહાવજત માતા કરે છે, અને કામ કાઢતી વખતે પોતાની પીઠ સાથે બાંધે છે. બાળકો પાત્ર સાત વરસની ઉંમરના થાય છે એટલે તેના માતાપીતા તેને નિશાળોમાં બહુવા મોકળે છે, ત્યાં પ્રથમ લ્હાંશ આંક, બખતા વાંચતાં, હિસાબ ગણતાં, અને કવિતા વાચતા શિખવે છે, એટલું શિખ્યાપછી કેટલાક ગરીબોના છોકરાઓ, માફકરી ધંધા અને હુનર શિખે છે; પણ કવિતા હંમેશાં વચિ છે. કેટલાક શ્રીમંતનાં છોકરાઓ વધારે વિદ્યા શિખે છે અને રાજ દરબારી વિદ્યા-બયમાં પરીક્ષા આપી રાજદરબારી ચાકરી અને વપાર કરે છે. છોકરીઓ નથી નથી કવિતા બનાવે છે, એટલું જ નહીં પણ સિવવાના, ચીકનના બરત બરવાનું રેશમ ઉત્પન્ન કરવાના અને ખીજ ઘણાક કામો કરે છે.

ચીનાની લુચાઈ.

હાંગકાંગમાં ચીના લુચાઈ કરવાને, કંટાળતા નથી કેમકે અંગ્રેજ સરકારના કાયદામાં તકસીર કરનારને જુદી જુદી સજા દરમાવેલી છે; પણ ધનસાફ ઘણા રહેમદીલી બરેલા થાય છે, તેથી તકસીર દરનામો ને જુજ સજા મળે છે. પીટીસ રાજના કાયદામાં દરમાવેલી સજા પર દેશીઓને તો શકત દીસે છે; પણ ચીનાઓને તો એ સજા દવડી નહીં.

ય છે. એટલુંજ નહીં પણ વક્રીલા, બારીસટરો તકસીર કરનારની સાથે અને તેની તરફેનમાં ઉભા રહેછે. કેટલાક સુઆઇએ કાયદાની માહિતગારી હોવાથી સુઆઇ કરેછે તો પણ સમજાતા નથી, કેમકે વક્રીલા, બારીસટરો પોતાની ખનતી મેહેનત લઈ ધગકની તરફેન કરેછે; તેણે કરી કેટલાક તો અજાણ્યા વગર તકસીર દગલખાતોની દગલખાતી કૂસેછે, કેટલાક સુઆ તકસીર કર્યા છતાં તેના ઉપર સાબિતી ન થાય તો છુટી જાય છે. કેટલાક તો સાક્ષીઓને નાણા આપી પોતાની તરફેનમાં સાક્ષીઓ અપાયછે. કેટલાક એવી રીતે સાક્ષીઓને નાણા આપી અજાણ્યાઓને કૂસાવે છે. અંગ્રેજ સરકારનાં કાયદા પ્રમાણે સઘળા આધાર સાક્ષી ઉપર રાખવામાં આવે છે. એ ઈન્સાફ ઉપર વિચાર કરતાં માલમ પડેછે કે સઘળા કામમાં સાક્ષીઓ ક્યાંથી મળે કોઈ સુઆ રાતની વેળાએ કોઈ ગૃહસ્થનું ઘર ફાડવા જાય છે, તે વેળાએ ઘર ધણી અને ચોર સાક્ષી અગાઉથી લાવી રાખતા હશે? એમ તો કદી ખનજ નહીં. તે વેળાએ ઘર ધણી અથવા તેના સાક્ષી જાગરત હોય તો સુઆ ફાવી થકતો નથી. હંમેસાં પોતાના જાત બાંધને કૂસાવવાને, યુનેગારોને સજા આપવવાને બળા માણુસો સાક્ષી આપતા નથી; પણ અંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે ઈન્સાફની વખતે સાક્ષીની જરૂર પડેછ તેથી આમણુ સામણુ વાળાઓને સાક્ષી તો ખનાવવા પડે છે. અગર કોઈ ચીના તકસીર વાર હરે છે તો દલગીર થતો નથી, કેમકે તકસીર વાર ચીનાને અંગ્રેજ સરકારની તરફથી પુરતી આગાહી અને પોસાહી રૂબ પ્રમાણે મળે છે. ફકત મજ્જુડીનું કામ કરવું પડેછે તેની દરકાર રાખતા નથી. કેટલાક તકસીર કરનારના મિત્રાનું ટાળું આપી સીંધાઇઓને ચારી તે બંદીવાનોને ઉપાડી લઈ જાય છે, અને કેટલાક બંદી ખાનાની ગટરોને મારે નાહાસી જાય છે, તેનો પાછો પતો લાગતો નથી. ઈસ્વી સન ૧૮૬૨ના સાલમાં મીસીઅરસ ગીફ્ટરડની કંપનીની આશીસના કરબારી અને માર્ગેક આનવાગના કારણને લીધે

એ આશીસમાં હાજર નહતા, તેથી લાગ નોઈ દય વીગ લુચા ચીનાઓ
 બપોરના બે ત્રણ કલાકને અમસે આવી એ કુપનીની આશીસનાં બાગ-
 છા ઉપાડી તેમાં પેસીને એક માટી મજબૂત તીનોરી છેક માળ ઉપરથી
 ઉપાડી લાવીને સરી આમ રસ્તામાં મુકી તેવેનામે કેટલાક ગાદાદારીઓ અને
 અરોસી પડોસી ચીનાઓની ભીડ થઈ હતી, તેઓએ તો પેલા લુચાઓ
 ને ઓલખ્યા હશે, પણ તેની પુછ પરછ ખીજ ક્રૂણ કરી નહી. લખનારનું
 રહેઠાણ એ આશીસની પાસે હતું તેમાંથી બાહરનો પોધાટ સાંજનાં બારીએ
 આવીને નોખું તો તીનોરી રસ્તામાં પડેલી છે, તેને મજબૂત બાંધીને
 ઉપાડી બઈ જવાની તજવીજ કરે છે. તે વેળાએ રસ્તામાં ઉભેલા ચી-
 નાઓને લખનારે પુછ્યું કે આ તીનોરી ક્યાં બઈ જવછો ? (લખનાર
 તો એમજ સમજતો હતો કે એ કુપનીનાં હુકમથી તીનોરી બઈ ગંતા
 હશે) તેના જવાબ એક મજબૂત આવી કે એ ઘણીને રહેઠાણે બઈ બઈ
 એ છીએ. એ જવાબનો સવાળ ચીનાએ બરાબર આપ્યાથી જખનારે
 વધારે ચોક્કસી કરી નહી, કેમકે લુચા અને બલા ચીનાઓના ચેહેંગ એક
 સરખા હોય છે, તેણે કરી પરદેશી ગુપ્ત ઓળખી શકતા નથી. એ
 તીનોરી લુચાઓ ઉપાડીને બે ત્રણ મિલની વેગબાઈ એ પાહાડની કંઠલમાં
 જારદીન પાંઈટ તરફ બઈ બઈ તેને ઉપાડવાની અને બાંગવાની ધણી
 મહેનત કરી; પણ તે મજબૂત હોવાથી ઉપડી નહી અને બાંગી પ-
 ણુ નહી તેથી તેજ જખાએ પડતી મુકીને લુચાઓ નાહસી ગયા હતા.
 એ તીનોરી બે ચાર દિવસે પોલીસના માણસો ને હાથ લાગી તે વેળા
 એ ઉપાડી લાખ્યા હતા; પણ તેને ઉપાડી જનાર લુચા પકડાયા નહી.
 ખીજ કેટલાક અલકાત્ર ચીનાઓને પોલીસે પકડ્યા હતા પણ તેની ઉપર
 પાંક સાબેત ન થવાથી અને સાક્ષીઓ તે લુચાઓને ઓળખી
 નહી સંકપાથી. સઘળા છુટી ગયા હતા. ચીનની સરકારે તકસીરવારને
 ધણી શકત સળ કરવાને ઘણા શકત કાયદા બાંધ્યા છે. એ કાયદા-

માં એવી તો શકત સજ્જ કરમાયેલી છે કે હરેક ચીના એક વખત લુચ્છા
 ધ કરતાં સપડાયો અને તે સજ્જને લાયક થયો તો ખીજી વખત તક-
 સીર કરવાને હીમત કરતો નથી. ચીનાઓ ચીનાઈ રાજના કાયદાથી
 ઉલ્લસ ચાળવાને હીમત કરતા નથી; પણ જે સખસ નિયકામ કરતો હોય તે
 પેસાતી તંગાસમાં આવી ઘણા સંકટ ભોગવતો હોયતો તે વખતે પોતાના
 શરીરની અને જીવની દરકાર ન કરતાં લુચ્છાઈ કરે છે. જનતાં મુધી ચી-
 નાઈ રાજના તાબાના દેશો દેશોની રૈયતની કે અમળદારોની સાથે ચી-
 નાઓ લુચ્છાઈ કરતા નથી; પણ પરદેશીઓની સાથે લુચ્છાઈ કરવાને
 ચુકતા નથી.

ચીનાની લાયકી.

હાંગ કાંગમાં કેટલાક શ્રીમંતો, ગરીબો, મજૂરો, ચાકરો, વેપારીઓ,
 સરકાર અને ખીજા સધળાઓ પોત પોતાના કામ કાજમાં અને વહીવટમાં
 લાયકીથી ચાલે છે. કોઈ ચીના ગૃહસ્થ સાથે પરદેશીને મિત્રાચારી થઈ
 તો પરદેશીઓની બુધ ભાગવાને ચુકતા નથી. અને વળી ચીનાની
 નીતિ અને અનીતિ વિશે શિખા મળુ આપે છે, વેપારમાં નાણાની અને
 મનની મદત કરે છે, એટલુંજ નહી પણ હંમેશાં તે પરદેશીની માહાવ-
 જત રાખી સારી સહલા પણ આપે છે. અસલી વખતમાં ચીનાઓ
 પરદેશી વેપારીઓને માટી રકમનો માલ લાંખી મુદતે નાણા લેવાની સરતે
 ધીરતા હતા; પણ કેટલાક જુરી દાનતનાં પરદેશી ચીનાઓનો માટી
 રકમનો માલ ખરીદ કરી દગા કટકાથી પોતાને વતન જતા ગદા છે
 માટે હાલમાં ચીનાઓનો પરદેશી ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયલો દિસે છે;
 તો પણ મારી ચાલનાં ગૃહસ્થ ચીનાઓ પરદેશી વેપારીઓ સાથે મિત્રા-
 ચારી થવાથી પરદેશીનું કામ સધતી રીતે બળતે છે; એટલુંજ નહી પણ
 પરદેશી વેપારીને દીલગીર કરી તેને નુકસાનીમાં નાખતા નથી. અને

કજીઓ શીસાદ કરી લુચાઈ કરતા નથી. હંગેમાં એક ખીજ સાથે સદલા સંપ રાખવાને જુનાવી કોસેસ કરે છે હરેક વહીવટમાં માલનો સોદો મા- હાડે બોલીને કરે છે. સોદો કીધા પછી માલના બાવમાં ઘેટ વધ ધઈ હોય અને તેમાં નુકસાની અથવા નફો થયો તો પોતાની જુબાને ફેરવતા નથી અને તે માળનો સોદો મનમાનતી રીતે પાર પારે છે. વખતે હરેક માળ નયુના કરતા જરા નરમ નિકળે છે તો જુજ કડો કરી એક ખીજને રાજી ખુપી રાખે છે. અન્ને કેટલાક ચીમતથી ગરીબો મુધી આમણ સાંમણ હરેક વહીવટની કબજાતના લેખ પત્ર કરે છે, તે છતાં મજુરી, વેપારી ઓ, હરેક ધંધા વાળા વાંધા કરવાને સુકતા નથી. એટલુંજ નહીં પણ હરેક શબ્દ જો યા હોય અને ત્યાર પછી એક કલાકે જુજ નુકસાની અથવા નફાને વારતે પોતાની જુબાને ફેરવીને જુદા જુદા શબ્દો બોલે છે ; અને સેંકડો ચખસો કરેલા કબાળાના લખતો તોડવાને સરકારમાં હીમતથી કજીઆં ચળાવવાને નેપાર થાય છે. ચીનમાં ફકીરથી ઉભરાવ પોતાની જુબાનેથી એક વખતે શબ્દ બોલ્યા હોય તે શબ્દ જુનીયાદ ચી- ના ફેરવતા નથી.

એક પેસાથી તે લાજો ડાળશે મુધીનો માળ પરદેહીઓને, કે ચી- નાઓને, એક ખીજઓ વચતી વખતે લેખ પત્રો, કબાળા, કરતા નથી તેમ ખરીદ કરનાર માળ તોલી લેવામાં પણ એક ખીજને શહી પત્રી ક- રી આપતા નથી ; એટલુંજ નહીં પણ લાજો ડાળશે એક ખીજને ધી- રે છે, ધીઆનો આપે છે, સહેણા દેવાને ઘેટે આપે છે તોપણ એક ખી- જની પાસેથી લેખ કરાવી લેતા નથી.

ચીનાઓ પોતાનો વેપાર, સરકારી અને હરેક ખીજો વહીવટ ચલા- વે છે તે વહીવટ ચળાવવાનું મથક પોતાના રહેઠાણમાંજ રાખે છે. દે- શાવરોનો અને ગામ ખાતાનો વહીવટ હુસીઆરીથી, નીતિથી અને વ- ચનથી ચળાવે છે. અન્નેના વેપારી રાત્ર દિવસ દરપેહીઓ ઉપર, કારખા- નાઓમાં અન્ને અને દેશાવરોમાં ફરતા ફરે છે; તેમ ચીના વેપારીઓ ફરતા

નથી પણ ચાકરોની મારફતે એક ખીજને સંધિસા લખી ચોકસે એ
 થવા મોહોરથી કહી નોકસ છે. મારેકતો પોતાની પેહેડી મુકીને
 યેઠ ઘેર ફરતા નથી. બુનીયાદ ચીનાઓ છે તે જુહુ બોલતા નથી અ-
 ને જુહુ બોલનારને વીકારે છે સાચુ બોલનારોએને ચીનાઓ ધણુ મા-
 ન અને આખર આપે છે એટલું જ નહી પણ તેને ઇશ્વરનો ભક્ત બાણે
 છે પ્રથમ સાચુ બોલવું, ખીજુ ઈમાનદારીથી વહીવટ ચલાવવો, ત્રી-
 જુ વીસનાસ ધાત કરવો નહી, ચોથુ અમીરી રવભાવ ગમવો, પાચમુ
 કુનચન મોહોડામાથી કાઢાડવો નહી, એ શીનાય ખીજ ધણુક સારા ગુ-
 લુ ને ગૃહસ્થમા હોય તેને ચીના ગૃહસ્થો ધણુ માન આપે છે પણ એક
 વખત દરેક ચીનામા કે પરદેશીમા અનીતિ નોંધતો પછી તે ચીનાની
 કે પરદેશીની સાથ અગણુ ઉપર શ્રીમત ચીનાઓ પુગતો વીચનાસ રાખ-
 તા નથી. ઉપર લખેલા વખાણવા નોગ ને ચીનામા અથવા પર-
 દેશીમા ગુલુ હોય તેવો ગૃહસ્થ કોઈ વેળાએ શ્રીમત ચીનાના ખાગ ખ-
 ગીઆમા કે રેહકાણુની હપેલીમા ગયાથી તે શ્રીમત ચીનો આવનારને મોગ
 માનથી મગ્દન નમાનતો નમાવતો સામે આવી આવનાર ગૃહસ્થને
 માન સાથે પોતાની એકાતની બેઠકમા લઈ જઈ આખર ઇજ્જતથી બેસા-
 ડી સામે ખીનારને સામે અને હુજો ખીનારને હુજો આપે છે ત્યાં પછી
 આવનાર ગૃહસ્થની આવવાની મતલબ પછી તેનુ કામ બનવા નેવું
 હોય તેના ઉપાય બતાવે છે અથવા પોતાથી બને એવુ હોય તો તે કબુ-
 લ કરે છે. નાણા સબ વી કામ હોય તો તે પોતાના માણસોની મારફતે
 મોકલી આપે છે. શ્રીમત અને આવનાર ગૃહસ્થ વેપાર સબધી મા-
 લના બાન, તાલ, આવક, ચહડત, ઉપજ નીપજની, મજ દરબારની
 વાત ચીત કરી ને વર વારા હોય છે તે કાઢાડી નાખે છે. ચીનાઓ કે-
 રતાક મોગ કરોડપતી છે પણ તેઓ અભીમાનતો ખીન કૃત ગમતા
 નથી એટલું જ નહી પણ તેઓની રેહેણી વખાણવા લાયકની છે.

એવી રીતે એક ખીજની વાત ચીન ચચા પછી આવનાર ગૃહ

૨૫ પોતાને રહેણાણે જવા નિકળે છે તે વેળાએ શ્રીમંત પોતાનાં દરવાજા સુધી, આવનાર ગૃહસ્થને માન અને આખરથી વિદાય કરવા આવે છે, એટલામાત્રે શ્રીમંતે પોતાના ગાણસને હસાવત ફરી રાખેલી હોય છે તે માણસ હરેક મેવો કે, મીઠાઈ, ચાએની પેટી કે, સાકરનું ટંબ દરવાજા લાવીને ઉઠા રહે છે; તે વસ્તુ આવનાર ગૃહસ્થને સોગાત દાખલ આપવાને અને તેનાં રહેણાણે પોહોઆડવાને પોતાના ચાકરને રહે છે કે એ જાણસ એએને ઘર પોહોઆડી આવે, એટલા હુકમ શ્રીમંતનાં મુખમાંથી નિકળતાજ તે ચાકર સોગાતની વસ્તુ આવનાર ગૃહસ્થને પેર પોહોઆડવા જાય છે. આવનાર ગૃહસ્થ સોગાત લેવાને આતાકાની કરે છે પણ શ્રીમંતનો હુકમ ચાકરને જાણસ, પોહોઆડવાનો થયે એટલે અડપથી હુકમ પરમાણે કામ બજાવી આવે છે.

દોલત મેળવવાની રીત.

સધજા મીનાઓ ગરીબ અને શ્રીમંતોની દોલત મેળવવાની રીત વખાણવા જોગ છે. મીનાઓનો છોકરો પાંચ સાત વરસનો થયો એટલે વિદ્યા અભ્યાસમાં ધર્મ, નીતિ, અને લખવા, વાંચવાનું જ્ઞાન મેલવ્યા પછી તે છોકરાને નાની ઉંમરમાં મજ્જીનું, કારીગરીનું, વેપારનું કે સગરીનું જે કામ શિખવવાની તેના મા બાપની મરજી હોય તે વહીવટનાં કારખાનામાં, કે દુકાને લઈ જઈને છોકરાને શિખવવા બેસાડે છે. શિખાઉ શખનાર ગૃહસ્થો શિખનાર છોકરાને ફક્ત ખાવાનું આપી હરેક કામ કાજ સીખવે છે. થોડાં દિવસમાં તે છોકરો કામ કાજમાં જણીતો થાય છે, એટલે તેને જુજ પગાર આપે છે. જો તે ધીમાનદારીથી ચાકરી કરે છે તો આરતે આરતે તેનાં પગારમાં વધારો થતો જાય છે. અને જો જો છોકરો મોટો થતો જાય છે, તેમ

તેમ તેના પગાગમાં વધારે થતો જાય છે; તેમાથી જુજ ખગ્ગ પોથા-
ક્રીનો કાદાડી બાકીના નાણા એકઠા કરેછે. ચાકરી, અને મજૂરી કા-
નારાઓને બોગક્રી માલેક ક્રીવા ઉપરીઓ આપે છે તેથી પોથાક્રીનો
અને પગથાણ ખગ્ગ પગાગમાંથી કાઢવા પડે છે. બાકીના નાણાની ગ્રમ
એકઠી થાય છે. તે લઈ પોતાને ઘેર બે ચાર મહીને જાયછે ત્યારે પો-
તાના કુટુંબને વારતે સોભીતા કપડાં અને ખીજી જણસો મારા શહેર-
માથી ખરીદ કરી લઈ જાય છે. સ્ત્રીનાઓ પોતાને ગામ જાય છે ત્યારે
આશાયસ પામે છે, કેમકે વડીલાએ મોટી મોટી એતીવાડીની જમીનો
ખરીદલી હોયછે તે જમીનની પેદાસમાંથી આખું કુટુંબ ગુજરાણ ચલાવે
છે; દરેક વડીલાના કુટુંબમાં પાંચ દસ જુવાન પ્રરપો હોયછે. તે જુદા
જુદા શહેરમાં ચાકરી ધધે જાયછે, ત્યાંથી એક એક જણ થોડી થોડી
રકમ નાણાની લાવેછે તે સઘળાઓ પોતાની ગ્રમ વડીલ ને મોપેછે; તે
એકઠી કરીને ખીજા કામમાં વાપરી માલ મીલકતનો વધારો કરેછે. જુ-
વાન સ્ત્રીનાઓ પોતાના ગામમાં થોડા દિવસ મહી પાછા ચાકરી ધનધે
જાય છે. તેમાં નો હુશીઆર થયો તો માલેક મહેજાન થઈ તે જુ-
વાનને પોતાનો ભાગીઓ કરેછે. તે જુવાનની વધારે હુસીઆરી ખી-
જા વેપારીને જણાઈતો તેને વધારે નફોનો ભાગ આપવાની કલ્પવાતે
રાખે છે. એવી રીતે દરેક નાણા વાળા માલેકો જુવાન છોકરાઓને પો-
તાના વહીવટનો થોડો થોડો ભાગ આપી રાખે છે તેથી નાણા વાળા
માણેકને પોતાના વહીવટ ઉપર મોટો ખગ્ગ થતો નથી, ફક્ત સઘળા
ભાગીદારોનો અને જુજ પગાગ વાળા છોકરાનો બોરાક્રીનો અને ખીજો
જુજ ખગ્ગ સઘળા વહીવટમાંથી થાય છે, તેથી તે વહીવટના માણેકે
માગ ખગ્ગમાં પામમાજ થતા નથી. એટલું જ નહીં પણ મરીઓ
ના છોકરાઓ ભાગીદાર થયાથી તેઓને થોડો અથવા મણો નફો થાય
છે, કોઈ વગેરે વહીવટમાં મોટી પેદાસ થાય તો એવા છોકરાઓ તે-
માથી સારો ફાયદો પોતાને ભાગે મળવે છે, પણ છોકરાને મોટોનામ ધ-
વાથી જુનીઆદ છોકરા બદ્દેલીમાં પડી મોટો ખગ્ગ કરતા નથી.

મીનાઓના મરણ.

મીના મરણ તોજ યંવાથી તેને વારતે લાકડાની પેટી લાવી રાખે છે. અને શ્રીમંતો તો ખુબ સુરત પેટીઓ પોતાને વારતે અગાઉથી જ બનાવી રાખે છે. મરણારનો જીવ ગયા પછી કુવામાં થોડા પેસા નાખી તેમાંથી ખા-
ણી મરનારનો કુટુંબી બરી લાવે છે, અને મુવેશાને તે પાણીએ નહવાડી જામી કીમંતનો પોશાક પહેરાવે છે. મુવેશાને પેટીમાં સુવાડતી વખતે, ધ-
ણીક જાતની ખુસબો, અને મુનો બરે છે; ત્યાર પછી તે પેટીની આ-
જુ બાજુએ કેટલાક દિવસ સુધી તેનાં કુટુંબી બેસી માહાતમ કરે છે, ફેફસાણમાં રેશણી, અગરબત્તી, ખીજી ખુશબો અને આતસ આજી સજગાવે છે. ધર્મ સુરઓને બોલાવી તેઓની પાસે ધર્મની ક્રિયા કરાવે છે એટલું જ નહીં પણ દરરોજ નવા નવા પકવાન અને કુસ, ફળ લા-
વી રકાખીઓ અને ખાખાઓ બરી તે માહેના કેટલાક મરનારની પેટી પાસે રાખે છે. અને બાકીના કુટુંબના માણસોને અને મરીબોને ખાવા-
ને આપે છે. મરનારનું કુટુંબ નવા શરૂદ કપડાની કકુની, ઇબર બના-
વી પહેરે છે; પણ માયાના બાળને છોડી નાખે છે, અને રાત્ર દિવસ ધડી ધડીએ માહાતમ કરી નમતાથી પગે લાગે છે. એવી રીતે કેટલાક દિવસ માહાતમ પુરથી કરીને મરનારની પેટી દાટવાનું નોખીઓ પાસે મહોરત કહાવે છે. શ્રીમંતો પોતાના ફેફસાણમાં કરેલી જગ્યાએ દોટે છે. પણ ગરીબોના કુટુંબમાંથી નો મરણ પામે છે તે સંપ્રમાં આ-
વી કહી જાય તે પાહાડની કટલુમાં તેના સૂળને દોટે છે. તે પાહાડની ત-
થા જગ્યાની શોધ એ મરનારનો કુટુંબી જઈ ને કરે છે. નો સરકારી જમીન હોય તો દાટવાની પરવાનગી સરકાર પાસે માંગવી પડે છે તથા ગૃહસ્થની હોય તો ચચાતી લેવી પડે છે. દાટવાની જગ્યા રવાધીનમાં લીધા પછી તેમાં કબર બાંધી તૈયાર રાખે છે. મરનારને સંજારી

તેના કુટુંબી માહાતમ ધડીએ ધડીએ ડરે છે ; અને તેને પગે લાગે છે. ને દિવસે મગનાગની પેટી કબરમા દાટવી હોય, તે દિવસે સીનાઈ વાજીતો વગાડે છે, ધમ યુર ક્રિયા કરે છે. પેટી ઉપાડનાર અત લગના કુટુંબીઓ ઉપર કરેલા પોશાક પેહેરી માથા ઉપર શરૂદ કાઢે બાધે છે, કે મરે કાયાની, કે સણુની વનેલી રાગડી બાધે છે, મગમા શરૂદ કે તાનના બનાવેલા કોડા પેહેરે છે. એવી રીતનો પોશાક પેહેરી મગનાગની પેટી ઉપર શરૂદ કાપડ હોગડી ચાર જણુ ઉપાડે છે, એલે કુટુંબના સધળા લાખ, ખીયા રેશમી કાપડને ફાડી તેની ચીલુડીઓ કરી મગનાગની પેટી ઉપર નાખી પગે લાગી પેટી ઉપાડી ચાલવા મારે છે. તેની પાછળ મરનારનો વડો છોકરો અથવા વારેય ને હોય તે ધ્રુપ દાનીઆમા અગની બરી તે ઉપર સોબાનનો બુકતો મુઝી ધ્રુપ કરેલા ચાલે છે. છોકરાને તો તેની આજુ બાજુએ ચાળનાર કુટુંબી, સગાઓ, મિત્રા, તેને પકડી દીલાસો આપતા ચાલે છે, અને યુમ માહાતમ કગતા, ગમ ગીન થતા આરતે આરતે મગનાગની પેટી પાછળ સ્ત્રી, પ્રરૂપો માથાના બાળ ખુલા રાખી ચાલે છે એવી રીતે ધભીગાઈથી મગનારની પેટી દાગવાની જગ્યાએ લઇ જઈને મુકે છે. અને ધમ યુર ક્રિયા કરે છે, પછી પેટીને કબરમા દાટે છે. તે કબર ઉપર મરનાગનુ નામ જન્મ, મળુનો દિવસ, વગસ, તે વેલાયે ને શાહાનશાહાનુ રાજ હોય તે સધળુ પાઠી ઉપર લખી તે પાઠી કબર ઉપર ઉભી રાખે છે. કેમકે હરેક સપ્ત તે પાઠીને વાચી શકે શ્રીમતો કબરને સોબાયમાન પથરે ચણાવે છે, પણ ગરીબો તો મટોડીના દગળો કાઢીને તે ઉપર પથરો ગોઠવે છે, અને તે કબર ઉપર એક છાપર નાખી સધળુ કુટુંબ તે છાપગમા બેસી ધ્રુપ, દીપ કરી માહાતમ કરે છે, તરેહ તરેહની યોગકી, ફળ, ફલ, લાવી કબર પાસે મુઝી ધમયુર પામે કેળાક દિવસ મુઝી ધમ ક્રિયા કરાવે છે ગરીબોને ખવાડી પેલા આપે છે, અને વાગ તાર કબરને નમતથી સધળા કુટુંબી પગે લાગે.

અને દોહા કે દમારી હયાતીમાં તમારી તકસીરો જાણના અજાણના, યર્ષ હોય તે સ્વર્ગ માફ કરવું એટલું જ નહીં પણ હમે તમારા કુટુંબી વારસા, ઓકરા, ઓકરી હોય, અને તમારી પાછળથી હમારે પણ એક દિવસે જાતને આધીન થવું છે. મોટે હમે જો તમારી પાછળ હયાતી બાગવતી ધર્મ ક્રિયા કરી છે, તેમ હમારા જાતને દિવસે એવી જ રીતે હમારી પાછળ ઓકરાયોની હયાતી યાય, અને સ્વર્ગમાંની ક્રિયા કરે તો સ્વર્ગવાસી થઈશું. ચીનાના ધર્મ સાસ્ત્રમાં લખેલું છે કે માત્ર પીતાના મરણની ઓકરાને હાથે ધર્મ ક્રિયા યાય તો તેઓની મુક્તિ યર્ષ સ્વર્ગ મળે છે. તેમજ હિંદુ ધર્મ સાસ્ત્રમાં પણ લખેલું છે કે સમુત્ત ઓકરા માત્ર પીતાનું મરણ થયા પછી તેની ક્રિયા સ્વર્ગમાં કરે તો તે માત્ર પીતાનો આદાર યાય છે. વારસે સંધ્યા, ગૃહસ્થો ઇશ્વર પાસે રજૂતી કરી પોતાને તારનાર સમુત્ત પ્રાપ્તો જન્મ મળે છે. મરનાર ચીનાના કુટુંબીઓ કેટલાક દિવસ સુધી કબર પાસે રહી ધર્મ ક્રિયા કરી પોતાને સ્થાનકે જાય છે; પણ એટલામાં તેના કોઈ કુટુંબીને સ્વપ્ન થયું હોય અને તેમાં મરનારે જણાવ્યું કે એ કબરની જગ્યા અશુદ્ધ છે, મોટે કલાણે કે કાણે કલાણી જગ્યામાં માહારી કબર કરવી એવું સ્વપ્ન થયાથી ગુસ્સા તે કબરમાંથી મરનારને કાઢાડી લઈ જતાવેલી ખીજ જગ્યાએ લઈ જાય છે. અને તે જગ્યાએ ખરમાં મરનારને રાખી પાછી ક્રિયા કરે છે; ત્યાર પછી દર મહીને તે જગ્યાએ કુટુંબી જઈ સંધ્યા ધર્મ ક્રિયા કરી કુરબાન અહાવે છે. એવું કપ, ઘોષ કરી નેવેદ મુકે છે. એવી રીતે એક વરસ સુધી દરમહીને ક્રિયા કરે છે પછી દર વરસે ક્રિયા કરે છે. મરનારની પાછળ તેના કુટુંબી એક વરસ સુધી શોકના કપડાં પહેરે છે. જે સાદાનસાદા મરણ થયું હોય તો ચીનાઈ રાજની રીત, ચીનાઓ એક વરસ સુધી શોકના સફેદ અને અસમાની કપડા પહેરે છે; પણ મરનારનો ઓકરા તો પણ વરસ સુધી શોકનો પોશાક પહેરે છે.

વેપાર અને માલ.

એ ટાપુ ઉપર મોટા વેપાર યુરોપખંડનાં વેપારીમાં ઇંગલંડનાં, ફ્રાન્સનાં, જરમનનાં, એમરીકાનનાં, ઇટાલીનાં, રસીઆનાં, આસ્ટ્રેલીઆનાં, અને ખીજા દેશાના વેપારીઓ. અતી ધણો ચીનાઈ માલ ખરીદ કરી પોતાને દેશ આકળાવેછે અને પોતાના દેશનો માલ મંગાવી એ ટાપુ ખાતે વેચેછે. તેમ હિંદુસ્થાનનાં રહેવાસીઓનો પણ વેપાર થોડો જણાતો નથી. એ ટાપુનો વેપાર એટલો તો વધેલો છે કે દરીઆ કીનારે તરતા પાણી ઉપર લાંબાને લાંબો મોટો રસ્તો બાંધેલો છે, તે રસ્તો આવન-જતા માલથી ભરેલો રહેછે. એટલા માંલની આવ જાવ થાય છે તો-પણ એ માલ ઉપર જકાત અંગ્રેજ સરકારે લેતી કરી નથી. તેણે કરી વેપારનો અતિ ધણો વધારો થાય છે. એ બંદરમાં દરરોજ ચીનાઈ, પર્શીયાના બારકસોની આવ જાવ થાય છે તેમાં મુખ્ય વેપાર ચાએ, રેશમ, ગરંમ મસાળો, હિંગળો, ખાંડ, શાકર, ફટકી, કપૂર અને ધણીક જાતનો ચીનાઈ, વિજાયતી, કાપડ, અરીસા, રૂ, સુતર, લોખંડ, અને પરસુરણ માલનો વેપાર ચાલે છે.

સુતર=અને તેનું બનાવેલું કાપડમાં કોગ, ધામળા જાનકલાય, માદરપાટ, શરટીંગ, જગંનનાથી, મલમલ, દોરીઆ, જમદાની, ટુંવીલ, રંગીન છાંયેલી છીટ, રૂમાલ, ગીગમ, કંતાન અને ખીજી ધણીક જાતનું સોબીનું અને જાંચી કામતનું કાપડ હજારો ગાંસડીઓ વાહાણો ભરી યુરોપ, ખંડથી જાય છે. સર્વે માલ પ્રથમ એ ટાપુ ખાતે ઉતરે છે ત્યાર પછી ચીનાઈ ગજના ગામો ગામનાં ચીનાઓ ખરીદ કરી લઈ જાય છે પણ એ માલનો ભાવ ઘટી ગયો હોય તો માલ ધણીઓ પોતાના આડતી આની માગૂતે ચીનાઈ રાજના ગામે ગામ મોકલી વેચે છે.

ઊન=અને તેનું બનાવેલું કાપડ મધે ગરૂદ અને તરેહ તરેહનો સોબીનું કાપડ એ સોંને ધણું ઉચંગ પર એવું યુરોપ ખંડથી જાય

છે. બનાવ તો રપેન અને ઇંગ્લંડથી ઘણી સરસ છેદ અને તરફ તરફના રંગની હલકા અને ઉંચી જાતની જાય છે; ઇરક્ટ મીનામણું મોભીના જાડા ઝીણા બાળનું વધારે ગરમ કમ, હસપાનીસ, ઇંગ્લંડથી સમજી જાતનું સેંકડો ગાંસડી ઈંડીની રૂપમાં જ્યાંવંદ ખંપે છે, અધી જાતની ફલાનલ બારેબ્રાસ જાય છે; પણ તેની અપતી વધારે નથી, મ કે હંગેસાં સરદિના દિવસમાં ઉનના જાડા કપડાની જરૂર પડે છે. માત્ર ગરમીના દિવસમાં કામે લાગે છે. અધી જાતની સફેદ અને રંગીન કામચંદની વધારે અપતી યાય છે કેમ કે એ જાણસ જાડા બાલની ગરમ થાય છે, તે ગરીબ મીનાઓને વાપરવા લાયક હજી કીમતે મળે છે તેથી સમજા મીના ખરીદ કરે છે.

તાંબાના=પાટલાં, પતરાં, ખીલા; સળીઆ એ સો કુરેપથી જાય છે, એ ધાતુમાં જસત ગેજવની પીલક બનાવે છે. પતરાં તાંબાના વાશણ બનાવવાનાં કામમાં, અને ખારકસોને વારતે તાંબાના પતરાં, ખીલા અને સળીઆ ખપે છે.

લોખંડના=પત્રાં; પાટા, અને સળીઆ પણ જાય છે અને પોલાદ એટલે તીખું લોહ પણ ધાતુ જાય છે. એ લોહનો ઘાટ મીનાઓ સારી મુઘડાઈથી બનાવે છે, પણ મીનાઈ લોખંડ આણિમાંથી ને વરસે વધારે મળી આવે છે તે વરસે ઇંગ્લંડનાં આવેલાં લોખંડની કીમત ઘટી જાય છે.

સીસું=ઇંગ્લંડથી, અને એમરીકાથી જાય છે પણ એમરીકાનું અવિષ્ટ સીસું સસતું વેચાય છે માટે ઇંગ્લંડનું વધારે બાવનું મીનાઓ ખરીદ કરતા નથી. મીના વેપારીઓ સોસાની ધાતુ નેમ અને તેમ વધારે ખરીદ કરે છે કેમકે એ ધાતુનાં પતરા કરી તેની પેટી બનાવી તેમાં ચાહે, કરતુંથી અને ખીજી ખુશખોદાર મીજ બરે છે. તેના વાસ એ ધાતુની પેટીમાંથી નિકળી શકતો નથી.

જસદની=અપતી વધારે નથી માટે કુરેપથી એ ધાતુ જાય છે. કેમકે સીસાની સાથે પીગળાવવાનેજ એ જાણસ કામ લાગે છે.

પોલાંદ=ઈંગ્લંડથી આવે છે, પણ એ જાણુસનો અગાઉ નેટસો અપ હાલ નથી. કેમકે કારીગરીના દુધીઆરો ચીનાઈ બનાવટ કરતાં ઈંગ્લંડના ધણા સરસ તૈયાર અને સસ્તી ક્રીમતે મળેછે, એ સઘળા દુધીઆરો ચીના કારીગરો વાપરે છે; પણ પોલાંદ તો જુજ કામ કાજમાં અને ચીનાઈ ઓજરો સમારવાના, બનાવવાના કામમાં વાપરેછે.

દીત=નાં પતરાનો અપ વધારે છે તે ઈંગ્લંડથી રકમ બંધ બાકમો ભરી આવે છે. તેના સોભીતા વાસણો, બાકસો, ફાન્સો, અને કારીગરીની ઘણી જાણુસો ચીનાઓ તારીફ લાયક બનાવે છે, એ પતગના વાસણોને કલઈથી સાંધતા નથી પણ સાંધાઓને મોરી લેછે તેથી સાધા ખુલી જતા નથી.

ધડીઆળ=અગાઉ ઈંગ્લંડથી મોહોરા અને નાના ધડીઆળો તથા વાંજની નાની મોટી પેટીઓ કલાક, દાઈમપીસ, મગની પેટીઓ, રાગની દાખડી, અને એવો બીજો સામાન પુહકળ આવતો હતો, તે હાલ અમેરીકા, ફ્રાન્સ અને જીનીવાનો અતિશય આવે છે, તેવાજ દ્રુત અપી જાય છે ચીનાઓની કારીગરીના ધડીઆળો, રાંગની પેટીઓ અને તરૈહ તરૈહનાં સાંધાઓ ખુબ સુગત મોતી અને ઉચી ક્રીમતના ધડીઆળો દાખડીઓ હીગ જડીત બનાવે છે. તેનાખરીદ દાર શ્રીમતો અને અમીર ઉમગઓ અને પાદશાહ ઓજહાય છે. સાધાણુ અને ગરીબ સોકો સસતી ક્રીમતની ચીજો હોય તોજ ખરીદે છે.

કીરમજ=કટલેરી=રોસનરી=પગશીમી=ક્રીવરેસીટીની=અને બીજી ઘણીક જાણુસોની પેટીઓ, પીપો બારકસોની મારફતે યુરોપઅડથી સેકડાં દાગીના આવે છે. તે સઘળી અપેછે.

૩ મુબઈ, કલકતા અને મદરાસથી અગાઉદોહોડ બે લાખ રૂની ગાસડી ચીન જતી હતી; પણ ઇસ્વી સને ૧૮૬૦ થી ૬૫ સુધી એમરીકામાં લડાઈ ચાલુ હતી, તેથી મુબઈ, કલકતા, અને મદરાસમાં ૩ દગખાંડીનો બાવ વની ૩ ૧૦૦ થી ૮૦૦ થયો હતો, તેણે કરી ચીન તરફ જ-

તો ૧ બંધ પડ્યો; એટલું જ નહીં પણ ચીનાઈ રાજના ઝંધાઈ, નીમકી
પરફના મામલામાં ચીના એટલો એ ૨ ઉપજવો હતો. આંતરી
ઇંગલેન્ડ, મુબઈ, કલકત્તા અને મદરાસ વારંતે સાદો જાગ જાહેને વેચો
હતી. ઇંગ્લી સને ૧૮૧૫ ના વરસમાં એમરીકાની લડાઈ બંધ પડી
એટલે રૂના જાગ મરી ગયા તેથી ચીનાઓએ ૨ ઉપજવવાનું બંધ પાડ્યું.
તેથી ઇંગ્લી ૧૮૧૭ માં મુબઈ, કલકત્તા, મદરાસથી ચીન ખાતે પાછી
રૂની મદદગ જાતી થઈ હતી.

અરીજી=તો વેપાર અગાઉ ઈરાનથી ઇરાનીઓ, ગુરકસ્થાનથી ગુર-
કીઓ અને હિંદુસ્થાનનાં જમણુ ગામથી પોર્ટુગીઝો ચોરી છુપીથી-
ચીનમાં વેપાર કરતા હતા. ત્યાર પછી અંગ્રેજ સરકારને એ વેપારની જાણ
થઈ તેથી મુબઈ, અને કલકત્તામાં એ જાણસની આવક કરી, તેણે કરી
વેપારીઓએ આરકસોની મારફતે એ વેપાર ચાલુ કરવો હતો; પણ ચી-
નમાં તો એ જાણસ ચોરી છુપીથી વેચવી પડતી હતી. અંગ્રેજ સરકારના
સ્વાધીનમાં હાંગકાંગ આવ્યા પછી એ જાણસને વેપાર ખુલ્લો થયો.
ત્યારે મુબઈથી દર વરસે ૩૫થી ૪૦ હજાર પેટીઓ અને કલકત્તાથી પણ
૪૦ હજાર પેટીઓ પ્રથમ હાંગકાંગનાં બંદરમાં જઈ સધળા ચીનાઈ
રાજમાં જાહેર રીતે વેચાય છે. કેટલાક વરસો થયાં અરીજીનો
વેપાર જમણુ ખાતેથી ચાલતો હતો, તે હવે તો નશ્તું બંધ
પડી ગયો છે. ગુરકસ્થાનનો, અને ઈરાનનો વેપાર થોડો થયો ૨-
હોયો છે. એ જાણસની ગોટી ખપતી ચીનમાં ચાલે છે તેથી ચીનાઓએ
ઝંધાઈ નીમકી દુરની જમીનમાં એવી વાડીઓમાં અરીજીના રા-
ખાની રાખણી કરીને અરીજી ઉપજવવા લાગ્યા છે. એ થોડા વર-
સમાં ચીનાઓ દર વીથ હજાર પેટી અરીજી દરસાજે વેપાર કરે છે; પણ
ચીનાઈ રાજનું અરીજી હિંદુસ્થાનના જોઈ જાહેર થતું નથી. ચીનાઓ
વેપાર ઉપજ કરે તોપણ હિંદુસ્થાનનાં અરીજીનો અંગ્રેજી થયો મુરકે છે.
કેમકે હિંદુસ્થાનનું અરીજી અને ચીનાઈ અરીજી એ બેની જાણણી કરી

કેટલાક ચીનના રહેવાસી વાપરે છે; અને કેટલાક તો એ ખસું દિંદુરથાનનું અશીલુ વાપરે છે. એ જલુસ સો ખમો વગસ લેપર નમુના દાખલ ચીનમાં જવું હતું. પણ દેંક મુલમાં હજારો પેટીના ચીનાઓમાં ખપ થયો છે.

હિંગ=એ જલુસ ઇંગન, આફગાનીસ્થાનમાં ઉપજી મુંબઈ અને કલકતે આવે છે. અને ત્યારપછી ચીન ખાતે જાય છે, તેને દવાઈના કામમાંજ વાપરે છે, તેથી તેના ખપ ઝાલો નથી. એ જલુસ એક જાતના ઝાડનો ચીક છે. તેને જમાવી જનાવરના ભીજ્યેલા ચાંમડાંમાં ખાંધીને દ્યોદ્ય ગાકલ છે, તેની આશીયત ઘણી ગરમ છે. તેથી હિંદુઓ, ખોરાકીના પદાર્થોમાં રવાદને માટે વાપરે છે; પણ ચીનાઓ, અંગ્રેજો, પારસીઓ, મુસલમાન તો એગક મકે મસાલાની જગ્યાએ વાપરતા નથી.

શોપારી=એ જલુસ ચીનાઈ ગજના ગામો માંથી થોડીક આવે છે. તેને લીલી ને લીલી પાન સાથે ચીનાઓ ખાય છે, પણ શીગાપોરની આજી પાજીના કેટલાક ગામડા માંથી શોપારી દ્ય વીચ હજાર પીકળા દરશા ચીનમાં જાય છે. અને તેમાં ખીજી દવાઈઓ મેળવી દવાઈ બતાવે છે. એ શોપારી બીણી છે તોપણ ઘણી ચડેલી નીકળે છે. કેમકે તે ગ્રાહક ઉપર પુરતી રીતે પાકી થવા હતા નથી. અથવા તેને બગબર મુકવતા નથી માટે થોડા દિવસમાં સડી જાય છે.

કોલશા=ઈંગલેન્ડ, આસ્ટરેલીઆ, એમરીકા, કારડીક, વીગેસ, સીદની ચીનમાં તો શેનસી, ચીવી અને. જોપાત, અને ખીત્ત દેશોમાંથી થોડાજ આવે છે, કેમકે ફક્ત સ્ટીમરોમાં બાળવાને વાસ્તે વેપારના મદકનાં ગામો ગામ એ જલુસની ખપતી થાય છે ચીનમાં કાયર ઇજનનું કામ ચલાવવાના કારખાના નથી. માટે બારકસોનાં હાથોગ જેટલા હાંગકાંગમાં અને ખીત્તે ગામો ગામ જાય છે.

લવેંગ=એ જલુસ દવાઈના કામમાં, અને ગરમ મસાલામાંજ વપરાય છે. માટે જંગખારના લવેંગ મુંબઈ આવી ચીનખાતે થોડાક રવાના થાય છે, પણ ગોરીથના લવેંગ ઘણું જલદ આસીયતતા હેતુ

છે. તે જોઈએ ચીનમાં સારે બાવે ખપે છે અને જગ્યાથી લોઈને
અમીકી ક્રીમતે વેચાય છે.

અવેશત=ખીલીઆન, પાના માલિક, મીતી, પુરકરાજ, લીમચ,
પરવાળાં, હકીક અને ખીલ ક્રીમતી પથરની જાણે તૈયાર કરી દાંત
પોંગલડથી, અને હિંદુસ્થાનથી ચીનમાં જાય છે. પરંતુ તે બા
મકની જાણે પરંતુ ખરીદ કરે છે અને ચીનાઓને લાવકની મી-
ના ખરીદ કરે છે; પણ ચીન દેશમાં અસલી અવેશત એટલી મોટી ક્રી-
મતનું છે, કે નવી જાણેનો વધારે ખપ પડતો નથી. અસલી વખ-
તમાં બનાવેલા દાગીનામાં ખીલીઆન, પાના, માલિક, મીતી, પુરકરાજ,
અને લીમચનાં એક એક નંગ એટલાં તે મોટાં અને ક્રીમતી હોય છે,
કે તેની નોડીનાં ખીલનો ખપ પડ્યાથી તેની મોંઘ કરતાં પણ મલી આ-
વતા નથી. ચીનની લડાઈમાં ચીનના સરદારોનાં ગ્રહણ લસકરી અ-
મલદારોએ લુટ્યા હતાં, તેમાંથી ઘણીક ક્રીમતી જાણે અંગ્રેજ ક્રાંતિ
અને ખીલ લસકરી અમલદારોને મળી હતી. એક અવેશતનો હાર
લુટનારે ધરવી સને ૧૮૬૧ માં હાંચકાંગમાં વેચ્યો હતો, તેની મોટી ક્રીમ-
ત ઉપજી હતી. એવી રીતે મોટી ક્રીમતનું અવેશત ચીનમાં મળી આ-
વે છે, પણ હાલ તે હકીક ને હિંદુસ્થાનનાં ખખાતમાં ઉ-
પજે છે, અને ચીનાઈ યજ્ઞમાં અસમાની રંગના પથરો નિકળે છે, તેના
દાગીનાં વધારે પસંદ કરે છે; તેમાં અસમાની અને લીલા ચીનાઈ પ-
થરના બનાવેલા કડાં, વીટીઓ અને ખીલ દાગીના ખુબસુરત રંગના
હોવાથી ચીનાઓ અને સ્ત્રીઓ તે દાગીના ખરીદ કરે છે.

હાથીદાંત=મુખક=માં હાથીદાંત સીધાંમથી, ગાલથી, પરનારે જાય
છે અને અરબસ્થાનથી મુંબઈ આવીને ચીન તરફ ચલે છે. એ જા-
ણે ઉપર અને મલખાગી મુંબઈ ઉપર ચીનાઓ એવીને નકસી કોતરે છે
કે-તે નોંવા લાવક હોય છે. તેના દાગીના, ઘર સજાગનો સામાન, પ-

ખા, રેકાખીઓ અને ખીજી જાણુસો એવી તો ખનાવેછે કે ખુબશુરત જાણુસો શ્રીમંત ચીનાઓ, અને પરદેશીઓ ખુશીથી ખરીદ કરે છે.

હીરાકસી=એ જાણુસ ઇંગલંડથી અને ખીજા દેશાવરથી ચીનખાતે મહડ છે. હીરાકસીમાં ચોપારી અને ખીજી જાણુસોની મેજવણી કરી તેની આક્રીઓ ખનાવી દવાઈમાં કામ લગાડે છે. એ દવાઈમાં જાણુસોના ખાંધાને મજબુતી આપવા માટે કરે છે.

જીનમીંગ=એ દવા એમરીકાં, તાતાર દેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેની ક્રીમત એક તોલાના વજન ઉપર પાંચથી પચીસ ડાહર ભેસેછે; એ જાણુમ માણુસના શરીરને પુસ્ટ કરનારી દવાછે. એવી જાણુસોના અને જ્યુદા જ્યુદા જતાવરોનો ખોરાક ઈંડીના દિવસમાં શ્રીમંત ચીનાઓ જરૂર કરે છે.

ઇસેસ=સોખાન=ચુંદર=એજાણુસ પછુ દવાઈના કામમાં વાપરે છે. ફેટલીક વખતે ધર્મક્રિયામાં ધુપ કગવાના કામમાં વાપરે છે. એ જાણુસની અપતી અગાઉ વધારે થતી હતી; હાલ એ જાણુમનો અપ ઓછો દીસે છે; કેમકે ધુપને બદલે ધુપ સલી સજગાવે છે, એ ધુપ સળી મુખડનો વહેર, સોખાન, ઇસેસ અને ખીજી ખુશખીની જાણુસોની મેજવણી કરી ખનાવેછે. તેણે કરી ઇસેસ સોખાનની અપતીમાં ઘટારો થયેાછે.

ગેંડાના=ભેંડાના=અને બલદનાં શીગડાં એ સધળી જાતના શીગડાં, મલખારથી, અગ્ગરથાનથી અને ખીજા દેશાવરથી મુંબઈ આવે છે, અને મુંબઈથી, કોચીનઆપનાથી, ચીન ખાતે મહડેછે. એ શીગડાંને સાફ કરી તે ઉપર કારી ગરીઓ ખુબ સુરત નકસી કોતરે છે. અને હકીમો તો એ શીગડાંને પકાવી તેનો આકે એમી લઈ દવાઈ સાથે બિળીને માણુસોને ખોરાકમાં આવે છે. તેણે કરી નળજા ખાંધાનાં માણુસ યોડા દિવસમાં પુર થાય છે.

મોતીનીરીપ=ઈચિનથી, ગસડતથી, જજીખારથી મુંબઈ આવે છે

મંજારી, કીલાનથી, કાલીફોરનીયાથી ચીન તરફ મહાદે છે અને ચીનાઈ નદીઓમાંથી પણ મળે છે. એ જલસુને ચીનાઓ લાઈ જઈ તેના પ્રકાશ, ખરખોળ, એટા મોની, અને ખીજ તરેહ તરેહના દાગીના નકશીદાર ચુઅરુન બનાવે છે, એટલું જ નહીં પણ શીખત ચીનાઓની દોષીઓમાં અને ખારી ખાણનાં વીનીન્દામાં અને ખીજ જગ્યા એ શીખનાં સોભાવમાન નક્કરી કહે છે.

ચોખા=એ જલસુ ચીનમાં પુલકળ ઉપતે છે પણ ખીજ કોંઈ જલસુ ઉપજાવ્યાથી ચોખાનો પાક થોડા થાય છે. ચીન દેશમાં ચોખાનો મોટો જથ્થો કલકત્તેથી, મદરાસથી, ખાતકાકથી, ખતેથીઆથી, રંચુનથી, શીવામથી, યોમાનથી, મનીલાથી, અરેકાનથી પ્રથમ સીંગાપોરમાં કે હાંગકાંગમાં અથવા ચંધાઈ, નીમપુ ખાતે પગારા લાખો હાંફેટ મહા છે. ત્યાં ગયા પછી ચીના વેપારીઓ એ ચોખાને ખરીદ કરી ચીનાઓના નાના નાના ગામોમાં ફેલાડીઓ અને ખારકસો ભરી લઈ જઈ વેચે છે. ચીનાઈ માલ ખરીદ કરી મોટા શહેરમાં લાવે છે. ચીન દેશની જમીન એવી તો રસાળ છે કે વસંતમાં જે તલુ વખત હરેક જલસુનો પાક થાય છે, રકમખંધ ચોખા ઉપજ્યા છતાં પણ ચીનાઈ રાજની વસ્તીને ખીજ દેશના અનાજની મદત લેવી પડે છે.

મરી=ચંદ્ર મલાકાં દેશથી મહાદે છે અનેકાજા મરી, મશખારથી મહા છે. એ જલસુ ગરમ મસાલામાં અને દવાઈમાં વાપરે છે પણ કાળા મરીથી ચંદ્રમરી વધારે જલદ અને સસ્તા મળ્યાથી સધળાઓને ઉલોગમાં વધારે આવે છે. એ જલસુ ઠંડા મુલકમાં ઉલોગી છે.

નેતર=એ જલસુ મલાકાની આંજી બાજુથી રકમ ખંધ ચીનનાં જુદા જુદા ગામોમાં જાય છે, તેની તરેહ તરેહની કારીગરીની જલસુ ચીનાઓ બનાવે છે; અને ચીનાઈ રાજના ગામોમાં અને ખીજ દેશમાં નેતરની કારીગરીની જલસુ રવાના થાય છે. એ જલસુ મલાકાંમાં

હિપજેછે; પણ મલાકાં દેશની પરતી કાઠીગરીના કામમાં આલસુ હોવાથી એ ક્રીમતી જાણસ ખીજ દેશોમાં જાય છે. અગર મલાકાનાં રહેતા-સીઓ, એ નેતરની કાઠીગરીના દરેક જાણસ બનાવે તો તેઓને મોટો લાભ થાય.

મુજોખારે=એ જાણસ કલકતેથી ચીન ખાતે ચહડે છે અને ત્યાં આતથબાજીનાં કામમાં વાપરવાને કામ લાગે છે; અને એ જાણસ ચીનની સેસલી ગામની જમીનમાંથી પણ મળી સકે છે મોટે ઓતો અપ-વધારે દીરતો નથી.

પાંખપોટા=ચીનનાં સમુદ્ર અને નદીમાં માછલી જાત જાતની છે; પણ તેમાંથી પાંખ પોટા મલી આવતા નથી, એ માછલી મુંબઈ, વેથાવા, દમણ, કરાંચી અને અરબસ્તાનનાં સમુદ્રમાં પોળ, દાહાડા નામે માછલી છે; તેના પેટમાંથી પોટા નીકલે છે તેને મુકાવે છે. મુશી અને સીંગાળા માછલીની પાંખ માછીમારો કાઢે છે, તેમાં મુનો બનીને મુકાવે છે. એ પાંખ પોટા સધળા દેશાવરથી મુંબઈ આવેછે. એટલે વેપારીઓ ખરીદ કરી બારકસોની મારફતે ચીનાં મોકલેછે ચીનમાં પાંખ પોટા ગઝાથી ચીનાઓ ખરીદ કરી પોતાના ગા-ઓમાંલઈ જઈ તેને સાફ કરી પકાવે છે. એટલે તે નરમ થાયછે પછી તેમાંથી બીણા બીણા સેવના જેવા સોનેરી, રૂપેરી, રંગી બે રંગી ચળકાટ બરેલા તાર જેવી કાઢાડેછે. ચીનાઓ એ સેવ જેવા તારને આકરી ક્રીમત આપી લેછે; તેમાં મીઠાસ, ગરમ મસાસો ભિજીને, વખાણથી ખાયછે.

પતંગનાલાકડાં=મનીલા, સીયામ, મલખાર કોરતામાં પતંગના ઝાડ થાયછે. એ ઝાડને કાપી તેના લાકડા થોડાક ચીનખાતે મોકલે છે. એ લાકડાને ઉકાલી ચીનાઓ કાપડ રંગવાનો લાલ રંગ કાઢાડે છે. કેટલાક તો તેઉપર કાઠીગરીની નકશી કોતરી ઘર સણગાર-નો સામાન બનાવે છે.

અનાજ=ચીનાઈ સ્વધાનની કૃત્રિયતા જગ્યામાં જાડા ચોખા અને મગ ઉપર છે. કુંચાઉમાં ઝીણા ધઉં થાય છે. જાપાનમાં તો ચોખા ધણા સારા ઉપર છે. પરદેશીને લાયકનું અનાજ ઝીણા ચોખા, ટું વરની દાળ, ધઉં, ચણાની દાળ, વટાણા અને ખીજી જાતનું અનાજ કલકતેથી, બુબઈથી અને ખીજા દેશાવશથી ચીન ખાતે જાય છે.

ધી=તેલ=ચીનાઓ ધી તેલ વિશે કહે છે કે કાચુ ધી તેલ હરેક માણસે હંમેસાં જોરાકમાં વાપરે તો ખાંસી, કફ, ખુબ્બી થાય છે, મોટે ધી તો ચીના વાપરતા નથી, અને ચીનમાં ચતુર્થ પલુ નથી. સધળી જાતનાં ખીજાને એકઠા કરી તેનું તેલ કાઢે છે, એ તેલ ખાજવામાં; અને જોરાકમાં ચીના વાપરે છે, એટલુંજ નહીં પણ હરેક મીનાઈ કરવી હોય તો તેલમાજ બનાવે છે. પણ કાચું તેલ, અને ધી વાપરતા નથી.

ચાએ=ના જાડ અસલથી ચીનમાં થાય છે; પણ તેની શોધ ઈસવી સન ૩૫૦) ને વરસે થઈ હતી; ત્યાર પછી ચીનાઓ ચાએને ઉપયોગમાં લાગવા લાગ્યા છે. આપણે તો ચાએને નામ ઓળખીએ ઉમે પણ ચીના તો "ચા" કહે છે. એ ચાએની ઉત્પત્તિ હાલ ચીનાઈ રાજાનાં સધળા સ્વસ્થાનોની સારી જમીનમાં, જિતશમાં, પાહાડમાં, બેઠામાં થાય છે; એટલુંજ નહીં પણ જાવામાં, કોરીઆ, કોરીઆવાતમાં જાપાનમાં ચાએની ઉત્પત્તિ છે. ચાએનાં શેષા સારી મેટાડીની જમીનમાં, પાહાડ ઉપર, રેતાળ જમીનમાં, વનસ્પતીની માંદક ઉપજ રહે છે; પણ ચાએના શેષા ઉપર પુસ્તી, માહાવજાત અને પાણી પુરકલ હોય તો પાંત્રાં વધારે થાય છે; એ જાડ છ કુટ્ટી ત્રીસ કુટ્ટી થાય છે, તેનું કડ સોખડનાં રંગ જેવું ઘણીક ડાખલીએ લોળાં પાત્રાંથી ભરેલું મટા પોર હોય છે. એ ચાએના પાંત્રાં મોહોલાઈ કરતાં લંબાઈમાં વધારે

હંડાને આકારે હોય છે, તેની આજુ બાજુએ કુદરતી કુંગરી બનેછે. એ ઝાડ ઉપર સફેદ છુટા છુટા ફલ ખુશખોદાર થાય છે ; અને “Hazel Nuts” હેઝલ નામના ત્રણ ત્રણ ખીજ સામળા રંગના બંધાય છે એ ખીજને ડબાબાથી ગરમ ખાસીયનું તીખું અને ‘ક-ડવું’ તેમાંથી પુલકળ તેલ નિકળેછે. એ ખીજનું તેલ સઘળાઓને ઉપ-યોગ આવે છે, મોટે ચાંચેની રીતે તેનાં ખીજ પણ કીંમતી જીલુસ ગ-ણાય છે. આએનો રોપો ત્રણ વરસનો થયો એટલે તેના પાંત્રા ઉતારવાનું સર કરે છે; પણ વીસ વરસનું જીનું ઝાડ થયાથી તેને કાપી નાખે છે. એ સઘળી જાતની આએમાં “બાહીયા પાહાડ” ઉપરથી ઘણી સરસ ઉચી કીંમતની આએ ઉપજે છે. તે આએ ચીનાઈ શાહાનશાહા, અમીરો, ઉમ-રાવો દર કીયાદીના પ થી પ૦ ડાલર આપી તે આએને ખરીદ કરે છે. આએ ઉતારવાની માસમ એપ્રિલ, મે, જુન, જુલાઈ, આ-ગસ્ટ મહીનામાં દરવરસે થાય છે; તેમાં ત્રણ ચાર વખતે ઝાડ ઉપરથી પાંત્રા ઉતારે છે. એક હજાર ચોરસ વારની જમીનમાં ત્રણમો ચારસો આએના રોપા થઈ શકેછે; પણ દરેક રોપા અને ઝાડ ઉપરથી અરધાથી દોઢ રતલ સુધી આએ નિકળે છે.

ચીનાઓ હંમેસાં પીવાને આએ બનાવવી વખતે જોશ ભરેલું ગરમ પાણી કરીને આએ ઘનીમાં ભરેછે; તેમાં થોડીક આએ નાખી તેનું ટાકણું મજબુત ચાર પાંચ મીનીટ સુધી બંધ રાખે છે, એટલે આએનો રંગ પાણીમાં ઉતરે છે. એ આએનું પાણી ખીજ વાંસણમાં કાઢાડી તેમાંનાં પાંત્રા નાખી દેછે, પણ વધારે અથવા ઓછી મીનીટ પાણીમાં આએ રાખ્યાથી તેનો કાયદો બરાબર જણાતો નથી; એટલુંજ નહી પણ પાંચ મીનીટથી વધારે રાખ્યાથી ખુશખોને બદલે પાણીમાં કડવાસ ઉતરે છે. એવી આએ બનાવી રાત્ર દિવસ કાચા પાણીને બદલે દુધ, સાકર વગ-ની માળી આએ ચીનાઓ પીએ છે. જેમ પરદેશીઓ મોટા મોટા આએના પ્યાલા ભરીને પીયેછે, તેમ ચીનાઓ પીતા નથી; જ્યારે પાણીની

તરસ લાગે છે. ત્યારે નાની ખાલી એક બે ભરીને પીએ છે. ઇસવી સનેની સત્તરમી સદીમાં યુરોપ ખંડના વેપારીઓ એ પ્રથમ નમુના દાખલ એક સેા રતલ આપે ખરીદ કરી યુરોપ ખાતે મોકલી હતી; તેનો ભાવ ઘણો સારો ઉપજ્યાથી તેઓને મોટો નફો થયો હતો. યુરોપમાં પ્રથમ આપે ગયાથી ત્યાના વિદ્વાનોએ તેનો ક્ષરતી ગુણુ પીછાંચો તે ઉપરથી અનુમાન કર્યુ કે હરેક માણસ સારી આપે પીએ તો તેની તનદુરતીને આથાવજ આપનારી કેહેવાય છે; પણ નબળા ખાંધાનાં માણસે વધારે આપે પીધી તો તેની નબળાઈમાં વધારો થાય છે. એવી રીતે યુરોપમાં આપેની ખુબી જાણથી હાલતો ફરીથી અમીર ઉમરાવ પંજુ સારી અને જમી જાતની આપે પીયે છે. તેમજ હિંદુસ્થાનનાં રહેવાસીઓ તો દલકી જાતની આપે વધારે પસંદ કરે છે. એવી રીતે સઘળા દેશાવરમાં આપેની વધારે અપતી થયાથી ઇસ્વી સને ૧૮૧૩નાં જુન મહીનાથી ૧૮૬૪ના મે મહીના સુધી ચીનનાં અને જાપાનનાં સઘળા દેશોથી આસરે ૧૫૪૧૮૩૦૦૦ પંદરકરોડ, છેતાળીસ લાખ, તેવાસી હજાર રતલ આપે યુરોપ ખંડનાં અને હિંદુસ્થાનનાં સઘળા દેશખાતે ખારકસોની મારફતે ગઈ હતી.

રેશમની ઉત્પત્તી ઇસ્વી સનેની ૨૬૦૦ વરસ અગાઉ “હવાનંતી” શાહાનશાહ ની “સીજીનંશી” નામે શાહાનશાહ જાદી હતી, તેની આગ્રનીએ રેશમ ઉપજાવવાની નવી પ્રક્રિયાએ રેશમ ખતાવ્યું હતું, પણ “હવાનંતી” શાહાનશાહે તો નવા રેશમનું કાપડ વણવાની હીકમત સેધી હતી. હાલ રેશમ ઉપજાવવાનું કામ ત્યારથી ચીનાઈ રાજાનાં નાનકીન, પીકીન અને ફેકીયન એ સંસ્થાનોમાં નાની ઉમરની શાહાનશાહ જાદીઓ, અમીર ઉમરાવોની, અમલદારોની અને રહેવાસીઓની સ્ત્રીઓ છેજો મહીનાને એક દિવસ ઠરાવીને રેશમનો નવો પાક કરવાને વારને ધમં ક્રિયા અને જોજાનીઓ કરે છે. તે દિવસે સેતુરનાં ગાડ ઉપરથી રેશમના કીડા પકડે છે, અને તેને માહવજાથી ઉછેરવાને સઘળાઓ એક ખીતને મદત કરે છે. સરકારી અમલદારો રેશમની વૃદ્ધી કરાવવાને નાની મદત સપજી સ્ત્રીઓને કરે છે. એ કીડા રાખવાને દેલાવડી

જમ્યા કરી ત્યાં સધળી સ્ત્રીઓ પોત પોતાના રેશમના કીડા લઈ જઈ સંભાળથી રાખે-છે. એ કીડાને વારંવાર ખોગકમાં સંતુરનાં પાંત્રા મુકી તેની માહવજત રાખવાને પોતે અને દાસીઓ રાખે છે. કીડાઓ પાંત્રા ખાધને પુખ્ત થાય છે; એટલે પોતાના શરીરમાંથી તાંતણા કાઢાડી ખારેક નેવી દડીઓ કરે છે, તેમાં પછી પોતે બરાબ બેસે છે. તેઓના પતંગીઆં થવાનો વખત આવે એટલે તે સ્ત્રીઓ દડીઓને કાઢાડીને ગરમ પાણીમાં અથવા નીમખમાં નાખે છે, એટલે રેશમની દડી માહેના ગરીબ કીડા મરણ પામે છે; ત્યારે તેમાં બંધાયેલું રેશમને કાઢાડી લઈ ગરમ પાણીમાં ખાર નાખીને સાફ કરેછે. એવી રીતે રેશમને સફાઈદાર કરી રેડીઆ ઉપર મહડાવી તેના લાંબા સફાઈદાર તાર છુટા કરે છે. દર વરસે જુન મહીનાથી તે મે મહીના સુધી રેશમ ઉપજાવેછે. કીડાઓ પતંગીઆ થયા પહેલા રેશમની દડીઓને ઝાડ ઉપરથી ઉતારે નહી તે ને અંદરથી રેશમની દડી કરડીને પતંગીઆના આકારમાં બાહર નિકળી ઉડતા કરે છે, પછી તે પતંગીઆ ધંડા મુકે છે. તેના રેશમના કીડા થાયછે, તેને પાંત્રા પોથી બાટા કરી તે રેશમની દડીઓ કરેછે. ઝાડ ઉપરની બધી રેશમ દડીઓ ઉતારતાં નથી, તેમાંથી કેટલીક દડીઓ પતંગીઆ થવાને મોટે રહેવા દે છે. એ પતંગીઆ આસરે જે ત્રણ હજાર ધંડા મુકે છે. રેશમની દડી કરડી કીડા નીકળી જાયછે તો પછી તે રેશમ નકામુ થાય છે, એ કરેલા રેશમને આખા તાંતણા નિકળતો નથી, તે કંકત કટકા કટકા અને છુછાં નેવું હોય છે. તેમાં પ્રથમ પહેલું રેશમ ઘણું સારું નીકળેછે, તેથી તેની કીમત પણ વધારે ઉપજે છે; તેમાંથી કેટલુંક રેશમ તો ચીનાઈરાં-જમાં વણાડતા કામમાં વાપરે છે. બાકીનું રેશમ મુસેખખંડમાં હિંદુ-મુસ્લામમાં અને ખીજા દેશાવર ખાતે મહડે છે. ઘણું સારું રેશમ લાન-કીનમાં, સીંગહાઈમાં, નીમખમાં, હેનાનમાં, હાંગકાઉમાં, સીવહીનગમાં, સીવાનગમાં, જાપાન અને ખીજા એકેશમાં ગામેગામથી એકઠું થઈ વેપારના

મદકે આવે છે. તેના લાનકીન નેવા બંદો બાંધે છે. કંતાન, મકાઉના તો અવલ, દુધમ, સીમ, સીવળામ, પનજમ, ચારમ અને મયાઉ ના મનું હલકું, બારી રસમ આવે છે. તેની પેટી બરે છે.

સોનું=રૂપું=સોનું ચીનાઇ રાજમાં આવેલી માટી માટી નદીઓને કીનારેથી મળે છે. સોનાની નદીને “યાંગત્રીકીયાંગ, લીકીગકુ, ચાંગ-ચાંગકુ,” અને ખીછ નદીઓને કીનારેથી સોનાની રજ ગરીબ ચીનાઓ લાવે છે, તે ચીનાઓ પોતાનાં નજીકના ગામોમાં જઈ સોનીને વેચે છે. એટલું જ નહીં પણ આરુલીઆ, સીદની તરફ કેટલાએક ચીનાઓ હંમેસાં આવજવ કરે છે ત્યાંથી સોનાની રજની પોટલી બાંધીલાં પી ગામેગામ જઈ સોનીઓને વેચે છે. સોનીઓ તે સોનાની રજને સાફ કરી તેના પાના, તરફ તરફના ઘાટીનાં બનાવી તે ઉપર પોતાના નામની છાપ મારે છે; પણ સુંચાઉ, કુંચાઉ, ચુંધાઈ, નીમપુના સોનીઓ તો લગડી બનાવે છે. હાંગકાંગમાં, કંતાનમાં મકાઉમાં સોનાનાં પાનાને રેડીઆ નેવા સાચામાં દબાવી જીલડ બનાવે છે; પણ કંતાન મકાઉના સોનીઓ ને પાના કરી વેચે છે. તેઓની પહેડી જીની છે, અને તેઓ હંમેસાં વેચવી વખતે દર ટેલે દસ પંદર દોકડાં વધારે લે છે. એ સોનીઓ જીના કીછોંગને નામે વરતાયે છે; તેના બનાવેલા સોનાનાં પાનામાં કોઈ વળાએ ફેર પડતો નથી. હાંગકાંગમાં સોનીઓ પાના બનાવે છે તેમાં કેટલીક વખતે દસ વીસ ટમનું સોનું ઓછું નિકળે છે. રૂપું તો કોચીન આવેલા પાસે “ધનાન” નામની જમીનમાંથી એને નદીઓને કીનારેથી રજ પુલ્કળ મળે છે. તે ચીનાઓ લઈ જઈ સોનીઓને વેચે છે. તે સોનીઓ રજને સાફ કરી હોડીના ધાટનાં રૂપાનાં ગૂટ બનાવે છે. એ રૂપામાં ઘણી દગલબાજી જણાવી નથી. કોઈ વળાએ રૂપામાં સોનું તાંબ્રા મેળવે છે. હાંગકાંગમાં સોનીઓ નવી પહેડીઓ કરે છે તેઓ સારી આખર મળવળને પ્રથમ સોનું આખર ટમનું બનાવે છે પણ સારી આખરનો તે સોની જણાયા પછી ચણવાળાની માફક એક એ જળને ગા-

પરથી સોનું આપવાનું સારું અગાઉથી કરવા લાગે છે. તેમાં હંગેસાં નફો થાય તો બરાબર સોનું આપે છે; પણ એવી રીતે ચોટ કરવામાં નુંકસાની થવા લાગી તો કેટલાક દિવસે નુંકસાનીનો બદલો વેપારીઓ પામેથી વાજવાને દગલબાજી કરે છે. તે એવી રીતે કે સોનાનાં પાના એક સો ટંચના આપવાની બોલી હોય છે તેને બદલે હેસી નેવું ટંચ સોનાનાં પાના બનાવી ખરીદ કરનારાઓને આપી તેના નાણા સો ટંચના થયેલા બાવેલ છે. એ દેશમાં પરદેશી વેપારીઓ વીસવાસુ હોય છે તેથી તે વેળાએ સોનાની તળ્લીજ કરતા નથી, ફક્ત એનીઓ પાસેથી “સી-ક્યોરછાપ” લખાવી લે છે. ગુરત ને સ્ટીમર જતી હોય તેમાં તે સોનાને બાકસોમાં ભરી ઇંગ્લંડ, હિંદુસ્તાન આતે મોકલી આપે છે. તે ગયા પછી એ સોનાની દગલ બાજી તે દેશમાં ગુરત માલમ પડી તો ટંકશાલની માગુતે સોનાનો ટંચ કહડાવી તેના ઉપરીની સગદી ફીકેટ મેળવી ચીન-આતે મોકલે છે; પણ ચીન આતે સગદી ફીકેટ ગયા પછી તે સોનીની પેહેડી સલામત હોવા છતાં પુરતો વાજળી જવાપ આપતા નથી. અંદર આનેથી ચીનાવોની માગુતે ઓછો વધતો કડો કચી વાંધા માંડી વાળે છે.

ફટકી=ચીનાઈ ગળનાં ચીહલી નામની જમીનમાંથી નિકળે છે. એ જણસ મેલાં પાણીમાં નાખી તે પાણી સાફ કરવામાં, દવાઈનાં કામમાં કપડા રંગવામાં, કાગલો ઉપર ચક્રેદી લાવવામાં વાપરે છે એટલું જ નહીં પણ કાંચ અને ધાતુનાં સાંધા જમાવવાને ફટકી ઉકાલીને બેહુ છેડાની વસ્ત્ર-માં તેનો રસ ગરમા ગરમ રહેડયાથી તે રસ જમાને મજબુત થાય છે. એ જણસનો અપ ચીનમાં થાય છે, જેમ પુરોપમાં અને હિંદુસ્તાનમાં પણ થાય છે; એની કીમત ઘણી હલકી હોય છે મોટે પીકલનો એકથી દાડ ડાલર બેસે છે.

કપુર=કાવાનગરી, ફહકીયત, કારમોસાનાં કેટલાક જંગલમાં મોટા મોટા ઝાડ થાય છે. એ ઝાડ પોતાની ગેગે એટલું તો મોટું થાય છે કે તેના થામવા, ભાંગવડીઆ, માટીઆ બનાવી મોટી મોટી હ-

વેલીઓ, ખારકો, પેટીઓ અને ઘર મુજબના અગમ્ય સામાન બનાવે છે. એ ઢાડની ડાંખળીઓ માંથી અને પાંત્રામાંથી યુદર નેથી ગીકાચનું પાણી નિકળે છે. કૂમળા ડાંખળાઓ, પાંત્રાને પ્રથમ પાંખીમાં દોલવડાવ્યાથી તેમાંનો યુદર કૂમળા પાણી સાથે પીમળી જાય છે; પછી તે ડાંખળી અને પાંત્રા કાઢાડી નાંખી મોટાડીના મોટા મોટા વાસણોમાં તે ચીકણું પાણી ભરે છે. ત્યાર પછી મુળાયમ સાગી મોટાડીને સફાઈદાર કરીને યુદરનાં પાણી સાથે કાઢાય છે; અને ઘોડા ઘોડા લોખંડનાં વામણમાં ભરીને આરતે આરતે બુલે છે. એટલે ચીકણા ચીખલ આરતે આરતે શુકાય છે. એવી રીતે પુરતો ચીખલ શુકાયાથી દાણાદાર કપૂર થાય છે. એકપૂર બનાવી કાચોનેકાચો ચીનાઈ મોટા શહેશમાં ચીનાં વેપારીઓ વેચવા લાયક છે. એવા કપૂર જાપાનથી પણ આવે છે. કુદેપખંડમાં કપૂર મથાથી તેને પકાવી દવાઈના કામમાં વાપરે છે અને હિંદુસ્થાનમાં ગ્યાથી તેને પકાવી ધર્મની ક્રિયામાજ વાપરે છે.

ફટાકા=ચીનાઈ ગજનાં ગામડામાં મરીજ ચીનાઓ આતશબાજીનો પ્રથમ દારૂ બનાવી શકે છે, તેમાંથી ઘોડાક લઈ પાનના કાગલની ચીપના છેડા પર ચુકી દીવેટની પેઠે વણી એક ખીજ કાગલોનાં છેડા સાથે લપેટે છે. એવી રીતે બીણા બડાં ફટાકાં બનાવીને દુભાઈ પેટીઓ ચીનના અંદરના ગામો માંથી મોટા શહેશમાં વેચવા આવે છે.

ખાંડ=શાકર=ચીનની અગ્ની કોણે આવેલી શર્વે જગ્યાએ પુઝળ શરડી ઉપર છે તેને ચીનાઓ “એ” કહે છે. એ શરડીનાં શેષા તેયાર થાય છે તેને કાપી રેડીઆ નેવાં સાચામાં ડબાવી તેને પોલી કાઢાડે છે; એટલે તેમાંથી પુઝળ પાણી જવા રસ નિકલે છે. મોટા વાસણમાં શરડીના રસ ભરી ભટ્ટી ઉપર ચુકી આરતે તાપે નોથ આવવા દે છે, એટલે તે ઉપર મેલાં શીણ આવે છે, તે કાઢાડી નાખે છે. પછી ને બોખા રસ ભરો થાય છે, તે લાલ ખાંડ, ગોળ કેહેવાય છે. લાલ ખાંડને સફેદ કરવાને પાણી અને હાડકા, યુનો કે જનાવચું લોહી નાખીને

તેમ સાફ કરે છે; એટલે શક્તિ ખાંડ થાય છે. ઝાકર કમવાને ખાંડની આમણી ચોટા નોટા વાસણમાં કરી ફગાવી પીપમાં ભરી ગરમડનાં મુકે છે એટલે તે માંદિથી કાકવી ઝરી જઈ તે આસણીના દાણા ખાતી રહે છે.

હિંગળો એ દવાઈનાં, ઈમાંગતો રંગવાનાં અને ખીજ કામમાં આવે છે. ચીનનાં “ચેસલી” નામની જમીનમાંથી પાકે નિકલ છે. તે પારામાં પ્રમાણુ સગ મધક અને ખીજ વગુ મેળવી ભટ્ટીમાં પકવવા મુકે છે તે ફેટલાક દિવસે તેવાગ થાય છે, તેને કાચો હિંગળો કે છે, તેને ખીજ મેળવણી કરી ફેટલાક દિવસ સુધી ભટ્ટીમાં પકાવી ખારીક વાટે છે એટલે લાલ ચોળ હિંગળો થાય છે, તેના પડીકા ખાંધી દેશા દેશ પ્રકળ જાય છે મુરતમાં કાચો હિંગળો પેટલા પ્રકળ બની ચીન તરફ જતો હતો તેને ચીનાઓ પકાવી પડીકા વાળી દેશાદેશ મોકલાવતા હતા. હાલ એ વેપાર બંધ પડેલો છે.

પરચુણમાં તજ બાદીયાન, સુરૈઆગ, સોમલ, મુગખો, ચોપચીની પીતલ પાના, કાપર ખરાસ, કુલીનજ, બાબુની કારીગરી, બગડી, સોનમખી, અને ખીજ તરેહ તરેહની અનેક જાણુસો ચીનના કહકીયત, કોચીનઆયેના, સીયામ, શીંગાપોર, મારીશ, અને પીનામમાં વેપારને માટે ગામડાઓથી બનીને જાય છે.

અરીણી પરખ અને વેપાર.

બ ગાળી અરીણુ એટલે પટણુ, બનારસના નામે ઓળખાય છે, પણ તેના તોપના જોડા ચોટા ગોળા હોય છે. બંગાળી અરીણુની ઉત્પત્તી અંગ્રેજ સરકાર તરફથી બંગાળા પ્રાંતમાં થાય છે. અસખસના રોષા તેવાગ થાય છે પછી તેના દોડાને શાળે ચાર ચાગ પાચ પાચ કાપા મુકે છે, તે કાપામાંથી એ ઝગપીને બાહાર નિકળે છે, તેને શહવા-

રના પોહરમાં ચંપુની ધારે લુછી લે છે. એ પ્રમાણે ખસે ખસના દોડો માંથી રસ નિકળે છે ત્યાં સુધી કાપા મુકે છે. એ રસને કાદાડીને એકઠો કરી તેમાં ખીજી મેળવણી કરીને ચાર ચાર પાંચ પાંચ રતલનાં ગોળા બાંધી તે ઉપર બારદાનને માટે એજ રીપાના પાંત્રા સાથે મેળવણી કરીને ગોળા ઉપર પડ ચઢાવે છે. એ પડ સુકાવવાથી ચામડાના નેટ-લું કંદણ થાય છે. ત્યાર પછી તેને પેટીઓમાં બરી તેની સાથે વજનનો આકરો અને અરીસુનો ચરકારી ઇન્સપેક્ટર તપાસ કરીને નેટલા ટચ અરીસુ ધરાવેલું હોય તેની સગટી શકિત મુકી પેટીઓ બંદ કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ કલકત્તાની સરકારે અરીસુનો નવા પાક થવાથી બંગાળી નવા અરીસુ નેટલાં ટચ ઉતરકું હોય તે અને દર પેટીનું વજન જાહેર અખબારની મારફતે છપાવે છે. એ સઘળી પેટીઓનો વીળાગ પાડીને દર મહીને સરકાર સરખા ભાગે જાહેર લીલામાં કરી વેચે છે. નેટલી પેટીઓ દર લીલામમાં વેચવી હોય તે પણ છપાવે છે. લીલામમાંથી પેટીઓ વેપારી ખરીદ કરી ચીન તરફ પ્રથમ પીનાગ, શીંગાપોરમાં થોડી ધણી મોકલે છે અને બાકીની પેટીઓ ચીન તરફ જાય છે. એ પેટીઓ ચીના વેપારી ખરીદ કરવી વખતે પેટીને ઉંચેડી પ્રથમ તેની માહેની ચરટી શકિત અને ગોળા તપાસે છે. ગોળામાં ચીનાને થપ્પ ઉભલ થાય તો તેને નોંખે છે, અથવા લાંબો સોળા બાકીને પાછો એચી કાદાડે છે, અને તે ચીકની સોરમ લે છે, ચીના વેપારીઓ બંગાળી અરીસુ ખુસબોથી દુરા એલખી કાદાડે છે એટલુંજ નહીં પણ ખોટા, ખરા, સારા, નરસા માલની પીછાણુ કરે છે.

એનાં સોરમમાં કે ગોળાના વજનમાં જરા ફેર માલમ પડે તો દુરા તે પેટી ઉપર ચીનાઓ વધારે ચક લાવી એ અરીસુ ખામી બેરુ મ-લે છે. બંગાળી અરીસુની આસરે આખીસ પીસતાખીસ હજાર પેટી ચીન ખાતે જાય છે. તેમાંથી પીનાગ, શીંગાપોરમાં આસરે આઠ દસ હજાર પેટી દર વરસે ખપે છે. બાકીની પેટીઓ ચીનના સઘળા ગામને તો

હાગકાગમા જન્ય છે ત્યાં વેચાણ થઈ માહેના દેશોદેશ જન્ય છે, તેમાં કતા-
નમાં ચાગ પાચ હજાર, મકાઈમાં દસ પાગ હજાર, અગોઈમાં એક
હજાર, કુચાઈમાં ત્રણ ચાગ હજાર, શેવાઈમાં સાત આઠ હજાર પેગીને।
ખપ થઈ સંધળા, ચીનને લગતા દેશોમાં જન્ય છે. બંગાળી અશીલુ વે
ચનાગને એટલુ તો સહેજ પડે છે કે જેમ હરેક ચલણી નીકા વેચતા
નિલબ લાગતો નથી તેમ એ અશીલુ વેચનાગને નિલબ લાગતો નથી.
એક તરફ બંગાળી અશીલુની પેટી આપે છે, બીજી તરફ અશીલુ ખ-
રીદ કરનાર નાણા આપે છે.

માનવી અશીલુ મુખઈથી ચાળીસ હજાર પેટીને આસરે ચીનમાં
જન્ય છે તેમાં દરેક પેટીમાં પોણા પોણા સતબને આસરે ગોટી રાખ છે. અગે
થી કેટલાક વેપારી પાગસી, અગ્રેજ દાકરો માગવા અશીલુને પાગખીને તે
પેટીમાં પગખ કરનાર પોતાની ચઠી ફકિર નાખે છે, તે પેટીઓ ચી-
ના અને અગ્રેજ વેપારીઓ ખરીદ કરે છે, તે વેગાએ મુખઈના દાકરોની
ચઠી ફકિર હંપર વીસવાસ લાવતા નથી. કેમકે માગવા અશીલુમાં
કેટલાક વેપારીઓની દગબખાજી થી એ માલની ખીનકુલ આખરૂ મળી
નથી. એ જણુસ. છ દોર, પાગલુ, મલમ, મદસોર, પાલી, માગવાડ,
અને મુગગતમાં થાય છે માગવાડમાં અને મુગગતમાં ને વેપારી
અશીલુનો ચીક વેચાતો લ છે તે વેગાએ માગવા અશીલુનો ચોખો,
ચીક ખરીદી તે ચીકની બનાવટ કરી મુખઈ લાવનાર વેપારીઓ અશી-
લુના રેપાના મુકા પાત્રાનો બુકો, અગસીનુ તેન, ગેલી, ચીરણી મોટાડી, ખા-
ડ, એલીઓ, આટો અને બીજી જણુઓ બેલીને તેની ગોટીઓ બાધે
છે, તેમાં કર્ત અશીલુનો ચીક એકે ચાળીસથી સાઠ દનનો તેગ
છે બાકીની મગવળી કરે છે એની ગીતે નવી નવી મગવળી કરી
તેની ગોટીઓ બારી અગે માકલે છે. મુખઈમાં માગવી અશીલુ
ખરીદ કરનાર વેપારી કે પગખનાર દાકરોને બોલાવી નમુનો અપા-
વે છે, તે વેગાએ નવી મગવળીનુ તે તારીકે પાળી થઈ ગઈ જન્ય છે,

પણ જુનું અરીણુ થયું એટલે બરાબર તે પીગેળી યકતું નથી. કે-
લાક મારવાડના વેપારી ચીકમાં ખાંડ પુકળ બજે છે તેથી
વધારે ખાંડની મેળવણીનું પીગળાવતી વખતે ખાંડનું પાણી થઈ
અરીણનાં પાણી સાથે તાકીદે પીગળી જાય છે. પાણું તેને સફત કરવી
વખતે ટચ સાથે ખાંડની આસણી થઈ કંદણ થાય છે; એવી
મેળવણી વાળા અરીણમાં દર સેંકડે વીસથી ત્રીસ ટકા ચીક હોય છે. ખીજી
મેળવણીને પોંડે ખાંડની મેળવણી અરીણમાંથી જુદી પડતી નથી માટે ચી
નાઓ એવા અરીણને રૂપીયાના પાવલે પણ ખરીદ કરતા નથી. એવી રીતે
માળવા અરીણમાં દીન ઉગતે જુદી જુદી દગલ બાજી બરેલી મેળવણી થાય
છે, તેથી એ માલની બનાવટ હલકી ગણાય છે. માળવા અરીણની
ખપત દરવરસે સીંગાપોરખાતે ૫૦ થી ૧૦૦ પેટીના છે. મકાઉમાં કી-
કારમાલનો ૧૦૦ થી ૨૦૦ નો, કંતાનમાં રાસ બંધ ૫૦૦૦ થી ૬૦૦૦
પેટીના છે. અમાઈ સ્વટાઉ, અને કારગોથામાં ૧૦૦૦ થી ૨૦૦૦ રાગ
માલનો છે. કુઆઉમાં રાસ બંધ ૫૦૦૦ થી ૭૦૦૦ પેટીના છે. સે-
ધાઈમાં શીકાર માળવાનો ૨૦૦૦૦ થી ૨૫૦૦૦ પેટીના છે. સધળું માળવા
અરીણુ પ્રથમ સીંગાપોર થઈ હાંગકાંગમાં આવી ચેઆણુ થઈ અથવા પરબાર
ઉપર બજેલાં ફોજા ખાતે રવાનાં થાય છે. માળવા અરીણની તપાસ
કરનાર ચીનાઓએ છે. દરેક વખતે ચીનાઓ અને અંગ્રેજ વેપારીઓ
ખરીદ કરે છે પણ ઉત્તર તરફની નદીઓનું પાણી બંધાયેલી અગાઉ
અને એ પાણી પીગળવાની વેળાએ જોરથી ખરીદી નિકળે છે તે વેળા-
એ ભાવમાં વધારો થાય છે. ચીના વેપારી તો પોતે અરીણને તપાસે છે; પણ
અંગ્રેજ વેપારીની તરફથી અંગ્રેજો હોય છે. પણ પણ તેનાં વિસવાસ
ચીનાઓની મારફતે વધારે તપાસ થાય છે. દરેક વખતે માળવા અરીણ
નો યોગ કરવાની અગાઉ દર પેટી ઉબેડી તેમાંથી ત્રણ ત્રણ ગોટ્ટો
નાં ચોથા ભાગથી જગડ ઓછી કાપી તેને જોખીને તેમાં પા-
ણી નાખી ઉકાળે છે, અને તે બરાબર એક રસ પાણી સાથે મળી મ્યા-

થી ગાળવાના કાગળોમાં અરીણીનું પાણી એક ધારે ગાળી કાઢે છે. ત્યાર પછી તે પાણીને પાછું કઠણ કરી ખીન્ને દિવસે સુરજનાં કીરણે અરીણીનો રંગ જીવે છે, તેને પાછો તોળાંને અજમાસ કાઢાડી તે અરીણી કેટલા ટકા બાકી રહેલું હોય તેની ખુસખી અને સવાદ જીવે છે. એવી રીતે સઘળી પ્રકારે અરીણી ખગબર ઉતરે તો તેના ભાવ ડેરવે છે. અથવા કંઈ પણ તેમાં જીજ ખામી નજર આવે તો માલ ખગમણે કડ-દા કરી તેના ભાવ કરે છે. એ માલ વધારે ખામી ભરેલા નજર આવે તો નમુનાનું અરીણી લઈ ચાલતી પકડે છે; અગર નકી સોદો થયો તો દરેકપેટી તોળતી વખતે ખીજ ત્રણ ત્રણ કટકા પેટીમાંથી કાપી ફરીથી તેની તપાસ કરે છે, તેમાં ને સારો માલ નિકળે છે તે પેટીઓ તોળી લે છે; પણ ખીજ ખામી નજર આવે તો તે પેટી પડતી મુકે છે. અંગ્રેજ વેપારીઓની ખરીદી નિકળે છે તે વળા દલાલો ભાવ ઠગવે છે એટલે તેના પરખનાર દાકટર ઉપર નમુનો લેવાનો અને ને ચીનાઈ લતાને વાસ્તે અરીણી લેખું હોય તે સઘળું લખી માકસ છે. તે અંગ્રેજ દાકટર આવી પોતાનાં વેપારીને ને ચીનાઈ ગામમાં અરીણી માકલવાનો વિચાર હોય તે દયને વાસ્તે દરેક નિયાનની પેટીમાંથી નમુના લઈ જઈ પકાવી નોય છે. અરીણીની તપાસ કરતાં તે દેશાવગના ખરનો માલ હોય તો ખીન્ને ત્રીજે દિવસે આવીને પેટીઓ તોળી લે છે, માલ ધણીને ખરીદ કરનાર ઉપર પોતાની રસીદ આપી પેટીઓ ઉપાડી નાંચે છે; એટલુંજ નહી પણ ખરીદ કરનાર ઉપર તપાસી લીધેલા અરીણીની જાત, ટકા, રંગ સવાદ અને તેના સઘળાં ગુણ દાકટર લખી માકસ છે.

-દલાલો.

ચીનમાં અગાઉથી ચીના દલાલો છે, પણ હાલ કેટલાક અંગ્રેજ, પારસી, જાન, વોહારા અને મેમાણ દલાલો કરે છે; તેઓની મારફતે હરેક માત્રા, અક્ષણ, સોનું, રૂપં, અને હુંડીનો વહીવટ થવાથી તેઓની દલાલી સારી ચાલે છે. તેઓને ધણું કરી એક તરફથી વેચનાર દલાલો આપે છે; પણ કેટલાક ને તો બેહુ બાજુએથી દલાલો મળે છે. જે વખતે સ્ટીમર આવવાની અથવા જવાની વખત હોય તે વેળાએ દલાલોનું કામ કેટલાકનું ધણું સા- રૂ ચાલે છે ત્યારે તે દલાલો ખુરશી ઉપર બેસી તે ખુરશી ચીનાઓ પા- લખીની રીતે ઉપાડી એક રસ્તેથી ખીજો રસ્તો અને ખીજો રસ્તેથી મહા- ણુ ઉતગણુ ઉપર ઢાડા ઢાડી કરે છે.

બેંકો.

પ્રથમ ચીનમાં એશીયનટલ બેંક નિકળી હતી. ત્યાર પછી આ સરવે બેંકો જુદા જુદા નામની મરકનવાલ, ચાર્ટર, આગરા, કમરસી- યા, સેન્ટરલ, હિંદુસ્થાન બેંક નિકળી હતી એ સરવે ધરવી સને ૧૮૬૩ માં સંભામત હતી. ધરવી સન ૧૮૬૪ માં તો ખીજી નવી નવી બેંકોની સાખા એ ટાપુમાં રથાપી હતી; પણ ધરવી સન ૧૮૬૫ ની અધવચ્ચમાં ખરાબ વખતને લીધે મુંબઈ અને ખીજા દેશાવરમાં ઘેર સટાનો અને રૂનાં બાવમાં એકદમ ઘટારો થવાથી કેટલીક જુની અને નવી બેંકો નાબુદ થયલી છે. અગાઉ એ બેંકોનો વહીવટ ઘણા સારો ચાલતો હતો ત્યારેએ બેંકો હિંદુસ્થાન, અને પુરોષખંડની સરકાર અને વેપારી ઉપરની હુંડીઓ ખરીદ કરતી હતી, તેમ હિંદુસ્થાન, અને પુરોષખંડની સરકારની

અને વેપારીઓની ચીન ઉપરની હુંડીઓ ખરીદ કરવામા આવતી હતી. એટલુંજ નહીં પણ સાગી આખરના વેપારીઓને લખો ડાલર તેઓની આખર ઉપર અને માલની જામીનગીરી ઉપર ધીંગના હતા, તેણે કરી વેપારને ધાણું ઉત્તેજન મળતુ હતું.

વેપારની દર વરસે હકસાધ.

ખંગાળી અશીણ પાતરીસથી ચાળીસ હજાર સુધી અને માળવા અશીણ પણ પાતરીસથી ચાળીસ હજાર પેટી સુધી એવી રીતે હિંદુસ્થાનથી હેસી હજાર પેટી ચીનને લગવા સંઘળા ગામેગામ રવાના થાય છે. એ દર પેટીની વગર હુકતે કીમત સાતસો ડાલરની ગણિયે તો પાચ કરોડ ને સાઠ લાખ ડાલર ઉપર છે. તેની દર સેકડે બે ટકા લેખે હકસાધ ના અગીઆર લાખ થીસ હજાર ડાલર ફક્ત થાયછે. ડા. ૧૧૨૦૦૦૦

૩ની અગાઉ તો દોહોડથી બે લાખ ગામડી હિંદુસ્થાનથી ચીનના સંઘળા ગામે ગામ જતી હતી, પણ હાલતો એક લાખ ગામડીનો હસાખ સુકયો તો દર પીકલના પદર ડાલર ગણનાં થીસતાળીસ લાખ ડાલર ઉપર છે તેની હકસાધ બેટકા લેખેના ડા. ૮૦૦૦૦

પરચુરણ માલ હિંદુસ્થાન અને યુરોપ ખડથી સુતર, ઉત, કાપડ,કંતાન, ખનાત, ફલાનેલ, કામલીટ, ધાતુ, કારીગરીની જાણસો, કરીઆણુ, અવેગત, સંઘળ મળીને થીસતાળીસ લાખની કીમતનું ગણીએ તો તેની હકસાધ બે ટકા લેખેની... ડા. ૬૦૦૦૦

ચીનથી હિંદુસ્થાન, અને યુરોપ ખડ ખાતે રેશમ, ચાએ, ધાતુ, ફટકી, હીમજો, સાદડી, છતરી, ખાદીઆન, તજ, ખ ગટી, ખાંચની અને ખીજી કારીગરીની જાણસો, કપડ, ચોપચીનો, ફા-

૨૭૮. વળન અને ચળણ તથા ચીના ચાકરો.

કા, મુરખ્ખો, ખાંડ, સાકર અને ખીનો સુધળો ચાલ એક દરે-
ડી ઓછી કામવનો રવાના થતો નહી હો. તેની હકસાર્ધ રૂ. ૨૦૦૦૦૦
એવી રીતે દર વરસે સધળા વેપારીઓને ફક્ત હકસાર્ધની પેદાસ
પર લાખ ડાલરથી વધારે છે. અને વેપારમાં નફો નુકસાન જુદા
જાણવો.

વળન અને ચળણ.

ચીનાઓના વળન અને ચળણનો હિસાબ; કે એકટેલનાં દરમાય,
એક માથની દર કુંદરી, એક કુંદરીના દર ચપાકા એવી રીતે પેસાનું
ચળણ છે. અગેનાં સવા ત્રણ તોલાનો એક ટેલ, બાર ટેલનો એક
રતલ, સોલટેલની એક કચાદી, અને એકસો કચાદીનો એકપીકલ વળનમાં
ગણે છે, એક પીકલનું વળન એકસોને સવા તેતરીસ રતલ થાયછે,
એવી રીતે માલનો તોજ છે. શાક બાજી, મેવો, રૂ. અરીણ, સોનું,
રૂપ, ખાંડ, સાકર, ચાએ, રેશમ અને સધળા માલનું લેવડ દેવડ તો-
લ બંધ છે.

ચીના ચાકરો.

હાંગકાંગ અને ચીનાઈ રાજમાં પરદેશી વેપારીઓને વેપાર-
ને અને સધળા કામ કાજને અર્થે ચીના ચાકરો આપદ
દાર ચીનાની ભજામણે અથવા ત્રાહિની કબુલાતે જમીન ગીરીએ
રાખવા પરછે. સધળા, વહીવટ ચલાવવાને, જોખમ તપાસવાને
એક ચીના સુનીમ, અને એક ચીના સરાફ રાખવો પડે-

છે અને ખીજા કામને અર્થે ધનું કામ કાજ કરવાને પણ મીના ચા-
કરે ગયે છે. મુનીમ મીનાને “માહેપાન અથવા કાંપગદાર” કહે છે.
મુનીમને અને સગકને આઠ દશ ડાલરનો પગાર પરદેશી આપે છે. આ-
શીસના અને ધનના કામ કાજ કરનાર મીના આકરને પાંચ પાંચ
ડાલરનો પગાર આપવો પડે છે. માહેપાન, સગક, અને આકરે એટલા
પગાર ઉપર આધાર રાખતા નથી; પણ પરદેશી વેપારીનો હરેક માલ વે-
ચાય છે તેના નાણાની જામીનગીરીમાં કાંપગદાર રહે છે, મોટે માલ ખ-
રીદ કરનાર મીના પાસેથી માલના નાણા એક સો ડાલરનાં પોતેર
ટકા ચાંદી લે છે અને પરદેશી વેપારીને એકોતર ટકાને સાત મેસ મુજ-
ર આપે છે, તેણે કરી દર સેંકડે ત્રણમેસ ચાંદી સંધળા ક્ષીના આકરે
ને નફો થાય છે. એટલું જ નહીં પણ પરદેશી વેપારી હરેક માલ
મીનાએ પાસેથી ખરીદ કરે છે તે માલના નાણા આપવી વખતે પરદેશી
વેપારીનો મીના મુનીમ એટલે માહેપાન પોતાનું કમીચત મીના પાસેથી
કાપી લે છે. એવી રીતે હરેક મહીને જેટલા નફો મીના આકરેને
થાય છે તે સંધળા પોત પોતાનાં બાગે વેહેચીલે છે.

અશીષુ પીનાગ મીના.

મીનાએ મીમંત અને ગરીબો વૃદ્ધ અવસ્થાના હોય તેજ અશીષુ
પીમે છે. કેટલાક જુવાન વ્યયની અશીષુ પીવાને શિખે છે. બંગાળી
અશીષુ પીનાગ બંગાળી પીમે છે. અને માળવી અશીષુ પીનાગ માળ-
વીજ પીમે છે. અશીષુને ઉકાળી તેનો કાહારેલા ટપ એક લોખંડની સ-
ળી ઉપર થોડો થોડો લઈ બત્તીની આગે આરતે આરતે પ્રથમ ભુજે છે
એટલે તે કુળે છે તે કુળના અશીષુને મીનાઈ ખડીઆના તળીઆમાં

એક બાગીક વીંધ પાડી તે વીંધમાં ખુંતેલો ટચ ભગવી, તે ખડીઆના
 માલોમાં એક લાંબી તળી ખોંસી તેનો ખીનો છેડા ચીનાઓ પોતાના
 માલોડામાં થરીને લીવાની નોત ઉપર ખડીઆનું તળીયુકે નેમાં આરીણ
 નો ખુંતેલો ટચ ભગવેલો હોય તે સજગાવે છે અને તળીએથી તેનો
 ધુવાડો ચુગા ચુગા એચેછે એટલે ચીનાઓને દેહ ચટ્ટેછે અને ઘોડીક
 વાર દેહમાં પડી રહેછે. એવી રીતે શ્રીમંત ચીનાઓ તો પોતાના રહેણાણ
 માં રાત્ર દિવસ વૃદ્ધ અવરતાના હોય તેજ પીવે છે; પણ ગરીબને અ-
 ગ્રીણ પીવાનું બસન લાગ્યાથી પાયમાલ થાય છે. ચીનાઓને વારતે
 કેટલાક એકલ પીવડાવનારાઓની દુકાનો છે તે જગ્યાએ જઈને ગરીબ
 પીવે છે. આગ્રીણ પીવાની લતમાં પ્રથમ ચીના પડે છે, તેને ખુશુ કેહ આ-
 વે છે; પણ એ દેહ કરવાનું બચન ગળે ચોટકાંથી પીનારનું શરીર તરાર
 ભય છે; અને એસુધ રહેછે મોટે સંસારી વહીવટ ઉપર તેનું પ્રવૃત્તિ ધ્યા-
 ન રહેતું નથી અને આગ્રીણ ઉપર મોટો ખર્ચ કરી પાયમાલ થાય છે.

૩૮.

ચીન દેશનાં સપળાં પ્રાંતમાં ૩૮ જુદી જુદી વેળાએ વ-
 ધારે ઓછી ઉત્તર દક્ષિણ તરફના પ્રાંતમાં થાય છે. ચીનાઈ
 ગરુના પાય તખ્ત પીકોંગ એકરની આસ પાસની નદીઓનું પાણી ઠંડીના
 દિવસમાં કીસેંજરથી મારચ સુધી બંધાઈ જાય છે, તે વેળાએ
 (ચરમા મીટર) પાસ મંત્રની મારફતે નોતાં દશથી પચીસ કીમટી પારે
 ઉતરેછે, અને ગરુમીનાં દિવસમાં ૭૫ થી ૬૦ કીમટી મહડે છે. તીમ-
 યુશાન, સેંધાઇમતો ઠંડીમાં ૨૦ થી ૩૦ કીમટી અને ગર
 મીમાં ૬૫ થી ૧૦૫ કીમટી સુધી પારે ઉતરે છે અને મહડે છે. ચી-

નની ઉપર વિશા કુળના દક્ષિણ દિશાની જગ્યા ગમ્મ છે, માટે કતાન,
મકાઉ અને હાગકાગની આખો હવા વધારે તનદુગ્ગતી બરેલી છે તેમા
કતાન નદીના કીનારા ઉપર છે, માટે તેમા સગદીની અને ગમ્મીની અસર
વધારે જણાય છે, પણ હાગકાગ, અને મકાઉ સમુદ્રને કીનારે આવા-
થી ચીનાઈ ગળના કતાનથી વધારે ફાયદા બરેલી આખો હવા છે
એ હાગકાગ કુળના મકાઉની આખો હવા સાગી છે. એ ગા
મના કેળાક રહેવાસી માટી ઉપર સુતી હવાતી ભાગથી તનદુગ્ગત
જણાય છે હાગકાગ, અને મકાઉમા ઉન્હાળાની રૂઠુ એપ્રેમથી સર થાયે છે
એવે બાડ ઉપરથી જુના પ ના ખરીને નવા આવેલે. દીન ઉગતે ઢડીમા
ધમરે થઈ ગમ્મી જણાયે, પણ વધારે ગમ્મી પડયાથી કોઈ કોઈ વેળાએ
વગસાદ આવેલે અને આસમાન ઘેરાયલુ રહી ગત્રે ધ્રુમસ પડે છે, તેથી
સગીઆમ ગ્સતા ઉપર, દેલીની દીનાસો ઉપર અને જમીન ઉપર પાણીનો
થા જણાય છે, એજુલ નહી પણ રેશમી, મુતગલ, ઉતના પોશાક ઉપર
અને કાગળો, બુટો, લોખંડ કામ ઉપર સગદીની અસર થાય છે, જુન મ-
હીનાથી તે આગસ્ટ સુતી થકલ ગમ્મી પડે છે તે વેળાએ પાગ મત્રમા ૮૦
થી ૮૫ ડીગ્રી પારે અહડે છે ત્યારે માણસો ગમ્મીથી ધણે ક ટાળે આવે,
પણ જો ગમ્મી પડયાથી વા વગસાદ અને ડાકા બડાકા સાથે વીજ
ળીના અમકાટ થઈ તોફાની પવન નિકળે છે, એવી રીતે ઘડી ઘડીમા
જુલે જુલે દેખાવ નજરે પડે જુનાઈ મહીલાથી તે અટ્ટોખર સુતી
કોઈ વેળાએ એવાતો પવન જોઈથી નિ ગી આરે છે કે સમુદ્ર કીનારે
અને સમુદ્રમા ગાટ તોફાન થાય કે કોઈ વરસે એજુલ તો માટુ “તા
મકુન” એટલે તોફાન થાય છે કે તેનો દેખાવ આગમયથી સમુદ્ર ખેડ-
નાગ ચીના ખીજની ખારકસોની અને પોતાની જુલોની અબાજ
કુળને રેતાજ વાળી અને ઘેઈ આવ્યાની જગ્યાએ ખાગકસો લઈ
જઈ જન માલનો બનમાવ કરે છે, પણ દુઃ સમુદ્રમા ગયના ખાગકસો
નો સળાગ ઈસરના તાબાગા રહે તોફાની બનાવ બન્યાથી સમુદ્રમા

અને નદીઓમાં હજારો બારકોની, લાખો બનતી, અને કીનારા ઉપર ની હોલીઓની નુકસાની તો યથા વગર રહેતીજ નથી.

તોફાન નિકળવાની સરવાળ થાય છે એટલે પ્રથમ ઉતરે તરફથી આરતે આરતે સુસવાટ કરતો ઘોડી ઘોડી ઘડીએ પવન ડુંકે છે, એવી રીતે પવન ડુંકતાં નેમ વિશ્વંભ થતો જઈ છે તેમ તેમ તાકીદ વધારે અવાજ નિકળે છે, સમુદ્રનું ખાણી ગરમ થઈ નોરથી માનોં ઉઠી મકર ધુમવાટ કરે છે. પ્રથમ પવન ઉતરમાંથી નિકળતો હોય તે આસતે આસતે ફરીને ઉતર પૂર્વ દિશાની વચ્ચેથી ડુંકે છે. તોફાન નેમ વધારે થવું જાય છે તેમ પવન ફરતોં ફરતોં દક્ષિણ પૂર્વ દિશાની વચ્ચેથી અખાડા, સપાટા સાથે અવાજ કરતો જુજ વરસાદ અને વગર વરસાદ આવે છે. એવી રીતે બધ બરેકું તોફાન ઉઠવું તો માટી નુકસાની થાય છે. તોફાન બે ત્રણ વરસે તો જરૂર એ દેશમાં થાય છે. માટું તોફાન ન નિકળે છે તે વેળાએ માટા સમુદ્રમાં જઈ નિકળેલાં મીનાઓ “વાણુ રવની માનાની મૂર્તિ” ને હવનાન ચહેરામાં ઉંઘા દેવળમાં છે. તેં દેવીની માનતા કરે છે કેમકે એ તોફાની પવનથી સંકટમાં આવેલા હોય તેઓનો બચાવ થાય.

ઠંડી, ગરમી અને વરસાદની રજાઓનાં હિંદુસ્થાનમાં ચોક્કસ રાખલા મળે છે તેમ મીનમાં હરેક રજામાં ગરમી, ઠંડી કે વરસાદ જુદો જુદાતો નથી પણ ગરમીને ઠંડી જણાય છે. સપ્ટેમ્બરથી ઠંડી અને સરોની સરઆત થાય છે તે દીસેબર મહીનામાં નોર ઠંડી પડે છે તે વેળાએ જુદા જુદા દેશમાં ખાચયંત્રની માસ્કતે જોવા ૧૦ થી ૧૫ ડીગ્રી સુધી પારો રહે છે; પણ દિવસના સુરજનો તડકો પડયાથી પારો ઉપર ચડે છે અને રાત્રે ધ્રુમસ અને ઠંડી હવા નિકળ્યાથી પારો ઉતરે છે. ઠંડીના દિવસમાં ઘણાક જગા ગરમ કપડાનો કે રૂનો કે ચામડાનો, પોશાક પહેરી ચરીરનો બચાવ કરવો જરૂરનો છે; કેમકે હરેક માણસના ચરીરને સરોની અંદર લાગુ પડી તો બાયંગેજ તે પાછો તનંદો

સત થાયછે. એની ઠંડીની રૂઠુ મારત્ય મહીના સુધી ચાલેછે. વસંત અને પાનખર રૂઠુ ચલાથી કોઇ વેળાએ ઉત્તર પૂર્વ દિશાના જોર પવન નિકળી વરસાદ આવી કંતાનની નદીમાં પુર આવેછે તે વેળાએ કંતાન, વાંપુવામાં અને મકાઉના બાગમાં અતિથય પાણીનું જોર થાયછે. એટલામાં જો ઉત્તર તરફની મોટી નદીઓનું બધાયણ પાણી યીગળીને એકાએક જોગથી આવી કંતાનની નદીમાં મળ્યુ તો એકે દંભ વધારે કરેછે. એ પાણીનો પુર એવાતો ઝડપથી વધી પડેછે કે તેની કંતાન, વાંપુવામાં, અને મકાઉનાં બાગમાં એ પાણીની અમર થઇ નુકસાની થાયછે; પણ હાંગકોંગમાં એ પાણીથી નુકસાની થતી નથી.

પરદેશી વેપારીઓના યુમાસ્તા.

યુરોપખંડના કેટલાક વેપારીઓના યુમાસ્તા પોતાના દેશમાંથી સ્ત્રીનામાં આવેછે, તેઓને આવવા જવાને બારકસનું નુર, બોગકી અને ખગાર માસક આવેછે તે યુમાસ્તા પ્રથમ મોટા ઉપરીના હાથ હેઠળ વેપારનું અથવા સગદારી કામકાજ કરેછે. યુમાસ્તા દુશીયાર હોયતો થોડા વરસમાં તેની અંચબાઈ મોગેકને માલમ પડેછે કે યુમાસ્તા વહીવટને લાયકછે તો તે યુમાસ્તાને માસક પોતાના વહીવટમાંથી થોડાક ભાગ આપવાનો ઠરાવ કરી ખીજે ગામ અથવા તેજ ગામના મોટા વહીવટનુ કામ મોપેછે. યુરોપખંડના યુમાસ્તાને તેડાવી પ્રથમ સધળા વહીવટમાં યુમરતા તરીકે અગ્રજગજે અને તેને દુશીયાર કરીને મુખી-મારીનું કામ સોંપેછે, કેમકે યુરોપથી યુમાસ્તાઓને આવતાં જતાં અને બોગકીનો મોટો ખર્ચ થાયછે, મોટો પોતાના હાથ તળેજે દેશમાં વહીવટ ચલાવવો હોય તેજ દેશના રહેવાસીઓને કામકાજ કરવાને યુમાસ્તા

રાખે, તેથી યુમારના તરફનો આવવા જવાનો અને જોશક્રીનો અરમ્ય બચે.

હિંદુસ્થાનના વેપારીઓનાં મુનીનો અને યુમારના હિંદુસ્થાનમાંથી ગાના ઘોડા પગારે જણુ આર વરસની મુદતે ચીન તરફ જાય છે. કેટલાક યુમારનાનો પગાર, આવવા જવાનો ખાંચસોનું નુર અને જોશક્રી પોશાકોનો અરમ્ય માલિક ઉપર હોય છે. કેટલાક માલિકો ખાંચસનું નુર, જોશક્રી, ને પગાર આપે છે અને પોશાકોનો અરમ્ય યુમારના પોતાના પગારમાંથી કરે છે. ચીન ખાતે યુમારના ગયા પછી શ્રીમંતોની રીતે એક ખીજની ૮૫ ૭૫ નોંધ, પરંદેશી વેપારીની આખર પગમાણે અને ચીનદર્શના રેવાજ પ્રમાણે યુમારનાને વરતવું નોંધે છે. તે વેળાએ પોશાક સારા પહેવો નોંધે, તેમ ન કરે તો વેપારીની અને તે યુમારનાની અપકીર્તી યાચ, એટલું જ નહીં પણ ત્યાં જ નાર યુમારનાના સ્વભાવમાં ફેર પડી ગરીબીને બદલે શ્રીમંતોના સ્વભાવ થાય છે. એવી રીતે નીતિ મારગે ચાકરી કરતાં મુદત બરાબર પોતાને વતન આવે છે, તે વેળાએ સોભીની જણુસ લેવાનો અને પોશાકો માલિક તરફથી ન મળી હોય તો સમજા થયેલા અરમ્યનો દરજાળ ગણે તો ઘોડા પગાર વાળાની ચાકરીનો પગાર અરમ્યમાં બાદ થઈ માલિકનો દેવાદાર થાય છે. ચાકરીનો પુરતો પગાર હોય તો જ એ દરજામાં જઈ ચાકર નીતિને માર્ગે ઘોડીક પેદાશ કરે છે. યુમારનાની કે મુનીમની મુદત પુરી થવાથી ચીનથી હિંદુસ્થાનમાં પાછો આવે છે, - તે વેળાએ પોતાના માલિકની ચાકરીમાં સારી નરસી ચાલ ચલાવી હોય તે બતાવે છે. યુમારનાની બહી સોમના માલિકને જણાઈ હોય તો લાયક યુમારનાને ખીજ ચાકરીની જગ્યા આપે છે; પણ કેટલાક માલિકો બહાણુ યુમારનાને ખરતરફ કરે છે. કેટલાક વેપારીની પેહેડીઓ ઉપર નવાનના મુનીમ જાય છે તેના મીબસ એટલા તો વધી પડે છે કે દરેક હાથ હજારના યુમારનાને સંકટ જોગવું પડે છે. એવી રીતે માલિકો ઘોડા પગાર

આપના લાભે જીના ગુમાસ્તાને ફાહાડી નવા મળે છે. માલિકોતો એવું સમજે છે કે આ છે પગાર આપ્યાથી એટલો ફાયદો થયો પણ આતેનમાં ચિખાઉ ગુમાસ્તાથી કેટલી નુંકસાની થાય છે તેની સમજ પાછળથી પડે છે.

આશીસનો વખત.

ધુરંપ ખંડના અને હિંદુસ્થાનના વેપારીઓની આશીસમાં સવારના દશ કલાકેથી સાંજના ચાર પાંચ કલાક સુધી વેપારનું કામ કાન આલે છે પણ ધુરંપ અને હિંદુસ્થાન આતે જતી મેળ રીમગનું કામ મેળને ઢાંકણે નિકળે છે તે વેળાયેતો એ ત્રણ દિવસ અને આખી આખી રાત્રસુધી કામકાજ આલે છે તેમાં માલ વેચવાનું ખરીદ કરવાનું, હુંડી પતરી લેવાનું, વેચવાનું સંધનું કામ આશીસમાં બેઠાં બેઠાં થાય છે. દરેક માલ લેવો હોય તો ચીના ચાકરી અને દલાસો નમુના બાવે છે, બાવ દરાવે છે. સાટું ચમુતો ચીના વેપારીને હુકમ ક્રીધાથી સંધનાં દાગીના તૈયાર કરે છે એટલે ખરીદ કરનાર પરદેશી વેપારીનું એક માણસ જઈ થોડાક દાગીના ફાડી તેના નમુના સાથે મેળવી વજન તપાસે છે. બરાબર માત્ર હોયતો ચીના વેપારીઓને માત્ર ચઢાવવાનો હુકમ ક્રીધાથી બારકસોમાં ચીના વેપારી માત્ર ચઢાવી આપે છે. દરેક માલ વેચવો હોયતો ચીના વેપારી આવે તેને વખાગમાંથી નમુના આપાથી તે વેપારીને પર્ચેડ પડ્યો તો તેનો બાવ માલેક દરાવી ગુમારના તોળી આપે છે, તે વેળાયે ચીના ચાકરી વજન કરી આપે છે. પરદેશી અને ચીના ગુમારના તોલના આંકડા લખે છે. હુંડી વેચવી, લેવી હોય તો દલાસો માલેક સાથે બાવ દરાવે છે તેનાં નાણુ માલકના હોયતો ચીના

આકરે સાથે માકલીને હુંડી મંગાવ્યાને અથવા પાછળથી નાણા આપતા લેવાની કચ્છલાત હોય તો હુંડી એક ખીજાને માકલી આપે છે. એવી રીતે હરેક કામ આશીસમાં બેઠાંબેઠાં થાય છે. વખતેનીજ દેશાવરમાં માલ ખરીદ કરવો હોય અથવા વેચવો હોયતો તે ગામમાં જવું પડે છે. હરેક સંદેસા અને વાતચીત વેપાર બાબદ કરવી હોયતો ચીના આકરે સાથે ચીઠી લખી માકલે છે. તેનો જવાપ સામેવાળો લખી આપે છે. યુરોપ ખંડના કેટલાક વેપારીની આશીસ રહેઠાણમાંજ હોય છે, અને કેટલાકનું રહેઠાણ આશીસથી વેગળું હોય છે. હિંદુસ્થાનનાં સુધના વેપારીની આશીસ રહેઠાણમાંજ હોય છે.

પરદેશીનો ખોરાક.

—૦૦—

યુરોપ ખંડના અને હિંદુસ્થાનના રહેવાસીઓ સહવારના આદિ અને ઘોડાક ખોરાક ખાય છે અને દશ કલાકે ખાનું ખાઈ આશીસમાં કામ કાનું બેસે છે. સાંજના ચાર કલાકે આવે પીઈ ઘોડાક જાગક ખાય છે અને રાત્રે આઠ કલાકે ખાનું ખાઈ તે ઉપર ગરો ખાય છે. માંસ ખાનારાઓને માંસ મળે છે અને શાક બાજુ ખાનારાને તરેહ તરેહની શાક બાજુ મળે છે. અનાજમાં ઝીણા ચોખા, ટુપેરતી રાજ, કોળા અને ધીધ તો મુંબઈથી અને કલકતથી મંગાવવાં પડે છે અથવા ત્યાં વેપારીઓ એવી જાણસો વચગા માકલે છે તેની પાસેથી લે છે.

પરદેશીના પેહરવેશ.

ચીનમાં સરદ હવા હોવાથી ગરમ ધળર, સટાકીન, મજબુત તળી-
ના નોડા પેહરવા પડે છે. શરીર ઉપર રૂ બરેખું અને ગરમ કાપડનું કે
આમડાનું બદીઆન, ડગલો પેહરવો પડે છે. હાથના આંગળાને વારતે
ગરમ હેનડ ગળોફની જરૂર પડે છે. એવી રીતે શરીરને ગરમી આપના-
ર પોશાક ન પેહરવો હોય તો પગના તળીઆંને કે કલેજને સરદી લાગી
તો જનનથી હાથ ધોવા પડે છે, વારતે માટી કીમત કપડાં ઉપર ખરબીને
વધારે જાડા અને ગરમ કપડાં લેવા પડે છે. જેમ જેમ વધારે ઠંડી
પડે તેમ તેમ એક એક કપડું વધારે પેહરવું નોંધવે તેમ કાગલામાં આ-
ળસ કરે તો સગીના દગથી દુઝી થાય. હિંદુસ્થાનના વેપારી અને
શુભાશા માથે ખાગડી પેહરે છે; પણ તેના રસોઈઆ તો એ આમી ટોપી
પેહરે છે.

પરદેશીનો કુરસદનો વખત.

ચીનમાં પરદેશીને કુરસદનો વખત સહવારના અને સાંજના મળે
છે. ને વેળાએ કેટલાક સહવાગના અને કેટલાક સાંજના ખુલી જમ્યા-
માં, ગ્રીનમાં અને કેટલાક પાહાડની ચરાણુ ઉપર ફરવા જાય છે; પણ
ઠંડીના દિવસમાં તો જેમ બને તેમ વધારે અને ઝડપથી મંજલ કરે છે,
તેથી શરીરને ગહેનત પડી ગરમી આવે છે, મોટે ઠંડીની અસર વધારે
જણાતી નથી. હંમેસાં ઠંડીના દિવસમાં માણસનું લોહી બરેખર ફર-
તું નથી તેથી શરીરને ગહેનત આપીને લોહી ફરતું રાખે છે તો
શરીરમાં ગરમી થાય છે અને તનદુરતીમાં વધારે થાય છે. દરેક દેશમાં

કંડીના દિવસમાં માણસોએ વધારે મહેનત કરવી નોંધ્યે, પણ કંડીના દેશમાં જરૂર યરીરને વધારે મહેનત આપવી, સારા યોગ્ય આવે નોંધ્યે, કે કંડીની અસર યરીરને થાય નહી. કેટલાક કુરુદત્તી વખતે એક ખીજના મિત્રને રહેણાં જાયછે, ખીજીયર રમેછે અને કેટલાક તો નવા નવા પુરતો વાંચે.

પરદેશી યુમારતાઓને લાભ.

પરદેશી વેપારી હરેક યુમારતાને આકરી રાખતી વખતે તેનાં લખ તમાં વેપાર કરવાની બંધીનો દરતાવેજ કરેછે, તેણે કરી નીતિવાન યુમારતાએ લખી આપેલા લખન પ્રમાણે માલેછે, અને કોઈ પરકારે ચીનમાં ગયા પછી પોતાનો વેપાર કરતા નથી. માલેકો અથવા મુનીમના હાથ તજે યુમારતા રહી માલેકના અથવા મુનીમના હુકમ પરમાણે નામુ લખવાનું કે, વખારમાં ચીના આકર સાથે જવાનું કે, બારકસો ઉપર જવાનું કે ખીજું હરેક કામ તાજે થઈ તેની મરજી પરમાણે કરવું નોંધ્યે. ઉપરીનાં હુકમથી ઉમેરા માલવાને કે, નીતિથી ખીનો લાભ યુમારતા કરી શકતો નથી, તેમજ નીતિવાન ઉપરી પણ પગાર ઉપરાંત અંગત ખાતે ખીનો લાભ મેળવી શકતો નથી. કુરુદત્તી ખાંડના યુમારતાનો પગાર પોંડને હસામે હોય છે, અને તે યુમારતા ચીનમાં આજ્ઞાથી તેને અરમ્મ ડાહરેને હસામે કરવા પડે છે. ત્યારે તેને વધારે અમરતી લાગતી નથી, કેમકે પોંડના આરડાસર ઉપરાંત થાય છે. હિંદુસ્થાનનાં યુમારતાનો પગાર રૂપીઆને હસામે હોયછે, અને તે યુમારતાને ચીનમાં ગયાથી, અરમ્મ ડાહરેને હસામે કરવા પડે છે તે વેળાએ હસામ્મ મણનાં એક ડાહરના સવા જે રૂપીઆનો મણે છે.

તેથી હિંદુસ્થાનના યુમારનાનો પગાર ચુકતી વખતે ચાકરીના પગાર અને ચીનનો ખર્ચ ગણતાં થોડા પગારના યુમારનાની ખાતરી થાય છે. કેટલાક તો ચાકરીના પગાર ખર્ચની માલેકના દેવા દાર થાય છે. હિંદુસ્થાનના વેપારીઓને ચીન ખાતે ગયલા યુમારના ઉપર થક ઉત્તર થાય છે કે ગોટ્ટી ગ્રમ નાણાની લાવેલા હશે; પણ નીનિવાન યુમારના ઉપર તો એક તો હોમન રહે છે એક તો ચોક્કસ છે કે ચીન તરફ ગયલા યુમારનાને સાગ કપડાં, આગક, ફળ ફલ અને શ્રીમંતોની સંગત ની જરૂર પડે છે, તેણે કરી તેના સ્વભાવમાં અને નીનિમાં વધારા થાય છે.

ધોભી.

હાંગકાંગમાં ખરેશીના કપડાં ધોવાને ચીના ધોભીઓ છે તેઓ દરેક માણસના અથવા વેપારીઓની પેહેડીના ઉપરીના અને યુમારનાના, મોઢાંઆના, સઘળાઓનાં કપડાં ધોવાની બાલીએ પગાર ફગવે છે; નો દિવસે મેલા કપડાં ધોભી લેવાને આવે છે તે દિવસે ધોભી અને વેપારીનો ચીનો ચાકરો બેહુ જણ પોતાની જુકમાં સઘળાં મેલાં કપડા લાવે છે ત્યાં પછી ધોભી લઈ જાય છે. એ ધોભીઓ ઝગનાં મીઠા પાણીમાં ચીનાઈ ખાગ, સાજુ, ઝીકાકાધથી કપડાને બાફ્યા વગર સુતગાઉ, ઉતના, અને રેશમી કપડાને ઘણા સફાઈદાર એવાતો થાય છે કે તે ધોભીની વખાણુ કરવી નોંધવે. કપડાને ધોઈસી કરીને ધોભીઓ લાવે છે, તે વેપારીએ ખરેશીના ચીના ચાકરની ચોપડી આવે ધોભીમેળવી પોતાની ચોપડીમાં નોંધ ઉપરીના, દરેક યુમારનાના કપડાં વગર નીચાને કાઢાડી આપે છે એવી રીતે ચીના ધોભીઓ હુશીયારીથી પોતાનું કામ બજાવે.

હે, અને કપડાં ઉપર બિલામાંના નીશાન આવેના ધોળાની જે રીતે
ના ધોળી કરતા નથી.

૬૨૭.

—૦૦—

હાંગકાંઠામાં પરદેશીઓનાં કપડાં બરાબર બેસતાં જોડ આપણું
વગરનાં ચીનાં દરજી રાખે છે. હરેક પરદેશીનો પ્રથમ પહેલાં પોશાક
વેતરણે હોયતો મોઢો કાગળ અથવા પાટીઆના નમુના લાવીને પોશાક
ની બરાબર લંબાઈ, પોહાઈ, બાડાઈનો નમુનો તૈયાર કરીને દરજી
પોતાની આગળી કરે છે. તે નમુનાની બરાબર કાપડના કટકા કાઢી
તે પોશાક પહેલાં હોયતો પોશાક પહેરનારના શરીરમાં બેસતો કરી
જોડ આપણું હોયતે કાઢાડી રાખે છે. તે પોશાકની સીવણ એવીતો બા-
રીક અને બેવડી રીતે મજબૂત સીવે છે અને તે ઉપર ત્રીણ બખીઆ
વખાણવા જોગ બરે છે. એટલું જ નહીં પણ ગોદડી, મુજની, તકીઆ ત-
જાઈની જાલ એવીતો રાખે છે કે નેના છેડાં કે સાંધા, ઉલટ, મુખર તપાસનાં
માલમ પડતું નથી. એક વેળાએ હરેક ગૃહસ્થનો પોશાક તેને સીબો
એટલે તેનું નામ ડેકાણું પોશાકની લંબાઈ, પોહાઈનાં સાંધે સાંધે દરજી
બુકમાં લખી રાખે છે. બીજી વખતે તે જ ગૃહસ્થનો નવો પોશાક સીવે
હોય તે વેળાએ પોતાની બુકમાં લખેલું હોય તે પરમાણે વેતરે છે; પણ
એટલું ગૃહસ્થને પ્રુછે છે કે આગલા સીવેલા પોશાકથી નવા પોશાક
ની લંબાઈ પોહાઈનાં સાંધાં એટલું વધતું કરતું છે કે તેની બરાબર વેત-
રે? એવી રીતે ગૃહસ્થની મજબૂત કાપડ વેતરે છે. ચીનાં દરજીની વેતર
વાની રીત ઘણી ડાહ્યાણું બરેલી છે કે હરેક કાપડ રદ થતું નથી.

ହୋଇଲେ ଏହିପରି

મોચી

હાગકાગમા પરદેશીને પેહેવા લાયક ઘણા સગસ બુટ ચીના મોચી બનાવે છે. દરેક પરદેશીના પગના બુટ જુદી જુદી તરેહના બનાવવાને એક વેળાએ પગની લબાઈ, પોહાગાઈ, જાયાઈ બરી લઈને પોતાની બુટમા નોની ગણે છે. જેવી રીતના બુટ બતાવવાને પરદેશી ફરમાવે તેવી ઢપના બનાવી લાવે છે, પણ એક વખત પરમાણુ આપ્યાથી તે બુટ હિવાતો બેસતા બનાવે છે કે પેહેનાગના પગને ચાલતી વખતે કળતર થતી નથી, એટલુંજ નહી પણ જ્યારે નવા બનાવવા હોય, ત્યારે ફરીથી પગમાણું આપવું પડતું નથી. આ બુટ મજબૂત તળીના બનાવે છે કે પેહેનાગને ગમે ચાલતા પગના તળીયાને સગી લાગતી નથી.

હજમ.

હાગકાગમા પરદેશીઓની હજમત કરવાને ચીના હજમો છે. એ હજમોની પેહેડીમા કેટલાક માણસોની ટોળી ઘઈ પરદેશી વેપારી સાથે પગાગનો બંદોબસ્ત કરે છે. તેમા માલિકની, સંધળા શુભાસ્તાની અને મોઝાઈ કરનારની વખતે વખત રહેઠાણે આની હજમત કરે છે. એટલુંજ નહી પણ ચીનાઈ રાજમા વેપારના મથકે તે હજમની પેહેડી ગણેલી હોય છે તે ઢકાણે પરદેશી પેહેડીવાળાના માલિક અથવા શુભાસ્તા ગયાથી તેના વખત પ્રમાણે જઈ હજમત કરે છે. એવી રીતે સંધળે ઢકાણે ઘોડા ઘોડા માણસો ગંખી પરદેશી વેપારીઓની આકરી કરે છે, ચીના હજમનો સારો ઘોડાક દેખાવના મોટે હજમત કરવાનો મામના

અબાની બંદર પેટઆગળ ખાંધી રાખે છે; પણ મરીબ ચીનાઓની હજાર કરનાર ચીના હજાર કાપડ લઈ રહે રહે છે.

ભાગ પાંચમો.

મકાઉ.

—00—

હાંગકાંગથી સમુદ્રને મારગે આસરે આબીસ મેલની વેગબાઈ એ મકાઉને બેટ ચીનના સમુદ્રના મુખાડા આગળ સપાટ જમીન ઉપર આવેલા છે. એ બેટની વચ્ચેને સમુદ્રની તનદુરસ્તી ભરેલી આબો હવા મળે છે. એ ની આજુ બાજુએ કેટલાક વિચિત્ર દેખાવના પાહાડો છે. એ બેટ ચીના લોકો “ગાવમુન” કહે છે; પણ પરદેશીઓ તે મકાઉ કહે છે. એ બેટની હદ લંબાઈએ ભરેલી છે; પણ પોર્ટુગીઝ સરકારની દરબ ક પાંચ સાત મેલ જણાય છે. એ બેટ ચીનાઈ રાજના તાબામાં આગાઉ હતો પણ પોર્ટુગીઝ ચોકોનો વેપાર ઈસવી સને ૧૫૧૭ થી ચીન ખાતે, આજુ થયાથી મકાઉનું ફરાગત બંદર હોવાથી ખારકસો વીસાગા, એ બંદરમાં કરતાં હતાં. એક વેળાએ સમુદ્રમાં તોફાન થવાથી ખારકસ, બાહેલો માલ ડામીજ થયો, મોટે ચીનાઈ સરકાર પાસેથી મકાઉની જમીન માલ સુકવવાને બાહાને માંગી હતી. તે વેળાએ પોર્ટુગીઝો એ કેટલાક છાપરાંબાધી ત્યાં રહ્યા હતા, પોર્ટુગીઝ સરકારનો પગ દડો એ જગ્યાએ થયો મોટે કેટલાક માલ ભરેલા, લડાયક ખારકસોની આવળવ થતા લાગ્યાથી ચીનની સરકાર સાથે અનબનાવ થયો હતો. આખરે મકાઉ બેટ પોર્ટુગીઝ સરકારે દરવરસે પાંચમો ટેલે બાટે ચીનની સરકાર પાસેથી લીધો હતો. તે વેળાએ ચીનાઓની વચ્ચે થોડી હતી; પણ

તાવતો મોટું અને ગીઆગણું શેડો બનેતું છે. એ મેટને સમુદ્રમાર્ગે સધગીતરૂં ધણક ગનાછે, તેણે કંઈ દેસો દેવની આવ જાય થાયછે. મોટી મોટી દેવેલી એવિતો ખુબસુગતછે કે ચીનાઇ ગજમાં અને વખણ-યના દાગકાગમા પણ એવી દેવની દેવેલી દીમતી નથી

ગામનો દખાવ.

—00—

મકાઉનું બાર, ચીનના મહાસમુદ્રના નાકા ઉપર, તેને આગલે કી નારે તગતા પાણીમા લાખોને લાખો બાધેલા ગતોછે, તે પગલા ગગડીને નામે ઓળખાયછે, પણ એ બાગમા અસુદ્રનું નોગ વગારેહોવાથી કોઇ બાગસત્યા ઠરી થકતું નથી. કીનાગ ઉપર મોટી અને એક સગળી ખુબસુગત દેવેલી ઓની હાગ સોભિછે તે સમુદ્રમાંથી નોતા ચલદગ્ગારી મેલેવની હાગ દીમછે. તે રરતે સાજની વખતે રહેવાચીઓને મગો ભગાયછે, વાછત્ર વાગેછે માટેલી તરૂં ગયાથી મોટા રોમન કયાથોલીક ધર્મના દેવસોછે, અને સુકયાની નાના મોગ ગરતા તો મથરની લાદીઓથી જડલાછે. પોટુગીઝોની દેવેલી મોગ કીતા નેથી છે. કેટલાક ચીનાઓનું ગેકાણું તો છાપગમાજ હોયછે. શ્રીમંત ચીનાઓ વખાણવા નોગ દેવેલીમા રહેછે. અપ્રીણુનું સગ બજાર, જુગાર બજાર, મોલિવા સામનનું બજાર, કાપડ બજાર ખુદાનું બજાર, ખીનો માલ અને શાક બાજુનું બજાર જુદે જુદે કોણે સોખવાખછે.

પરાયા ગરાડી.

—૦૦—

મકાઉનાં આગલા બંદર ક્રીનારે આસરે જે મૈલ લાંબા અને
પચાસ કુટ પોહોળો પાણીથી દય પંદર કુટ ઉચો પથરની લાદીઓથી
મજબુત બાંધેલો રહેતો છે. તે ઉપર સાંજથી તે રાતના બાર વાગામુખી સમુદ્ર
ની હવાને માટે રહેવાસીઓનો મોટો ભાગ ત્યાં ફરવા આવે છે. એ રસ્તે
અને શહેરમાં કચરો ઉપાડનાર ફરતા નથી તોપણ હનેસાં રસ્તા સફાઈ
દાર રહે છે. સમુદ્રમાં ભરતી થવાથી એ રસ્તાની ઉપર સમુદ્રનું પાણી
આવવું નથી તેમ જોઈ થવાથી જમીન પણ દીરતી નથી. ઇસવી સન
૧૮૬૨ માં તોફાન થયું હતું તે વેળાએ એ રસ્તાઉપર આસરે ત્રણ કુટ
પાણી અહીં આવ્યું હતું.

ક્રીષ્ના.

—૦૦—

મકાઉની આજુ બાજુએ ટેકરી ઉપર ઘણાક ક્રીલા બાંધેલા છે
તેની સંભાળને માટે બધે ચારચાર સોલજરો દરેક ક્રીલામાં વાગ ફરી
રાખે છે, પણ મોટા ક્રીલાને જે પરાયા ગરાડીનાં નાકાની ટેકરી ઉપર
આવેલો છે તેમાં આસરે ત્રણસો ચારસો સોલજરો રહે છે. તેઓને સહ-
વારના આવલની કાંઈ એક એક દીનપાટ ભરીને આવે છે, બપોરનાં
પાંઉ અને માંસ, આવે છે, સાંજના પકાવેલા આવલ, માઝલી, કે માંસ
આવે છે. ગામની રખેવાળીને વારતે દર રોજ સહવાર, સાંજ જુદી જુદી
દહડી ટેકાણે ટેકાણે અને ક્રીલામાં વાગ ફરતી હોય રહે છે. ટેકલાક
બેકાર સોલજરો વાંકી ટોપી માથાઉપર સુકી ગરીબ રેશનને, રસ્તે
રસ્તે રનાવે છે.

ધર્માર્ત.

—0—

મકાદિ ગાંધ મધે પોટુંગીઝોની ધર્માર્તો ઘણી સેનાયમાન, ગાદી ગાદી હોયછે, તેની લાખાઈ પોહોળાઈ બસો આરસો કુટની હોયછે. તેની ક્રીડા નેટી ગાદી ભીત, આક દસ કુટ પોહોળાઈની અને જાયા દરવાજા, દાદર પથરની લાદીથી ચણેલા હોયછે. માળ ઉપર જઈ નોંધએ તો પાંચ પચીસ ગાદા ગાદા ચોરડા, ખારી, ખાગણા ખુબમુરત દેખાવના હોયછે. એવી ગાદી ધર્માર્તની અંદર ગયાથી પાંચ દસ ગાણુસની વરતી ઘોડી જગ્યા લાપરી રહેછે. બાકીની કેટલીક જગ્યા અને ધર્માર્તો ખાલીજ રહેછે. તેનું ખુબ કાગણુ એછેકે પોટુંગીઝ સરકાર નો કાયદો એવો છેકે દરેક પોટુંગીઝ સરકારની રૈયત હોય તેનેજ ધર્માર્ત બાડે આપે અથવા પેચાલી આપવી. તેણે કરી પરદેશીનેતો અડચણ પડેછે.

રરતા.

—0—

મકાદિની મહિલી તરફ ગયાથી ગાદા, નાના રરતા પથરની લાદી એ જડેલા અને તેની વચમાંથી ખગળ પાણી સમુદ્રમાં નિકળી જવાને ગરદો બાંધેલી છે, તે ઉપર આડી લાદીઓ મુકેલી હોયછે. તે ઉપર થી ચાલી જવાને સધર્જાં માણુમોને સાવચેતી ગમ્મવી પડેછે કેમકે પથરની લાદી ઉપરથી ચાલતાં કેટલાકતો પેડી જાયછે. ગામની બાજુએ બાંધેલી દીવાલની બાદાર જેવર અને બાગ બગીચા તરફ ગયાથી લાલ મોડાડીના ખુબમુરત સફાઈદાર રરતાછે. એ રરતામાં ગાદી ચાલતી

નથી ચીનની સરકારનો માદગીન આવ્યાથી. પોતા હવે બેસી રહે
અને શ્રીમતો તે પાવખીમાં બેસી રહે.

વાછન.

—00—

મકાડિના ખરાબ ગરાડીના મોટા કીડાની સાથે પોટુંગીઝ લક્ષ્મણ
બ્યાંડ હરજી સાંજની વખતે વાગે છે. તે વેળાએ રહેવાસીઓની થડ
મળે છે. તેમાં અજવાળી ઝનેતો રાતના બારવાગા સુધી ધ્રુમ મચી રહે છે.
કોઇ કોઇ દિવસે ગામની મઠિ હથીયાર બંધ લક્ષ્મણ વગાડતા
ગીથ ફરવા નિકળે છે, તે વેળાએ હવેલે ચીના તેની આગળ પાછળ ટાક
તા રહે છે.

મીઠા પાણીના ઝરા.

—0—

મકાડિના અને ખીજ આજુબાજુના મોટા પાહોડે, તેમાંથી
હંમેસાં મીઠા પાણીના ઝરા ચાલે છે. એ ઝરાનું પાણી પીવાથી માલુસ
ની તનદુરસ્તીમાં વધારો કરે છે. ગાદી ગાદી હવેલીઓમાં, બાગ બગીચા
માં પાણીના ફુવા છે, પણ ઝરાનાં પાણી ને પા મીઠાં નથી મળે ઝરા
નું પાણી પીવાને વધારે પસંદ કરે છે.

વનસ્પતિ.

મકાઉ અને તેની આજુ બાજુના પાહાડની જમીન હાંગકાંગથી વધારે રસાળ છે, તેથી કેટલીક જાતની વનસ્પતિ ચીનની ખીજી જમીન માં ઉપજતી નથી. તે સઘળી જાતની શાક ભાજી અને જીંદની ભાજી, ફલ, આંખા, અને તરેહુ તરેહુના ફળ, કંદમૂળ, અને ખીજી ઘણીક, વનસ્પતિ ઉપજે છે.

પારસીના દખ્ખાની જગ્યા.

મકાઉની વમ્તીની બાજુએ આસરે એક મેલની વગળાઇએ એકાંત અને સમુદ્ર કીનારે પારસીના દખ્ખાની જગ્યા વખાણવા નોગ કરેલી છે. તે જગ્યાએ જઈ નોંધએ તો કેટલાક બેહેરતી ગૃહસ્થોની ખુબ-મુશ પથરે ભંચી ભંચી ચણેલી કબરો છે. તેના ઉપર સોબીતા અક્ષરે મરણ પામેલા ગૃહસ્થોના નામ, જનમ મગણતો દીવસ કોતરેલા હોય છે. તેની માસે પાહાડમાંથી મીઠા પાણીનો ઝરો નિકળે છે, તેણે કરી આજુ બાજુએ લીલી હરીઆળિ ઉગી નિકળે છે. એ જગ્યા એવી તો ઠંડક અને આસાએસની છે કે કેટલાક હવાત ગૃહસ્થો પણ તે જગ્યાની આસપાસ જઈ બેસવાની ખુશી મળે છે.

ભાર બોજ.

મકાઉમાં ભાર બોજ ઉપાડવાને ગાડાંનથી. હરેક વજનની બ્લે-
સ લાવવી લઈજવી હોયતો મજુરો આંધ ઉપર ઉપાડી જાય છે. મજુરો
મકાઉના પાછલા ખંદેથી સેંકડોં ઘગીના, અશણની પેટીઓ, નગદીના
બાકસો, એક ગ્રેનની વેગબાર્દથી મુકાદ્દના હુકમ માથ - ધણીઓની ત-
પાસ ન હોવા છતાં વેપારીની પેટેડીએ અને રહેઠાણે. પોહોમતા કરે છે,
તેમાં એક પણ ઘગીનાનો ફેર પડતો નથી. જ્યારે હરેક વેપારીને મા-
લ આવે તે વખતે વેપારીનાં નામનાં બાંધુના કટકા ચીતા મુકાદ્દનો
મજુરોને ઘગીના દીઠ આપે છે. તેથી બગબર માથના ઘગીના અને
નગદીનાં બાકસો પોહોમતા કરે છે.

કીનારેના માછીમાર.

સંધ્યા બેટો અને પાહોને કીનારે ચીનાની વરલી વસેલી હોય છે,
તે લોકો માછલાં પકડવાનાં જળાં રાખે છે. એ જળાંને ચારે છેડાએ
બાંધુ બાંધે છે; પણ તેના એ છેડાએતો વજન બાંધી પાણીમાં નાંજ
છે. અને ઉપર રાખવાના એ છેડાને લાંબી લાંબી દોરીઓ બાંધે
એવી જળીને હોડીમાં નાખી કીનારેથી ચોરક દુર લઈ જઈ જણ પાણી
માં વજન દાર છેડા પાણીના તળીઆમાં નાંજે છે, અને ઉપલા છેડાની
દોરીઓ કીનારે લાવી પાહાડ ઉપર ઉંચે લાકડાનો બંનાવેલા રહેટ હોવ
તે સાથે બાંધે છે. એ રહેટની સાથે દોરી લપેટેલી હોય છે, તેણે
કરી જળાને પકડી રાખે છે અને પોત પોતાના ઉદોગે લાગે છે. દરબાર
કલાક મુધી જળાને પાણીમાં રાખી રહેટ વળી જળાને કીનારે ખેંચી મેરે

તે વેળાયે જાળાંમાં જે સેટલાં માછલાં આવ્યાં હોય તે કાઢાડી લેછે; અને ફરીથી જાળાંને પાણીમાં નાખી આવેછે-એવી રીતે પાહાડી કીનારેથી માછલી પકડવાનું પોતાના રહેઠાણે ગહી માછલાં પકડે છે, આજી બાજીની જમીનમાં ખેતી વાડીનું કામ કરી તેની ઉપજમાંથી ખુસીથી યુજરાત ચળાવેછે. મકાઉમાં ફેટખાક શ્રીમત અને ગરીબ પોટુંગીઓ અજવાળી રાત્રે જાળાવાળી પગલા ગગડીએ પાણીમાં નાખીને આખું કુટુંબ માછલી પકડવાના ઉદ્યોગે લાગે છે.

તમા ખોટ.

મકાઉના બદરમાં બાગકસો ઉપરથી ઉતાર્યોને લાવવા લેઇ જવાને તમા ખોટ કામે લાગેછે. એ ખોટ પાંચ સાત કુટ લાંબી હોયછે તેના પાછલા ભાગ ત્રણ કુટ અને આગસો ભાગ એક કુટ પોહોગો હોયછે, જેમ કેળ દાડાના લાલ છોળગ નિકળેછે તે આકારે એક છેડા અણીદાર અને બીજો છેડો પોહોગો હોયછે તે થડ ડોળ વગરની ખોટ હોય છે. એ ખોટની વચમાં ચીનાની જીવાન એક સ્ત્રી ઉભી રહીને ખોટની પાછલી બાજીએ એક હલેમું બગવી સ્ફુરની રીતે હલેમું ફેરવે છે તેણે ફરી ખોટ ચાલે છે; પણ નોગથી ખોટ ચલાવવી હોયતો બે સ્ત્રી ખોટના મુખડા ઉપર બેસી હલેસાં મારેછે. એ ખોટની ઉપર બાંજીના ત્રણ ચાર કટકે છાપરાં હોયછે તે છાપરાને એક ઉપર એક ચઢાવી ગએછે જ્યારે તડો, વગસાદ આવેછે ત્યારે સમજાં છાપગથી ખોટને ઢાંકી ગએછે. એ ખોટની પાછલી તરફની બેઠકની વચમાં “ચીન ચીન ચાસ” એટલે રોમચાનની ગોઠવણ ફરેલી હોયછે, તેની આજી બાજીએ ખુસાના, આરસીઓ, પીકચરો, ગએલાં હોયછે. તે બેઠકની નીચે કપડાં

અને કીમતી બધુસ રાખવાને કળાટના ખાના કરેલાં હોય છે. તે ખાના
વાળી ચીની સ્ત્રીનું રેહાણુ પણ એજ ખાટમાં હોય છે.

પાછલું બંદર.

— ૦૦ —

મકાઉનું પાછલું બંદર ઘણું ફરાગત અને સ્થીર પાણીનું
હરેક બારકસ માલ ભરવાને, ખાલી કરવાને વારતે બંદરમાં આવે છે
ત્યારે તે નોટા નાના બારકસ એ બંદરમાં આવી લંગર કરે છે.
વેપારીનો માલ હરેક ખીજ દયાવરથી બરીલાંયેલા હોય તે ખાલી કરીને
ખીજો માલ ભરી અથવા ઉનારે લઈ હંકારી જાય છે.

રાજ દરબાર.

પ્રથમ પોર્ટુગાલના વિદ્વાનો એ હિંદુસ્થાનમાં આવવાનો સમુદ્ર માર્ગ
ગંતી સોધ કીધા પછી, પોર્ટુગાલના અમલદારોએ હિંદુસ્થાનના કેટલાક
સમુદ્ર કીનારે આવેલા ગાંધો એ સરકારે સ્વાધીન કીધા હતાં. ઇસ્વી
સને ૧૫૧૧ ના વરસમાં મલાકાથી “પ્રીસટર” નામે એક પોર્ટુગીઝ
ચીનાઈ બારકસની મારફતે કંતાનમાં ગયો હતો. ઇસ્વી ૧૫૨૭ વરસમાં
વેપારને અર્થે આઠ બારકસનો કાફલો આનદ્રેડ નામે પોર્ટુગીઝ લઈ
નિકળ્યો હતો તે કંતાનનાં બંદરમાં જઈ પોહોતો હતો. એ પોર્ટુગાલ
ના બારકસો કંતાનનાં બંદરમાં ગયાથી ચીનાઈ સરકારને ધારતી લા-
ગી મટે તે બારકસોની આજુ બાજુએથી ચીનાઈ સરકારના અમલ
દારોએ ઘેરા નાખ્યો હતો. તે વાંધાનું સેવટ આપ્યા પછી કેટલીક વખ

તે વેપારમાં હરકત થઇ હતી, ઇસ્વી સને ૧૫૫૮ ના વરસમાં પોર્ટુગીઝ વેપારીઓનો માર્ગ ડામીન થયાથી તે સુકાવવાને મકાઉની જગ્યા ચીનની સરકાર પાસેથી માગીને તે ઉપર માલ સુકવવાને બાહાને છાપરાં બાંધી રહ્યા હતા. તે જગ્યા અને બંદર પોર્ટુગીઝોને પસંદ પડયાથી ચીનની સરકાર પાસેથી દર વરસે ૫૦૦ ટેલ આપવાની બાલીએ ગાડે લીધું હતું; તે વેળાએ મકાઉમાં ચીનાની વસ્તી ૨૫૦૦૦) અને પોર્ટુગીઝ ૫૦૦૦ હતાં હતા. પ્રથમ પોર્ટુગીઝ સરકારના અમલદારે સારી ચાલ ચલાવ્યાથી વરતી, રાનક, હવેલી; વેપાર અને ચાલ ચળણમાં અતી ધણી શુધારા કીધી હતો; પણ આરતે આરતે પોર્ટુગીઝ સરકારનો શકત કાયદો અને અમલદારોની બે પરનાઈ, એલોકોનો વેપાર બંધ પડયાથી આરતે આરતે એ બેટની રાનકમાં અને વેપારમાં ઘટારા થયો છે. ઇસ્વી સને ૧૮૪૦ માં અંગ્રેજ અને ચીના સરકારને લડાઈ ચાલી હતી, તે વેળાએ અંગ્રેજ સરકારની મિત અને લરકરે રહેડાણુ એ જગ્યા એ કીધાથી સધળી રીતે તેની સોબામાં પાછો વધારો થયો હતો, અને અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ સરકારે મકાઉમાં રાજ્ય મથક રાખવાને ત્રણે સરકારે ઘણીક પરકારે ગોઠવણુ કરી હતી; પણ પોર્ટુગીઝે કશુંક નહી રાખ્યાથી અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ સરકારે તેને છોડી બીજા ગામ વસાવ્યાં હતાં.

ગવરનર.

મકાઉનો ગવરનર પોર્ટુગીઝથી આવે છે, તે રવબાવે બસો, માન બરસો હોય તો તેને માન મળે છે. ઇસ્વી સને ૧૮૬૨ ના વરસે જઈ અવગતાનો એક ગવરનર હતો, તે રવબાવે મીલન માર, અમલદારોમાં અને રીતમાં સલાહ સંપ રાખનાર, એ સરકારના હુકમને તાબે ર-

હતો હતો. એટલુંજ નહીં પણ અંગ્રેજ સરકાર સાથે મિત્રાઈ રાખતો હતો. ગવર્નરને અને ખીજા અમલદારોને પમાર ઘણો એવો હોય છે, તેણે કદી થોડા ખર્ચે રહી બાહારથી વધારે લીધાગ બતાવે છે. ઈસી સને ૧૮૬૨ ના વરસમાં રસતમજી બરનોરજી એ મોટી રકમનું હાંગકાંગના વેપારીઓનું, અને બેંકોનું દેવું કરીને મકાઉ આવી રહ્યા હતા. તેનાં માંગનારાઓએ હાંગકાંગની કોરટમાં અરજ કરીને બતાવ્યું કે રસતમજી એ તરકટ કર્યું છે માટે એ રસતમજીને હાંગકાંગની સરકારે સ્વાધીન માંગવા એવા સમાચાર મકાઉમાં ગયાથી તુરત રસતમજીને પકડીને જામ્યા પાહાડના કીલ્લા ઉપર કેદ મકાઉના ગવર્નરે રાખ્યો હતો. ત્યાર પછી કેટલાક દિવસે અંગ્રેજ સરકારની મનવાર રસતમજીને લેવા આવી તે વેળાએ મનવારના કપતાનને સ્વાધીન કીધો હતો. એ મનવારે હાંગકાંગમાં જઈ રસતમજીને પોલીસ અમલદારનાં સ્વાધીનમાં આપ્યો હતો. રસતમજીની તથા કપતાન રતા-ફોડંની હાંગકાંગની કોર્ટમાં તપાસ કરી તેમાં તેઓ યુનેગાર ફરવાથી તેઓને શકત સભ્ય થઈ હતી; પણ મકાઉનાં ગવર્નરને તો રસતમજીને કબજા રાખવાનું અંગ્રેજ સરકારે તરફથી માંન મળ્યું હતું.

ક્રમાન્ડર ઇન ચીફ.

— ૦૦ —

મકાઉના લરકર ખાતાનો ઉપરી ક્રમાન્ડર ઇન ચીફ પોકુંગા-લથી ઈસી સને ૧૮૬૨ ના વરસમાં નવો આવ્યો હતો, તે રવજારે ઘણો ભલો અને અંગ્રજ હતો. તે સમજાં લરકરનું ઉપરી પણ અલાયવામાં અને અમલદારોને વગર કારણે ગામમાં રખાડી રિખને ધબકરવા ન હતો, એટલુંજ નહીં પણ સહવારના પરાદીઆંથી આઠ વાગ્યા યુ-

થી અને સાજના આગ કલાકથી છ કલાક સુધી સધળા લશ્કરી અમલદારોને ભેળા કરી તેઓને કવાયત આપતો ; અને ગતના નવ કલાકે પાછી હાજરી લઈ, રેહેઠાણના કીલામાં અધ રાખતો હતો. એવી રીતે લશ્કરી અમલદારો ઉપર વધારે તકેદારી ગણ્યાથી બદ્દલેલ લશ્કર કંટાળ્યું. એ સમયે લશ્કર એક સંધ યજ્ઞ હાજરની રીતે ગતના નવ કલાકે કમાન્ડર ઈન ચીફ હાજરી લેવા ગયો તે વેળાએ લશ્કરે લડાઈ કરવાનું રણશીયું વગાડી દુશ્મનના બંધ બાહાર નિકળી પડ્યું. તે વેળાએ કમાન્ડર ઇનચાર્જમાં પડ્યો અને એ લશ્કરની મતલબ પ્રુછી ત્યારે લશ્કરે ગણશીયામાં એ કમાન્ડરની સામે યવાની મગજ બતાવી, એવી રીતે રણશીયું વાગ્યાથી આખા ગામમાં દોડા દોડી યજ્ઞ; એટલામાં ગવર્નર મહેલમાંથી પોતે નિકળી મોઝ કીલા ઉપર જઈ પોહોર્યો અને લશ્કરને કબજાત આપી કે પોટુંગાલથી ખીનો કમાન્ડર મગાવીશ અને હાલના કમાન્ડરને પોટુંગાલ ખાતે પાછો ગાને કરીશ. એ કબજાત ગવર્નરની લશ્કરે કબજા ગખી સમાધાનીનું રણશીયું વગાડ્યું હતું. ત્યાર પછી ભલા અને હમાનદાર, નીતિ મોર્ગે ચલાવનાર કમાન્ડરે આકરી ઉપરથી પાછો, પોટુંગાલ માકલી દીધો, એ ભલા કમાન્ડર ઉપર ઈન્સાફને બદલે બેન્ડિસારી એવી રીતે યજ્ઞ હતી.

જ્યુવેશ કોટ.

—૦૦—

મકાઉની કોટ અરીણના સરા બજારની પોચે છે તેનો દેખાવ ભભકા ભરેલો બાહારથી દેખાય છે. તેમા ગોવાનો પોટુંગીજ જડજ રવભાયે ગરીબ અને વૃદ્ધ અવરતાનો હતો એ કોટમાં ઇન્સાફ પોટુંગાલની સગકાગના ધાગ પરમાણે યાગરે. પંદરી મેયનને વંચારે

છુટ જણાતી નથી. તે એએ કાચનાં માછીનગાર અને વગ વાળાં વધારે છુટ મળેછે; પણ અઘણા પડેશીનેતો દરેક વાતે વધારે અંચલુ પડેછે. તેમ રેખનને અને અમલદારને વારતે ચકત કાચદા છે.

પોલીશ માછરૂંડ.

પોલીશ માછરૂંડ ખરનાદીનો નામે મકાઉનો રહેવાસી છે. તેનો દેખાવ કુર પણ નબળા બાંધાનો છે; એ ધણી વિષે એવું સંબળાવ છે કે અગાઉ સમુદ્રનાં ચાંચીઆનો સરદાર હતો, ત્યાર-પછી પોલીશ સીપાઇની ચાકરીમાં રહ્યો હતો. પોલીશની ચાકરીમાં બાહાદુરી બતાવ્યાથી અને લુચાઓની લુચાઇ પકડ્યાથી તેને માછરૂંડની જગ્યા આપી છે. ત્યાર પછી મકાઉ ગામની લુચાઇ નાબુદ થઇછે.

બંદી ખનું.

મકાઉનું બંદી ખાનું અપ્રીણના યથા ખભારની પાસે દોરતી હવેલીની બાજુએ છે; પણ તેની બોરડીઓની ઘાટી ઘાટી બારીઓ સરીપામ રરતા ઉપર આવેલી છે. તે બારીઓમાં સાખડના આડા અવળા ખીચો ખીચ થજીઆ બરેલા છે, તેમાંથી બંદીખાને પડેલા ને આવતા જતા સહાદારી કોઈ શકે છે; પણ તેની દયા લાપી કંઈ જાણસ આપી શકાય નહી. એવી બારીઓ રરતા ઉપર રાખ્યાથી આવતા જતા સહાદારીઓ બંદી વાનને ઝાળખી શકેછે. એ બંદી-ખાનામાં દેવદારને રાખતા નથી; પણ વકસીર કરનારને ઝાણકીમાં કાંઈ

અને પોશાકી સગકાં આપેતો તેની પાસે સ્થત મજુરી કરાવેહે બ દીવાન
ઓરાકી પોશાકીનો ખગ્ગ પોતાની પાસેથી અથવા અતનમના સગાની તર
ફથી કરેતો તેને મજુરી કાઢી પડતી નથી પણ બાધી માગવાની અને
હાથની દુધેરીમા કુકા માગવાની સજ દર રોજ થાય છે એનો સ્થત
પોરુગાનની સરકારનો દુષ્કર્મ તેનાથી કોઈ વેળાએ વીગસા બ દીવાન
એ શિક્ષાથી બચેલો નજર આવેહે

કુચ્છ મહાહિસ

—00—

મકાઉના પાછરા બ દરેથી ગામમા આનનાનો સ્થત હાહિસમાથી
દવાનો છે તે દવાનો કેટલાક સોલજરો હથીઆ બ ૧ ઉભા રહે
હરેક મામ, માણસોની આવજાવ કચ્છમના દવાનોથી થાય છે એ ગા
મમા હરેક માન ઉપર જકાત સગકાં લેતી નથી મારે આવતા જતા
માનનો સગકાં પામેથી પગવાનો લેવાની જરૂર પડતી નથી સગકાં
નો કો કકત દુધેરીઓની અને જવાની ઉપજ ઉપર છે એક માણ
ભરેકુ ગા ૧ રોતકલા દેખાનુ, વખાણવા નોમ આમે હાનુ અને
કુચ્છ બ દાનુ, તેનાથી સગકાં સારી સોમ ૧૧ દરેક વેળાએ
એ ગામ માલે ગુનર થકુ નોઈએ, પમ સગકાંની અમલતારોની,
વેળની દાનુ મુનાગામા ખામીએ મારે દીનક દી ૧ વેળામા ધગરો
થાય છે

શુભાર ખાના.

—૦૦—

મકાઉમાં શુભાર રમવાના દેવતાક જાહેર કારખાના છે. ત્યાં દર ૧
 એ શુભારનાં કારખાના મજનારને સરકારી હક્કનનેા મંડા આપવા
 લીતામ થાય તે પેલાએ સરકારને સાઠ સંનિર હજાર ડાલરથી વધી
 શુભાર રમાડનાર સીના, પોર્ટુગીઝ સરકારને આપે છે, જ્યાર પછી શુભાર રમાડ
 નાને સરકાર પામેથી પરનાતો મળવે છે. એ શુભાર ખાનામાં તરેહ
 તરેહથી સીનાઓ શુભાર રમી છે, તેમાં હજારો ડાલરનો ફરજી શુભાર
 થાય છે. એ શુભાર રમનાર લુગાઓના અંગ્રેજ સરકારના અને ખીજ સં-
 સ્કારના ગામમાંથી લુગાઈએ નાણા મેળવી મકાઉમાં આવે છે અને
 શુભાર રમી છે. પણ મકાઉમાં તો તેઓ લુગાઈ કરતા નથી.

અવધ.

—૦૦—

મકાઉમાં પોર્ટુગીઝ સરકારનો શીફો આવતો નથી. રૂપાની ધાતુ
 અને મેકસીકન ડાલર, સીનાઈ રાજના સંપાકાનું ચળણ છે. સીનાઈ
 રાજમાંથી સંપાકાનો ખુરદો અતી ઘણો એ ગામમાં આવે છે, તેણે કસી
 સંપાકા સીનાઈ રાજથી એ ગામમાં સસતો અને રકમ બંધ મળે છે, કે-
 મેકે સીનાઈ રાજમાંથી ખીજ રાજમાં જવાની બંધી છે. મુંબઈ, ક-
 લકના, મદરાસના રૂપિયા આવે છે, અને હંગકંડ, કા-સ અને ખીજ
 રૂપિયા શીફો પણ વઠાવી ચકાય છે.

બજાર.

—૦૦—

હીલોત્રીનું બજાર વસ્તીની મધ્ય ભાગે છે. તેમાં સમગ્રી જાતની ભાજી કેળી, હોળકોળ, મુખા, કાકડી, તુરીઆ, દુરી, કારેલાં અને કે-ટલીક જાતના કદ મૂળ, કેળા, અનનાસ, પપનસ, મીઠા આમળ, ના-ગંગી, ખાટા લીંબુ, સફરજન, હુમાન સુકા અને હીલી લાવેલી, આળા અને તરેહ તરેહનો ગવો બજારમાં મળેછે.

માંમ માંહલીનું બજાર એક દોઢે છે ત્યાં માસ ખાનાગને સમગ્રી પ્રકારનું માંસ માંહલી મળેછે એટલુંજ નહીં પણ મગધા, ડુકગ, બતકા, હાસ, તરકી, બકગ, દુંબા ખુશમુગ દેખાવના મળેછે.

કાપડ બજારમાં ગયાતો ચીનાઈ અને વીધાતી કાપડ વેચનાગની હારેદો દુકાનો હોયછે ત્યાં કાપડ અને તૈયાર પોશાક તરેહ તરેહનો ચી-નાઓને લાયક મળેછે.

ખુરદાના બજારમાં ગયાથી ચીનાઈ ગજનો ખુરદો જેને સપાકા કહેછે એ સપાકા વખારો અને દુકાનોમાં મોટા મોટા કોથળા ભરીને ઉપરા ઉપરી એવા હોયછે, અને કોઈ વેપારીને સપાકાની ખરીદી કરવી હોયતો એ કડો પીડવ વેચાતા આવેછે એ ખુરદો ચીનાઈ સ-ધળા ગજમાં વેચવાની મનાઈ છે મોટે નિષ્પરેશી વેપારીને ચીનાઈ ખુરદો ખરીદ કરવો હોય તેઓને મકાઉ ગામમાંથી વેચાતો લેવો પડેછે.

ચોનીના બજારમાં જીંદગી તો સોનાના, પાના; તરેહ તરેહના દાગીના બનાવેલા અને બનાવી આવવાને ચોનીઓ તૈયાર હોયછે. જેવાં નમુનો ચોનીઓને બતાવીએ તે નમુના પગાણે દાગીના બનાવી આવેછે તે લોકો સોના રૂપાનો અને મજુરીનો ધધો કરેછે; પણ મજુરી માંધે વજનની અથવા દાગીનાની કીમત લે છે.

હરેક ચીનાઈ માંમ વેચનાગના બજારમાં ગયાથી માંમ રકમ બંધ

ગામઠી આવેલા હોયતો સસલી કીમતે મળેછે; પણ આપણે બપોલ જલુસ લેવા જઈએતો તે જલુસનાં વધારે નાણાં આપનાં પણ તે માત્ર વખતે મળી આવતો નથી, માટે નાણાં વાળા વેપારીઓને મૂંઝતો માલ લેવાની તક માલની છત હોય તે વેળાએ બની આવે છે.

અશીષુનું શરા બજાર.

—00—

પોર્ટુગીઝ સરકારની કોર્ટની દુવેલીની સાંઝે બંગાળી અશીષુનું શરા બજાર ભરાય છે. એ બજારમાં ચીના, પોર્ટુગીઝ, અને પરદેશી વેપારીઓનો દર વેળાએ મળો ભરાય છે. એ શરા બજારમાં બંગાળી પટણા અશીષુનો ઘેરો આવે છે તેમાં ત્રણ આઠવાડીઆની મુદતનો ફોરો થાય છે. તે મુદત પુરી ને દિવસે થાય છે, તે દિવસે પેટીઓની આપણે થાય છે, અથવા તે દિવસનો નો ભાવ હોય ને દસાએ બોટ નફો એક બીજાને ભરી આવે છે. એ બજારમાં ઘડી ઘડી એ ભાવની વધઘટ થાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, ચીનાઈ અને કોચીન આવનાને લગતા ગામ ગામથી પટણા અશીષુની ખરીદી કરવાને ચીનાઓ દર ઘડીએ બારકસો લઈ આવે છે તે વેળાએ માલની વધારે ઝાડી ખપતી અને બાલાસ ઉપર આધાર છે.

વેપાર.

—00—

પુરોષ ખંડથી સેકોને ઉપયોગનો સંબંધી જાતનો માલ બારકસોની માગફતે આવેછે. કેરલાક માલ એ ગામમાં વેચેછે અને

તેના નાણા માલ ધણીને ૭૨) દેતને દિસાને આપી ચીનામાં અને ત્રી-
ચીન આયનાના લતામાં ચીના વેપારીઓ વેચવા લઈ જાય છે.

ચીનાઈ માલ ખરીદ કરવાનો હોય તે ખરીદ કરે છે અને મંગા-
ઉમાં આવેલા બારકસની માગૂતે મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ અને બીજા
રેલ આતે રવાના કરે છે. તેમાં કેટલાક માલના નાણા આપની વખતે
સો ડાહરના દેલ ૭૨) ૭ માસ લેજે આપે છે અને કેટલાકનાતો દેલ
૭૨) લેજે આપવા પડે છે.

જોરાકીની જાણસોમાં જાડા ચોખ્ખા, મગ, ચોખ્ખા, ચોખ્ખાનો
ધજાનો આટો, તથા તેજ મળે છે; પણ જાણા ચોખ્ખા, ધી, અને
જ મુંબઈથી અને કલકત્તાથી આવેતોજ મળે છે.

ચીના વેપારીની નીતિ.

મકાઉમાં ચીનાઈ માલના વેપારીઓ મીઠાસ અને લાયકી
ગરેલા દીસે છે, એ ચીના કંતાનના રહેવાસી ચીનાથી વધારે
અંચળ છે. પરદેશીને ચીનાઈ માલ વેચતી વખતે ડાહાપણથી ઉશર
ખામટ સમજાવીને હરેક માલનો ચોટા કરે છે, અને માલ ભરતી
વખતે પરદેશી વેપારીનું અંધિર હોયતો માલની માંહે નરમ માલનો
અને બીજો હોગ કરેકો કરવાને સુકતા નથી. એથી રીતે માલમાં ભિન્ન
સેજ કરવાનું કામ ચીના પોતાના માણસોને લસકેરી યજે છે, અને
માલ ધણીતો નીતિ ગરેલ ગણાવવાને પરદેશી વેપારી સાથે દાસી
ગજે છે. હરેક પરદેશી અંચળ હોય તે છતાં તેની જગા નજર ચુકી
તો નરમ ગરમ સાથ માલ સાથે બેગી નાજે છે, એટલામાં પરદેશીની
નજર બેગ સેજ થતાં માલ ઉપર પડતો પોતાના માણસને તે ચીના-
વેપારી ધમકી આપે છે. તેથી પરદેશીતો એમજ સમજે કે માણસો

પાડવાની સેટેલી ગોઠવણે ચિત્ર કાઢાડે છે. એ ચિત્ર ઉપર તેજ સાવ-
વાને વારનીસ લગાડે છે તેથી ચક્ર ચમીત થાય છે. કાચ ઉપર સખીચિત્રે છે
ત્યારે પ્રથમ ચમીરની લંબાઈ પોહોળાઈ સાહીથી ચિત્રે છે, ત્યાર પછી આંખ,
કાન, નાક, મોઢેનો ચેહેરા, બાળ, પેદરપેશનો રંગ પીછીએ પુરી માણસ-
ના ચમીરનો રહેલો ભાગ ને રંગે ચિતરવો હોય તે રંગે અથવા ભરી-
એ ચિત્રે છે. કાચની ઉપર સખી જલદીથી ચીનાએ ચિત્રી કાઢાડે છે.
ચિત્રનું કામ ચિખવાને ચીનાના કેટલાક છોકરા બેસે છે. તેને ચિત્રનું
કામ ચિખવાને પ્રથમ હરેક સખીનું મુખાડપેનનું કામ હોય તે કામ
ચિખાઉ છોકરાએને આપે છે.

મીઠાઈ બનાવનાર.

—૦—

પોટુંગીઝની સ્ત્રીઓ જન જનની મીઠાઈ બનાવવામાં ઘણી હુશી-
આર છે. તેઓ પોતાનાં રહેઠાણમાં ધાસનો, સફરજનો, ફૂંધીનો, અને
મકિના, ચોખાના, મગના, મીંગોડાના, ખરશવાના આદિનો અને બી-
જન તરેહ તરેહના ફળોનો દહણો અનર અને મુલાખ જળથી
બનાવે છે. એટલુંજ નહીં પણ તરેહ તરેહનાં બીજ ઉપર ખુસબો-
દાર મીઠાસ ચઢાવે છે; એ પોટુંગીઝોની રીત નોંધ કેટલાક ચીના
પુરણો અને સ્ત્રીઓ એથી મીઠાઈ બનાવી ફેરી કરી વેચે છે.

ચાએનાં કારખાનાં.

—૦૦—

ખેડુતો ચાએના જુદી જુદી જાતના કૃષણ અને જાડા પાંચાને
જાડ ઉપરથી હાથે ઉતારીને અથવા લંચા પાટાડ ઉપરથી પાંચાની મા

મૂતે ઉતારી પ્રથમ વળ દઈને સુરજના શીંગણે તેને મુકવે છે, એ આ-
એ સારી રીતે સુકવીને તેના કોથળા ભરી વેપાગને મથકે વેપારીને અ-
થવા આએના કારખાના વાળાને વેચે છે. કારખાનામાં આએ ભુંજવા
ને ફેરવીક બકી હાર દોર જમીનથી ત્રણ ફુટ ઊંચી કરેછે, તે ઉપર લા-
ખડની કહડાઓ ગમ્મી તેની નીચે ભકીમાં ધીમા તાપ કરેછે. ભકી
ઉપર મુકેલી કહડાઈ ગરમ થાય છે એટલે તેમાં ઘાડી ઘોડી આએ નાખી
તેને હાથ વતી અથવા કપડાએ આએને ઉપર નીચે કરેછે. પ્રથમ આએ
સેકેછે તે વેળાએ તેમાંનું તીખું તેજ ગરમ થઈ તીખાસ ભરેલા કુવાડે
આએ સેકનારને લાગેછે, મોટે ચીનાએ મોહોડાને અને નાકને આડો પોટો
બાંધેછે. એક ભકીમાં પુગલી આએ ભુંજવા પછી પડોસની ખીજ ભકી
ઉપર ભુંજવાને લઈજાયછે; એવી રીતે હારદોર દસથી પંદર વળા ભકી-
ઓ ઉપર ઝડપથી આએ સેકાવા પછી તૈયાર થાયછે. કાળી આએ ડે-
રલીક જાતના જુદા જુદા નામો ઓળખાયછે. તે આએના પાંચાં કુ-
મળા અને જાડા જુદી જુદી જાતના વધારે ઓછા એકવાથી અને તેમાં
જુદી જુદી ખુસબોમાં ભુંજાથી તે આએનો જલદ નરમ સોરમ
થાયછે, તે આએ જુદે જુદે નામો ઓળખાય છે સઘળી
ભકીમાં આએ ભુંજવા પછી તેનેકંડી પાડેછે અને મોટા મોટા મજબુત
પીપમાં ભરેછે, કેમકે સઘળી દળાણમાંલાથી આએમા એકમ વધારે આવેછે એ
વી રીતે પીપમાં ફેરભાક દીવસ આએ ગમ્મી કલઈ અને ટીનનાં બાએ,
પેટીઓ ભરી તેનાં મોહોડા મજબુત બધ કરી કારખાના વાળા ચીના
ચીનાઈ અક્ષરે કારખાનાના માલેગુ નામ, આએની જાત, ખરીદ-
કનાર વેપારીનું નામ નીમાન લખેછે.

લીલી આએ એ ત્રણ જાતની આવેછે તેનાં પાંચરને પ્રથમ વળદેની
ગળતે તેનો જુદો જુદો આકાર બનાવીને સુરજના તાપે મુકવે છે. ત્યાર
પછી કારખાનામાં આવી છે, એ આએને રંગ આપવાને હળદર ચુનો
અને યુગી એ ત્રણ વસ્તુઓ જુદા ગીળને એકઠો કરી તેનો રંગ

તેવાર રાખે છે. રાત્રે ચાએને ઝાકળમાં બીજવે છે, અને સહેવારના ચોડી ચોડી ચાએ કહડાઈમાં લઈ - તે ઉપર ગુળીના રંગનો ભુકો ઘોરો ચોરો છાંટી કહડાઈને લીધવે છે; એટલે સઘળો રંગ ચાએને લાગે છે. એવી રીતે ચોડી ચોડી ચાએ રંગીને તડકામાં મુકવે છે. સઘળી ચાએ ભુકલા પછી તેને બકી ઉપર ભુંજે છે, એટલે ખુસળો દાર લીલી ચાએ ધાય છે કેટલીક વખતે કાળી ચાએ કરવા પછી લીલી ચાએનો બાર. બધી ગમ્મો હોય તો તેને ફરીથી રંગીને લીલી કરે છે.

પોટુંગીઝ.

—૦૦—

મહાઉમાં પોટુંગીઝ ગમ્મા પછી જણસો વરસમાં સેંકડો ચીનાઓ સાથે બેળ મેળ થઈ મોટી વસ્તી થઈ છે. સઘળા પોટુંગીઝ શેમન કેવાથોલીક ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે. પ્રથમ પોટુંગીઝના ગોરા અને ગોવાના રહેવાસી, અમળદાર, વેપારી, પાદરીઓ એ દેશમાં ગયા હતા; તેનો પેલેવેશ અંગ્રેજોની રીતે છે. કેટલાક શેમન કેવાથોલીક ધર્મના પાદરીઓ એ ચીના અને મલાઈને પોતાના ધર્મમાં લીધા પછી મલાઈ, ચીના, પોટુંગીઝો સાથે બેળ સેળ થઈ તેઓનો મોટો વસતાર થયો છે. પોટુંગીઝની સફાઈદાર દેવેલીમાં આગસો મોટો આગરો હોય તેમાં ટેબલ, ખુરશી, કોચ, અને બીજી સોબાવાન જણસો ગોદવી સોબામનાન કરે છે, તેમજ ખાવાનો, સુવાનો આગરો પણ સફાઈદાર રાખે છે; પણ બબરચી ખાનું સફાઈદાર ગમતો નથી. દેવેલીમાં દેવેલીનાં બાગલાં નાંખે હોય છે; પણ બાગલાં પાસે તારની ધંદકી હોય તે બેચાળી માંહેલી તરફ ધંદકીના અવાજ યાય છે, તે વેળાએ રહેવાસી સ્ત્રી પ્રથમ કપડાંની સંભાળ કરી પોતાનાં બાગલાં ઉધાડે છે. આવનાર કે હા ગૃહસ્થ મળવા આવે તેને મોટા માને રહેણાણના મોટા આગરમાં

બેસાડે છે. પછી તેને આગે, સોડા વાટ, દારૂ, કળ, કુપ, મીઠાઈ આપે છે, ને ગૃહસ્થને એવી જાણસો અપતી ન હોય તેનેતા એખલી સોપાગીના કટકા અને પીડીઓ આપેછે, ત્યાં મીઠનસાગીધી વાત ચીત કરેછે તે પરદેશીઓ ઉપર વધારે પ્રીતી મળે છે પોર્ટુગીઝ ગૃહસ્થોના સ્ત્રી, પ્રથમ પોતાના રહેઠાણમાં જાડા, હવડી ક્રીમતના, જુના એક બે કપડાં પહેરેછે; પણ બાહ્ય કુવા નિકળે તે વેળાએ ભભકાદાર પોશાક પહેરે છે, તે પોશાક રહેઠાણમાં દર રોજ ધોઈ તેને હાથે ધસ્તી કરી મોભાઈતો કરેછે, દર સાજના કુવા નિકળતી વખતે તે પોશાક પહેરી અમીર ઉમગવના નેવા ભભકો કરેછે. તેઓના જોગકર્માં આવલની કાજ એક બે વેળાએ પીએછે. કેટલાક પાણી, રોટલી, આદિ યુજ્જશણ ચલાવેછે, અને સાજના બાફેલા ચાવલ અને માછલી, મંસ ખાયછે; પણ સાજના કુતી વખતે શ્રીમતી રોજ ખતાવે છે.

દેવળ.

—00—

મકાઉમાં પોર્ટુગીઝના મોટા મોટા દેવલો છે તેનો બાહ્યથી દેખાવ ઘણો ગળીઆમણો છે. તેની આજુ બાજુએ સ્તંભસુરત ફરસ બાંધી જમીન અને દેવળની લંબાઈ, પોહોતાર્ધ ઘણી છે તેનો અમતકારી દેખાવ નોઈ ખુસી ઉપજેછે તેમાં ભક્તિ કરવાના મોટા ઓગડામાં સોનેરી, રૂપેરી, ઝવેગતથી મહડી કાહાડેલી ચમકતી મૂર્તિ અને તેની આજુ બાજુએ કરેલી નકસી, ગીલીટ, તરેહ તરેહનો પુરેલો ગંગ, હાડીઓ, ઝુમરો, મુન, અને ચીનાઈ બનાવટનો ચોભાય મંત્રિ ઓગડો શણગારેલો હોય છે. એ દેવળોમાં પોર્ટુગીઝ સ્ત્રી પ્રથમે ગર દિવસ પરમ્પરની ભક્તિ કરવા બેગા ધાયછે તે વેળાએ મોટી ધામ ધુમ ધીસેછે.

ચીરૂતનું કારખાનું.

—૦૦—

મકાઉમાં ચીરૂત બનાવવાને શ્રીમંત પોર્ટુગીઝ રેમીડોએ પોતાના ગરીબ જાત ભાઈને ઉદ્યોગે લગાડવાને કહેલું છે. તેમાં ચીનાઈ તંબાકુની મનીજા જેવી ચીરૂત બનાવે છે; પણ તેનો રંગાદ ઓળખનાર મકાઉની ચીરૂતને તુરત ઓળખી શકે છે. એ કારખાનામાં સેંકડો ગરીબ પોર્ટુગીઝ અને ચીના ધાત્રે લાગેલા છે, મોટે દીનપર દીન વધારે સારી ચીરૂત થવા લાગી, તેણે કરી યુરોપ ખંડના વેપારીઓ મોટા જથ્થો ખરીદે છે. મકાઉમાં ચીરૂત ચીનાઈ તંબાકુની બનાવે છે; એ તંબાકુનાં પાંત્રાં ઘણા કુમળા અને શીકા હોય છે. તેમાં ખારની ગળવણી કરતા નથી.

ગુજરાતી-વેપાર.

—૦૦—

કેટલાક એમરીકાની આજુ બાજુના વેપારીઓ મકાઉમાં વેપારને આરંભે આવી શ્લેષા છે, તેઓની બંદીખાના જેવી વખાણ છે. ત્યાં એ વેપારીઓ રહીને કેટલાક ચીનાઓને મોટા પગાર આપી માકરી રાખી મકાઉ, કંતાનની આજુ બાજુનાં ગામડામાં અને કૃષ્ણકેશ સ્વરથાનેમાં માકલી બેકાર ગરીબ ચીનાઓને માકરીના સાથે અભણાઓને મકાઉમાં તેડી લાવે છે. બેકાર ચીનાઓ મકાઉમાં આવ્યા પછી ગુજરાતી વેપાર કરનારના દેશ તરફ જવાની માકરીમાં ચીનાઓ ને પગાર, જોરાકી, પોચાકી અને આવવા જાનાં ખારકસોનું તુરતો ખરચ સહનું આપવાની કજીજાત કરી સેંકડો ચીનાઓને બંધીઆર વખાણમાં કેદ કરી ગયે છે. વખાણમાં ચીનાઓને રાખ્યા પછી

તેઓને પુરતી ખોગકી, પોશાકી અને ચોડાક પગાર આપે છે. ચાકરી રહેલા સ્ત્રીનાઓને વખાસમાં ગળી કોઇની નજરે પડતા દેતા નથી; કેમકે પીત્ત સ્ત્રીનાઓ તેને ઉશ્કેરણી કરેછે એટલે તેઓના વીચાર ફરી જાયછે. એવી રીતે સ્ત્રીનાઓ મોટા બારકસનું ભરતીયું થયા પછી અ-જેરીકાના વેપારી રાતની વખતે સુધળા સ્ત્રીનાઓને બારકસ ઉપર બોલકી રહે. એવી રીતે બાબા સ્ત્રીનાઓ એવા વેપારીઓની માગફતે ચાકરી ગયયા છે, તેનો પાછો પતો લાગતો નથી; કોઈ ભાવેગેજ પાછો આવે છે. સ્ત્રીનાઓનું ગરીબ કુટુંબ ગએલા મુસાફરની સાત વગ્ન રાહ જોઈ આખરે ધર્મ શાસ્ત્રનાં આધારે ચાકરીએ ગયેલા સ્ત્રીનાની મણુંની ક્રિયા કરેછે. એવી રીત અગાઉથી મકાઉમાં અને સ્ત્રીનાઈ ગામમાં ચાલતી હતી તેનો અટકાવ કરવા વિશે ઇસવી સને ૧૮૬૭ નાં જુન મહીનાની અઢામી તારીખે હાગકાંગની સેજસ સેટીય કાઉન્સીલમાં તકગર નિકળી હતી.

ભાગ છઠો.

વાટર ક્ષણ.

—00—

કેટલાક પાહાડ મકાઉની આજુ બાજુએ છે તેમાં વાટર ક્ષણે; પણ ગામની પાછળ સમુદ્રની વાટે એક મેલની વેગળાઇએ મનદાંગ અ-યવા વાટર ક્ષણનાને પાહાડ છે. તેની કેટલીક જગ્યા ટળાણની છે; પણ દુ-ર જ્યાં ઉચો પાહાડ આવે છે, તે પાહાડ ઉપરથી મોટા પાણીના ધોધ પાંચ દસ કુટો પોહોળો પડે છે. એ ધોધનાં નેરે જમીન ખોદાઈને

નદીની રીતે પાણી નેરથી સમુદ્ર તરફ વહી જાય છે. એ અગ્રણું નેર પાણી આપ્યાથી એ જગ્યા એ આટો દળવાની ઘંટીના; ચીની કામના, અને મુરખખાના કારખાના થયેલાં છે; એટલું જ નહીં પણ એ જગ્યાએ જેતી વાડી કરનારને સવલ પડે છે. કેટલાક ચીનાઓ, પરદેશીઓ ગર-મીના દિવસે એ જગ્યાએ જઈ અગ્રણું પાણીમાં નાહીને, આશા-સ જીવે છે.

જેતીવાડી.

એ જગ્યામાં જેતીવાડીનું કામ થયું સારૂ થાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે પાહાડ ઉપરથી આવતા અગ્રણું પાણી નેરહું નોંધએ, તેટલું જેતરમાં લેવાને ઉત્તમ ગોઠવણ કરેલી છે. વધારે જેતરમાં પાણી થયું તો તેનો અટકાવ કરવાને અને કાહાડી નાખવાની પણ ગોઠવણ છે, તેણે કરી જેતીવાડીનું કામ દરેક વરસમાં બે ત્રણ પાક અનાજનાં, લીસોચીના, ફળ, કુલના થાય છે. એ જગ્યા એ નાના રૂપાઓ માનખર ફળ કુલથી ભરેલા હોય છે; એટલું જ નહીં પણ આંખો પાહાડ અને સપાટ જમીન દરીઆજી ભરેલી છે.

ચીની કામનું કારખાનું.

એ જગ્યા એ કેટલાક ચીની કામ બનાવવાનાં કારખાનાં છે. ચીની કામ બનાવવાને ચીનાઈ જમીનમાંથી કેટલાક લીલા, સફેદ રંગના પથર શકત નિકળે છે. તે પથરને બારીક બુકો કરી ત્રીણાં કપડા-

માધી કાણી કાટાડે છે, તેની સાથે ચીકણી મોડીની ચમચણી કરીને ક્રેટપાક દિગમ ખાળી સાથે ભીજવી મારે કરે છે. એ મારે તૈયાર થયા પછી તેના વાસણે ચગકા ઉપર ચઢડારી વાકડાના, લોખડના દુધી-આરે કાંતે છે, તેણે કમી વાસણે સગ્યાં ડોળદાર કરે છે. ત્યાં મોડીનાં વાસણે અખએખ નેના ઢાપ, તપેયાં, કીટલી, કહડઈ, બગણી, ઝાગી, યુકદાની, ધીધાલા, રકાળી, દામડી, દાખડા, કૂડા, ખુશી, છટ, ભાગીઓ અને ધા શણગારનો સામાન, એટલું જ નહીં પણ ચીનાઓને ગમેઈ કરવા વાચકના વાસણે તરેહ તરેહના બનાવે છે. એ વાસણે સાદા બનાવી તે ઉપર નડમી અને નજા તાળવા, કડા, વાધ ના ગોઠોડા, અજદાના ચિત્રો જગ્યા જગ્યાએ કરી મુજબના તાપે મુકવવા મુકે છે. એવી રીતે મોડીના વાસણે તેવાય થયા પછી તેને પકાવવાની બટી પાચ સાત કુટ ઉંચી દસ પદ કુટ લાખી અને પોઠોળી તંનકુ નેવી ભેધ છે. એ બટીમા થોડું બગતણુ ગોઠવી તે ઉપર વાસણુ મખી ઉપર દલકા વજનની બગવી જણાસો આગળ પાછળ વચમાં મુકી મગગાવે છે. એ બગતણુ વીચે તાપે બળી સધણ ચીની કામ પાકુ થાય છે એટલામા બટી પણ તાહાડી પડે છે. બટીમાથી સધળા વાસણે બાહાર કાહાડી બગખર પાકેલા અને આખા વાસણે જુદા પાડે, અને બગડેલા હોય તો તેને ગ કરે છે આખા અને પાકેલાં વાસણુ ને અદરથી, અને બાહારથી તરેહ તરેહનો ગમીન અને સાગ્રી ચીન-સાગાન બગાડી મુજબના કીણેસુકવે જે તેથી ચક મરીન થાય છે.

મુગખ્યાનુ કાગ્યાનું.

અને ખીનો મેળો સાફ કરી તેમાં કાપા મુકી ગોઠા ગોઠા પીપો ભરે છે. કેટલીક માટી માટી બટીઓ મળવાથી તે ઉપર લોખંડની માટી કડક-માં લાલ ખાંડમાં પાણી ભેળીને ઉકાળવા મુકે છે. એ ખાંડનો શીશ પાયાથી ખીન વાસણમાં કાડી કંડો પાડે છે. ખાંડનાં શીશમાંથી એક માપનું ભરી દરેક ખાલી બરતીમાં પ્રથમ નાખી કેટલીક બરણી વજન પ્રમાણે એખમું આદુ, કેટલીક માતો એખલા સફર જન, અને કેટલીક માતો પગમુગણુ મેળો વજન પરમાણે ભરે છે, તે ઉપર ખાંજુની અથવા નેતરની ચીપો આડી અવળી ભરાવીને, સીરામાં મુકેલા ફળને નાખી રાખે છે. એ બરણીનાં માહોડા ઉપર મેટોડીનું નાનું કોડીક મુકી બરણીના માહોડાની ધાર અને કોડીઆની ધાર ઉપર પાતળાં કાગળની ચીપે શેગાન લગાડી વળગાવે છે. એટલુંજ નહીં પણ બરણી ઉપર ઠાકણું ઢાંકી તેની ધારને પણ ખાંજુનાં કાંચળની ચીપોને શેગાન લગાડી ચોહોટાડે છે, તેણે કરી બરણી વાંકી મુકી થવાથી તેમાં હેનાં ફળ અને ખાંડનો શીશ ટોળાતો નથી. એ બરણી ઉપર મજબૂત આડી અવળી નેતર ઝુલે છે, પણ તેનાં માહોડાને તો મુનળી ખાંધે છે. પેટીના હજારો ખોખાં તેઆર ચાલે છે તે દરેક પેટીમાં છ ૭ બરણી ગોઠવે છે. ચીનાઈ મુશ્કેલી મુશ્કેલી ખાંડમાં અને હિંદુસ્થાનમાં હજારો પેટીઓ ખપે છે; સફરજનનો મુશ્કેલી એ મુશ્કેલી મધેનો અનિશાનતા મરજ વાળાઓને ધણો ઉપયોગી છે. ચીનાઓ મુશ્કેલી બનાવવામાં ધણા હુશીઆર છે તેથી નેઓનો મુશ્કેલી ખીન દેશમાં ધણો ખપે છે અને વખણાય છે.

ઝરાના પાણીથી આટો દળવાની ઘંટી.

—૦૦—

એ જગ્યાની મઠાણમાં અનાજનો આટો કરવાનું કારખાનું છે. ત્યાં બધું જોઈએ તો ઝરાનાં નોરથી અનાજનો આટો કરવાની ઘંટી ફરેછે, તેમાં પ્રથમ અનાજ સાફ થાયછે. ખીજું સાફ થયેલું અનાજ ઘંટીમાં અપડું પડેછે. ત્રીજું અનાજનો આટો થાયછે, ચોથું થયેલો આટો બાહાર પડેછે. પાંચમું આટો સાફ થઈ મેંદા થાયછે. છઠું આટામાંથી ડુંડું જીડું થાયછે. એ પાહાડની ઉંચાણ ઉપર એટલું તો નોરથી પાણી વેહેછે કે તેણે પોતાનો રસ્તો સમુદ્રમાં જવાને મટાડીતી અને પથરની દસ બાર કુટ હંડી જમીન ઝાઢીને કીધાછે. એ કારખાનાંમાં ઘંટીને વારતે હંચી બેઠક ઉપર પથરનું યાજું કરી તેમાં પાંચ, છ કુટ પાહોંગો અને એક કુટ ઉચો ગોળ પથર મુકેલાછે, તેની ઉપર એક એટલુંજ ગોળ પથરનું પડ મુકેલુંછે. એ ઘંટીનું યાજું અને નીચેના પથર મજબૂત બંડેલો છે તેણે કરી તે ફરી ચકતા નથી. ઘંટીનો ઉપરો પથર ફરતો મજબૂતને પદર વીસ કુટ લાંબું અને એક કુટ ગોળ લાકડું લાટની માફક આડું રાખી તેના એક છેડાએ પાંચ સાત કુટના બે પેંડાં એક ખીજાથી બે ત્રણ કુટને છેટે જડીને તેની વચમાં મજબૂત પંખા જડી તે પેંડાંને ઝરાના વેહેતા પાણીમાં મુકેછે, એટલે પાણીના નોરથી પેંડું ફરીને ગોઠી લાટ ફરતી થાયછે. એ લાટની વચમાં અને છેડે ખીજા નાના ચોટા ચકરો ગોઠવેલાં છે, તેણે કરી લાટ ફરવાથી ઘંટી પણ ફરેછે એટલે અનાજ સાફ થઈ ઘંટીમાં પડેછે, અને આટો દળાવે છે, થયેલો આટો ખીજા વાસણમાં જાયછે અને આટામાંથી મેંદા અને ધુતું જીડું પડેછે. એટલું નહીં પણ ઘંટીનું સપાળું કાંચ બંધ પાડ્યું મેંદાનો એકી સેડેલી ગોળાણ કરેલી છે કે ઝરામાં ફરતું પેંડું

મારીએ કસી બે તણ કુટ ઉંચેથી બેંચી બાંધે છે એટલે પંડું અને ઘાટ ફરતી બંધ પડે છે અને સધળું ધંડીનું કામ બંધ થાય છે.

ભાગ સાતમો.

—૦૦—

કંતાન

—૦—

કંતાન શહેર સુકી સાંગ નદીનાં કીનારે છે. ચીનાઈ આપુ જળ આસરે ચાર હજાર વરસ ઉપર નવ ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. તે ઉપર જુદા જુદા અમલ દારોને ગોરા રાજની હકુમત વહેંચી આપી છે. તે સધળા અમલદારો ઉપર શાહનશાહ હાકમી ચલાવાનો પીતળનાં પત્રાં ઉપર લેખ કર્યો છે. એ ચીનાઈ રાજના. કંતાનનાં તાબામાં અગાડ સ્વસ્થાન મહેનું “કવાંગટન” પાચતખત સ્વસ્થાન છે. એના તાબામાં કેટલાક પરગણા અને ગામો છે, તેની કુળે જમીન એક લાખ પચાસ હજાર ચોરસ મેલ છે, તેમાં વસતી જમીન અને જલ ઉપર ચળીને બે કરોડ માણસથી વધારે છે. એ શહેરને પરદેશી તો કંતાન કહે છે; પણ ચીનાઓ તો જુદા જુદા નામોથી ઓળખે છે તેમાં પહેલું કવાંગચુ કુ, બીજું કવાંગટન, ત્રીજું કવાંગટન સ્યાંગ, ચોથું સ્યાંગ મીંગ પાચચું રામનું શહેર, એટલાં નામે કંતાનને ચીના ઓળખે છે. એ શહેરને લગતી ને નદી છે તેમાં પાંચસો મેલની વેગળાઇથી બીજી ઉતરે પૂર્વ, પશ્ચિમ દશાંશથી આવતી નદીનો સંગમ થાય છે. માટે એ નદીનું પાણી ઉંડું અને તોર બરેલું છે. પરદેશીનું રહેઠાણ અગાડથી એ શહેરની નદીને કીનારે સોળાયમાન ફાકોટની અથવા હાગ એ નામે

હવેલીઓમાં હવું; પણ ઈર્ષી સને ૧૮૪૦ ના વરસમાં શ્રીટીસ અને ચીનની સરકાર વચ્ચે લડાઇ ઉઠી તેમાં એ રહેલાણીની હવેલીઓ તારાજ થઇ ગઇ હતી. લડાઈનું એવટ આઘાતી શ્રીટીસ સરકારે પાછી કંતાનની આગલી જગ્યા જે નદીને કીનારે ફાકેલો હતો ત્યાં જમીનમાં પુરણી કરી તેના નાના મોટા ભાગો ઈર્ષી સને ૧૮૬૦ ના વરસમાં જાહેર લીલામની મારફતે, તે જગ્યા ઉપર ખુબસુરત બાગ બગીચાની હવેલીઓ બાંધવાને અંગ્રેજ સરકારે તે ખાલી જમીન વેચી નાખી. અંગ્રેજ સરકારની પુરેલી જમીન મુકી ચીનની વસ્તી તરફ ગયાથી સાંકડા મોહોલાં, આડી અવળી ગલીઓની આજુ બાજુ એક ખીજને લગતી ગીચ હવેલીઓ બાંધી અને જુની છેલ્લે દરેક મોહોલાની હદમાં કેટલીક ગલીઓમાં ખીજ કેટલીક ગલીઓ છે; પણ કેટલાક મોહોલાની હદને દરવાજા છે. એ શહેરનાં સંઘર્ષો રતા સાંકડા છે; પણ સ્થાની નીચે મટરો બાંધી તે ઉપર મથરતી લાલિઓના સફાઈદાર રતા છે. એ શહેરના મોટામાં મોટા આસરે પાંચસો હસો મોહોલા છે, દરેક મોહોલામાં ગીચ વસ્તી હોવા છતાં સ્થાની સફાઈ રહે છે. એ શહેરની આબાદીને મોટું કેટલુંક ડેકાણે નદીનું પાણી લાવેલા છે અને કેટલાક સરોવર, નહેર અને કૂવાઓ. કેટલાક મોદ્દ ધર્મનાં દેવસ્થાન છે. જોવા લાયક દાર બંદ દુકાનો છે. જમ્યા અને સોબીતા મીનાગ છે. એ શહેરની સંભાળને મોટે પુર્વ પદ્મીન દિશાએ વીસ પચીસ કુટ પોહોળી ભીત છે. આગીસ કુટ જમ્યા અને કેટલીક જમ્યાતો પાંચ સાત કુટ પોહોળી અને વીસ કુટ જમ્યા છે. ઈર્ષી સને ૭૦૦ ના વરસમાં ચીનાઈ સરકારે કંતાનમાં વેપાર ખુલ્લો કરવાને કલેક્ટર હાઉસના, કસ્ટમ હાઉસનાં અને ખીજ અમલ દારોનો વધારો કરીધો છે. ચીનાઈ ગજનો મુખો ચીનનું કંતાન શહેરનો હાકેમ ગણાય છે અને કંતાનના તાબાના પરગણાની પ્રધાન, અને અમલદારો ઉપર કંતાનના મુખાની હકુમત ચાલે છે. ચીનાઈ

સરકારનો સમજી રેલવે ઉપર આવના જાત માલની જકાત અને
ગરેબુદખાવાની ઉપજ સીવાયે ગામની સુધરાઈનો કંઈ નથી.

બંદરનો દેખાવ.

એ ગરેબનાં બંદરમાં મીઠા પાણીની ઘાટી નહીં ઘેરે છે. ચીના
વેપારીના, સરકારી બારકસો જે નદીનાં કોરે તણાય નહીં એવા
બારકસો અને પાણીમાં ધામધાં ઘાટી બાંધેલી હવેલીના ઘોટા ભૂકડા
હોય છે. દરેક પરેશી, ચીના વેપારીને બંદરમાં આવ જવ કરવાને
ચોતાની અને બાડાની તરેહ તરેહનાં દેખાવની ઘોટા ફરતી ઘીસે છે.
ચીનાઓને ગમત આવનારા બંજરા, કુલાવર બોટ અને ખીછ
ઘાટી ઘાટી બોટા કે જોમાં સેંકડોં ગાલુસો રહી થકે તેવી હોય છે.
હંમેસાં એવી બોટમાં ધણીક તરેહની સેથણી, ફળ, કુલધી, બરેલી
સોબાયમાન હોય છે. એવી બોટમાં સેંકડો ખુબસુરત ચીની સ્ત્રીઓ
રહી રાત દિવસ તરેહ તરેહનું ગાયત અને નાચ રંગ કરી શાખીન
ચીનાઓને ગમત ઉપજાવે છે. એ ગમત સાંભળવાને સેંકડોં ચીના
ઓ એવી બોટમાં રાત દિવસ બેળા ધામ છે, ચીનાઓને સારી
બારાકી, ફળ, કુલ અને સમજી માન મજા કરવાને એવી બો-
ટમાં હંમેસાં બનીઆવે છે. માલ બરવાની નાની ઘાટી બોટા ચીનાઓની
હોય છે તે બોટ પરેશી વેપારીનાં મોટા બારકસો વાંપુવાના બંદરમાં
પડેલાં હોય ત્યાં જઈ બારકસોમાંથી માલ બરી કંતાનમાં લાવે છે
અને ખાલી કરે છે અને બરો હોય તો બરે છે. નદીઓમાં ચાલનારી
રદીમશ તો કંતાનનાં બંદર આવ જવ કરે છે.

બાહ્યારથી દેખાવ.

—૦૦—

કંતાન શેહેરનો બાહ્યારથી દેખાવ ઈસ્વી સને ૧૮૪૦ ની અગાઉ વખાણવા લાગે હતો. તે વેળાએ પરદેશીઓનું રહેઠાણ મોટી મોટી હાલો, હવેલીઓમાં હતું. એ હવેલીઓમાં યુરોપના વેપારી અને રાજ દરબારી અમલદારો, અમેરીકા, ફ્રાન્સ, રશિયા, અને બીજા પદેશના વેપારી અને અમેરીકાની સરકાર તરફના અને યુરોપના ઉતા ક્રેડિટ દેશોની સરકાર તરફના વકીલો, આડનીઆઓની હવેલી બિખ તરફ તરેહનાં રંગી ભેરંગી મજ દરબારી વાવણ, તીશાન ઉડતાં હતા. એટલુંજ નહીં પણ અંગ્રેજ સરકારના પોલિટીકલ, અમલદારો રેવન્યુ રખેવાળી કરતા હતા. એ રંગીઆમણો દેખાવ હાલ નજર પડતો નહીં.

વેપાર.

—૦૦—

એ શેહેર વેપારનું મથક હોવાથી અસલનાં વખતથી તેમાં બોહો વેપાર ચાલે છે. હિંદુસ્થાનના રહેવાસીઓ ખુશકીને મારગે અગાઉ ચીનમાં જઈ હિંદુસ્થાનનો માલ વેચતા અને ચીનની બનાવટનો માલ હિંદુસ્થાનમાં લાવી વેચતા હતા. તે વેળાએ ચીનને (ચીના) ને નામે ઓળખતા હતા. આરબ લોકો, કાસ્તીયન સમુદ્ર કાંઠાના લોકો ચીનાઈ તાગતરી અને ટીબેટને રહે ચીનમાં વેપારને વાગતે જતાં હતા. હિંદુસ્થાનના લોકો સિંધુ અને ગંગા નદીને રહે ટીબેટમાં થઈ ને ચીનમાં વેપારને મટે જતા હતા; કાશ્મીરના, નેપાળના, મીઝીમના, બુતાનના અને જંગાળના લોકો પણ ટીબેટને રહેથી ચીનમાં વેપારને

વારતે જતા હતા. તાતાર દેશમાં અંધાકર વરસે મળે બગતો હતો એ મળામાં હિંદુસ્થાનની કેટલીક જાણસો હિંદુ લોકો લેઈ જતા તેમ ચીનના વેપારી ચીનાઈ માણ વેચવાને તે જગ્યાએ આવતા હતા. તે વેળાએ બાકતરીઆના, શીક, યુનાની, શીટીઆના લોકો, ચીનાઓ અને હિંદુસ્થાનનાં કેટલાક વેપારીઓ અને નમાસગીરો એ મળામાં જતા. થઈ ચીનાઈ અને હિંદુસ્થાનની બનાવટનો માણ અને તાતાર દેશના જનાવરોની ખુશામત પોસતીન અને અરસ પરસનો ખીતો માણ ખરીદ કરતા હતા. એવી રીતે ગોટા વહીવટ ચાલતો હતો. એટલામાં તાતારી જંગલી-કેદવાસીઓ શહદારીઓને લુટવા લાગ્યા, એટલું જ નહીં પણ ચીનની હદમાં ટોંગે ટોંગાં આવી ચીનાઈ હદમાં છાપો મારવા લાગ્યા અને ચીનાઈ સરકારની સામે લડાઈ કરવા લાગ્યા હતા. તાતારી લોકોને સેંકડોં વરસ સુધી ચીનની સરકારે દબાવી રખ્યા હતા અને ચીનના સાદાનસાદા હવાંગતી એ ચીનની અને તાતાર દેશની હદ જુદી પાડીને તેની વચે ગાટી દીવાલ અને કીલા બાંધીને તાતાર દેશમાં જવાને માર્ગે બેકરી પેહરા રખ્યા હતા. ત્યાર પછી તાતારી લોકોના જીવમને લીધે “યુન” શાદાન શાહાએ ગાટી દીવાલને સુધારીને તાતારી લોકો આવતા બંધ કીધા હતા. તેવારથી હિંદુસ્થાન જાયેનો ખુસકી મારગનો વેપાર બંધ પડ્યો છે.

કાપડ અને હરેક ખીજ માલના વેપારીઓની દુકાનો એક એક માહોશમાં બંદલી હોય છે. દરેક જાતનો માણ અને વેપારનો માહોસો જુદો અને તે જાતના વેપારને નાગ તે ઓલખાય છે, હરેક માહોશમાં ગયાંથી આજુ બાજુની ખેલ હાર લાંબીને લાંબી એક સરખી

બજારમાં ચીનાઈ કાપડ જણાય છે, વીલાતી કાપડ બજારમાં વીલાતી કાપડ અને સુતર જણાય છે. 'ચીનાઈ' બજારમાં ચીનાઈ તરેહ તરેહનાં જોડા જોડવેલાં જણાય છે. શાક બાજીના બજારમાં શાક બાજી તથા ફળ ફલ, કાચીગરની બજારમાં તરેહ તરેહની કાચીગરની સોબાથ માન જણાયેલાં કામતી, નેતરની, ખાંજૂની, ચોના, રૂપાની, તાંબાની, પીતલની, ઝવેરાતની, પથરની, હાથીદાંતની, સુખડની, શીપની, એવી રીતે તરેહ તરેહની યુરોપ ખંડની, હિંદુસ્થાનની અને ચીનાઈ બનાવટની હરેક જણસ અને સોબાથમાન સામાનનો વેપાર ચલાવે છે. એ શહેરનાં વેપારીઓ ચીનાઈ ગજના કેટલાક ગામનાં વેપારીઓનું આડતનું કામ અથવા ગામે ગામ દુકાનો રાખી તે દેશનો તે વાર થયેલા માલ ખરીદ કરી શહેરમાં મંગાવે છે, અને શહેરનો માલ ખરીદ કરી ચીનાઈ ગજના ગામડામાં મોકલે છે, માટે કાચી ગરની જણસો ગામડાના ગરીબ ચીના નર્મીતાઈથી બનાવી શારા શહેરના વેપારીઓને વેચે છે.

દેવસ્થાનો.

—00—

કંતાનમાં કેટલાંક શારા દેવસ્થાન છે તેના દરવીશની બેઠું બાજુએ એવાબને માટે બે શારા કદનાં આઠ દસ કુટ બનાઈની અને પાંચ સાત કુટ બનાઈની બે મૂર્તિ બેસારેલી છે. તેઓના માં-યાનો અને મોહોડનો આકાર ઘણેમોટો ખીદામણો છે; તેના દાંત, એટ, આંજો, અને કાન શારા છે, અને તેઓના આખા શરીરને રામના અને લાલ રંગથી રંગેયું છે. તેનું રવરૂપ જોવાથી મક્કમના જુવું દીસે છે, તેના શરીર ઉપર એનાના અને ઝવેરાતના દાગીના છે. તેના હાથમાં શારા શારા દીધીઆર છે. તેની પાછે એક ધુપચળી અને દીવા-

ખતીનું વાસણ મળેલું છે. એ દેવરથાનની માહેલી તરફ મોટા ઓરડા છે, તેમાં ફરતી બેઠક ઉપર એક ખીજાથી એક બે કુટ વેગળો સોનેરી ઝળકારતી નાની અને ખુબસૂરત ચોટ્ટાની હાથ પગના નવો મોટા મોટા વધેજાં હોય તેવી મૂર્તિ બેસાડેલી છે. તેમાં કેટલાકનાં હાથમાં પ્રતીક કેટલાકની આંખો વીચેલી, કેટલાક હાથમાં માખા લઈ નંપ કરતાં કેટલાક તો ખરવાખાનાં ઝાડની ઝાંખળી ઉપર બેઠેલા, અને કેટલાક બાણના જાણાય છે. એવી રીતે સઘળા દેવાની મૂર્તિ જુદી જુદી રીતે તપ કરતી હોય તેવી રીતે બેસાડેલી છે. દરેક દેવરથાનમાં સેંકડો મૂર્તિ બેસાડેલી છે. પણ તેઓની સામે ધ્રુપ યજીઓ, મીણ ખતીઓ સળગાવે છે. સઘળાં દેવરથાનમાં કેટલાક ધર્મ ગુરૂ મહેલા છે તેઓ તે દેવરથાનના સઘળા દેવાની જુદી જુદી વેળાએ ધર્મ ક્રિયા કરે છે તે વેળા જોવા લાયક રમુજ દીસે છે.

છાપવાની રીત.

—00—

ચીનમાં અગાઉનાં વિદ્વાનોએ લાખો ગ્રંથો લખીને પ્રસિદ્ધ કરેલા છે; પણ “શુન” સાહાનશાહના વખતમાં છાપવાની કળા નિકળી તેની અગાઉના લખેલા ગ્રંથો છપાયામાં આવ્યા હતા. ચીનમાં છાપવાની રીત ઘણી સહેલી છે. દરેક ખીના નવી છાપવી હોય તો પ્રથમ સફાઈથી ખુબસૂરત અક્ષરે કાગળ લંખીને લાકડાનું કાલું પાટીયું લીધું કરી તે ઉપર લખેલા કાગળ માણે ચોટાટાડે છે. તે કાગળ મુકાબા પછી લખેલા અક્ષરો પ્રમાણે સોખ્ખડનાં લીના દુધીઆરે પાટીને ધણી સફાઈથી કાપે. ગુને તેમાં છાપવાની સહાઈ વારંબ વાર બરી તે ઉપર કોમ કાગળ

મુકી સંકલ્પમાં ડાખી કાઢાડે છે. એટલે લખેલા અક્ષરો પ્રમાણે કોગ કાગળો છપાય છે. એવી રીતે છાપવાની એટલી ગોઠવણ હોવાથી દુન-ગે ત્રયો છાપવાનું કામ કીડાયતે થાયછે, અને તે પાટીઆ વાગે વાગે, ઉપયોગમાં આવે છે.

ચીનાઈ ગજના પાવનખત પીકીંગ શહેરમાં અને ખીજા જોરા ચીનાઈ શહેરમાં રાજા સરકારી અને ટ્રેવલના અખ્યાત નિકળે છે, તેમાં દરેક દેવની ખબર ગજદબાગી નવા કામદા, કોનુન મા સુવારો યદ વગરો કપાયછે. એટલું જ નહીં પણ દરેક દબાગ મા ઇનસાફ કે નિદાનોની પરીક્ષા થતી હોય તે વગાએ છાપ આ-નાનો માણસ ત્યા જઈ સમજાવી ચીના લખે છે પણ અગત્ય નોગ હેનાલ પ્રસિદ્ધ કવો હોય નો દરેક પાટીઆમાં છપાઈ શકે એટલું લખાવાથી ગુજ તે લખેલી નકલ છાપખાનામાં મોકલી અને ગુજ પાટીયુ કોતરી તે ઉપર હજારો જાતે અખગની નકલો ડાખી રતે રતે અને ગલીએ ગ-લીએ ચોડાડાડે. એવી રીતે દરબાગમાં ઇનસાફ કે પરીક્ષા પુરી થવા-ની અગાઉ થોડો થોડો ભાગ રહેનાસીઓને જાણુ કરે છે હુક બારી તકસીર ફગનાં ગીત કે અમલદારોને ઇનસાફ, નાના, મોટા અમલદારો ની પરીક્ષા, કે શાહાનશાહાનો, અમલદારોને અને ટ્રેવલને થયેલા નવો હુક-મ, વેદક શાસ્ત્રની પરીક્ષા, જોનિય શાસ્ત્રની પરીક્ષા, દરેક ઉમેદવાગની નેમનુક, દરેક વખતે એવો બનાવના બ-વાથી નવી નવી દર ઘડીએ ઉપગ ઉપગી જાહેર અખગના કાગળો કેગણે કેકાણે લગાડે તે વગાએ ચીનાઓ, વાચવાની એટલીતો દોડા દોડી અને ભીડ કરી મુકે છે, અને એ પીજાની ઉપર ટીંગાઈ ને જાયા થઈ થઈને વાચવાની ખાચસ રાખે, તેથી ખટ્ટીને તો મુજ દીસે, પણ ચીનાઓને દરેક નવી અખગ જાણવાની કેટલી ઇન્ટેજની છે, તેના આ નમુનો છે.

ખાલખી.

—0—

કંતાન અને ખીજા શહેરોમાં ખાલખી ધણી તરેહની બનાવેછે. એ શહેરોમાં શ્રીમત સ્ત્રી પુરુષને ફરવા જવાને વારતે નેતરની, ખાં-જુની, બનાવેલી કેટલીક ખુલી ખુરસી તેથી અને કેટલીક છાપરા વાળી સાદીકે ખુબ સુરત રેશમી કપડાથી ત્રણ ખાલખીએ સીધીને ઉપરથી રેશમી કાપડનો ધુમચ બનાવી તે ઉપર સોનેરી કનસ મુકેછે. એવી રીતે તરેહ તરેહનાં રેશમી કાપડની ખાલખીઓ શ્રીમતો બનાવીબેથી ફરવાને રહેઠાણમાં મળેછે. ગરીબોને દુર જવાની જરૂર પડેતો દલકાતી બનાવટની ખાલખી બાંડે મળેછે તેમાં ખેસી જાયછે. એ શહેરના રસ્તાં નાના અને પથરતી ફરસ બંધી કરેલા હોવાથી ગાડી ઘોડા ચાલતા નથી. ક્રીનારેની જગ્યાએ જ્યુ હોયતો ખાલખીમાં કે ચાલવાને બદલે દસેસાં ચોટામાં ખેસીને આવ જાય કરવાને વધારે પસંદ કરેછે.

ચોખ્ખાનો અને ઘોડીના દુધનો દારૂ.

ચીનમાં સમજા ચીનાઓ ચોખ્ખામાંથી બનાવેસો દારૂ પીયે છે; પણ ચીનની પાસેના આગલીઆ અને તાતાની રહેવાસીઓતો ઘોડીના દુધનો દારૂ ગાડી વખાણથી પીયે છે. ચોખ્ખાનો અને દુધનો દારૂ બનાવવાની રીત એક સરખી જણાય છે. પ્રથમ ચોખ્ખામાં ધણુંક પાણી નાખી તાંબાનું કે મેટાડીનું 'મોટું' વાસણ બરી તેનું 'મોટોડું' મજબૂત બંધકરેછે; 'પણ તેના ઉપજા ભાગમાં એક નળીની મોઢવણ કરેલી મોયછે, તે નળીનો ખીલો 'છેડો' બંધીઆર ખીજા વાસણમાં ખેસારેછે; પણ સમજતો ખાલી અને કંડુ મળેછે, ચોખ્ખાના પાણીનું વાસણ

ભટ્ટી ઉપર મુકી નોસ આવે છે નેમ નેમ તેમાં નોસ આવે છે તેમ તેમ તેની વગળા ધ્રાવ છે, તે વગળા બાહ્ય નિકળવાની નજીને ગરતે ઠંડા ખીજ વામણુમાં નિકળી એકઠી યાય છે. એટલે તેનો દારૂ બને છે. તાતારના અને મોગલીઓના રહેવાસીઓનો મોટો વેપાર અને નિરવાહ જનાવરોની ઉપર ચલાવે છે, મોટે તેઓ સેકડો જનાવરો પોત પોતાના રહેઠાણે ગળી આપ્યા કુટુંબનુ યુજાન જનાવરોની પેદાસ ઉપર ચલાવ છે. એ દેશમાં થોડાની ઉમતી ધણી છે, તે નાના કદના અને ઠંડા મીઠાજના હોય છે; પણ મજબુત કરવાને, કે બોનો ઉપાડવાને મજબુત હોય છે. એ થોડાઓને દેશ દેશ લઈ જઈ તેલોડો વેચે છે, પણ થોડાઓને ધણી જાતની ઉછેર કે કેમકે તેનો વસ્ત્રાભોષાનો યાય છે, તેનું દૂધ ખીયે છે. એટલું જ નહીં, પણ દૂધનો દારૂ બનાવે છે.

કલમ, કાગળ, સહાર્ધ.

—00—

અસાનના વખતમાં કાગળ ઉપર કલમે લખવાને બદલે ચીનાઓ આશુની પટ્ટીઓ કઠી તે ઉપર લોખંડના હથીઆડે અક્ષરો, મોતરના હતા. હજારો વગસ પછી તે લખાણમાં સુધારો કરી કપડા ઉપર રંગેને અને મુગરે અક્ષરો ચીકનની રીતે ભગત ભરીને કાઢાડતા હતા; પણ આશરે (૨૨૦૦) વગસ ઉપર લખવાની કલમો બનાવી કપડા ઉપર તરેહ તરેહના ગંધી પ્રથમ લખવા લાગ્યા હતા. જાપાનમાં હાથે કલમો બનાવી ચકતા નથી તે કલમનો રજાવખીછી નેવો હોય છે. એક બાજુની પાતળીનળી ચાર પાંચ ઇંચ લાંબી હોય છે, તેની એક બાજુએ જનાવરોના મુધાવમ બાલ એવાતો મજબુતીથી ભગવે છે કે તે બાજુ નિર્બળી મકતા નથી. એ બાજુ તરફનો લખવાનો છેડો અળીશા કંદેલા હોય છે, એવી કલમને ફાયની મુગીમાં ચીના મજબુત પકડી નેમ ચિતારા ચિત કાઢાડે છે તેવી રીતે તરેહ તરેહના અક્ષરો ચિત્રે.

ખાંના અને ઘોડીના દુધનો દારૂ.

ખાલખી.

—0—

કંતાન અને ખીન શહેરમાં ખાલખી ધણી તરફની બનાવે છે. એ શહેરનાં શ્રીમંત શ્રી પુરપને ફરવા જવાને વારતે નેતરતી, ખાં-ખુતી, બનાવેલી કેટલીક ખુલી ખુરસી નેથી અને કેટલીક છાપરા વાળી સાદીકે ખુબ સુરત રેશમી કપડાયાં તથા ખાજીએ સીવીને ઉપરથી રેશમી કાપડનો ધુમચ બનાવી તે ઉપર સોનેરી કળસ મુકે છે. એવી રીતે તરફ તરફનાં રેશમી કાપડની ખાલખીઓ શ્રીમંતો બનાવીનેથી ફરવાને રહેઠાણમાં રાખે છે. ગરીબોને દુર જવાની જરૂર પડે તો હથકી બનાવતી ખાલખી બાંડે મળે છે તેમાં બેસી જાય છે. એ શહેરના રસ્તાં નાના અને પથરની ફરસ બંધી કરેલા હોવાથી ગાડી પોડા વ્યાજતા નથી. ક્રીનારેની જગ્યાએ જવું હોય તો ખાલખીમાં કે વાજવાને બદલે હમેસાં બોલમાં બેસીને વાજ જાય કરવાને વધારે પસંદ કરે છે.

એખાનો અને ઘોડીના દુધનો દારૂ.

ચીનમાં સપળા ચીનાઓ એખામાંથી બનાવેલો દારૂ પીવે છે; પણ ચીનની ખાસેના મિઠાઈઓ અને તાતાની રહેવાસીઓ તો ઘોડીના દુધનો દારૂ ગાડી વખાણથી પીવે છે. એખાનો અને દુધનો દારૂ બનાવવાની રીત એક સરખી જણાય છે. પ્રથમ એખામાં ધણુંક પાણી નાખી તાંબાનું કે ચોડીનું મોટું વાસણ ભરી તેનું ચોડાડું મળતું બંધ કરે છે; પણ તેના ઉપરના ભાગમાં એક નળીની ગોઠવણ કરેલી હોય છે, તે નળીનો ખીનો છેડો બંધીઆર ખીન વાસણમાં બેસાડે છે; પછી વાસણનો ખાંધો અને ઠંડુ રાખે છે. એખાના ખાંધીનું વાસણ

બટ્ટી ઉપર મુકી નોસ આપેછે નેમ નેમ તેમા નોસ આવેછે તેમ તેમ તેની વગળ થાયછે, તે વગળ બાહ્ય નિકળવાની નળીને ગતે ઠંડા ખીજ વાસણમા નિકળી એકઠી થાયછે. એટલે તેનો દારૂ બનેછે. તાતાગના અને ગોમલીઆના રહેવાસીઓનો મોટો વેપાર અને નિગવાહા જનાવરેની ઉપર ચલાવે છે, મોટે તેઓ સેકડો જનાવરે પોત પોતાના રોકાણે ગળી આખા કુટુંબનુ યુજ્જન જનાવરેની પેદાસ ઉપર ચલાવેછે. એ દેશમા થોડાની ઉત્તી ધણીછે તે નાના કદના અને ઠંડા મીઠાજના હોયછે, પણ મજલ કગવાને, કે બાનો ઉપાડવાને મજબુત હોયછે, એ થોડાઓને દેશો દેશ લઈ જઈ તેલોડો વેચેછે, પણ થોડાઓને ધણી જાતનથી ઉછેરેછે કેમકે તેનો વખાગબોહોગો થાયછે, તેનું દુઝ પીધે છે એમુજ નહી, પણ દુઝનો દારૂ બનાવે છે.

કલમ, કાગળ, સહાર્ધ.

—00—

આત્મે બદલે ચીનાઓ આશ્રી

કોતગતા હતા, હજારો વ

— ૨ —

આસરે (૨૦૦૦) વરસ ઉપર બાંધેલ અને કુમુનાં, એ બેઠુના કાગળો બનાવવાની નવી હીકમત નિકળી હતી. તે એવીરીતે કે કુમુના બાંધતા કદકા ચીરીને અને “કુમુ” નામનાં જાડની છાલ પાણીમાં ટેલકાક દિવસ દોહોવડાવીને બાશી કાઢાડી તેને છુદે છે, તેના નરમ મંદો, કપ્પી સકંજમાં રાખી એ બેઠુના જુદા લાંબા લાંબા કાગળો બનાવે છે. એ કાગળો પાતળા અને ઝાંખા થાય છે. તેની લખવાની ચોપડી બનાવે છે તે બેવડાં કાગળો રાખે છે અથવા બેવડા તેવડા બોહોરાડી બડા કરે છે. વધારે સફેદ અને મજબૂત કાગળો કરવા હોય તો ખીજી જાણસોની મેળવણી કરે છે. જો રંગીન કરવા હોય તો તેને તરેહ તરેહના રંગ રંગી ફેનેરી રૂપેરી બનાવે છે.

કાળો સહાઈ બનાવવાની હીકમત ચીનમાં આસરે અઠારસો વરસ ઉપર નિકળી છે. એ સહાઈ ચીનાઈ જાડના ચીક સાથે મંસ અને ખીજી મેળવણુ કરીને સહાઈનું બંધારણુ કરે છે. એ સહાઈના બે, ત્રણ ઇંચ લાંબા અને એક ઇંચ ચોરસ લાકડીના કદકા કરે છે. તેની આજુ બાજુએ સહાઈ બનાવનાર ચીનનું નામ દેતરે છે. ચીન એ લખતી વખતે સહાઈને નાની રકાખીમાં પાણીના એક બે ટીપ નાખી તે ઉપર સહાઈ ધમે છે, એટલે સહાઈ ખીગળે છે, તેમાં ચીનાએ કંતનની પીટી, ખરડી મરીખથી ચીમંત સોકો ખુરશી ઉપર બેસી ટેબલ ઉપર ચોપડી મુકી બપકાથી કાળો સહાઈએ લખે છે. ખીજી લાખ હીંગબાની સહાઈ બનાવે છે તે સહાઈથી ચોપડા લખતા નથી પણ નામ, નીશાન, સ્ત્રીજ અને ચાહાનચાહી બોહોર કરવામાં આવે છે.

2161021161012412

ચીનની દરબાર.

—00—

ચીનાઇ ગજમા અમલદારો આમલદારો સાંભળેલા નામ એટલે માણીન કહે છે. એ અમલદારે નાની મોટી પદવીની પગલા આપે છે. તેમાં પોતાની આજ્ઞા, ઈમાનદારી બતાવે છે, જેમ જેમ મોટી ઉમરના અને મોટી પદવીની પદવીથી ગુણી અમલ દારોની આગેસીથી મોટી પદવીએ અદ્યતા બધે, તેમ તેમ ગજનીતિમાં મારેલ ગાંઠ ધર્મ તે અમલદારની બુદ્ધિશીલતા અને ડાહ્યાપણમાં વધારે થાય છે. ચીનના મોટા ગજના નવ ભાગ છે. તે ઉપર નાના મોટા અમલદારે ઠેગેલા છે; પણ તેઓના હાથમાં પ્રગતી મુખતીઆરી આપેલી નથી. એ નાના મોટા અમલદારે દરેક સ્વસ્થાનમાં મહી શાહાનશાહના ગજ દરબારી કાયદાની રીતે ગજ ચલાવે છે, અને તેના સંધર્ભ હેવાલ પીકીંગમાં તે ખાતાનાવડા અમીર ઉમરાનને લખી જણાવે છે એવા જુદા જુદા ખાતાના અમીર ઉમરાનોને સ્વસ્થાનો નો હેવાલ લખાઇ આવ્યાથી તે સંધર્ભ હેવાલ, શાહાનશા ઉપર અમીર ઉમરાવ મોકલે છે. એટલે શાહાનશાહ લાલ હીંગમની સાહીથી પોતાનો ટુકડા લખી મોકલે છે નાની પદવીના અમલદારે સ્વસ્થાનના મોટા અમલદારના તાબામાં મહી ઉપરીના ટુકડા મોકલે છે. ચીનની દરબારમાં વકીલોને તેઓના ધગકની તરફથી સંધર્ભ ખીના લખીને આજ્ઞાનીસની હજુરમાં આજ્ઞા કરે છે. વકીલો વકીલના તુ કામ સ્વસ્થાનોની સંધર્ભ દરબારમાં અલાવવાને પગલાનગી મેળવવા માટે મોટી તાણની રકમ ખર્ચે છે વકીલો પોતાના ધગકની તરફ નવી મહેનત સમ્રાધથી લઈ સરકાર અને ધિન તરફથી મોટી રકમ, મેળવે છે. ચીનની દરબારમાં જુદી જોવાવવાની રીત નથી, પણ કાયદા રૂએ દરબારમાં ઈનસાફ થાય છે. નાના અને મોટા આજ્ઞાનીસ એ પીગનો વિચાર હજેક ધનમાંકમાં લેતા નથી, તેમ હજેક

સાક્ષીને સોગત પણ આપના નથી. દરેક દરબારમાં કોઈ કોઈ વેળાએ ગામના ઘનાવ રહેવાસી કે શ્રીમંત અથવા ગ્રામ અમલદારને ન્યાયાધીસ બોલાવી ઇનસાફની વેળાએ દરબારમાં પોતાની પાસે બેસાડે છે. કંતાનની દરબારમાં ન્યાયાધીસે ઇર્ષીસને ૧૮૩૩ કે ૩૪ માં આશામ યુનેગારનો ઇનસાફ કરવાને ત્યાગ ગવરનર અને કેટલાક ન્યાયાધીસ અને કેટલાક અમલદારો અને શ્રીમંતો ને ઇનસાફની વેળાએ દરબારમાં બોલાવી પોતાની પાસે બેસાડી આશામ યુનેગારનો ઇનસાફ કરવો હતો. એ યુનેગાર ઉપર તકસીર સામેન ચલાવી તેને બજારને રૂતે લઈ જઈ ગરદન મારવાની સજા કરી હતી. ચીનાઈ સરકારના કાયદામાં તકસીર કરનારને ઘણી પ્રકારની સજા કરવાને ફરમાવેલું છે, તેમજ ને અમલદારો કાયદાથી ઉલટા ચાલી રીત ઉપર ને ઇનસાફથી કે લાંચ રસવતથી, કે ધાનકી, ગણિથી ઇનસાફ કરેતો તે અમલદારની સામે ફરીઆદ ઉઠાવી તે અમલદારની શાહનશા તપાસ કરી તેને સિસા કરે છે, યુનેગાર માણસને ને સજા કરવી હોય તે કરતાં વાંક વાળા અમલદારને અને ન્યાયાધીસને. શાહનશાહ સખત સજા કરે છે. ચીન દેશની દરેક દરબારમાં ઇનસાફ થવા પછી તેની તગૂથી તેજ દરબારમાં કે ખીલ ગાટા અમલદારને કે શાહનશાહની દરબારમાં તેનો ફરીથી ઇનસાફ કરાવવાની અરજ કરેતો તે અમલદાર કે શાહનશાહની નજરમાં કાયદાથી વાજબી ધારે તો દરેક ઇનસાફ ફરીથી સાંભળવાને દરેક દરબાર ઉપર હુકમ કરે છે. ચીનાઈ રાજમાં તકસીર કરનારને સજા કરવાની અગીઆર મોટા મોટા કાયદાના પ્રતરો છે. તે કાયદાની ખુબીથી તકસીર કરનારને બાંજુની સાથે બાંધીને અથવા લાકડાના ખોડામાં બેંધવું ગળું અથવા ગળું અને તેના બેહુ હાથ ભરાવી બંદી ખાને ગળે છે. અથવા ગામમાં ફેરવે છે, થોડી અથવા લાંબી મુદત મુર્ખા બંદીખાને રાખે છે, દેશનીકાલ કરે છે, ફાંસીની સજા કરે છે, માથું કાપે છે, મોઢેલો મોઢેલો ફેરવીને દર ગલીને નાંકે તકસીર કરનારને એક એક દરો.

ગારેડે, ઝીણા અને તીવ્રહૃદયીઆરે તકસી કગનાના થીંગા મોચેડે. ખીલા ભગવેલા પીપમા તકસી કગનાને ઉતારી ગળડાવે છે. ભયક-
ગ મોટા પાટા ઉપરથી ફેંકી દે છે. ચીનાઇ કાચદાની સત્તાથી દરેક ગેવત
અને અમલદાર ઉપર તકસી સાથે થયાથી તેને સજ્જ કરે છે; પણ
કેટલીક વખતે થોડીક તકસી કગનાને ફેંકી મોટી મળવાય છે,
એટલું જ નહીં પણ તકસી કગનાની હયાતી જે મુલ ગણીને તેનો જાન
લેવાને વીધમ લાગતો નથી. લશ્કરી સીપાઇના નાના મોટા અમલદારો
કે મહેસુલ ખાતાના અને ખીલ અમલદારોની નેમનુસ ચાહનચાહાની
મુખ્તીઆગીથી દરેક ગમ્મથાનમા ચાય છે. એ સમગ્રગણુદા જુદા વહીવટનો
હસાગ તપાસવાને પીકીગ શેહેમા અમીર ઉમગવ કગવેલા છે, તે દરેક
ગમ્મથાનની ઉત્તર, નીપજ, અગ્ર સગળા રવરથાનના અમલદારો પાસેથી
લીસાખલે છે અને શાહનચાહાની હજુ તે અમલદારનો અને તેની
અગાઉના ખીલ અમલદારોની ઉપજ નીપજનો અને વહીવટનો મુ-
કાબલો કરેડે, એટલું જ નહીં પણ મધળા રવરથાનના જુદા જુદા
અમલદારોના કાગળો, અને લેખોનો સંધેસો પીકીગના અમીર ઉ-
મગવને પણ મગલની રિક્તા કગવામા આવેડે.

કેટલીક વખતે એક એક દરેક ગમ્મથાનના નાના મોગ અમલદારોની
ખદલી શાહનચાહા કરે છે. કેટલાક મોગ અમલદારોની ખદ ચાલ
શાહનચાહાને માલમ પડી તો તે અમલદારને નાની પદવી ઉપર મોકલેડે
વખતે કોઈ અમલદારની મોટી તકસી શાહનચાહાને માલમ પડીતો તેનો
ધંસાક કરીને મળએ પોકાચાડે છે કેટલીક વખતે તો મોટા અમીર ઉ-
મગવને પણ મગલની રિક્તા કગવામા આવેડે.

ચીનાઇ ગજમા દરેક ઝીપાકથી તે મોટા અમલદારની અને અ-
મીર ઉમગવની ગુર તપાસને માટે શાહનચાહાએ સેડો ગુર જમુમે
ગમ્મથા છે. એ જમુમે ગુર રીતે દેશ દેશ ફરિને નાના મોગ અમલ-
દારોની ચાગ, મગલ, નીનિ, અને અનીનિ, ગેવતના દુખ, મુખની,

અમલદારોની ડાંગરસવતની, અદલ હ-સાફની, બેદારીની, જલમી અને મધની પરકારે વાગ કરતી એકઠો જલસુએ દરેક સ્વસ્થાનોમાં ગુપ્ત રીતે કરીને દર રોજનો હેવાલ શાહનશાહને લખી જણાવે છે. એવી રીતે એકઠો જલસુએ બારે માસ કરી કરીને શાહનશાહને હેવાલ લખી લખીને મોકલે છે તેથી લગ્ન અમલદારોની બદલીને કેટલીક વખતે તાકીદ પડ્યા છે. એ જલસુએ એવાતો ગુપ્ત ગમેજા છે કે તેઓને અમલદાર કે જલસુએ એક બી જાને જોળખવા નથી સમજા જલસુએનો લખેલો હેવાલએક બીજા સાથે જ બંધે છે. તેણે કરી ઘણા દીવસ બદલવાનનો અમલદાર કે જલસુસ ગજર બારી ચાકરીમાં ગ્લી થકતો નથી. દરેક સ્વસ્થાનના નાના મોટા અમલદારોને હરેલે વખતે પીકીંગની શાહનશાહી દરબારમાં જવાની ફરજ પડે છે. નાના મોટા અમલદારો પીકીંગમાં આગ્યાથી તેને મળવાની શાહનશાહી દરબાર દર પાંચ પાંચ દિવસે બગાય છે. તે દરબારમાં જે સ્વસ્થાનનો અમલદાર શાહનશાહની મુલાકાતે આવે તે અમલદાર દરબાર બગવાની આગાઉ આવી પોતાનું મરતકનમાવી જાયો રહે છે. દરબારમાં આવી વખત હિપર બેસે છે એટલે દરેક અમલદાર વારા કરતી શાહનશાહની સામે આવી ગુટલુ મરડી કુસ બજલવી પોત પોતાની જગ્યાએ બેસે છે. એવી રીતે સમજા અમલદારો પોત પોતાની જગ્યાએ બેઠા પછી શાહનશાહ પોતાના મુખે મધુ અને સલુકાદથી સમજા અમલદારોને નસોવતના શબ્દો બોલે છે, નીતિ એ વરતવાને ફરમાવે છે, એટલું જ નહીં પણ ગુટલી અમલદારોને તેજ વેળાએ મોટા અમલની જગ્યા આપે છે. કેટલાકને એક સ્વસ્થાનમાંથી બીજા સ્વસ્થાનમાં બદલી કરે છે, કેટલાકની બદલાવને લીધે તે અમલદારનો હ-સાફ કરી સજા કરે છે. ચીનાઈ ગજના સીપાઈથી તે સમજા નાના મોટા અમલદાર, અમીર, હિમગવ કે પરધાનોને અને વજીરોને તેના હોધા પરમાણે પગાવતા. બદલામાં જમીન આપેલી હોય છે તે જમીનની ઉપજ કરીને ગુજરાન કરે અને ગજની ચાકરી બજાવે છે. જે દિવસે જાતી તક

સૌરમા આપી ચાકરીથી જમવાનું થાય તે વેળાએ ખીજો અમલદાર તેની જગ્યાએ થાય છે તે આગલા અમલદારની હકુમત અને જમીન દના ધીન કરી સેહે એની રીતે ગજનો વખાણનાનોગ બદોબસત દોવા છતાં પણ કેટલેક ડેકાણે આ વેગકારકારનાર અને બે દાદી ચાલેહે.

ઝાડ પાનની કાળીગરી

—00—

મોન દેશમા ચીનાઓ ઝાડપાનના રોપા ઉગાડવાને ધણા દુગીઆર છે. ચીનની મોટાડીને સારી રીતે સુર કરી કુડામા અથવા કપારીમા નાખી હરેક ઝાડનો રોપો કે કલમ લગાડી તેની પુતી માહાનજતથી તે ઝાડને ઉગારે છે. રોપાની મગદુ પ્રમાણે તડમે, પાણી, હવા ખાતર આપવાને ચીના ગુણી છે, તેણે કરી હરેક ઝાડ બે આગ કુડા ઉચ્ચ થયું એટલે તે ઉપર મોગ મોગ ફળ થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ હરેક જગ્યાએ અથવા ગમેતના દરેક કુડામા ત્રણ આગ જાતના રોપાની કલમો એખીજા સાથે વગાવી રોપે છે, તે કલમ મોટી થયાથી કુડામા કે જમીનમા ત્રણ આગ જાતના ફળ ફળ જુદા જુદા ગમના દીસે છે, પણ તે રોપાના થડ તરફ નજર કરતા એકજ થડ જણાય છે, એ કેવળા તારીફ લાયક ખીજા છે.

“લાપી લાસુ અને “યુકયુ” નામે ચીનના જગનમા મોગ મોગ નાડ થાય છે તેનો દેખાવ અને ખાસીયત જુદી રોય છે લાપી લાસુ નામે ઝાડ છે, તે ઉપર મોગ, ખીજ, ફળ, અને મીણ બધાંજ છે એ ઝાડ ઉપર એકજ થવેજ મીણ મહાડી લઈ તેમા મજ વણ કરી મીણ ખતીખતો છે યુકયુ નામે ઝાડ છે તેની હાલ થરે-દ થાય છે તે ઉપર જુમને જુમખા કર થાય છે એ ફળ ઉપરથી

હોલ કાઢાડી તેમના ચીકણા મેદા નિકળે છે તેની પણ મીણુ ખતી બનાવે છે, અને મેદા કાઢાડી લીધા પછી વચે ખીજ નિકળે છે તેને ખીલી તેમ બનાવે છે, એ બીણુખતી તો ધર્મ ક્રિયામાં વાપરે છે; પણ તેલતો બાળવાનાં કે ખાવાનાં કામમાં ન આવે છે.

તસી નામે મજબૂત જંગલી ગ્રાડ છે તે પુરતી ઉમરમાં આવે એટલે તેના થડની આજુ બાજુએ છરીથી ચીરા પાડી તેની નીચે વારણુ મુકી રાખે છે, તેણે કરી તે ગ્રાડનો ચીક ગરબી નિકળે છે, તેમાં ખીજ જાણુસોની મેજવણી કરી ચીનાઈ “વારનીસ” બનાવે છે, એ વારનીસનો દેખાવ એકદ; પણ તેની ઘણીજ અરાબ ગંધ હોય છે. એચીક હરેક માણસના ચરીરે લાગે તો તેનાં ચરીરને સડો લાગે છે.

“કુમ્મુ” નામે અનજીરના જેવું ગ્રાડ થાય છે તે ગ્રાડની છામના કાગળ બનાવે છે.

“ચુંગ” નામનાં ગ્રાડ મોટાં મોટાં થાય છે તેનાં કામજાં, માંથી અને થડમાંથી કપુર બને છે, એ ગ્રાડ કારમોસા, ને પાન અને ખીજ જમ્યા એ નીપળે છે, પણ કારમોસા તરફ ને કપુર બને છે તેના દાણા નેપાન કરતાં મજબૂત અને મોટા થાય છે, તે કપુર પુખ્ત હોય છે.

“બાંજુનાં” ગ્રાડ પુષ્કળ અને જુદી જુદી જાતના અને દેખાવડા રંગના થાય છે. એ બાંજુને ચીતા સોદેશીએ એટલું તો માત્ર આપેલું છે કે તેના યુલુની કવિતા નોરેલી છે. એ બાંજુના કાગળો, કપડાં, ખુબસુરત લાકડી, છતરી, બાંધ કાંચ, કોચ, ખુરસી પેટ્રીઓ, ટોપલી, ટોપી, અને બાવ બાવની જાણુસો બનાવે છે. અને લીમાં અને કૂમજાં હોય છે તારે તેની શાક બાજુ બનાવી આવે છે. ચીનનાં જંગલોમાં અને બાગ બગીચામાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ થાય છે; તેનાં ફળ, ફુલ ઉપયોગમાં લઇ નથી, નથી સુક્તિઓ મોટી.

તેમાંથી તેવ, સ્ત્રીક, કાટાડેડે અને તેના થડનાં બાકડાનીતવી તવી સ્ત્રીજ
ખનાવે છે.

વખણાવવા શીલમુદ્ર.

—૦૦—

સીત દેશમાં શીલમુદ્રની સંખ્યાનો પાઠ તથા કેમકે પ્રથમ થઈ
ગયેલા શીલમુદ્રોએ વખાણવા જોગ વિદ્યાનો ફેલાવો કરેલા છે, તેણે ક-
ગી હાલના વખતમાં સોનાઓની છત્રીમાં કંઈક માણસની વસ્તીમાં પોત-
તાની વિદ્યાની ક્રિતામાં કે ગાયનમાં જોડણી કરવાને અને અથો લખ-
વાને સ્ત્રી કે પુરૂષો હી મતવાન થયલા છે. સીત દેશમાં અગાળી થઈ
ગયેલા કેટલાક શીલમુદ્રોમાંથી થોડાક ભાગની તવાગીખ હસ્તીમાં છે અ-
ને તેઓની ક્રિતિની નોડ ગમવામાં આવેલી છે. તેમાંથી લખનારે
થોડાક ગૃહસ્થોના નામ અને તેના યુદ્ધ દાનાવ વાચનાગ્ની હજુગમાં મુ-
કેલાછે.

“કુહલી” શાહાનશાહે લખવા વાંચવાની વિદ્યામાં શુધારો કરી
શિકારના, માજના પકડવાના, ગજ કાગળાગના, કાવદાના, નીતિના
અથો ગાયનમાં અને કવિતામાં લખીને રેયતને માટે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે,
એકલુંજ તદ્દી પણ પોતે એકેતલ લઈ રેયતને વિદ્યા અભ્યાસ કરાવવા-
ને, શિકાર કરાવને, માજના પકડવાને, જનાવરોનો ખોગક લેવાને
ગજમાં રેયતે નીતિએ ચાલવાને, શરીરને સાતી આપવાને, ગાયન કરા-
વે, હજુગ કામ કરાવને, ડાહ્યાપણથી વગવાને ચિખચું હજુ.

“સીતનુગ” શાહાનશાહે એતી વાડીના કામમાં સુધારો કરી
એતી વાડીના, વેપારના, દવાઈના અથો લખીને રેયતને ઉચ્ચ જગ્યાની
એતી વાડીનું, વેપારનું, દગીની દવાઈનું કામ જતાવ્યું હતું.

“દવાંગી” શાહનશાહે નોનિષ શાસ્ત્રના અંધો મુધાગી મૂખ, ચંદ્ર, તાગ વરતવાને વેળાના બનાવી તેનાં વચ્ચેની શોધ કરીને મુરજ, મંદની ચાત તપાસી નવા પંચગો બનાવવાનું સર કરેલું છે.

“અપાઉ” શાહનશાહના વંશ એકસો મે વરસ મુધી રાજ ચલાવ્યું હતું. તેની કીર્તિ વખાણવા નોગ છે મોટે તેના રાજ કારખાતની તપાસી-ખ વખણાવતા કાનરીપુમે “મુકીંગ” નામનો અંધ લખેલા છે તેમાં તેની કીર્તિ લખેલી છે તેથી ચીનાઓમાં દુશ મુધી તે ત્રાશ છે.

“મુન” નામે શાહનશાહ યવો હતો તેણે નોનિષ શાસ્ત્રની વખારે શોધ કરી તેના અંધોમાં વધારે કીર્તિ હતો; એટલુંજ નહીં પણ રાજ દરખાસી કાપવાના પુસ્તકોમાં મુધારે કરી ગાયનની રીતે નોઝબી કરી રેવતને ગાયનની મારફતે વાંચવાને ઉત્તેજન આપતો હતો; અને રેવતને અમલદારોને નીતિએ વરતાવવાને વરસો વરસ પોતાના રાજની હદ મફતો હતો.

“કીનકુંગ” શાહનશાહે ખીકીંગમાં પુસ્તકનું સંપ્રદરશાન કીક હતું. તે વેળાએ હાથનાં લખેલાં પુસ્તકની સંખ્યા એક લાખ અડસઠ હજારની અર્ધ હતી.

“મુન” વચનો શાહનશાહ ધરવી સન ૫૦૨ ના વરસમાં ચંધો હતો. તેણે પુસ્તકની શોધ કરી તે વેળાએ સધળી ત્રણ લાખને સીમરેહનાર લખેલા; પુસ્તકની સંખ્યા હતી, એ શાહનશાહે તે વેળાએ કાપવાની કબાની શોધ કરીને લખેલા પુસ્તકો છપાયાં હતાં.

“કવાંચુ” શીલસુક ધરવી સનની અગીવારમી સદીમાં જન્મ્યો હતો તેના વખતમાં તાતારી સોદો ચીન ઉપર હુમલાં આવીને હુમલો કરતા હતા; તેણે કરી એ નામાંકીત શીલસુકે લડાઈ કરનાર ચીનાઇ લડકરને ખાહાદુરીથી લડાઈ કરવાને, કવાયન આપવાને, અમલદારોની તરફથી ચેતવણીના નવા ચપ્પો સગળવાને આસરે ચારસો પુસ્તકો લખ્યાં હતાં.

એ પુસ્તકો ચીનની સરકારને પાછળથી હાથ આપ્યાં, તેણે કરી કેટલાંક વરસ સુધી તાત્કાલી લોકો ચીન ઉપર ફાવી ચક્રવાત ન હતા.

“હાંગ” ઓબાદનો શાહનશાહ તખ્તે બેઠો હતો, તેણે બાવીસ મોટા મોટા પુસ્તકો લખેલાં છે. તેમાં સંસારી, રીતભાવના, નીતિના, રાજનીતિના, શાહનશાહે રેવત ઉપર નિહરનાની રાખવી તેના, ટ્રેવતની આબાદાનીમાં વધારે કરવાના, શાહનશાહે વજરો અને આકરોને કેવી રીતે રાખવા નોંધ્યે તેના, વજરોની અને આકરોની પરીક્ષા કેવી રીતે કરવી તેના, વજરોએ અને આકરોએ અને ચીએ પોતાના શાહનશાહ અને ઘણીઓ સાથે કેવી ઇમાનદારીથી આલમલાવવી તેના, એ શીવાય કવિતા અને નીતિ ગરેલાં ગાયનનાં પુસ્તકો લખેલાં છે, અને એ શીવાય ખીજા હજારે શીલસુક થઈ ગયલા છે. તેમાં સઘળાથી વખાણુવા નોગ. અને તારીફ લાયક “કાનશીયુસીયસ” શીલસુક થઈ ગયો તે નવ હાથ ઉંચો હતો, તેણે ચીનાઈ ગજના મંડાણુનો અને ધર્મનો સઘળી પ્રકારે શુધાગે કરવાને સૈંદાં પુસ્તક લખેલાં છે અને ખીજા ઘણીક પરકારે પોતે મહેનત લેઈ શોધ કરેલી છે. એના નોવા ખીજા કોઈ શીલસુક ચીનમાં થયો નથી તેના લખેલા પુસ્તકનો ક્રેમ અને અંગ્રેજી ભાષામાં અને ખીજા ભાષામાં તગજુમા થયેલાં છે અને હાલ ચીનાઈ ગજમાં પણ એ નામાંકીતના લખેલા અંગ્રેજીને આધારે ગજ નીતિમાં, ધર્મ શાસ્ત્રમાં અને સઘળી પ્રકારે તેની બતાવેલી નીતિ હરલીમાં છે. ખીજા શીલસુકની નોંધ લીધી નથી.

વરસાદની ખુટ પડ્યાથી તાલે કુવાંગ શાહનશાહની પ્રાર્થના.

ચીનાઈ ગજમાં ગાટી નદીઓ કે નેની લંબાઈ પાંચમોથી પચીસમો મેલની ગણાય છે. એ નદીઓ અને નેહેરો ચીનાઈ ગજની મારા

૨૪૨ વરસાદની ખુટ પડવાથી તાપો કુવાંગ શાહાનશાહની પ્રાર્થના.

ભાગની જમીનમાં પસારો ચલે છે. તે છતાં વરસાદની દરવરસે જરૂર પડે છે. ગરીબ રેલના લાભને વારતે ચીનનો શાહાનશાહ કેટલા ખાર ગ્રામે છે તે વિશે દાનાવ વાંચનારે વિચારવું. વરસાદને માટે શાહાનશાહએ પ્રાર્થના કરી છે તે તવારીખ ઉપરથી હિતારી છે. દરવી સન ૧૮૭૨ નાં વરસમાં વરસાદની ખુટ પડી હતી માટે “તાયોકુવાંગ” શાહાનશાહે ધ્યાનુ ઇશ્વરની કરેલી પ્રાર્થના.

ઓ ઇશ્વર હું નાક ધસણી કરી, પંગેદાગી અરજ કરૂં છું કે ઓ જુબંદ આસમાનના ધણી મારી ઉપર મોટા ગજબ આવી પડતે નહીં તો, હું તારી મેવામાં મોટી અરજ મુજારવાને હીમત ધરાવત નહીં; પણ સ્વરગી રાજ મને મળ્યાને બાંધુ વરસ બેઠું એટલામાં માહારા માઠાં ભાવેગથી વરસાદની ખુટ જોવામાં આવી છે. એવી વરસાદની ખુટ અગાઉ માહારા ધરમી વડીલોનાં વખતમાં પડી નથી. ઓ આસમાનના ધણી હવે હિનાજાની માસમ હિતારી ગઈ અને કસી પરકારે વરસાદના પેમામ જણાતા નથી, તેણે કરી મને ધામી લાગે છે, કે માહારા નગસા કરતુકના હુ : ખનુ જેતીવાડી વાજાને માણસ જાતને, જનાવરોને, અને આડખાન ઉપર આવી પડવાથી મરણ પામવાની તૈયારી થશે.

ઓ ઇશ્વર હું સ્વરગી રાજનો અધીકારી તારી કૃપાથી ચમે છેઉ. મને છત્રીસ કરોડ માણસના જાત માણ, જનાવર, આડખાન અને મોટા ભાગની પૃથ્વી ઉપર હકુમત અલાવવાને અને તેઓની બરદારશાખવાને મને માફલો છે. તેના દુઃખ, મુખ, જલમીનો જવાબ તારી દરબારમાં મને આપવો પડશે, એવી ધારતીથી નેવામત જેવી જાગ્રકી માહારી માસે આવવાને મુકે છે, તે જાગ્રકી હું મુજેથી આઈ શકતો નથી. અવેશત બરેદા મેહેલમાં મુખ એહેનથી મુખ શકતો નથી; એટલું જ નહીં પણ હું રેલ ઉપર આવી પરદા દુઃખ, અને સંતાપથી અંતિમાં બળી જતી મારી શરીર તવાઈ મળું છે. એવી રીતના દુઃખ, સંતાપો ખમીને

માર શરીર ધુનવા લાગ્યું છે, એટલી મુઝામત એ ચતા મારી ગરીબ ટેવત ઉપર આશુમાનથી ગજબ આની પડ્યો છે, અને અમ્મુ સુરી વગસાદ ની પડગમણી થઇ નથી. એ વગસાદને વારતે થોડા દિવસ ઉપર જે કેમવાક દિવસમુરી અપવાસ કી ॥ અને પૃથ્વીની સાતી કગવાને પુન ક્રી, ભાગ આપવાની ક્રિયા કરી હતી, પણ એો ઈશ્વર અમ્મુ સુરી વગસાદ આવવાની વક્રી દીગતી નથી, તેથી હુ ધાર છુ કે માગથી ધમને બદલે પાપ ધણા થયા હશે, ટેવત ઉપર જલમી થઇ હશે, અની નિના કામિવધારે થયા હશે. એો ઈશ્વર મારા ચયલા પાપ હવે માફ કર કે વગસાદ આવે

એો ઈશ્વર હુ ખગે લાગી, નાક ધમણી કરી પ્રાર્થના કરૂ છુ કે માગથી મુખાઇ, જલમી, અને પાપ, થયા હશે, તે મારે અપગધ ક્ષમા કર ! માહારા પાપી પ્રગમના પાપથી કગેડો ધમી માણુએ, જના વરે દુખી થાય છે માહાગ પાપ ધણા થયા છે તેમથી માહારે છુડે કગનાનુ મહા દયાળુ ઈશ્વર તાગ હાયમા છે. હુ કૃપા કરશે તો માહાગ જેવા પાપીને મર્ગે લઇ જશે ! હવે જનાજો જતો ગહ છે, વરસાદને વાગતે વીગજ રહેતી નથી. હું કરી કરીને તારી પાસે નાક ધમણી કરી અગજ કરૂ હો કે માગ ઉપર દયા કર અને કરે-હો પ્રાણી એનો બચાવ કર.

શાહાનશાહાનુ કામકાજ.

—000—

શાહાનશાહા મહેલમાં મેસીને યઈ ગયલા નાટાનશાને પોતાના વ-ડીલો સમજી તેના એવા અને શીનમુકેના બનાવેના અથો વચિટે. તેમા યઇ ગયલા શાહાનશાહાની ગજ નીનિના જુના અથોને આખારે પોતે ગજ ચપારોટે, તેજે કરી ટેવતને નવા ધાગનુ દુખ અમવુ પડતુ ન-

થી. રેવત હરેક ગાહાનગાહાને પોતાના કુદ્બંધનો વડે એટલે માતા પીતાની બગાવર ગણેછે; એટલુંજ નહીં પણ અસહ્યથી હરેક ગાહાનગાહાના યત્ન કરનારોને તાબે થવાને ચીનની રેવત વિશ્વંબ લગાડતી નથી. તેમ નીનિવાન ગાહાનગાહા રેવતનું મન દુષ્પવવાને યકત હુમક પણ કરતા નથી.

હાલ કેટલાક વરસ યયાં ચીનનાં ગજનું પાવતખત પીકીંગ કો-લેરમાંછે. કેટલાક અમીર ઉમરાવો ત્યાં ઠરાવેલાછે, તેમાં સુધનાં સ્વરથાનની રેવતનું, ધનસાફનું, લસકર ખાતાનું, મેલેસુનનું, નકાતનું, ઉપજ અને ખરચનું, એવી રીતે સધળા વહીવટનું ઉપરી પાલુ જુદા જુદા અમીર ઉમરાવો ને મોપેલું છે; પણ તે ઉપર અખીઆર ગાહાનગાહાનો છે એટલુંજ નહીં, પણ હરેક કોલેરમાં યુનેગારે મોટી તકસીર કરી હોય તેને માતની સજા કરવાને અમલદારોને અખીઆર આપેલા નથી. એવા તકસીર વાળાને માતની સજાનો ઠરાવ ગાહાનગાહા તરફથી થાય છે. હરેક યુનેગારને માતની સજા કરે છે તે દિવસે ગાહાનગાહા અને ઈનસાફ કરનાર અપવાસ કરીને હથિરની નમ તાલુકા સુતી કરેછે, તેમાં યુનેગાર ઉપર બે ઈનસાફી થતી હોય તો તેની માફી મળે છે. કેટલીક વખતે ન્યાયાધીસે ઠરાવેલા યુનેગારને મરણની શિક્ષામાંથી ગાહાનગાહા બચાવે છે. કેટલીક વખતે ગાહાનગાહા મેહરબાન ચઈ કરેલી સજામાંથી છુટકારો કરેછે. એવી રાજ નીતિ સધળાં સ્વરથાનોમાં આવેછે તેના વહીવટના સેખ પત્રો રાત્ર દિવસ અમીર ઉમરાવ ઉપર આવેછે, તેના જવાબ ઉપરી અમીર અને ગાહાનગાહા તરફથી રજો રજના થવાના થાય છે. એવી રીતે રાત્ર દિવસ એકઠાં સેખ રજો રજના આવે તે ઉપર રવાન આપવું રાજની, રેવતની સંભાળ કરવી, અમલદારોની ફેર બંદલી કરવી, એ મેહરબાન પોઠી તારીફ લાયકનથી; એટલુંજ નહીં પણ નામાંકીત ગાહાનગાહા હ મેજાં કેટલી ફકર ચીત્તામાં રહેતો હશે! ખરું છે કે ફકીમને તો પોતાનાં એક પેટની ફકર રહેછે; પણ ગાહાનગાહાઓને તો આખી

દુનીઆની ચીન્તા રહેછે. કેટલાક શાહાનશાહા આગસુ હોવાથી ગજ દરબારી કામથી કંટાળીને સધજી કામ પરધાનોને સોંપી, શાહાનશાહા મોજ શોકમાં પડેછે, પણ યુદ્ધી પરધાન હોય તો ઇમાન દારીથી શાહાનશાહનુ ગજ બરાબર ચલાવે છે; અગર કોઈ મતલબી પરધાન હોય તો શાહાનશાહાની ખુવારી યાચ છે. એવી રીતે ચીનાઈ રાજમાં બદલખત હોવા છતાં શાહાનશાહાની આજસાધને લીધે કેટલાક અમીર ઉમરાવ અને અમલદારે બળવ ત યઈ શાહાનશાહાની ગજ માઠી લઈ પોતે શાહાનશાહા મઠ બેઠા હતા.

શાહાનશાહાની ધરતી પુત્ત.

શાહાનશાહા ધરતીની પુત્ત કરવાને દર વર્સે એક બે વખતે ઠરેલાં મહુરતે જતરોમાં તંબુઓ બધાવેછે. શાહાનશાહા પોતે ત્રણ દિવસ અપવાસ કરી ચોથે દિવસે પાંચ જાતનુ ધાન્ય, જાત જાતનો મેવો, જાગકી, જનાવરો સાથે લઇને શાહાનશાહા, અને રાજ દરબારી અમલદારે ખીજો પોશાક પહેરી હાથીઆર બંધ ધામ ધુમે શાહાનશાહાની સ્વામી માથે નિકળે છે. તે જગ્યાએ જઈ ધર્મ ક્રિયા શાહાનશાહા કરેછે, ધરતીને સમગ્ર બોગ આપે છે, તેનો પરસાદ ત્યાંસધાનો વહેલી આપે છે. એવી રીતે ધરતીની પુત્ત થવા પછી શાહાનશાહ પોતાના હાથમાં હોળ પકડી થોડીક ધરતી બેઠેછે, ત્યાં પછી અમીર ઉમરાવ, અમલદાર અને મેવન બેઠેછે. એ ધરતી બેઠવાનુ કામ થવા પછી શાહાનશાહ અને તેના સોળાની, અમીર, ઉમરાવ તંબુમાં જઈ ખાનુ ખાય છે. ખીજે દિવસે જતનુ કામ કરવાને કેરેલા માણસો હોય તેને સોંપી શાહાનશાહા અને ખીજા પોતાને મોકલે જાય છે; પણ કુસદની વેળાએ શાહાનશાહા તે જતનમાં આવ જતા કરે છે અને અનાજનો સારો પાક થવાની ઉમિદ મળે છે.

શાહાનશાહાનાં વડીલોની કબરની પુજા.

શાહાનશાહ મરણ પામેછે તેની કબરે પીકીંગથી દૂર મોકલ દેવાયે, એ જગ્યાનો ઘેરાયો કેટલાક મેલ સુધીનો છે. એ જગ્યાને ચીનાઈ દારી ગરીનાં સઘળાં ખુબ મુરત બાંધ કાઢેથી બનાવેલી છે. તેની ચોકસી રાખવા માટે બસકરી સીપાઈઓ અને તેના અમલદાર રાખેલા છે. તેનો પગાર અને એ જગ્યાની મગમતનો ખર્ચ દર વરસે ૫૬૨, પીસ હજાર રૂબનો થાય છે. એ સઘળા ખર્ચને માટે સરકારે જુદી જમીન આપેલી છે તેની ઉપજમાંથી ખર્ચ થાય છે.

કબરોની પુજા કરવાનો તહેવાર દર વરસે આવે છે, તેની કેટલાક દિવસ અગાઉ શાહાનશાહા, પરધાન, અમીર, ઉમરાવ, એ સર્વે માંસ, કાંદા, ને બચણ્ઠુ ઝોરાકમાં ન વાપરતાં એ જાણુસની પરજી રાખે છે એટલું જ નહીં ; પણ ગાયન, નાચરંગ કરાવવાથી, ગાયન સાંભળવાથી અને સ્ત્રી સંગથી દૂર રહેછે. એ પરમાણે કબરની પુજાના તહેવારનાં મુહૂર્ત ના કેટલાક દિવસ આગમજથી સઘળી વરતુથી પરજી રહેછે. ને દિવસે પુજા કરવાનું મુહૂર્ત હોય તેની એક દિવસ અગાઉ પુજાને વારંતે તરેહ તરેહનો મેયો, મીઠાઈ ઝોરાકીની જાણુસો, ફલ, ફૂલ, દીપ બાળવા ને માટે તરેહ તરેહના બનાવટનાં કાગળો અને બોગ આપવાને સઘળી સ્ત્રીનો તૈયાર રાખે છે. પુજા કરવાના મુહૂર્તને દિવસે સઘળા રાજદરબારી ગૃહસ્થો સફેદ પોશાક પહેરી હાથીવાર બંધ શાહાનશાહાની રવારી સાથે કબરોની પુજા કરવાને જાય છે. કબરે પાસે જઈ તેની પુજા કરે છે અને બોગ આપે છે. પુજાની સઘળી ક્રિયા કરી રહ્યા પછી

ચીનાઈ રાજની ઉત્પત્તિ

ચીનાઈ ગજની ઉત્પત્તિ ઘણી જુની અને હજારો વરસ અગાઉની છે, તેની તવારીખનાં જુના અને નવા ગ્રંથો વખણાવતા “તસીત” ના વખતમાં બાળી નાખવામાં આવ્યા હતા ; તેણે કસી ચીનાઈ તવારીખનું અંધારૂ વળેલું છે ; પણ પાછળથી કેટલાક વિદ્વાનોએ, દંત કથા ઉપરથી અને ગ્રંથના પુસ્તકોની મળતી જુની તવારીખને હયાતીમાં લાવી મુકી છે; પણ જુની તવારીખના પુસ્તકો નહી મળવાથી એ તવારીખને ખાતરી ભરેલી ગણવાને સધળા અંત કતાંએ એકમત થઈ શકતા નથી.

ચીનાઈ ગજ વર્ણનો બગબર તવારીખનો હેવાલ વખણાવતા “જીજાઈ” અને ખીજાઓનાં કરેલા બાપાંતરમાં એવો ખુલાસો કરેલો છે, કે ચીનાઓની તવારીખ પૃથ્વી અને આકાશ જુદાં થવા પછીના દાખલા આપે છે. વખણાવતા હાનના ઇતિહાસોની અગાઉના લખેલાં ગ્રંથો ઉપરથી પણ કેટલાક દાખલા માનવા જોગ છે. ચીનના ઇતિહાસકર્તા એ દુનીઆની ઉત્પત્તિ બતાવી છે તે વિષે કેટલાક વિદ્વાનોમાં તકશર આલી હતી અને પોત પોતાના વિચારો પકા કરવાનેમાટે એક ખીજા સાથે તવારીખ બાબત પડેલા વાંધાનું એવટ લાવવામાં ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો; પણ તેમાં તેઓ ક્ષાધી શક્યા નથી. વખણાવતા “યાંગતઝી” કહે છે કે જ્યારે આપણે પાસે પ્રાચીન કાળના જુના ગ્રંથો નથી ત્યારે તે વિષેની તકશર ખાતરી ભરેલી કોણ કસી શકશે?

પ્રથમ પાંચ તત્વ યથા તે એવીરીતે કે પૃથ્વી, તેજ, વાયુ, આકાશ અને મુખ્દ એ દરેક વસ્તુની ઉત્પત્તિ વિષે અને તેના નાના પ્રકારના સુષુ વિષે વિચાર કરતાં ખુલ્લું જણાય છે કે આદિ અનાદીથી પ્રથમ નિગકાર શક્તિનો પ્રકાસ નિકળ્યો હતો પછી તે સધ-

ળી દુનીઆનું મંડાણ પસરાવવામટે, અને સપ્તળી વરતુ પે-
દા કરવાને એક મહા પુરુષની ઉત્પત્તિ કરવાને વિચાર્યું કે તેવા
માણસને ઉત્પન્ન કરી તેને પૃથ્વીપતિ તરીકે મણવા નોઇએ, તેણે
કરી પ્રથમએક ઇંડુ ઉત્પન્નવી તેનું સેવન કરી તેમાંથી “પવાનકુ” નામે
માહા ભારત કાગ કરનારને તે ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન કર્યો હતો, એ પવાનકુ,
તેણે ઉત્પન્ન થયો એટલે દરેકજા તેના શરીરનો ભાગ છ, છ કુટવધતો ગયો,
તેને એક હાથમાં કરસી અને બીજા હાથમાં હથોડો પકડી તેના મનુષ્ય
હાથે મારા મારા પાહાડોકાણેકાણેથી ભાગીને તેમાંથી સુરજ, ચંદ્ર, અને
સેતારાને ઉત્પન્ન કીધા હતા, તે સાથે અજઘા, કાચબો અને એક સીંગડા-
નું બળવંત જનાવર ઉત્પન્ન કીધાં હતાં. એવી રીતે પવાનકુએ ચીન-
ની પૃથ્વી ઉપર અરાડ હજાર વરસ સુધી પ્રાણીઓને મટે મારી રંજીતે
ઓ નવી નવી ચીનો બનાવી હતી તેમાં આકાસ ઉંચે મહાગ્ર્યું, પૃથ્વી
ફેલાવીને જાડી કરી, એવી રીતે ચીનની વસ્તીને મટે સપ્તળી ચીનો,
તેવાર કરી એટલામાં, તેની દયાતીની આખર આવી, તેણે કરી પ્રજા-
ના સુખને વારતે કરેલી મેહેનતનું સુખ તે પૃથ્વીપતિ નોઇ ન શક્યો.
એ પવાનકુ મણું પામ્યો તે વેળાએ તેના માથાનો ભાગ પાહાડમાં જળી
ગયો, શ્વાસો શ્વાસનો ભાગ વાણ અને વાળનાં સાથે મળી ગયો, અ-
વાજનો ભાગ આકાસમાં થતા ગડગડાટમાં મળી ગયો, અને તેના અ-
વયવો આંદરે દિશામાં મળી ગયાં, તેના શરીરની નસો નદીઓ સાથે
મળી ગઈ, તેનું માંસ જીરની મેરોડી સાથે મળ્યું. તેની દાદીના બાક
શ્લેષ અને સેતારા સાથે મળ્યા, તેના શરીર ઉપરના બાકની વનરખતિ
થઈ, તેના રાંતની ધાતુ થઈ, હાડકાના ખડક થયા, તેની ચરખીનાં રત-
ન અને ઝવેરાત થયા, તેના પસીનાનો વરસાદ થયો, અને તેના શરીર
વજોજા જીવડાનાં માણસો થયાં, એવી રીતે હસવા સરખી ચીનની ઉ-
ત્પત્તિનો દેવાસ જતાવેલો છે.

ત્યાર પછી મારા કુંદનો “મ્મલ” ની આતમક થયો તેમાં પેદેશા આ-

કાસનો, ખીનો, પૃથ્વીનો, ત્રીનો મનુષ્યનો હતો. એવા ત્રણેમાંથી પેહેલાએ જ્ઞાન, ખીનને ધર્મ, ત્રીજાએ ગજનીતિ સ્થાપન કીધાં, અને તેઓએ અરાડ અગાડ હજાર વરસ સુધી ચીનની વરતી ઉપર રાજ કીધું હતું. તેમાં રાજનો બદોબરત થયો, માણસોને ખાવા પીવા શિખ વ્યાં, સ્ત્રી પુરુષનું જોડું કીધું, નિદ્રા અને અગત્યનાં કામનો સુધારો કીધો હતો.

ત્યાર પછી “યુઆંગ” અને ખીનો “સુઈ” નામના શાહાનશાહ થયા તેમાં પેહેલા શાહાનશાહએ રેહેઠાણ અને હવેલી બાંધી તેમાં રેહેવાની હીકમત બતાવી અને ખીજાએ આકામમાંથી અગ્ની લાવી રમોઈ કરવા ની હીકમત બતાવી હતી. તેની અગાઉ અને પાછળ સેંકડો શાહાનશા- થઈ ગયા છે તેનાં વગસ અને ચોકસ નામોની ટીપ મળી આવી ન- થી ; પણ કુહડી શાહાનશાહ થયો તેની અગાઉનાં ગજની ઉત્પત્તિ દંત કથા ઉપરથી સાડાઆઠથી પાંચ લાખ વરસની ગણાય છે.

વખણામલા અથરના ઇતિહાસ ઉપરથી જાણેત યાગછે કે ધરવી સનની અગાઉ ૨૮૫૨ વગસ ઉપર કુહડી શાહાનશાહ થયો હતો. તેની પાછળ ખીજા શાહાનશાહ થયા હતા, તે સંખળા શાહાનશાહોએ ચી- નાઈ રાજની હકુમત ચલાવી હતી. તેની વિગત નીચે પ્રમાંણે બાણવી.

- ૧ પેહેલો “કુહડી” શાહાનશાહએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૮૫૨ ના વરસમાં રાજ ગાદી મેળવી હતી. તેણે ગજ વખણવા લાગેક ૧૧૫ વરસ સુધી ચલાવ્યું.
- ૨ ખીનો “ચીંગનુંગ” શાહાનશાહએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૭૩૭ ના વરસમાં ગજ ગાદી મેળવી હતી, તેણે પોતાના ગજમાં મોટો સુધારો કરેલો છે, તેણે ૪૦ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.
- ૩ ત્રીનો “હવાંગવી” શાહાનશાહએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૬૫૭ નાં વરસથી રાજ ગાદી મેળવી હતી તેના વખ-

તમાં મણા નવા કામો થયેલાં છે, તેણે ૧૦૦ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

૪ ચોથો “અથ” શાહાનશાહાએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૫૬૭ નાં વરસમાં ગજ ગાદી મેળવી હતી તેના ગજમાં વધારે ફેરફાર થયો નથી, તેણે ૮૪ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

૫ પાંચમો “ચીઉનહુ” શાહાનશાહાએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૫૧૩ ના વરસમાં ગજ ગાદી મેળવી હતી તેનાં ગજમાં જનણવા નોગ ફેરફાર થયો નથી તેણે ૭૮ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

૬ છઠો “કુદ” શાહાનશાહાએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૪૭૫ ના વરસમાં ગજ ગાદી મેળવી હતી, તેના ગજમાં અધુ વજરે મણા સારા કામો કર્યાં હતાં, તેણે ૭૮ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

■ સાતમો “અધુ” શાહાનશાહાએ ધરવી સનની અગાઉ ૨૩૫૭ ના વરસમાં ગજ ગાદી મેળવી હતી, તેણે અને તેના વચે વખાણવા લાયક ગજમાં શુધારો કર્યો હતો, તેણે ૧૦૨ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

એ સાત શાહાનશાહાના વખતમાં રૈયત અને અમલદારો મળીને મહા વિદ્વાન અને ડાહ્યાપણ બરેલા અમીર ઉમરાવને કે ગૃહરથને પોતાની ઉપર ગજ તરીકે દગવતા હતા. તેમજ સાતમો અડ શાહાનશાહાને રૈયતે ઠરાવ્યો હતો. એ છઠા શાહાનશાહાનો ડાહ્યાપણ બરેલો. મોટો વજર હોવાથી તેને રૈયતે શાહાનશાહા દાખલ કબુલ રાખ્યો હતો. એ સાતમો શાહાનશાહા યથા પછી તેણે સાત વરસ દયાની ભોગવી હતી, તેમાં ગજ નીતિમાં મણા શુધારો કરી રૈયતને સુખી કરી હતી. તેણે કરી તેની વખાણ અને ચાલ અલગત વિષે

સેંકડો વરસ તેના મરણને વહી ગયાં છે તોપણ તેની કીર્તિ કાયમ રહે-
લી છે. એ શાહાનશાહાની તારીફ વખણાયલા કાન શીયુસીયસ શીનમુકે
“શુકોંગ” નામનો મોટો ગ્રંથ રચેલો છે તેમાં અતિથય છે, એ શાહાનશાહ ચી-
નાઈ રાજના ઈરાવમાં અગત્યનો ફેરફાર કર્યો છે એટલું જ નહીં, પણ રૈય-
તની રાજી ખુસીથી એવી કબજાત લીધી કે હવે પછી ને શાહાનશાહા
થાય તેના વડો છોકરો હોયતે ગજ ગાદીનો માલિક ગણાય. તે ઈરાવ
સઘળી રૈયતે કબજા ગણ્યા પછી તેના વર્ષ ૧૦૨) વરસ સુધી ધર્મ
રાજ ચલાવ્યું હતું. ત્યાર પછી સઘળા શાહાનશાહાનાં વંશ
પરંપરાએ વડો છોકરો કે વડીલ વારસા હોય તે રાજ ગાદી
ઉપર બેસે છે. પણ માઠાં ભાવેગનો કે દેવ અને બુદ્ધિ હિંમત શાહાનશા-
હા યથો હોયતો તેના વાડીલાની રાજ ગાદી ખાઈને તેનું આખું કુટુંબ
પોતાનો જાન અચાવવાને જંગલે જંગલ ફરી દરીદ્ર થાય છે અને ગજ
ગાદીનો માલિક હરેક બળવંત હોયતે થઈ બેસે છે.

“અયુ” શાહાનશાહા યમા પછી નવમે વર્ષે પેહેલી માઠી રોજ આ-
વી હતી; પણ તે વેળાએ તેનો છોકરો “કી” નામનો એક બે વરસ
અગાઉ ગજ ગાદી ઉપર બેઠો હતો. તેના અને તેની પાછળનાં વંશ-
નાં વખતમાં ૫૫) વરસ સુધી વારંવાર કેટલીક વખતે જલ પ્રભય
એટલે ગાદામાં માઠી રોજ આવેથી ચીનની ખરાબી થતી હતી. તે-
માં પ્રથમ ધરથી સનની અગાઉ ૨૩૪૮ નાં વરસમાં ઉત્તરનાં
“નોવચીક” તરફની નદીમાં ખાણી ઉભરાઈ આવ્યાથી એ ખાણીનો
અનિશય વધારો થયો હતો. તેની ઈલાક દાગળ ગખવાને તવાઝી-
ખ લખનારે એવાન લખી છે, તેનો કેટલાક વિદ્વાનો એ પેલાની
ભાષામાં તરફનો કહેલો છે. તે વેળાએ કેટલાક ઉપાય એ રચને
હાવવા કીયા હતા, તે વ્યર્થ ગયા હતા. એવી રોજ ૨૨૯૩ નાં
વરસમાં આવી હતી. એ રોજને લીધે લાંબી મુદત સુધી લાજો
ખાણીના જાન માલની ખરાબીનું સકટ યોગથી શાહાનશાહા ૨

રેવત કંઠાળી ગયા હતા. એવી રેલનું સંકટ અગાઉ અને પાછળના
 શાહનશાહના વખતમાં કોઈ વેળાએ ચીનની જમીન ઉપર આપ્યું ન
 હતું; માટે એ રાજ વંશીએ મોટી મહેનત કરીને એ આફત માંથી સ-
 ધળી રેવતને મોકળી કરવાના અનેક ઉપાય કર્યા હતા. કાળ કરમનાં
 ઇતિહાસ ઉપરથી મીઠું કલપાય છેછેકે ધરવી સનની અગાઉ ૨૨૬૭
 નાં વરસમાં એ “ક્રીમુમ્સ” ની બચકર રેલ આવી હતી. તેમાં પ્રા-
 ણીઓના જન માલની મોટી ખરાબી થઇ હતી. એવું મોકું સંકટ
 વારંવાર એકા એક આવી પડવાથી સધળા કંઠાળી ગયા હતા. તે
 વેળાએ શાહનશાહ સધળાનું સંકટ નોઈ ધણે દુઃખી થવા લાગ્યો,
 અને પોતાના અમીર ઉમરાવ ને કેહેવા લાગ્યો કે આ દાનાવ અમીરો
 કેટલાક વરસ થયાં આ રેલનું મહાભારત સંકટ આપણને ખમવું પડે-
 છે, તેમાં રેવતનાં જન માલની વારંવાર ખરાબી થાય છે, એ સંક-
 ટ આપણે ખમીએ છીએ તેમ તેમ વધારે સંકટ આપણા ઉપર આ-
 વડું માલમ પડે છે. આ વેળાએતો મોટો ગળ્ગળ આવી પડેલા છે કે
 સધળી જમીનનો મોટો ભાગ અને પાહાડોના શિખર પાણીથી ગરક
 થયા છે; અને ધારતી લાગે છે, કે એ પાણી જમી મહડીને આપણું સપ-
 જાને જેંચી લઈ જશે. એ આફતમાંથી સધળાને મોકળા કરવાને
 કોઈ માણસ મળી આવે તો સધળા પ્રાણીઓનો ખચાવ થાય, નહીતો
 આપણા સધળાના જન માલની ખરાબી થવાનો વખત નજીક આવતો
 જાય છે. એવી મોટી ઈચ્છા છે, કે આ આફતમાંથી દુર કરનારે કોઈ
 દાનાવ અમીર ઉમરાવને શોધી તેને એ કામ સોંપવું નોઈએ, તેણે કરી
 આપણી ઉપર આવેલી આફત ટળે. એવા શાહનશાહના ચન્દો સધળા
 અમીર ઉમરાવે-સાંભળીને “કવાંગ” નામનો અમીર, એ કામને લાચક
 હોવાથી તેને એ રેલનું પાણી કાઢાડી નાખવાનું કામ સોંપ્યું હતું. તેણે
 નવ વરસ સુધી મહેનત કરી; પણ એ આફત ભરેલું દુઃખ-રાજવા-
 માં ફરતે પાંચો નહી. ત્યાર પછી કુવાંગનો છોકરો અણને તેનાં બે

પોતાની મદતે જોલાવી એક ખીજનની સહલાથી નદીઓની ઉત્તર દક્ષિણ બાજુઓમાં કેટલાક ગોટાં ગોટાં નાખા અને જોડી ખાધાં જોડીને પાણીનો માર્ગ કાપી હતો. તેણે કરી એ રેલની આકૃતથી મીનાઇ રાજનો બચાવ થયો છે. એ સમાચાર શાહનશાહને મળ્યાથી કુવાંગ અને તેના હોકામને કીમતી માટી જમીન અપસીસમાં આપી હતી. મીનાઇ રાજની જમીન ઉપર હજીપણ ઉત્તર તરફના જોલા પાહોડો ઉપરનું બરફ પીગળીને એ નદીઓમાં પાણીનું મોટું પુગ આવે છે, તે વેળાએ ઉત્તર, દક્ષિણનાં કેટલાક ગ્રસ્થાનોને એ નદીના પાણીના તોગથી થોડી ધણી નુકસાની થયા વગર રહેતી નથી. એ સાતમાં શાહનશાહના વંશનું રાજ ગવાંધી તેનાં કુટુંબના માણસો જમીનમાં નાહાસી ગયા તેમાં રાજ ગાદીનો વારસ થનાર નાનો બાળક હતો તેને પોતાની માતા લઇને છુપી રીતે જંગલ તરફ નાહાસી ગઇ હતી. તે બાળક પુત્તી ઉમરનો થયા પછી પોતાના પિતાનું રાજ લડાઇ કરીને જુલમ ગારો પાસેથી ગેળજી હવું.

૮ આઠમો “શુન” વંશનો શાહનશાહ ઈસ્વી સનની અગાઉ ૨૨૫૫ વરસમાં થયો હતો તેણે નીતિથી ૫૦ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું હતું.

નવમો “હે” વંશનો શાહનશાહ થયો તેનું ગજ ઈસ્વી સનની અગાઉ ૨૨૦૫ નાં વરસમાં થયું હતું તેણે અને તેના વચમાં સત્ર શાહનશાહ થયા તેઓ એક પછી એક ગજ ચલાવવા લાગ્યા હતાં. તેનું રાજ પ્રથમ સાડ ચાલ્યું હતું; પણ પાંડળથી અધર કારબા-ગ માલ્યાથી હેલા શાહનશાહને ગજ ગાદી ઉપરથી રીતે ઉઠાડી મુકયો હતો. તેઓએ ૮૩૬ વરસ સુધી ગજ ચલાવ્યું.

૧૦ દસમો “શાંગ” વંશનો શાહનશાહ થયો તેનું ગજ ૮૫

- ઈરવી સનેની અગાઉ. ૧૭૬૬ ના વરસમાં થયું હતું તેના વખતમાં રાજમાં ઘણો સુધારો થયેલો છે. તેર રાજનું ખાંચ તખત ચીડમાં, કસેલું હતું, અને તેના અઢાવીસ વંશે ૧૪૮ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું હતું.
- ૧૧ અગીઆરમાં “આઉ” વંશનો શાહાનશાહ ઈરવી સનેની અગાઉ ૧૧૨૨ નાં વરસમાં થયો હતો. તેનાં વંશના ૩૫૧ શાહાનશાહ થયા હતા, તેઓએ ૮૭૩ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું હતું.
- ૧૨ બારમાં “તસીન” વંશનો શાહાનશાહ ઈરવી સનેની અગાઉ ૨૪૬ માં થયો. તેના વખતમાં રાજમાં સુધારો થયો હતો. તેણે ૪૭૧ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું હતું.
- ૧૩ તેરમાં “હાન” વંશના શાહાનશાહ ઈરવી સનેની અગાઉ ૨૦૨ ના વરસમાં થયો હતો તેના વંશના ૨૮ શાહાનશાહ થયા હતા તેઓએ ૪૬૩ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું હતું.
- ૧૪ અઉદમાં “તસીન” વંશનો કોનરલ શાહાનશાહ ઈરવી સને ૨૬૫ ના વરસમાં દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાનાં પ્રાંતો દિનસ પોકો સાથે લડાવ કરી લીધા હતા તેણે અને તેના વંશના આર શાહાનશાહ થયા હતા તેઓએ ૫૨ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.
- ૧૫ મંદરમાં “આઉના વંશનો દિનસ” શાહાનશાહ ઈરવી સને ૩૧૭ ના વરસમાં થયો હતો તેણે ૩૫ વરસ રાજ ચલાવ્યું.
- ૧૬ મોળમાં “ચીન” શાહાનશાહના વંશના ત્રણ બાઈઓ ઈરવી સને ૩૬૧ માં શાહાનશાહ થયા હતાં. તેણે ઉત્તર પૂર્વ અને પશ્ચિ દિશાનાં સ્વરધાનોના જીતવ્યું બાઈ.

પાડી પોતે જુદે જુદે સ્થાનકે ગજ ચલાવતા હતા અને નાના નાના ઝામ્યાનો ઊકડીઓને, અને પગાનો ને આપી તેઓને ગજ કરી બેસાડતો હતો તેના ૧૧ વંશ અને પગાને ૨૪૩ વગસ મુની ગજ ચલાવ્યું સતરમો “યગ” વંશનો શાહનશાહા ધમ્મી સન ૬૧૮ માં થયો હતો તેણે અને તેના ઊકડગએ ચીનાઈ ગજનું આ ધોર અને જલમી પાણું દુર કરી અગવદગને નીતિ મારે ચલાવ્યા અને દસીદ્ર અવરતામાં આવેલી મેયતને પોતાના ડાહ્યાપણથી ધનવાન કરી, ગજ ધાબારમાં અમીર, ઉમ-ગવ કંગવીને શાસે બદોબત્ત કર્યા, વાસ્તે એ રાજા પશુપદાગી કેહેતાયો. અધ્યા સરચાનની જુદી જુદી હકુમત જોડીને ગજને પોતાના તાબામાં મળી, અગવ-દાસને નીતિ મારે ચલાવ્યા. સધળા સરચાનોમાં વિદ્યા લય ઉપાડવાને નયો મારદો ગજમાં કર્યા. તેણે અને તેના ૨૦) વંશ ૨૮૭ વગસ મુની ગજ ચલાવ્યું. અગડમો “લીયાગનો વન” શાહનશાહા ધમ્મી સન ૬૦૭ ના વગસમાં થયો તેને છો વગસે પોતાના ભાઈએ મારી નાખ્યા અને પોતે ગજ થયો તેનું ગજ ૧૬ વગસ ચાલ્યું. ઝોગણીસમો “યંગ” વંશનો શાહનશાહા, ધરિની સન ૮૨૩ માં થયો હતો. તેને પોતાના પોડ રુવારે મારી નાખ્યો ત્યાં પછી તેના વડા ઊકડગના ઊકડગને ગજ માદી મળી હતી. તેણે ૧૩ વગસ મુની ગજ ચલાવ્યું પીચમો “તમીન” વંશનો શાહનશાહા ધરિની સન ૮૩૬ ના વગસમાં થયો હતો. તેના ગજમાં તામગરી અને ખીજનું જોડ થયું હતું તેણે ૧૧ વગસ મુની ગજ ચલાવ્યું

૨૧

એવીસમો “હાન” વંશનો શાહાનશાહ ઇસ્વી સન ૬૪૭ ના વરસમાં થયો હતો. તેના વખતમાં તારતરી અને ખીજાઓનું નોર વધારે હતું. તેણે ૪ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.

બાવીસમો “ચાહ” વંશનો ઇસ્વી સન ૬૫૧ માં શાહાનશાહ થયો હતો; પણ તે ત્રીસ વરસ મરણ પામ્યો હતો. તેની જગ્યાએ તેનો છોકરો બેઠો હતો, પણ તે જલ્દીથી મરણ પામ્યો, ત્યારે તેનો છોકરો અને જનરલની દફન થઈ. તેણે ૬ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.

તેવીસમો “વુધતી” વંશનો શાહાનશાહ ઇસ્વી સન ૬૬૦ માં થયો હતો. તેણે ૧૦ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.

ઓવીસમો “શુગ” વંશનો શાહાનશાહ ઇસ્વી સન ૬૭૦ માં રાજ ગાદી ઉપર બેઠો હતો. તેણે તારતરી સાથે મજબૂત લડાઈ કરી પીલી નદીની દક્ષિણ તરફનો ભાગ પાછો સ્વાધીન કરી લીધો હતો; પણ ઇસ્વી સન ૧૧૨૭ થી લડાઈ કરતાં કરતાં ૧૨૮૦ ના વરસમાં ઉત્તર તરફના રાજનો અરધો ભાગ પાછો તેના વંશે આવ્યો હતો. એના વંશનાં નવ શાહાનશાહ થયા હતા તેઓએ ૬૧૦ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.

પત્તીસમો “અલ્પન” વંશનો શાહાનશાહ ઇસ્વી સન ૧૨૮૦ માં થયો તેના રાજમાં ગાગલીઆ અને ખીજાઓએ વારંવાર ચડાઈ કરી હતી. પણ તે સોકો કાપી કાપી નહીં. તેણે ૮૬ વરસ સુધી રાજ ચલાવ્યું.

બીસમો “મીશ” વંશનો “હવાંચુ” શાહાનશાહ ઇસ્વી સન ૧૩૬૮ માં બજવંત થયો હતો. તેણે રાજ પામ્યા પછી “નાનકાંગ” માં કબી હતું. તેણે ત્રીસ વરસ રાજ

ચલાવ્યું. ત્યાર પછી તેના વડા છોકરાનો છોકરો કે જે સોળ વરસની ઉમરનો “કોંગવાંગ” હતો તે રાજ ગાદીએ બેઠો, અને “વાંગસોહ” નામે તેનો કાકો રાજ ચલાવવાની સલાહ આપવાને એક અમીર તરીકે તેની પાસે હતો. પણ તે કાકો અમીર પણ ઉપર સનતોસ ન પામી રાજ ગાદી લેવાનો વિચાર ગમતો હતો, પણ એ છોકરાએ પાંચ વરસ રાજ ચલાવ્યું ત્યાર પછી તે ગજ ગાદી “વાંગસોહ” પોતાના બતરીજ પાસેથી લઈ લીધી અને શાહાનશાહ યઈ ગજ ગાદીએ બેઠો. તેણે ગજનું પાયતખત પીકોંગમાં કીધું, ત્યાર પછી કેટલાક વરસ સુડી સારા બદોબરતથી ગજ ચલાવ્યું હતું, અને તેણે નવાં કાયદાં બનાવ્યા છે તે હજુ સુધી ગજમાં ચાલે છે. તેની પાછળના વંશોમાં કેટલાક લુટાગ અને જુદાજુદા રાજનાં અને તારતરી ભેદો ધડીએ ધડીએ આવી લડાઈ અને લુટકાટ કરતાં હતાં, તેવામાં ઈસ્વી સન ૧૫૮૦ માં ઉત્તર તરફના કેટલાક ગામો તારતરી એએ લીધાં અને ખીજા ગામોમાં તેઓ સધળાં પસચઈને ગાનો દાચ કરતા હતાં, ફરીથી ઈસ્વી સન ૧૬૧૮માં પૂર્વ તરફથી તારતરી માનચુનો મોટો મુખે મોકું લસકર જમાવી મોગલીઆને મારગે આવી પોતે ચીનાઈ ગજનો શાહાનશાહ કેહેવાને એવું બહાર કીધુંકે ચીનાઈ રાજની પામેથી સાત જાતનો કોનો લેવાને હું આવેલો છઉ. તેમાં પહેલો એકે દરેક રીતે ચીનનાં રાજને કોઈ પણ ગૃહસ્થ કે અમલદાર મદદ કરસે તેનો જાન બર બાદ કરીશ, એવી રીતે બહાર ખબર છપાવતો હતો અને ત્યાર પછી ચીનાઈ ગજની પૂર્વ અને ઉત્તર તરફની દરમાં ગયો હતો અને જ્યાં ત્યાં

ચીનાઈ રાજની ઉત્પત્તિ.

પોતાનો કાચુ મજબૂત કરતો, એટલામાં ઇસવી સન ૧૬૨૪ માં તે મરણ પામ્યો ત્યારે તેના લગ્નકરની સરદારી તેના છોકરા “તાવસંગને” સોંપી હતી. પણ ઇસવી સન ૧૬૨૮ માં “તસુગુંગી” નામનો ચીનાઈ શાહાનશાહ થયો ત્યાર પછી તારતરી સાથે ચીનાઈ લગ્નકરે જાહાદુરીથી લડાઈ કરી હતી ; પણ પાછળથી ચીનના અમીર ઉમરાવને તારતરીઓ એ લાલચ આપીને ચીનની સરકારને હરાવ્યા હતા. ઇસવી સને ૧૬૪૩ ના વરસમાં પીકીંગ ઉપર તારતરીઓએ હુમલો કરીને તે વખતે “મીંગ વંશના” છેલ્લા શાહાનશાહ પોતાનું રાજ જવાની વેળા નોઈ પ્રથમ પોતાની છોકરીને મારી નાખી અને પાછળથી પોતે આપ ધાત કરીને મહાં પામ્યો એ “મીંગ વંશના” ૧૬) શાહાનશાહએ ૨૭૬ વરસ રાજ ચલાવ્યા પછી ચીનની હકૂમત તારતરી વંશના હાથમાં ગઈ હતી.

સત્યાપીસ “રયુંનચી” શાહાનશાહ ઇસવી સન ૧૬૪૪ માં થયો એટલે માનચુ તારતરીનું રાજ થયું. ત્યાર પછી તારતરીના વંશના સાત શાહાનશાહ એક પછી એક થા છે અને હજુ સુધી માનચુ લોકોનું રાજ ચાલે છે. આ મહામુશ્વર ધર્મના છે પણ ચીનાઈ રાજનો ધર્મ અલાવે. એટલું જ નહી પણ એ જાતનાં તારતરીઓ ચીનાઓની કદ લાખી ચોટલી ગણે છે અને સુત પણ કથવતા ન. ચીનના આગલા ૫૯ જટ થઈ ગયલા શાહાનશાની તરફથી કેટલાક છુટકાટ અને લડાઈઓ અવાર નવાર ગામડાઓમાં કર્યા કરે છે. પણ તેઓ પોતાનું રાજ ભાંગે કદે પામતા નથી. તારતરી વંશના રાજાઓ ૪ વરસ થયાં રાજ ચલાવે છે.

ભાગ આઠમો.

હુનામ

હુનામ ગામ કંતાનની નદીને માગે સંપુષ્પ આવેલું છે. એ ગામની નદીને કીનારે પગેથી વેપારીઓને રહેવાની હાઝે હાઝે હવેલી છે, તેને આગલે દરવાજેથી નદીના પાણીમા ઉત્કૃષ્ટને કે ખાટમાં બેસવાને પરચગી હતી સીડી દરેક હરેલી આગળ આવેલી છે. પગેથીઓને મકાનને આગલે બાજેથી દરેક જગ્યાએ જવું આવવું હોયતો તેઓ ખાટમાં બેસીને આવ જાય દરેકે, પણ પાણી બાજેથી જાયતો બજારમાં કે, ચીનાની વસ્તી તરફ કે ખેતીવાડી તરફ જવાય છે. એ ગામની નદી કીનારે પગેથીઓને રહેવા લાયકની હવેલીઓ છે, પણ ચીનની વસ્તી તરફ ગયાથી છાપરા દીસે છે. એ ગામની લમાઈ અને પોતોજાઈ ધણી છે; પણ એ ગામથી ચીનાઈ ગજના ખીજ ગામોમા જવું હોયતો પગ રહેતો નહીં શકાયકે. એ ગામ ચીનની સગકાગના તાળામા છે, પણ ત્યાં સગકાગી અમલ દારોની યાગ ધૂમ કે રંજિનાલી ને મોટે લસકાગી સીપાઈ વારે માડીએ જોવામા આવતા નથી. ઇમ્ની સન ૧૮૬૦ કે ૬૧ ના વચ્ચેમા આક્રમણાઈ યાવજાણના રહેણાણમા મતની વખતે ચીના લુટાગઓનુ ટોળું આવીને થોડીક નગદી લઈ ગયા, પણ જુજરોગ આક્રમણાઈના જન બચો હતો. એ ગામના બજારમાં તરેહ તરેહના થાક બાજી, ફળ ફલ મળકે એમું જ નથી, પણ દુધ, દહી, માખણ, અનેમવાઈ એ જાણુમે મગસ મગે છે. એ ગામની બાજુમા કેમ્પીક પાકી હાગેમ એગે પગેથી અને ચીના વેપારીઓના આડનીઆ ચીનાઓની એટલી તો ગાદી ગાદી વખાણે, એ કડો ફટકા બાઈ પોતોજાઈની છે. એગામ-

થી ઘોડે છેટે નદીને માગે કમરૂ નામે મોઠા જાય છે તેની ખુશુલી વખાણવા જોગ છે, માટે પગ્લેનીઓ હંમેસાં તે વાડીમા સારું વખતે બોટની માગૂતે મોજ સોખને માટે ફરવા જાય છે.

પાકી હાઉસ.

હુનામ ગામમા ફેટવાક શ્રીમત ચીના આડતીઆની જાડી જાડી પાકી હાઉસ બાંધેલી છે, તેમા પગ્લેની વેપારીની હજારો રૂની માસડીઓ અને બીજો પગ્લેણ માથ કંતાનને વાગતે વેચાવવા આવેડે, તે માલ મહી થકે પગ્લેની વેપારીની તરફથી ચીના પાકી હાઉસ વાળા પોતાની વખાણમા ગણેછે. ચીના વેપારીઓ ગામડેથી તરફે તરફેનો માલ ખરીદ કરીને કંતાનમા વેચવા લાવે છે. તે સમયે માલ પાકી હાઉસમાં ઉતારે છે. ચીનાઇ માથ આવેલો પરદેશીઓને પસંદ, પડવાથી તેની ખરીદ પાકી હાઉસ વાળા એકલેઆડતીઆઓ પાસેથી તેઓ કરેડે, અને ચીના વેપારીઓને પગ્લેનીનો માથ પસંદ પડેતો ત્યાજ ખરીદ કરેડે. વેપારીઓ નો માલ પાકી હાઉસમાં વગર ભાડે ગણે છે, અને માલ ધણીને પોતાની માલનો સારો ભાગ ઉપજાયાથી મજા ખુસીથી ચીના આડતીઆઓની મારફતે વેચેછે. તેની હકસામત નાણાની તોલકસર વેપારી પાસેથી મળે સહે હરેક ચીનાને કે પગ્લેની માથ ધણીને નાણાની અમલ પડી હોય, અને તેના માથનું વેચાણ થકુ નહી હોય તો થકુ માસની કમિલનો અડચેક કરી પાકી હાઉસ વાળા માલ ધણીને સોડા ધણા નાણા આપે છે, તેનું બીજાજ એક ટકા સેવે ચીના આડતીઆ માન વેચી તેના નાણા આપની વખતે લેડે. પરદેશી વેપારીઓ હરેક ચીનાઇ માથ ખરીદ કરે છે તે એ પાકી હાઉસ વાળાના માણસો સમયે માલ પેરી

એમાં ભગીને કે સગીના કગીને તે ઉપા માનવી જનનુ, પાકી હાઉસ વાગાનુ, અને પરીદ કગનાગનુ નામ નીશાન લખીને ચીનાઇ બા-
ટાની માગફતે છેડ વાંમપુના મદમા પડેલા મોગ બાગસગા સરગો
માનચદાવી આવેછે. અથવા કીડ મીગમા ચહડારી હાગડાગ
નાકલે છે !

બૌદ્ધ ધર્મની ઉત્પત્તિ.

બૌદ્ધ ધર્મની ઉત્પત્તિ હિંદુ શાસ્ત્ર ઉપાથી માનમ પડે છે કે એ ધર્મ
માહાશિની નિરૂદ્ધ ગૌતમ રૂપી એ દ્વાપર યુગમા અને માગદેશના ગ-
જના વાતમા આનુ ડગ્યો હતો. ત્યાગ પછી કેસેડ વગસે એ મમનો
એણે તો ફેનાવો ચયો કે હિંદુધર્મનાનો મોટો ભાગ એ રમને માનવા
લાગ્યો હતો એ રમની વૃદ્ધિ થવાથી રૂપીઓનુ અપમાન થવા લાગ્યુ,
મોટે આસરે પાચ હજાર વગસ ઉપા બૌદ્ધ ધર્મની કિતીમા વિપ્ર ડગાને
રૂપીઓએ અને એન્ટે થંકા ચામના મવાનાઓએ તડગા કરીને
ગૌદના આચાર્યોને દુગ કરમા હતા. તેણે કગી કેગાકોને એ રમની માટે
ગાગી થવાથી બૌદ્ધ ધર્મનો ત્યાગ ડગતા હતા. એવો જનાવ કોઈ સડી
મુની ને બૌદ્ધ રમનો મોટો આચાર્ય હતો તે યુગ ધધિભાવ પગાત ઉપા
જઘનેડેનાડ વગસ ત્યાતપમા યુગગયા હતા પાગાથી સડીમુની અનેબી
જાએ રમનાકેટલાક આચાર્યો વએગઈ જઘનેડાઈ મિલેાન, મેઇ પ્રમા, કોઇ
કામોગીઆ, કોઈ લાસા, અને મેઇ સીઆમ એ દેશોમા જઘ વમ્યા હ-
તા તે દેમા એ આચાર્યોનુ કામ વડી પડયું, એમ સધગો વગતીને
બૌદ્ધ ધર્મનો માગ લાગ્યો હતો સડીમુની એ બૌદ્ધના ડેગાડ
પુગનો ત્યાગવા પછી સીઆમી અને પાગી બાપામા લમના છે
એ મધમા દેમા એ રમનો એણે તો ફેનાવો કડેલો છે કે હાન એ

દેશોના ગોટા ભાગ બોદ્ધ ધર્મ ને માન આપે છે, તેણે કદી તે મુનીની કીર્તિમાં વધારો થયો અને દીગેટ, તાતાર, મોગલીઓ, અને કાલમક દેશોમાં એ ધર્મના ફેલાયો થયો હતો અને પાંડુબથી એ ધર્મની સી- નમાં આસડે બે હજાર વગસ ઉપર અબુ પડયાથી એ ધર્મનો ફેલાયો થયો છે એટલું જ નહીં, પણ જાપાનનાં મુલકમાં પણ એ ધર્મનો ફેલાયો થયેલો છે, પણ હિંદુસ્થાનમાં બોદ્ધ ધર્મને માનનાગઓ પોતાના દેવની મૂર્તિ નાગી બેસાડે છે અને એ મૂર્તિની પૂજા અને ક્રિયા જોમ પીજી દેવ સ્થાનોમાં દેવની સાથે તે પ્રમાણે કરે છે, અને એ ધર્મને અનુસરી ને આલનાગઓ જીવદત્તમાં કળા નથી એટલું જ નહીં, પણ દત્તાત્રી વાન કાને સાંભળવામાં પણ મોટું પાપ માને છે તથા પેસાની ગોટી ગકમ જાહેગતમાં અગ્ની ને જાનવરોના જાનનો બચાવ કરે છે પણ કેટલીક રીતે સજ્જ હોય છે. એવી રીતે એ લોકો એ ધર્મને માન આપે છે અને અનાજ વગેરે બાજુ પાયાનો જોગક કરે છે, સીના લોકો બોદ્ધ ધર્મને માનનાગ છે; પણ હિંદુસ્થાનમાં બોદ્ધ ધર્મને માનનાગઓ કળા રચનાં લોકો ઉલટી રીતે માને છે. સીના લોકો પોતાના દેવની મૂર્તિને નાગી બેસાડતા નથી અને તેની પૂજા પણ જુની જ રીત- ની હોય છે. એ લોકોનો જોગક માસનો છે; પણ એ લોકોના ધર્મ મુશ્કેલો જોગક ફક્ત અનાજ અને બાજુ પાલાનો છે.

“મીગલી” શાહાનશાહાનાં વખતમાં “તાયો” ધર્મની તકમાં સાલી હતી, ગોટ્ટે દીગેટ આતે શાહાનશાહાએ એક આસ એવસીને શા કલી ત્યાથી કેટલાક બોદ્ધ ધર્મના આચાર્યોને ભેટાવી મંગાવ્યા, તેની માગતે એ ધર્મનો ફેલાયો કીધો છે. ત્યાં પછી “આઉ” વંશનો શાહાનશાહ થયો તેણે કેટલાક બોદ્ધ ધર્મના આચાર્યોને હિંદુસ્થાનમાં મોકલ મોકલી આપેરે અહીંએ બોદ્ધ ધર્મના પુરકો મંગાવ્યા હતા.

છોકરાં અને તેના માત પીતા-

ચીનાઓનાં બાળકો નાના હોયછે તે વેળાએ તેના માત પીતા નિ-
શાસીમાં પોતાનો સ્વધર્મ, નીતિ, અને વિદ્યા પ્રથમ શિખવીને હરેક હુનગુ-
કે, વેપારગુકેચાકરીનું કામ કરવાને શિખવેછે, કેમકે બાળ પણુથી છોકરાઓ
સ્વ ધર્મ અને વિદ્યા શિખેતો પોતાના વડીલના ધર્મથી ઉત્પટા ચાલતા
નથી છોકરા ભાટી ઉમગના થાય છે, એટલે તેના માત પીતા વૃદ્ધ
અવસ્થામાં શરીરે નબળા થાયછે ત્યારે તેઓથી મહેનત મળુગી ધર્મ
શક્તિ નથી. તે વેળાએ સપુત છોકરા હોયછે તો પોતાના માત પીતા-
ની આસના વાસના રાખેછે અને જામકી પોશાકી આપેછે એટલું જ
નહી, પણ નેમ રૂપ પોતાના શાહાનશાહાને માન આપે છે, તેમ
ચીનાઓ પોતાના કુટુંબના વડાને શાહાનશાહા પગમાણે ગણેછે. નેમ
રૂપ શાહાનશાહાનાં વચનને તાબે થાયછે, તેમ વડીલાના વચનને તાબે
આપ્ત કુટુંબ થાયછે. એવી રીતે પોતાના માત પીતાની હયાતી સુધી
તેઓની આચાર પાળે છે. અને તેઓના મગ્નુ પછી તેઓ ધર્મના ફરમાન
મુજબ કિરકા કરેછે. એવો ચીનાઇ ગળને કાયરોછે તે અને નીતિના પુસ્તકો
બાળકોને બહુતા શિખવેછે તેવારે તેને શિખવવામાં આવે છે. એવી રીત
સાર્કોને વામ્તે છે એમ નથી પણ રૂપ અને શાહાનશાહા સુધી એઓને
માટે પણ એજ રીતછે.

ચીનાઈ સ્ત્રીઓની ખુબસુરતી.

—00—

ચીનની સ્ત્રીઓની ખુબસુરતી વખાણવા નોમ છે, તેના માધાન
મળકતા કાળા અને લાંબા સોબાવમાન બાલ હોયછે. તે બાલને તરેહ

તરેલી ગોટવળથી ચુરી ચુરી રીતે નકસી દાઢ બાને છે. તેણે કમી તે ઝીનો એકાદે ખુમખુમ દીસે છે. આંતરે અને ગાસે યુવાની રંગ અને ખુસબો લગાડે છે, અને તરેલ તરેલનો પોચાક, અને કેટલીક તો રટાકી-ન, છુટ અથવા નકસીદાર ચીનાઈ ભગતના નોડા પેટરૂં છે. હાથમાં કમાલ અને ખુમખુમ પંખો છે છતરી યજે છે, તેણે કમી ચીનની ઝીંચો આસમાન થી ઉતરેલી થમી જેની રવરવવાન દીસે છે. ગોગ પગની ઝીંચોતો લગે કમી આસે છે, પણ નાના પગની ઝીંચોતો પગની વેદનાએ ડોળતી ડોળતી અને કૂમક આસે આસે છે. ચીનની ઝી પાનળી અને ઊંચી, કુસેના ગાંધળી, નાના પગની, જોડ આપણુ તમાગની, ઉજલા કુપ જેવા એકેગની, અને પગવાળ જેવા ચોટની રોય તેનેજ ખુમખુમ ગણે છે.

ચીના પુરૂષોની ચોટલી.

— ૦૦ —

ચીના પુરૂષો અસલી વખતમાં ચોટલી ગમતા ન હતા, પણ ચીનમાં તાતારી લેખેનો બળવો ઉઠ્યા પછી ચીનાઈ મજની યેત અને લુટાંગ ઝોળખાતા નહતા માટે “મીંગ” ઝોલાદના શાહાનશાહે લુટાંગ કીધાં કે ચીનની જે વક્ષદાર યેત હોય તેઓએ લાખી ચોટલી ગમવી કે જેથી ચીનાઈ મજની યેત અને જોડ ધમંદા કુમાનને આધીન જણામ એટલુંજ નહી, પણ તે વેળાએ ચીનની સરકારે નવો કાયરો કીધાં કે દરેક વગર ચોટલી વાગે કોંઈ લુટારો નજર આવેતો તેને જનથી બાબ કરવા. ચીનની સરકારનો એવો ઠગવ ચલાથી સમજા ચીનાઓએ પોતાના માથાનો આગલો ભાગ બોડાવી પાછલા ભાગ ઉપર દિંદુના જેવી ચોટલી રાખે. ચીના પુરૂષોના માથાના બાવ આગ પાચ કુપ લાખા અને કાળા રોય છે, તેમાં ખુમખોતુ રોય બની રેસમની રોરી

સાથે ગુંધાને પગની પાની સુધી લટકતી મળે છે. -વખતે ચીનામાં એક પીળા સાથે લડાઈ થાયતો હાથમાં કંઈ પણ ખીજી દુધીયાર ન હોયતો ચોટલીથી આંજીકની માફક મારા મારી કરે છે, તે વેળાએ સરકારી અમલદારોનાં હાથમાં માગમારી કરતાં અથવા ચોરી કરતાં અથવા ખીજા ગુનાથી પકડયાતો તે તકસીર કરનારાના મુસકા ટાટ પોતાની ચોતલીએ ધાયછે.

ચીનાઓનો સંપ.

—00—

ચીનાઈ રાજની સઘળી રીયત એક સંપ થવાને એકા છે. હરેક શાહાનશાહનો જીલમકે ભારી કર કે મોટા શ્રીમતને આજુ ધરીત સ-જા કે અમલદારોનો જીલમ કે ધર્મમા થતી હાકતો, એવી રીતે શાહાનશાહ કે અમલદારો રીયત ઉપર જીલમ કરેતો, સઘળી ઓડકવાળી ચીનાઈ રીયતના મુખ્ય હોય તે પોતાના ઓડકનાં ટોલાની મુખત્યાગીથી મજની સામે થવાને લીમત ધગવેછે. તેમ કીધાથી સરકાર તરફથી વાજખી હનસાફ મળેતો બિહેત, અમગ તેમાં વાંધા પડેા તો ચીનાઈ મજના પાય તખ મુત્રી તેઓ જીલમનો નીવડો બાવેછે. કેટલીક વખતતો જીલમગાર શાહાનશાહને સઘળી રીયત મળી તખ ઉપરથી ઉઠાડીને ખીજા શાહાનશાહ નેમેલાછે.

વાંમપુવા.

—00—

ચીનની સરકારનું વાંમપુવા ગામછે, તે કંગાનથી આસરે ૩૦ મીલની વેગળાઈએ કંગાનની નદીનો સમુદ્ર સાથે સંગમ થાયછે, તેના

નાકા ઉપર આવેયું છે; અને ચીનાઈ ગજના નોંધપત્રીયાની સામે સુપાટ જમીન ઉપર વાંમપુવા ગામ છે. તેનું બાર જ્યાંયાં નદીના ઊંડા પાણીનું ચાર મેલ સુધીનું છે, ત્યાં પદેથી વેપારીના અને ખીલ મોટા બાગ્કસેને લંગર કરવાની ઘણી સારી જગ્યા છે એટલું જ નહીં, પણ પેનીન સુધા રીમ કુપનીની અને ખીલ વેપારીનાં બારકસોની મગમત કરવાની ત્યાં ગોઠીઆ કરેલી છે. એ ગામની આજુ બાજુએ કેટલાક નાના મોટા ગામોમાં ચીનાઓની બોહોળી વસ્તી છે. તેની બાજુએ નદી આવેલી છે તેણે કરીને ત્યાંની જમીન વનસ્પતીથી ભરેલું અને પાણીથી તર છે, ત્યાં એવી વાડીનું કામ ધુમ વેકાર ચાલે છે. કેટલાક શ્રીમત ચીનાઓએ એ ગામની આજુ બાજુએ ધણીક જમીન ખરીદી તેમાં એવી વાડીનું કામ ચલાવેલે માટે તેઓને મોટા લાભ થાય છે, એટલું જ નહીં, પણ એ જમીનના માલિકો મોટાં મોટાં બાગ ખરીદી કરી તેમાં રહેતા છે.

ચીનની સરકારના રાજનાં મથકો.

—00—

દુનીઆના સમગ્ર ગજની અગાઉ ઘણાપણ બરેલી રીતે ચીનાઈ ગજની હકુમત ચલાવવામાટે ગજના મથકો રવરધાનોના અગાડ બાગ કરેલા છે, તે દરેક બાગના નાના મોટા રવરધાનો અને પગ-ણાની ગજ ગાદી ઓગખવાને માટે ચઢતી ઉતરતી ચાર પદનીનાં રવરધાનો અને પગણા કરેલા છે. તેના અમલદારો નેમવાને પણ ઘણાપણ આવેયું છે. તેમ મોટી પદનીના કોરેમાં મોટી ગજનાની રથાપેલી હોય, તે અમલદારોની હકુમત મોટી ચલાય છે, તેમ તે કોરેનો, સરકારે નો અને અમલદારોનો દરજ્જો અને અરસ પણ મોટો ચલાય છે.

૨૩૬ સ્વસ્થાનમાં સોથી જોડે ક્રીષ્ના બીજી રોમ તે રોડમાં
 જોડી પદ્મીની મજવાની મથાપી, તેનું નામ “કુ” ગણેલું છે. તે
 એવી રીતે કે, ૧૩૬ શેહનું આસલ નામ “શાગ મિ” સોય અને તે
 શેહમાં ૨૧૩થાનની જોડી મજવાની “કુ” નામની ચક્રિતા તે શેહમાં
 નામનો દરજ્જો વરીને તે શેહનું નામ “શાગકમિકુ” કહેડે એના
 જોડા સ્વસ્થાનમાં મજવાની ગજના કે ગજના જનગન, ન્યાયાધીશ, કે
 ગજના અને શેહનું નું મમ સલાહના મોટે મુખ્ય અમલદારો અને
 તેના દાથ તેથવાના અમલદારો પ્રાતોમાં કે પગણમાં મી જુદી જુદી
 જવાનું મજવાની એ, જોડી પદ્મીના સ્વસ્થાનના ગજના કે ગજના
 જનગલની હકુમત કહેલોના સ્વસ્થાનમાં અને પગણમાં ચાલે છે એના
 ગજના કે ગજના જનગલ ચીનાઈ મજવાની કાયદા પ્રમાણે રાજ સલા
 વવાને પીકીંગની વડી સમકાળના નાખામાં રહે. જીજી પદ્મી નેને
 “લ્યગ” ના સ્વસ્થાનો કહેડે, તેનો ભાગ જુદો પાડેલો છે તે નામના
 સ્વસ્થાનોની અને પગણની મજવાની સલાવવાને લગતી પદ્મીના ગજ
 ના કે ગજના જનગલ કહેવા છે અને તે ઉપ હકુમત પીકીંગની
 વડી સમકાળની ચાલે છે જીજી પદ્મી નેને “સુ” ના સ્વસ્થાનો કહેડે, તેનો
 ભાગ જુદો પાડેલો છે તે નામના સ્વસ્થાનો અને પગણની મજવાની
 ચનાનનાને નાની પદ્મીના ગજના નેમેનાડે અને તે ઉપ હકુમત
 પેદેની અથવા જીજી પદ્મીની ગજવા છે, અને કેનાડે ઉપ પીકીંગની
 વડી સમકાળ હકુમત સલાવે છે સોથી પદ્મી કે નેને “હિન” ના સ્વ-
 સ્થાનો કહેડે, તેનો ભાગ જુદો પાડેલો છે તે નામના સ્વસ્થાનો અને પગ
 ગજવાની મજવાની સલાવવાને લગતી પદ્મીના ગજના નેમેલાડે અને
 તે ઉપ હકુમત પેદેની જીજી અથવા જીજી પદ્મીની કે અને કેના નેનો
 પીકીંગની વડી સમકાળ પોતાના નામમાં ગણેલા છે, મો તેના વલિયનો જ
 ના ૧૩૬ સમકાળને તેઓ પોતે આપે છે નીચ, એથા વગાની પદ્મી હનકી
 અને ચોડા ગજવાની કે જે તેના મજવાની પદ્મીની જીજી ના બીજી

આ લઘુ ગાથાથી તે શ્લોકોનું અમલનામ “હાંગશાંગ” હોય અને તે ત્રીજા વર્ગની ગાથા ગારી “સુ” ની બેસીતો તે શ્લોકોનો દરજ્જો વધી તેનું નામ “હાંગંગાંગ” કેરો છે. અગર એથા વર્ગની ગાથા ગારી “હિનની” તેમાં રચાપીતો તે શ્લોકોનું નામ હાંગશાંગ હિન લખાય છે.

૧ સ્વસ્થાનોની પેહલી પદવી કેને “કુ” નીકે તેના ભાગના સ્વસ્થાનોમાંથી એક મોટું કીચા બધી ચેરે હોય ત્યાં ગાથાની અવાવવા માટે પેહલી પદવી “કુ” નું ગાથા ગમે છે. તે ઉપર ગાથા કરતા ગવગનર કે ગવગનર જનગય અને ખીજા અમલ રાગે ત્યાં મ્હી ગજ અવાવે છે એટલું જ નહી, પણ તે સ્વસ્થાનના દરજ્જામાં કેટલાક પ્રાંતો અને પગણા હોય તે ઉપર પેહલી પદવીના ગાથા કરતાની હકુમત આસે છે. એ સધળા પ્રાંતો અને પગણાનો વહીવટ પીકીંગની વડી સરકારના અમીર ઉમગવને સ્વસ્થાનનો ગવગનર કે ગવગનર જનગય લખી મોકલે છે.

સ્વસ્થાનોની ખીજા પદવી “ત્યગ” ની છે, તેના ભાગના સ્વસ્થાનો પેહલી પદવીથી ઉતરના ગણાય છે. તેમાં હરેક કીચા જંથી મોટું શ્લોક હોય ત્યાં ખીજા પદવીની ગાથાની રચાપેલી છે. એ ખીજા પદવીનાં સ્વસ્થાનો મહા કીચાને પેહલી પદવીના પ્રાંતોની અને પગણાની ખરાબસી છે. કેમકે તેના તાબાના પ્રાંતો અને પગણા ઉપર મુખ્ય ગવગનર કે ગવગનર જનગય હકુમત અવાવે છે, તેના અધગો વહીવટ પીકીંગની વડી સરકારના નાયામાં છે.

સ્વસ્થાનોની ત્રીજા પદવી “સુ” નીકે તેના ભાગના સ્વસ્થાનો માંથી એક મોટું કીચા બધી ચેરે હોય.

ત્યાં ત્રીજી પદવીની રાજ ગાદી સ્થાપેલી છે, ત્રીજી પદવીના સ્વસ્થાનોની અને પરગણાની પેઠેલી અને ખીજીથી હિતરતી છે માટે તેની રાજગાદી અને અમલ દારોની પદવી હલકી ગણાય છે. ત્રીજી પદવીના સ્વસ્થાનો, પ્રાંતો અને પરગણા ધણું કરીને પેઠેલી અથવા ખીજી પદવીની રાજગાદીનાં તાબામાં છે. અને કેટલાકને તો ખીડીંગની વડી સરકારે પોતાનાં તાબામાં રાખેલા છે. તેનો સંબંધો વહીવટ વડી સરકાર તપાસે છે. સ્વસ્થાનોની ચોથી પદવી “હિન” નીચે કે તેના બાગના સ્વસ્થાનોમાંથી મોટું કીલ્લા બધી શહેર હોય, ત્યાં ચોથી “હિન”ની પદવીની રાજગાદી સ્થાપેલી હોય છે. એ પદવીનાં સ્વસ્થાનોની, રાજગાદીની અને અમલદારોની પદવી પેઠેલી, ખીજી કે ત્રીજી પદવીનાં સ્વસ્થાનોની રાજગાદીના તાબામાં ગણેલી છે અને કેટલીકને તો ખીડીંગની વડી સરકારે પોતાના તાબામાં રાખેલી છે.

ચોથી રીતે ચીનાઈ રાજના સ્વસ્થાનો કે જન્યજન, સર્વ જમીન અગત્ય બાગોમાં વહેંચી, તેમાંથી જુદા જુદા વિભાગમાં રાજ ચલાવવા માટે શહેરોને અને રાજગાદીને ઓળખવા માટે ઉપર લખેલી ચાર પ્રકારની પદવી આપેલી છે, તેણે કરીને વડી સરકારનો જુદા જુદા સ્વસ્થાનનો વહીવટ ઘોડા ખરચે ચાલી શકે છે. ચીનાઈ રાજની રીત અને જમીનની સંખ્યા ધન્ય કૃષાથી ધણી મોટી છે, અને હજુ પણ દીન ઉગતે તેમાં વૃદ્ધી થાય છે. તેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧ ઉત્તર દિશાનો પેઠેલા બાગ “ચીહલી”નું મુખ્ય સ્વસ્થાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૫૮૯૪૧ ચોરસ મેલના છે, તેના સત્તાવીસ બાગમાં અગ્ની-આર “કુ” અને છ “ચુ”ની પદવીનાં રાજ સ્થાપેલાં છે.

તેમાં એકસો ચુમાળીસ પરગણામાં ત્રણ “યંગ” તથા ચાર “ચુ” અને એકસો ચોવીસ દિનની રાજગાદી છે. તે ઉપર ગજ કરતા “સયુંગ વુદ” એટલે ગવરનર જનરલની રાજધાની પુલ્યંગ કુ સંદેશમાં છે. તેની વસ્તી બે કરોડને એસી લાખ ઉપરાંત છે.

ઉત્તર દિશાનો ખીલો ભાગ “ચાંગટાંગ” નું મુખ્ય રવરધાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૬૫૧૦૪ ચોરસ મેલના છે, તેના બાર વિભાગમાં દસ “કુ” અને બે “ચુ”ની પદવીના પ્રાંત છે, તથા એકસો પાંચ પરગણામાં નવ “ચુ” અને છનેવ દિનની રાજગાદી છે. તે ઉપર ગજ કરતા “કુઈયન” એટલે ગવરનર છે, તેની રાજધાની “તર્સીયનકુ” માં છે. તેવી વસ્તી બે કરોડ નેથ લાખથી વધારે છે.

ઉત્તર દિશામાં ત્રીજા ભાગનું “ચાનસી”નું મુખ્ય રવરધાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૫૫૨૧૮ ચોરસ મેલ છે, તેના આગળીસ વિભાગમાં નવ “કુ” અને દસ “ચુ”ની પદવીના પ્રાંતો છે તથા ચોગણું પરગણામાં ત્રણ “યંગ” તથા છ “ચુ” અને પચાસી દિનની રાજગાદી છે. તે ઉપર રાજ કરતા એક ગવરનર છે, તેની રાજધાની “તધયનકુ”માં છે. તેની વસ્તી એક કરોડને આગળીસ લાખથી વધારે છે.

ઉત્તર દિશામાં ચોથા ભાગનું “ટોનાન”નું મુખ્ય રવરધાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૬૫૧૦૪ ચોરસ મેલના છે, તેના તેર વિભાગમાં નવ “કુ” અને ચાર “ચુ”ની પદવીના પ્રાંત છે, તથા એકસો ત્રણ પરગણામાં છ “ચુ” અને ચતાણું દિનની રાજગાદી છે.

તે ઉપર ગંજ કરતા એક ગવર્નર છે, તેની રાજધાની “કેઈકુંગકુ” માં છે, તેની વસ્તી બે કરોડ ત્રીસ લાખથી વધારે છે.

૫-૬. પૂર્વ દિશામાં પાંચમાં ભાગનું “ક્યાંગશુ” અને છઠા ભાગનું “ગાનકુધ” નાં મુખ્ય સ્વસ્થાનો છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૬૨૬૬૧ ચોરસ મૈલના છે. તેમાં ક્યાંગશુના બાર વિભાગમાં આઠ “કુ” એક “લ્યંગ” અને ત્રણ “ચુ” ની પદવીના પ્રાંતો તથા સડસેટ પરગણામાં બે “લ્યંગ” તથા ત્રણ “ચુ” અને બાસેંટ દિનની રાજગાદી છે. તે ઉપર રાજ કરતા એક ગવર્નર છે. તેની રાજધાની ક્યાંગની ગકુમાં છે, તેની વસ્તી ત્રણ કરોડ એંસી લાખથી વધારે છે, તથા ગાનકુધના તેર વિભાગમાં આઠ “કુ” અને પાંચ “ચુ” ની પદવીના પ્રાંતો તથા ચોમન પરગણામાં ચાર “ચુ” અને પચાસ દિનની રાજ ગાદી છે, તે ઉપર રાજ કરતા એક ગવર્નર છે તેની રાજધાની “ગાનક્યાંગકુ” માં છે, તેની વસ્તી ત્રણ કરોડ બેતાળીસ લાખથી વધારે છે. એ બેકુ રાજની ઉપર હકુમત એક ગવર્નર નરવળી છે.

૭. પૂર્વ દિશામાં સાતમાં ભાગનું “ક્યાંગસી” નું મુખ્ય સ્વસ્થાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૭૨૧૭૬ ચોરસ મૈલના છે. તેના ચઉદ વિભાગમાં તેર “કુ” અને એક “ચુ” ની પદવીના પ્રાંત તથા ઈકોતેર પરગણામાં બે “લ્યંગ” તથા એક “ચુ” અને પંચોતેર દિનની રાજગાદી છે. તે ઉપર રાજ કરતા એક ગવર્નર છે, પણ ઉપર લખેલા પાંચમાં અને છઠા

ભાગના ગવરનર જનરલની હકુમત તે ઉપર ચાલે છે. તેની ગ્રાજધાની નાનચંગ કુમારે અને વસ્તી ત્રણ કરોડ ખાંચ લાખથી વધારે છે.

- ૮ પૂર્વ દિશામાં આઠમાં ભાગનું “ચીહકિયાંગ” નું મુખ્ય સ્વરથાન છે તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પગલુ ૩૯૧૫૦ ચોરસ મૈલના છે. તેના અગીઆર વિભાગમાં અગીઆર “કુ” ની પદ્ધતિના પ્રાંતો તથા છઠ્ઠોતરે પરગણામાં એક “ચંગ” તથા એક “ચુ” નું અને છોતરે દિનની ગજ માંદી છે, તે ઉપર ગજ કગા એક ગવરનર છે; પણ નીચે લખેલા નવમાં ભાગના ગવરનર જનરલની એના ઉપર હકુમત ચાલે છે. તેની ગ્રાજધાની “હાંગચુકુ” માં છે તેની વસ્તી બે કરોડ ત્રેસર લાખથી વધારે છે.

- ૯ પૂર્વ દિશામાં નવમાં ભાગનું “ફહકિયન” નું મુખ્ય સ્વરથાન છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૫૩૪૮૦ ચોરસ મૈલના છે. તેના બાર વિભાગમાં દસ “કુ” અને બે “ચુ” ની પદ્ધતિના પ્રાંતો તથા પાંચે પરગણામાં ત્રણ “ચંગ” અને બાર “દિન” ની ગજ માંદી છે. તે ઉપર ગજ કગા એક ગવરનર છે, પણ ગવરનર જનરલની હકુમતના તાબામાં છે. તેની ગ્રાજધાની “કુઆઉકુ” માં છે. તેની વસ્તી એક કરોડ ઉડતાળીસ લાખથી વધારે છે.

- ૧૦-૧૧ મધ્ય ભાગમાં દસમું “હુપીહ” અને અગીઆરમું “હુનાન”, ના મુખ્ય સ્વરથાનો છે. તેના તાબામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પરગણા ૧૪૪૭૭૦ ચોરસ મૈલના છે. તેમાં દસમું હુપીહના, અગીઆર વિભાગમાં દસ

“કુ” અને એક “ચુ” ની પદવીના પ્રાંતો તથા સડ-
મેટ પગણામાં સાત “ચુ” અને સાઠ હિનની ગજાગાદી
છે. તે ઉપર રાજ કરતા ગવર્નર છે, તેની ગજાધાની
ઉમાગકુમાં છે. તેની વસ્તી બે કરોડ ચુમોતેંગ લાખ
થી વધારે છે. તથા અગીઆરમું “હુનાન” ના સોળ
વિભાગમાં નવ “કુ” અને ત્રણ “લ્યંગ” તથા આર
“ચુ” ની પદવીના પ્રાંતો તથા સડમેટ પગણામાં ત્રણ
“ચુ” અને એસેટ હિનની ગજાગાદી છે તે ઉપર ગજા
કગતા ગવર્નર છે તેની ગજાધાની “આંગશાકુ” માંછે.
તેની વસ્તી એક કરોડ સત્તાસી લાખથી વધારે છે.
એ બે મુખ્ય સ્વસ્થાનની હકુમત એક ગવર્નર જનરલને
સોંપેલી છે.

- ૧૨ દક્ષિણ દિશામાં બારમાં ભાગનું “કવાંગલ્ય ગ” નું મુ-
ખ્ય સ્વસ્થાન છે. તેના તાબામાં નાના નોટા પ્રાંતો અને
પગણા ૭૬૪૫૧ ચોરસ મેલના છે. તેના પદ વિભાગ-
માં નવ “કુ” અને બે “લ્યંગ” તથા આર “ચુ”
ની પદવીના પ્રાંતો તથા નેવ્યાસી પગણામાં ત્રણ
“લ્યંગ” સાત “ચુ” અને ચોગણાએસી હિનની
ગજા ગાદી છે. તે ઉપર ગજા કગતા બે ગવર્નર અને
એક ગવર્નર જનરલ છે, તેની ગજાધાની “કવાં-
ગચુકુ” એટલે કતાનમાં છે. તેની વસ્તી એક કરોડને
બાણું લાખથી વધારે છે.

- ૧૩ દક્ષિણ દિશામાં નેગમાં ભાગનું “કુવાંગસી” નું મુખ્ય
સ્વસ્થાન છે. તેના તાબામાં નાના નોટા પ્રાંતો અને પગ-
ણા ૭૮૨૫૦ ચોરસ મેલના છે. તેના બાર વિભાગમાં
અગીઆર “કુ” અને એક “ચુ” ની પદવીના પ્રાંતો છે

તથા હામેટ પગથામા પણ “લ્યંગ” તથા મોળ “ચુ” અને મુડનાબીમ દિનની ગજ ગાદી છે, તે ઉપર ગજ કગ્તા એક ગવગન છે. તેની ગજાની ક્ષુદ્રલીનક્રમાએ, પણ તે ઉપર હકુમત કવાનના ગવગન જનગતની આસે છે. તેની વગ્ની તોતેર લાખથી વધારે છે.

દક્ષિણ સિયામા અઢિમા ભાગનુ “યુનાન” નુ મુખ્ય સ્વસ્થાન છે. તેના તાળામા નાના નોગ પ્રાતો અને પગથા ૧૦૦૬૬૮ ચોગમ મેતના છે. તેના એકવીસ નિ ભાગમા અઢિ “કુ” તથા ત્રણ “લ્યંગ” અને ચાર “ચુ” ની પદવીના પ્રાત તથા એકિતેર પગથામા પાચ “લ્યંગ” તથા સતાવીસ “ચુ” અને ચોગથામાબીસ દિનની ગજ ગાદી છે. તે ઉપર ગજ કગ્તા એક ગવગન અને ગવગન જનગત છે. તેની ગજાની “યુનાનકુ” માએ. તેની વગ્ની છપન લાખથી વધારે છે.

દક્ષિણ સિયામા પદમા ભાગનુ “કયેચુ” નુ મુખ્ય સ્વસ્થાન છે. તેના તાળામા નાના નોગ પ્રાતો અને પગથા ૧૪૫૫૪ ચોગમ મેતના છે, તેના સોગ વિભાગમા બાર “કુ” તથા ત્રણ “લ્યંગ” અને એક “ચુ” ની પદવીના પ્રાત તથા બાવન પગથામા પાચ “લ્યંગ,” તથા તે “ચુ” અને ચોતગીસ દિનની ગજ ગાદી છે, તે ઉપર ગજ કગ્તા બે ગવગન અને યુનાનના ગવગન જનગતની હકુમત આસે છે. તેની ગજાની “કયેચકુ” માએ. તેની વગ્ની ત્રેપન લાખથી વધારે છે.

પશ્ચિમ સિયામા મોળમા ભાગનુ “શીનસી” અને સગામા ભાગનુ “મનથુહ” ના મુખ્ય સ્વસ્થાનો છે તે

ના તાનામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પગલામાં ૧૫૮૦૦૮ ચોરસ મૈલ છે. તેમાં સોળમાં ભાગનું “શીનમી” ના બાર વિભાગમાં સાત “કુ” અને પાંચ “ચુ” ની પદ્ધતિના પ્રાંત તથા ત્યાંની પગલામાં પાંચ “ચુ” અને તેતેરે દિનની ગજ ગાદી છે, તે ઉપર ગજ કરતા ગવરન છે, તેની રાજધાની “સીંગાનકુ” માં છે તેની વસ્તી એક કરોડ બે લાખથી વધારે છે. તથા સતરમાં ભાગનું “કાન શુહ” ના પદર વિભાગમાં નવ “કુ” અને છ “ચુ” ની પદ્ધતિના પ્રાંતો તથા ખાસેટ પગલામાં સાત “લ્યગ,” તથા સાત “ચુ” અને એકાવન દિનની ગજ ગાદી છે, તે ઉપર રાજ કરતા ગવરન હોય છે, તેની ગજ ધાની “લેનચુકુ” માટે, તેની વસ્તી એક કરોડ ચોગણુ લાખથી વધારે છે એ સોળમાં અને સતરમાં ભાગ ઉપર એક ગવરન જનલની હકુમત ચાલે છે.

- ૧૮ પરિશિષ્ટ દિશામાં આગામી ભાગનું “મઝીચુપન”નું મુખ્ય ગવરન છે. તેના તાનામાં નાના મોટા પ્રાંતો અને પગલા ૧૬૬૮૦૦ ચોરસ મૈલના છે, તેના છવીસ વિભાગમાં બાર “કુ” તથા છ “લ્યગ” અને આઠ “ચુ”ની પદ્ધતિના પ્રાંતો તથા એકમો પચીસ પગલામાં ત્રણ “લ્યગ” તથા અગીઆર “ચુ” અને એકમો અગીઆર દિનની રાજ ગાદી છે. તે ઉપર ગજ કરતા એક ગવરન જનરય છે તેની ગજધાની “ચીંગિયુકુ” માટે તેની વસ્તી બે કરોડ પદર લાખથી વધારે છે.

ચીનાઈ મજ્જમાં મેકરો નામોના અમલદાઢે. તેમથી અમલ
નોગ ઓડાક નામોની ટીપ હમાગ દાનાવ વાચનારની હજુમાં મુકેલાઢે

- ૧ શાહાનશાહાને કંતાનની ચીનાઈ બાપામાં વાંગતિ, ચાવ-
લગ, વાગશ્વાંગ, તાઈ વાગતિ.
- ૨ મજ્જાને=વાગ, કવાક વાગ.
- ૩ પ્રાંતને=લાઈશીન.
- ૪ જનપને=તામુંગ, તાપ મેઈ કાગ, તઈતક.
- ૫ દીઆઈ ફોજના વડાને=શુઈ મોત્રી તઈતક.
- ૬ જમીન ઉપરની ફોજના વડાને=તઈતક.
- ૭ ક્રીનાગ ઉપરની ફોજના વડાને=કુક તાવ તઈતક.
- ૮ મવગને=તમુગતક, ચીતોઈ.
- ૯ મજ્જમારી અપ્રીઆર આપેવાને=મિમિ.
- ૧૦ પેહવા વર્ગના દીવાની માદગીનને=કુતક, તામકુન.
- ૧૧ દીવાની મોગ અમલદાઢને=રોપો, કુવાઈ કુઈ.
- ૧૨ દીવાની અમલ ઉપર દવાન આપનાઢને ચાવ તિઈ, દાવતિ મુ
- ૧૩ દીવાની આનાના મનંદી અમલદાઢને=મેકુન.
- ૧૪ દીવાની અને લસકરી અમલદાઢને=મેન મેવકુન.
- ૧૫ લસકરી અમલદાઢને=મેવકુન.
- ૧૬ મજ્જમારી એનચીને=વામિ.
- ૧૭ ન્યાયાત્રીમને=શમપુન કુન, ઓપન મેન સત્રી.
- ૧૮ વકીન, યુમાસ્તાકે એલચીને=વામચી.
- ૧૯ દાકતને=સૌન શાગ
- ૨૦ નાયક કે જમાદારને=તિઈવાવ, પા.મીમ.
- ૨૧ લસકરને=સમ કવાન.

અમામ.

કેટલાક શ્રીમતોએ પોતાના ઉદાર દીલથી યથાસક્રતીએ ઉ-
ત્તમ આપવા માટે આ પુસ્તક છપાયાની આગમ્ય ખરીદ
પાછે, તે સાહેબોના ઉપકાર સાથે નામાંકીત ગઢરચોના નામ પ્રતી-
ષ્ઠ કરેલાછે તેની... .. સંખ્યા.

શ્રેઃ ગોકુલદાસ તેજપાલ	૫
શ્રેઃ જીવેરાજ ખાલુ...	૫
શ્રી નવા નગરના કાકોર ગજ ધીરાજ કુવર કાલુભા...	૫
શ્રી કલ્પજીના રાજ ધીરાજ રાજ પ્રાગમલજી...	૪
આનંદ એબલ શ્રેઃ મગલદાસ નથુભાઈ	૨
શ્રેઃ મુશરજી ગોકુલદાસ	૨
શ્રેઃ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી	૨
શ્રેઃ મયુરાદાસ લવજી	૨
શ્રેઃ શીવલાલ જાતીલાલ	૨
શ્રેઃ તાપીદાસ વ્રજદાસ	૨
શ્રેઃ મુનજી કાકોસી	૨
ગુરુ રેવાચુર કુવરચુર	૨
શ્રેઃ હંસરાજભાઈ કરમશી	૨
શ્રેઃ જમનાદાસ ગીગાભાઈ	૨
શ્રી ગોડલના ગજમાન રાજે શ્રી જયેશંકર લાલચંકર...	૨
શ્રેઃ કુવરજી કળ્યાણજી...	૨
આનંદ એબલ શ્રેઃ કુમરજી નાથરવાનજી	૨
શ્રેઃ બમનજી જીજીભાઈ	૨
શ્રેઃ મેહરવાનજી કુરામજી પાડે	૨
શ્રેઃ આશુસેદજી નાથરવાનજી કામાજીની કુપતી...	૨
શ્રેઃ શામળજી ચાપુરજી બંગાળી	૨
શ્રેઃ રામાભાઈ કુરામજી કામાજી	૨

શ્રેક નોશરવાનજી અમદેશજી વાડીઆજી ...	==	૨
શ્રેક પેશુતનજી દીનશાજી હાથકોઝના વકીલ...	..	૨
શ્રેકીયા હંભગહીમબાઈ નુરદીનની કુપતી	૨
સુગતના નવાબ મીર યુલામ બાબાખાન	૧
" મીર સહદે અલીખાન...	...	૧
શ્રેક કાસમબાઈ ધગમશી બાઈ	૧
શ્રેક યુલામ મહમદ ગેરે	૧
શ્રેક શોગળજી ફગમજી પટેલ	૧
શ્રેક કાવશજી જાહાગીરજી જસાવાલા...	...	૧
શ્રેક અમદેશજી ફગમજી મુથ...	...	૧
શ્રેક શોગળજી નવરોજજી વાડીઆજી...	...	૧
શ્રેક જમશેદજી કાવશજી માસતર	૧
શ્રેક ખુશદેહ કાવશજી આસબગતના	૧
શ્રેક નોશરવાનજી બેજનજી દશકુર	૧
શ્રેક ખુશદેહ જમશેદજી નામગામ વાલા	૧
શ્રેક હોરમજી પેશુતનજી કોલાબાવાંલા	૧
શ્રેક દીનશાજી માણેકજી પીઠી	૧
શ્રેક ફરામજી ધનજીબાઈ બાટલીવાલા...	...	૧
શ્રેક હોરમજી બમનજી વાડીઆજી..	...	૧
શ્રેક ગાનીબાઈ જાહાગીરજી વકીલ	૧
શ્રેક ખી, આર, કોટવાલ	૧
શ્રેક ફગમજી પેશુતનજી G G M C	૧
શ્રેક મીનેબેજી નોશરવાનજી કલબવાલા	૧
શ્રેક શાપુરજી પેશુતનજી માનકર	૧
શ્રેક કમલુદ્દાય નેલુસીબાઈ	૧
શ્રેક ગવીયુર દોલતયુર...	...	૧

શ્રેઃ કમલશી પ્રેમજી	૧
શ્રેઃ દુસંગજી જીવરામ...	૧
શ્રેઃ કરશનદાસ માધવદાસ	૧
શ્રેઃ વીનાયકરાવજી જગનનાથજી	૧
શ્રેઃ ધીરજલાલ મયુગદાસ વકીલ	૧
શ્રેઃ જગવાનદાસ પરશોતમદાસ	૧
શ્રેઃ શુદ્ધદાસ વાગજી... ..	૧
શ્રીપાલી ટાણુના ગજમાન મુનસી ત્રીકમજી...	૧
શ્રેઃ કલ્યાણદાસ કીમ્બાગમ	૧
શ્રેઃ ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસ...	૧
શ્રેઃ મોગેબા ધોડજી	૧
શ્રેઃ રણુજોડદાસ તુલસી દાસ	૧
શ્રેઃ જ્ઞાલજી મોચ L L B.	૧
શ્રેઃ ભીમજી પરશોતમદાસ	૧
શ્રી પાટડીના ગજમાન રાજેશ્રી દેવાઈજી	૧
શ્રેઃ નેસીગમ કીમનગમ	૧
શ્રેઃ કલ્યાણજી સીવજી... ..	૧
શ્રેઃ યશોદાસ આતમાગમ L L B..	૧
શ્રેઃ નગ્મીનદાસ બાણુભાઈ	૧
શ્રેઃ નાગદાસ પરમાણુદાસ	૧
શ્રેઃ એસવતરાવ બજવતરાવ... ..	૧
શ્રેઃ છપ્પીવદાસ લલુભાઈ	૧
શ્રેઃ ભાઈચંદર નાનાભાઈ રેમીટિન વકીલના હેડ કારભારી	૧
શ્રેઃ શ્રીતીવાસ મમલાલ દકોરસીદાસ...	૧
શ્રેઃ કેશવજી નાવકાણી.	૧
શ્રી જયપણનાં દકોર ખામર શ્રી આદાજી ચેલાજી...	૧
શ્રેઃ રણુજોડદાસ કાનજી	૧
ખામરે નેટીવ જનરલ જામચેરીના શ્રેકરેતરી	૧
શ્રેઃ નયુભાઈ ત્રીકમજી ત્રીપોતર આફ પીસ યુડ . .	૧

બાહરે ખાખર.

હમીએ ન્યાય શાસ્ત્રનો પેહેલો ભાગ આઠ આનાની કૌમલને બાહરે ખા
 ઉભો છે તેમા હિંદુશાન મલ્લે ધીટીમ સગકાગના ગજમાનકસી કરનાર
 શીક્ષા કરવાનો ભાગ સમાવેલો છે અને હવે પછી બીજા ભાગો બા
 પડસે તેમા થોડો થોડો એ કાયદાનો ભાગ પુરો કરવામા આવશે જ્યાંને
 ખરીદ કરના હોય તેવાએ મેહર નાની કરી આ પુનકના મનનાના પાસે
 થી મગાવી લેના બાહરે ગામથી મગાવના હોયતો કૌમલ અને પોચા
 ખગમ ગોકલવો

લા. નમનવાઈ ભરેલો શેવક

દમોદર ઇશ્વરદાસ કેકાલુ મુ ભાના બાહેરોટ કુખામ
 વાડી પાસે જગજીવ કીકા સીર નજર ઉપના ધરમા.